

209

2 400 40

MADE IN SPAIN

prohibita per ... *Corrigenda*
DE SEX DIEBUS
CONDITI ORBIS *N. 92*
LIBER,

Ad Aloysium Iustinianum, Patritium Venetum,
& Coadiutorem Aquileiensem ampliss.

Del Collegio della Compagnia de S. Hieronimo
Auctore F. HIERONIMO VIELMIO Veneto, Ordinis Predic.
Sacrae Theol. Doctore, Episcopo Aemoniae,
antea Argolicense.

Quia delectasti me Domine, in factura tua; & in operibus manuum tuarum exultabo.
Quam magnificata sunt opera tua Dñe: nimis profunda factae sunt cogitationes tuae.
Vir insipiens non cognoscat, & stultus non intelliget haec. Psal. 91.

Adiecti sunt praeterea eiusdem Auctoris libri duo de D. THOMAE DOCTRINA
ET SCRIPTIS. & ORATIONES DVAE; Altera APOLOGETICA,
& reliqua DE OPTIMO EPISCOPI MVNERE.

CUM PRIVILEGIO.

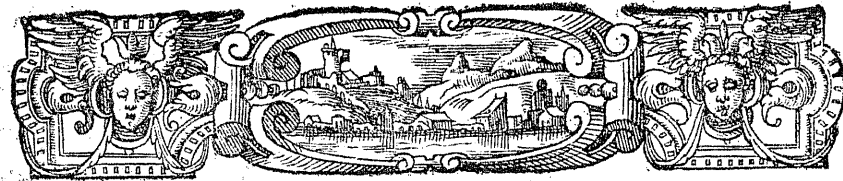
Collegium

*Societ. Iem.
granate*

VENETIIS, APVD IVNTAS
M D LXXV.

ALOYSIO IVSTINIANO,
PATRITIO VENETO,
et Coadiutori Aquileiensi Reuer.^{mo}
et Amplissimo.

F. Hieronymus, Episcopus Aemoniæ S.P.D.

VLLA SANE verborum copia, aut
dicendi facultate complecti queam,
ALOYSI optime et praeantissime,
quātam animo per senserim letitiam,
cum primum intellexi Gregorium
XIII. Pont. Max. qua solet vigili cura et provi-
dentia, uniuersa Reip. Christiana, sibi diuinitus com-
missa, prospicere, eadem nuper et Aquileiensi Ecclesia
consultuisse, cum te Joan. Grimano, Patriarcha Illustr.^{mo}
coadiutorem delegisset, post quem et tu Patriarcha-
tus dignitatem omnem, auctoritatemque obtineres: Quo
quidem latissimo nuncio mirifice gauisus sum, nec ea
tantum gratia, quod vetus nostra inter nos arcta be-
neuolentia, et singularis mea erga te observantia, id-
ipsum exigere videbantur; quam quod ad eam digni-
tatem nulla te honorum cupiditas, nullus ambitus, nulla
opum largitiones, sed vitae tantum innocentia, atque in-

tegritas, præclara eruditio, summa denique virtus, diuino Pont. Max. consilio extulissent. Quodque Aquileiensi Ecclesie & reliquis omnibus, quas inter nec mea posteriore loco censenda est, maximum columnen, ornamentumque accessisse intelligebam, quod te Metropolitanum suum aliquando habitura essent. Hoc verò cum paucis tibi obtigisse videmus; nempe ut adeò insigni ac sublimi honoris gradu dignus antea habitus sis, quam quidquam huiusmodi de teipso tibi persuasum esset, aut meditatum; quinimmo consilio & conatu omni ab hac ipsa tibi Patriarchatus delata dignitate longe, quo ad licuit, refugisti. Hac si cuiquam nostratum de te certa sunt & comperta, mihi profectò certissima sunt & uni plurimorum multo antè, maximeque explorata. Itaque post hunc latissimum nuncium, induxi quamprimum in meum animum, ut has meas in Primum caput Genesis lucubrationes, quas flagranti quodam desiderio crebris à me literis postulaueras, & saepe tibi pollicitus eram, typographorum prælis subiiciendas mandarem, ut typis excusa, ac tuo nomini dicata in lucem prodirent; & vel hoc saltem munere Ecclesie Catholicae, de hac tua promotione publicè gratularer, & gratulationis mea fidem facerem, & simul quoque tibi satisfacerem, ac fidem meam liberarem, quam tibi obstrinxeram. Accipe igitur nostras vigilias ALOYSI Nobilissime & præstantissime, ad te nunc primum adeuntes; & siquid est in illis, non insuauis, nec inerudita cognitionis (quod commodo fiat tuo) iucunde frueris; & me, ut facis, ama.

INDEX LOCUPLETISSIMVS RERVM OMNIVM GRAVIORVM, quæ in toto hoc opere continentur.

- A**BBAS Trithemius, nomen Auctoris Correctorij operum Thomæ, prodidit. folio 384
 Abbas Ioachinus, cur in Synodo Lateranensi non fuerit pronuntiatus hereticus 19
 Abel ouium pastor, cur pingues offerebat agnos 341
 Abyssus, de quo meminit Moses, qualis fuerit 114
 Abyssus fontes, qui eruperunt tempore diluuij, quanam fuerint 169
 Abyssus, multi sunt 113
 Actus pro facultate in Scriptura acceptus 325
 Actus, quo pacto capiatur in Scripturis 316
 Adam, an habuerit imaginem Dei post peccatum 295
 Adamus, quam linguam edoctus fuerit à Deo 148
 Adam, unde sic appellatus 291
 unde formatus. ibid. cur eius corpus eximie robustum crearetur Deo. ibid. quanto vixerit tempore. ibid.
 Adam & Eua, quibus corporis viribus creati 319
 Adæ peccatum, quo pacto attulerit nobis beneficium non vulgare 247
 Adæ, an fuerit creatus in gratia 309
 Adam, & Eua fuisse proceros & elegantis corpore, credendum est 319
 Adæ & filius, si non peccauissent, nullum nocumentum edulia attulissent 344
 Adam, ante peccatum, non habebat causam fugiendi à conspectu Dei 132
 Adamus si non esset lapsus, utrum carnalis hominum propagatio per maris cum femina congressum fieret. 321. 322
 Adam & Eua, an statim à creatione peccarint 140
 Adamus fuit edoctus à Deo naturas, & facultates elementorum 199
 Adamus Sosbout non rectè arbitratur, Cōment. in Esaiam, Thomæ non esse. 419
 Adæ inobedientia, causa ruinae humani generis 12. Eius grane peccatum 13. beneficia ei data duplicis generis fuerunt 13
 Adam, & Eua, fuisse tantæ proceritatis, ut vadofum mare pedibus transuerint, est fabulosum 319
 an fuerit creatus androgynus 319
 Adam & Eua habebant liberum arbitrium 140
 Aduentus Domini quando futurus. 29
 Aduentus Domini latet etiam Angelos 82.

Aegidius laudatur. 384. quo tempore vixerit. 384
Aegidij de D.Th. testimoniū. 434. 435
Aegritudines ac morbi cur inficiant illis appropinquantes. 213
Aegyptum, cur aliqui putarunt olim fuisse mare. 261
Aegyptij, quales habuerint annos, & an similes Hebræorum annis. 74
Aegyptij, cur medici dicti. 204
Aequalia an omnia sint in mundo. 35
Aequalitate nihil inæqualius ubi et quo modo. 35
Aer habet plures partes, & interstitia, & quo vocentur. 165. 166. & 191.
Aeris natura, frigida, an calida sit. fol. 177. 191
Aerem quibus facultatibus præditum fecerit Deus. 187
Aer, an totus ex aqua prodierit. 192
Aer, est cælum infernum. 187
Aer & aqua non desinunt iugiter obtundere ignem. 168
Aer, quo dictus in sãctis litteris. 164. 165
Aeterna, quot, & quæ solemus nuncupare. 60
Aethera, cur sic dicta. 162
Aetij sententia, de herbarum beneficijs. 204
Alah, vox, quid significet. 35
Alberti Magni nõ probata sententia. 396
Albertus Magnus paraphrasen potius egit in Aristotele exponendo. 417
Albertus Magnus quam plurima Volumina composuit. 413
Alcedones, quæ dicantur. 256
Alexãder a Simplicio redarguitur. 356
Alexander de Ales placita quædam explosa. 396
Aloysius Lippomanus, Veronæ episcopus, laudatur. 20
Aloysius Lippomanus, quem locũ concedat Caietano. 20
Alphonsi censura de opinione Caietani in costa. Adæ formata in mulierem. 18.

Alteratio, corruptio, & generatio, an esse possint supra cælum. 168
Amari, longè melius, quàm timeri. 267
Ambrosij Catherini episcopi testimoniũ de D.Thoma. 434
Amphibia, animalia, cur nũcupata. 274
Antrogyni, Platoni qui fuerint. 319
Angelorũ ministerio an usus sit Deus, in creando mundum. 220
Angeli quomodo sint in cælo. 106
Angeli, an habeãt cognata corpora. 104
Angelus Gracè, quid interpretetur Latine. 231
Angeli, an perennes futuri. 158
Angeli an in primo momẽto creationis corũ, à gratia cadere petuerint. 139
Angeli, quo pacto sint substantia intellectuales. 159
Angeli prodierunt unã cum cælo, & elementis. 105
Angeli, nobis custodes à Deo traditi. 43
Angeli intelligunt ordines calorũ, & motus. 89
Angeli ignorant, quando Dominus ad iudicium venturus sit. 89
Angelis cur dictum nõ sit, Filius meus es tu. 109
Angeli, à Phylone quomodo dicti. 228
Angeli, an ab æterno creati. 61
Angeli, sunt propinquiore Deo, quàm homines. 303
Angeli, quo nõte à Plat. nuncupati. 97
Angeli mali, an uno tantũmodo peccarint. 140
Angeli, an antè corporeum mundum creati. 103
Animalia iungi solita, quæ. 274
Animale quõ antecedit spirituale. 103
Animalia reliqua, an fuerint compacta ex rubra terra. 291
Animalia num. obtinuerint dominium aliquod, & ius in herbas. 351
Animal, quo pacto mouetur. 151
Animalia multi coitus ocyus senescunt. fol. 326.

Animalia

Animalia quõ fuissent Adamo obtẽperatura, si is in obediẽtia perstitisset. 335
Animalia ex putri orta materia, & noxia, ad quid Deus immiserit in mundum. 281
Animalia terrestria utrum piscibus diutius uiuant. 271
Animalũ scriptores, quem habeant morem in rebus enarrandis. 125
Anima nostra inter formas, est quàm simillima Angelis. 302
Anima motabilis, quæ sit. 265
Anima nostræ, an finem habituræ, secundum Platonis opinionem. 159
Animi perturbationibus mutantur colores in hominibus. 145
Anima, qnq; capitur pro anbelitu. 274
Anima peccatrix, an desinat esse imago Dei. 313
Annus maximus, qualis. 91
Anni Aegy. quot Lunationũ fuerint. 75
Anni partes, quot, & quæ. 153
Annorum mundi numerus, an certo sciuriqueat. 65
Anni initium diuersè à diuersis populis sumptum. 153
Antipodes, qui sint. 151
Antonij Cãpani à D.Th. testimoniũ. 435
Antropomorphytarum opinio de imagine Dei, damnata. 296
Aplanes, an fuerint posita in cælo. 254
Aplanes stelle, quæ. 253
Apologia auctoris ad detrectatores scholasticorum. 398
Aponi in Balneis feruentissimis pisces apparet. 269
Apum, & Araneorũ mira solertia. 279
Apum formatio, unde fiat. 281
Aqua dulcis ex mari, quo pacto extrahi possit. 200
Aquæ et aeris aialia, an ouipera oia. 256
Aqua, quo sensu capiatur à Mose. 175
Aqua, cur ad mare currat. 192
Aqua dulcis in mari, an adinueniri possit. 200

Aqua maris lauantes, cur facilius exiccantur. 200
Aquæ, in quibus nõ generantur pisces, ubinam sint. 258. unde hoc proueniat. ibidem.
Aquæ supercelestes, quale beneficium mundo exhibeant. 162
Aquæ an insita sit vis efficiendi pisces. fol. 260
Aquæ elementares, an sint super cælum proprie dictum. 177
Aquas, cur Moses elementa vocet. 118
Aqua, est corpus omogeneum. 175
Aquæ, quas opifex posuit super cælus, quas utilitates afferant maiori & minori mundo. 169
Aquæ maris natura & qualitates quæ. fol. 200
Aquæ natura, & eius bñficiũ. 163. 177
Aqua, quot modis capiatur. 173
Aquam concedere locum terræ, cur iusserit Deus. 201
Aqua, cur ad mare decurrant. 199
Aqua, cur nõ obruant totam terrã. 195
Aquæ supercelestes, plures, an una tantũ. 176
Aqua, est corpus simplex. 172
Aqua cæli, an obtundant ardorem spheræ ignis. 167
Aqua, cur potius quàm aqua dicta à Mose. 118
Aqua, an depressior terra. 196
Aquam & aerem cur Opifex uno die, unoq; mandato ornauerit. 256
Aqua supercelestis, an tota delapsa deorsum tempore diluuij, an ditaxat eius pars aliqua. 169
Aquam summam maris, dulciorem profundam putantes, falluntur. 200
Aquarũ cõgregatio quõ facta fuerit. 192
Aquila, uiracissimi prospectus. 250
Aquila, sacrorum codicum interpres, quando floruerit. 25
Arbores terrestres, cur aquatilibus durabiliores. 271

a 4 Arbores

I N D E X

Arbores steriles cum fecundis una simul creata. 36
 Arbores omnes non sunt fecundæ. 336
 Arborum fructus, an omnia animalia edant. 202
 Arbores disceptæ cur viuant. 209
 Arbores etiam steriles, quas utilitates nobis afferant. 204
 Arist. partitio circa anni tēpora. 153
 Aristotelis error de piscium genitalibus. 268
 Aristoteles, quomodo hortabatur seipsum ad differendum. 221
 Artificiata comparata subsistentibus exemplaribus permultū deficiunt. 146
 Artificiales dies, quot horarū sint. 147
 Asini cum equa congressum, qui primus cogitarit. 279
 Astra unde lucem habeant. 251
 Astorum dispositio, & tabulæ, an sint causa humanarum rerum. 245
 Astra, Phyloni quo appellata. 219
 Astra, an cælis affixa sint. 222
 Astronomorum ordo in auspiciando die. fol. 154
 Astrologorū tributū, quod Alexādræ pendebant, quomodo appellatū. 246
 Astrologi, a quibus consuli soliti, & stipem accipere. 246
 Astronomorum axioma. 43
 Auctores Scripturæ sacræ, cur multa præterant. 109
 Auerēgina Cælorū, quare dicatur. 348
 Auerroes, Commentator Aristotelis dictus. 416
 Auerroem Aristot. parem, & D. Thomam superiorem faciētes insani, iuxta Viem. 416
 Auerroes fuit alicubi varius, & inconstans. 226
 Aues fuerunt formatæ ex omnibus elementis. 262
 Aues, cur aere. 262
 Aues, cur bipedes. 262
 Aues, cur rostro & unguibus armatæ.

262. cur plumis, & alis suffultæ. 263
 an omnib. sensib. præditæ. ibidem. an acumine ingenij superent omnia animalia terrestria. 263. aliquot ex eis, Dei internunciæ. ibidem.
 Aues, cur vesicam non habeant. 256
 Aues omnes ouiperæ, excepto Vesperilione, qui est viuiparus. 269
 Aues, an volent in sedibus syderum. fol. 165
 Augures, cum suo munere fungebantur, versus quam Orbis partem oculos conuertebant. 152
 Auguria ab auibus capta. 264
 Augustini Steuchi opinio, de Firmamento. 177
 Augustinus, Ecclesiæ Doctor, perpetuus mendaciorum hostis. 257

B

Aconitani opinio circa imaginem Dei, 307
 Bara, apud Hebræos, quid denotet. 30
 Barbam, & supercilia ac papillas, cur natura hominibus dederit. 210
 Bargij leuitas, & impudentia. 396
 Bartholomæi Vincentini libelli valde commoent. 405
 D. Basilij, Theologus incomparabilis. 163
 Basilij, et Ioannis Chrysostomi opinio de cælorum multitudine. 254
 Bedæ commentarius reiectus. 294
 Benedictionem Dei, qua homines lapsi facti sunt ad procreandam sobolem, cur antea commemorarit Moses, & deinceps mentionem fecerit qlimentis, quo nutriuntur. 338. 339
 Benedictionem num solum Piscibus, atque hominibus Deus dederit. 328
 Benedicere Deo, quando dicamur. 267
 Bndicere, quid sonet in Scripturis. 267
 Beresith, vox, unde capiat denominationem. 28
 Bessarionis testimonium de D. Thoma. fol. 433

Bestiæ,

I N D E X

Bestiæ, quæ sint 276
 Bet, Hebræis, Latinis quid valeat 28
 Biblia sacra, Lex Hebræorum more, appellata 9. ihs esse credendum ex multis euidentibus fit 8
 Binarius numerus immeritò improbatum 249
 Bocher, Hebræis quid denotet 150
 Bonauentura opinio reiicitur 396
 Bonauentura Itinerarium, iure à Gerfone laudatur 404
 Bonum quid sit, & quotuplex 145
 Bonum, quomodo Priscis vocatum. 150
 Breuiaria reformata, sustulerunt Officium Præsentationis 232
 Bruta expriment certas vocis notas. fol. 128

C

Abalista, quid per cælum intellegant 233
 Caietani opinio improbat. 205. 556. 273
 Caietanus, quare sategerit in explicandis quibusdam D. Thomæ locis 439. 440
 Caietanus & Contarenus laudantur. fol. 961
 Caietanus immeritò inter hereticos recensitus 19
 Caietani commentarij in Genesim, laudatissimi 19
 Caietanus fuit vir catholicus 19
 Caietani commentarius de sex diebus creationis mundi, propius ad litteram accedit, quàm diu Augustini expositio 215
 Caietanus Cardinalis importasse hereses in Ecclesiam videtur Catherino, & Alphonso à Castro: & Gabriele Marcosio inter hereticos numeratur, sed indoctè 18. 19
 Caldæi putarunt Mundum esse æternum 27
 Caluinus, & effectus 282
 Camera, Latinis quid 227

Canes, ad hominum commoditates generati 275. eorum fidelitas, docilitas, & memoria ibidem
 Canicula, quomodo indicet magnam æstum. 145
 Cancræ, conchæ, & ostrea, cur plena Luna fiunt pinguiore 171
 Canes, in Moschonia currus trahunt. fol. 275
 Canonicos libros tamquam cælestes & diuinos veneramur 6
 Canonizatio, quid sit, & cur sic appellatur 237
 Capræ Creticæ, sagittis percussæ, quo remedio utantur 206
 Carnibus vesci non malum natura 345
 Cathena aurea D. Thomæ 420
 Catherinus, Caietani antigonista, asserit eum minime fuisse hæreticum 19
 Catherini error 140
 Catholici, cur non assentiant, Verbum Dei, dici instrumentum 26
 Catholici falsò ab hæreticis idololatricæ accusati 314
 Cardani opinio, circa fulgorem Lunæ. fol. 205
 Cardanus laudatur 254
 Carnibus quare interdictum nobis ab ecclesia statis temporibus 345
 Cameleonis natura, quæ 145
 Cælum primum nulla matrice factum, quibus probetur 161
 Cæli, an communicent cum igne in materia & qualitatibus 167
 Cælum primum fuit creatum, ut sempiternum esset 166
 Cæli corpus, unum tantummodo. 222
 cælum, ne conuerteretur, an Opifex agere potuerit 139
 Cælorum vicissitudo & conuersio, in quibus nobis conferant. 247
 Cælum Crystallinum, quale 174
 Cæli præcellunt cuncta corpora 98
 Cæli, cur puræ & intellectuales naturæ dicantur 98

Cælorum

I N D E X

<i>Calorum natura, est expers qualitatum elementorum.</i>	163	<i>Censura in doctrinam D. Thomæ edita nomine Uniuersitatis Parisiensis.</i>	384.385.386
<i>Cali, an materia constant.</i>	226	<i>Cerebrum est sedes cuiusdam pituitæ</i>	168
<i>Calorum superna & interna pars, quomodo distat.</i>	164	<i>Cerebrum, cur natura in capite posuit</i>	168
<i>Cælos apertos, quo pacto uiderint aliqui</i>	169	<i>Cæremoniæ Ecclesiasticæ; magnis arcanis refertæ sunt.</i>	152
<i>Cæli habentur incorruptibiles</i>	98	<i>Cete, Græcè, quid denotet Latine</i>	264
<i>Calum secundum, unde formatum, & sub qua conditione</i>	166	<i>Cete magnitudo, Plinio & Theoreto.</i>	264
<i>Calum, cuius figura sit</i>	162	<i>pag.</i>	264
<i>Calum, an constet ex elementis</i>	94	<i>Centrum mundi, quale</i>	193
<i>Cali, unde Sciamain Hebræis dicti</i>	44	<i>Ceti, cur Hebræis dracones nuncupati.</i>	265
<i>Cali, quanto tempore secundum quosdam manserint immoti ab eorum creatione</i>	140	<i>Ceti, cur tantæ magnitudinis creati, iuxta D. Basilium.</i>	275
<i>Calum, cum creatum fuerit, an statim motum acceperit</i>	139	<i>Charitas, an fuerit in Adam ante lapsum.</i>	309
<i>Cali quando desinent moueri</i>	223	<i>Christus, quo mundi anno, & suo, prædicare incæperit</i>	73
<i>Cali perituri, qui sint</i>	225	<i>Christus, quo mundi anno natus</i>	73
<i>Calum, à Thylone quo uocatum</i>	128	<i>Christus, qua die surrexerit</i>	137
<i>Calum, cur circa centrum mundi perenniter creatur</i>	111	<i>Christus, qua die natus</i>	137
<i>Calum, quo pacto mutet locum</i>	124	<i>Christianorum frequentia noctu ad sacras ædes, qualis detrimenti fuerit aliquando eis in causa</i>	155
<i>Cæli, quomodo Hebræicè nuncupati.</i>	41	<i>Christi anima, quando creata</i>	294
<i>Cali, num ad turpia excitent.</i>	241	<i>Christus, qua esset ætate quando concionari cæpit</i>	319
<i>Calum Beatorum, cur Empireum uocatum.</i>	174	<i>Christus, penetrauit cælos, cum ascendit</i>	223
<i>Cæli, non participant humiditate, nec uisitositate.</i>	186	<i>Christianis quædam ab aduersarijs per cõtumeliã cognomina idita.</i>	381.382
<i>Cælum, an interiturum</i>	95	<i>Ciborum copiosa, ac varia supellex insalubris</i>	344
<i>Cælos, qua facultate præditos creauit Deus</i>	187	<i>Cimerij populi, cur perpetuam feruè obscuritatem patiantur</i>	142
<i>Cæli nomine, quid significet Moses</i>	44	<i>Climata omnia, an consensionem habent cum omnium animalium naturis</i>	273
<i>Cæli, an ignei esse possint.</i>	41	<i>Cocodrili citissimè currunt: & cur dicantur gloriæ symbola</i>	258
<i>Cæli, an animati sint.</i>	228	<i>Cor calidissimum, & cerebrum frigidissimè, cur natura homini dederit.</i>	162
<i>Cælorum uicissitudo & conuersio, ad quid nobis conferant.</i>	247		
<i>Cæli, an omnes concentrici</i>	94		
<i>Cælum, an Empireum sit</i>	41		
<i>Cælum ingenerabile est & incorruptibile.</i>	29		
<i>Cæli, ab initio habitati pro domicilio Dei</i>	45		
<i>pag.</i>	45		
<i>Cæli, à quibus moueantur</i>	232		

I N D E X

<i>Cor maioris mundi, quale sit</i>	168	<i>rint, & quomodo</i>	26. & 167
<i>Cordis calor à quo mitigetur</i>	168	<i>Creatio quomodo terminetur</i>	50
<i>Cor est fons & sedes uitæ, & primum membrum uitam capiens, & ultimum moriens</i>	168	<i>Creauit, uerbum, quomodo exponendum in Genesi</i>	32
<i>Color rubeus malè audit in Scripturis</i>	291	<i>Creatio cur Patri ascripta in symbolo.</i>	26
<i>pag.</i>	291	<i>Creationis opera, quid nobis indicet.</i>	201
<i>Cognatio inter aues & pisces, quæ</i>	256	<i>Creatio seiungitur à mutatione</i>	52
<i>Compendium facere, quid significet.</i>	497	<i>Crepusculum, unde dictum.</i>	149
<i>pag.</i>	497	<i>Crystallum constat ex oibus elementis</i>	165
<i>Compendium pro Summa</i>	428	<i>Crystallum quo pacto indurescat.</i>	161
<i>Compilatores qui sunt dicendi.</i>	393.394	<i>Curiosos & plurima agentes, Deus odit</i>	96
<i>Conchilia reperiuntur quandoque longo maris à terra. recessu, concreta cum lapidibus & marmoribus</i>	261	<i>pag.</i>	96
<i>Contentiosi à scolis summorum uirorum depulsi.</i>	22	<i>Cusanus Cardinalis, quædo floruerit.</i>	81
<i>Cõciliat. assignat stellis præfecturas.</i>	255	<i>Cyprianus Diuus, quando floruerit</i>	73
<i>Concordiæ dictorum Thomæ liber, falso adscribitur ipsi Thomæ</i>	403		
<i>Conradus Bruno, & Alanus Cupo excellenter de imaginibus scripserunt.</i>	314		
<i>pag.</i>	314		
<i>Coniugem tantummodo unam uni uiro iungi, cur uoluerit Opifex</i>	318		
<i>Corpora cælestia, an perennia sint.</i>	255		
<i>Corpora prima, an inuicè cõplicata.</i>	114		
<i>Corpora cælestia, si animata sunt, an peccare potuerint</i>	234		
<i>Corpus & membra cur Deo ascribantur.</i>	296		
<i>Corporum constitutiones diuerse</i>	206		
<i>Corpora prima quomodo creata</i>	51		
<i>Correctorium operum Thomæ.</i>	384		
<i>Creationem. nulla præcessit transmurtatio.</i>	49		
<i>Creatio mundi, maior iustificatione impij, & quomodo.</i>	52		
<i>Creatura omnes per metaphoram uocantur aquæ.</i>	174		
<i>Creatum, an possit esse Creatori coæternum.</i>	60		
<i>Creare, scholasticis quid</i>	29		
<i>Creatura cælestis & mundana an uno eodemq; temporis momento prodierint, & quomodo.</i>	167		

INDEX

Deus est expers cuiuscunque corporis & materia	296	Dium, quale dicatur	148
Deus, exanimavit prius Adq̄ contumaciam & casum	285	Dies ab Ecclesia repudiati, qui sint.	248
Deus, an corporaliter locutus sit cum Mose	298	Diei horas, quomodo distribuant Astro-nomi	252
Deus, invisibilis.	299	Dies non potest esse absque luce	125
Deus, quomodo quandoque corporaliter apparuerit	299	Dierum discrimina, unde efficiantur.	247
Deum non decet asserere voces suis argumentis, cum ad homines loquitur	22	Dierum divisio, qua	147
Deus iudex probatissimus, ac maximus	22	Dies naturalis habet analogiam cum anno Solari	153
Deus excellit omnes creaturas.	127	Diei naturalis partes, quot, & qua.	153
Deus quo in scripturis vocatus.	127	Dierum initia variè desumpta, & quomodo	153
Dei filius, cur Verbum	127	Dies & noctes, unde efficiantur	138
Deus, nomen in Epigraphe positum, quomodo sit capiendum	26	Dies, cur bona.	148
Deus, cur secunda diei opus non laudavit	188	Dierum mutationes ab astris effecte, quae sint.	247
Deus est immobilis	49	Die sexta Uniuersum à Deo absolutum	357
Deus, cur permittat homines aliquando cadere	242	Dicere, quot modis capi possit.	125.
Deus & natura nihil agunt frustra.	231	Dij, Platonicis quot sint, & quomodo vocati.	218
Deus quare creato homine, non, ut caetera, dixit, quod esset bonum: sed de eo unà cum caeteris dixit, Vidit, &c.	353	Diluculum, quando dictum	156
Deus, an humanam sibi aptauit aliquando effigiem	231	Diluculum, quando caeperit.	69
Deus fecit omnia verbo	125	Diluiij descriptio, Mose	163
Deus, est primum efficiens, prima forma, & ultimus finis	145	Diluiij tempore, qui Planeta Mundum gubernauerit	169
Deus, quo pacto Mundum venustarit.	25	Dionysij Cisterciensis explosa sceleritia.	396
Deus an possit plura facere, quam homo cogitare	354	Diogenes cum sectatoribus suis quare Cynicus dictus.	327
Deus num designata stirpium adsignatione, hominibus animalium omnium carnes, oua, & lactinia prohibuit	340	Dioscoridis diligentia in herbis inuestigandis.	204
Deus creauit mundum electione.	49	Dioscuri planeta, qui	249
Diei diffinitio, Aristotelis	148	Disciplina iuuenibus primam addiscenda, quae sunt	415
Diei diffinitio, secundum Bedam.	148	Dispendium facere, quid significet.	497
Diei, cur Ciuiles, & legitimi dicti	148	Diui odere curiosos, & plurima agentes	22
Dies, cur sic dictus	148	Diuisio aquae ab aquis, quo fuerit	161.
		Doctores veteres Ecclesiae, varijs cognominatationibus honestati	388.
		Dogmata nostrae religionis comprehendi non possunt	182.
		Dominij translationem fieri non posse absque voluntate Domini	333.

Domi-

INDEX

Dominium hominis in animalia, in quo genere dominij collocandum	346	Erasmi notatur seueritas	417
Dominicus dies, cur sanctus & uenerandus Christianis omnibus	157	Erasmi scripta cur male audiant	417
Drachma Euangelica, quae sit	317	Error quorundam de Mundi creatione.	207
Dracones an in aquis sint	264	Escam si quis alteri daret, vel cederet, sibi necessariam, forte peccaret, & quare	340
Dualis numerus a D. Hieronymo improbatas	189	Essentia Dei, an uideri possit absque personis	40
Durandus improbatas	395	Eua, cur non recusauit congrredi & colloqui cum serpente	205
Durandi error	129	Euangelij nexus cum praeis annalibus.	12
E		Eua, quot modis seducta	205
Ecce, aduerbij, vis	333	Explicatoris officium	421
Ecclesia, quid proprie	199	Explorata, & comperta omnibus, ridicule ostendere conamur	379
Ecclesiae doctrinam repudiantes, excommunicati à Christo sunt	101	F	
Ecclesia, quando incipiat officio colere dies festos	151	Facere diem, iudicium, iustitiam, misericordiam, sermonem, &c. quomodo capiatas	178
Ecclesia in celebrando altaris sacrificio, quae hora initium diei capiat, & cur, pag.	156	Factionum natura	383
Egnatij testimonium de libro D. Thomae aduersus Gentes	424	Factiosi aliquot Thomae detractores.	383
Elementa nihil procreassent, nisi ea Deus foecundasset verbo suo	202	Fagus et Pinus gignunt semen, sed non fructus	204
Elementa, an possint restaurari	167	Femina editur occasione potius, ac imbecillitate uirtutis seminis	322
Elementa, quam vim sint consecuta.	273	Feminam ex mare, non marem ex femina, cur creauit initio Deus	318
Elephantum, subierunt aliquando currum Pompeij	274	Fenestrae caeli, quae	169
Elohim, caret singulari	36	Fenices aetas, quae	92
Elohim, nominis radix, quae	35	Fera quomodo uixissent, ante lapsum Adae	349. 350
Elohim, vox, qua auctoritate habeat.	35	Ferri usum num habuissent homines futuri in innocentiae statu	332
Elohim, cur dixerit Moses	26	Fide sincera, non animo clato & turgido, praeccepta Dei recipi possunt	23
Elohim nomen, unde desumptum	35	Filius Dei, cur dictus causa media	26
Empyreum caelum, an praestet lucem infernis corporibus	213	Finis, in operabilibus, quae locum obtineat.	54
Empyrium caelum, caeteris omnibus longè praestantius	27	Filius Dei, cur mori uoluit eadem die, quae homo factus	290
Enochi locus, Paradisus	4	Filium, quomodo uocauerunt Sybilla, & Trimegistus	290
Ephrem S. Pater librum Mosis gemina interpretatione exposuit	21	Filij Dei cognomina diuersa	25
Ephrem Ecclesiae doctor, quando floruerit	21	Firmamentum, apud Hebraeos quale sit	27
Erasmus Rotherod. non recensent inter haereticos a Prateolo.	19	Firmamentum, ex qua consistat materia.	61
Erasmus à grandissimis doctoribus	ibid.		

I N D E X

<i>Firmamentum prisci Patribus, quale- nam fuerit</i>	160	<i>Gasparis Contareni Cardinal. de D. Tho- ma testimonium</i>	434
<i>Firmamentum, an ex aqua fuerit compa- ctum</i>	165	<i>Generationes ante diluuium enumeratæ à Mose, quot, & quæ</i>	66
<i>Firmamentum, quando formatum</i>	167	<i>Genitura nostra, ab ea Brutorum, in quo differat</i>	320
<i>Flumina, quando reijciantur retro à mare</i>	196	<i>Genesis Liber omnium sanctorum volu- minum Alpha & princeps. i. volu- minis tota series 15. inscriptio 15. obscuritas</i>	15
<i>Fluuij sub Zona torrida decurrentes, qui pag.</i>	195	<i>Gennadii testimonium de D. Thoma.</i>	434
<i>Foliorum diuersitas in plantis</i>	204	<i>Germinatio terræ, cur fiat.</i>	201
<i>Fontis in Epiro proprietates</i>	257	<i>Gentiles quidam de qua re à Tertulliano laudati</i>	300
<i>Formæ habet ab Opifice facultates suas pag.</i>	202	<i>Girum Latinis, quid Hebraicè denotet. pag.</i>	227
<i>Formarum inchoationes, Philosophis quæ sint</i>	273	<i>Globofo corpori non conuenit habere extrema</i>	227
<i>Fornix, Latinis quid significet</i>	227	<i>Globi cælestes, non soli firmamentum sunt</i>	164
<i>F. Franciscus à Victoria laudatur</i>	342	<i>Gloriæ diffinitio</i>	127
<i>eius argumenta in utramque partem, an hominibus interdictum sit carni- bus, & lacticiis ante lapsum à deo, à Deo</i>	342	<i>Græci Thomæ nonnullos libros in suam linguam verterunt</i>	437
<i>Francisci Mayronis error</i>	396	<i>Græci, quomodo vocent anni partes. pag.</i>	153
<i>Franciscus Quargas laudatur: eiusq; de D. Thoma testimonium</i>	436	<i>Gramen sterile est, cum quibusdam alijs herbis</i>	335
<i>Franciscus Petrarca notatur profusio- nis verborum</i>	352	<i>Gratia Dei, unde nobis obueniatur</i>	315
<i>Frigiditas, quid proprie</i>	163	<i>Gratiæ, sunt ampliandæ</i>	207
<i>Frigiditas, alia terra, alia aqua</i>	163	<i>Gratia, unde dicta</i>	309
<i>Frigiditas, est inimica vitæ</i>	271	<i>Gregorius Ariminensis improbat.</i>	395
<i>Frujes, an Theophrasto animalia ante- cesserint</i>	203	<i>Gulielmus Plostellus, homo vanissimus, & hæreticus insanus</i>	236
<i>Frujes aliquando scenum diste</i>	203		
<i>Functiones nostræ, Philosophis quot sint. pag.</i>	128		

G

<i>Gabriel Prateolus indoctè & im- prudenter numerat Caietanum inter hæreticos</i>	18
<i>Galenus reprehenditur, quod immeritò, & petulanter Mosis, & Christi scho- las notarit</i>	22
<i>Galli olim excellentes in parandis arte venenis</i>	206
<i>Garamantum fons duplicis naturæ: hoc est, in die frigidæ, & noctu gelidæ.</i>	257

H E, littera, Hebræi quando utan- tur	45
<i>Hebraica lingua magis probata, quæ.</i>	20
<i>Hebraica lingua qui carent, magna sunt luce destituti</i>	20
<i>Hebræi, quando suos dies festos inci- piunt</i>	151
<i>Hebræi & Græci, quomodo notent nu- meros.</i>	68
<i>Hebræi consueuerunt uti præteritis tan- quàm nominibus.</i>	112
	Hebræi

I N D E X

<i>Hebræi capiunt quandoque actiua pro passiuis, & econuerso</i>	273	<i>Homini Angeli administrant</i>	284
<i>Hebræis saepe Angeli fuerunt presidio fol.</i>	107	<i>Homini dominium in elementa</i>	347
<i>Hebræi, quot mensium habuerint an- num</i>	74	<i>Hominem quomodo Deus fecerit ad imaginem, & similitudinem sui</i>	293
<i>Helix locus, Paradisus</i>	4	<i>Homines, qui non peccassent, quomodo fuisent, & vitam suam quomodo du- xissent</i>	338
<i>Heliogabalus, cur imprudentiæ accusa- tus</i>	155	<i>Homo num aliquo pacto dici possit do- minus Cælorum</i>	347-348
<i>Hemispherium oppositum inhabitantes, quam Orbis partem colant</i>	151	<i>Homo, quo pacto perfecta, aut imper- fecta Dei imago sit</i>	304
<i>Henoch, Helias, & Ioannes Euangeli- sta creduntur à permultis Catholicis vivere</i>	235	<i>Homo dici potest terrestris, vel ter- renus</i>	292
<i>Herba & fructus, cur ab earum crea- tione suauiores & salubriores fuere, quàm nunc sint</i>	208	<i>Homo, est Rex omnium; & Mundus, regia eius</i>	284
<i>Herbæ venenosa, an eodem die creatæ, quo alia</i>	205	<i>Homo, est minor mundus</i>	103
<i>Herbarum genus, duplex</i>	203	<i>Homo, unde dictus</i>	291
<i>Herbæ, quadam hominibus sunt vene- no, quæ tamen auibus sunt nutrimen- to</i>	206	<i>Homo, quomodo vocatus secundum cor- pus, & secundum animam</i>	292
<i>Herbis, an omnia animalia vescantur fol.</i>	202	<i>Homo, frequenter in sanctis litteris ma- lè audit</i>	292
<i>Herbæ virentis nomine, quid intelligen- dum</i>	202	<i>Homo, cur prodierit in lucem post sen- siles omnes creaturas</i>	284
<i>Herb, siue Harab, Hebræis, quid deno- tet</i>	149	<i>Homo, cur factus à Deo princeps cæ- terorum animalium</i>	294
<i>Hæretici metuunt Scholasticos</i>	398	<i>Homo est animal politicum & sociale fol.</i>	131
<i>Hæret. descriptio quadã</i>	381. 382. 397	<i>Hortus voluptatis, quando prodierit fol.</i>	207
<i>Hesiodus, cur à Lactantio reprehen- sus</i>	31	<i>Hortum, in qua Orbis parte condiderit Dominus</i>	151
<i>Hieronymi ab Oleastro opinio impro- batur</i>	298	<i>Humor est initium vitæ</i>	118
<i>Hippocratis & Galeni differentia de se de pituita</i>	168	<i>Hyrundinum motus localis in Vere, un- de causetur</i>	246
<i>Historiæ diffinitio, secundum Ciceronem</i>	17	<i>Hyrundo, an indicet aduentantem Ve- rem</i>	245
<i>Homerus, quo nomine appellarit partes anni: & quodnam munus eis assigna- uerit</i>	153		Jacob
<i>Homerus reprehensus, quod suis Dijs adulteria, & scelera inuissit</i>	134		
<i>Homerus, quo nomine cælum vocauit fol.</i>	161		

I		
Iacob cur in typo scale viderit creaturarum vniuersitatem, quā Mundum dicimus &c.	353	
Ideas assererat Plato esse omnium specierum	280	
Ideas, quid propriè sint	134	
Ideas, ubi sitas existimavit Plato	287	
Idola, quo pacto à Græcis & Latinis interpretata	314	
Idolum, in Ecclesia semper malè audiuit	314	
Idolum vocare hominem, quod imago Dei sit, nemini licere	314	
Iehoua, Hebræis quid denotet	34	
Ignis, an luceat in propria sphaera	136	
cur esse illum elementum neget Cardanus. ibi, quinimmo & alij multi.	121.	
potentia & vires. 136. cingit alia elemēta. 136. est sphaericus. 137 cur necessarius. 121. unde descendit	121	
Ignis conuersio in propria sphaera, an possit dici violenta	144	
Ignis & Terra, Platoni prius ab Opifice facta	41	
Iles, Platonis & Peripateticis quid denotet	27	
Imagines Sanctorum, cur erigimus & veneramus	314	
Imago Dei, in nullis animalibus est, præterquam in homine	300	
Imagines, multæ sunt	303	
Imago Dei in nobis, quid præcipuè sit.	301. & quando est exacta	308
Imago, unde dicta	303	
Imago Dei, in viatoribus, quotuplex, & quæ	296	
Imago animi, quæ sit	293	
Imago Dei, non est, in Adæ corpore querenda	300	
Imaginè Dei, an possimus amittere	296	
Immortalitatem, Deus solus habet.	fol.	159
Impossibilia quædam Deo dicuntur &		
qua de causa	144	
Imperfecta quædam, an fecerit Deus	239	
In, præpositio, in Hebræa phrasi, quo pacto frequenter capiatur	25. & 28	
Indica avis miraculum	270	
Informa, D. Augustino origine formatum præcedit	188	
Inimicitia inter Euam, & Serpentem orta, quem effectum egerint	205	
Innocentij Pontificis testimonium de D. Thoma	433	
Instrumenta, quando actiuosa, & efficacia sint	211	
Instrumentorum sonus cur auditus non fuerit, edificante Salomone templū	26	
Interpretis officium, quale esse debeat	21	
Interpretis munus, quod	106	
Interpretes Septuaginta, defensi ab accusatione Augustini Steuchi	185	
Ioachim quotennis fuerit, quando cepit regnare	68	
Ioannis xxiij testimonium de D. Thoma	433	
Ioannis Fissenij Cardinalis de D. Thoma testimonium	434	
Ioannes Damascenus primus Theologiæ ordine distribuere aggressus	389	
Ioannes Picus conciliationem D. Thoma, & Scoti se editurum, si vita superpeteret, pollicebatur	400	
Iob libri quis censetur auctor	9	
Iosue latro a Phœnicibus nuncupabatur, quare	24	
Irenæus, quo tempore floruerit.	77	
Ismael, & Esau familias strictim, & concisè subducit Moses	11	
Iudea secundum quosdam in medio Orbis sita	207	
Iudæi natura increduli s. cur permittit Deus, Iudæos esse pernicaces		
Iudæa, quanta mala passâ fuerit, Heliasiccitatem iubente	177	
Iudæi, qua hora capiant diei initium, & qua de causa	154.	
Iudices Deus instituit	35	

Iudices

Iudicis nobilior pars, quæ esse debeat.	97	
Iudex indignus, qui apud Platonem.	97	
Iudicium de similibus est idem.	51	
Iuliani, & Simplicij contra Mosem Calumnia	6	
Iulius Sirenus, laudatur	211	
Iunilij opinio exploditur	334. 337	
Iumentum, unde dictum.	274. 275. 276	
Iumenta, quos usus nobis præsent.	275	
Ius in rem aliquam habere, & eius esse dominum, non idem est	348	
Iustitia originalis, Doctoribus quæ sit. pag.	311	
Labor præcedit quietem.	154	
Lactantij opinio falsa	329	
Lacus & uinaria, sub terra adinueniuntur	192	
Lacus & paludes, qui dicantur	199	
Lapides & mineralia, quando à Deo creata. & cur de eis tacuerit Moses	208	
Laurentij Iustiniani libelli mirificè commouent.	404. 405	
Leges, fuerunt datæ Angelis & hominibus	278	
Leolam, Hebræis, quid significet	94	
Leones, quis iunxerit, dum triumpharet	274	
Leuia, sunt ad coeundum faciliora.	171	
Libertas Dei	49	
Libros præstantiores, non plures componere, laudem meretur	413	
Librorum appellatione quid intelligamus	414	
Librorum Mosis fructus, qui	17	
Lingua, quam Deus Adamum docuit, secundum quosdam iam obsoleta est.	148	
Liquidum, cū substantiuè capitur, quid	187	
Litteræ integritas constantissimè retinenda	20	
Lucerna, Aegypti erat symbolum vitæ pag.	150	
Luminis natura, quæ	171	
Lumen, est actus perspicui	147	
Luminaria magna in celis, quæ sint.	183	
an sint animata	229	
quando fuerint condita	238	
an instituta ad manifestandas hominum ves	245	
an efficiunt quidpiam in nostra corpora	249	
in quem usum ea fecerit Deus, ibi.		
quas utilitates afferunt	246	
quarum rerum signa sint	245	
num constent ex elementis	223	
Luminaria & cæli, an dissoluentur.	223	
an, et ex quot elementis constituentur pag.	223	
moventur	221	
sunt corpora	221	
Luna noua, quando incipiat conspici. pag.	152	
Luna, quando potentior	253	
eius radii an sint frigidi	171	
an minor terra	250	
quota pars terra sit	250	
quando nobis magis salutaris	251	
quo nomine eam vocauerit Plato.	252	
unde dicta	252	
cur noctiluca	257	
quando remotissima à terra, & quando propinquissima	252	
cur syderibus præcellentior	249	
quomodo in deliquio appareat.	250	
Lutheri maledicta in D. Thomam.	381	
Lux largitur coloribus habitum & formam, iuxta aliquos. 145. quid sit. 134. quid conferat. 145. hominū inuendissima, ibi, eius causa.	146	
capitur ab aliquibus pro vita.	146	
habuit Deum laudatorem	146	
maiores cognationem habet cum Deo, quam reliqua sensilia	146	
dicuntur à D. Ambrosio non esse in numero, nec pondere, nec mensura.	146	
Lux vera, quæ sit	146	
Lux quænam fuerit cū primum per creationem produit	135	
non potest immutare colores	146	
eius perpetuum officium	138	

b

Lux

UNIVERSITY

Lux & tenebra stantis sibi horis succedunt 147
M
M Agi miracula inania edunt. 4.
M Magreti opinio confutata. 254
M Antonij Flamini testimonium de D. Thoma 418
Manicheus, quomodo vocauerit Solem & Lunam 252
Manichaeorum error opinantium vesicarnibus esse natura malum 345
Malum nihil esse, recte à Theologis, & Philosophis d. Etum 356
Maritus, est Praefectus uxoris, non dominus 415
Maris aqua, an fuerit aliquando dulcis 200
Maria virgo, fuit virgo etiam in partu. 223. proinde clauso utero Christus ex ea egressus est
Mares, an inueniantur in omnibus generibus piscium 257
Martis, et Solis radij an calefaciant. 171
Mare salsum. 200. unde dictum. 199. quomodo dicatur Hebraeis. ibidem. eius natura. 196. non est sedimentum aquarum. ibidem. cur salsum, ibi. symbolum diuinitatis 192
Maria, Hebraeis & Latinis differenter capiuntur 199
Mares plures, quam femina in diluuiio cur seruari 277
Mares, an lactare possint 210
Martinus Magister Parisiensis. 432
Materia appetit formas 118 non potest existere sine ipsis
Mathematici & Genethliaci, quo pacto à Plotino reuerti 246
Mathematicos reuicit Scriptura, Concilia, & ferè oēs sacri Auctores 246
Matrimonium non inuisum Deo, ut putant aliqui. 324. num sit preceptum, & quo, ibi. eius actus quo excusatur et num exerceri sine peccato possit. 327
Mathusalè mors, q. 69. quatenus uixerit. ibi.

Meemetus Simia Mosi. Alcoranum suum falso Gabrieli Angelo inscripsit. 4
Melchior Guilandini laudatus 335
Mensores caeli, & terrae audaces magis quam veri 197
Merachephet, vox, quomodo interpretetur 115
Merlini uatis opera fabulosa & puerilia 89
Methodius Martyr, quando floruit 88
Michael Medina, doctus scriptor eiusque error 255
Minois institutum de diuortijs, quale fuerit 320
Miracula in creatione herbarum & arborum, quot, & quae 208
Mithridates assueuit uenenis ab infantia 206
Moses. eius uita. 1. 2. 3. Eius nominis etymon. 2. leges ab eo latae 3. summus pontifex. 3. tria nomina sortit⁹ 3. quatenus iter eum, et ethnicos legilatores iterum 4. 5. q. ei, ac Iudeis detraxerit 5. eo contra Julianum, et Simplicium 6. praecelluit ceteros Prophetas 6. ex eius scriptis philosophi, et Prophetæ surripuerunt nonnulla 8. 9. Auctor antiquissimus. 9. Eius scopus in exponendis quinque Pentateuchi libris. 9. Capita, quae ipsa exponit in libro Genesis. 12. Eius ingenium, & artificium. 12. Methodus, qua ipse utitur. 13. Eius uirtutes in docendo 15. pressus, & breuis 16. Eum quatenus emulari, qui de mundi opificio scripserunt 17. scripsit non solum quae Deus egit, sed & quae semper agit. 17. Item de Ecclesia. cur non utatur praefatione, & rationes, aut testes non afferat. 21. Cur daturus leges Hebraeis, à creatione mundi exordium capiat. 23
sepe cum Deo loqui, uisus 21
Dei summi uerus praeco 21
eius scripta, habita pro diuinis oraculis 21

Mosis

Mosis et Christi schola, una et eadē. 22
cur siluit nomina multorum filiorum Aeg. 107
eius sensa & mens, quo pacto intelligi possit 18
cur suppressit Angelorum creationem 67
ubi nā scripserit sua volumina. 151
cur dixerit. Anima uidentis 259
eius in describendo mundi opificio mira solertia 17
cur praeterierit manē primi diei. 156
Dei uniuersum opificium in penultima periodo capitis mira epithasi commendat 352
cur abscondit faciem, loquens unum cum Deo 132
fuit Historicus praestantissimus. 125
cur non fecerit mentionē ignis. 284
sepenumero Angel. mentionē fecit 107
quomodo uidit essentiam Dei. 40
Mos emittēs semp cacumine fumū. 197
cur diserit deferentes epicyclos. 254
Motus primus, quinam sit 212
Motor, quomodo moueri dicatur. 123
Motus, quando cesserit 271
Muli quae logioris uitae eqs, et asinis. 339
sunt à toto genere steriles 279
Mundus, à Deo creatus unico momento. 214. initio temporis, ibidem. quo anni tempore creatus 208
sex ueris & propriis dieb. ornat⁹ 214
num ex materia factus 32
eius nouitas an possit demonstrari. 53
a quoto tempore inceperit 65
eius finis, & quāto tpe duraturus. 77
complectitur oēs perfectiones, omnesque gradus, & rerum ordines, &c. 352
est unus si. potest Deus absolute ei multa in infinitum adere. ibi. & 354
eius gemina bonitas 353
conflagrauit quibusdam in locis. 162
eius medium, quale sit 196
Munificentia Dei erga Adamum, qualis fuerit 207

Murene honos à Marco Crasso traditus 260
Muscarum ortus, unde 281
Modi, quibus aliquid fieri dici potest, quot sint & qui 262
Moed, quid significet Hebraeis. 247
Monachorum priuilegium religio, et scitas. 79
Monstra, unde causentur 283
Mortis hora, cur nos lateat 85
Mortem moleste ferens, non est philosophus secundum Platonem. 247
Mortui, in uitam à Christo reuocati, quot fuerint 109
Motus naturalis, cur uelocior in fine, quam in principio 172
N
Nacianti uana opinio 286
Natiuitas, quae melior putetur. 252
Natura sollicita est, ut conseruentur species 271
Naturalis iuris est, ut esca quisque se, uitamque suam tueatur 340
Naturae conditionem sequentes, quando recte faciant 202
Natura progreditur ab imperfecto ad perfectum 202
Natura, quomodo format corpora 29
Natura ante creatam lucem, nil ardentius cupiebat, quam ipsam lucē. 134
Natura non deputat unam rem multis officiis 171
Naturalis dies, quot horarum sit. 147
Negocia clara et utilia non omittenda 208
Nemo uere redemptus, qui non fuit uere captiuus. 117
Nephes, Hebraeis, quid denotet 259
Nereis Theodori Gaza, qua forma fuerit 300
Nicolaus Subsylvanus quidam, sine cibo uixit 334
Nihil potest esse solidum absque terra. 165
Nili Thessalonicensis Episcopi, testimonium de D. Thoma 434
Noctis et obscuritatis primaria causa, quae 147. eius utilitates 149. unde dicta 148
 b 2 an

I N D E X

an possit dici ligamentum sui cum igne. 149. cur mala 148
 Nomina creatoris, quem effectum agat in nos 34
 Nomen, quid sit 199
 Nomina Hebræa plurali carentia 33
 Nominum impositio, unde deducta. 148
 Nubes & pluuia, an vni prouincie iugiter immineant 191
 Numerus dualis, num immundus 189
 Numa Rex, vetuit Romanis habere simulacra in eorum templis 300
 Numerus, cum in denario quiescat, cur non constituerunt sibi homines decimanas: sed septimanas 216
 Numeri omnes, ad denarium usque imperfecti 189
 Numeri, in sacris litteris, referti sunt multis arcanis 189
 Numerus annorum mundi incertus. 73
 Numeros quanti fecerit Plato 189
 Numerus impar, in precio ubique habitus 189
 Numerus denarius, cur perfectus. 189

O

Ocasum mundi, cur Dominus voluerit nos latere 87
 Oceanus, cur ferat tam varios & multos pisces 258
 Oceanum, & terram ambiens corpus, quale sit 164
 Oceanus, an altior terra sit 144
 Oculus est symbolum mentis 143
 nuncius perturbationum animi 194
 Oculi nostri, an possint diutius intueri Solem. 251
 Ocyus nascencia, citius intereunt. 208
 Olchot errat 396
 Oleum in acre & in aqua positum, contrario modo moxetur 164
 Oleum, cur in aqua infusum sese attollit: & frigore potius crassescit, quam congelascit 171
 Olympiodorus se vidisse scribit, hominē, qui solo aere, et sole nutritur. 334

Omissio, est ferme nolitio quadam. 139
 O'v trifariam consideratur 415
 Onagri ungula, ad quid conferat. 275
 Opifex, cur aquas super calos locauerit pag. 16
 Opifex rerum, qñ miracula edat. 201
 Opiniones varia circa numerum annorum Mundi 65
 Opus secundæ diei, cur non fuerit pronunciatum esse bonū, prout alia. 138
 Opus unum, est alterius ratio 201
 Orantes, ad quam Orbis partem debemus respicere 151
 Orbem sensilem, que præcedebant apud Hebræos 28
 Orbis à Dauide quo pacto diuisus. 111
 Orbis quando ad initium reuersurus, iuxta Ptolemeum. 91
 Organum cælorū potentius, qd nā sit. 211
 Origenes, in quo à cunctis Doctoribus reprehensus. 18. fuit nuncupatus cōpositor. 412. damnatus à D. Hieron. 233
 Origenis, Plotini, & quorundam aliorū opinio confutata 245
 Ornamenta cælorum, cur post ornamenta terræ commemorat Moses. 221
 Oua piscium, cur non bicolorata. 570

P

Alinodia non improbanda. 403
 Panis ex tritico cōfectus alijs melior q ex alijs frugib. cōficiunt. 337
 Panis, viniq. porrectio in sacrificio Melchisedech, quid denotabat. 109
 Parisienses articuli. 400. 401
 Pars extra totū habetur imperfecta. 105
 Paruulos faciles & dociles, non sapientes & prudentes hoc est contentiosos Deus instituit 22
 Patrū prouerbū, cum Deū vidissent. 131
 Paucis, an multitudinē prodesse debemus 202
 Pcm Adæ, qd mali in nos cōtulerit. 291
 Pedissequi Iouis, qui sint 231
 Per, præpositio, quid suprà natura denotet 225
 Perditio

I N D E X

Perditio nostra ex nobis est 242
 Peripatetici opes, & res externas inter bona dinumerantes, nihil verbo Dei contrarium docent 356
 Peripatetici iuniores omne ens in reale diuidunt, & rationale 414
 Peripatetici illi, qui de anima hominis immortalitate rectè sensisse Arist. ac fecisse nostri corporis entelechiam arbitrantur, quibus premantur angustijs 321
 Perfectū sp antecedit imperfectū. 281
 Perspicuum, quando ductile sit, & ductile, quando perspicuum 185
 Petri Lombardi sententia 389
 Phaetontis fabula, an vera 162
 Phœnicis obitus, & renouatio, quibus auctoribus probetur 270
 Phantasmata non possunt esse, ubi sensus non est 230
 Phase, iudæi iussi sunt vesperi immolare 154
 Philosophorum error, circa maris salsetinam 200
 Philosophi, cur inuestigarunt naturas rerum 57
 Philosophari, quō caperint homines. 56
 Philastrius, quando floruerit 73
 Phylastrius negligens in perpendendis sanctis Scripturis. 322. idem temerè aliquando opiniones vocat hæreses, ibi & alibi
 Phylastrii opinio de astris 223
 Phrasis Hebræa, sepe capit dies pro tempore 217
 Pisces sunt qui putant omnes ali aqua dulci 200
 Piscis, muliebri forma præditus, secundum Cardanum, ubi adinuentus. 300
 inueniunt pcul à flumij & mari. 192
 sunt in magna multitudine, & grandi mole 257
 utrū sint plures, quam animalia terræ. 257. Quidam sunt miti, ac mansueti ingenio 260

aliqui mamas & genitalia hnt. 269
 an gignantur vbilibet omnes. 257
 Quidam sunt venenosi 265
 qui cartilaginei, Aristoteli sint. 264
 an respirent 259
 an audiāt, olfaciant, & dormiāt. 259
 cur nō oēs vnā capiuntur esca, ibidē.
 an in eis oculi ex suis membris primi gignantur, ibidem. an habeant memoriam, & extimationem, ibidem.
 visi aliquando sunt in viuarijs cum hominibus deambulasse, ac ad manū aduentasse 260
 Pisces an ratione participent 260
 Piscium mira, ab excellentioribus scriptoribus narrata, quæ 260
 cur sunt animalibus terrestribus, & aereis obtusiores 260
 sunt multorum generum ibidem.
 cur aliqui soli, aliqui gregatim incedant, ibi eorum cibus, ibi quare non omnes vnius sint constitutionis, ibid.
 num sola aqua nutriri possint, ibidem.
 Piscatio nō est indigna hoie ingenio. 331
 Pythagora & clarissimorum virorum schola, quibus olim patuerint 22
 Pythagorici quibus carnibus abstinebant. 345
 Planetarum coniunctio maxima, quando futura 89
 Plantæ species 336
 Plantæ quadam, ne dum nobis remedio sunt, sed etiam brutis 206
 Plantæ, ornant terram 210
 Plato, quō verba Mosis intellexerit. 117
 Plato, cur fecerit animam nostram Deo similem 301
 Platoniorum & Peripateticorum opinio circa creationem cali 27
 Platonis opinio circa negocia obeunda. pag. 155
 Plenilunium, cur Lacedemonijs veterit Licurgus 253
 Pluuia assidua, cur fiant sub torrida zona 195

na b 3 Pom-

I N D E X

Pomponatij in Ioannem Picum, iudicium iniquissimum 247
 Pomponatij testimonium de libro D. Thoma aduersus Gentes 424
 eius iudicium de D. Thoma 318
 Pontus Euxinus, cur solum altius habeat 195
 Pondera, unde oriuntur 172
 Porphyrius fuit acerrimus hostis Christianae religionis 71
 Porphyrij opinio erronea 199
 Potentia Dei est infinita 52
 Potentia distinguuntur ab essentia, in anima nostra 305
 Potentia in creaturis quotuplex sit. 240
 Praecepta negativa spoliare hominem libertate videntur 345
 Praelium inter Michaelem angelum, & Draconem 140
 Praeteritis temporum verbis pro presentibus utitur interdum Scriptura. 339
 Profanarum litterarum eruditione cum sacra doctrina commiscere non est absurdum 406
 Prophetæ, quando audiendi 87
 Prophetæ Mosem subsequuti, cum de caeli plagis simpliciter loquuntur, ad quam Orbis partem primum respiciant 251
 Proportio aq̄ ad terrā, quotupla sit. 195
 Promptissima, quæ proprie sint 201
 Prosperus Martinægus Monachus laudatus 314
 Trouerbiū à Stellis deductum. 253
 Ptolemæus, non affirmat esse eccentricos, & epycyclos 254
 Ptolemæus allucinatus cum aliis. 330
 Puella quaedam edebat scorpianos sine lesione 206

Q

Questionum genera, Philosophis, quot, & quæ 125
 Quæ supra nos, nihil ad nos, impia vox pag. 128
 Quies, quid proprie 139

Quinarij numeri laudes 272
 Quod ab omnibus fit, à natura proficisci videtur 154
 Quodlibeta D. Thoma 426

R

Rabini quō sacra Biblia distribuāt. 7
 Rachia, Hebraeis, quid denotet. 165
 Ranæ & Culices, ex qua materia gignantur 280. 281
 Rationales scientiæ 414
 Reales disciplinae 414
 Redemptoris necessitas 13
 Reges, et Principes, cur de se ipsis plura liter pronunciant 37
 Res, quot modis extendi solent. 185
 Reptilia, quæ sint 258
 Hebraeis, unde dicta ibidem.
 Rex, quomodo constituatur 315
 Reuelatio bifaria à Theologis capitur. 7
 Roma, quando à Gothis capta. 73
 Romani, qua de causa deducebant dies suos à nocte media, ad sequentem mediam noctem 154
 Ros, quid significet in sacris litteris. 28

S

Sabbatum, cur sanctificatum 215
 Sacrae littere oppugnatores habuerunt insignes doctrina viros 399
 Sale num fuit binomius 67
 Sal, oleum continet 200
 Salsa moderata, melius nutriunt. 200
 Salix, nõ affert semen, neq; fructus. 204
 Saluatoris gr̄a, qd operetur in nobis. 312
 Samaritani, cur à Dño reprehensi. 236
 Sancti per martyrium non modò celestia præmia, sed in terris quoque magnam nominis celebritatem adepti sunt 241
 Sancti cū Christo resurgentes, cū eo propriis induti corporibus cælos conscenderunt, secundum quosdam 131
 Sanctitatē, utrius homini dederit Deus. 312
 Sanguine animalium, cur non litandum Diis, iuxta Theophrastum 203
 Sapientia Dei deliciatur, quando cum filijs

I N D E X

filijs hominum degit 132
 Sapientia Dei, Cabalisticis, quid 25
 Sathanae casus, cur in veteri Scriptura obscure habetur, & cur in Euangelio apertius expositus 100
 Saturnus, quomò fingitur à Poetis. 171
 Scolastici, & qui citra quingentos annos in ecclesia floruerunt, ab eruditis quibusdam indigni ut legantur existimati 386. 387
 Scholastici res tractant incredibili solertia, ac minuta quadã diligentia. 394
 barbarè loquuntur 391
 humiles, ac suorum scriptorum censuram minimè reuiciunt 397
 eorum laudes & cognominationes quaedam 388
 Scientia non stat cum fide 56
 Scotus à D. Thoma in plerisque, non rebus, sed verbis dissentit 400
 Scotus laudatus 397
 Scripturae postponunt verba clariora, obscuris 174
 Scriptores, cur multa siluerint 209
 Scriptum diui Thoma 422
 Scripturibus laudi datum est, multa edidisse volumina 412
 Scripturae sanctæ mos in adscribendis annis Regum, quibus regnabant. 72
 Scripturae mos, cum de excellentioribus rebus loqui vult 120
 Scripturae, quam probitatem appropriet pag. 310
 Sculptores, cur imagines Principum potius in aere, quam in auro fuderint 288
 Sebastiani Foxij testimonium de D. Thoma 418
 Seminum in herbis varietas, quæ 204
 Senarius numerus perfectissimus est. 357
 Sensus visus, est nobis præ cæteris charus 142
 Sensus aperiens mentem Mosi, qui proprie sit 18
 Sensus omnes tactum supponunt. 230
 Sermo Dei omnipotens est 134

Sermo, quid proprie sit 128
 Serpentes, an fuerint ante peccatum Adæ 205
 Serum, cur diluculo ubique præmittat Moses 150
 Seth generationem diligentissimè omnium descripsit Moses 10
 Septenario numero, omne ferè tempus circumuoluitur 216
 Sepulchrum Mosi, cur voluit Deus latere Hebraeos 237
 Sex dierum numero absoluto Uniuerso quid voluerit Deus designare 357
 Signa alia naturalia, alia data 245
 Signa pronostica, quò dici possint. 244
 Signa sacra, quid operentur 245
 Signa cur dederit nobis Deus 245
 Signa sacra, quam gerat imaginè. 245
 Signum, quale appellandum. 243
 Sixtus Medices, Autoris præceptor, laudatur. 417
 Sobole carere, cur olim ignominia fuerit 319
 Socratis & Stilponis laudes 242
 Socrates habuit plurimos obrectatores, gloriæ inuidos 241
 Sol, quando Iosue precibus constitit, quanto tempore fuit immotus 221
 Sol an produit eodem momento cum omnibus cælis 138
 multis nominibus maior Luna. 250
 ab aliquibus adoratur 149
 quò ab Heraclito appellatur 250
 quot Planetas desuper habeat, & quos 251
 cur nuncupatus spiritus 228
 efficit calores 251
 qua die ab Opifice conditus 137
 eius virtutes, quæ 137
 dominator diei Luna vero nocti. 253
 Sol & Luna, in generatione rerum, quomodo à Proclo appellati 251
 Sol, quomodo usurpet in Scripturis. 251
 quot modis Lunam præcellit 251
 an recedat à medio latitudinis Zodiaci

I N D E X

diaci. 251. Ubi situs Astronomis, ibi.	ad quem finem ab Opifice facta. 254
Sol & Luna, quomodo ab Orpheo vocati. 249	an calis densiores. 167
Sol & Luna, an magnitudine & luce equalia. 250	Stellarum ordo, dicitur militia celi. 255
Soli an dederit Deus simul vires omnes & facultates, quas nunc habet pag. 187	Stella, an exhibeant Orbi beneficia, ibi. an moderentur inferna corpora, ibi.
Sol & Luna, vitam nobis infundunt, iuxta Albumasar & Ptolemeum. 249	Stellas fixas, ad quot gradus magnitudinis redegerunt Astronomi, & quot imagines constituerint. 253
Solem quo pacto vocauerit Plato. 251 & quomodo Dionysius & Areopagita pag. 304	Stella, quam Magi viderant, an habuerit crucis notam. 82
Somni cum Venere collatio. 326	Stella, an specie à cælis differant. 254
Sphæra ignis vis, & potentia. 162	Stephanus Ususmaris, Generalis magister ordinis Prædic. 422
Sphæra & bombices, cur natura graues sint. 172	Stirpes & arbores, quot modis prouent. 209
Spinas, & tribulos cur creauit Deus. pag. 205	Strabo & Beda non fuerunt auctores cæli empirei. 43
Spiraculi vitæ in Adam, quale fuerit. pag. 310	Struthionis procreatio. 270
Spiritus, quid significet apud scriptores pag. 115	Subiectio terræ quomodo ab alijs accepta. 331
quot modis capitur. 116	Substantia qualibet, quo dignoscatur. 127
quo à Galeno accipitur ibidem. est duplex in nobis, secundum quosdam Medicos, ibidem.	Sublunaria, à quibus conseruentur. 163
& secundum alios est triplex, ibid.	Sublunaria, sunt minus perfecta, quàm cæli. 163
Spiritus Domini, qui intelligatur à Moysè. 117	Suessani testimonium de D. Thoma. 418
Spiritus sanctus, cur aliquibus vocetur aqua. 174	Summa Thomæ in Naturalem, Morales, Sacramentalem. 428
Spiritus Domini, cur magis sup aquas, quàm super cælos moueri dixerit Moses. 119	Summa D. Thomæ præcipua capita. pag. 429. 430. 431. 432
Spiritus caelestes sunt innumera multitudinis. 183	Summa D. Thomæ laudatur. 426. 427
Spiritus sanctus, quibus Hebræis Scripturam ediderit. 107	Summam D. Thomæ aliqui non rectè contraxerunt. 426
Stata tpa, quo pacto interpretanda. 247	Summa, vocabulum explanatur. 427
Stellarum functiones omnes nemo unquam probè intellexit. 182	Summa D. Thomæ. 390
Stelle, Luna maiores, an adiuuentur pag. 249	Supputatio annorum mundi, qualis probatior. 91
an certo, diffinitoq; numero sint. 182	Sydera, an nostras res efficiant. 246
	an habeant alias proprietates, præterquam lumen & motum. 170
	unde alantur, secundum aliquos. 167
	an natura præsignent in uniuersum res nostras. 245. 246
	Sydera magna, quæ dicta. 249
	Sympathia inter aqua & aerem. 256
	Synagoga, est etià eorū, q; carèt rōne. 199
	Temporum

I N D E X

T	Theodoretus laudes. 131
Temporum varietates agnoscere, an nobis utile sit. 248	Theologorum opinio circa Angelorum creationem. 27
Tempus cur dicatur vorare filios, & res omnes. 158	Theologia scriptis patrum antiquorum dispersa, à scholasticis digesta est, & in unum corpus redacta. 382
quid significet. 83	Theologus est communissimus quidam artifex. 221
Tenebræ Egyptijs immissa, erant adeo dense, ut palpari ferè possent. 142	Theologi nostri castè proprie, & accuratè loqui iubentur. 300
Tenebræ quid designent. 125	Theologi de homine, qui Dei est imago, cumulatiuè verba fecerunt. 430
Tenebræ cur erant super faciem abyssi, ante mundi creationem. 141	Theologorum axioma. 290
Tenebrarum causa, quæ. 146	Theologia, quid significet. 423
Terra, ex qua formatus est Adam, à quot mundi partibus desumpta. 291	Theophrasti, nullam arbitrantis exulare speciem stirpis, quæ & omni tempore, et quouis loco sterilis sit et infecunda, reprehensa opinio. 335
Terra prima de nihilo creata, an eadem sit, quam modò calcamus. 160	Theophrastus, cum dixerit terram protulisse prius herbas, quàm animalia, à quo edoctus fuerit. 205
Terra, cur post peccatum Adæ, euasit promptior & uberior ad noxias herbas procreandas. 206	S. Thomas, Theologorum & Philosophorum apex. 170
Terra, cur à capieda Solis luce alienissima. 251	Thomæ oratio sine barbarismis, & solacismis. 391
Terrenis rebus affixi, non possunt admittere intelligentiam Dei. 251	Thomæ oratio laudatur testimonijs quorundam eloquentium virorum. 391
Terra num fuit prior cælo. 112	Thomas Latinorū aliquot, vel Græcorū vocabul. originè ignorauit, &c. 392
Terra, an tota, an partim à Deo arida facta. 199	Thomas, & recentiores nonnulli melius res quasdam assequuti sunt, quàm vel Basilius, vel Hieronymus, &c. 393
Terram esse maiorem aqua, quibusdam probatur. 197	Thomæ liber de principijs naturæ appellatus, clavis librorum Philosophiæ naturalis est ab Auctore dictus. 419
sed redarguitur hæc opinio ibi.	Thomæ libri Theologici diuiduntur in tres maiores Classes, & subdividuntur. 415
Terra, in Genesi, quæ proprie intelligenda. 27	Thomæ opusculorum nullus ordo est, & pleraq; falsò Thomæ adscribunt. 415
Terra, est cōmunis alitrix & nutritrix. 284	Thomas qualis sit in explicando Aristotele. 416
Terra utrum idonea ubique germinare singulas quasque herbas, aut arbores. 207	nomè expositoris meritò sortitus. ibi. pluribus in locis easdè res repetenti vitio non vertendum. 401
Terram cur creauerit Deus. 191	in scriptis suis præstat tria illa differendè.
Terra, est Elementum omnium grauissimum. 194	
manet immota. 222	
cur ab initio vacua & inanis. 113	
quomodo ex aquis emerferit. 193	
Tertulliani opin. à corporeitate Dei. 297	
Tertullianum remedium, cum viperas comederint. 206	
Thalmodistarum inepta opinio. 250	

I N D E X

di genera, Magnificum, Subtile, Mi-
 sum. 402. quare obscurus quibusdam
 videatur 402
 Thoma comment. in Boetium de Heb-
 domad. & de Trinitate 421
 commentarij in Boetium de Consola-
 tione, eius non sunt 421
 Thomę oppugnatores multi-viri-egre-
 gij, & celebris in Ecclesia nominis.
 pag. 387
 eius commentarij in Aristotelem, qui
 excellant 417
 & quos libros Aristotelis exposue-
 rit 416
 Thomę Spiritus sanctus tantam gra-
 tiam impertijt, ut nullibi aut contra
 fidem, aut contra bonos mores erras-
 se videatur 397
 Thomas curiosus à qbusdā habet. 409
 taxatus in partitionibus, & subpar-
 tionibus 410
 celeberrimos suis temporis auctores
 nunquam allegat 411
 eius doctrinam publico-edicto Ecclē-
 sia firmavit 395
 eius doctrina testimoniis eruditissi-
 morum virorum præconijs celebra-
 tā 433. 434. 435. 436
 quādo libros suos ediderit. 418. 419
 vix quinquagesimum annum attigit.
 pag. 413
 multa, eaq, ingentia edidit volumina
 pag. 413
 Thomę in scribendo modus, ratio, mos,
 ingenium, stylus 437. 438. 439
 hereticorum malleus 382
 eius propugnatores præcipui 399
 Libenter Augustinum sequitur, atque
 exprimit 403. 404
 Tau, Hebræis quid significet 112
 Tres Dei personas, quomodo dicamur
 representare 305
 Trinitas Diuinarum personarum, num
 Patribus veteris testamenti inno-
 tuerit 39

Tunicas Ada & Eua, ex qua materia
 fecerit Deus 277
 U
 V Adiani hæretici, quid senserint de
 corporeitate Dei 297
 Uau, Hebraicè, quomodo reddatur La-
 tinè 114
 Ubi anima, ibi vita 259
 Venena, non omnibus esse obnoxia, quo
 pacto contingat 206
 Veneni nomē, potest dupliciter sumi. 207
 Veneni mentionem faciens, debet adij-
 cere utrum bonum sit, an malū. 207
 Venus, quando- cieatur in suo epicyclo.
 pag. 248
 Veneris incommoda 326
 Venti diffinitio secundum Vitruuiū. 120
 Ventus, quomodo Græcè appelletur.
 pag. 116
 Ventus ad conceptionem fetus inuat.
 pag. 329
 Verbalium nominum natura 186
 Verbum, unde dictum 129
 Verbū, quotupliciter capiatur. 128. 129
 Verbo interno, an-externo vsus fuerit
 Deus, cum pronunciauit fieri lucem.
 pag. 130
 Verbum Dei, quomodo appellarint Thy-
 lo, & Clemens Alexandrinus 26
 Verbo interno fecit Deus omnia, non
 autem externo 133
 Verbum Dei, quo pacto consuevit dici
 exemplar 26
 Verbum Dei, cur sic dictum 25
 Veritatis adeptio iocundissima est 58
 Versiculos, & lineas quidam nedum vo-
 lumina ipsa lucubrationesq, aucto-
 rum indicarunt 412
 Versiones sacrarum litterarum multas
 Auctor consulat 20
 Vespere, quodnam diei tempus sit. 149
 Vesperum, cur sic dictum 149
 Vespæ, & Crabrones, ex qua materia o-
 riantur 281
 Vespertilio, cur à Platone dictus Avis,
 &

I N D E X.

& non auis 369
 Vestis nuptialis anima nostra, quæ sit.
 pag. 310
 Via carnis à multo pluribus teritur,
 quàm via virtutis 242
 Vicissitudo & variatio non sunt in Deo
 pag. 144
 Videre, verbum, quotuplicem habeat
 significationem 142
 Vigiliæ, cur in desuetudinem abiervant.
 pag. 155
 Vincentij Lirenensis mira doctrina. 297
 Vincentius Justinianus, Ordinis Prædic.
 Generalis magister, laudatur 380
 Vincentius Diuus, quo tempore floruerit
 pag. 80
 & quid senserit de Antichristo. ibid.
 Vinum à Christo in nuptijs-propinatum,
 fuit perfectissimum 208
 Vipera, quomodo pariat 271
 Viperarum virus in Phenicia 205
 Virtus, quo pacto aliquando conuueat.
 pag. 20
 Virtutes cælorum, in sacris litteris, quæ
 dicantur 231
 Visus, est nobis charior omnibus sensi-
 bus 145
 eo capimus multarum rerum disse-

rentias 145
 Vna longior, cur initio hominibus con-
 situta 86
 Virginitas summè laudata 323
 Vitam cur decurtet nobis quandoque
 Deus 247
 Vniuersi gemina bonitas 353
 Vniuersum à Deo num fieri melius po-
 tuerit, & quibus modis 354
 Unus, Hebraica phrasi, quid denotet,
 pag. 157
 Volaterrani vana credulitas, de Torpe-
 dine pisce 265
 Volucres, an inter animalia terrestria
 simpliciter computanda 264
 Voluntas, & velle, quo pacto differant
 pag. 144
 Voluntas Dei, est causa unitatis mun-
 di 52
 Voluntas cæca, quænam dicta. 142
 Voluntas, quid proprie 142
 Voluntas Dei, est præcipuum bonum
 Vniuersi 194
 Urbani Quinti testimonium de Diuo
 Thoma 433
 Præsum aliquandiu cibi nihil omnino su-
 mere, apud Aristotelem 334
 Vulture mares, an reperiuntur. 279

F I N I S

ERRATA IN SIGNIORA.

Prior numerus indicat paginam, posterior versum.

7. 13. sicabitantur, sicabitantur 9. 26. sibi iussisse, illi iussisse 11. 4. illa cumulatissime, ille cumulatissime 14. 31. subinde se exutum, subinde exutum 30. adus, adus 21. preparatus, preparatus 15. iii, fore. 19. 21. scriptura scripturam 20. 32. fretalam, fretalam 23. 43. irrogatam, irrogatam 25. 42. Palestinum, Valentinum 31. 25. Repellit, Reclit 27. cneternus, coeternus 33. in margine, Extenditur, Expenditur 37. 7. idem, ideo 12. refragatur etenim, refragatur, que 16. aetrahēs, deurahēs 27. eadem, eadem 38. 9. splendiora, splididiora ibid. illa, villa 40. sigillatim, sigillatim 43. Trithertis, Trithertis 39. 5. Trithertis, Trithertis 40. 33. trasenam, trasennā 41. in margine salcitur, fatetur 42. 4. loco loco 22. feceruntur, feceruntur 23. parenter, patenter 44. 26. indispicantur, indispicantur 25. quoque, queque 45. in margine, lege, non desunt 46. 23. vertit, verti 47. 23. dele, tibi 33. Matth. 1. 5. 49. 1. posse, postet 9. equi, vel vtriusq; temporis, auum vel vtriusq; tempus 10. discreti, discretum 12. continui, continuum 55. 4. arbitratu, arbitratu 56. 31. Hieronymi, Hieronymi 58. 11. falsum, falsus 27. consequatur, consequenter 29. persequenter, persequenter 59. 12. fit, fit 35. delectasti, delectasti 62. 16. sacerdotum, sacerdotem 39. propter quam, propter quē 65. 39. in interpretatione adde illum 66. 17. status, statum 67. 20. existimant, existimat 68. in margine & distoniam, aut distoniam 72. 11. insignem, insignem 41. Alacensis, Alacensis 73. 1. lapsum, lapsi 74. 24. quadimestres, quadimestres 75. vt Alacensi, & Alacensi 75. 16. crebre, crebro 45. ille, illa 79. 29. quodam, quodam 80. 8. notem, notam. & 25. huic vni, hac vna 81. 9. Apocalypsim, Apocalypsim, Apocalypsim, Indorum 82. 20. cetta, certa 83. 43. cū certum, cum certum 84. 13. eorum, adde inuenta 23. preteream, preterea 85. 32. Trientarios, trinitarios 13. testator, testatur 42. proferat, preferat 86. 18. proinde, peinde 87. 3. dicitur, ducitur 88. 28. Parissensium, Parisiensium 90. 2. intercedit, intercedet 5. ponderem, penderem 51. 45. accingit, accingit 92. 20. Pubachius, Pubachius 26. lib. 28. lib 2 30. Penicis, Phenicis 32. nomina, placita 38. profecto, profecta 93. 40. Imperficere, Imperficam redere 109. 20. dec. bam, dec. bam 113. 45. habent, habet 116. 28. motor, motorem 39. enarra enarra 117. 29. cessile, sensile 121. 40. docuerunt, docuerunt 122. 29. hoc latuit, hoc latuit 32. Moses, Mose 45. Hebrais, Hebrais 124. 10. ipse quoq; ipsa 16. Postremo, Postremo 127. 33. atcanum, arcanum 34. hoc, hac 41. quomodo, quo modo 128. 9. redarguat, redarguant 12. cura, cura 129. 20. profuerunt, profuerunt 22. uocalem, uocale 133. 25. Epes, Epes 134. 30. & in corpore, redundat 79 & 138. 6. fuisse, fuisse 38. Horatum, horatum 139. 39. sciendum, sciendum 140. 19. dicuntur, dicunt 37. 5. sed 141. 37. dicamus, dicatur 144. 1. pundis, pundis 146. in margine Belias, Belial 147. in margine dele 78 Romandi 27. exareret, exareret 38. usum sit, visum est 149. 3. loco, loco, 151. 17. sed postica, sed in postica 24. simile, simile 154. 30. nocte, noctem 37. dici, dici 155. 27. homines ac improbi 162. 2. eltendit, extendit 15. Anaxagora, Anaxagora 21. humederetur, humederetur 164. 37. iter, iter 166. 18. tertius, tertius 168. 3. hic, hic 169. 37. contingerunt, contingerunt 170. 28. Sauromatas, Sauromatas 172. 20. proprietati, proprietatem, que, qua 21. fer feruena 174. 27. alia, alias 175. 23. vnus, vnus 176. 1. tamentam, tamentam 19. vquam, vique 186. 41. esta, fed, est, fed 188. 12. hac, hec 21. edeom, eodem 190. 9. opere, opera. canenij, canarij 191. 17. Meditranecos, Meditranecos 35. expendit, expandit 192. 34. sun, sunt 193. 3. fesi, fesi 194. 23. primam, primum 35. depressus, depressus 195. 8. abforbuet, abforbeat 197. 35. illam, illa 41. recto, recta 200. 29. nocte, noctem 208. 14. ne vero, ne vere 17. alia, aliq 36. enim, enim 209. 19. mentione, mentionem 20. minora, minora 29. & alicubi, etiam alicubi 213. 26. petuenis, prouenit 219. 41. omnib; personis, ab omnibus personis 220. 7. præcipio, principio 223. 56. quin certe, que certa 224. 39. auctoritate, auctoritati 41. illam, vllam 227. 42. gationes, nauigationes 228. 41. permultique, permultisque 233. 44. percipiant, percipiantur 135. 38. Angelos, qui Angelos 39. obire quod obire, dicunt quod 40. loquitur, loquitur 236. 1. fortasse, vt fortasse 32. Pastellus, Postellus 237. 17. num. caperet, nuncuparet 33. Nestorum, Nestoriū 238. 28. percipiat, percipiat 241. 10. nos, nos 20. hocq; hoc 42. Socratum, Socratem 242. 33. præferent, præferent 35. numine, numina 244. 25. latus, latinis 245. 24. additus, aditus 253. 27. quoque, queq; 256. 36. Rondellatius, Rondeletius 257. 39. hæc ac 260. 28. lymaces, lymace 42. Rondellatius, Rondeletius 261. 7. Gemialian; Genigilium 262. 22. Valent, volet 263. 14. ingenijq; ingenij; 267. 30. execrationes, execrationes 31. Thophilum, Theophilum 270. 5. multiplicarent, multiplicarent 272. 30. interiecit, interiecit, in 273. in margine Esiam, Esaiam 16. doctrinum, doctrinam 28. eo, ab eo 274. 20. ea parte, in ea parte 275. 19. Ceruasi, ceruarij 26. tanquam, tamq; 281. 8. Augustino, Augustinus 30. preparatum, preparatam 41. de de Hist. de Hist. 285. 15. quidam, quidem 289. 2. Mandemus, Mandamus 35. h; quisset, licet 36. exponeret, exponat 37. seruet, seruet. 291. 7. ἀπο τὸν ὄμιον, ἀπο τὸν ὄμιον 297. 10. quoddā, quoddā 40. possit, possit 298. 8. formationem, formatione 300. 1. Ecclesia, Ecclesia 37. hoc ipso, hoc ipso 301. 39. illum, illum 302. 25. Papo, Papa 35. 10. & qua, & qua 307. 7. cognoscitue, cognoscitue 310. 21. quodam, quoddam 312. 36. additus, additus 13. 39. imaginem, Ade appellat 314. 22. nostram, nostra 33. Dripare, Dripara 316. 28. subiungunt, subiungunt 320. 10. vobis, vobis 21. brutorem, brutum 321. 21. si hic, si hoc 325. 27. succidatur, succidat 326. 327. Ailes, Ailem 327. 21. perfecta, perfectam 339. 31. & si in, & si in ui 36. possint, possent 342. 3. in omnium, in omni 352. 14. Chisost. Chisost. air 354. 17. considerabimus, considerabimus 356. 12. condito, condite 357. 37. disseimus, disseimus 381. 1. Aquinati, Aquinatis 382. 21. quoque, quoque 30. heresum, heresum 38. amplissimum, & amplissimum 384. 44. modeste, moleste 393. 20. nouellizarem nouellitatem 396. 31. Franciscus, Franciscum 400. 37. dissimulantur, dissimulantur 403. 27. lecta, lecta 409. 3. corporalibus, in corporalibus 11. doctores, doctos 14. soleret, solere 410. 2. discerni, discerni 411. 45. effect, esse 413. 35. fuerit fuerit 417. 19. negligenter, negligenter 420. 10. atque, atque 17. paratos, paratos 422. 8. cuperat, cuperet 28. arbitrentur, arbitrentur 55. studioforum, studioforum 423. 2. sententiar, sententiar 13. in qua, in qua 430. 38. omnino potentiam, omnino preterit potentiam 432. 12. questione rati, lege, peritinet 18. 19. questione 179. questione 30. reudit & ac reudit ac 434. 2. Cardinali, Cardinalis 435. 13. cæ mentis, clementia 437. 37. locuples, locuples 438. 22. preteree, preteree.

Sunt & alia complura in punctuationibus, comis, litteris, ac litterarum inuersionibus, que lector facile poterit animaduertere.

DE SEX DIEBUS CONDITI ORBIS LIBER:

Hoc est, Commentarius in primum Caput libri Genesis, Triginta prælectionibus in Gymnasio Patauino habitus, per Reuerend. Patrem, D. HIERON. VIELMIVM Venetum, Ordinis Prædicatorum, sacre Theolog. Doctorem, & tunc quidem Episcopum Argolicensem, & sanctarum Scripturarum publicum Interpretem; nunc vero Episcopum Emonie, qua vulgò dicitur Cuitas noua.

LECTIO PRIMA.

INTERPRÉTATURVS priora tria capita libri Genesis, qui omnium sanctorum voluminum alpha est & princeps, atq; adeo Christiane nostre Theologie firmissimum fundamentum; dicam primum de eius Auctore, quod multum dignitatis & splendoris inde ei accessisse putem: mox vero & de Auctoris scopo, & de Argumento libri, & quales in docendo vires Auctor in eo ostenderit; ac denique de Inscriptio-

ne, deque operis qualitate: quæ omnia in Prolegomenis præcipua existimantur, & deinceps ad exponenda verba progrediar.

Auctor omnium consensione absolutissimus, ac ter maximus Moses fuit, Propheta nimirum, Dux & Legislator, natione Hebræus, patriâ Getsemita, aut certè Ramessita, de tribu Leui, magni Abraham abnepos, & q; utraq; fortuna iuuenis & senex (memorabili pfecto exeplo) expertus sepenumero est. Cùm enim funestissimus Rex Aegypti in Hebræorum mares crudeliter defæuieret, veritus ne iniquilini superante numero, cum indigenis de principatu

Apion existimas fuisse Heliopolitanum, sed errat.

A cipatu.

cipatu contenderent, eum parentes infantem Nilo fluuio exposuerunt in-
clusum fiscella scirpea; vel vti Iosepho visum est, lectulo è papiro contexto,
& bitumine linito, tempore quo filia Principis, ^aThermutis, vt aiunt, nun-
cupata in fluuium ad lauandum descenderat. Quæ cistna, & deinde va-
gientem in ea infantem conspicata, ploranti condoluit, eiufque miserta est,
& seruatim Moysem appellauit, quod ex aqua dicta Aegyptijs ^bmo, aut
etiam mos, eum sustulisset; & seruatos illi vocent yses: vt proinde oportet
aliud habuisse à parentibus nomen quando circumciscus fuit. Quod Cle-
mens libro primo Stromaton, Ioachinum fuisse ait. Itaque Princeps fami-
na factum hunc grandiusculum pro filio quoque habuit, educarique ac in-
stitui regio more curauit, vnde & doctissimus nedum in sciētijis Aegyptio-
rum euasit 1. Act. 7. quas fuisse & permultas, & cum primis liberales at-
que præstantes Plutarchus in libro de Iside, & Osyri, Iamblicus de myste-
rijs Aegyptiorum, Arist. in proœm. Meth. Plato in Critia & Thimeo. & qui
hos omnes antecessit Herodotus in Euterpe. Auctores grauiissimi, litte-
rarum monumentis tradiderunt: sed Græcorum quoque, Afsyriorum &
Chaldæorum si Philoni credimus. Quamobrem, & sunt qui existimant di-
fertissimum quoque in dicendo fuisse Iosephi verba sunt lib. 4. c. 8. Adhæc
eloquentia, & in tractando populo dexterritate insignis. Quâquam cū Aegy-
ptium quendam occidisset, profugusq; greges Ietro soceri sui sacerdotisq;
Madian in deserto (rebus rursum commutatis) aleret, & de rubi fructice,
qui ardebat, nec eius tamen quicquam lædebarur, euoeatus à Deo fuisse,
ac de Israelitis à dura miserabiliq; Aegyptiorum seruitute liberandis in-
strueretur; impeditæ confestim & implicatæ linguæ effectus est. Quod ni-
mirum (sicut Orig. hom. 3. in Exod. fermè excurrit) imbecilla hominis na-
tura sustinere Deum loquentem non possit; soleatque eloquentia humana
quando cum Deo agit, balburies, & infantia effici. Ergo factus illo Dei col-
loquio, ex Pastore, suæ gentis seruator & Princeps, mox tanquam splen-
didissimum sydus in medio cœli positum, cum in Aetiopia primū, ^ctum
subinde longè latèque foris prudentia, auctoritate & rebus præclare ge-
stis resplēdit. Percussitq; per multis ac inauditis antea modis Aegyptios,
& cum adhuc, Dei voluntati magnopere, ac pertinaciter eorum Rex Pha-
rao reluctaret, hunc fluctibus Arabici sinus, quem Sancta scriptura Ru-
brum Mare appellat, eiufque vniuersas cum eo copias penitus, cum ad
Deum ^d clamasset, obuoluit, deleuitque, ac Hebræos. per siccum transue-
ctos, & in optatissimam libertatem vindicatos tantæ suorum hostiū cla-
dis & prodigiosi miraculi spectatores fecit, quo nil profectò optatius vel
iucundius illis potuit contingere. Sed & cum præcederet nubes populum
in magnæ columnæ speciem, lucens interdiu solari splendore, noctu verò
flammeo, absque periculo erroris incedentem, vbi voluit, adduxit; ac mā-
na in deserto deinceps ac diu pauit, & petra sacra illa virga percussa, per
quam in Aegypto prodigia patrauerat, largos amnes manante, potauit. Et
cum Reges nonnulli potentissimi, exercitusque fortissimi conarentur
peragantes Iudæos inuias solitudines infestare, ceptoque itinere, deturba-
te, victi ab eo semper, fusi que, & iusta interneione deleti fuerunt; Cumque

non

^a Sic Iosephus il-
la. c. 5. vocat.
& Philo ait,
unicam fuisse
patri, & dudū
mptam non po-
tuisse matrem
feri, libr. 1. de
vita Moysi.
^b Mo. Iosepho.
Mos, Philonis.

^c Ioseph scri-
bit etiam pepe-
nisse hūc Egy-
ptijs insignem
de Aethiop. vi-
storiā antea.
quam ex Egi-
pto migraver.
^d D. Ambr. ser-
mo. 18. in psal-
118. ita ait,
Gracili voce
loquebatur Mo-
ses, & plus om-
nibus audieba-
tur.

non multo postea ad præclare instituendum sibi creditum populum, ani-
mum applicuisset, Gramaticam eos antea docuit, qualem videlicet tunc
temporis habebant (Eupolemo prisco historico teste.) Et cum recta religio-
ne nihil antiquius in votis haberet, confestim atque à Deo fuit in monte
Syna edoctus, legibus augustissimis, & quæ totum orbem habitabilem
vsque ad extremos terminos officij admonere possent, cum ad mores, hoc
est ad virtutes exercendas, tū verò ad fori causas & iudicia, Hebræos om-
nium legislatorum primus instituit, & ad hæc pulcherrimis quibusdam ri-
tibus (de quibus dicturus sum aliàs) sic eos verum Deum supplices, humi-
lesque colere docuit, vt nulla profectò esset in orbe ea tempestate natio,
quæ religioso cultu, & sacris ceremonijs cōparari cum illis posset. Deut. 4.
Sed quorsum nunc de eius legibus plura dixerō? Etenim tantum alio-
rum legumlatorum leges excellunt, quantum res diuinæ humanas; sempi-
ternæ breui petituras: sunt firmæ, inconcussæ, immobiles: quippe quæ
non modò tanquam naturæ signaculis obsignatæ habentur, sed etiam sum-
mi omnium principis Dei iussu & auctoritate traditæ & roboratæ: quas si
Hebræi seruassent, eorum profectò respublica nullo vnquam casu, nullave
iniuria labefactari potuisset, quinimmo incorrupta incontaminatq; do-
mi & foris, pace & bello iugiter perstitisset.

Porro facit quoque ad viri huius eximiam laudem, quod Phylo lib. 2.
D. August. quæst. 2. 3. super Leuitic. D. Leo Papa episto. 86. D. Gregorius
Nazianz. in oratione quam dixit præsentē Greg. fratre Basil. ^a volunt, fuisse
quoque suę gentis summum Pontificem, quamuis eò fastigij fratrem suū
Aaronem, & nepotem Eleazarum secum postea euexerit. Dauid enim in
psal. 98. dixit: *Moyse, & Aaron in sacerdotibus eius*, vertices nimirum &
Antistites maximi. Solus enim Moses tabernaculum erexit, altare vnxit
solus, solus Aaronem consecrauit, sacrosque ritus: vti dicebam) solus san-
ciuit: quæ omnia videntur magnorum Antistitum munera esse. Quam-
obrem & Phylo loco citato, & libro quoque 3. latius, necnō ex nostris Du-
randus. De origine iuris, existimat, apud hunc vtranque supremam faculta-
tē, hoc est & in spiritualibus, & in temporalibus perpetuam fuisse. ^b Sed
quid prætereo, quod viri eminentissimi Aug. & Tho. existimarunt, vidisse il-
lum Dei essentiam, raptim tamen, ac (vt aiunt) per transenam; & D. Basi-
lius hîc scribit dignum factum fuisse qui faciem Dei equaliter cum Ange-
lis videret. ^c Quid? quod & D. Cyrillus typū Domini multis in rebus præ-
terea extitisse: ac Phylo moribundum ait, lib. 3. de seipso prophetaffe, tan-
quam mortuum, ante obitum narrans se esse mortuum sepultumque: &
consentit Iosephus lib. 4. c. 5. atque hoc fecisse dicit, ne propter excellentē
eius virtutē fuisse à Deo raptum prædicarēt. ^d Porro aut & Rabbi Samuel
in parastasi constanter affirmat, excitatum postmodum in vitam fuisse, &
in cælum confestim adductum, anno centesimo & vigesimo vitæ suæ. et
viribus animi et corporis integrum naturæ concessisse. Cui fermè consen-
tit Clemens lib. 1. Stromaton (ex sententia tamen Mystarum) additq; ade-
ptum fuisse tunc tertium nomen, videlicet Melchi. Vocarunt autem ij cœ-
lum Paradisum in quo habitauit Adam, qui quorundam viuentium San-

Leges Moysi.

Moses fuit sum-
mus Pontifex.

^a Ambo. inquit,
sacerdotes pa-
riter erant, &
hic quidē Mo-
ses, principum
princeps & sa-
cerdotum sa-
cerdos tanquā
lingua Aaronis
vitæ & opera.
^b Horum testi-
monia non ui-
dit Ioan. Arbo-
reus, vt arbi-
tror, i sua Theo-
sophya.

^c Videtur tamē
D. Amb. lib. de
fide contra Ar-
rianos c. 8. sen-
sire illum non
pure vidisse
Deum.

^d Sed ex nostris
quidā arbitran-
tur fuisse ea
verba addita
à Iosepho, atq; ve-
rò ab Esdra
vide Exod. 7
& Deute. vsq;

eorum locus est. Enochi nimirum, & Heliç, quos fuisse transfectos scripturæ testatur; & Lactantius lib. 2. cap. 13. Instituti, & alibi iustis Dei cultoribus ad iudicium usque (parum consideratis scripturis) assignavit.

²Quantum iter
Mosem & Eth-
nicos legis lato-
res in confirmã-
dis legibus in-
terfuit.

Sed ne sim longior quam instituti mei ratio postulat, desinam amplissimi viri huius reliquas prerogativas, quæ videntur innumerae, mea hac oratione persequi, ac breuibus exponam quantum inter illum & Ethnicos legumatores, in suis proponendis confirmandisque legibus, interfuit (quod in rem nostram magnopere facere ipse non dubito) Phoroneum dico, Charundam, Minoem, Lycurgum, Numam; & reliquos; quorum legibus & institutionibus Gentiles illi sese dudum, ac supra quam credi potest, apud ceteros populos venditabant. Nam cum hunc tanquam antiquiorem, & multis nominibus conspicuum (maximam enim apud omnes existimationem consecutus est, quibus eius leges euoluere contigit) imitari hi omnes sibi proposuissent, ac proinde magna conspiratione, & tanquam datis inuicem manibus suas & ipsi leges in illos Deos retulerint, quos præcipua quadam obseruantia eorum populi adorabant, nemo tamen illustri aliqua numinis attestazione, eas vel comprobauit vnquam, vel firmavit; sed quilibet, vt potuit, populos faciles & leuissimos imposturis & fraudibus trahere in sententiam studuit, & cum primis affectata insignis iustitiæ laude, & fucata quadam vitæ integritate, quæ omnibus hominibus, & præcipue illis qui sapientes habentur, certam & constantem ceterorum fidem (vulgi præsertim) solet conciliare, qua eorum dictis & assertionibus tanquam oraculis; confestim assentiantur. Quamobrem, & impurissimus Meemetus suum Alcoranum Angelo Gabrieli (quem promiscua illa Arabum turba magna religione illa ætate venerabatur) falso, & callide inscripsit: imitatus profecto & ipse Mosem quemadmodum prisca reliqui, videlicet.

³Vide in primo
de natura Deo
sum.

» ⁴Simia quam similis, turpissima bestia nobis.

Sed & erat illis omnibus constitutissimum, expedire Reip. fallere imperitam multitudinem in religione, sicut Lactantius perhibet: quod & Sceuola quoque, & Varro, Gentilium lumina, deinceps, tradere scriptis non erubuerunt, teste D. August. de Ciu. Dei lib. 4. cap. 27. Nec Plato in 2. de Rep. aut Auer. qui veritatis cultores se esse profitebantur, rem hanc sicut debuerant, sunt penitus auersati, (si tamen germanus Auerrois fetus est Epistola illa quæ de Resurrectione tractat.) Ostendunt autem per multa, fuisse hæc procul, ac toto celo (quod aiunt) aliena à grauissimo sanctissimoque nostro Vate; sed cum primis magna illa & celeberrima signa, omnibus probe perspecta, & manibus contrectata. quæ & rebus, & modo ea efficiendi, longe ac penitus diuersa ab eorum signis fuerunt, qui Magi dicuntur. Etenim D. Clemens libro tertio Recognitionum, testis est, solere hos & inania, ac nullius frugis miracula edere, & quæ oculos hominum præstigijs obcæcantibus fallant, vt non videant ea quæ sunt, & videre se putent quæ non sunt: quod & Lactantius lib. 2. cap. 1. latè etiam scribit. atqui ea quæ à Mose fiebant, solida erant, vera, constantia, ac ita demum luminosa, vt solius Dei virtute ea fieri omnes intelligerent,

telligerent, hoc est, nulla hominum arte, aut ingenio, & Iudeis non exigua beneficia, cum ad vitam conferuandam, tum uerò permultis alijs in rebus, afferrebant.

Hoc igitur genere testimoniorum Moses, non præstigijs aut imposturis, non mendacijs, non demum armis, quemadmodum Gentes illi factitarunt, suam legationem, suas leges, munimenta denique sua omnia, confirmavit & obfirmavit. Et cum Iudæi natura increduli sint atque rebelles, quippe qui non modò perspectis viri huius tot admirandis operibus, & quam sepe etiam cum Deo de nube palam ac toto fermè orbe spectante, loqueretur, transigeretq; , verum etiam & visis deinceps eorum, qui hunc sequuti sunt Prophetarum miraculis; egrè nihilominus in officio perstarent, & Spiritu sancto per Prophetas suos loquenti, iugiter reluctarent, Exo. 3. 2. Num. 20. Act. 7. Inde quoque intelligimus nõ facilitate, aut leuitate populi (quod alijs permultis vsu venit) sed veri Dei virtute ac certa protectione, fidem deniq; & obedientiam ab eis obtinuisse, qua etiam non modò, ab eis in se crebrò tumultuantibus, ac ferocientibus seruatus illatus perpetuò est, sed & pœnas eorum contumaciæ, & perduellionis non semel etiam sumpsit, vt proinde insignis illa, ac iugis Iudæorum peruicacia, duritiesque, & Mosem, tunc sæpè magis illustrem fecerit, & nunc nostram stabiliat, augeatq; magnopere fidem. Rursum Dei consilio, ac prouidentia contigit, Iudeos non antea Mose credidisse obtemperasseque, quàm tot ac vique adeò ingentibus miraculis Dei nuncium se esse, probaret: ac sibi eorum fidem ita conciliaret, vt postea de eo dubitauerint nunquam. Sic enim & nos inde admonemur, ne incolumitatem salutemque animarum nostrarum, absque certissimis & grauissimis probationibus cuiquam aliquando credamus: quod Deut. 18. & alibi quoque nobis mandatur; & Summus Pontifex Innocent. 3. in cap. cum ex iniuncto, lib. 5. Decretalium suis exponit. Interest itaque permultum inter hunc Dei ministrum, & Ethnicos illos, ac prophanos Legislatores. Quamobrem nemo est, qui non videat Manethonem, Lyfimachum, Apionem, Molonem, Apollonium, Galenum, Senecam, Suetonium, Trogum, Pompeium, Strabonem, Cornelium Tacitum, Porphyrium, Celsum, Iulianum, Cæsarem, & Faustum Manichæum, atque alios quosdam, qui vel Mosem magum, impostoremque, ac populi leprosi ducem, sacrilegè vocarunt, vel etiam eius leges irridere, ac Iudeorum populo cui præfuit, & Christianis qui ex his profecti sunt, mendacia, calumniasq; affigere conati sunt, indignos profus esse qui audiantur, & facile posse à nobis ignorationis veritatis, temeritatisq; & petulantia coargui. Quod præstiterunt iam dudum egregiè Origenes contra Celsum, Tertullianus in Apologetico, Apollinarius contra Porphyrium, D. Aug. libris permultis contra Faustum, D. Cyrillus in libris quos aduersus transfugam illum & desertorem Cæsarem scripsit, & alij ex nostris plures, ac non ex nostris modò, sed & ex Iudæis viri doctissimi, & eloquentissimi, qui Latine loquuntur, & sunt studiosis ad manum, Iosephus in Antiquitatibus & contra Apionem, & Philo, qui Mosis vitam tribus voluminibus accuratè complexus est: vt æquor eiset in æquora fundere,

Iudei natura
sunt increduli.

Cur permisso
Deus esse Iu-
deos pernicia-
ces.

Facile ex his
refelli illi pore-
runt qui Mose
& Iudæis de-
traxerunt.

dere, alijs nunc argumentis & testimonijs Mosem ab eorum calumnijs vindicare. Præterquam quod minimè solent catholici homines (quales, Deo gratias, sumus nos omnes) faces quærere in meridiano Sole. Scripturas enim splendidissimas habemus, quæ hunc nobis mirum in modum ornant Exodi. 33. Num. 12. Deut. 14. Eccl. 45.

*Cætera Iulianus
& Simplicium
pro Mosè.*

Hic igitur libri huius Auctor est, ac eorum quoque quatuor, qui in sacris Biblijs hunc proximè consequuntur. Et quidem non à fabulis Aegyptiorum edoctus, sicut falsò ac impudenter Iulianus apud D. Cyrillū lib. 2. & Simplicius philosophus in commentarijs octavi libri de physico auditu, calumniantur: Et si enim illas adolescens, ut & reliqua Aegyptiorum mysteria didicisset, alto tamen silentio in his monumentis eas omnes inuoluit, in quibus ea duntaxat scribit, quæ partim quidem viderat, quorumque pars magna fuerat, partim externo Angelorum ministerio ei Deus reuerauerat, ac fortè spectris & imaginibus quoque in illius intellectum, & phantasmam impressis, quæ res ei alioquin abditas aperirent, sifterentque: vel certè (quod malunt & loquuntur quidam) notitia actuali quadam, partim denique & illa quæ à progenitoribus seriò instituta, aliquando perceperat. Nam quod existimant quidam fuisse apud Hebræos illa tempestate obsoletam prorsus cunctam Dei religionem, quam Abraham & reliqui patriarchæ, filios & nepotes docuerant: nec quidquam pactorum illos retinuisse in Aegypto, à morte Ioseph, & aliorum Patriarcharum, quæ Deus cum Patribus inierat; ac denique illarum rerum, quæ de Deo, De mundo, deque suis eorum Atavis, à Mosè scripta in his libris leguntur, videlicet nec literis consignata, nec per manus à Patribus recepta, & integra fide custodita habuisse: ego profectò inducere non possum in animum, ut verum esse credam, cum inter obitum filiorum Iacob, qui cum eo in Aegyptum profecti fuerant, & Mosem tantum temporis non intercesserit, ut obliterari extinguique vniuersa religio potuerit: quamobrem scribere hic permulta etiam potuit, quæ à maioribus fideliter tradita acceperat: sed ita tamen, ut Spiritu sancto perfusus, nec à vero deflecterit vquam, nec in tanta mysteria conscribendo, mente, voluntate, memoria, manu denique, aliquando defecerit. Hæc de eo, deque Auctoribus reliquis quorum Volumina in sancto canone habentur, Catholica Ecclesia (cuius apud nos angusta, & sacro sancta est auctoritas) perpetuò, & constanter credidit, & à D. Petro 2. cap. 1. atque à D. Paulo. 2. ad Timoth. 4. traduntur. Quapropter & canonicos libros tanquam celestes & Diuinos, veneramus, & aliorum monumentis quantumuis sanctissimi fuerint & doctissimi eorum Auctores, longè præferimus, sicut & nos D. Aug. epist. 8. ad Hieronymum, & alibi crebrò ac disertè docet: cuiusque verba Gratianus dist. 9. recenser.

*Mosès præce-
lit cæteros pro-
phetas.*

Et cum hæc ita se habeant, eorum nihilominus sententia mirum in modum mihi probatur, qui maiore luce illustratum fuisse Mosem arbitrantur, cæteris omnibus prisci testamenti auctoribus, quibus & S. Th. subscribit, secunda 2. quæst. 174. art. 4. vbi & Caietan. eius interpres, argum. Lyrani, quibus sub initium Pfalterij hanc prærogatiuam generatim.

ratim Dauidi asserit, purè, & dilucidè refellit. Et habemus profectò loca in sanctis scripturis, Nu. 12. & Deu. 34. quæ à Moysè manifestè stant, & quæ non possunt facilè glossis & figmentis obscurari. Quamobrem Rabini, qui sacras antiquiores literas, in legem, Prophetas, & agiographa, tanquam in tres classes & nomenclaturas distribuunt; tria similiter graduum discrimina, in supernis delineant; Fontem videlicet, Fluuium, & Piscinam, è quibus Sanctos scriptores longo haustu potasse velint, sed ita tamen, ut Moses solus è fonte, prophetæ è Fluuiio, Agiographi ex Piscina, antea biberint, quam sua eorum volumina scripserint, Sed nos hæc illis relinquentes, vno ex fonte & illo quidem Sancti Spiritus bibisse omnes constanter affirmamus, vnum quamuis largius alio, & cum primis ac præceteris omnibus Mosem.

Sed hic ficscitabuntur fortè hunc in modum nouitij, si ea quoque sanctis suis voluminibus Moses noster complexus est; quæ viderat, & quæ à maioribus, hoc est, aliunde, quam Deo reuelante, fuerat consecutus; quomodo, quæso, diuina reuelatio, aut, ut loquuntur Theologi quidam, Deus reuelans, vniuersæ Theologiæ nostræ formale obiectum est, sub quo fide Catholica nos recipere omnia profiteamur? Hæc enim inuicem, palàm pugnare videntur. Quod profectò minimè est. Quamobrem & animaduertere oportet, non quancunque Dei reuelationem, esse nostræ Theologiæ formale obiectum, sed eam duntaxat quæ Patribus & nobis per prophetas, per Filium, eiusque Apostolos facta fuit: multifariam videlicet, multisque modis, hoc est, partim quidem eorum viuâ voce & institutione, partim autem scripturis, ac deinceps Eccl. diffinitionibus. 1. Corin. 1. Eph. 4. Hebr. 1. Actu. 17. Rursum nec reuelationem capi à Theologis semper in genuina pressaque sua significatione, quæ est alicui illa aperire ac manifestare, quæ ei antea erant occulta. Et pertinet cum primis reuelatio hæc ad intellectum (hunc enim perficit) cuiusque contrarium, abscondere & cœlare est. 4. Reg. 4. Matt. 13. Luc. 10. sed interdum etiam capitur pro Spiritus sancti afflatu & perfusione, siue (ut Apostoli, Petrus, & Paulus loquuntur) inspiratione. Et hæc illa reuelatio est, qua primùm quidem Sanctorum Auctorum intellectus illustrabatur, dum sacra monumenta scriberent, fiebantque eis illa omnia aperta & peruia, quæ eos antea latebant, & Spiritus sanctus per eos referare alijs decreuerat; ut proinde hæc tota inspiratio dici per synechdochem reuelatio etiam possit: deinde vero & voluntas, & memoria, manusque ac vires omnes in officio ita retinebantur, ut nulli bi vel cæcutierint, vel rerum obliti aliquando sint, aut denique aberrauerint. Et ut prior illa non vbique in sanctis literis conscribendis, fuit Auctoribus necessaria, quippe quoniam Prophetæ, Apostoli, & Euangelistæ, permulta scripserunt, quæ & viderant, & alijs externis sensibus hauserant. 1. Ioan. 1. atque adeò nec indigebant, ut ea denuò illis manifestarentur, ita sua quoque non est, ut scripturam aliquam constituat canonicam: sed est præterea operepretium, ne humano eam more Auctor scripserit, videlicet qui falli & fallere potuerit, sed ut impulsus,

Rabini

Dubium

*Greg. de Ari-
min. 1. 9. pro-
logi. artic. 4. &
alij.*

Solutio

aëusq; à Spiritu sancto in scribendo iugiter fuerit, licet quoque ea dumtaxat edere proposuisset, quæ Deo solo referante hauserat. Si enim posteaquam sua arcana Deus Mosi aperuit, permisisset ut cæterorum hominum in morem subinde scriberet, nequaquam nobilissima hæc eius monumenta, certitudinem diuinam haberent; sed humanam, hoc est, quæ in suspitione erroris, & falsitatis venire potuisset. At verò cum tot ille patentibus admirandisq; operibus & argumentis, se non nisi numine afflatum, ea scripsisse probauerit, ac innumeri fuerint qui se vidisse illum cum Deo sæpenumero loquentem testati sint, totaq; Ecclesia quasi Dei oracula perpetuò eius monumenta receperit, internaque vnctio nos ita esse doceat; meritò profectò grati, & humiles ea nos quoque firmiter recipimus, & tanquam Dei verba veneramur.

Et quamquam eorum veritatem, nec in seipsis rutilantem, nec in suis fontibus & principijs splendidam (viatores) inspicimus, eo videlicet modo quo viri docti, humanarum scientiarum principia in seipsis, conclusiones verò in principijs, fulgere perspiciunt (visio enim ad patriam pertinet. 1. Cor. 13.) non tamen leues, vel rustici, sumus, qui eis ita assentimur, ut pro illorum astruenda veritate, vitam quoque vltro profundamus, sicut nos Celsus philosophus primùm, ac mox Iulianus Imperator, procaci fastu, Origene lib. 1. & Grego. Nazianz. 2. in illum oratione testibus, vocabat. Etenim, & vaticinia Prophetarum, & scripturarum consensus, & ratio eorum quæ nobis credenda pariter & agenda mandantur, & eorum quæ his repugnat, irrationabilitas, fulgor miraculorum, & Ecclesiæ denique perennis contestatio, ab alijsq; multis rebus petita alia argumenta, faciunt, ut aperte ac euidenter perspiciamus, illis esse firmissimè assentiendum, misereq; & infelicitè calligare eos, qui ea, aut contemnunt, aut paruifaciunt. Quæ profectò argu. & à D. Aug. non semel, & à D. Tho. 1. Contra gentes cap. 6. & alibi, atque à Ioanne Scoto in 2. q. prologi, & recetioribus quibusdam qui de Christiana religione aduersus impios cum laude scripserunt, exposita fuerunt diligentissimè. Quamobrem, & Dauid psalm. 92. cecinit. *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.* & Dominus, Ioan. 6. *Hæc est autem voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam eternam.* vbi videre Filium, est eum dignum esse cui sit adhibenda fides, perspicere: quod profectò nobis Dei beneficio contingit.

Auctor lib. de mirab. sacre scripturae, ait 40. annos in domo Pharaonis Mosi tradidit septuaginta Interpretes sequuntur, anno ab orbe condito ter millesimo & nonagesimo, hoc euenisse. At verò alij qui cum Hebræis, & D. Hieronymo computat, quinquagesimo quinto supra bis mille: ut si quis horum voluminum antiquitatem non intelligit, frustra ei explicet vel mea, vel alterius oratio. Quamobrem & Clemens Alexandrinus, decerpisse, aut etiam subripuisse ex huius scriptis philosophos existimat, quicquid illis inhæret sapientiæ, sicuti & ex Prophetis reliquis qui Mosem postmo-

postmodum secuti sunt. Et si nanque sententiæ Patrum de numero annorum Mundi, aliquanto diuersè inuicem sint, in hoc tamen Iustinus Martyr in Admonitorio, Tarianus in Oratione contra Græcos, Clemens Alexandrinus libro Stromaton, Theophilus libro 2. ad Autolicum, D. Basilii hoc loco, D. Cyrillus lib. 1. contra Iulianum, ac denique cæteri omnes consentiunt Mosem multo tempore antecessisse Barbaros Græcos, Latinosq; omnes scriptores, quorum libri nunc quoq; superstites sunt, nisi forte sanctissimum Iobum, si eius veruntamen voluminis auctor, hic ipse extitit, & Moses ex Arabico traductor, non verò auctor, quod alii volunt: vtrinque enim sunt opinantes. Et de Mose quidem hæcenus.

Nunc verò ad inuestigandum Scopum in quem omnia ille dirigit, atque adeo & libri huius Argumentum, mihi progrediendum est. In quibus explicandis ero fortè prolixior: sed tamen magis industrius (ut spero) quod inde vos facilius percepturos intelligam, quid ab eo vobis expectandum sit, & quale eius ingenium fuerit, quo artificio usus sit, & quàm solidas habuerit in docendo vires. Et rursus quòd interpretes quosdã (claros aliqui, & celebres) perspexerim fuisse in eo-explicando vehementer steriles, & ut dicam quod sentio, aridiores etiam pumice. Et nihilominus eruditus constat sic esse necessarium, Auctoris intentionem, & operis Argumentum, probè antea nosce, ut haurire cribro aquam is uelle videatur, qui hisignoratis exactam intelligentiam alicuius libri se consequuturum sperat.

Est igitur in voluminibus hisce, quæ Pentateuchum appellat, Mosi præcipuus Scopus, exponere (quanquam obscurius propter impios (veteribus enim religio erat sanctum dare canibus) Deum Patrem ab initio orbis conditi, decreuisse vnigenitum filium suum definito ac statuto à se tempore fieri hominem, ut nostri generis Redemptor, Dominus & Magister esset, ac proinde sibi iussisse, ut acceptis ab eo legibus ac ceremoniis Hebræos (quos selegerat, ut ex eis ille nasceretur) ita aptaret ac præpararet, ut reuerenter, amanterq; illū reciperent, hoc est, ei firmiter crederent, in illum fiderent constantissimè, & spem suam omnem in ipso collocarent. Dominus enim primo vocaturus Israel veniebat, deinde post huius perfidiam Gêtes. Matt. 15. Act. 13. Et ita quidem fermè docent D. Cyrillus lib. 8. contra Iulianum, D. Aug. lib. 83. & nisi magnopere fallor, ipse quoque Dominus noster cum Ioan. 3. Iudæos ita alloquitur. *Si Mosi crederetis, utiq; crederetis & mihi: ille enim de me scripsit.* Oratio enim hæc grandior est, quàm ut communiter existimatur. significat enim Mosem non obiter ac perfunctoriè de Redemptore scripsisse sicut de rebus permultis scripsit, sed ex primaria intentione, exq; suscepti operis præcipuo argumento. Quamobrem & D. Paulus ad Hebr. 2. tanti hunc fecisse Christum Dominum scribit, ut maiores diuitias existimauerit eius pati improprium, quàm thesauris Aegyptiorum potiri. & rursus Galat. cap. 4. dixit, legem fuisse pedagogum nostrum ad Christum; & Romanis capite 10. *Finis legis, Christus est ad iustitiam omni credenti;* videlicet volumina hæc, Hebræorum more, legem appellans: quod & Dominus Lucæ vltimo fecisse videtur, aut certè vetus totum instrumentum, quemadmodum Ioan. 15. denuo hic ipse Dominus nuncupauit.

Quamobrem

Moses antiquissimus Auctor.

His patribus assentiunt Iosiphus lib. 2. contra Apionem.

Scopum, & Argumentum.

}

Expedi hic D. Ambro. audire ita in sermo. 8. super psal. 118. loquentè Moy-

Quamobrem et D. Ireneus ex hac Domini Oratione lib. 4. admonet, posse nos ubique in huius prophetae libris, Dei filium contemplari: aliquando quidem cum Abrahamo loquentem, aliàs etiam & cum eo comedentem, semel Sodomitis supplicia irrogantem, interdum & Iacob in itinere dirigentem, alibi & de Rubo Mosem instituentem: & denique innumerabilia esse loca (ait) in quibus Dominus noster vel delineatur, vel exprimitur. Ut vel ex his redarguere quisque Porphyrium possit, qui scripsisse Mosem sermone simplici & agresti quæ ei videbantur, contendebat, ac minimè aliud præterea voluisse, hoc est (vt dicebat) intimum scripturarum sensum, de quo Patres cum primis verba faciunt, nullatenus agnouisse: quàm obrem & in Origenem (rerum nostrarum ignoracione falsus) tanquam in auctorem, arcanum sensum hunc, referebat: sicut Eusebius lib. 4. c. 14. memoriæ prodidit. Sed præstabit magis si in penetrabilibus ac veluti in visceribus horum voluminum, quod dicimus, perspexerimus quod non admodum ægrè profectò fiet, si tanquam certissimum indicem communem rationem adhibuerimus, qua cum Moses, tum verò sacri Auctores alij, in texendis Maiorum genealogiis vsi frequentius sunt.

Etenim nemo est, qui non intelligat, Mosem non scripsisse omnium filiorum Adæ geneses, & profapias, sed primùm quidem (ac veluti) obiter, posteros Cain ad Lamech vsque, qui eum peremit, nec sine arcana ratione: deinde quàm diligentissimè vnus Seth: ac profectò non eo consilio tantùm quod genealogiæ innumeræ essent, prolixiorque fuisset in scribendo quàm ratio postularer, sed & multo magis, quòd ab instituto sibi proposito, prorsus essent alienæ. Edoctus enim à Domino sciebat, id semen quod, vt caput serpentis contereret, fuerat promissum, hoc est, Christum, ex vno Seth, non autem ex aliis Adæ liberis (qui permulti fuerunt) procreandum esse. Quamobrem & cum rationi sit magnopere consentaneum, illos omnes præscos non tam diu à procreandis liberis abstinuisse, (Seth centum & sexaginta annis, Enoch tercentum sexaginta) planè coniecimus, eos omnes hac ipsa ratione Spiritum sanctum nobis suppressisse, eorumque nomina tantummodo literis consignasse, qui licet posteriores aliis geniti fuerint, patres Christi tamen futuri essent. Cum enim accepissent homines mandatum procreandi, (vt fermè dicitur) & terram totam ante diluuium repleuissent, qui fieri, rogo, potest vt tot annorum centuriis cælibes vixerint? At si quis dixerit, homines non totam terram tunc temporis incoluisse; rogabo ego illum, vt causam afferat, cur eam totam aquis diluuij opifex obruit? quam cum afferre aliam non possit, fateatur oportet, vt tota peccauerit, videlicet homines qui eius vel saltem maiorem partem incolebant. Ad hæc, vide & scripturam disertè fateri, eos, quorum profert nomina, genuisse alios filios; & veruntamen eorum nomina silentio prorsus inuoluere, cuius sanè rei causam nemo Christianus afferre aliam potest, nisi quia eorum nomina proferre duntaxat instituerat, qui Christi genitores futuri essent, vt dixi. Præterea cum decimo & vndecimo cap. tantisper attigisset progeniem Cham,

&

& Iaphet, filiorum Noe; mox ad filios, nepotesque Sem, nulla alia certè ratione accuratissimè recensendos progreditur, eorumque posteros ad Abrahamum vsque de nomine sigillatim euocat; cuius Abrahami mores & gesta (quamobrem cedo) illa cumulatissimè nobis exponit nisi quia, & eam præclaram sobolem, huic quoque disertè Deus pollicitus non semel est? præsertim verò & patenter, cum ei dixit, *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* hoc est, cælestibus donis insigniter locupletabuntur: quæ res effecit, vt se totum confestim fide & charitate in illum proiiceret, ac de qua, tanquam de eximia Christi gloria, nimirum quòd per illum benedicendæ essent omnes gentes, ita lætarentur, vt postea Dominus dixerit: *Abraham uidit diem meum.* (gloriam scripturarum more diem appellat) *et gauisus est.* effusè videlicet, & in Spiritu sancto. Quamobrem & huius filios, & nepotes de nomine singulos accuratè Moses postea profert, præsertim autem quos Isaac, & huius filius Iacob genuerunt, ex quibus oritur Dominus erat. Et si enim Ismaelis quoque & Esau familias cap. 25. & 36. subducit, strictim tamen & concisè id facit, suppressurus eas penitus (sicut alij canonici Auctores postmodum suppresserunt) si non eius instituti fuisset, ostendere, Deum Abrahamæ perfoluisse quod pro Ismaele roganti dudum pollicitus fuerat. Gen. 17. & patris Isaac benedictionem ac pium votum, Gen. 27. locum quoque inuenisse apud Dominum pro filio Esau, non multo post tempore. Ad hæc cum postea Iacob pronunciaisset ex Iudæ stirpe Christum esse nasciturum. *Non auferetur sceptrum de Iuda. (inquiens) et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est.* & quæ sequuntur; piorum omnium animis id oraculum altius infedit, quàm facile sit cogitare, ac ita profectò, vt Auctor libelli Ruth, spretis vndecim Patriarcharum familiis reliquis, altoque silentio inuolutis, vnus Iudæ progeniem tantùm, nec eam quidem vniuersam, sed quæ per Phares ad Dauidem vsque futura erat, magna adhibita religione enumerauerit: quod ipse quoque Spiritu sancto delibutus agnosceret, ex Iuda per Dauidem, cui dicitur Dominus erat; *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam,* non autem ex filiis Iacobi reliquis, Christum ad nos venturum statò tempore esse. Quocirca & libri Regum, Paralipomenon, ac cæterorum Annalium scriptores, in Dauidis progenie recensenda, & nec ea quidem vniuersa (nam permultos ille liberos habuit) sed ex qua eodem docente, intelligebant nasciturum esse orbis Saluatorem, intenti profusique perpetuò fuerunt, adeò vt fuisset hunc & Mosi, & cæterorum sanctorum Auctorum præcipuum scopum, minimè sit dubitandum. Quo præterea instar firmi cuiusdam vinculi, monumenta sacra omnia colligarunt: præsertim autè annalia: & ad hæc ostenderunt patenter quantum Iudeorum populus cæteris gentibus insigni hac prærogatiua præcelleret. Cum enim testarentur hunc orbis Reparatorem (qui est Deus super omnia benedictus in secula) certo consilio decreuissent hominem se non nisi ex ea natione proditurum, atque sua gratia ita dignam fecisse, vt à principio quoque eam præ cæteris omnibus eligeret, ac vellet vt populus eius & diceretur & esset, atque soli

concre-

ses noluit esse Rex, cum posset, sed opprobriū Christi ihesam. vis Agyptiorū arbitratu est præferendum: sed fugiendo potentiam potentior factus est, factus. n. est in Deū Regi Pharaoni. Rex erat Pharaon, sed Deus non erat, Moyses est illi Deus, hoc est Regi ipsi terribilis, quem Rex metueret & timeret.

Ioan. 8.

Gen. 49.

Vide Herma- num Letmatia de instauranda Religione. li. 8. cap. 4.

Ligamenta sanctorum scripto- rum.

Præcellentia Hebrei populi propter Christum.

concrederet eloquia sua, & cuius esset adoptio filiorum, & gloria & testamentum & legislatio & obsequium & promissa, Roman. 3. & 9. Quis rogo erat qui hæc consequeretur, & non populum illum magnopere, & confestim suspiceret, admiraretur & cunctis Gentibus præferret, ac beatitatem esse prædicaret? Quamobrem Matth. & Lucas, ut hæc omnia uel saltem eminus indicarent, commemorant magno studio ac diligentia Atauos Saluatoris, ascenduntque, & descendunt, naturalesque & legales accersunt, ostensuri videlicet Deum definito à se tempore orbi exhibuisse quod ab ipsius origine primoribus Patribus & deinceps Prophetis seriatim pollicitus fuerat, atque hoc ipso vinculo quo præsci sancti autores, sua Euangelia & veteribus scripturis & inter se quoque necerent: quoniam unum utriusque testamenti auctorem unumque ei propositum scopum & finem fuisse manifestarent. Et ego quidem à scripturis & sanctis Patribus edoctus sic sentio.

Capita que Moyses exponit in lib. Genesim.

Proinde Moyses hæc mihi videtur tanquam cœlestis doctrine in eo contentæ summaria capita nobis hoc libro exponere. Primum quidem miserimum euentum excidij nostri generis à salute, atque adeo memorabilem causam, cur clementissimus Pater vnigenitum suum sibi coequalem & coeternum, nobis omnibus destinauerit Saluatorem. Secundò, quos uoluerit eius esse progenitores secundum carnem ab initio Mundi ad ingressum Iacob usque in Aegyptum, & quibus ex eis ferè patenter illum promiserit. Tertio, quomodo quorundam eorum gestis tanquam typis quibusdam, & imaginibus huius acta similiter (eminus tamen, ac uelut aliud agens) delinauerit. Quarto, denique, quibus serpens insidijs, fraudibus, & dolis malis hoc Dei consilium de nostro genere per Filium instaurando demoliri, tollereque penitus è medio conatus se penumero sit, excitando videlicet ab ipso confestim orbis initio, genus nostrum ad scelera, & ad flagitia, quibus tanquam iniurijs iugiter Deum afficeret, ac ueluti compelleret, ut ab eo pessum totum daretur abolereturque, & ipse Deus consequenter homo non fieret, ac proinde suæ promissioni in uniuersum ac penitus deesset: quemadmodum Rupertus Abbas in libro de Victoria uerbi Dei, scite admodum ac late persequitur: atque his quidem quattuor capitibus absoluitur integrum libri Gene. Argumentum, hicque est Moyses pulcherrimus scopus, in quem totus collimat, ni ego magnopere profecto hallucinor.

Mosis ingenium & Artificium.

Iam uero & facile nunc intelliges peracutum, & perillustre eius ingenium in explicando proposito sibi argumento, & quales habuerit in docendo vires, si subtilissimum ac diuinissimum eius artificium penitus fueris consequutus, quo in aperienda causa ruine humani generis, ac proinde necessitatis nostræ instaurationis, tribus prioribus capitibus usus est. Etenim causam esse docet Adæ uiolatam Deo fidem, hoc est, inobedientiam quam & ad Roma. 5. & alibi scripturæ aperte (nec sine dolore) commemorant. Nam si quæ sunt aliæ causæ, cur filius Dei sit factus homo, ut permultas fuisse minimè dubito, intelliguntur quidem partim argumentatione, & consequutione, potiusquam illustri scripturarum testimonio, partim uero

Causa ruine humani generis à de inobediencia.

uero Adæ peccatum supponunt. Itaque eo maximè incumbit, ut ostendat inobedientiam illam nequaquam leue fuisse peccatum, ut nonnulli existimant, sed graue ac detestabile, hoc est, istiusmodi, ut hominis iudicium superet, uti D. August. de nup. & concupiscentia libro 2. loquitur, & quod pudendorum scelerum permultas circumstantias habuerit comites, sicut idem rursus in Enchiridio scribit, atque adeo quod Adamum, & eius totam progeniem ab utraque felicitate, & cum primis à supernaturali adeunda proscrisperit, inque Sathanæ seruitutem coniecerit. Quo exposito hoc quoque admoneret, & ueluti in apertum per consequentiam poneret, quantum Redemptore hic ipse Adamus, & nos in eo omnes indigeremus, qui & Deo nos conciliaret, & in pristinam libertatem assereret, & ad cœlum (peccato oclusum) suo quoque sanguine ac morte (modò nollet Deus, aut hominem inaniter & frustra fecisse, aut iustitiæ suæ in uniuersum ac penitus deesse) triumphator adduceret. Quamobrem cum ipse Moyses, tum uero Sanctissimi Patriarchæ, & Vates reliqui, omnes hunc eius sanguinem magnopere semper expetierunt, ut proinde Christus dicatur Apoc. 13. *Agnus occisus ab origine Mundi.* nec enim Adamus, aut filiorum eius quispiam Deo soluendo erat, uti meliores Theologi in 3. Sententiarum euincunt.

Hæc uero omnia methodo pulcherrima & incomparabili, sic nobis Moyses inducit. Primum enim exorditur à magnitudine beneficiorum, quæ Deus Adæ initio contulit: Ac fuisse quædam externa demonstrat, alia uero interna, ex illisque prioribus, duntaxat insigniora (quæ tria sunt), late & disertè persequitur.

Et primum quidem uniuersæ huius corporeæ molis constitutione, quæ hominis gratia fuisse conditam, hoc est, ut res singula ei prodesset, ac de quibus honesta caperet uoluptatem, & scripturæ luculenter testantur, & ut Lactantius in Epitomate cap. 10. ait, hoc qui non uidet, non multum distat à pecude. Quis enim cœlum suspicit, nisi homo? Quis Solem? Quis Astra? Quis opera Dei miratur, nisi homo? Quis colit terram. Quis ex ea fructum capit. Quis nauigat mare? Quis pisces, uolatilia, quis quadrupes hæt in prætere nisi homo?

Secundum autem, est dominium quod ei in cuncta animalia tanquam principi, magnificè & effusè dedit. Quod suspiciens Dauid, ita in psal. 8. ait, *Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum: omnia subiecisti sub pedibus eius.*

Tertium, locus amœnissimus est, in quæ ueluti domiciliū ab eius conditione confestim Adamum transtulit, ut beatissimè in eo aliquandiu habitaret.

Et hæc quidè externa copiosè & splendide narrat. Verū enim uero, quia interna plura fuerant quæ ut possit singulatim illa enumerare, uno ueluti fascæ, ea complexus, dixit Deum fecisse hominem ad imaginem & similitudinem suam: quæ sanè uerba grandia sunt, & Deum ingentes thesauros donorum dedisse Adamo, ostendunt. Quapropter & oratio hæc D. Græg. Nissenno hom. 1. de hisce Domini uerbis, ei equalis uisa est, ac si dictum fuisset, humanam naturam omnis boni factam fuisse participem.

Ut me pudeat quorundam qui ita simplicè tunc temporis fuisse Adamum existimant, quomodo

Inobediencia Adæ fuit graue peccatum.

Necessitas redemptoris.

Methodus qua utitur Moyses.

Beneficia data Adæ duplicis generis fuerunt.

Primum externum

Secundum externum

Tertium externum

Interna.

Hic error ad scribitur Iosepho, à Dony. c. arch. art. 20.

*Sed ego in Io.
sepho illum nõ
inuenio.*

*Speñant hec
ad secundum
caput.*

do simplices pueri sunt, qui in quem vsum eis natura membra tribuerit, prorsus ignorant: Quam sententiam, & hæc Domini oratio, & alia scripturæ loca quæ inferius perpendemus, patenter recitiunt. Et præclaris quidem ingenijs, hac enarratione beneficiorum, quæ Deus Adæ contulit, satis dilucidè Moses per cõsecutionem quandam illustrem, aperit eius insignem, & pudendâ ingratitudinem, videlicet quòd cum hoc genere beneficiorum cumulatus & ornatus esset, renuerit nihilominus infelix Principi Deo parere. Sed & alio rursus capite, aliaque ratione hoc ipsum demõstrare pergit, nimirum à qualitate diuini mādati, quod fuisse exponit de re magnopere facili, & leui; ne scilicet de pomi cuiusdam arboris ederet: & causas profectò satis illustres asserunt Theologi, cum primis autem S. Bonaventura in 2. cur hoc genus mandati ei Opifex dederit. Ergo cum mandatum aliud, aut leuius, aut facilius dari (homini cum primis tot Dei donis prædito, totque præsidijs suffulto) non potuit; quis, rogo, Adamum non acriter reprehendat? Vidit hoc profectò S. Phylaxenus apud Barcephã parte prima cap. 22. & in eum propterea incanduit. Qui certè Adamus optime intelligebat quòd id præceptum spectaret, quorsumque sibi daretur: nec aliqua carnis reluctancia, aut iniuria infestabatur, quomodo nos infestamur; quin potius volupe ei atque iucundum fuisset Dei mandatis obedire. Addit his aliud Moses, quo intelligimus quoque peccati Adæ grauitatem; nempe Deum ei, si peccaret, grauissimam pœnam (vt vel timore saltem coherceret) esse comminatum; mortem videlicet, qua complexus profectò est, aut potius absorbuìt amissionem gratiæ Dei: quæ animæ nostræ vera vita, & salus est; carnisque perpetuam pugnam cum mente, à qua tanquam à putido quodam fonte peccata reliqua omnia postmodum corruarunt. Amplius, & corporis imbecillitates, ægrotudines, dissolutionem, & ceteras vitæ huius erumnas & calamitates, quarum nubes (cæcias veluti alter) ad se peccando imprudens prothoparens ille noster attraxit: Vt his tanquam argumentis solidis ac patentibus, vel ab intuitis quoque propositu sibi institutum Moses obtineat; nimirum primum hunc hominem à Deo è Paradiso meritò fuisse eiectum, atque donis permultis subinde se exutum, & cum primis iure potiundæ, fruendæque supernaturalis fœlicitatis, ad quam possidendam præcipuè conditus fuerat, cuiusque typus & symbolu hortus ille amœnissimus erat: vt cū hæc assecuti lectores fuissent, consequenter quoque intelligerent infelicitatem calamitatemque nostram, & proinde quantopere Salvatore indigeremus, & Redemptore. Quæ certè omnia crasso nimium, & minus ad contemplandum idoneo ingenio est qui non percipit: sicut & præterea ille, qui admirandam Dei misericordiam, & philanthropiam non perpendit, quam hic noster Propheta exponit, cū Deū prænuñciassè ac veluti oblique Mundo promississè commemorat, semè Mulieris, quod caput serpentis aliquando contereret, nempe Christum Dominum. Fuit enim illa promissio illustre quoddam Euangelium, quod tunc quidem vtrunque nostrum parentem ira Dei concussit & trementem in spem salutis crexit, ac veluti denuò refecit, & nos hoc quoque tẽpore misericè afficit, & ad gratiarum actiones excitat.

Sed

[Sed vide rursus Viri huius eminentissimi in docendo vires. Etenim in residuo voluminis, huc fermè totus insistit, vt ostendat manifestis exẽplis, Deum supplicia & pœnas à singulis hominibus deinceps ac perpetuò exegisse, quas Adæ, & nobis in illo anteaquam peccaret, fuerat comminatus, & mox à peccato, lata sententia inflixerat. Vnde & illud tam crebrò repetit. Ervixit Adam totidem annis, & mortuus est; & Sem similiter totidem, ac posteri sigillatim omnes, & mortui sunt. Id verò quamobrem, nisi vt exponeret Deum verbo, ac sententiæ suæ nunquam defuisse, seseque veracem semper præstitisse? Indeque subtiliter quidem, sed non admodum tamẽ obscure, cunctos homines admoneret, multo minus illum suæ promissioni esse defuturum de Salvatore illo mittendo, qui nostras vlcisceretur iniurias contra serpentem; & proinde, vt fide, spe & charitate fortiter, certoque ab illo semper homines omnes penderent. Quis enim in animum vllò vnquam tempore inducere sibi poterit, Deum futurum esse in exigendis ab homine supplicijs magis constantem, quam in præstandis beneficijs; & cum primis eximio hoc, ac tantopere nobis necessariò de conterendo serpente à femine mulieris? Quamobrem ne hoc vllò vnquam tempore homo cogitare, aut etiam crederet; id tam sæpe, tãque constanter deinceps pollicitus Mundo est: atque huc tota fermè huius voluminis series tendit, quam cū Prophetæ, alijque; Santissimi scriptores deinceps assecuti fuerint, facile causam intelligimus cur sedulò ac diligenter ostendunt veracem fidumque; semper fuisse Deum in persoluendis ac exequendis promissionibus, ac non semel in comminationibus sententiam mutasse, testati sint, Hieremiæ cum primis cap. 18. & Ionæ cap. 3. De qua re etiam Paulus Rom. 3. & 9. disertè scribit: & Aug. lib. 14. de Ciui. Dei. c. 2. & li. 15. c. 25. ac Hiero. in Hierem. loco citato, & Isaia 38.

Iucundissima igitur pijs omnibus, & eruditis cum primis huius libri Theologia est, frugifera, ac salutaris. sed & rerum magnitudine tanta quoque est, vt superet cogitationẽ oẽm, oẽm antecellat intelligentiã, meritoque poni possit in arce quasi illa Minerva Phydia, cuius Cic. alicubi meminit.

Porrò autem de libri huius inscriptione ac titulo nunc mihi pauca dicenda etiam sunt, nequid omittam ex his quæ initio sum vobis pollicitus. Itaque, vt à Græcis, ita à nobis Genesis nuncupatur, quòd de Mundi ortu, & rerum aliarum generatione; & cum primis de formatione hominis prioribus capitibus tractat. at verò Hebræis dicitur *Beresith*, quod hæc eius prima dictio sit. Cùm enim soleant suos eorum libros inscribere, vel à subiecta materia, de qua tractant, (quæ ratione libros Regum appellant, Malachin, quòd de Hebræorum Regibus verba faciant,) vel ab eorum auctoribus (quod non nisi à tempore Solomonis fecisse illos quidam affirmant) quo pacto Prophetarum volumina, Esaiæ, Hieremię, ac reliquis, qui ea scripsisse creduntur, inscripta perspicimus? & postremò à primis librorum vocibus, vel dictionibus à quibus incipiunt, hac tertia ratione liber hic eis appellatur *Beresith*, vt D. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis adnotauit, ad eò vt super hac inscriptione diutius immorari sit superuacaneum.

Quamobrem transibo nunc ad obscuritatem, & tenebras quibus prio-

*Mosis vires
in docendo.*

*Roman. 3. est
autẽ Deus ve-
rax: de qua re
ipse quoque; iux-
ta quosdam in-
terpretes, Exo-
di 34. gloria-
tur. Vide ibi
Hieronym. ab
Oleastro.*

*Voluminis se-
ries tota.*

Libri inscriptio

*Libri obscuri-
tas.*

ra tria capita libri huius circumfusa vndique sunt, & quae nos (si Dominus dederit) pro ingenij viribus illustrare proponimus, & dicendi finem confestim faciam. Nam & si permulta fidei nostrae dogmata abditissima Theologis, & merito, videantur, praecipue verò Trinitatis arcanum, sicut D. Aug. serm. 89. lib. 4. de doct. c. 19. & lib. 1. de Trini. c. 3. scribit: haec nostra tamen usque adeo obscura & difficilia sunt ut praestantissimos Interpretes qui in illis explicandis oem ingenij doctrinaeque vim exeruerunt, nedum in controuersijs à pronuntiando saepe retardauerint, sed etiam in assequenda vocum, rerumque intelligentia, alicubi penitus defatigauerint. Quod equidem cum animaduertissent Prisci Rabini, lata lege caverunt, ne Hebraei ante absolutum tricesimum annum, illa attingerent, ut ex D. Hiero. in praefatione Ezech. & alibi, eruditus iam dudum est tritum. Qua quoque etate (non verò antea) Plato^a suis disputare veniam concedebat, fortè quòd recentior adolescentiae flos soleat & firmo constantique iudicio destitui, & proinde multa inaniter saepe effundere. Quò obrem & Pythagoras silere in quinquennium suos volebat, quoad nimirum plenius instituerentur, & censere de rebus melius possent. Solent enim ut frequentius iuuenes, & praclaris disciplinis carere, sine quibus res sublimes aegrè pro dignitate tractari possunt: & rursus solent tanquam morae impatientes, veloces praecipitesque sententiam dicere: quod ut ubique periculosum est, & perspicuum tementatis argumentum, ita in rebus diuinis nihil potest inueniri magis perniciosum, magisque detestabile. Itaque Moses omnium consensu cum in his capitibus loquitur, in montis vertice est, ac totus in caligine positus & obuolutus: quòd si quando veluti descendere, & sermonem habere ad populū videtur; ipse tunc quoque minimè dubito faciem velo^c obiectam habere, quod ei solus Spiritus sanctus detrahere, solusque arcanum verborum illius sensum splendidè referare possit.

^a *Qua summe placidū est forsā laet alius vnda.*

Moses pressus & breuis.

^a *In crasylo. Arist. 1. cali 33. & Auer. in com. periclitatur exemplo biiij. vide Chrysof. ad Heb. cap. 6. Hom. 9. Amb. primo ad Rom.*

voces sustinere possitis, à quo vulgò homines & belluae mortis quoque; comminatione arcantur; curate pro virili, ut mentem huc afferatis attentam, veri indagatricem, carnis affectibus expurgatam, & cum primis fide in Deum & charitate praeditam.

LECTIO SECUNDA.

Vanquam Mossem summis ad caelum usque laudibus Christiani homines efferamus, & quòd integra & summa fide omnia narrat, & eo ordine ac diligentia, ut oculis veluti subiiciat, & quòd praeterea priscorum exemplis tanquam quibusdam experimentis & alieno periculo in transigendis publicis priuatisque humanis officiis prudentes efficiat (est enim historia magistra vitae) non hoc tamen est quòd in illo praecipue suspicimus & veneramus. (Fuisse enim hoc ei cum prophanis aliquot auctoribus commune intelligimus:) sed magis, quòd non hominum modò, sed etiam Dei optimi & maximi res gestas, consilia, voluntatem ita accuratè exponit, ac si rebus illis gerendis interfuisset, percepisset in integrum eius consilia & voluntatem: quae certè omnia nisi ab eo edoctus fuisset, nedum non comprehendere, sed nec cogitatione attingere potuisset. Rectè enim D. Paulus 1. Cor. 2. dixit, *Quis enim scit hominum quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est ita & quae Dei sunt, nemo cognouit, nisi spiritus Dei.* Quamobrem, ut summa consensione fatemur, Deo auctore haec omnia illum esse consequutum, ita Thimæum, Locrum, Platonem, & quotquot de opificio Mundi, deque hoc genus rebus post illum frigide quamuis, & in tam multis ab eo & veritate alieni scripserunt, non dubitamus eius lectione fuisse ubi vera scribunt, edoctos. Hoc, inquam, admiramur omnes, & omni laude maius esse praedicamus. Scripsit autem Dei opera non modò quae egerat, creationem scilicet Mundi, pactaque cum Patribus inita, & similia: sed & quae perenniter ac semper agit, quomodo videlicet mira prouidentia Mundum moderatur & regit; ac denique illa etiam quae cum carnem humanam induisset, cum ipse quidem facturus erat tum eius mysticum corpus, quòd est ecclesia, & haec partim quidem patenter, partim verò obscure: illa enim, patrum gestis, tanquam inuolucris & tegumentis operuit, ut proinde firma fide certi simus praecleara haec eius monumenta nedum à Deo produisse, & testatam nobis facere eius voluntatem, qua bene beateque semper viuamus; sed rebus quoque diuinis, arcanisque caelestibus non tam esse aperta quam vndique ferme referta. Quamobrem videas viros doctos & pios, perinde mysteria ex huius libris in dies proferre, atque solent quidam eruere vniones è conchis, & gemmas ex terra: cuius rei nos admonuerunt iam pridem Origenes in Leuit. hom. 1. D. Aug. lib. 15. De ciuitate Dei, & alibi; ac denique & D. Paulus ad Roman. 15. Gal. 3. 1. Corinth. 10. 2. ad Timoth. 3. Quapropter nemo Mossem integram mentem, & sensa omnia tunc assequutum se esse existimet, cum

Testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae nuntia veteritatis. Cicero 2. de Orat.

Qui de Mundi opificio scripsit, vixit Mossem sunt quadamtenus emulati.

D. Greg. Papa Hom. j. in Eze.

D. Basilus Hom. 6. Vbi, inquit, ad historiam Theologiae doctrina mysticè interpersa est.

vnium externum sensum (quem historicum eruditi vocant) probe etiam intellexerit. Oportet enim vt & spiritualementem, quem & allegoricum communi nomine Patres quidam appellant, & quem alij exactius & pressius in plures classes, & cognominationes partiuntur, maiori qua potest diligentia ac studio inuestiget, inueniatque, & inuentum in apertum ponat, ordine tamen & iudicio adhibito. Cum enim historicus veluti quoddam corpus sit, ac etiam tanquam sedes sensus interni, priorque propterea se se legentibus proferat, adniti Theologus interpret in eorum primū consequendo debet, ac fatagere pro virili, vt ante omnia, purē dilucideq; verba & sententias aperiat, & litteram sartam, & rectam vbique feruet, sicuti D. August. lib. 8. de Genes. ad litteram monet, nisi tamen contextus aut ad manifestos errores, aut certē ad tropos eum veluti inuitum pertrahat, quemadmodum Rabbi Moses libro. 2. cap. 3. prudenter obseruat.

Quem canonem quia Origenes sæpe neglexit, meritō cum à veteribus, tum verò à recentioribus Doctoribus frequenter etiam reprehenditur. Sed & Card. Caiet. quod litteram ad parabolas & peregrinos sensus aliquando in suis commentarijs in Gene. detorqueat videatur (relicta videlicet intelligentia, quam præferunt, & planè significant verba) importasse hæreses in Ecclesiam Ambro. Catherino lib. 2. annot. & criticis alijs visus est; quinimmo, & à Gabriele Prateolo Marcosio qui de vitis, sectis & dogmatibus omnium hæreticorum, qui ab orbe condito ad nostra vsq; tempora, & veterum & recentium Auctorum monumentis proditi sunt, Elenchum Alphabeticum, nuperrimè scripsit, inter hæreticos recensetur; sed (vt sentio) & indoctè, & imprudenter. Alphonfus enim à Castro, quem hic Auctor ibi pro se citat, pronunciauit quidem Caietani commentarium de costa Adæ formata in mulierem, esse errorem, assertionemque (sequutus Catherinum licet eum non citet) nuncupauit hæreticam (quam autem hoc rectè vterque fecerit, suo videbimus loco, si Deus voierit) non verò dixit, (quod permultum refert) hominem fuisse hæreticum, aut cum hæreticis esse reponendum. Quinimmo, & disertè ait, potuisse quidem illum errare, & nihilominus non fuisse hæreticum, præsertim si non pertinaci animo sententiæ suæ adhæsit, vt proinde si proposuerat eius Cathalogi consarcinator, non nisi de nomine eos hæreticos illuc accersire, qui veterum, & recentium Catholicorum monumentis proditi sunt (sicut operis titulus spondet) omnino Caietanum suppressere debuerit, quem tamen Alphonfus non potuit præterire, quia aduersus Hæreses toto illo opere se pugnare profitebatur, ac nouitiam huius interpretationem esse hæresim arbitrabatur, nec tamen reposuit vnquam inter hæreticos. Et Prateolus profectò, neminem catholicum auctorem illustrem cum primis inueniet, qui hanc Caietano terribilissimam notam inuenerit, quam non defuerint ei censores & oppugnatores permulti, qui (vt dicam quod sentio) ad calumniandam quoque eius doctrinam essent paratiores. Cum enim Romanæ Sedi sua omnia munimenta, & lucubrationum corpora, & præsertim subtilissimos, & nunquam pro dignitate satis

Sed & a Prateolo de Alphonfus lib. 10. in verbo M. ndacii scribit, ne Castriam inter Hæreticos annumeret.

De Card. Caietano.

laudatos commentarios in Genesim, vltro (vti erat homo Catholicus) subiecerit, satis patenter declarauit, minimè se velle esse pertinacem, sicubi offenderet: atqui res hæc iam pridem effecerat vt Abbas Ioachinus in Synodo Lateranensi non fuerit pronuntiatus hæreticus, quamuis in articulo Trinitatis, de quo & luculentissimè & frequentissimè Ecclesia olim docuerat, grauitèr perniciosèq; nuperrimè errasset, & Magistrum Sententiarum indoctè petulanterq; redarguisset. Mitius ergo Caietanus tractandus à Catholico homine fuerat, licet quoque in argumento salebroso nolens hæresim affirmasset. Adde, quod & de sensu scripturæ controversia dumtaxat est, & contextus etiam iuxta nobilissimos interpretes, Caietano non semel arridet, vt quando ambulare Deum ad auram cap. 3. scribit, & alibi. Constat autem de illo sensu Ecclesiam dilucidè nunquam pronunciaisse, ad quam solam, non vero ad Alphonsum & Prateolum pertinet sententiam dicere, & existimauit Caieta (vt sentio) loca scripturarum quæ contra illum affert Alphonfus, non sic esse aperta vt hic arbitratur, ac fortassis reuera sunt. Ea enim antea vidit, & partim quidem suis locis exposuit, partim verò declinare alio modo (vt ostendam) conatus est, quamobrem loco citato candidè & eruditè Catherinus vetus eius antagonista, non fuisse illum hæreticum fatetur. Rursum accusatur à pluribus iisdemq; grauissimis Doctoribus Erasmus Rotherod. tum quod scriptura sæpe ad falsos sensus inuitam contorqueat, tum etiam quod videatur damnatas iam pridem hæreses aliquando defendere, & cum Lutero non semel quoque in sententiam conuenire; illum tamen inter hæreticos Prateolus non recenset. Factum non iudico, neque causas quæro: multò igitur minus etiam Caiet. cum illis reponere debuerat, & eò rursum minus, quod nihil aliud contra illum profert, nisi erroneam vnā & hæreticam scripturæ interpretationem, quam etiam sub correctione ex præliminari eius epistola ad Pontificem, vt & reliqua sua omnia attulisse, erat ei facile intelligere, & constaret eum, in castris Ecclesiæ, domi & foris verbo & scripto, vbi, & quando ei se se occasio obtulit, fideliter aduersus hæreticos decertasse, ducemque & antesignanum se se non rarò comilitonibus exhibuisse. Nec obijciat mihi quisquam Vincentium Lirensensem testari, similiter egiisse Tertullianum, Nestorium, Apollinarem & innumeros præterea alios, qui tamen hæreticis iunguntur: Respondebo enim, hos vel Ecclesiæ censuram, iudiciumque minimè experijisse, vel in rebus huic iam dudum exploratis & definitis vltro ab ea descijisse: ac proinde Caietani causam esse ab illorum causa valde diuersam. Qui & præterea de Romanæ Sedis dignitate & auctoritate nec semel, nec frigidè, sed sæpe & ardentè ita disputauit, vt Iacobum Almainum, & qui cum hoc aliquando militauit, Alphonsum de Castro illum, & refractarios reliquos palam & toto meliorum Catholicorum theatro pro eo suffragia ferente, & euicerit, & explosit. Quibus omnibus (ni ego admodum fallor) inter Ecclesiæ proceres excelsum & illustrem locum sibi à Catholicis assignari, & meritò quidem, postulabat; tantum al est, vt

Legeve ij auctores diuersant. eundē Caiet. 2. 2. q. ij. 2. Quinimmo. & D. Aug. li. 4. cōtra Donatistas. c. 6.

Videat Aug. in episto. ad gloriosum & Eleusium, & habetur illius verba. 24. q. 3. ca. Dixit Apostol.

D. Hieron. in Dial. cōtra Pelagium quis mortalium aliquo errore non tenetur? Quem hæreticorum & falsorum dogmatum venena non maculant? Et cum de Origene alibi loquitur, Errauerūt in fide tam Gregci, quam Latini omnes, quorum non necesse est proferre nomina, ne videamur non sui merito, sed aliorum errore defendere.

cum hæreticis numerari, & atro lapillo (vti dicebam) notari à Sorbonico Theologo debuerit. Meliore certè iudicio Aloysius Lippomanus Episcopus Veronæ, Vir doctif. & sanctissimus, in sua Cathena, parem ei cum priscis Patribus locum concessit. Sed quid dicam hîc? aut quid tacebo? inuenies crebrò seuerissimos quosdâ Criticos vsque adedò in pronunciando faciles, aut potius leues præcipitesque, vt quicquid vnus aut alter Doctor Catholicus sua censura pronunciat, confestim tanquam profectum ex Tripode arripiant, hoc est oraculum esse putent, & cum vel audiunt quidpiam, vel legunt, quod deflectere à communi protritaque schola quàm sectantur, aut denique à doctrina, quam Catholicam esse, hoc est, Ecclesiæ iudicio probatam, falsi existimant, & in diuersum tendere animaduertent, clamitent sæpius quidem esse hæresim, aliàs verò, & Auctorem (quod pluris refert) esse hæreticum, & capitis accusant: ita scilicet faciles sunt in censuris, immitesque & inexorabiles in condonandis virorum præstantissimorum erratis; & nihilominus solet virtus, inquit alicubi Cicero, vel sopita blandimentis aliquando conuiuere. Et sic Ecclesiæ inimicis apud indoctam multitudinem, quæ numero calculorum, & Doctorum indice, non vero pondere & rationibus res frequenter existimat, auctoritatem roburque, vt plebs quidem putat, reuera autem scandalum imprudentes exhibent. Sed hæc vetus est eruditorum hominum querela, & frustra iam pridem orbi exposita, quod ei nullum adhiberi remedium efficax possit. Proinde eò redeamus, vnde nos Caietani præclara in literatos omnes merita tantisper abduxerunt; fateamurque literæ integritatem constantissimè retinendam vbique esse, ac pro virili historicum sensum antea inuestigandum, quàm aut ad reconditum & propheticum, aut certè ad parabolicum progrediamur. Quod fundamentum iaci à nobis antea tutum oporteat, modò muros erigere velimus immobiles. Quoniam verò magna luce ad veteris instrumenti historicum percipiendum carere eos aliòqui oportet, qui à sancta lingua inopes sunt, & destituti; quemadmodum D. Hieron. in epistola ad Magnum distin. 9. apud Gratianum scribit, & contra Eluidium, atque in epistola ad Suniam, & Fratellam amœnissima metaphora illustrat, nimirum quòd multo purior manare credenda sit fontis vnda, quàm riui. & Clementina, de Magistris, non obscurè suggerit, nosque linguam hanc non nisi à limine iuuenes salutauimus, & primis (vt aiunt) labiis degustauimus; propterea recentiorum traductorum, qui eruditissimi in ea habentur, versiones accuratissimè consulemus: Sed ita tamen, vt vulgatam iuxta Tridentinæ Synodi decretum in loco principe statuamus, ac cæteris omnibus generatim præponamus, iuxta quam etiam loca scripturarum, & Psalmorum numerum vbi oportuerit citabimus, & nomina pro veteri ecclesiæ vsu, Iudaica prolatione reiecta, retinebimus, quanquam eorum nonnulla interdum inflectemus Latine, sequuti videlicet Baptistam Mantuanum, Ioachinum Perionium, & alios quosdam viros doctos. Locutus enim in quo profiteamur, vt nos grauius admonet dare operam oportere, ne quidquam indiscussum, inexploratumque nos prætereat,

sic

Cicero pro Cælio.

Litera vbique cū fieri potest, seruanda est integra.

Qui carent lingua Hebræa, magna sunt luce destituti.

sic quoque nos loqui iubet, ne Latinas aures orationis barbarie, sordibusque nimium offendamus & ne Iuuenes orationibus elegantibus effusos, è schola nostra longius eliminemus: quanquam vult præterea eorum nos rationem habere, qui scholasticis auctoribus legendis dant operam, ac ob id, vt & his quoque consulamus. Quamobrem curabo sic loqui, vt me intelligant omnes: & ob id nemo à me flores, & amœnitates oratorias expectet nec enim Interpretis professio esse debet, vt disertus comptusque appareat, teste D. Hieronymo ad Marcellam: sed quò eum qui auditurus, vel lecturus est, sic faciat intelligere, quomodo ipse intellexit, qui vel edisserit, vel scribit proindè sæpe verba minus Latina vsurpabo, vt multis me ecclesiasticis commentarijs, ac scholasticis authoribus, quos euoluere à multis annis soleo, melius accomodem. Sed & vitio mihi nemo propterea dabit, si diuinissimum hominem hunc, non nisi à foris spectandum in præsentem proferam: Existimaui profectò & mihi magnopere incommodum, & vobis minus iucundum & vtile iri, si vna eademque lectione geminum sensum illum persequi, ac vna veluti fidelia Mosem dealbare voluero. Nam & S. Pater Ephrem, veteris ecclesiæ Doctor, similiter gemina interpretatione librum hunc iam pridem seorsum exposuit, vt alios nonnullos præteream, quos hac in re imitandos mihi proposui. Itaque aggredior nunc literalem sensum pro scholæ more, disputationibus, & oratione (hoc est dicendi caractere) faciliore inuestigare, & bono vos esse animo auditores iubeo, ac mecum omnes à littore soluere (Nec enim manere vos in eo fas est, & discriminis artisque meæ ociosos esse spectatores, dum nauigo) & Deo Domino nostro ad clauum sedente Oceanum rerum pulcherrimarum ingrediamur.

IN PRINCIPIO CREAVIT DEVS COELVM, ET TERRAM. Narrationem suam auspicatur Moses nulla præmissa præfatione, qua vel lectores (aliorum auctorum more) beneuolos attentosque faciat; vel testes rationesque proferat earum rerum, quas deinceps scripturus est, Id verò quamobrem, nisi vt prudentibus indicaret, se his qui crederent, & Spiritus sancti vnctione (vt Ioannes loquitur) præparentur, non verò ad dei & incredulis sua hæc monumenta scribere? Rursum, quòd animaduerteter, Iudæos qui tunc temporis viuerent, alijs testibus & probationibus non indigere, vt persuaderentur illa: Dei verba esse quippe qui perspicere eum sæpenumero cum Deo loquentem, & faciem aliquando ita radiantem, ab eius colloquio ad illos afferre, vt intendere in eam minime possent, aliaque permulta rei huius argumenta splendidissima haberent. Amplius, & quòd hoc intelligeret, sic ea omnia quæ ipsi viderant, filiis & nepotibus esse narraturos, vt nihil aliud de eo, deque illius scriptis posteris arbitrarentur, quàm quod ipsi sentirent, qui signa & prodigia perspexerant, videlicet illum quidem Dei summi fuisse verum præconem, scripta verò eius esse Dei oracula. Vnde Psal. 77. ita loquitur David, *Quanta audiuimus & cognouimus, ea & patres nostri narrauerunt nobis Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera. Narrantes laudes Domini, & virtutes eius, & mirabilia eius quæ fecit.* Et in Euang. Ioan. 9.

B 3

dicunt

Non enim ornatores dictaminum, neque probe sonantes voces recepimus: sed nominum claritatem, neque ubique præstendam ducimus. D. Basil. ho. 6.

Floruit circa annos Domini. 380. Sic ceruè Barcephæ de eo scribit.

Cur Moses præfatione non utatur; & rationes, aut testes non asserat.

dicunt quidam: *Nos scimus, quia Moysi loquutus est Deus*. nimirum quia certo ac firmiter essent ita persuasi. Nos vero qui præterea habemus Christi Dei, & Domini nostri, de Mose, deq; horum monumentorum veritate & diuinitate, luculentum testimonium, quorsum rationes, argumenta & probationes exigeremus? Proinde Galenus lib. 1. de differentiis pulsuum, Mosis, & Christi Domini scholas immeritò & petulanter reprehendit, quod (vt ait) leges nulla demonstratione constitutas, aut firmatas, auditores doceant, quinimmo empiricos faciant; Quasi vero horum scholæ, aut potius schola (nam vtriusque vna denique schola est) incredulos, & contentiosos homines sua doctrina, suisque mysteriis dignata aliquando sit, & non magis procul eliminauerit, Matth. 11. & Ioan. 8. solos enim dociles facilesque quos Dominus. Matth. 11, paruulos appellat, (non verò sapientes ac prudentes) & expetit & formandos, instituendosque recipit. Et rursum quasi vterq; (quod repetere horum me procacitas cogit) signis & prodigiis, quæ nemo antea viderat; & vt Dominus ait, *nemo alius fecit* (argumentis videlicet longe solidioribus humanis figmentis) suas eorum leges, dogmataque parenter fortiterque non stabiliuerint. Exo. 34. Ioã. 10. & 14. Sed & animaduertere præterea Galenus debuerat, minimè decere Deum cum ad homines loquitur, argumentis suas voces asserere, tanquam aliter ei fides non haberetur. Cum enim sit rerum omnium probatissimus maximusque Iudex, eius non est argumentari, sed pronunciare verum, sicut Lactantius olim libro 3. cap. 1. dixit. Amplius, nemo ignorat Pithagoræ, & clarissimorum quorundam Philosophorum scholas, eis tantummodo olim patuisse, quos per multis antea experimentis, idoneos ad contemplandum, atque suasibiles esse perspexissent, hoc est, qui magistri auctoritate præcipue ac citra negocium niterentur: vt enim (quod apud Arist. in Oecumenicis ait Pindarus) curiosos agentesque plurima odere Diui; ita summi viri ij, contentiosos à suis scholis tanquam capiendæ veritatis indignos repellabant, sicut & Diogenes Laertius in vita Pythagoræ, ac Gellius lib. 1. cap. 9. de eo, deque illius familia testantur: & Eusebius lib. 13. de præparatione, Orphei carmina hæc, aut etiam Onomacriti Atheniensis vti Tatiano in Oratione aduersus Græcos, visum est, scripta reliquit.

- » *Vos qui virtutem colitis, uos ad mea tantum.*
- » *Dicta aures adhibete, animosque intendite uestros.*
- » *Contra, qui sacras leges contemnit, hinc uos*
- » *Effugite.*

Et apud præstantissimum Poetam.

- » *Procul hinc, procul este prophani,*
- » *Conclamat Vates; totoque abstinate luco.*

Quid igitur ij clarissimi Philosophi suos sectatores Empiricos faciebant? Nihil minus profectò, & nihilominus humana profitebantur, hoc est, quæ illorum perillustri ingeniò ac summo studio fuerant consequuti, atq; adeò quorum rationes proferre potuissent: hæc verò quæ Domini nostri, & Mosis schola docet, sublimia sunt, excelsa, supraque hominis captum, Elaia

Esaia 40. ac propterea sola fide, soloque animo æquabili & demisso, non vero elato & turgido recipi possunt. Vnde Esaia 6. Iuxta Septuaginta dicitur: *Nisi credideritis, non intelligetis*. quanquam præterea ea sunt honestate insignita, vt quando etiam aliter diuinis miraculis comprobata non fuissent, recipi certè debuerant, sicut & Pius II. dicere aliquando solebat. *Platina in vita Pij II.* Proinde, sicut apud celeberrimos Vates nunquam Mercurius disputationum architectus, eiusque comites ac sorores Musæ cum Apolline lucis auctore disputant; non eorum quæ astruit, rationes argumentaque exigunt; sed ei lubenter confestimque in omnibus acquiescunt; (vnde & canere vnà cum eo visuntur) ita propemodum Christianus quilibet qui Deum in se loquentem audit, Psal. 84. & cuius vnctio illum docet, 1. Ioan. 2. ac de certa & constanti sanctarum scripturarum veritate multis modis per Ecclesiam admonetur, sancto Spiritui lucis datori, nostrarumque animarum fulgentissimo syderi vltro credit, & quod credit etiam confitetur. Psal. 115. ad Rom. 10. & cū Samuele humilis perpetuò orat, *Loquere Domine, quia audit seruus tuus*. 1. Regum. 3. vt nemo ex his non intelligat delirare Galenum, cum cœlestium horum monumentorum, quæ Dei auctoritate ducti sincera fide recipimus, demonstrationes philosophicas à schola nostra postulat.

Illum ergo mittamus, & hoc potius inquiramus, cur Moses daturus leges, quibus in officio Hebræos contineret, à creatione Mundi exordium capit? Quorsum, rogo, tam altum, & veluti ab ouo (vt aiunt) repetiturum principium? Dicit potest voluisse illum à creatione rerum quæ sensibus subijciuntur, ad Dei attributa, & perfectiones cognoscendas, vnitatem, omnipotentiam, sapientiam, beneficentiam, & id genus, quæ sola mente attinguntur, Hebræos sensum adducere; vt cognitione vnius Dei creatoris, tanquam certo quodam lumine purgarentur, falsasque Aegyptiorum de multiplicitate Deorum, deq; Mundi æternitate opiniones, quibus erant imbuti, protinus ex animis deponerent. Rursum & eò quoque perspexisse potuit, vt cum illi intellexissent se in libertatem ex Pharaonis seruitute fuisse ab eo assertos, atque eius effectos qui Mundi opifex esset & Rector, primùm quidè is videretur suis legem ferre, non alienis; & ipsi humiles, & sancto quodam timore concussi, eius leges summa reuerentia (vt par erat) reciperent, receptasque omnibus officijs omniq; studio deinceps præstarent, quippe qui certiores esse possent, à sapientissimo ac beneficentissimo Orbis conditore eorum Domino, & qui eos præ cunctis populis in gratiam Patrum seruandos protegendosque amanter delegerat, non nisi leges optimas, salutaris, & quæ futuræ eis essent magno ornamento & commodo emanaturas. Amplius, & potuit vel sic admonere Hebræos, ne cum paulò postea derubandos & expellendos Cananeos, cæterosque funestos populos, proprijs & auitis eorum Regnis, perspicerent, ac effici ipsos colonos & dominos, aut minus rectè de Dei bonitate sentirent, aut irrogatam illis populis iri iniuriam crederent. Cœli enim, & terræ conditor Prouincias, & Regna, quibus voluerit vel eripere, vel dare citra cuiusquam iniuriam potest. Malachia 1. Roman. 9. Quam fortè huius principij rationem

Vide Iosephum lib. j. cap. j.

tionem aperire studiosis voluit Dauid, Pſal. 110. cū dixit: *Virtutem operum ſuorum annuntiabit* (futurum pro præterito) *populo ſuo; ut det illis hæreditatem gentium*. hoc eſt, vt cū declarafſet ſe Orbis eſſe Creatorem, Moderatorem, ac Dominum, populus intelligeret potuiſſe Prouinciam illam & Regna, nulla Gentilibus Idololatris iniuria facta, ſibi tradere, qui eius futurus eſſet cultor. quare & Pſal. 104. ſic rurfum ait: *Et dedit illis regiones Gentium, & labores populorum poſſederunt; ut cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius requirant*. Quanquam præterea Gentiles illos Dominus ob eorum alias permultas iniquitates & flagitia, à ſolo patrio expulerit; vt Gen. 15. videre eſt. ne quis dicat, à principio quidem eiſi illos à Creatore citra iniuriam potuiſſe, non autem poſt conſirmatam longa temporum præſcriptione poſſeſſionem. Quapropter & Leuit. 20. cū Iudæos aliquando Dominus excitaret ac tanquam alieno exemplo perterrefaceret, ſic illos alloquutus eſt: *Cuſtodite leges meas atq; iudicia, & facite ea* (inquit,) *ne & uos euomat terra* (videlicet, vt dudum populos Cananeos, & Amorrhæos, qui ante vos in ea erant euomuit, vt quòd in 110. illo Pſalmo ſubiicit Dauid, *Opera manuum eius, ueritas & iudicium*, ad Hebræorum populum *ueritas* referri commodè poſſit: quippe cui tunc ſe veracem & conſtantem cumprimis Deus declarauit, cū iuxta quod pollicitus olim Abrahæ & reliquis Patribus fuerat, eam terram filiis dedit in manu forti, & brachio extento: & *iudicium*, appoſitè ad Cananæos & Amorrhæos, de quibus pœnas & ſupplicia (vt eſt orbis moderator & proinde ſcelerum ultor) eos inde eiſciendo ſumpſit. & ita iuſtificaretur in ſermonibus ſuis, & uinceret cū iudicaretur. Pſal. 50. Etenim cū Ethnicis illi partim quidem bello caſi, partim verò fuiſſent Phenicia pulſi, & ad Mauruſios ſeſe recepſſent; tantū abeſt, vt faterentur ſe iuſtè fuiſſe punitos, vt potiùs diſſeminauerint, tyrannide & armis Iofue patrio ſolo exulare, illumq; geminis lapideis columnis erectis, Phenicumq; lingua impreſſis, prædonem nuncupauerint; quemadmodum Cælius Rhodiginus lectionū antiquarū lib. 18. cap. 38. memoriæ prodidit, licèt Genebrardus in ſua Chronographia rem hanc aliter narret, & vt ait, ex Seder Olam: ſed ego minimè dubito vtranq; hiftoriam niti coniecturis magisquàm idoneis teſtibus.

Gen. 15. 26.

Denique rerum creationem recensuit Moſes: quod inter externa Adæ collata beneficia, principem ac ſummum locum obtineat, ipſaque hiftoriæ ſeries & methodus exigent, vt ab hoc ingenti noſtro generi collato beneficio narrationem ſuam auſpicaretur, & ad ea protraheret, quibus Adæ formationem, peccatum, promiſſionemq; de venturo ſemine, & pacta quæ cum Hebræorum Patribus Deus inierat tam de Chriſto Domino, quàm de eripiendis à ſeruitute Pharaonis Hebræis, ac in eam terram per deſertam viam deducendis, ordine in apertum poneret. Etenim illis Hebræorum peregrinationibus, tanquam typis quibuſdam & imaginibus, hoc eis arcanum (crassiùs tamen) adumbravit, fore videlicet aliquando, vt Credentes à Diaboli tyrannide per Chriſtum eriperentur: ſed ita, vt ſubmergerent in eius ſanguine peccata, & conſepelirent per baptiſmum in mortem, ac tantisper per huius vitæ deſertum ſub obedientia

Euan-

Euangelicæ legis oportere eos deinceps peregrinari, quoad in ſtatum longè ſœlicioſiorem Adæ, à quo exciderant, hoc eſt, in cœleſtem beatitudinem introducerentur. Conſultiſſimè igitur ille ab orbis creatione ſua duxit auſpicia.

Iam verò quod dicit, **IN PRINCIPIO**, Aquila vetus Interpres. (floruit enim anno duodecimo Adriani principis) cuique antiquitas multum detulit, legebat referente D. Hiero. in quæſtionibus Hebraicis, **IN CAPITULO**: quam lectionem probauit D. Greg. Nyſſenus in ſuo Exameron: Sed recentiores cōi conſenſione, noſtro interpreti ſubſcribere, vno dempto Caſtilioneo hoīe hæretico, q̄ reiecta ppoſitione *In*, Legit, **PRINCIPIO**.

Quapropter cū ſcirent nonnulli filium Dei nuncupari in ſcripturis principium. Apoc. 13. & 22. & Hebraica phraſi præpoſitionem **IN**, pro eo quod eſt **PER**, frequentiſſimè uſurpari; ſenſum hunc eſſe huius ſententiæ voluerunt, *Per filium creauit Deus Cælum, & Terram*. In his & D. Aug. in opere imperfecto, & ante hunc Origenem, Hilarium, & primæ notæ Patres inuenias. Et profectò ad Col. 1. Paulus dicit, *In ipſo creata ſunt omnia, ſiue quæ in Cælo, ſiue quæ in Terra, Viſibilia, & inuiſibilia*: nec longius abit Targum Hieroſolymitanus, qui legit, *In Sapientia, creauit Deus Cælum, & Terram*. Porrò autem Dei Sapientia genita, filius eius eſt & Cabaliſtæ ſubſcribunt: teſte Ioanne Pico conclu. 25. Quoniam verò dicturus deinceps Moſes eſt, ſingulas quaſque res ſeorſum, Deo dicente, prodijſſe; nec ſit rationi conſentaneum, alio modo Deum veniſſe Mundum & alio creafſe, ſicut D. Baſilius, ac D. Aug. ſcitè adnotarunt: ea propter quòd dicitur per Filium, & per Sapientiam, rectè, appoſiteque dici poteſt, *per Verbum*, & ita Ioan. cap. 1. Dauid Pſal. 32. & 148. & Paulus ad Hebræos cap. 1. pronunciarunt. Res enim uſque adeò ſublimis, & quæ mentis noſtræ captum in immenſum excellit, vno tantum & altero nomine commodè explicari non poteſt. Itaq; quemadmodum, vt fateamur, eſſe hunc vnus cum Patre naturæ, appellamus *filium*; & vt ex ſolo ſolum, *unigenitum*; vtque ei coæternum, *Splendorem*; vt verò per omnia ei ſimillimum ac ex vi proceſſionis ab ipſo emanantem, *Imaginem*; vtque quòd omnia repræſentat tanquam à Patre accepta, *Speculum*: & vt eius proceſſio intelligatur non ex ſola puraque diuinæ naturæ ſcunditate eſſe, ſed ex hac ipſa per intellectum, *Sapientia*: ita quoque vt immateriali, impaſſibiliq; modo fuiſſe genitum profiteamur (vt D. Baſilius obſeruat) ac non ex pura ſimpliciq; natura operationem præueniente (vt dixi,) ſed ab eadem per intellectū loquente, nuncupamus *Verbum*.

Quanquam Lactantius lib. 4. Inſtitu. cap. 8. & Origenes alicubi, atque Apollinaris in Cathena Pſalm. 32. Verbum, ſermonemque Dei dictum fuiſſe volunt, quòd eo nos Deus ſit alloquutus, & ſuam nobis aperuerit voluntatem. Quam veruntamen opinionem D. Augu. ad quod vult Deum, in Paleſinum tanquam in auctore reiecit, & Arianos poſtea approbaſſe, teſtis Theophilus eſt in 1. Ioan. cap. Cyrillus libro 7. Theſaurorum cap. 4. Eunomio horum patrono, illam diſertè adſcribit.

^a Ad hæc aut, quoniam præpoſitio *Per*, cauſam quandā ſuapte natura ſignificat,

Prima expoſitio.

Alia quoque filij Dei cognominata perſequitur D. Greg. Nazian. lib. 4. de Theol. eorumque rationes pulcherrimas, affert.

D. Baſilius in Homilia in Initium Ioannis, Cur verbum? quo oſtendatur quòd ex mente proceſſit.

Cur Verbum? quia citra affectionem natus eſt. Cur Verbum? quia imago eſt genito ris. Filius Dei verbum, Dei nō eſt instrumentum.

gnificat, quæ media sit: ob id Phyllo in suo de Opificio volumine, & Clemens Alexandrinus in Oratione adhortatoria, Dei Verbum instrumentum quoque vocarunt, non tamen qualecunq; , sed concinnum, aptum & sanctum; à qua tamen nomenclatura Catholici consultò ac magnis ducti rationibus abstinemus. Primùm quidem, ne cuiquam subeat in mentem, filium, sapientiam, & Verbum Dei aliqua esse ratione proferente ac generante Patre minus excellens, & minus augustum: Quod enim instrumentum est, semper quidem solet vi & officio ab efficiente præcipua causa deficere, ac sæpenumero quoq; natura. Secundò, quoniam (sicut Theophilus ait) inhonoratior esset filius rebus ab eo factis, si earum non nisi gratia factus fuisset, hoc est, si organum tantummodo esset quòd serra, securis, & organa alia, sic planè se se habeant ad ea omnia, quorum gratia ab artifice parantur: finis enim præstantior rebus illis est, quæ sunt ad ipsum.

*Deo filius Dei
causa media.*

Quamobrè nos alia ratione dicimus filium esse causam mediam, nempe origine, ut enim pater se ipso, & est, & efficit: vel, ut id clariore dicamus oratione, à nemine habet, ut sit, utq; efficiat; filius nihilominus vtrunq; à patre habet: quare Principium de Principio dicitur, & proinde per eum condita fuisse dicuntur omnia. Rursum & hoc ipsum quoq; de eo pronunciamus, quòd per eum tanquam per artem & exemplar (agit enim pater intellectu) creaturæ omnes de non esse ad esse prodierint: quicquid enim est id quo opifex rem agit, siue organum fuerit, aut etiam exemplar, & forma, vel aliud quidpiam dici medium inter agens, & passum rectè & oportune potest: quare, etiam filius media causa est, non quidem patri, ut efficiat, sed orbi, & creaturis, ut ab eo progrediantur. Vnde & dici exemplar propter sapientiam appropriatione consuevit: non igitur instrumentum nuncupari rectè potuit. Quapropter cum Salomon Templum Deo edificaret, scriptura 3. Regum. 6. testatur, nullum fuisse auditum sonum mallei, securis, & ferramentorum: quòd hanc quoq; ob causam scriptum fuisse puto, ut nullo vsu esse instrumentum Deum in efficiendo Mundum intelligeremus; cuius illustris typus id tēplum extitit.

*Censura primæ
expositionis.*

Et vix profectò dici potest, quantum hic mihi Commentarius probaretur, nisi primùm ad propheticum, & reconditum, magisquam ad historicum, & externum sensum (quem inuestigamus) pertinere videretur. Deinde quod protinus ex eo sequitur, ut nomen *Deus* in Epigraphe positum, non pro Trinitate, sed pro sola persona Patris capiendum sit: Nec enim persona Verbi media est inter creatorem Deum, & creaturas; sed inter patrem, & creaturas. Atqui creatio orbis, cuius hic Moses verba facit, commune Trinitatis est opus: exemplar enim, ac forma illa, qua à Patre mundus prodijt, subsistens cum sit, similiter & ipsa efficit. Ioan. 5. *Pater meus operatur, & ego operor.* Quamobrè Moses dixit Eloim, hoc est Iudices creauit, ut audituri deinceps estis. Et cum in Symbolo patri creatio adscribitur, id fit per appropriationem quemadmodum & omnipotentia. Itaque expedit, ut commentarios reliquos etiam examinemus, sed nec pluribus nec omnes, verùm enimvero eos duntaxat qui magis conspicui, & certiores in Ecclesia habentur.

Quoniam

Quoniam ergo Principium, vox relatiua est, & ad multa, tanquam eorum reciproca referri commodè potest, ea propter sunt Doctores qui ad æuum; sunt, qui ad tempus; sunt, qui ad res effectas; ac deniq; sunt, qui ad seriem & ordinem narrationis, quam Auctor facit, id aduerbium suis expositionibus hoc loco referant. Priores igitur quod legerent paulò inferius, Deum secunda die fecisse firmamentum, quòd esse arbitrabantur totam illam massam & congeriem cœlestium corporum, quæ circumuoluuntur; & rursum, cum viderent vocibus Samaim, & Arez apponi emphaticam literam *Heπ*, quæ (ut aiunt) augere solet, & magnificare res quibus præponitur; dixerunt Cœli nomine id corpus hoc loco venire, quòd ab ingenti fulgore, siue splendore *Empireum*, cognominatum deinceps est, cæteris omnibus longè præstantius; ac Terræ nomine intellexerunt non vulgatam terram hanc quam incolimus, sed primam rerum omnium materiam, hoc est, ex qua corpora omnia cõpacta deinceps fuerunt: quam Platonici, & Peripatetici *Ilem*, siue mauultis sylvam, ut frequentius appellant: & ad hæc dixerunt, vtrunq; corpus initio æui (rerum illarum videlicet mensuræ, quæ cum sui esse exordium habent, siuem tamen sint habituræ nunquam) & ante nostri temporis productionem, Dei verbo fuisse creatū. Tempus enim hoc nostrum voluerunt vnà cum Firmamento, & primis corporibus reliquis postmodum prodijisse. Amplius & sunt arbitrati hoc excellentissimum Cœlum nõ fuisse creatum habitatoribus vacuum, sed nobilissimis spiritibus plenum & ornatum, qui Angeli passim dicuntur. Quem Commentarium, Auditores, nunquam ego probare potui, quamuis & multorum & grauissimorum virosum sit: primùm, quòd planas, peruulgatasq; vocum significationes ad tropos, & figuratos sermones nulla constanti ratione (ut ego quidem inferius ostendam) coacti detorquent: secundò, quòd quæ obscuro & ancipiti loco habentur, ac nondum omnibus Theologis satis sunt explorata, aut comperta; ea tanquam luminosa, & omnino certa obtrudere nobis conantur. Nec enim de sunt (atque ij profectò Theologorum antesignani) qui Angelos vnà cum hoc sensili orbe quem incolimus, creatos fuisse volunt: & qui sylvam, & materiam illam, nec nostra cognitione intelligi, adeoq; multo minus extare posse nulla determinata forma vestitam, firmissimis rationibus contendunt, sicut paulò postea latius dicentur sum.

Afferam proinde & alium Commentarium, qui cum sit receptissimus, ita cum primis est à Mose (ni fallor) intentus: etenim principium ad tempus præcipuè refert, ac existimat, ut dictum à Mose fermè quid simile fuerit; *In principio quodam temporis, non verò ab æterno, uti existimant Caldei, à quibus nos Hebræi orti sumus, Deus Cælum, & Terram effecit.* Porro aut Caldeos putasse Mundum esse æternum, testatur Plutarchus in libro de placitis Philosophorum, quos sequutum fuisse Arist. vel his parietibus dudum est notum. & non desunt qui his & Platonem comitem tribuant, videlicet Plotinus lib. 1. Encadis secundæ, Apuleius de Platonis dogmate, Simplicius 3. Physic. & lib. 1. de Cœlo, quamuis Ioan. Gram. lib. 6. contra Proclum, & 8. Physic. cum Mose sensisse (& fortasse rectius) existimat:

sed

*Latius hic D.
Basilius hom. 1.
Dimisq; Am-
bro. cap. 4.*

*Secunda expo-
sicio.*

*Sic D. Clemes
Papa lib. 2. &
3. & alij plu-
res.*

*Consultatio se-
cundæ expo-
sitionis.*

*Tertia expo-
sicio.*

sed & Plinius lib. 2. cap. 1. æternitati Mundi subscribit, ac præterea philosophi innumerabiles, qui planè omnes erroris & falsitatis hoc expresso verbo Dei damnantur. Quoniam autem id principium, momentū quoddam extitit, atq; adeò breuissimum & quòd sola mente percipi potest, fortasse, vt hoc innueret Aquila, vertit, IN CAPITULO: nouerat enim Hebræam vocem *Beresith*, denominationem capere à voce Ros, quæ & principium, & caput promiscuè in sanctis literis ideò significat, quòd cognitionem & necessitudinem inter se hæ duæ res habeant, & proinde potuit voluisse paraphrastis officio fungi (quamuis intempestiuè) & dixisse IN CAPITULO, vt scilicet exponeret id temporis caput, nullam moram, nullam diuisionem admisisse. Rursum, quia præpositio, IN Hebræorum phrasia haud rarò quoque pro CVM, vsurpatur. Gen. 32. *In baculo meo transiui Jordanem*. Erit quoque recta expositio, si dixerimus: CVM PRINCIPIO TEMPORIS, CREAVIT DEVS COELVM, ET TERRAM.

Probat 3. expositio.

Ostendit autem Moses satis luculenter (vt puto) se de temporis principio hic verba fecisse, cum paulo postea primorum hominum formationem, eorundemque filiorum ac nepotum seriem, & præterea annorum numerum quibus vitam hanc vixerunt, sedulo & accurratè enarrat; quasi videlicet exponens, se à temporis exordio auspiciari ac texere suam historiam, vt ab eo cæteri annalium scriptores didicisse videri possint, qui quoto anno ab Orbe condito (vel etiam ab Vrbe,) quæue Olympiade, aut etiam quibus sub Regibus, aut Consulibus, ea euenerint, quæ scribunt, recensere diligenter solent: de qua re D. Aug. lib. 12. Confes. cap. 9. nos quoque admonuit, & intelligentiam hanc Synodus Lateranensis sub Innocentio tertio, quam in Gregoriano videre est, de Summa Trinitate, & fide catholica cæteris probatiorem esse apertè (vt mihi quidem videtur) declarauit: de qua re cum in alia lectione copiosè disputaturus sim, nunc plura minimè dicam.

Leet. 3. Quarta expositio.

Est autem & quartus Commentarius, qui ad res effectas id aduerbium refert, huncque sensum facere putat: *Prima corpora, quæ Deus creauit, fuerunt Cælum, & Terra*. Atque adeò (subaudiatis) non solus ignis, vt fortè putauit Heraclitus; vel solus Aer, quemadmodum existimauit Anaximenes; vel insecta illa corpora, quæ Atomi dicuntur, de quibus Democritus, Leucippus, & Epicurus inaniter disseruerunt; nec deniq; Oceanus solus, & Thetis, quæ cæterorum corporum elementa, & materiam fuisse Homerus, Thalesque voluerunt. Probatque Theodoretus expositionem hanc, ad quam quoque Castilioneus fortè respexit, cum reiecta littera BET, legit PRINCIPIO, quòd Latinis valet, Ante omnia? Reijcitq; interpretatio hæc veterum illorum Hebræorum figmenta, qui teste Rabbi Dauid, Kimhi. Esaia 22. asseuerabant septem res extitisse ante hunc sensibilem orbem; Hortum, Legem, Iustos, Israelitas, Thronum gloriæ, Hierusalem, & Messiam Dauidis filium. Quamobrem, & posteriores Rabbini ad allegorias, meliora meditati, hæc omnia trahunt.

Quarta expositio.

Porro autem quintus & postremus commentarius est, qui ad narrationis ordinem, quàm Moses facit, illud aduerbium referendum esse maualt,

vt

vt dixerit; *Primum eorum quæ scripturus sum, hoc est: Deus creauit Cælum, & Terram*, vt sit summa quædam, & propositio qua ea omnia breuissimè exprimat, vel potius absorbeat, quæ tam multis, ac veluti per partes dicturus deinceps est. & D. Ioan. Chryostomo, & Gregorio Nysseno mirificè placuit, vt Aquila vocem *Capitulum* perinde acceperit ac *Summatim*, vel *In summa*. Et licet quartus, & quintus Commentarij repudiari constanti ratione non possint, ac fortè etiam ab Auctore fuerint intenti; tertius tamen longè mihi probabilior esse videtur.

CREAVIT. Verbum hoc Magistro, & Scholasticis in 1. dist. lib. 2. id genus efficientiæ hoc loco significare (& rectè profectò) visum est, quæ nullam sibi subiecerit materiam, ex qua Cælum, & Terram Opifex deprompserit; cum eos tamen minimè fugeret, & sanctarum scripturarum, & eorum Doctorum vsu qui Latinæ linguæ habentur Principes, hoc etiam verbo significari illam efficientiam sæpe, quæ sibi materiam subijcit: paulò postea namq; dicturus est Moses Deum creasse cetos ingentes; & Eccle. 7. dicitur, *Deus creauit de Terra hominem*. & Psal. 103. *Emitte Spiritum tuum, & creabuntur*, & Cicero lib. 5. de finibus ita loquitur. *Etenim omnium rerum quas Natura creat, & tuetur*: atqui natura non de nihilo, sed de materia corpora format. Proinde quæritur ratio, cur in præsentia nullam fuisse subiectam materiam ij omnes voluerint. Caietanus putat intelligentiam hanc ex rerum illarum natura, & affectionibus euinci posse, quæ commemorantur effectæ; ac impossibile esse ait à Sapientibus aliter intelligi. Nam cum cælum, & terra primò prima elementa Mundi sint, non potuerunt (inquit) secundum se tota, nisi de nihilo effici. Rursum cælum natura ingenerabile, & incorruptibile est; ex materia igitur prodire non potuit. Sed si verum amamus, neutra ratio magnopere cogit. Et si enim elementis primò primis repugnat ex alijs elementis effici, quòd alioquin primò prima non essent; non repugnat tamen, vt ex subiecta communiq; materia educa in lucem fuerint: quæ planè, aut elementum propriè non est (quòd non sit indiuisibilis specie in aliam speciem 5. Metaphy. 4. licet Auerrois 5. Metha. & 10. Meth. 12. hanc ei finitionem aptare conatus sit) vel alius generis ab elementis compositionis Mundi, & mixtionis rerum elementum erit, si ita vocabitur, & definitiones elementi concefferimus quas congeffit Conciliator dist. 2. Rursum, scriptura non dicit elementa fuisse facta secundum se tota, sed simpliciter dicit Deum creasse Cælum, & Terram: quamobrem terræ nomine permulti capiunt, materiam, non verò elementa, sicut vocabulo Cæli, empireum solum intelligunt, sicut diximus: Nolle autem hos esse sapientes, quòd non sic intellexerint locum hunc, vt ipse intellexit, est eos iniuria gratis afficere. Amplius, videretur hic Doctor patribus principium petere, cum sibi sumit, cælum natura nec gigni, nec corrumpi posse, vt in quartæ diei explicatione visuri, Deo fauente, sumus. Postremò occurret ei Aegidius, ideò cælum tale esse natura, quanquam ex eadem sylua casum est, ex qua cæsa elementa sunt: quòd illa materia sic à præstantissima sua forma perficiatur, ac tota vndiq; expleatur, vt nullam ab ea formam appetat, nulliusq; rei indiga sit.

Creare quid.

Cur scholasticis creauit nunc pro de nihilo fecit.

Existimamus

Opinio Au-
gustinus.

Existimamus itaq; nos, ideo scholasticos confertim & agminatim id verbum ita hoc loco capi oportere docuisse, quod scripturæ, Synodi, & Patres longè antea sic esse capiendum præmonuerint; & Theologiam nostram multam verborum & nouitatem & accommodationem habere oporteat. Nam Ioan. 1. dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt.* ad Col. 1. *In ipso creata sunt omnia, siue quæ in Cælo, siue quæ in Terra, visibilia, & inuisibilia.* Da Iuuenis quâcunq; volueris realem entitatem, illa certè aut creator erit, aut creatura. Nam Synodus Constantiensis damnauit Ioannem Vs, & Hieronymum Pragensem, qui esse realem quâdam entitatem Deo & creaturis ab æterno communem dicebant: inde enim sequebatur nihil posse, vel de nihilo effici, vel in nihilum redigi, sicut & Gerson in quadam epist. 2. Tomi scite adnotauit. Rursum da quâcunq; materiam, vel etiam Metaphysicam illam, quâ Arist. 7. Meta. 5. ait, Nec quid, nec quale, nec quantum esse (actu videlicet, quâuis potestate sit omnia hæc,) & quam D. August. lib. 1 2. Confes. cap. 7. esse propè nihil, eruditè dixit, in harum rerum alterutra classe visibilibus, scilicet, aut inuisibilibus, vt comprehendas eam oportet; quæ cum ex antegressa materia non fuerit producta (sic enim in infinitum abiremus) omnino fit, vt de nihilo de mum prodierit: sensum ergo hunc sancta scriptura luculenter aperit, & est de fide. Quamobrem & in Symbolo, partim quidem in Nycæna Synodo, partim verò in priore Constantinopolitana ædito, profite mur Deum esse creatorem Cæli, & Terræ, visibilibus, & inuisibilibus. De mum & maiores nostri omnes constantissimè sic docuerunt: D. Basilii hom. 1. D. Cyrilli lib. 1. contra Iulianum, D. Aug. de natura boni, aduersus Manichæos cap. 26. D. Damascenus lib. 2. cap. 8. & denique qui non vno D. Aug. excepto, qui in lib. contra aduersarium legis & prophetarum, vim huius significationis, verbo. Facere potius quàm Creare adscripsit: sed (vt opinor) sequutus Græcos, apud quos poni frequenter videas *ποίησθαι*, pro eo quod nobis Latinis Theologis est Creare: sed & Hebræorum Rabbinum omnes verbi in hoc ita interpretantur.

Examinatur
opinio Hiero.
ab Oleastro &
reprobatur.

Proinde quod Hieronymus ab Oleastro in sancta lingua nobiliter doctus adnotauit verbum *Bara* significare præterea Hebræis separare; & posse in hac significatione hoc loco capi, minus rectè dictum puto. Primum: quia Prophetarum oracula omnia capiendum esse docuerunt pro efficere. Psal. 123. *Adiuuorium nostrum in nomine Domini, qui fecit Cælum & Terram.* Hier. 51. *Qui fecit terram in fortitudine sua,* & respiciunt pfecto ad hæc Moïsis verba. Secundò, quod Hebræi, Christianiq; oēs interpretes perpetuò, & constanter pro creare similiter intellexerunt. Tertio, quoniam quæ nullo addito separari dicuntur, præextitisse simul vel quadamtenus videntur. Porro autem vtrunque corpus Cælum, & Terram, non nisi in Idea antea simul extabant. Ergo, quod his etiam in præfatione addit, Deum creasse antea Terram informem, Aquam, Ignem, & cætera, si qua sunt, vnà cum incorporis rebus, videlicet Angelis ante hunc sensibilem mundum, ac horum omnium conditionem scripturam hoc loco præterisse, & illa duntaxat commemorasse, quæ Cæli ambitu contenta sex diebus Deus produxit, existimo non esse catholicè dictum: quoniam si hæc ita se haberent, Moïses

ses non exposuisset mundi creationem, sed compactionem, ferruminationem, & venustationem: quod viderit ipse hæreticæ prauitatis Inquisitor, num sit scripturis, & Ecclesiæ communi sensui consentaneum. Lactantius certè libro primo cap. 5. Hesiodum reprehendit, quod à chaos fumens exordium, non ante explanauerit, vnde ipsum, quando, quomodoque esse, aut constare ceperit: ergo & explanare Moïses debuerat, vnde essent hæc ipsa quæ nunc separata fuerunt, & num facta, vel infecta fuerint anteaquam de eorum separatione differeret. Patres profectò hac in re omnes consentiunt, nihil ante hanc cæli & terræ creationem, quam Moïses scribit, fecisse Deum, quamquam eorum sententiæ in diuersum alioquin tendunt, quodnam hoc cælum fuerit, quæve hæc terra, de quibus nunc verba facit, Rursum, cum terra, aqua, & ignis, quæ præcessisse huius mundi formationem, hic Doctor affirmat, corpora sint, oportuit quoque vt alicubi essent, at verò vbi, nisi intra cælum? ergo concauo cæli concludebatur, proinde ipsum etiam cælum antecessisset. Mundi huius constitutionem: & ita mundus mundum antecessisset. est enim mundus, elementa, & cælum. Aut certè si tantummodo nostrum hunc, quem tot mixtorum generibus ornatum conspiciamus & habitamus, mundum vocari dixerit, quomodo, rogo, hunc non ex subiecta materia Deus effecit? Quod nihilominus Synodus Lateranensis his verbis Moïsis quæ examinamus (ni fallor) adducta, iam pridem negauit: ita enim illi Patres loquuntur: *Firmiter credimus, & simpliciter confitemur & c. vnum vniuersorum principium, creator omnium, visibilibus & inuisibilibus, spiritualium & corporalium qui sua omnipotentis virtute, simul ab initio temporis vtranque de nihilo condidit creatorum spiritualem & corporalem, angelicam videlicet, & mundanam.* Repellit ergo, sancta Synodus hanc huius Doctoris fictionem, quæ præterea latissimam aperit fenestram, per quam Chaos Anaxagoræ tamquam Deo cæternus in Ecclesiam (nobis quoque inuitis) obrepit, & Seleucianos in communionem recipiamus, qui Deum condidisse Mundum ex materia ei cæterna dixerunt. Longius ab hac fictione Doctores illi profecti sunt, qui Moïsem quidem volunt creationem Mundi exponere, sed tamen quæ fuerit, Cæli & Terræ, hoc est, Cæli primi quod & empireum vocatur, ac materiæ ex qua cætera postmodum omnia opifex effecerit. Hoc verò ideo, quia Sap. 2. dicitur, *ex inuisa, aut etiam ex informi materia Deus orbem terræ creauit.* Aduersus quos cum multa afferri argumenta possint, hoc mihi videtur esse firmissimum: Quoniam quærimus, num materia illa informis penitus erat, an formâ aliqua prædita. Primum dici profectò non potest: quoniam fieri ægrè potest, vt capiat humana mens, materiam vllam seorsum potuisse consistere, quâcunq; forma denudatam. Actus enim ratio est: cum existendi, tum verò intelligendi (actus, inquam, qui forma est, & non sola entitas) quamobrem & 1. Phys. Arist. dixit, materiam cognosci non nisi analogia ad formam: & Plato in Thimæo fermè identidem docuit, cum verbis paulò immutatis, notham & spuriam materiæ notitiam appellauit, & à priuatione non secreuit 1. Phys. 39. quod videlicet existimaret (quantum sum eius lectione assequutus) priuationem vbiq; esse indiuiduam materiæ comitem,

Vide in Decretalibus.
De summa Trinitate. & fide catholica.

comitem, perpetuamq; affectam. Quapropter cum corpora omnia, ac forte quoq; Intelligentias constare ex hac ipsa opinaretur; illud etiam consequenter docuit, omnia quæ condita sunt, corrumpi (ac vt ipse loquitur) dissolui posse. Erat igitur materia illa sub aliqua forma: & cum formæ certo ac determinato ordine recipiantur in materia, substantialis certè antecedit natura omnes accidentales: ergo illa erat forma substantialis. Quod & confirmatur: quia existentia actus formæ substantialis est: itaque vel generica erat, vel specifica. Si generica; formæ omnes, quæ eam postmodum subsequuntur sunt, accidentia fuerunt: quia aduenerunt ei quod actu existeret. Si verò specifica erat, sciscitor cuius illa speciei erat: an scilicet aeris, & ita Anaximeni subscribimus; vel aquæ, & consentimus Thaleti; vel ignis, & ingredimur sculam Heracliti: vel denique num erat ignota quædam, ex omnibusq; formis conflata, aut confusa species; & tunc naturæ repugnantia & inopinabilia proferimus, Labyrinthos igitur inextricabiles ingrediuntur omnes qui vel *terram* pro materia prima interpretantur; vel verbum *Creauit*, non pro de nihilo effecit, sed pro separauit, intelligunt: quod vult ille Lusitanus, & fuit Anaxagoræ in sententia, teste Diodoro Siculo lib. 1. de antiq. gestis fabulosis. Creauit ergo, hoc est, de nihilo fecit. Quanquam præterea & pro Separauit capi consequenter possit. Opifex enim cum Cælum, & Terram de nihilo condidit, simul quoq; latissimè vtrunq; corpus determinauit, nempe loco, magnitudine, formis, affectionibus; situ, & postremo tanquam centrum, & circumferentiam.

Tam verò vulgata illa Sapientis sententia, commodè interpretanda est, sprete hæreticis, qui eum librum ex sacro canone extrudunt. Etenim non de prima ac generali rerum efficientia, quæ de nihilo fuit, intelligenda est: sed de secunda illa, qua terra emergere ex aquis iussa est, ac deinceps arida ita effecta, vt calcari ab animantibus posset, & herbas arboresq; in ea figi. Illic igitur vsurpauit Sapiens verbum *Creauit*, pro Separauit, eduxit, perfecit; & *Orbem* non ipsum totum hoc sensibile vniuersum, sed eum duntaxat qui Terra est: sic enim Psal. 1. dictum fuit, *Orbis terrarum, & qui habitant in eo.* & Psal. 92. luculentius, *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commouebitur, ytrobique intransitiuè.* Et non displicuit magnis Viris hæc expositio, & cum primis Aegidio cap. 1. sui Exameron. & quamuis vbi veteri interpreti habetur *Orbem terræ*, verterint nouitij quidam, *Mundum*: (de qua translatione censeant eruditi) nihilominus maneret quoq; hæc nostra intelligentia integra, quando hæc eius loci versio germana esset, quod Synechdoche esset, & vox illa *Mundus* latissimè in sacris litteris pateat.

Dionysius Carthusianus tamen, existimauit dici *Ex inuisa materia* factum fuisse terræ orbem, non tanquam ex præiacente, & præexistente, quomodo ij doctores volunt, aduersus quos disputamus: sed ex qua, tanquam ex substantiali parte constat, & quæ in eo permaneat. qui Commentarius (fateor) admodum ægrè recipi potest: quoniam illa materia vocatur illic inuisa, & informis: at verò hæc ex qua terra, vel sensilis hic Mundus in præfenti constat, & formata ac perpolita est, & sensibus per formas multis modis exposita.

Sed

Sed neque verba Pauli his auctoribus suffragantur: quæ ad Heb. 11. ita leguntur; *Vt ex inuisibilibus visibilia fierent*: neque enim pluralis numerus, *inuisibilibus*, patitur, vt locum illum ad materiam hanc informem (sicut ij volunt) referamus: hæc enim vna duntaxat est, videlicet per negationem omnium formarum. Rursum S. Tho. *Inuisibilia* vocari ibi à Paulo ideas arbitratur; quem commentarium si quis similiter tanquam duriusculum renuerit, & cum recentioribus interpretibus legerit, *Vt ex non apparentibus apparentia fierent*, referat eodem modo verba hæc ad rerum distinctionem & ornatum; sicut nos antea sententiam Sapientis referebamus. Etenim cum essent prima Mundi corpora, quando creata sunt, tenebris vndiq; circumfusa, spectari à quoquam (etiam si adfuisset spectator) minimè poterant: at verò formata luce, facta illa sunt ex non apparentibus apparentia; ex inuisibilibus visibilia. Est nihilominus hoc quoque operæpretium scire non deesse eruditos Authores qui hæc in Paulo ita legunt, *vt non apparentium spectacula fierent*: vt sensus sit, Effecit sensilia corpora Deus, vt rerum diuinarum hominibus indices essent. Etenim elementa, & cætera quæq; omnia, nobis spectacula sunt Dei bonitatis, sapientiæ & potentia, ac præcipui denique amoris erga nos, quibus vt prodessent, omnia condidit.

LECTIO TERTIA.

DEVS, Hebraicè Elohim maioris numeri vox, quæ pressius vertenda Latine fuerat *Iudices*. Sunt autem Hebræis decem Dei nomina, sicut Origenes in Psal. 2. adnotauit: & D. Hier. in epistola ad Marcellam ea accuratè enumerat: in quibus geminum est, quod plurali caret, Iah: quod nunc temporis Ecclesia sæpenumero decantat, & per plateas. & vicos iugiter ac sine intermissione cælestis aula celebrat. Tob. 13. Apoc. 19. ac quadrilitteron illud Hebræis vsq; adeò sanctum, vt eis religio olim esset, extra anniuersarium diem, quem præcessisset ieiunium, illud pronunciare, teste Cusano lib. 1. excit. Atque id etiam per summum Pontificem solum, ut alij scribunt, cum uidelicet Sancta sanctorum precaturus ingrederetur, licet etiam id in aurea lamina scriptum præferret. Hoc recentiores Iehu, siue Iehoua auctore (ut ferunt) Pagnino, dicunt; quanquam Benedictus Aria Montanus in sancta Scriptura doctissimus in libro de Arcano sermone capitu. secundo. mauult dicendum esse Iehueh. Sed non obstat appellationum diuersitas, cum ipsa significatione ad vnum omnia reuoluuntur, præsertim autem si non differt hoc, à nomine *Iah*, sicut Pater Forerius in Esaiam existimat. Quæritur ergo, cur vtrunq; hoc Dei nomen Moses, hoc loco, omiserit & illis nomen Elohim præposuerit, quod Angelis, & viris quoque præstantibus, in Scripturis interdum tribuitur? Non caret profecto ratione, quod in tota mundi

C mundi

mundi genesi, hoc præ cæteris nominè Vates præstantissimus. Deum nuncupauerit, cum tamen Iehoua fuisset (vt videtur) loco accommodatius: significat enim omnium consensione fontem essendi: atqui hic describitur Opifex dare esse rebus. Et rursus quæritur, quamobrem maiori numero magis quam minori Eloha: nec enim Mosi, cum hæc scriberet, quidquam temere excidit: quemadmodum nobis contingit, qui, vt ait in Thimæo Plato, fortunæ filij sumus. Nobiles percunctationes profectò hæc sunt, quamobrem age, eas accuratè discutiamus.

Secunda quæstio.

Caietanus ad primam.

Ergo. priori clarissimi quidam Viri respondent, idè Vatem nostrum, hoc præ alijs nomine in præsentem Deum appellasse, vt intelligerent omnes hunc ipsum, qui Mundum condidit, simul etiã eius esse Iudicem & Rectorem, & proinde curare & moderari hominum res, ac ita vnumquemque nostrum præmia, vel supplicia esse ab eò reportaturum, quomodo promissus fuerit. Quamobrem hic ipse Mosès, cum inferius Gen. 7. scribit Deum dedisse sententiam diluuij aduersus orbem, Eloim quoque illum appellauit. Et rursus Psal. 47. legitur, *Secundum nomen tuum Eloim, sic & laus tua in vniuersa terra. Iustitia plena est dextera tua:* vbi videtur iustitiæ fieri mentionem; hæc verò à Iudice præcipuè solet exigi. Itaq; Mosès Dei & Iudicis duo vocabula æquè veneranda his capitibus iunxit, & antè quidam iudicis, vt grauitè, ac tanquam in faciem confestim percuteret infanos quosdam & incredulos homines.

„ Qui numina sensu

„ Ambiguo vel nulla putant, vel nesciã nostri:

Claudianus li. 1. contra Ruffi.

Simulq; Hebræos ad suarum legum obedientiam præpararet. Solent enim Dei & Creatoris nomina tanquam benefica & amabilia, segnes, & languescentes homines ad amorem mirificè excitare: Iudicis verò, aut Rectoris nomen consuevit fontibus ac legum transgressoribus esse formidolosum, terroremque (quo illi præcipuè ad legum custodiam inducuntur) incutere. Quapropter non defunt, qui Græcis *θεός* & Latinis Deus à timore dictum initio putent, quòd pauore eius iustitiæ & iræ, in officio homines contineantur. Vnde & cultum, ac religionem totam venite in sacris litteris interdum, timoris Domini appellatione arbitrantur, & nominatim in Psalm. 110. cum dicitur: *Initium sapientiæ timor Domini.* de qua re alibi.

Ita certè D. Ba filius sentit in Hexa. hom. 1. Secunda Caiet. respon. ad primam.

Sed & alia præterea non penitenda ratio nobis se se huius nomenclaturæ offert: quæ hæc est, quoniam Deus in rerum naturis constituendis, ad instar Iudicis & Gubernatoris, ea omnibus distribuerit quæ singulis (& cum primis vniuerso cui potissimum prospiciebat) congruerent & optima essent, vt contemplantibus rerum vniuersitatem, non sit difficile intelligere, quamobrem non vnum essendi gradum, sed multiplices, sed omnes, videlicet esse, viuere, sentire, intelligereque produxerit: curque res omnes non fecerit æquales, sed voluerit earum species esse sicut numeros 8. Metaph. 10. & veluti figuras 2. de Anima 31. & stellas inter se voluit claritate differre 1. Corin. 15. vt enim in illis quæ vnus eius-

eiusdemq; naturæ sunt, æqualitas inæqualitati præferenda est, sicut Scotus 1. d. 19. q. 1. scitè & subtiliter perpendit: ita vbi discrimen hoc naturarum est, secus profectò contingit: ac in his tantum, trita Plinij sententia (nihil æqualitate inæqualius) locum habet, si enim omnia essent in Mundo æqualia, planè hic nec esset *οὐρανός*, hoc est, totum, aut *ἀπαν* quòd est vniuersum, & tamen in scripturis dicitur (*Et hoc quod continet omnia*) nec præterea *κόσμος* videlicet ornatus; cum tamen scriptum sit, *Et perfecti sunt Cæli, & Terra & omnis ornatus eorum.* Gen. 2. & rursus *Spiritus Domini ornauit cælos.* Quæ omnia, si Origeni viro vndecunq; doctissimo in mentem venissent, non adscripsisset (opinor) peccatis Angelorum hanc quam conspiciamus, sensilium creaturarum varietatem, & inæqualitatem, si tamen ita cecidisset Vir tantus potuisset. Impertitus itaque cum sit rerum Opifex esse, & viuere, his quidem clarius, alijs verò obscurius, 1. Cæli 100. & fecerit omnia in pondere numero, & mensura Sap. 2. videtur tanquam iustitiam distributiã quandam in hoc suo Opificio seruasse, quòd vt nobis vel eminus Mosès indicaret, toto capite Elohim illum nuncupauit.

Contemendi enim Stoici & Diogenes sunt qui apud Plutarchum de Platonicis philosophorum inter totum vniuersum, & Mundum nulla constanti ratione ducti, latum esse discrimen noluerunt.

His nihilominus, quibus nihil ad rem significantius allatum hucusque est, obijcit nuperis quidam in sancta lingua nobiliter doctus, aitque, radicem nominis Elohim esse Allah: quæ vox Deum significat, vel vt sceleratorum hominum vltor est, vel certè, vt ille est, à quo homines affecti iniurijs vindictam aduersus noxiõs postulant: & propterea excursions nostras nequaquam Hebræo nomine niti.

Hieronymus ab Oleario.

Sed redarguunt hominem hunc Docti permulti, qui non consentiunt eam vocem esse radicem nominis Elohim, quemadmodum ipse etiam qui hæc obijcit candidè adnotauit. Deinde constat, solere iniurijs affectos, ad eos se se vertere & confugere, qui Rempublicam moderantur, eiusq; clauo assident, quos videlicet posuit Deus ad vindictam malefactorum, & laudem bonorum, Rom. 13. 1. Petri 7. atq; ab eis patrocinium, & iustitiam postulare: & proinde apparet vtrunque munus, nimirum distribuere cuiq; quòd suum est, & pœnam sumere de perturbatoribus Reip. facile in vnam personam coire. Rursus Benedictus Aria, à Caietano, & nobis, contra hunc hominem patenter stat: loco n. superius citato ait, cognomentum Elohim, eam vim, auctoritatem, atque efficientiam habere, quam nobis Latinis illa nomina significant. Conditor, Rector, Gubernator, Iudex, Princeps, & quæcunq; huius generis nomina: perstant igitur ille excursions.

Pro Caietano.

Fortior igitur obiectio esset, si nomen quadrilitteron non significaret nudam Dei essentiam, sed simul quoque contineret proprietatem Clementiæ, & Iudicij, sicut Cabalisticis quibusdam visum est.

Contra Caiet.

Quamobrem dicerem ipse, Mosem nunc voluisse nobis hoc nomine declarare Dei præcellentem, & indicibilem in creando Mundo fortitudinem, quam omnipotentiam significantius nuncupamus: neque enim hanc apertius vnquam manifestauit, atq; creatione Mundi. Nomen enim Elohim à fortitudine desumptum est, & D. Hieronymus epistola citata

Responso Am. Eor. 15.

testis est. Theodotionem vertisse Græcè *Ischiron*, hoc est fortem; adnotaruntq; superiori ætate Docti viri quidam; idè quosdam Angelos in suis nominibus hoc Dei nomen inclusum habere (vocantur enim Michael, Gabriel, Raphael, Vriel) quod ab opifice ita fortes effecti sint ac potentes, vt moderando orbi, & hominibus. varijs modis iuuandis, satis sint. Creatorem igitur antonomasticos fortem, hoc est, omnipotentem, Legislator hoc loco adhibito consilio tam crebrò appellat, vt nimirum de eiusmodi eius omnipotentia, quam nullibi æquè cerne- re, atque in creatione est, (vt dicebam) commonefaceret lectores, & in eius admirationem & cultum eos qui Mundum hunc contempla- rentur adduceret.

Respondetiam verò ad secundam quæstionem Caietanus, idè Mosem dixisse *Elohim* maiori numero, quod hæc vox singulari careat. Qui & hoc inde primùm sibi suadet, quoniam quorundam testimonio, *Eloha* quæ existimatur eius singulare, vox peregrina Hebræis est & ascititia, eiusq; plu- rale est *Elhim*, vt proinde *Elohim* nullo modo eius pluralis vox esse pos- sit. Atqui, vt dicam quod sentio, *Elim* non est vox pluralis vocis *Eloha*, sed vocis *El*. Deinde non est insolens, vt vnum singulare habeat in vna lin- gua duo pluralia, Deus enim Latinis habet in plurali Dei, & Dij, Deo- rum & Deum, Deis, & Dijs: quamobrem non sequitur necessariò, esto *Elhim* vox esset pluralis numeri nominis *Eloha*, vt hoc singulare nullum aliud plurale habere præterea possit, de qua tamen re periti iudicant. Rursum, quod Caietanus inde opinionem suam secundo confirmare nititur: quia alioqui suspicari nonnulli potuissent, hunc Auctorem statuere plures esse Deos, si repudiato singulari, vsus plurali esset; age osten- damus etiam nullius esse momenti, ac immeritò reprehendi auctorem. Etenim cum plurale nomen verbo singulari *Bara*, Autor adiunxerit, sustu- lit profectò omnibus occasionem suspicandi, affirmare illum plures esse Deos. Adde, fuisse hunc ubiq; ita intentum, & profusum, in statuenda prædicandaq; Dei vnitatem, vt certus omnino esset hanc voculam ei officere nullo vnquam tempore posse. Quod & in de etiam generatim intel- ligimus: quia sacros Auctores fuisse hac in re ubiq; circumspicacissimos perspiciamus. Quamobrem Origenes Hom. 1. consulit obseruandam esse scripturæ sanctæ etiam in verborum ratione cautelam, sed præsertim ac maximè cum de Deo sermonem facit: cauent enim sacræ litteræ ubiq; ne vnquam sint lectoribus offendiculo, ac ita disertè Dei unitatem enun- ciant, profitenturq; cum oportet, vt nemo sit qui non intelligat eas rejice- re & profligare pluralitatem Deorum. Daniel enim capitu. 2. cum Re- gem Babilonis Idololatram semel duntaxat esset instituturus, illum est hunc in modum alloquutus. *Est, Eloha, in Cælo reuelans mysteria*: non dixit, *Est Elohim*, sed *Eloha*, cautè scilicet & prudenter, ne videli- cet Rex prophanus sibi in animum induceret, sentire Prophetam, plu- res esse Deos. Rursum Septuaginta interpretes mira circumspectione vsi in versione sacrarum Bibliorum sunt, ut Dei unitatem, ubique in apertum ponerent, quod videlicet Ptolomæo & æthnicis illa

trans-

transferrent, quamobrem non *faciamus*, sed *faciam hominem ad imagi- nem, & similitudinem nostram*, Græcè dixerunt, sicut D. Hieronymus, & ante hunc Iosephus adnotarunt. Mosi verò non erat, nunc vt ab Hebræis timeret, quibus de vnitatem Dei sæpenumero, & patenter verba iampridem fecerat & facturum deinceps etiam erat.

Vanæ itaque sunt rationes Caietani. Ergo Rabinis quibusdam visum est, idè Mosem ita scripsisse, vt manifestaret Deum tribus proprietatibus; *Opinio gemina Rabinorum.* intelligentia videlicet, sapientia, & prudentia condidisse Mundum. Alijs verò placet magis, vt ad idearum, & perfectionum multiplicatam quæ in Deo sunt, Propheta respexerit: Sed quia priorum nemas egregiè Lyra- nus speciali libello olim retudit, nec est, vt actum agamus. Nunc poste- riores paucis refellamus. Et primùm scriptura tota illis refragatur: etenim nullibi hac voce vsa est ad idearum, & perfectionum multiplicatam in- dicandam; sed magis ad augendam & amplificandam Dei celsitudinem, & ad pluralitatem suppositorum explicandam. Exodi 22. *Elohim*, *Non detrahes*. vbi de Principibus, & Iudicibus sermo est, & Psal. 8. *Minus si- aum ab Elohim*: de Angelis enim loquitur vti D. Paulus ad Hebræ. primo testatur, ac à Septuaginta interpretibus accepit, quibus tribuendum magis est, quàm Iacobo Fabro, Francisco Georgio, & alijs quibusdam no- uatoribus. Rursum refellit Rabinos illos hæc ratio. Si enim quod plu- res in Deo perfectiones idearum artesq; esse videantur, Dij maiori numero ille nunc dictus est, meliori profectò ratione. Hyppias Gorgias, & quilibet seorsum homo, dici homines eodem numero possent, quod idearum, ar- tes, perfectionesq; permultæ eis insint, quæ & accidentariæ, & inter se pri- mùm, & confestim, ac multò magis, ab eorum substantia (anima videli- cet ac mente) re seiunguntur, cum in Deo sola nostra cogitatione secretæ inuicem sint, & eadem prorsus res sint, ac substantia. non igitur subsistit hoc Rabinorum figmentum: ergo nostros audiamus.

Qui bipartiti quoq; reperiuntur. Visum n. plerisq; est, hic esse amplificati- onem, quod, vt dicebamus honoradi gratia sic Hebræi loqui cõsueverint, *Gemina respon- Catholicorum.* quemadmodum qui scripturarum phrasas confarcinarunt, & Lusitanus interpres exemplis compluribus periclitantur, & vt arbitror, etiam euin- cunt: Siquidem & hic mos oras nostras Italiæ vel quadantenus perua- sisse videtur: senibus enim, & maioribus nostris, *Voï*, honoris gratia, fando dicimus; & Reges, & Principes, amplificandi causa, *Noi*, pronun- ciant, cum de seipsis loquuntur: totius enim populi ac regni personam representant, quamuis Ludouicus Viues lib. 4. de veritate fidei Christi- anæ, humilitatis causa sic eos loqui dixerit. Et licet Catherinus repudiare hanc responsionem conatus propterea sit, quod Prophetas singulari nume- ro Deum sæpe compellasse, eorum citatis ac dispositis verbis & senten- tijs doceat, ac ipsomet quoque Deum singulari numero de se verba ali- quando fecisse demonstrat: mihi tamen solidior illa responsio esse vide- tur, quàm vt conuelli aut cõcuti illis ardetibus possit. si enim perpendisset Vir celeberrimus, neminem inficiari Deum singulari numero fuisse sæ- pe nuncupatum, neminemq; affirmare semper plurali fuisse interpella- tum,

C 3 tum,

Responso Caiet.
ad secundam q.

Contra Caiet.

tum, destitisset (opinor) tot scripturarum testimonia frustra congerere. constat enim scripturas utroque modo de Deo sermonem habuisse, plurali videlicet, quo ornarent Dei amplitudinem, & prophanis arcanum Trinitatis occulerent, (de quo dicturus euestigio sum:) ac etiam singulari, quo Dei unitatem disertè, & publicè prædicarent, ut denique mira consonantia in illis ubique sit, & si diaphonia priore facie interdum esse videatur. Locus profectò ille qui Gen. 4. 2. ita Hebraicè habet, *Locutus est Dominus terra.* & id genus alia, quæ à citatis Auctoribus aceruantur, & rem hanc egregiè confirmant, & splendiora sunt, quàm ut illa verborum caligine possint obscurari.

Opinio Magi-
stri.

Porro autem quamquam hæc ita se habere existimem, arbitror tamè Magistrum in 1. dist. 2. & Doctores qui sequuti illum sunt, ad veritatem propius accessisse, cum docent idèd Mosè nunc usurpare, hoc plurale, ut beatis oculis sanctæ ac indiuiduæ Trinitatis mysterium (eminus tamen propter impios) spectandum proponeret, & apposuisse verbum singulare *Bara*, ut cominus ac indiscriminatim, omnes intelligerent hanc eius esse communem actionem, & proinde eandem esse trium consubstantialitatem: quam lucem, ut alia permulta, velo obnubilauit: quia ferre eam egri oculi non poterant. Est igitur Deus, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, *Elohim*, hoc est Iudices, adiectivè, videlicet, ut loquitur S. Thomas. 1. 3. 9. Nec Sanctus Athanasius in Symbolo nobis vetuit, diuinas personas, vel Iudices, vel Deos, & Dominos appellare; sed tres Deos, tres Dominos dici catholicè posse negavit, ac proinde nec tres iudices: Etenim Deus, Dominus, & Iudex, & id genus nomina, cum alicui numero adiunguntur, sermonem substantiæ inducere solent, quæ cum vna ipsissimaque; in omnibus Dei personis sit, rectè dictum videtur tres minimè esse Deos, nec tres Dominos, aut tres Iudices. quapropter D. Greg. Nazianzenus de re hac ita scribit: *Unitas Maiestatis plurimum vocabulo Deos prohibet appellari, & rursus Denique patrem, & filium catholicè nominamus, duos autem Deos dicere nec possumus, nec debemus: non quòd filius Dei Deus non sit. immo verò Deus verus de Deo vero: sed quia non aliunde quàm de ipso vno Patre Dei filium nouimus, proinde unum Deum dicimus.* & hæc quidem ille, & catholici patres reliqui docent, quos profectò sanctus Spiritus nobis magistros dedit.

Quamquam non me etiam præterit, tres Deos, & tres Dominos, ac id genus alias formulas ab Aliacenfi 1. dist. 1. & à Scholasticis quibusdam ad sanum sensum redigi; quippe qui aiunt, eos esse tres personaliter (sic enim loquuntur) non verò substantialiter. Animaduertebant enim posse quenquam hunc in modum argumentari, si Iudices & Dij & Domini, & tres, ergo tres Iudices, tres Dij & tres Domini. Catherinus tamè in adnotationibus in Caietanum lib. 3. existimat indoctè sic colligi: quoniam non semper quæ seorsum ac sigillarim verè dicuntur, coniunctim quoque verè affirmantur, vel Arist. in 1. Periherme. teste. Atqui & mihi quoque doctrina Aliacensis parum tuta esse videtur, ac Phylopono & Trithertis magnopere vicina. Sed pressius res hæc modò examinanda non est: dabitur fortasse aliquando locus de ea differendi commodior, quemadmodum & de hoc Deo Caietani, commune tribus personis, nec tamen

persona, quippe qui seipsum communicat, de quo & Catherinus breui vellicatione, & Bartholomæus Spina, Apostolici Palatii Magister, præceptorque meus, & in hoc publico docendi munere prædecessor longè clarissimus, latissimis quæstionibus cum Caietano disputant. Nunc satis erit animaduerrere Iudæos Sabellianos, Authoteanes, Trithertas, & Arianos, his quoque Mosi verbis *Elohim Bara* Dij creauit, blasphemix & impietatis manifestè coargui. si enim Deus ita vnus ac solus est, ut tamen non sit solitarius; & rursus, si pluralitas in eo ita est, ut tamen indiuisa substantia maneat (ut hæc nominis cum verbo discordantia sugerit) quomodo, rogo, illi omnes qui vel pluralitatem personarum esse in Deo inficiantur, vel si eam confitentur, etià vel diuisionem vel diuersitatem quoque; substantiæ inducunt non sacrilegi sunt & blasphemii? Proinde mirari non desino, cur Lusitanus recens interpres, metuerit doctrinæ huic assentiri: sed fateor plus nimium interdum Rabinis fauet.

Itaque, ut ad Caietanum redeam, cum fortè existimasset hanc Magistri sententiam suæ de hoc Deo opinioni manifestè refragari, ea contempta, solam priorem interpretationem constanter sequutus est; addens non esse hic locum Trinitati, cum tamen in libris Mosi nullibi fortasse opportunior nobis se se locus offerat, in quo de ea debuerint verba fieri. Est enim Mundi Opificium trium personarum commune, ac splendidissimum opus: & frustra Lusitanus, ut Caietano succenturiaret D. August. in Ioan. cap. 17. verba illa citat: *Pater manifestari nomen tuum hominibus, non illud quo vocaris Deus, sed quo vocaris Pater.* quemadmodum & alij quidam similiter inani ratione ducti hunc Magistri commentarium ideo repudiant, quod patribus fuerit incognitus: ij enim omnes nihilo plus fatagunt quàm ut Iudæis nostræ Religionis hostibus, & personarum diuinarum Trinitatem blasphemantibus, aduersus nos qui hoc testimonio illos etiam aut ignorationis, aut perfidiæ reprehendimus, arma ministrent. Ettenim quod attinet ad posteriores meritò dixi, nullam illis subesse idoneam causam, cur commentarium hunc repudient, quem constat esse verum, atque adèd à Spiritu sancto profectum; quamuis quoque eius non meminissent Patres, nec enim omnes tanto lumine illustrati fuerunt, ut in numerato habuerint ea omnia quæ pro stabilienda, confirmandaque; Christiana pietate, proque confutandis illius hostibus scripturarum monumentis consignata habentur. Proficit Ecclesia gradatim, atque adèd diutim intelligentia & donis. Lusitanus verò, aut intempestivè D. August. sententiam nobis hoc loco obijcit, aut ego non satis assequor, cur deficiat à nobis. Nam manifestauit Dominus nomen Patris, Filij, & Spiritus sancti diserte: & splendide Apostolis, ac discipulis cæteris: quamobrem ait, *Hominibus quos dedisti mihi*, ac per hos quoque toto Orbi reliquo tanquam per præcones referauit inuulgauitque, cum antea non nisi paucissimis eis; selectioribus, videlicet Patriarchis, & Prophetis speciali charitate & gratia reuelasset: quod minimè quoque; Caietanus negat Ioan. 17. quamquam negat eos sub propriis nominibus Patris, & Filij, & Spiritus sancti Deum appellasse: quod etiam si verum esset (nec enim desunt instantiæ in

Num patribus
Trinitas Diui-
narum perso-
narum immo-
tuit.

scripturis) nihil pro Lusitano faceret: quoniam de cognitione, non autem de nominatione, nostra est disputatio, neque enim omnia quæ Prophetæ nouerunt, disertis perspicuisq; verbis nominarunt: est enim tenebrosa aqua in nubibus aeris. Sed expedit D. Cyrillum audire, qui nomen pro gloria interpretatur: hæc enim verba postea subdit: *Nam cum unigenitus, sapientia, & vita substanti aliter, creatorq; omnium, ac interitu & morte superior, sanctus, immaculatus, bonus denique esse non dubitetur, eorum se modo naturaliter habere qui eum genuit credituri, ita in gloria imaginis sua Patet efflusi. Nam & si apud priscos talis esse diceretur, non sic tamen illis, ut nobis, res apertissime patuit.* hæc ille. nec D. Aug. & S. Thom. aliter sentiunt, si eorum verba accuratè expendantur: quamuis enim dicant *Deum, ut pater est, unigeniti filij sui Iesu Christi, nulli fuisse notum ante Domini prædicationem*, hæc tamen de populis intelligunt, ut sensus sit, nulli populo, atque adeò palàm: & passim quod inde euincitur, quia præmiserant, Gentiles agnouisse Deum, ut omnium creator est; & Iudæos, ut ei soli latriæ cultus debebatur: ergo cum subiiciunt, *Ut autem pater est unigeniti, nulli erat notus*, consequentia verborum exigit, ut hoc negatum fuisse velint vtrique populo, hoc est passim & publicè. Abraham profectò tres vidit, & vnū adorauit. Gen. 18. licèt quoq; auctores nonnulli antiquiores, & postea Lusitanus ipse, & qui hunc antecessit Caietanus, turbidam lectoribus aquam (quod fieri camellis solet) suis commentarijs ibi faciant, & vidit diem Christi. Ioan. 8. identidem & Dauid Psal. 109. iuxta Domini & sinagogæ intelligentiam. Matth. 22. D. Pauli Hebr. 7. 8. & 9. At verò creditur Moses fuisse copiosius delibutus Abrahamo. & Patribus qui eum antecesserunt, Exodi. 6. & excurrit fusius super Ezech. D. Greg. Papa Hom. 1. Quamuis mihi magnopere probatum sit quod Dionysius Carthusianus 1. Regum, art. 7. existimat non esse generaliter verum, ut quò Prophetæ Christo venturo propiores fuerunt, eò splendidiora oracula de ipso habuerint: quod tamen velle ibi videtur S. Pontifex ille. Denique, & Nicephorus, Calistus lib. 1. cap. 4. confutat Lusitanum, & D. August. lib. 12. super Gen. ad litteram, & Thom. 2. 2. q. 174. art. 4. vidisse Mosem Dei essentiam existimarunt, quemadmodum & D. Paulum, videlicet per tran scenam, & raptim, hoc est, per modum passionis, non autem permanentem, ut proinde non desierit Moses esse Prophetæ, ac vterq; esse viator: sic enim Iudæorum legislator, eximiusque gentium Doctor donis inuicem magna ex parte æquati sunt. Videri autem posse Dei essentiam absque personis, & si disputant nonnulli, ac præterea num possit intellectus fieri beatus visa essentia, his non visis: de qua re Caietanus quoque 2. 2. q. 2. artic. 9. & Bargius olim concurrentis meus, in primum Scoti dist. 1. q. 2. scribunt: ipse profectò nec sentio, nec nunc in controuersiam rapiam. Porro autem D. Iræneus lib. 4. longa excursionem demonstrat Mosem vbique in suis monumentis filium Dei disseminasse (ita enim loquitur) nec D. Cyrillus lib. 4. aduersus Iulianum aliter sentire videtur, quinimò lib. 1. permultis contendit, & huic & Abrahæ Trinitatem personarum fuisse reuelatas. Prophetas iam uerò quibus præclara arcana sua de Christo deq;

eius

Num videri
essentia possit
absq; personis.

eius Ecclesia Deus referauit (intelligentia enim in visione opus est, Daniel. 9.) quorsum hic accersibo, & in aciem aduersus hunc Doctorem statuam? Existimo enim, si cognouerunt huc esse Dei filium, cognouisse quoque eos, Deum esse eius genitorem. Ergo nomen Patris, & Filij, & Spiritus sancti, ante Domini prædicationem quibusdam innotuit, sed paucis, & veluti secretò: præsertim autem eorum comparatione, quibus à concionibus & doctrina Domini palàm manifestarum deinceps fuit: & hoc voluisse D. August. sentiendum est. Etenim de fide ad Petrum patenter hic ipse, (aut quisquis fuerit eius libri eruditus Auctor) docet, Patriarchas, atque Prophetas ante incarnationem Domini, fidem Trinitatis diuinitus accepisse.

COELVM, ET TERRAM. Plato (qui Numenio philosopho Græcus Moses visus in Thimæo est, primùm ab Opifice fuisse facta, dixit Ignem, & Terram; fortè ut significaret Cælum à prædominio igneum esse: ex totalitatibus enim elementorum (sic enim Simplicius 1. cæli. 17. & 20. ex Ioann. Grammatici sententia loquitur) id credidit constare: aut etiam quòd ratione syderum luceat, & effulgeat, & lucem existimaauerit ignis proprietatem: Ex nostris autem quidam, Angelos nomine Cæli huius intelligunt: de quorum opinione dicam opportunius quid sentiam inferius. Alij verò, in quibus est Clemens Romanus sub Petri nomine, vnum Cælum empyreum, vti superiore prælectione diserebamus, spectari nunc à Mose putat. Quod nihilominus Cælum, Card. Caietanus nõ recipit, tum quoniam nullibi scripturæ eius meminerunt, tū verò quod sine causa (vtriquit) & absque ratione efficaci præci doctores illud in Ecclesiam inuenerunt: Etenim nec visu comprehenditur, nec motu circumuoluitur, & Angeli incorporei sunt, multoq; magis eorum conditor Deus: quare superuacaneum putat hunc eis assignare quem incolant locum. Oppugnat & alius Doctor hoc Cælum, à nominis Hebræi ethymologia. Illis enim cæli dicuntur Samaim, quod aquei, scilicet omnes sint. nullum igitur illis cælum Emphyreum, hoc est, igneum est: A luce nanque, & fulgore, qui ignis proprietates quædam præcis visa est, ignens existimatus est, ac, ut voluit Steuchus, hoc illud est quod Theophr. & Homero, Olympus dicitur, quasi *ὀλόλαμπρος*, hoc est totum lucens: Et verba Pauli 1. Thi. 6. lucem habitat inaccessibile, ad illud ipsum sua auctoritate accommodat.

Contra verò sentire videtur Cardinalis Aliacensis quæst. 3. super spheram. Ioan. de sacro Busto. vbi probare conatur, oportere esse supra omnes spheras mobiles, vnam quoque quiescentem, quam non abnueret (opinor) hoc Emphyreum esse. Itaque hæc argumenta profert: & primum quòd alioqui minimè verum esset, omne quod mouetur esse in loco. Secundò, quòd ea spheræ sublata positiones sursum, & deorsum, ante, & pone, dextrum, & leuum ægrè Cælo, & Mundo inesse natura possent. Postremò, quoniam nec possemus varietatem, ac diuersitatem plantarum, animalium, & cum primis morum hominum in cælestia corpora redigere. Porro autem deducit hæc fusius, quàm vt à me possint in præsentem coangustari & restringi.

Num cæli em
pyreum sit.
S. Tho. 1. li. 3.
& Durand. 2.
dist. 2. q. 1. hæc
quidè partim
salutar, partim
commode inter-
pretantur.

Petrus Alia-
censis.

Primum arg.
Secundū arg.

Tertium arg.

Scd

Ad primum. Sed primum repudiatus ei fuerat Themistius, qui primum corpus motum censuit in loco esse per partes, mox & Auerr. cui placuit hoc esse ratione centri, & alij postremo qui ab ea vniuersali enunciatione, *Omne quod mouetur est in loco*, corpus illud quod primum mobile nuncupat: hac ducti ratione eximunt, vt sicut in intellectualibus, & intelligibilibus vnum est, quod cætera quæq; locat, ipsum autem minimè locatur: ita in corporalibus vnum sit oportet, quod reliqua ambiat, locetq; ipsumq; in loco non existat. Rursum erat ei expugnandus Aristo. qui existimauit positiones illas falsas & tectas, vel inuitis Pythagora, & Platone, Mundo se asseruisse, quod statuisset Cælum esse animal, 2. cæli 13. Denique afferenda ei ratio erat, cur Mosis non assentiretur, cum quicquid est varietatis, & diuersitatis in stirpibus, & animalibus, Dei imperio, prouidentia, & bonitati toto hoc capite adscribit: & cur præterea vel à Galeno dissentiat qui (quantum ad varietatem morum hominum pertinet) sequi eos existimauit temperatas corporum: cui & Seneca lib. 2. de Ira. cap. 18. & 19. assentitur: sed & Hesiodus permultos natura esse indociles aiebat, & his subscribunt Arist. & Auerr. 2. Met. 1. 5. 1. de Cælo. 2. 2. Nam cum absque fantasmate nihil intelligat anima 3. de ani. 20. cum fuerit fantasia vel crasse compacta, vel læsa, & temerata, ægrè consequitur anima res pulcherrimas: Ac denique Aliacensis causam afferat, cur Iulium Firmicum in Astrologicis suis ad Iolianum spernat, qui nostrorum morum discrimina per quæ inuicem Regna, & Prouinciæ scernuntur in superos (in sidera arbitror) parenter retulit: quæ opinio cognationem quandam cum positione Galeni habet, nec enim desunt, qui affirmant cælestia signa, ac Tabulas, ad complexiones hominum compingendas, magnam vim habere: quemadmodum & Petrus de Aluernia in libro de Physionomia explicat. Rursum exponat, cur vel à Platone, 6. de legibus desciscat, cuius hæc fermè verba sunt. *Non vos fugiat magnam esse locorum differentiam ad procreandos meliores deterioresq; homines, quibus diuersa, prout expedit, legibus sancienda sunt: quippe alij varietate & turbine ventorum difficiles, & proterui sunt. alij propter aquas, alij propter cibos qui ex terra non solum corporibus, sed etiam animis utiles & inutiles oriuntur. præcipuè autem Regionis loca differunt in quibus inspiratio quædam diuersa est, & quæ demones sortitè sunt, qui propitij vel infestij suscipiunt incolas, & hæc fermè Plato.* Ac legisse me dudum apud quendam recolo, Aegyptios similiter docuisse. Quinimodò & arbitratos esse ided iussisse Deum Abrahamo, vt è terra & cognatione patria ad terram illam pergeret, quam ipse ei ostensurus erat (hoc est Cananæorum) quoniã qui illi terræ præerat Genius, amicus Genij Abrahæ esset, cuius prosperitati aduersabatur, ac veluti obsistebat Genius Patrius, vt huc fortè respexerint illi qui, referente D. Ambrosio, inter septem sapientum præclara dicta hoc maximè celebrabant, *Sequere Deum*. Etenim vti quidam dixit.

„ Omnes in Trinitate sumus

„ Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam.

Videtur autem iam dudum esse receptum, locis, hoc est populis, & Regnis

gnis genios (quos Angelos nuncupamus) præsidēs, & custodes à Deo præfici. Daniel. 10. sed & perspicuum est, referente D. Cyrillo lib. 4. Iulianum Imperatorem partim quidem sequutum hos philosophos esse, partim autem Iulium illum, & Astronomos: Et scimus celeberrimos quosdam Medicos regionibus hac in re multum dedisse, nullam magis ob causam, quam propter qualitatem soli. Hoc enim cum pingue est, ac boni alimenti ferax, bonam quoque constitutionem nostrorum corporum efficere dicunt, à qua boni & suaves mores prodeant: sin verò solum falsuginosum sit, ac malum nutrimentum gignat, etiam corpora effici valetudinaria, ac exigua, & mores difficiles, seditiosos ac turbulentos inde prodire. Quare hoc ipsi est axioma, ex elementis alimenta, ex alimentis corpora, ex corporibus mores. Postremo saltem reddenda Aliacensi ratio erat, cur nõ hominum quoque libero arbitrio educationi, institutioni, consuetudini, atque opinionibus, eorum mores acceptos tulerit quemadmodum & D. Cyrillus loco citato existimat, & Auerr. Aristotelesq; esse docent, & se se res præcipuè habet, vt leues inanesq; admodum illius rationes videantur ad spheram quiescentem in orbem importandam. Quamobrem & nostrorum nemo eis hac in re statuenda (quod nouerim) niti voluit, & Caietanus homo Campanus alto silentio eas prorsus contempsit.

Aduersus tamen quem Caietanum, multum præterea ponderis habet tantorum Patrum traditio, & antiquissima, receptissimaq; Christiani populi vel opinio, vel persuasio: nunc quidem animas beatorum, deinceps autem, & earum corpora post diem Iudicij cum sanctis spiritibus in eo cælo integram felicitatem, ac beatitudinem esse consequutura, vt saltem ob nostra corpora, non debuerit ille empyreum cælum nobis eripere. Itaq; id ego cum Clemente Pontifice Romano lib. 2. & 3. recognitionum, cum D. Basilio Hom. 1. Hexa. cumq; alijs permultis patribus & Ecclesia, constanter recipio, ac ab Apostolis ad nos vsque tanquam per manus eius notitiam peruenisse arbitror, quam posteriores (Strabo cū primis & Beda) late disseminauerint. nec enim ij fuerunt eius auctores, ut fermè scholastici existimant, licet fortè id nomen, *Empyreum*, primi, ei indiderint. Iam uerò scripsit de eo præ cæteris Augustinus Steuchus in lib. de Rebus incorporeis, & inuisibilibus: qui & increatum esse id & æternum, sub correctione tamen (ut catholicum decebat Episcopum) existimauit. Et uidetur fuisse hæresis Arnaldistarum, non eorum quidem qui Arnaldum de Villa Noua sequuti sunt, sed quem Brixia euomit, Roma exhorruit, Francia repulit, Germania abhominatur, Italia non vult recipere, (hac enim periphrafi eū nobis commendat D. Bernardus in Epistola ad Episcopum Constantiæ.) Ferunt enim qui de Hæreticis scribunt, hos quoque eius fuisse articulos. *Aliquid esse præter Deum æternum. & rursum, aliquid esse quod nec Creator, nec creatura sit, & si non me fugiat posse illos referri, partim quidem ad vniuersalia quæ & realia & æterna esse uolebant, partim uerò ad creationem passiuæ captam, quam nec Creatorem, nec creaturam esse contendebant. Qui quoque Articuli placuisse fermè uisuntur Ioanni Vs in Constantiensi Concilio; & de omnibus generatim scribit Gerson in Epistola qua D. Bonavent.*

Contra Caietanum de cælo empyreo.

Strabo & Beda non fuerunt auctores cæli empyrei.

nauent. laudat, & in admonitione quadam breui quæ in prima parte eius voluminum habetur: & fortè in lectionem D. Basilij tanquam in lapidem offensionis, Arnaldus ille quoque, quemadmodum & Steuchus postea impigit. sic enim ille scribit interprete Steucho, *Erat ante mundi constitutionem quidam antiquior status, supramundanis potestatibus congruens ante tempora æternus, perpetuus, in quo creator & opifex creaturas absoluit.* Clemens verò lib. 2. hoc ipsum fermè, sed magis apertè explicat: eius verba, interprete Ruffino, sunt: *Cælos autem esse, qui ab eo facti sunt, sicut & lex dicit: quorum unum sit superius, quo continetur visibile firmamentum, illud esse perpetuum & æternum cum his qui habitant ibi: istud autem in consummatione sæculi resoluendum esse.* sed cogitandum fuerat patres istos affirmare omnes cælos ab Opifice Deo fuisse factos atque ad eò esse creaturas, & rursum vocasse cælum empyreum æternum, quod nulla illi definiri certa ac determinata temporis mensura à nobis possit, quando de non esse ad esse (Deo volente) prodierit. Sed solent Doctissimi viri quando hallucinantur, grauissimè labi. & causam recens Philosophus Zimara in suis Problematibus fatis conspicuam attulit.

Ad 1. Caes. & 2. Cæterum, quòd scriptura nullibi Cæli huius verba fecerit Catholicos qui traditiones, & Sanctorum monumenta, vt decet (hoc est magnopere) venerantur, non admodum discruciat; sed & interdum quædam quoq; recipiunt solis probabilibus argumentis ducti: Nec locari in eo cælo, aut Angelos, aut homines dicimus, quòd ibi loco ambiantur, circumscribanturq; . Vana nanq; ac puerilis esset hæc cogitatio. Nullus enim istiusmodi locus, nullum tempus, aut vacuum extra conuexum primi corporis, cætera quoque complectentis, est: sed quod ibi præcipuè Deo assistant, beatitatem indispicantur, degant, sensili orbi præsideant, fulgentissimo, & pulcherrimo corpori (cuius conuexum beati homines pedibus terent) magno sint ornamento.

Ad tertium. Porro autem argumentum ab Ethymologia ductum, fallax crebrò est, vt alibi lata inductione probo, ac, vt mihi quidem videtur, Plato in Cratyllo minimè inficiatur. Sed quantum ad controuersiam huius statum pertinet, rectè appositèque dici non dubito, nullum Hebræos manere empyreum Cælum; qui tartaro perfidi sunt deputati, & placet magis. Samaim capere deriuationem vel à verbo Sama, quod Hebræis præter alia nonnulla, significat etiam, obstupescere; vel à Sem, quod illis nomen celebritatemque ac famam dicit, sicut Lusitanus testatur. vnde & viros celebres nuncupant viros Sem. Quem enim cælestia corpora in admirationem, stuporemq; non adducunt, & insignis eorum pulchritudinis & vastitatis & ordinis, & virtutis; deinde verò (ac multò sanè magis) & omnipotentiam, sapientiam, & bonitatis Dei qui ea ita condidit, tantumq; tribuit præstantiam & amplitudinis? Sed & quis negabit cunctis populis, ea notissima, & celeberrima esse? Porro aut existimo Cæli nomine complexum esse Mosem omnia superna corpora ab aqua, & terra, quorum est vnum centrum, & per enalagem posuisse singulare pro plurali. Etenim eum sit necesse vt ab alterutra voce stent, nec desint qui à terra cætera elementa velint quod cū

Ad arg. aliorum. Vnde Cali dicitur Sciamaim Hebræis fuerint.

Quid Cali nomine Moses significet.

ea cognationem quandam habent, sit nihilominus mihi probabilius, vt potius cæli nomine veniant, quod Psal. 8. citra ambiguitatem Aer cælum dictus fuerit, consterq; Ignem, & Aerem (magis tamen ac minus) conuersione cælorum eieri. Quidquid itaque Terræ, & Aquæ elementis supernum est, nunc Moses (quantum ratione consequi possum) appellauit cælum, vt proinde nullum omiserit in hac propositione corpus insigne, quod hunc sensilem orbem constituat: quamobrem & repente de aqua, tanquam quæ iam extaret, & cuius creationem exposuerit, sermonem est habiturus. Et nos qui lem ita opinamur, quòd certum sit his nominibus Scripturam sæpe complecti sensilia omnia corpora, & quæ eis adiacent, Psal. 123. & 145. *Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit Cælum, & Terram, & cap. sequenti dicitur est Moses: Igitur perfecti sunt Cæli, & Terra, & omnis ornatus eorum: cum tamen toto hoc capite exponat, & Aerem, & Aquam simul cum Terra & Cælis ornata & absoluta fuisse.*

Verum D. Basilus cælestes dumtaxat globos cæli nomine hic intelligit, & terræ nomen significare vult hoc quod incolimus, pedibusq; calcamus elementum, per prolepsin videlicet & occupationem: nam terra postmodum dicta fuit. Cùm enim sint duo extrema orbis corpora, obtutumq; nostrum tanquam centrum, ac circumferentia terminent, arbitratur, satis fuisse Mosi ea de nomine huc apertè accersuisse: sic enim & intermedia vnà cum eis creata fuisse consequenter manifestauit, Quod certè probabile etiam est. Continet igitur propositi o siue hoc, siue priori modo intelligatur, plura quàm dicat.

Sed ad hæc, cùm in more positum Hebræis sit, nominibus illis litteram He proponere, quibus res præcellentes & eximias grandiori oratione, ac tanquam emphasi significare & laudare volunt & vtrique nomini; Cælo videlicet, ac terræ præpositam nunc conspiciamus (sic enim illi legunt, *Ve he Samaim, ve he Aarez.* hinc argumentum Catherinus confecit, Cælum empyreum, & primam materiam his nominibus venire: quoniam cùm hæc materia, tum verò id cælum, sola digna fuerunt quæ addita singularis præcellentiæ quadam nota, tanquam cæteris rebus magis insignia pronunciarentur. Sed vir tantus frustra planè laborat; quòd planum verumq; sensum, consentientibus eruditis in sancta lingua, hunc esse dubitandum non sit.

In principio creauit Deus Cælos illos vsque ad eò nobiles & præcellentes, vt gentes omnes magna consensione arbitratæ sint, eos esse domicilium Dei. 2. Cæli 1. Quamobrem & *Susanna flens suspexit in Cælum.* Dan. 13. & Dominus Ioann. 17. *Subleuatis oculis in Cælum* Patrem precatus est. & nos ita oramus, *Pater noster qui es in cælis.* & videtur hoc dixisse antea Dauid Psal. 112. & 123. sed & Scripturæ cælum non rarò vocant *Solum Dei,* & ad hæc *Sanctum.* Isaia 63. Psal. 119. quorum conuersionem agnouerunt philosophi esse rerum sublunarium vitam 8. Physic. 1. & proinde quibus inferni orbis vires post immortalæ & optimæ Deū oporteat nos ferre acceptas 1. Meteor. 1. ac postremò qui sunt naturæ ita sublimis, vt captum nostrum superegredi videantur: neque enim, consequuti hucusque sumus, quid nam illi reuera sint, sed magis quid non sint, vt &

magni

Hæc dicta sunt ex illorum sententia qui ita docent, verum non desinit, qui dicit Hebræos citra delectum apponere nominibus hanc litteram, tanquam articulum.

Expositio Anthonii.

Damasc. lib. ij. c. 6. & S. Tho.

magni viri patenter docent, ac denique terram, sedem illam firmam, & perenniter duraturam, Eccles. 1. medio libratam axe, centrum, ac Basim Mundi, eamq; *Dei scabellum* Isaiæ 66. præstantem, & admirabilem plantarum, atque animalium parentem, nutricem, & recepticem Psal. 103. Isaiæ 40. quam & nobis, dum peregrinamur à Domino, incolendam, terendamq; & subiugandam amanter ille & benignè dedit Psal. 114. Et hæc fuere prima fundamenta molis pulcherrimæ, quæ iecit Deus, ut hoc ordiretur opus; quo neque maius quicquam naturæ, nec melius habet, cur igitur litteram illam Emphaticam eis Moses non præposuisset? Plato cum de Ideis loqueretur, ac earundem subsistentiæ & nobilitatis cuperet auditores admonere, non eas simpliciter ac nullo adito nominabat, hoc est, non homo, aut leo, sed *ipse homo, ipseq; leo*, honoris ergo dicebat, Simplicitate in 1. Physi. teste, quinimmo Adrastio quoque ac Themistio, & Porphyrio. Et Aristoteles (si tamen quibusdam eius interpretibus, quis fidem adhibuerit) *quod verè est*, grandiore. s. oratione, ac tanq; elogio quodam in 3. de Aia tex. 20. intellectum agentè ornavit, ut huc solum verè ac propriè separatum esse significaret, ac seorsum subsistere. & mirabitur aliquis, si Moses cælestia corpora & terram eorum centrum vna litterula tanquam quodam indice, aut etiam præcone eorū præstantiæ & amplitudinis nunc insigniuit? Non corruerit igitur Ambrosius Catherinus aquam extra suum alueum, & cum plana ei pateat via, quorsum graditur per abrupta? Proinde non inficior totam hanc Mosis epigraphem potuisse etiam hunc in modum Latine vertit *In principio creavit Deus illos cælos & illam terram*: sic enim & Forerius Esaiæ cap. vltimo. vbi dicitur, sicut cæli novi & terra nova, Latine reddidit; *Sicut illi cæli novi, & sicut illa terra nova*, ne putent qui Catherino fauent, carere nos viri cum primis docti, vel testimonio vel auctoritate, ad confirmanda nostra.

Et vide postremò quomodo Moses scitè & appositè loquitur, cum dixit *In principio creavit Deus cælum & terram*, non autem retrorsum, *In principio creavit Deus terram & cælos*. Etenim cælum & dignius terra est, & ad hanc proinde se habet, atque sese mas habet ad feminam, quomodo quoque Proclus in Thimæum Platonis rectè adnotavit. nam agit in hanc, & fouet eam ac regit motu, lumine, afflatibus terra verò eius recipit immisiones, repercutit radios, fecundaq; efficitur, ac tot rerum genera quæ percipimus gignit & profert, ut proinde hæc quidam animaduertentes, Mundum dixerint esse Androgenum, simul enim in se agit & patitur.

LECTIO QUARTA.

NON potest Theologus interpres nõ magnoperè ad studium & diligentiam inflammari, cum illa Hieremiæ verba cap. 8. secum perpendit: *Maledictus qui facit opus Dei negligenter*. Horribilis certè res est, maledici à Deo. Et nemo est qui non intelligit, interpretari sanctas scripturas, esse opus Dei non qualecunque aut obscurum, sed insigne, sed splendidum, sicut &

nos.

nos aliàs, prælectione quadam, copiosè & patenter, (licet minus ornate) non modò persuasimus. sed etiam (ut arbitror) demonstrauiimus. Porro autem cum nostri gratia Spiritus sanctus scripturas ediderit (Rom. 15. *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*, & 1. Timo. 4. *Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum, &c.*) quid quæro aliud ab interprete suo, tanquam à seruo fideli & prudenti, quem constituit super familiam suam, ut optimo triticò eam alat, magis expetit, quàm ut summa fide & prudentia tractare illas & explicare diligentissimam det operam? Hoc verò cum nititur, aperit ei benignissimus ille Spiritus oculos, & reuelat mirabilia de lege sua, Psal. 118. Perflat eius mentem, & tanquam in confito sibi horto, fluere facit aromata, Cant. 5. Splendet, & in suo lumine facit ei videre lumen, Psal. 35, ac postremò facit, (quem sibi tanquam finem in edendis scripturis proposuit) ne verbum suum villo vquam tempore vacuum ad se reuertatur; Esaiæ 55. Quomodo igitur qui sua oscitantia & negligentia, tot eximia bona cum sibi, tum verò auditoribus amittit, non graui iniuria Spiritum sanctum afficit, nonq; (ut D. Paulus loquitur Ephes. 4.) vehementer etiam contristat, atque adeò non insigniter ipse est maledictus? Non igitur debet interpres sanctas scripturas perfunctoriè legere, ac tanquam mutatis equis, ut dicitur, ad voluminis calcem contendere: sed, ut habet adagium, debet festinare lente, debet sistere, vbi opus est, ac inspicere non modò propria & propinqua, antecedentia, videlicet, & consequentia, & quæ cū re coniuncta sunt quomodo Arist. oratori iubet 2. Rhet. & 8. Topicorum; sed ea etiam sibi quæ solent imperitis videri à longe petita, cuiusmodi sunt sanctæ scripturæ vtriusque testamenti reliquæ, quod eius sit muneris ostendere, eas inter se vbiq; coherere, & sensum ex eis potius referre quàm afferre, sicut D. Hilarius loquitur: denique etiam litteras & syllabas (sicut D. Basilus in proemio de Spiritu sancto ait) amplius iotas & apices (hoc est vel minutissima quæq;) accuratissimè debet examinare: quod etiam non obscure Dominus & Magister noster docet, Matth. 1. quando & hæc omnia consultò, ac ex intentione legislatoris fuisse scripta indicat: Quinimmo & inuestigandæ ei causæ alicubi etiam sunt, cur quædam alto veluti silentio Sancti Authores supprimunt: quod profectò & D. Paulus ad Rom. 4. & luculentius quoq; ad Hebr. 7. facit, & ipse quoque Dominus noster fortasse (Luc. 4. ut faceremus admonuit, sicut dicitur) aliàs sum. Valeant igitur non quidam Agatharchi, qui se tabulas celeriter pingere iactant, nobis placet præstatissimum Zeulim sequi, qui suas iconas sicut ipse dicebat, non nisi in multo tempore absoluebat. Proinde nemo mirabitur nunc, si denudò perpendero grauissimè ailla verba Mosis, quæ gemina prælectione sum hucusque interpretatus, & si quibusdam quoque disputationibus illa aliquanto accuratius examinauero: mihi enim vsque adeò secunda esse videntur, ut sine magna officij nostri negligentia, & Spiritus sancti graui iniuria, ea præterire non possim, quæ futura vobis esse vtilitati videbuntur, & vos industriam hanc nostram, & præclaram erga vos voluntatem boni, quæso, consulite.

In principio creavit Deus cælum, & terram. Obserua primùm hic quomodo

modo Moses non probat, sed supponit, Deum certo ac patenter esse: quomodo enim efficeret, nisi subsisteret? actiones enim subsistentium sunt, 1. Meta. Hoc verò multis de causis fieri ab eo potuit: nempe, vel quia intellegebat Hebræos, quibus hæc volumina præcipue scribebat, vsu & experientia multorum, quæ ab eo acceperant, beneficiorum certissimos esse Deum esse; vel quia existimaret hanc rem tanquam omnium hominum mentibus natura inditam, & proinde prolapsim, idest, anteceptâ animo rei quandam informationem, esse omnibus in confesso: Quæ est enim gens, aut quod genus hominum reperitur, quod sine doctrina anticipationem quandam Deorum non habeat? & ita quidem Cicero in 1. de natura Deorum loquitur, cui Iamblicus de mysterijs Aegyptiorum, & Damascenus lib. 1. de Orthodoxa fide, ac Ioannes Scotus. 1. d. 1. assentiuntur. Vel postremo, quia vir eruditissimus perspicere posse à motu, ab efficientia, à necessitate, & contingentia, à gradibus, & ordine rerum, atque ab alijs quibusdam locis obuia & tanquam in promptu argumenta validissima omnibus esse, quibus fortiter, ac patenter Deum esse demonstrant: quomodo S. Thomæ. 1. q. 1. 1. visum est, & ipse verius esse puto: etenim & D. Gregorius Nazianzenus. lib. 2. Theol. hoc voluisse videtur cum dicit, *Et oculos & naturæ legem nos docere Deum esse*. Percutit igitur Moses in faciem hoc exordio impuros illos homines, quos Psal. 52. insipientes, (& merito profecto) appellat, Prothagorâ Abderitam scilicet, Metrodorû Chium, & alios quosdam qui nullum esse numen, nullum esse Deum; non modò sacrilegè affirmabant, sed indòctè quoque & procaciter contendebant.

Cumq; communis omniū consensus sit, nihil esse melius Deo, nihil cogitari posse antiquius, nihil perfectius, potentius & beatius, atq; adeò esse illum, actum purissimum, intelligentem, immobilem, æternum, interminum, indefinitum, quæ omnia splendidissimè summi viri etiam probant; consequenter cum dicitur creasse illum *Cælum & terram* hoc etiam exponitur, non hæc effecisse, ut illis vel melior, vel beatior euaderet: hoc est ut vel his rebus, vel externa sua hac actione fieret ei aliqua virtutis accessio, atque adeò gratia finis quem non habet: etenim cum summa beatitate, nõ stat indigentia; cum indicibili inexcogitabiliq; perfectione & affluentia non stat rei alicuius desiderium: quod profecto eruditè Dauid in Psal. 15. etiam ita aperit. *Dixi Domino, Deus meus es tu: quoniam bonorum meo: um non eges*. In quibus verbis perpende rationem, quæso, cur Dominum affirmat esse Deum suum, & intelliges cætera omnia ab illo bonis nostris indigere, vel nimirum quia gratia hominis condita sunt, & absq; ipso nullo modo essent: sicut corpora omnia sunt, vel certè non ita essent, atq; nunc esse videntur: etenim & Angelis fit ex hominibus aliqua accessio. Deinde hoc quoque considera, quomodo cælum, terram, & quæ his vel continentur vel communi intelligentia veniunt, sua (hoc est hominis) bona nuncupauerit: videlicet, quia sunt hominis vilitati & commodis omnia, quamquam non vno modo, exposita. Hoc verò sic nobis in presenti Moses explicat, *In principio* nimirum temporis creavit Deus *Cælum & terram*: siquidem si ei futura ex his aliqua accessio fuisset, effecisset ea procul dubio

ab

ab æterno, ut potiri illa accessione semper posse, ac non tãdiu ea destitui.

Et si creavit Deus *Cælum, & terram* initio temporis, extraneus profecto est ab illis, hoc est, non est cœli, aut terræ pars, aut anima, sicut Varò existimauit; qui esse hunc animam mundi dixit: sic enim ex ipso, & mundo vnum efficeretur per se, ac veluti totum quoddam: quod certè impossibile est; sicut Scot. quodl. 5. inde manifestè euincit: quia aliquid Deo grãdus, meliusq; aut esse aut cogitari posset, qm̄ totū perfectius lógè est, sua qualibet parte. Cũq; audis *in principio* dictū putā, Deū esse æternū. Da quacũq; volueris, creaturarum mensurā, hoc est, vel æui vel vtriusq; tpsis, nimirum discreti, quo intellectiones Angelorum, & hominum (etiā Simplicio nobilissimo Peripat. in 3. de Aia, iuxta Græcorū sectionē cõsentiente) mensurantur, & cõtinui, qd̄ est imago eui quæ in numero fluit, sicuti illud Plato in Thimæo finiuit; certè cum audimus ei Deū p̄xstitisse, simul quoq; intelligimus Deū esse æternū, neq; enim aliā ab æternitate, æuo, & vtroq; tẽpore mensurā. agnoscimus. Præcessit ergo Deus æternitate, cum has qd̄ mensuras, tum etiā res illas omnes quæ eis mēsurantur. Est igit etiam immobilis, & cuiuscũq; vicissitudinis expers: mobilia enim, quantumuis lógæua fuerint, ac perennia, vera æternitate quæ simul tota est, mensurari nõ possunt. Ad hæc, si (ut vides) tẽpus initio illo ac momento exordium habuit, omnino sequitur falsum esse quod Arist. 4. Phys. ait, quoduis tẽporis instans, fuisse præteriti tẽporis finis, & initiū futuri. Rursum, intelligis Dei indicibile, incõprehensibilemq; in efficiendo vim, cum audis effecisse *In principio*, temporis, hoc est, quavis celeritate celerius immensum hoc opus, atq; adeò nullo motu nullaq; transmutatione: præcedit enim hanc alterationem, quomodo certè nec ars, nec natura efficere aliquid possunt.

Deus est immobilis.

Datur primum temporis instans.

Nulla transmutatio præcessit creationem.

Libertas Dei.

Amplius, intelligis & eius in efficiendo mundo libertatem, aut etiam quidpiam libertate præstantius, si enim sola ductus naturæ proprietate & impetu, tantum opus fuisset aggressus; primum quidem nequaquam certo quoddam ac definito temporis initio, ut fecit, sed ab æterno, citraq; deliberationem, id effecisset, hoc enim agentium genus quod impulsu & necessitate naturæ efficit, confestim, ac totum in actione positum est, cum nullum eis obstat impedimentum: Deo autem quod nam impedimentum vetare potuisset quominus ab æterno, si sola natura ageret, se ipsum exeret? Rectè profecto Simplicius contra Alex. 1. Celi 132. dixit: *Quid esset impedimentum Dei potentia, qui omnium naturas produxit?* Sed rem hæc paulò postea luculentiùs & fufius explicabo. Deinde, si de necessitate naturæ Mūdum egisset, proculdubio, aut eū effecisset infinitū (etenim hoc genus agentium agit quantum p̄t, ut dixi) aut certè illū non effecisset, videlicet, quia tantæ potentia locus non fuisset, & repugnaret tale quidpiam fieri. Nec satis solida responsio est, quæ dicit, determinari eius naturā intellectione: etenim si naturaliter ageret, & natura præuenit (vel saltem rōne) intelligenti, in illo priori opus ab eo infinitū egressum fuisset, cum sit ipse infinitus.

Nunc verò illud etiam quod ex dictis consequitur, perpendamus, si non naturæ ductus necessitate, aut impetu, sed summa & indicibili libertate; ergo electione: & si nullius sibi acquirendæ perfectionis gratia, ergo boni-

Deus electione creauit Mundum.

D tatis,

tatis, & affluentiae suae diffundendae suiq; ipsius impertiendi cupiditate, & amore: Et proinde (vt nostri aiunt) gratia finis quem habet, neque. n. dari tertium absque infania, & blasphemia potest, videlicet, vt fortuito, & praeter electionem, haec omnia fecerit, bonitati itaque eius, & amori omnia accepta ferenda sunt, quod & Plato in Thimæo voluit, & fortasse quoque ille qui dixit: *Ante Deos omnes primum generauit amorem*, Caelos nanq; prisca Gentiles Deos vocabant. Hoc igitur mihi ex his pleno iure in sequentibus semper sumam, non necessitate, sed libertate, sed electione, ac sponte sua diuinam illam, & indiuiduam Trinitatem in hac innumerabili, & propemodum infinita diuersarum rerum congerie (quam Mūdum nuncupamus) sese diffudisse, & communicasse.

Vide comitum
Platonis.

Et ita quoque
Rabi Moses
scribit.
Deus creauit
quicquid ipse
non est.

Porro autem si cum aliquot patribus existimes hanc propositionem esse summam quandam earum omnium rerum quas Moses narraturus deinceps sigillatim est inde consequenter intelliges (si penitus perspexeris) eundem quidquid ipse non est effecisse substantiam & accidens, actum, & potentiam, permanentiam, & successiuam, atque aded ens totum quantumcunq; illud est, & quae entis censentur passiones cum disunctè tum autem cum eo cōuertibiles: his enim extremis *Caelo, & terra*. Spiritus sanctus complexus omnia est quae quomodocunq; sunt, ac veluti cancellis conclusit. Et vide consequenter quomodo causae vniuersalissimae, ac omnium Principi assignet Spiritus sanctus effectum vniuersalissimum, & omnium maximum, videlicet quidquid existit (quod nostra schola ens participialiter vocat) nec ens asperum vocabulum est, quinimmo est Latinis tritum, si quidem Quintilianus, *ὡν ἡ οὐσία*. Latine dixit ens, & essentiam.

Creatio terminatur
ad res
subsistentes.

Vide secundo quomodo creatio terminatur cum primis ad res subsistentes, nam ait, *Creauit caelum & terram*. Quae res subsistentes sunt, & singulares. Ergo creatio primum ad ea quae subsistunt, & consequenter ad accidentia finitur. Vt facile intelligas illam coire hac ratione cum generatione. 7. Meth. formae enim, & accidentia, neque creatae, neque genitae, sed congenitae, proprie recteq; dicuntur, nec tamen est cur à creatione quidditates cum quibusdam eximas, etenim ille non nisi in singularibus existunt 7. Meth. 10. atque ided secundum existentiam subsequuntur singularia: quanquam in intellectu, ea antecedunt, vti subtiliter, & erudite probat Alex. lib. 1. Quaest. naturalium. q. 11. Quamobrem si creatio ipsa passiuè capta, relatio quaedam est dependentiae à Creante cum nouitate existendi, sicut Capreolus. 1. d. 1. q. 2. & rectè profectò existimat, quae vel re à fundamento distincta est, quod voluisse S. Thomam de potentia q. 3. art. 3. plures illius alumni uolunt, vel etiam vnum cum eo existit (quod ego esse ad eius mentem propius, & cum Scoto 1. q. 3. verius puto) & ad haec non praedicamentalis, sed transcendentis, hoc quoque luculenter vides oportere eam pronunciarum concreatam, quod nihilominus dicendum similiter esset, si absolutum quidpiam esset, quemadmodum Ioannes Baconitanus ea distinctione contendit, in infinitum enim alioqui progredieremur, aut certe cum illis insaniremus, qui hanc, nec creaturam esse, nec creatorem existimant. Et cum Theologiae candidati à Sophistis rogantur, num successiuam

Creatio passiuè
capta.

ua (quorum esse in fluxu situm est, inq; ordine vnius partis ad aliam) dici possint in eo primo momento quo fiebant, incepisse, nec ne (haec enim quando fiunt, non sunt quemadmodum permanentia quorum esse exigit, vt eorum partes simul consistant, econtra dum fiunt sunt) memoria ex paruis logicalibus repetant, verbum incipit, aliter exponendum esse cum de successiuis, atque aliter cum de permanentibus habetur oratio, in prioribus enim, exponitur cum negatione de praesenti, & positione de futuro, vt propterea motus, & tempus, & si qua sunt alia successiuam nequaquam in eo instanti extiterint, cum fiebant, sed postea sicuti caelum, & terra, & permanentia reliqua tunc extitisse, rectè dici possunt, quoniam in hoc rerum genere, verbum id exponi oportet, cum positione de praesenti, & negatione de praeterito.

Sed, & quod ait *Caelum & terram* mihi rursus indicat, prima corpora fuisse creata sub earum formis quibus & in determinata specie constituta fuerint, & ab alijs omnibus natura seiungerentur. Caeli enim & terrae nomina ab vtriusque corporis specificis formis, aut etiam proprietatibus, desumpta videntur, quod & de intermedijs corporibus, ac de rebus subsistentibus caeteris fert ratio vt factum credamus, quoniam de similibus id est iudicium. Et quamuis sint qui velint per occupationem, ea elementa proprijs nominibus nunc vocari, plenior tamen interpretatio est, vt ideo quoque sic fuerint nunc nominata, quod ab Opifice ita initio prodierint, videlicet proprijs formis praedita, quanquam etiam mutuo permixta fuissent sicut patres nonnulli volunt.

Prima corpora
fuerunt creata
sub proprijs for-
mis.

Amplius vide etiam vnitatem Opificis Dei in verbo *Creauit*, uti superio re Schola dicebamus, neque enim dicit *Creauerunt* maiori numero.

Unitas Dei.

Vide ad haec, & Mundi unitatem, nec enim audis Terras, sed Terram. vnum est centrum, una postrema circumferentia, unus proinde globus, non plures, non innumerabiles, sicut Leucippus, Democritusq; temerè asseuerarunt. Hoc uerò quamobrem? num fortassis, quia exemplar unum tantummodo est, uti Plato in Thimæo dixit? Sed obijcit ei Metrodorus apud Plutarchum lib. 1. de Placitis philosophorum. cap. 5. ex uno exemplari solere crebro exemplata (ad viuum quoque) permulta exprimi, & ad haec nemo rectè inficiabitur, fieri posse ut quod unum re est, ratione tamen atque in representando, multiplex interdum fiat. Quid igitur? num fortè quod plura Deus non intelligat quam effecit? ac proinde necessitate scientiae unum hunc tantummodo orbem effecerit? non profectò. Quoniam cum se ipsum penitissimè perspiciat, eiusq; intellectus, essentiam, ac potentiam exequet. comprehendatq; intelligit certè, & consequitur innumerabilia, ac infinita, sed quid rursus? nunquid quod Dei potentia in hoc uno efficiendo profusa tota, ac ueluti exhausta fuerit, uel quia Mundo factibile quidpiam melius esse non possit, quemadmodum Ambrosius Catherinus subindicare in calce capitis huius fermæ uidetur? minimè gentium. Primum enim inexplebilis Dei potentia est, atque inconsumptibilis sicut & Theologi in 1. d. 37. & 40. grauissimis rationibus probant, & hoc loco nobis Spiritus sanctus referat cum *Creauit*, ait non *Aedificauit*. Augustior est Mundus,

Unitas Mundi.

Verbum crea-
uit explicat
Dei potentiam.

quàm vt dici ædificatus debeat. Domus, mœnia, turres ædificantur. *Condit*, dicere poterat: quod, vti D. Hier. in epistolam ad Ephes. adnotauit, res conspicuæ ingentes, & quæ sui generis reliquis eminent, conditæ dicuntur videlicet Castra, Vrbes, & id genus.

Tanta molis erat Romanam condere gentem. Sed non sic illam inexplicabilem Dei vim, quam omnipotentiam nuncupamus, eo verbo Moses exposuisset, atque verbo *Creauit*: quod identidem hic dicit, quod ex nihilo fecit, hoc est, nec ex substantia Opificis, nec ex antegressa materia aliqua: vt hinc intelligas creationem lato interuallo (quantum ad subiectum attinet) à motu, & à mutatione seiungi, quàmquam cum hac in termino consentit. Et fallere hic Arist. doctrinam. 8. Phys. 4. vbi ait necesse esse combustibile antecedere combustionem.

Creatio differt à mutatione.

Hermol. Barba. ro in Annot. Plinianis.

Cæterum maximus est Mundus, vt qui cum finitus sit, similis tamen infinito esse videatur, sicut reuera Plinius lib. 2. cap. 1. Hermolao teste, dixit. Pulcherrimus, elegantissimus, & in quo Dei potentia, bonitas & sapientia quaqua versus emicat: non tamen hoc est, quo cogitari, aut effici à Deo maius quidpiam pulchriusq; & elegantius simpliciter non possit, vt dicturus sum alius. Fulget, fateor, in eo Dei omnipotentia, sed longè tamen fulgentior, & rutilantior prodit in modo quo illum opifex condidit, nimirum ex nihilo: quamobrem fallit hic, & in causis æquiuocis reliquis, peruulgata in scholis propositio, à quantitate effectus causæ quantitatem cognosci. Et profectò, si hunc efficiendi modum penitiùs spectabimus, apparebit hic modus nedum esse Mûdo quidpiam sublimius, sed etiam esse redemptione nostri generis facta per Christum maior, atque adeò iustificatione impij; quanquam in hac factum longè reuera excellit & præeminet, sicut D. Aug. super Ioan. 14. scripsit.

Creatio Mundi quomodo maior iustificatione impij.

Dei potentia infinita.

Cum ergo immensa infinitaq; sit Dei potentia, nulla rerum specie, nullo opere quantumuis præexcellenti, sublimi, excelso aut exauriri, aut extenuari aliquando poterit: & si darentur orbis innumeri, mouere eos Deus ad nutum posset, contrarium licet senserit Arist. (si tamen de motore simpliciter primo sermonem eo loco facit.) Sola proinde eius bonitas quæ vnique exuperantissima est, sibi Angelos motores orbium & eorum rerum quæ motu eorum fiunt, cooperatores asciuit; non verò vlla aut indigentia, aut necessitas. sola eius voluntas, libertasq; causa præcipua vnitatis Mundi extitit, quamuis & ei & Mundo sic congruissæ, rationes nec insulsæ, nec leues, cum à Philosophis, tum verò à Theologis afferantur. Quæ rursum voluntas, vt ad certos effectus producendos minimè angustatur, quippe quæ illos omnes velle potest, quos intellectus ei tanquam bouis proposuerit, & hic infinita comprehendit, & proponere voluntati possit; ita profectò, sicut summè libera est, summèq; sapiens, sola quoque assignatur causa quantitatis, corpulentiaq; Cælorum, syderum, elementorumq; tantæq; eorum ab inuicem distantia, eorumq; pulcherrimi ordinis quæ perspicimus, ac postremò tot specierum, rerumq; vtriusq; classis, videlicet & earum quæ incorporeæ sunt & uocantur Angeli, & quæ corporeæ sunt, & vel mixta imperfecta dicuntur, vt ea sunt quæ in sublimi gignuntur aeræ

Voluntas Dei causa est vnitatis Mundi. Vide S. Tho. 1. 47.

Voluntas Dei sola causa quantitas caloris, &c.

impressionem omnes vel perfecta, lapides mineralia, plantæ, & animalia, & non plurium, & cur certo dumtaxat, & à se definito tempore hominum, rerumq; illarum sublunarium quas exposui, generatio, & corruptio consistant. Rectè profectò Eusebius in Cathena Psal. 18. ait: *Qui tanta magnitudine, & figura, motusq; & temperamenti, & constantia, causam corporibus adscribit, delirat, & insanit* Et si nanq; corporibus debeat locus, quod quanta & extensa mole sint, ac situs quod vel grauias, vel leuias; nulla tamen afferri solidior ratio a Dei voluntate & sapientia potest, cur non maiori vel minori crassitie singula consistant, & proinde cur ea definita ab inuicè distantia collocata sint, quam Astronomi metiri accuratè, sed frustra (vt couiugio) conantur; & cur vel maiorem, vel minorem durationem, & consistentiam conuersionibus syderum, & quæ illis subiiciuntur sensilibus rebus (vt credimus, & Scripturæ docent) assignare voluerit. Itaque *Magnus Dominus noster, & magna uirtus eius, & sapientia eius non est numerus.* Psal. 146.

Sed perpendendum nobis nunc est quod paulò antè nos tractaturos pollicebamur: Num videlicet impedimentum aliquod Deo potuerit obstiterit, quominus, si voluisset, Mundum ab æterno efficere potuisset. Porro autem impedimentum uoco nunc, rei repugnantiam, quam & contradictionem Scholæ appellant. Si quidem Albertus Magnus, Diuusq; Bonaventura 2. d. 1. & Henricus quodlibeto 1. atque alij quidam eminentis doctrinæ, Viri, manifestam esse repugnantiam existimarunt, affirmare quidpiam, & factum fuisse, & simul esse sempiternum: & sanè ante hos omnes etiam Damascenus libro 1. cap. 9. & veteres alij quidam Theologi fuisse huius sententiæ videntur. Quibus Capreolus, & Caietanus, quanquàm non vno eodèq; modo, fortiter tamen refragantur; sequenti videlicet S. Thomæ qui sæpenumerò scriptum reliquit, potuisse Deum (si voluisset) Mundum ab æterno condere, & ni fallor, etiam grauissimis argumentis probauit, & cum primis in prima parte Summæ: quamquam palàm me ille Magister noster disputare de suggestu, ac deniq; diffinitè pridie uisus est, Aquinatem paralogizare ibi, cum se obtinuisse Mundi æternitatem non posse demonstrari gemino argumento existimat: videlicet, quoniam demonstrationis principium est, quod quid est (si quidem hoc abstrahit ab hic & nunc) & rursum, quia cognosci voluntas Opificis Dei non nisi eius reuelatione possit, cum tamen (vt ille doctor aiebat) rationibus quoque deductibus ad impossibile, quas (vti contendeat) S. Thomas præterit, hoc ipsum probari & demonstrari possit: sed indoctè profectò dicuntur hæc, & intempestiua. Etenim S. Thomas ideo rationes deducens ad absurda & inopinabilia inter demonstrationes recensere in corpore articuli noluit, quòd inter signa potius reponendæ sint, sicut Auer. 1. cœli, 9. docet. & ob id primum, & præcipuè, de quod quid est Mundi istic verba facit quòd demonstratio quæ ab eo ducitur, sola sit verissima & perfectissima demonstratio, ab omnibusq; Philosophis recepta & probata. Deinde verò, & de reueratione voluntatis Dei rationem inducit, vt illos præsertim euinceret, qui Mundum habere opificem Deum fatentur; ac proinde ma-

Questio vtrū Mundi nouitas demonstrari potest.

Impugnatio doctrinæ S. Tho.

Defensio.

gis angusta priore ratione est, quamquam firma, atque necessaria. Etenim capitur à sine qui in operabilibus principij locum obtinet. Cæterum rationes deducentes ad impossibile præ foribus articuli. S. Doctor adduxit, quas & deinceps (hoc est in responsionibus argumentorū) dissoluit, quod hic noster Magister ac censor minimè animaduertit.

Opinio Nicolai Cusani, & Augustini Steuchii.

Porro autem his non obstantibus Cusanus lib. 1. Excitationum, & in lib. de Venatione Sapientie cap. 38. & Aug. Steuchus speciali libello, & de perenni philosophia lib. 7. non sine rhetoricis pigmentis atque coloribus, tanquam auxiliarij, his præsertim rationibus, quorum tamen semina ab eisdem acceperant prioribus Doctoribus contra S. Thomam maluerunt succenturiare. Et Cusanus quidem hunc in modum argumentatur: Aeternitas, & æternum idem re sunt: atqui illa multiplex esse non potest; ergo nec æternum esse nisi vnum potest. Rursum quidquid factum est, fieri potuit: ergo posse fieri præcessit factum esse; iam verò cum posse fieri ad aliud quidpiam à se referatur (si quidē deduxisse se ipsum non potuit de posse fieri ad factum esse) oportet ut id, ad quod refertur, & actu sit & sit infectum (alioqui non præcederet posse fieri) & consequenter ut sit æternum; & proinde apparet impossibile esse, ut quidquam & factum fuerit; & simul sit æternum. Et videtur mihi Raymundus in Theologia naturali titulo 22. & 23. hæc utrunque & veluti eminus indicasse. Quæ & confirmari possunt. quoniam in definitione creationis fermè à Doctoribus nouitas ponitur; ut proinde sequatur, quidquid creatum est, oportere nuperum esse, præsertim autem cum æternitati comparatur. Etenim D. Hieronymus in Epistola ad Cyprianum ait, *Aeternitati comparata breuis est omnium temporum longitudo.* At verò Epus Steuchus profert rationes & solidiores & fortiores, quas tamè à Scholasticis iam pridem fuisse agitatam & discussam perspicimus. Est autem earum prima, quod alioquin daretur infinitum in actu. Si quidem innumerabiles homines antecessissent tempora hæc, & proinde extarent nunc animæ numero infinitæ (immortales enim sunt) certum est autè meliores Philosophos quibus & S. Thom. 1. q. 7. subscribit, multis contendere argumentis, nulla fieri ratione posse, ut infinitum aliquod actu existat cum in quantitate continua, tum verò in quantitate discreta. Addit huic Steuchus & secundum; quod rerum & artium, & cum primis philosophiæ principia & origines appareant; quod minime esset, si Mundus non esset recens. Quas quoque argumentationes Hortensius apud Ciceronem contra philosophiam iam pridem induxit. Et hæc quidem nunc satis erit examinare.

Raymundus de Sabunda. Confirm. opin. Cusani.

Primum argu. Steuchi.

Sed age videamus antea, num recens sit in Ecclesia disputatio hæc: & mihi profectò uetustior esse videtur, quam ut in Scholasticos tanquam in Auctores & fontes reijci à quoquam possit. Etenim D. Aug. lib. 10. de Ciuit. Dei cap. 31. de ea olim mentionem fecit: sed & agitatam inter Arianos olim fuisse inde coniecto: quod cum illi omnes faterentur Dei filium ex non extantibus, hoc est, de nihilo prodijisse, de eo tamen magnopere inter se discrepabant (teste Suida) num fuerit aliquando Pater, quando non erat filius (quod affirmarent nonnulli fuisse aliquando Patrem sine filio)

Num hæc disputatio recens sit in scola.

lio) an verò semper uterque extiterit quemadmodum extitisse alij volebant: & priores profectò videntur existimasse filium non fuisse sempiternum, hoc est, patri coæternū, sed ab eo aliquo initio vel æui, vel temporis creatione prodijisse, quod fortè arbitraretur fieri non posse, ut quidpiam & creatum sit & simul sit æternum: Alijs contra affirmantibus nullam inter hæc, esse diaphoniam, nullam repugnantiam. Et certè Porphyrius (referente D. Cyrillo contra Iulianum) ex Platonis sententia ait, mentem ab vno Auctore promanasse ante sæcula, hoc est (ut arbitror) ab æterno: nam consensit Plotino in lib. de tribus principiis. sub. cuius fuit alumnus, & quem Ariani sequebantur. Et ad hæc videntur priores solum fundamentum paternitatis respexisse, & posteriores id quod formale duntaxat in ea est: quod & fortè cōsiderabat Lactantius, quando patrem fecisse filium, & filium fecisse patrem, ait lib. 4. & rursum fieri potest ut utriusque non de sola simplici; Dei potentia disceptarent, sed de eo quod reuera factum fuit.

Verum rogabo ego Cusanum & Steuchum, num assignare rationem à Dei uoluntate aliam possint, cur cum illius iussu orbis prodierit in illo temporis primo momento, cuius scriptura meminit, non similiter prodire potuerit, in aliquo nostra fictione eo anteriore, si Opifex iussisset? Et rursum, num in alio quoque quod similiter id antecederet, & ita in infinitum? Si enim ad certum aliquod instans Dei potentiam alligabunt, videant primū, num ratione aliqua cum ex parte Mundi tum ex parte Dei hoc possint stabilire. Etenim nec Mundus vnum magis quam aliud instans sibi natura vendicat, nec Opifex ad vnum magis quam ad aliud est natura determinatus. Rursum, si electione Deus condidit Mundum; ergo in eius fuit situm arbitrio, uel ab æterno, vel in initio tēporis illum creare. Alioqui non electione, sed necessitate in principio tēporis Mundus prodijisset. Amplius, mirabile hoc est, ut præclarissima naturæ lumina, Aristoteles, Plato, & alij innumeri non viderint hanc repugnantiam, quam Doctores ij alioqui nobilissimi, sed illorum Philosophorum tamen discipuli perspexerunt: & quod admirationem auget, eorundem fermè argumentis, ac fundamentis innixi. Certè Arist. & ut volunt permulti, etiam Plato, Mundum ab æterno senserunt ab opifice prodijisse. Præterea, si demonstratiuis rationibus (ut ij volunt) nouitas Mundi statui potest, cur quæso D. Greg. Papa Hom. 1. in Ezechielem, ex hac Epigraphe deducit Mosem de præterito vaticinatum fuisse quod de illo tempore homo scripserit, in quo nullus erat homo? nam cum hunc ex Actis cap. 7. fuisse intelligeret præstantissimo ingenio præditum, & in quauis scientia excellenter institutum, debuerat profectò existimare ex scientia potius quam ex diuina reuelatione nouitatem hanc fuisse adeptum. Etenim probabilissimum est, Mosem non latuisse has & alias permultas rationes quibus ij Doctores fieri non posse contendunt, ut fuerit ab æterno Mundus. Confirmatur hoc argumentum, quoniam D. Paulus ad Hebræos 11. aperte testatur, nos per fidem intelligere in initio temporis sæcula fuisse verbo Dei aptata: *Intelligimus*, inquit (numero maiori) cōplexus videlicet omnes credentes, doctos pariter,

Prima ratio contra Cusanum & Steuchum.

Secunda ratio contra eosdem. Tertia ratio contra eosdem.

Quarta ratio contra eosdem.

Vide Phylonem lib. 1. de uita Mosi.

Sic enim existimant complures, existentiam Dei esse articulum fidei. Vide S. Tho. 1. q. 2. Oecumenii locum examinatum.

Confirmatio Doct. S. Tho. a verbis Solom. Eccles. 3.

In probat. Meta.

& indoctos, eleganti & rudi, acutoque & crasso ingenio homines, ne quis ita loqui illum putet, propter eos qui Doctorum hominum rationes capere non possunt, quas ad ostendam Mundi nouitatem proferunt. Nec planè magnopere refert Oecumeniū ibi legere, *Fide intelligimus secula fuisse perfecta verbo Dei*, etenim ita Deus perfecit secula, ut etiam ea aptauerit, alioqui quis ea aptauit? Existimo autem nullius esse frugis, ees in præfenti rationibus repudiare, qui de eadem conclusione habitum scientiæ vnà cum fide contendunt ab eodem homine haberi posse, ut paradoxa nimirum propugnent, & quæ asynteta sunt, inuicem connectent. Aduersus quos latius aliàs me differuisse recordor: & Capreolus 3. d. 25. cōtra secundam conclusionem ad 5. Durandi disputat, Quamobrem falli necesse est quotquot se patenter demonstrare arbitrantur, aeternum & factum inter se repugnare, si hoc, ut ait Paulus, à nobis fide recipitur.

Et vide postremò, num hoc sibi velint illa Salomonis verba Eccl. 3. quæ sic vetus legit editio. *Et Mundum tradidit disputationi eorum, ut non inueniat homo opus quod operatus est Deus ab initio usque in finem*: quæ fortè à nobis aduersus illos Doctores stant. Etenim age, illa accuratius examine-mus: nam ut cōiter leguntur, & audiunt tenebris circumfusa esse videntur siquidem & eorum philosophorum dogma confirmare videntur, qui scientiam oēm è medio sustulerunt, Heracliti videlicet Piræ & Septicorū, & illa quoq; Deo affigere: quæ eius in nos charitati & amori parum consentanea sunt. Qui enim fieri, rogo, potest, ut in eam gratiam obtutibus & cogitationibus, aut etiam disputationibus nostris (Græcè dialogicis) Deus Mundum obiecerit, cuius pulchritudine & elegantia nos & in admirationem pertraheret, & admiratione commotos, in rerum causarumq; cōtemplationem ac perscrutationem adduceret, (propter enim admirati cęperūt homines philosophari) ac nihilominus vellet, ut ne vnum quidem opus ex innumeris quæ in eo sunt, nostra perscrutatio ne plenè perfecteq; (hoc enim quidam significare existimant, *Ab initio usque ad finem*) consequeremur? Voluit igitur nos incassum ea contemplari? voluit inani, insanoq; labore nos frustra torqueri? quis hoc credat? sed Hieronymi, ac Recentiorum quorundam versio significantius nobis hoc ipsum exponit. Si enim legunt: *Et seculum, siue Mundum dedit in corda ipsorum*, hoc est egit ut toto animo, omni studio, ac diligentia rerum naturas, homines disquiret, perpendereatq; & cum primis vniuersitatis earum quam Mundum minuncupamus (hoc enim Hebræis est, *Dedisse in cor*, videlicet, ut diligenter tractarent, perpendereat, molirentur. Esaiæ 47. 1. Regum 25. At verò causam cur hoc institutum nobis natura sit, aliæ nobis scripturæ explicant Psal. 18. Sap. 10. Rom. 1. nimirum, ut probè perspectis à nobis creaturis, dignosceremus creatoris bonitatem, sapientiam, & potentiam, indeq; eum laudaremus & timeremus: quod & hoc quoq; capite Salomon ipse docet, vbi ait, *Quæ fecit Deus, ut timeatur*: aut ut malunt quidam, *Quæ condidit, ut illum homines reuerentur*, ut & Salomon parum secum consentiat (si hæc omnia ita audiantur) & hæc eius verba cum alijs scripturis non satis cohæreant. nec enim Deum à rebus effectis cognoscere, reuereriq; quisquam poterit, nisi

cas

eas primùm fuerit contemplatus, & vel quadamtenus consequutus. Proinde Dionysius Carthusianus, & alij quidam concomitanter potius quam causaliter hoc dictum putant: quos nihilominus illud coarguit: quoniã falsum est, nihil prorsus operum Dei à nobis inueniri posse ac sciri: & si enim permulta sint quæ suapte natura minus à nobis cognosci possint (fluxilia videlicet, quæ & successiua dicuntur, adhæc & prima rerum materia) ac nonnulla præterea sint quæ intellectui nostro altius emineant, ea consequi exactè (schola nostra quidditatiuè ait) fantasmatum caligine obuolutus, similiter nequit uti substantiæ abstractæ sunt: quapropter cunctæ res dicuntur difficiles Eccles. 1. & Sap. 9. & consentiunt Philosophi permulti. 2. Meta. 2. nihilominus communis sententia esse videtur intelligere nos perfectè entia permulta materialia, quod & ea definiatur à nobis, & de eis multa demonstrantur, & causæ, ac elementa proferantur in apertum, quanquam non desint qui & hæc tanquam incerta, & falsa quoque traducunt, quod vltimæ rerum differentia nos lateant, & hoc genus alia afferant. sed Scripturæ, & Philosophi meliores non vsque adedò presisè, scire, & occultare capiunt, quemadmodum ij, quin magis ut ferme homines capiūt cum philosophantur. 2. Meta. 13. 1. Phys. 1. & primo Post.

His ergo rationibus posset fortè aliquibus Caietani lectio probator videri: quapropter age & illam, si placet, ponamus in trutinam. Ille itaque sic legit: *Etiam perpetuum dedit in corda eorum à sine quo non inueniet homo opus quod fecit Elobim à capite & usque in finem*. & putat vir doctissimus horum verborum sensum hunc esse, Deum appetitum perpetuitatis nobis omnibus indidisse (immortales enim esse vellemus) sine quo in totum, ac prorsus (hoc quippe ei est, *À capite & usque ad finem*) Dei opera negligeremus; hoc est, nullum Dei opus perscrutaremur. Quamobrem, & Philosophos affert, qui ut perpetui in hominum memoria haberentur, rerum naturas inuestigauerunt, inuentasq; tractauerunt, & ceteros docuerunt: hæc alioqui minimè facturi, sublata illis spe consequendi perpetuitatem in memorijs hoīum. Sed, & si dictio quæ alij interpretatur *Mundum*, hoc quoque Hebræis significat, quod *Perpetuum*: non probat tamen Reuerendissimus sic capiendam hoc loco esse, quinimmo sola suorum Rabinorum auctoritate ductus, in hanc intelligentiam concedit Aegreferre proinde non debet, si nos etiam D. Hieronymi permultorumq; virorum eruditissimorū in sancta lingua iudicio freti, ac meliori consilio (ut puto) adducti, intelligentiam illam repudiamus. Etenim Vatabilius Pagninus, Rubertus, Stephanus, Tiguriniq; *Mundum* magna consensione sunt interpretati, vnus Castilionens (quantum mihi videre licuit, Caietano proximè sua versione accessit. sic enim legit: *Qui etiam in eorum corda ita vitā indiderit, ut à principio ad finem* (hoc verò in margine perinde dictum voluit, ac per omnem vitam suam) non inueniat homines quam rem faciat Deus, quæ verba sic quoque in margine explicat, *Qua ratione faciat, qua facit*, ut cum in eo dumtaxat conuenire cum Caietano videatur, dictionem illam non significare *Mundum*, sed *vitam* (quam *Perpetuum* Caietanus vocat) in cæteris autè toto cælo ab eo discrepat: Nec enim a, sine quo, sed ut non, sicut

Diony. Carth. Causus. Diony.

Vide D. Aug. lib. 19. de ciuit. Dei. cap. 13.

Caietani lectio.

Commēt. Caiet.

Examinatur Caiet. versio.

Comment. Caietani repudiat.

sicut & cæteri omnes verit. Rursum, & si fatear esse complures, qui perennitatis consequendæ in memorijs hominum cupiditate, de Mundo, deq; rerum naturis philosophantur, alioqui vel leuitatis, vel insanæ voluptatis causa, eas neglecturi & contemptui etiam habituri; ipse tamen nunquam illos vocabo philosophos (hoc est sapientiæ amatores) sed sophistas, & circulatores. Vt enim perpetuitas illa ac memoria & celebritas nominis, finis contemplationis non est, sed veritatis adeptio 2. Meta. 4. ita cōtemplantis hic ipse finis esse debet quem sibi proponat, & rebus præferat omnibus, hoc est sibi, etiam charissimis quales habētur amici 1. Ethicorum cap. 4. & præclara fama, modò esse philosophus, & felicitatem sibi contemplatiuam parare cupiat, esto quoque falsum existimet morti obnoxia esse humanam animam, atque adeò sit persuasus breui tempore eam se felicitatem iri possessurum 1 2. Meta. 3 6. Est enim iocundissima & voluptuosissima veritatis adeptio, & quæ proinde meritò proferatur nedum famæ cum laude & memorijs hominum, sed regnis & sedibus, ac denique diuitijs omnibus, quibus vulgò homines magnopere ac summo tenus inhiant, Sap. 7. Eccles. 10. Sed in loco fermè communi quorsum nunc, rogo, digrediar? Satis sit constituiſſe quotquot eiusmodi perpetuitatis, ac veluti perennis vitæ in memorijs hominum desiderio, atque adeò vanissimæ & popularis auræ: ergo, rerum contemplationi dant operam indignos esse qui philosophi vocentur; & persuasum iri melioribus ingenijs spero, hūc quoq; vestigandæ veritatis laborē plures sibi quoq; sumpsisse, qui nullo huius rei intuitu, nullaq; tali spe fruerentur, quippe qui & longius à patria peregrinabantur, & antra nemora ac deserta loca frequentissimis viribus & oppidis ex animo præferabant quales fuisse Eleos, Iosephus libro 2. de Bello Iudaico, & Phyllo de vita Theoritica, & alibi memoriæ tradiderunt, & conseruantur fallere: quod Caietanus Salomonem dixisse voluit, neminem esse qui absque cupiditate perennitatis in memorijs hominum opera Dei persequenter. Vsu igitur & moribus præstantissimorum hominum hic Caietani commentarius potest labefactari. At verò nec Olympiodorus aliquid ibi profert, quod videatur Salomone dignum: quinimmo hunc affirmare fermè facit quod negat. Et sanctus Pater Gregorius Neocæsariensis ad mores pro instituto sibi vbique proposito hæc quoque verba accommodat. Aliorum autem Commentarios qui mihi ab Auctoris mēte longius abire videntur, quorsum nunc afferam & refellam, cum vos animaduertam flagrare desiderio, vt proferre germanam huius loci intelligentiam non amplius differam? Eia igitur, accipite: etenim hoc est quod dixisse Solomonem puto.

Opinio Auctoris.

Tunc nostris tradidisse disputationibus, aut etiam in corda nostra Deū posuisse Mundum, cum nos ad sui instar effecit, hoc est mente & acuminē ingenij præditos: qua quidem mente de Mundo excurrimus & ratiocinamur docti & indocti, cicures & feri, Græci, Latini & Barbari. siquidē omnes natura scire desideramus, & proinde inuestigamus eius causas, affectiones, consistentiam, magnitudinem, partes, originem & durationem. De his enim solemus cum primis ambigere, perscrutari, disputareque; & sunt de his

his rebus plena philosophorum volumina omnia: ergo tale quidpiam mihi dixisse Ecclesiastes videtur, Cum possint præclara ingenia problemata quædam ex his contēplando inuenire, hoc est, certò cognoscere: (hoc enim Hebræis interdum est inuenire) demonstratur enim Mundum: hoc ipso quòd compositus est, quòd ex contrarijs constat; quòd ordinatissimus & elegantissimus, quòdq; impossibile est plura improducta esse, aut etiam geminum esse primum principium effectiuū, & alijs præterea subtilioribus argumentis, habere opificem, & finitum esse, ac omnibus numeris integrū, & id genus nonnulla: hoc ipsum tamen quauò ab eo effluerit, hoc est, vel ab æterno, vel initio temporis, & num sempiternus futurus sit, an verò aliquando desiturus, quantumq; temporis ab initio ad finem vsque eius decursurum sit (si initium habuit, & habiturus finem sit) hoc profectò noluit, vt homo, vel inuentione, vel disciplina, hoc est, viribus duntaxat naturæ, vllò vnquam tempore certò consequeretur: Et fortè huc quoq; respexit Iesus Sidrach, cum Eccles. 1. dicit, *Dies sæculi quis enumerauit?* Enimvero Arist. quoque, summus omnium consensione vir, fatetur problema æternitatis Mundi esse difficile 2. Top. quomodo igitur certò demonstrari potest, impossibile esse hunc ipsum ab æterno fuisse, sicut viri ij (alioqui eminentissimi) contendunt?

Dominus noster A. G. 1. hac ratione negat sciri tempora postrema illa posse, de quibus eum Discipuli interrogabāt, quòd in Patris potestate sita sint; & sine Dei reuelatione certò scire quispiam poterit non creasse illum ab æterno Mundum, cum in eius hoc situm eiſet potestate? negare enim in potestate Patris fuisse, eum ab æterno condere (vt ij fermè negant qui hoc repugnare rei factæ contendunt) ego profectò non audeò, & ipsorum insignis discrepantia falli eos manifestè conuincit. Sunt enim eorum quidam qui generatim omnia fluxilia, & permanentia & sunt qui sola fluxilia quæ & successiua dicuntur, ab eius omnipotentia ita eximunt, ut potuisse ea fieri ab æterno negant, sicut uidere est apud Durādum & Capreolum in 2. Sent. Itaque, quod à Salomone dicitur (*Opus quod operatus est*) non de quouis Dei opere sigillatim & seorsum dictum intelligo, sed de tota rerum vniuersitate; quam Mundum, aut sæculum nuncupauerat, opus videlicet antonomasticos, ut hic alluserit Salomō ad verba Moſis Gen. 2. *Compleuitq; Deus die septimo opus suum quod fecerat.* & Pla. 91. vbi legimus nos: *Quoniam delactasti me Domine in factura tua.* D. Hieronymus Pagninus, & Felix legūt. *Quoniam latificasti me Domine in opere tuo,* & Psal. 110. *Confessio & magnificentia opus eius,* hoc est, magnifica laude dignum est hoc quod condidit vniuersum: idè opus eius nuncupatum quòd & ab eo solo fieri potuit, & in eo tanquam in quodam insigni exemplari eius attributa resplendent: & quod ait (*Ab initio vsque ad finem*) non ad hominem referendum est, vt sit sensus, *Quandiu viuet homo.* nec ad cognitionem, vt petinde dictum fuerit, ac *Plenè & perfectè,* sed simpliciter ad ipsum Mundum de quo loquitur: adq; eius consistentiam, & durationem, vt *Ab initio* idem sit quòd *quando conditus fuit,* & *vsque ad finem* quantum tēporis, siue quādiu durabit. Interimque Salomon tanquam aliud agens, declarat mundum

Vide Phrasen.

D. Dionysius de diuinis nominibus cap. 4. nulla dualitas est principium, sed vnicus ipsa est dualitatis initium, &c. Confirmatio prima. confirmatio secunda.

Confirmatio tertia.

dum

dum esse vnum, videlicet vnitatem ordinis, esseq; Dei opus, in quo longè lateque fulgent eius potentia, sapientia, bonitas, & initio quodam temporis ab eo prodijisse, & aliquando esse desitutum: quæ tamen omnia in sanctis Scripturis luculenter exposita, ac nos fide, Dei beneficio, recipimus.

Ad primū arg.
Cusani.
vide S. Tho. 1.
q. 10.

Itaque si Cusanus in primo argumento æternitatem pressius capiat, nimirum vt est interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio (sic enim à Boetio diffinitur) rectè vtrunque statuit, & eam re esse vnā cum eo quod æternum verè ac propriè est: & ad hæc multiplicari neutrum posse. solus Deus perfectò æternus hoc modo est, atque idem re prorsus cum æternitate sua, & ab ea sola ratione, & modo significandi (hoc est, sicut concretum, & abstractum) seiunctus: & hoc tantum voluisse priscos patres existimo, qui negare videri possunt Mundum potuisse ab æterno fieri, hoc est, vt Diui, Basilii, & Ambrosii loquuntur creationem non posse esse creatori coæternam. At verò, si prout latius patet, vsurpariq; Doctorum Virorum sermone & monumentis in hac disputatione solet, hoc est pro tempore, cuius nullum instans non fuerit præteriti instantis finis, & futuri initium, hoc est, prout nullam definitam, certamq; durationis mensuram nullum designatum temporis spatium significat: egregiè Cusanus hallucinatur; etenim & nuncupare solemus æterna, quæ antiquissima fuerint, & quæ præterea valde diuturna & perennia futura nobis esse videntur: horumq; omnium mensuras vocare consueuerunt celeberrimi etiam auctores æternitates. Vnde & apud Algazem in destructionibus, & apud Auicennam in Metaphysica, & in sacris quoque litteris inueniuntur res complures æternæ, videlicet montes æterni, Gen. 49. anni æterni, Psal. 76. memoria æterna, Sap. 8. nomen æternum, Eccl. 15. & terra æterna, Eccles. cap. 1. ac, vt in summam cætera perstringam, omnia quæ & longæua & perennia alioqui habentur, atq; ob id Dei æternitatem quadantenus participantia, vt videant iuuenes ratione & consilio ea ita vocari: cum enim æternitas consequatur immutabilitatem, eatenus illam creaturæ analogia quadam participat, quatenus immutabilitatem, & secundum esse, hoc est, durationem & consistentiam, & secundum suas operationes (Deo volente) sunt consequutæ. Vnde multò magis illa in casu æterna dicenda essent, quorum mensuræ nullum esset definitum initium, nullusq; status finis, hoc est, quorum consistentia, & duratio vtrinque ab ante videlicet & retrò, interminabilis esset, ac immutabilis: sic enim quod Paulus ad Titum cap. 1. dixit: *In spem vitæ æternæ quam promissit qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia.* Erasmus, & ante hunc D. Aug. lib. 8. q. 7. 2. & alibi, *Tempora æterna legunt,* & D. Basilii. Hom. 1. *Frat quidam vetustior mundi generatione status, ait, super mundanis potentijs conueniens, super temporalis æternus sempiternus opificia autem in ipso omnium conditor & opifex perfecit.* Et ex Hiero. in Cōmentarijs hunc in modum Pauli verba illa ad Titum interpretatur, *Sex millia, nec dum nostri orbis implentur anni, sed quantas æternitates, quanta tempora, quantas sæculorum origines fuisse arbitrādum est, in quibus Angeli, Throni, Dominationes, Cæteraq; Virtutes seruierunt Deo, & absque temporum vicibus atque mensuris, Deo iubente, substituerunt?* Æternitatem igitur simul & æterna

ac etiam

ac etiam sempiterna vsurpari per hyperbolem vtrouique vidēs nimirum pro valde antiquis; nisi velimus Angelos ab æterno fuisse creatos: quod & falsum est, & faceret a duersus Cusanū: ergo & multò magis pro illis poterit vsurpari quæ non modò valde antiqua essent, verumetiam eorum origo quando fuerit, nec mente concipi, nec cōprehendi ratione posset, quælis omnium consensione esset Mundus, si in nullo temporis certo exordio factus ab opifice fuisset.

Sed quoniam secundum Cusani argumentum hoc non potuisse fieri cōtendit; quoniā posse fieri, semper factū esse præcedit: Age & hoc videamus.

Ad secundum
arg. Cusani.

Etenim dicimus, non esse omnino necessarium, vt in casu, posse esse præcesserit factum esse aliqua mensura reali, ac duratione; sed præcessisset non solum dumtaxat cogitatione atque intelligentia, qua & ante ac post æternitatem imaginamus durationem aliquam, & vnita seiungimus, vicissitudinè ponimus vbi motus & tempus non est, locum, & vacuum vbi neutrum reperitur. sic enim Exodi. 15. dicitur, *Dominus regnabit in æternum & ultra.* Amplius, nec illud etiam oportet, vt quicquid concipitur, vt possibile & factibile, hoc ei semper eueniat, ob eius aliquam potentiam passiuam, quæ præexistat (nisi fortè Logicam, vt loquuntur & non repugnantia:) fieri. n. potest, vt propter solam efficientis potentiam, atque ad eò prorsus ei rei extraneam, possibile esse res ipsa dicatur: & propterea sola denominatione extrinseca, sic multas rerum species pluresq; mundos quispiam nunc vocare possibile rectè posset, ob solam Dei potentiam, cum tamen nec futuri illi vnquam sint, nec eorum sit potentia vlla passiuam, præter non repugnantiam, aut certè (si volunt) potentiam obedientiæ. Ad hæc, cum æternitas illa de qua verba facimus, esset participata, non tolleretur Mundo principium originis, id est, non excluderet quin conditus progressusq; à Deo ille fuisset ab ipsoq; tanquam perfectiore ac simpliciter se longè anteriore, efficienter, exemplariter & finaliter dependeret. Etenim dependentia esse absq; nouitate potest, vt Auerr. 2. cap. de substantia orbis ostendit, & est luculenta Arist. sententia 12. Meta. 3. & 1. Meteororum cap. 1. Neque enim necesse est, causas omnes, duratione suos effectus vbiq; præcedere, sicut & fermè dixit Auerr. in Epit. Meta. supra q. tractatu 3. Quamobrem coæternus Deo absolute orbis dici non posset, aut eandem prorsus mensuram cum eo habere; sed hoc solum consequutus ab eo esset, ne mensuræ, ac durationis suæ reale aliquod haberet initium, aut determinatum finem. Et si enim Albertus Magnus 1. Celi 102. quosdam existimasse refert Mundum incepisse nunquam, & nihilominus quadoque esse desitutum: hoc veruntamè eorum placitum, tanquam ridiculum quidpiam & inopinabile, à viris doctis explosum iam pridem fuit. Si ergo imaginationem, quæ, vt Plato in Phedone ait, actiones nostræ mentis turbat, tatisper reponeremus, & re ab ea prorsus eximeremus; perfectò conspiceremus, non oportuisse, ut fieri posse, aliqua mensura in casu, aut reali duratione, antecessisset factum esse. Porro autem & exemplum quod D. Aug. perpendit, rem hanc satis dilucidam facit: videlicet, si pes ab æterno in puluere existeret, eius quoque uestigium consequenter æternam esset. Et hæc quidem ad Cusanum.

Themistius
quoque eā esse
ait impedimen
to uisenti &
tractanti diuina
in lib. de memoria & rem.
cap. 9.

Nunc

Ad Confir. Nunc verò ad confirmationem ita respondemus, maiores nostros eam creationem semper diffiniuisse quam nobis scripturæ sacræ manifestant, & quæ reuera fuit, non verò eam quæ esse potuit, de qua disputamus, vt enim illa nouitatem essendi protendit, ita huic fati tantummodo extitisset, & creatis substantiam ac subiectam materiam penitus excludere, vt creationi reuera accidat nouitiam esse, vel æternam & hoc ei per se duntaxat conueniat subiectum omne excludere, & hæc ad confirmationem.

Ad secundum arg. Steuchi. At verò secunda Augustini Steuchi ratio (ad hanc enim antea mihi satisfaciendum est, quod & præ vetustate rancida & putida sit, & non magno opere difficilis) factum potius quam Dei potentia oppugnat, illam enim & Arist. l. cæli, & l. Meteororum, ac sepe numero alibi vidit, ac ita elusit, vt dixerit non simpliciter apparere rerum, artium opinionumque principia, & origines, sed certis dumtaxat in locis, quod infinities pro fluuio marisque uel alluione vel recessu, ac non sine ordine & certa periodo reiterata reuera hæc omnia fuerint quæ existimantur nouitia, nec longius abit Plato in Thimæo qui Aegyptium sacerdotum sic quoque alloquentem Solonem inducit, *Quod ideo vobis cōtingit quia multa & varia hominum exitia fuerunt, eruntque maxime quidem aut ignis conflagratione, aut aquæ inundatione prouenire necesse est: minora verò alijs quibuslibet calamitatis fieri, & alia hoc genus multa.* Lactantius præterea lib. 3. cap. 16. Lucretium, & Senecam, qui initia Sapientiæ nupera esse dixerunt, illis Persij verbis irridet, *Postquam sapere urbi cum pipere, & palmis venit.*

Ad primum Steuchi. Sed ratio priori loco adducta longe neruosior est, quam vt breuibus ac citra negocium expediri à nobis possit. Et si nanque doctissimis viris visum sit, eam esse particularem, quippeque tantummodo euincat homines ab æterno esse non potuisse non verò Mundum, (de quo nostra est præcipue perscrutatio) studio sis tamen sententia hæc, non solet in integrum fati facere. Primum quod controuersia sit de Mundo vt à Deo prodijt, integro videlicet, ac suis numeris absoluto, nimirum, & quantum ad prima corpora, & quantum ad rerum species omnes, quantum ad permanentia & quantum ad successiua. Secundo quod simplicia mixtorum gratia sint, & quæ minus perfecta eorum gratia quæ perfectiora sunt, in quibus humana species omnium maximè princeps, & conspicua eminet. Vnde & finis quodammodo omnium homo est, & proinde ea sublata tollerentur cōsequenter composita minus perfecta, atque adeo & simplicia, nisi ad miracula cū quibusdam confugiamus. Quapropter scite & grauitè D. Ambrosius de Noe & Archa cum verba Dei perpendit, *Delebo ab homine vsque ad pecus, reptilia & volatilia omnia, quid l'gerant, inquit, irrationalia: sed quia propter hominem illa facta erant eo utique deleta propter quam facta sunt consequens erat ut alia illa deleterentur, quia non erat qui his uteretur.* Rursum quod alij, vt hæc euadant comenti sunt primos homines in casu nullam operā procreandis liberis fuisse daturus, sed innumerabilibus atque infinitis sæculis cælibes permanuros, ac non nisi à definito illis tempore rem vxoriā exercituros, veteris ægroti somnium est, & frigidius glacie, præterquā quod miracula ij frustra quoque confingunt, & repugnantiā statuunt. Nā quod

infinitum

infinitū est interminabile est, & ob id pertransiri non potest, est enim transitus à termino in terminum quidam progressus. Quapropter alij ideo inficiantur inde infinitas animas in proposito casu posse euinci, quoniam da retur semper earum vltima, infinitum autem primo, & vltimo caret. Verum videtur & horum effugium esse imbecillum, & parum tutum, quoniam qui censeretur postremus homo non esset reuera & simpliciter postremus, Etenim & post hūc alius, & alius subinde in infinitū prodiret, & hunc ipsum infinitū antecessissent. Enimvero, nec Philosophis quibus est mūdus æternus, hodierna Cæli cōuersio postrema absolute est, nec aufert quin illam infinite præcesserint, quod ea quæ vt in infinitum consequenter abeant decreta sunt, non nisi vicissitudine, & successione infinita existant, ac satis esse vt vocentur infinita vt primum eorum dari nequiquam possit. Itaque sicut ijs infirma consequentia hæc esset, hodierna Cæli cōuersio vltima est nō eam igitur præcesserunt infinite cōuersiones, ita hæc profus inficiaretur, hic homo postremus genitus est, ergo eum infiniti nō antecesserūt. quanquā circulationes distuunt & animæ subsistūt. Quāobrem non possemus euadere, quin vel saltem à parte ante, infinite animæ hominum existerent, aut quin (si hoc negaretur) non possent Refractarij fortiter in nos hanc ipsam responsionem retorquere, suamque causam hunc in modum (& speciose quidem) tueri, videlicet fieri nulla ratione posse, vt ab æterno vel cælum conuertatur, vel animalium, & stirpium genera condita fuerint, quoniam postrema circulatio, postremumque animal & planta actu consistere videntur, & proinde cum certum sit, vbi vltimum datur necessarium esse dari, & primum, oportere quoque fateri, fuisse primam aliquam circulationem primum animal & primam plantam & ita transiret à nobis hæc responsio ad aduersarios propugnandos. Scotus igitur 2. d. 1. q. 3. existimat vtrinque esse rationes probabiles, atque adeo certi quidpiam non posse, definiri, quod forte verius est.

Nihilominus quātum ad rationem hanc pertinet quam examinamus, putarem aliud de ea esse pronuciandum si aduersus Ethnicos instrueretur disputatio, aliud verò si aduersus Christianos, & Catholicos homines; etenim aduersus priores minus solida minusque speciosa mihi esse videtur quam quod Steuchus existimauit, quippe quibus latissima patet via hinc inde eam eludendi, Epicuro enim Alexandro, & Galeno suarum non minus, atque alienarum animarum sicarijs, & interfectores, nullum faceret negotium. Rursum nec Pythagoræ & Platoni, quibus addit Ioannes Picus in conclusionibus. Indos, Persas, Aegyptios, & Cædæos qui animarum transcorporationem tanquam rem illis exploratam, & pridem cognitam deprædicabant; Pythagoræ enim verba illa sunt.

*Ipse ego nam memini Troiani tempore belli,
Pontoides Euphorbus eram, cui pectore quondam,
Hesit in aduerso grauis hasta minoris. Atride,*

Et quæ sequuntur.

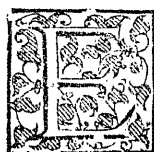
Ad hæc neque Simplicio, aut Averroï qui vnicam tantum cunctis hominibus superstitem esse mentem existimant, sed nec Algazeli qui dari posse.

posse infinitum actum in his arbitratus est, quæ accidentaliter inuicem ordinantur, & longè minus illis qui idem contingere posse etiam in rebus per multis alijs disputant, in quibus esse videtur ex nostris Gregorius de Arimino in 1. d. 17. cui, & Adam (aut certè Oyta) lib. 3. d. 14. aliquando subscripsit, quamuis sententiam postea mutauerit, sed pro Gregorio pugnat Maior 4. d. 44. q. 3. ergo rimarum plena est ratio hæc, & hac illac apud hoc genus hominum perfuit.

At verò si Christianis hominibus obijciatur, qui animarum sempiternitatem vel fidè tantum (vt existimat Caietanus in Ecclesi. cap. 3. & in Epistolam ad Rom. cap. 9. & vt sentio, etiam Henricus, & postmodum Scotus 4. d. 43.) vel certè grauissimis quoque rationibus adducti constanter profitentur, transcorporationemq; illam, tanquam rem fictitiam & vanam repudiant, & multiplicari mentes ad multiplicationem hominum credunt; nulla certior, tutiorq; via (sicut mea est sententia) illis potest patere, eius argumenti euadendi vim, quam quod cum Algazale affirmant neutiquam repugnare id genus infinitum dari quod tantopere ij abhorrent, & deniq; huc S. Thomas 2. contra Gent. cap. 38. & Doctissimi viri quidam, tãquam ad Asillum tutissimum se se recipiunt. Et quanquam in 1. q. 7. argumentis permultis quoduis infinitum in actu, ille ipse S. Doctor penitus sustulit, eis; nihilominus Ariminensis, & qui cum eo senserunt, non infeliciter occurrerunt; ac vidisse S. Thomam ea non esse omnino necessaria, ego non dubito. Sed sic progredi ille solet (quod dicere crebro compellor) nimirum, vt quod esse problema neutrum perspexerit, ipse vtraq; partem interdum quidem vno eodemq; loco, aliàs verò in locis diuersis, quantum potest fortioribus rationibus communiat: quod & ante illum magnos excellentiq; ingenio Philosophos, ac Theologos fecisse non semel obseruauimus, quanquam indocti inconstantiam doctrinæ esse clamitant. Non igitur etiã Christianis hominibus ratio hæc omnino necessaria, ac demonstratiua est: Etenim excipi aduersus illam (vt videtis) permulta possunt, quãquam reuera grauissima est, & vt mihi certè videtur, illis omnibus quæ afferuntur pro statuenda Mundi æternitate (salua tamen nostrarum animarum constantia, & perennitate) probabilior. Solo igitur Deo referante citra cunctationem, hoc est, certo & manifestè intelligimus Mundum nuperum esse: quam etiam ob causam ego adducor, vt sentiam, dici absolute non posse aliquod Deo impedimentum obuennisse, quominus ab æterno (si voluisset) eum condere potuerit, & simpliciter concedendum esse in Patris potestate fuisse eum ab æterno condere: & hæc nos aduersus Cusanum & Steuchum recentes doctores protulimus: nam Antiquiorum argumeta voluisse discutere, operis fuisset non necessarij: quòd à Capreolo & cæteris S. Thomæ antiquioribus sectatoribus iam pridem latioribus disputationibus cribrata & examinata fuerint. Ergo vt luculentius repetam & pressius quod dixi, si hæc ratio quam tantopere admirantur qui ex aduerso stant, demonstratiua esset, non vtique ex earum rationum classe esset, quæ simpliciter demonstrant: & hoc præsertim S. Tho. contendit; sed illarum quæ non nisi ex suppositis & concessis: quod planè demonstrationum genus minus neruosum minusq;

minusq; viuax & efficax est, quam vt citra ambiguitatem, eo semper debeamus niti, quanquam cum vel fide, vel alia ratione enunciata quæ supponuntur concedimus, validum, & veluti perspicuum esse solet. Exempla habetur Rom. 6. *Si unus delicto multi mortui sunt, multò magis gratia unius hominis in plures abundauit.* primæ Cor. 15. *Si Christus resurrexit, & nos quomodo resurgemus:* & refertissimi hoc genere argumentationum sunt Platonis Dialogi, & Aristi libri.

LECTIO QVINTA.

XIERT instituti mei ratio, vt quantum fieri potest luculentius breuiusq; disquiram, num certa aliqua, & constanti ratione sciri à quoquam possit (Dei speciali reuelatione conclusa) quotus sit annorum numerus qui à Mundi creatione ad hunc vsq; diem effluxit, hoc est, ad annū Domini 1570. Nam Philaster Episcopus Brixienis eam sententiam inter hæreses sua auctoritate reponit, quæ numerum hunc esse incertum affirmat; à quo tamè Clarissimi viri, & quidem Catholici, & de Ecclesia benemeriti, Dionysius Carthusianus in primum Ecclesiast. Ambrosius Catherinus in primum capitulum ad Hebræos, Alphonfus de Castro aduersus hæreses, patenter dissentiant, & Philastrum, siue Philastrium (sic enim illum iuniores quidam appellat) imperitæ, præcocis, ac denique iniquæ censuræ, reprehendunt, & argumenta non pœnitenda in illum obijciunt: quibus & nos adducti, alijsq; subinde rationibus innixi, thesim eorum hanc probabilissimam esse (sub correctione tamen, vt nostra omnia) existimamus, videlicet incertum & ambiguum esse quemcunq; annorum numerum, quem à Mundi opificio ad annum hunc vsq; eruditi hætenus subdlexerunt: quòd nec Scripturis Canonicis, nec Ecclesiæ diffinitionibus, nec priscorum, aut recentiorum Doctorum communi consensione, nec denique probatorum Ethnicorum, qui vel rerum naturas, & causas perscrutati accuratissimè sunt, & Philosophi dicuntur, vel qui annales temporum sibi conscribendos sumpserunt, & Historici nuncupantur, aut certa ratione, aut concordia aliqua sententia, is à nobis hucusque probè cognitus sit. Et profectò quantum ad Scripturas attinet, locus ille Ecclesiastici cap. 1. *Arenam maris, & pluuie guttas, & dies sæculi quis enumerauit?* videretur vel à nobis manifestè pugnare, vel etiam prorsus diremissè litem, nisi Episcopus Naclantus in sua medulla, & recentiores quidam non ad Orbis initium, sed ad finem, & terminum, quem Dominus occultissimum esse voluit, sua interpretatione referrent, cum tamen ad vtrunque, hoc est, ad initium & ad finem commodius, & (ni fallor) verius quoq; referre poterant. Verum donabimus hoc interim eis, & ad Mundi annos examinandos pergemus, quos scriptura in generationibus patrum ab Adamo vsq; ad diluuiū, & inde ad Abrahamum nobis enumerat; qui soli, vt arbitror, vel stabiliunt, vel confirmant, quam nunc defendo opinionem.

Questio num sciri certo possit numerus annorum Mundi.

Opinio Phylasterii.

vide verò num & contra Philastrium stet magnus Basilus. sic enim hom. 1. ait,

Etenim à quo tempore constitutio huius mundi cepit possibile est tibi discernere si ex præfenti retro resiliens primam generationis mundi diem inuenire contendes, &c.

Conclusio negatiua.

Probatio ab inductione.

A Scripturis D. Hilarius, cui dicitur quis in scripturis, aut rarus, aut nullus intelligitur, &c.

Decem primorum Patrum generationes ante diluuium Moses enumerat, & deinceps ad Abrahamum, non nisi nouem: in quibus omnibus, tametsi Hebræi, Græciq; codices in eorundem vitæ integrum numerum conscribendum, consentiant; magnopere tamen in eo computando discrepant, in quo liberos procreasse scribuntur, à quo tempore Mundi ætas inuestigari, & annorum eius supputatio fieri dütaxat solet. Nec est inter eos discordia vnus, aut alterius anni; sed multorum. Hebræi enim ab Adamo ad Orbis inundationem annos dumtaxat 1656. Græci autem 2242. (lato videlicet discrimine) computant. Et rursus ab ea inundatione ad Abrahamum illi quidem annos 292. hi verò 942. Nec satis exploratum hucusque est, unde, & quomodo in sacros codices insignis hæc discrepantia obrepserit. Quamquam enim quibusdam probabilis esse videtur D. Aug. suspicio, in 15. de Ciuitate Dei. cap. 13. qui in errorem, & oscitantiam scriptoris illam ferme rejicit, qui ex autographo Septuaginta, primus trãscripsit. (nullibi enim facilius erratur quam in numerorum notis describendis.) His tamen permultorum animus confestim non acquiescit, quinimmo hæc non minus incerta & ambigua esse putant quam controuersia status.

Nam si semel & secundò hæc discrepantia inter vtriusque Gentis codices contigisset, fieri profectò poterat, vt scriptori commodè imputaretur: nunc verò cum in generationibus prioribus conscribendis toties videatur (sexta & decima exceptis,) & in posterioribus prima, & nona, quanquam D. Hieronymus in quæstionibus super Genesim nullam detrahit, & D. Aug. 15. lib. de Ciuit. Dei. cap. 10. excepit solam sextam) ægrè sanè vitari potest, quin auctoris studio & industria magis quam errore scriptoris, factum credatur. Præterea, si vbique eadem ac prorsus similis esset numerorum discrepantia, coniectura hæc, vel suspitio probabilior vtcunque esset; nunc autè cum varia sit, ac sibi longè lateq; dissimilis, vt conferentibus constat, mirum profectò est, si scriptor errore diaphonyam eiusmodi fecerit. Sed aliud præterea est inter vtranq; lectionem discrimen, quod (quantum mihi uidetur) in scriptoris incuriam, & negligentiam nullatenus potest rejici. Septuaginta enim recensent Cainam medium inter Sale & Arphasat, quem, & vixisse annos triginta supra centum dicunt: atqui codices Hebræi nusquam eius mentionem fecerunt. Hunc autem fuisse à scriptore insertum, aut à Septuaginta confictum, Euangelista Lucas nõ obscure reclamatur, quando inter Christi progenitores in genealogia Domini eum manifestè computat: vt si hac parte prodeant Græci codices aut veriores, aut emendatiores, nõ sit leuis coniectura, vt in supputationibus quoque illis ueriores magisque integri sint quam Hebræi. Adde, habere illos plures contestes quanquam alioqui prophani sunt, & sua insigni discordia fide indigni: sed in hac re tamen consentiunt omnes, ut Mundum antiquiorem quam Hebræi faciãt. Omittam postremò uniuersam Ecclesiam Septuaginta editione, qua etiãnum Græci, & nos in psalmodijs & diuinis officijs utimur, magna ueneratione diu esse ubiq; sequutam: quippe quæ in Auctoribus signum ueluti quoddam diuinitatis perspexerit, quemadmodum D. Aug. lib. 13. de ciuit. Dei. cap. 43. scribit, & ante illu Iustinus martyr in Apollogetico: Irenæus

lib. 3.

Et posteaquam hæc scripsi, legi Leonis Cæsari disputationem instructissimam de translationibus sacrae Scripturae, in qua totius antiquitatis testimonia accuratè pro septuaginta translatione probanda collegit, quæ multis argumentis cum ibi tum verò in suis Commentarijs in Esaiam proponat.

lib. 3. cap. 25. Epiphanius in libro de mensuris, & ponderibus: Phyloq; ante omnes lib. 2. de vita Mosis. Hæc & id genus alia aduersus Hebræorum codices pro Græcis afferri solent, quibus diluendis magnopere laborant qui præferunt Hebræos, præsertim verò Ioannes Lucidus diligentissimus temporum supputator; qui etiam Hebraicam computationem his ferme argumentis aduersus editionem septuaginta propugnat.

Opinio Ioannis Lucidi.

Et primùm, quòd ei consentiant Historici grauiissimi, qui publica fide Regum gesta, & tempora conscripserunt: Berofus, Manethon, Methastenes, & vetustissimi auctores alij. Secundò, quòd ratio ferat Hebræos qui præ cæteris sacros codices venerati perpetuò sunt in eis seruandis, incorruptis, maiori diligentia vsos esse, & in transcribendis minus aberrasse, quam Græcos. Tertio, quòd Græcorum supputatio manifestum errorem eo loco contineat, vbi Mathusalem superstitem à Cathecismo annos circiter quattuordecim facit, cum tamen in archa. Noe; non fuerit, quemadmodum D. Aug. lib. 15. de ciuit. Dei. cap. 11. & D. Hieronymus in Hebraicis quæstionibus super Genesim perpendunt.

Primum eius argumentum. Secundum eius argumentum.

Tertium Lucidi argumentum.

Ad hæc, vir alioqui impensè doctus, minimè dubitat, Cainam insertum fuisse codicibus Græcis, & cum Ioanne Nauclero & quibusdam existimant illum Sale fuisse binomium, hoc est, & Sale & Cainam fuisse appellatum. Quamobrem eo quoque disputationis calore progreditur, vt vbi in Luca legitur, *Qui fuit Cainam* emendandum esse codicem dicat, & substituendum, *qui, & Cainam*, scilicet cognominabatur; vt hic quoque fuerit scriptoris aut vitium aut error, non Euangelistæ.

Quæstio de Cainam cuius Lucas meminit.

Sed amabò ponamus hæc in trutinam.

Et primùm, Ludouicus Viues de Tradendis disciplinis, lib. 5. magno verborum apparatu, Berofi libellum quem Lucidus magni facit, & frater Annius suis Commentarijs illustrauit, fictitium appellat, eosq; censet indoctos & ociosos, quibus mire allubescit: quo è loco rejicit similiter Xenophontis æquiuoca, Archiloci, Catonis, Sempronij, & Fabij pictoris Fragmenta eodem volumine ab Annio cõferruminata, & (vt ait) suis commetis reddita magis ridicula: sed & Manethonem Aegyptium, & Methastenen Persam desumptos fuisse dicit ex Eusebio. Horum igitur suffragia, si pronùciet Ludouicus sententiam nullius ponderis erunt. Sed sit Viues promptulus ad vexandum sua censura Auctores, & plus nimium crebrò audax: quippe qui sutorem non raro supra crepidam agit: quid tum? an alij eruditi, ac naris (vt aiunt) emunctè desunt auctores qui, eos libellos, & commentitios, & fictos identidem vocarunt? minimè profectò. Raphael enim Volaterranus lib. 14. se non satis credere Berofi libello huic qui circũfertur, patenter ait. Et Melchior Cano, Episcopus Carauenensis de locis Theol. lib. 11. Berofum & Methastenen Annianos multis argumentis ac testimonijs (vt est vbique diues atque fecundus) tanquam auctoritate indignos proscindit, similiterque repudiat: Et rursus Philonis historiam contemnit, cui tamen visus est Viues nonnihil tribuere. Sed & ante quinquennium censura quadam Gasparis Verrerij accurata planè Romæ prodijt, quæ personato huic Beroso laruam detraxit, & Lilius Gregorius

Ad primu arg. Lucidi.

E 2 Gyraldus,

Gyraldus, de Deis Gentium, Syntagmate secundo suspectos sibi hunc, & Methastemem & Archilochum dicit; quanquam à quibusdam ita cultos, vt nedum lectione infenerint, sed monstrificos quoque (sic enim loquitur) composuerint in eos commentarios. Compertum enim doctis omnibus iamdudum est, Berosum priscum illum, & summæ auctoritatis scriptorem Sibillæ Cumeæ patrem, sicut Iustinus Martyr putat, & de quo Iosephus libro primo contra Appionem, & libro primo Antiquitatum cap. 15. & Hieronymus in Daniele cap. 5. scripserunt fuisse Astronomum insignem ac rerum Caldeorum Regum peritissimum: at verò libellus Anianus & Caldeorum & permultorum præterea Regnorum historias continet, & ex sacris litteris (nec sanè rarò) videtur consarcinatus. Porrò autem Methastemem consignasse litterarum monumentis res Indicas. Plinius lib. 16. & lib. 7. cap. 2. Iosephus lib. 10. antiquit. cap. 12. & libro primo contra Appionem testantur. Is autem Methastemes qui circumfertur, res Persicas tractat. Vndique igitur perspicacioribus ingenijs rationes emergunt, quibus labefactare libellos illos, & cum primis Berosum solent, cuius auctoritati Lucidus tantum tribuit.

Ad secundum
Lucidi arg.

Quamobrem transibo ad eius secundum argumentum; & donabo ei nunc. (donabo dixi: quoniam non desunt, auctores graues qui volunt Iudæos dedita quoque opera post Christum corrupisse multis in locis Scripturas, lege Iustinum, in Dialogo contra Triphonem, Origenem in cap. 10. ad Romanos & alibi) tantum honoris & venerationis, denique tantum diligentiae Hebræos Sacris codicibus perpetuò impèdissè, vt intemeratos in contaminatosq; in his quæ de Religione sunt, Dei prouidentia, vt D. Aug. ait, illos semper seruauerint, Verùm nõ est hic nostræ cõtrouersie status: sed num euaserint quoq; ne error èt manifestus in numeris alicubi (eos codices transcribendo, & quaqua versum tractando) obrepserit, peruaseritq; vsque adeò enim lubricus esse solet, vt vel uigilantissimis oculatissimisque interdum obrepat, cū primis verò Hebræis & Græcis, qui numeros litteris alphabeti notant. Facile enim vna littera in alteram cõmutatur, ob eam quam complures inter se similitudinem figuræ habent. Quod cum non vno tantum & altero loco, sed sæpenumerò Hebræis accidissè manifestum sit; cur, quæso, his quoque in locis de quibus controuersia inter nos est, cuenire hoc potuissè Lucidus negare constanter poterit? Simili certè modo D. Aug. epi. 8. quæ est ad Hiero. (& recte sanè) argumentatur. Proferam ex multis pauca, ne Iuuenes hæc mihi semel atque iterum excidissè gratis existiment. Secundi Paralipom. 26. scribitur, Ioachim fuisse annorum octo, quando regnare cepit; & nihilominus 4. Regum. 24. dicitur, fuisse annorum 18. Rursum eodem Paralipomenon lib. 2. cap. 15. dicitur, non fuisse bellum vsque ad annum 35. Regni Assæ; & confestim cap. 16. ita dicitur,

Existimauit igitur
D. Hieron.
hanc de numeris,
vt dissonantia, aut consensum non peruenire ad fidem.

Ascendit autem Baas anno 36. Assæ. cum tamen. 3. Regum 15. & 16. legatur utrobique 20. pro 30. Denique satis erit D. Hieronymum audire in Epistola ad Vitalem, ita loquentem: *Rel. ge veteris & noui testamenti libros, & tantam annorum reperies dissonantiam inter Iudam, & Israel, id est, inter Regnum utrunque confusum: vt huiusmodi herere questionibus non tam studiosi, quam*

quam ociosi hominis esse videatur. Amplius, consentaneum rationi neutiquam est, vt Hebræorum codices, qui Synagogæ cum primis deseruiebant, præ Græcis & Latinis, quibus Christi Ecclesia præcipuè vtitur, singulari hoc Dei indulto fuerint donati, nimirum vt nullibi vitari potuerint; nostri verò tam crebrò, quanquam in id genus rebus quæ ad pietatem parù aut nihil pertinent, cuiusmodi hæc numerorum supputatio est, quamobrè & Euangelistas in conscribendis genealogijs Domini hac fortè ratione numeros vitæ Patrum omiserunt. Quod videlicet eos exactè scire parum aut nihil ad pietatem referat, & de præcisa Domini nostri ætate ita quoq; scripserunt, vt non modò D. Ireneus lib. 2. cap. 39. ac D. August. lib. 2. de Doct. cap. 28. sed posteriores quoque & recentes Doctores inter se non satis consentiant.

Porrò autem quantum ad Mathusalem spectat, nec illi quoque qui Hebræorum computationem sequuti sunt, ab ea graui & iam pridem in Ecclesia agitata difficultate, se se facillè explicant. Et si enim obijssè anno illo iuxta Hebræorum lectionem videatur, quo tota terra aquis obruta fuit, nequaquam tamen ambiguitates omnes inde tolluntur, quemadmodum ante nos Ambrosius Catherinus in quartum caput Geneseos eruditè adnotauit. Cum enim scriptura dicat, diluuium cepisse exacto à Noe vitæ anno quingentesimo nonagesimo nono, mense secundo, septimo, & decimo mensis die, & rursus affirmet Mathusalem annos sexcentos post Natales Noe vixisse; probabile satis est, vt Mathusalem vel eos annos prorsus cõpleuerit, vel certè, vt quando decessit, propinquissimus esset qui eos cõpleret, Sic enim fermè loquimur omnes, quod qui concesserit, concedat quoque oportet, eundem cum primùm inundauit cathaclismus in humanis fuisse. Non me id latet tamen, scripturnam miniores numeros interdum negligere, vt paulò postea sum rursus dicturus; & proinde euitari hæc obiectio posse: quod num Catherinus viderit, non satis tenco: sed refractarium nihilominus maneret probandum Scripturam hic neglexissè. Et si igitur postrema hæc Lucidi ratio magnam præ se ferat probabilitatè, non est nihilominus vsq; adeò perspicua, & certa, vt obtineat, aut vt afferri contra permulta argumenta non possint. Quamobrem, & non deterruit veteres temporum computatores, Iulium Africanum, Methodium, Origenem, Eusebium, Prosperum, & ad hæc recentiores eruditissimos quosdam, qui hos atque Septuaginta sequuti sunt, ne Græcorum Codicum computationem puriorem, verioremq; lectione Hebræorum existimarent. Quamquam præterea quidam inundatione imbrum Mathusalem perijsse volunt, & rursus alij existimant viuentem assumptum fuisse, & eo loco adductum, quò antea Henoeh, & postmodum Helias adducti fuerunt; in quibus est Rabbi Samuel in sua Parastasi veri Messie.

Cæterum mirum profectò est, qui tam vana ratione existimare Lucidus potuit, Sale fuisse quoque nuncupatum Cainam, ac ob id & librum Genesim iuxta Septuaginta, & Euangelium Lucæ tam longa sæculorum serie circumferri in Ecclesia deprauata. Scilicet enim, num ex Domini progenitoribus alius quisquam binomius fuerit à Sale? Profectò Iacob dicitur

E 3 quoque

Attende Lector,
me præferre
nunc codices
septuaginta co-
dicibus He-
bræis non omni-
bus; sed qui
nunc habentur.
de qua re vide
Cæteranum in
Lucam. c. 3. &
rursus nihil
me nunc detra-
here veteri adi-
tioni quæ defini-
uit sancta Sy-
nodus esse au-
thenticã, etenim
hoc et fatemur
& docemus, ca-
tholici omnes,
sed conferimus
hos codices He-
bræos cum
Græcis septua-
ginta, non ante
aditionem vete-
rem cum aliis
aditionibus.
Ad tertium arg.
Lucidi.
Occurrit tacitè
responsioni.

Oppugnat opi-
nionem Lucidi
de Cainam.

quoque Israel est, & Salomon Idida, & Philo in breuiario alios quosdam & binomios & trinomios fuisse scribit. Quid igitur in causa fuit ut, Euangelista cæterorum omnium secundis ac tertijs nominibus suppressis, hunc solum nobis fuisse binomium prodiderit? utque propterea dixerit *qui & Cainam* ut Lucidus existimat. Quid, inquam, hac in re (cedo) latet mysterij? Ad hæc, cum Græci pariter & Latini codices legant, *Qui fuit Cainam*, non uidebitur litteræ interpretatio, sed deprauatio, aut etiam euersio, si detracto verbo *Fuit*, copulam, ut uult Lucidus, substituerimus. Fateor quidem si vel Latini à Græcis, vel si Græci à Græcis, vel denique si Latini à Latinis hac in re conscribenda dissentirent, tollerari utcumque hunc Lucidi commentarium posse: nunc uero cum summa quadam consensione, similiter omnes legant, nec quasi ad Mitridatis litteras, vno die in toto orbe falsari codices omnes potuerint, repudiandum eius hoc mihi consilium uidetur: quod (ut censeo) afferrat Sanctis scripturis perspicuum præiudicium. Quare & Dionysius Carthusianus libro primo Regum. art. 7. hac eadem ratione prudenter negauit aliter punctuandam esse litteram, ubi de Heli dicitur, *Oculi eius calligauerant, nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur*. Et Lucidi fortasse exemplo quidam nuperrimè mecum contendeat legi in Euangelio Matthæi vitio scriptoris à *Dauid usque ad transmigrationem Babilonis*, esse *Generaciones quattuordecim*. aiebatq; Euangelistam protraxisse has à Salomone ad transmigrationem usq; & in Ioachino filio Iosæ desinere fecisse, ac nostros codices esse deprauatos, subdebatq; ubi legitur, *Iosias genuit Iechoniam, & fratres eius*, emendandum esse similiter codicem, ac restituendum, *Iosias genuit Ioachin, & fratres eius*, quod quarti Regum, & Hieremæ 28. legatur Ieconiam filium fuisse non Iosæ, sed Ioachin. Reijciebat autem eorum commentarium qui Ioachin nuncupatur quoque Ieconiam fuisse uolunt: quoniam scripturis probare non possint. Cõplanat igitur hoc interpretationis genus latissimam uiam nedum ad exertendas demoliendasq; omnes scripturas, sed etiam ad existimandum Euangelistas, vel memoria alicubi fuisse lapsos (quod arbitratur esse Erasmus Catherinus in clauibus, & alij quidam scribunt) uel mera Cabalistica relatione, qua alius alium inuicem erudit, & consequenter humano more Euangelia scripsisse, & proinde potuisse errare & pugnantia scribere (quod Ottoni, Brunsfeldio, Cocleus in libro de Canonice scripturæ & Ecclesiæ auctoritate, asseruit. Sed apagè impia & Sathanæ doctrina hæc, indignissima profectò, quæ à Christianis auribus audiatur.

Quamobrem ipse puto ueriorè esse septuaginta Interpretum Lectione, ubi de Cainam loquuntur, quanquam non me latet præclarum magistrum nostrum Ioannem Dicedonis de ecclesiasticis dogmatibus pro Lucido stare; Sed mihi persuasum hucusq; non est, D. Lucam in signe Spiritus sancti organum, ei translationi suffragium dedisse, quam non esse ueram intelligebat. Nam quod ex nostris quidam dixerunt, hoc factum ab eo, Græcorum causa, fuisse, ad quos scribebat, & quibus sola exemplaria 70. nota erant: ipse profectò nec probo, nec recipio. Neque enim solis Græcis Lucas Euangelium, sed ecclesiæ generatim & uniuersæ scripsit, hoc est, omnibus populis, & ad cõsummationem Mundi.

Secunda ratio
contra Lucidum.

Confirmatio ab
auctoritate Dio-
nysij Carth.
Confirmatio se-
cunda ab incõ-
uenienti,

Opinio Aucto-
ris de Cainam.
Prima ratio.
Responsio ad
primam ratio-
nem.
Impugnatio
prima.
Impugnatio
secunda.

Mundi usque. Rursum non illum latebat, eruditos Græcos ad Hebræorum codices tanquam ad fontes collaturos ea omnia esse quæ scribebat: quod & in Actis. 17. quosdam nobiles Thessalonicenses fecitasse (ad laudem sanè, ut mihi uidetur) commemorat, quando eis Paulus & Sylas concionabantur. Postremò nulla ratio patitur, ut uolens & prudens falsi ueluti aut suffragator, aut testis fuerit, uti dicebam, quod uideri nec temere certè potuisset, si corruptis, ac proinde falsis Septuaginta codicibus, (ut ij uolunt) reiectis Hebræis, quos integros & ueros esse intelligebat, sua computatione, alicubi subscriberet. Probabilius ergo est Septuaginta, habuisse meliora exemplaria Hebræa, quam nunc illa sint, quæ moderni Hebræi habent, quomodo quoque Cardinalis Caietanus in Lucam cap. 3. scribit. quanquam fortasse hoc quoque uerum est, Spiritum sanctum noluisse priscorum omnium profapias, qui diluuium præceserunt, continua serie, aut à Mose, aut ab alio quoquam litteris consignari, hoc est nullibi interceptas, & interruptas, idq; uel ob mysteria, quæ D. Ioanes Chrysostomus, & alij quidam numeris inesse contendunt, uel (quod uidetur satis probabile) ne Mundi integram, iustamque ætatem, certò quosquam inde consequeretur, quam sibi uni, quemadmodum & quando hic ipse defertur est, & arcana alia innumerabilia retinuit, uel profectò aliam ob causam nobis inexcogitabilem. Etenim scimus D. Matthæum in conscribenda Christi genealogia, primum quidem aliquot generationes præterisse, quæ inter Salmon, & Booz interfuerunt. Nam, ut supputant quidam, à Rachab ad Ruth anni plus minus 325. restuxerunt; quamuis Caietanus rem per illustri suo ingenio componere nixus sit, sed planè frustra, sicut Ambrosius Catherinus lib. 1. annot. solidissimis rationibus enunciat. Et rursum, nec fortuitò, nec temerè, sed Spiritus sancti consilio tres Reges omisisse, uidelicet Ochoziam, Ioas, & Amasiam, quos Regum libri commemorant, nec ulla sese magis idonea ratio facti huius offert, quam ut sacrorum Librorum mixtis indicaret ueteres profapias non fuisse conscriptas perpetuò, integras, quamuis præterea, & tersera decades seruare uoluerit: sed & D. Aug. referente S. Tho. 3. q. 3. art. 3. ad quintum, fieri potuisse existimat Euangelistas in suis consignandis profapijs, ita progressos fuisse, ut vnus patrem exposuerit Iosephi, alter uero auum, uel alium quempiam ex illius maioribus, subditque uerba hæc (ut magis etiam mireris, uideasque quantum genealogijs fidere hac in re liceat) *Et fortè etiam maternis*: & hunc in modum tollit insignem illam Matthæi, & Lucæ discrepantiam, quam Porphyrius Christianæ Religionis accerrimus hostis, priscis Patribus obieciebat. Sed quid? nonne etiam D. Hiero. in Ezechielem cap. 5. hanc esse scripturæ sanctæ consuetudinem affirmat? & planè D. Paulus ad Hebræos. 7. uocat Abrahamum patrem Leui, cum nihilominus fuerit illius proauus. Rursum Gen. 28. Laban dicitur filius Nachor, cum tamen Bathuelis filij Nachor, soboles fuerit, atque ideò nepos Nachor. Amplius, Danielis cap. 5. Nabuchodonosor Regis Baldasaris pater fuisse dicitur: & nihilominus (si D. Hieronymi commentarijs credimus) eius fuit Auus: ac postremò certissimum eruditis est, sic appellari idiomate scripturarum filios qui de eadem

Secunda ratio.

Opinio Aucto-
ris.

Confirmatio
prima.

Secunda confir-
matio.

Tertia confir-
matio.

Quarta confir-
matio.

posteritate nati sunt, quomodo vocantur fratres, qui sunt de eadem prolapia. Verum euagatus hac in re longius sum quam volebam.

Nunc a genealogijs priscorum Patrum ad tempora Iudicum, Regum, & Ducum progredierem quemadmodum disserendi methodus postulat, nisi & parum iucunda hæc tractatio esset, & nos Chronologi iam pridem hoc onere subleuassent. Satis igitur nunc erit animaduertere, & primum quidem Scripturam sanctam interdum adscribere vnus Regis annos quibus regnauit, alteri Regi, sicut D. Hieronymus in quæst. Paralipomenon inde patenter euincit: cum viginti annos Ioram ostendit computatos fuisse in annis Ioas, & Petrus Comestor libro tertio adnotauit esse aliquando insignem discrepantiam circa initia temporum quibus Reges cæperunt regnare: quia (vt existimat) libri Regum ex diuersis Prophetarum voluminibus ab auctoribus collecti fuerunt: quorū vnus aliò respexerit, atque alio alter. Amplius, & hoc quoque accuratè obseruandum est, illam ipsam sanctam Scripturam, suppressisse alicubi quorundam annos, qui ius populo dixerant, Iosue videlicet, & Samuelis; & ad hæc filere annos qui inter Iepre, & Saulis obitum intercesserunt, sicut Carolus Bouillus cap. 30. alijque post illum, & rectè quidem antea adnotarūt.

Notandum præ
notandum.

Secundum no-
tandum.

Tertium notan-
dum.

Et facit hæc
Carthusiani ob-
seruatio pro-
his quæ super-
ius cum Amb.
Catherino dice-
bamus de an-
nis Melchise-
dech aduersus
Lucidum.
Ab Ecclesiæ de-
finitionibus.

Sic enim & in
Florentino Ses-
sione 3. Ferrar-
iæ Andreas il-
le errauit, cum
Siluestri Pon-
tificem inter-
fuisse Niceno
Concilio pronū-
ciavit.
A doctores
Ecclæ.

Ad hæc, neglexisse frequenter ac penitus præterisse minores numeros: quod Dionysius Carthusianus in Ecclesiasticum cap. primo. dudum obseruauit, & in tertium Librum Regum scribens artic. 3. 2. Scripturam, ait, aliquando annorum illorum rationem non habere qui integri, & completi non fuerint: quæ omnia cum ita se habeant, ostendunt luculenter numerū aunorū mundi certo: ac adamusum (vt aiunt) supputari ex sanctis Scripturis à nobis nō posse, hoc verò est, qd euincere primū pposueramus.

Quæ profectò sententia nec reprehendi Ecclesiæ diffinitionibus potest, Hæc enim, vt in Symbolis, ac in titulo de summa Trinitate & fide Catholica profitetur, Deum esse Cæli & Terræ, visibilibus, ac inuisibilibus rerum omnium initio temporis Opificem, & Creatorem, ita à quoto anno has res effecerit non diffinit: & quanquam in secunda Nicena Synodo actione 6. ab initio orbis ad incarnationem Domini vsque Epiphanius annos supputet 5000. non hoc tamen tanquam pronunciatum à Synodo est, sed historicè, & enunciatiuè ab vno tantum doctore vt permulta & in ipsa ac in alijs Synodis pronunciantur: itaque ex hoc loco certi quidpiam non habemus.

Ad sanctos ergo Doctores explorandos progrediamur, quos hæere eodem vado quo hæremus nos, nulla difficultate ostendam: discordes enim ferme omnes inter se sunt. Incipiam autem à D. Hieronymo qui ab orbe condito ad Domini nostri Natalem diem enumerat annos 3065. (nisi ego subducens falsus sum. Hūc q; Beda fermè vbiq; sequitur, vt non satis capiatur Petrus Alacensis, Verbo 10. dixerit Bedam sequutum esse Orosium, ac supputare annos 5199. quamobrem verbo 2. illos affert versiculos.

Unum tolle datis ad millia quinque ducentis,

Nascenti Domino, tot dat Beda à prothoplausto. & cur D. Antoninus in prima suæ Cronicæ parte, titulo 5. cap. 1. scripserit Bedam sequutum fuisse

fuisse calculum Septuaginta, nisi fortè aut lapsum emoria sint, aut Beda diuersis in locis diuersa scripserit, aut deniq; calcographi (quod sæpe solent) ibi quoq; errauerint. Etenim Beda in præfatione libri de temporum ratione pro Hebræis, & D. Hieronymo, & cæteris qui cū Hebræis sentiunt, acriter etiam & disertissimè scribit. Rursum idem D. Hiero. in Epistola ad Titum cap. 1. sic loquitur: *Sex millia, nec dum nostri orbis implentur anni.* quæ certè supputatio non magnopere priori cohæret, sed fortè (vt interdum fit) dedit hoc illis, qui aliter arbitrabantur. Iam verò D. Epiphanius lib. 2. aduersus hæreses Tomo 2. Manichæos reprehendens, inquit, Mundi ætatè ad trigésimum Christi annū quando prædicare incepit incidisse, in quinquies millesimum quingentesimum nonum: à qua summa si detraxeris annos triginta, habebis à creatione Mundi ad natiuitatè Domini annos 5029. Philastrius verò, qui opinionè nostram, ac profectò temerè, & petulater pronunciat hæresim, plures adhuc annos supputat, nēpe 5801. & D. Cyprianus in libro exhort. ad martyres, non nihil ab eo discrepans, *Sex millia annorum pænæ complentur*, ait, *ex quo Diabolus hominem impugnat.* Floruit aut Cyprianus anno Domini 230. hoc est, ante Philastrium annis 150. D. Aug. lib. 12. de Ciuit. Dei. c. 10. à condito Mūdo ad Romā à Gothis captam sequutus Eusebium (vt adnotauit Viues) fluxisse dicit, quinquies millia sexcentos, & vndecim annos: capta aut fuit Roma à Gothis, annū Domini circiter quadringentesimum. Et lib. 8. c. 40. ait: *Cum. n. ab ipso primo homine, qui est appellatus Adam, nondum sex millia annorum compleantur.* De Methodio verò deq; Eusebio, Orosio, Isydoro, Vincentio scripsit fufius Aliaensis de concordia Astronomiæ cū Theologia verbis 9. 10. & 11. quos profectò nihilo feliciter rem hanc esse consequutos constat. Porro, aut sicut certum signum veritatis est, quando ijsdem de rebus eadem authores oēs conscribūt; quod Iosephus lib. 1. contra Appionē dixit: ita certissimum facit argumētum rei ignorationis & ambiguitatis, cum inuicem illi discordant. Et propterea cū inter hosce primæ notæ Patres certa & firma computatio nullibi inueniatur, hoc est, quam suis calculis oēs probent; quid aliud affirmare possumus q̄ rem hanc esse incertā & obscuram? quanquā non vsq; adeò latum discrimen inter illos est, fateor, atq; est inter recentiores scriptores, quorum quot capita tot quoq; sententiæ sunt: quorsum igitur illos huc accersibo? Præteribo ne eos nunc, an proferam? Proferam profectò, sed summam ne plus nimium contere tempus videar.

Lilius Greg. in lib. de annis, & mēsis annos quinos millenos, & ducentes ab Orbe condito ad Christū Dominū subducit. Lucidus dūtaxat 3960. cui numero Gaspar Verspergensis addit annos duos: sed & Bouillus contendit eos fuisse 4069. Nauclerus 5201. Alphonfus in tabulis 6984. Ioannes de Monte Regio hūc fermè sequutus, 7000. enumerat: & deniq; aliter Leo Hebræus dialogo 3. atq; aliter Naclantus ī sua medulla, & Melchior Cano. lib. 2. locorū communiū aliter, & alij alio modo, vt nihil certius esse possit, quàm quod ipsi quoque nobis testatum fecerint non posse annorum Mundi numerum certo à nobis finiri, & comprehendī quanquam se finisse & comprehendisse ipsi fortasse existimauerunt.

Ethnicorum

A Prophanis
Scriptoribus.

Ethnicorum ergo nenas, & deliria ingrediamur, quamuis me vehementer pigeat in id genus nugis, horæ huius postremam partem collocare. Sed collocabo tamen, ne instituto meo defuisse videri possim. D. August. loco nuper citato 18. libro de Ciuit. Dei. cap. 40. garrulos quosdam vanissima præsumptione dixisse refert, plusquam centum annorum millia numerari ex quo Aegyptus ratione Syderum comprehendit: sed & Ponticus Viruuius Taruuius (obscurus planè auctor, idemq; Grammaticus) in commentarijs quos in Grifoloram superiori ferè ætate edidit, memoriæ prodidit fuisse repertum Adriæ ad trigessimum quartum lapidem, codicem quendam Aegyptiacis, litteris à tercentis millibus annorum exaratum. Herodotus quoque libro secundo scribit, Herculem antecessisse Amasim Aegyptiorum Regem, decem & septem millibus annorum: verum & hic à Gellio homo fabulosus dicitur: quapropter ne quis eius scriptis integram fidem ubiq; adhiberet, nomina Musarum illis consultò indidisse creditur.

Sed quis potuit
illas litteras,
legere, que ob-
soleta iãdudũ
penitus, & ex-
tinctæ habentur?

A Philosophis.

Euoluamus igitur Philosophos, hoc est, sapientiæ, ac veritatis amatores, Plato in Critia, & Thimæo narrat sacerdotem Aegyptium quendam Soloni summo viro historiam exposuisse Athlantiæ belli ab Atheniensibus feliciter aduersus Occiduos populos multo tempore antea confecti, & habere Aegyptios octo millium annorum annales, ante Athenas Solonis patriam conditas. Existimat autem Marsilius Ficinus in argumèto Critiæ, annos iilos fuisse menstruos, sequutus (vt opinor) Plinium lib. 7. cap. 48. & libellum apocriphum, qui Xenophonti inscribitur, qui & fratrem Anniũ, & Lucidum quoque interdum fefellit. sed & D. Aug. lib. 15. cap. 12. nonnullos existimasse scribit annos, nonnisi quadrimestres fuisse Aegyptijs.

Quibus annis
vterentur A-
gyptij; opinio
Marsilij Fici-
ni.

Opinio Varro-
nis.

Opinio Aucto-
ris.

Quinimmo & Lactantius lib. 2. cap. 13. refert, Varronem dixisse, menses pro annis ab Aegyptijs haberi, quem & luculenter coarguit. Itaque licet verum esse putem, quod Plinius lib. 7. & Macrobius in Saturnalibus, affirmant, annos nimirum fuisse populis quibusdam maiores, & alijs minores: nihilominus quantum ad Aegyptios pertinet, Herodoto libens assentior; qui libro secundo scribit, eos omnium priores, hunc, quo nos vtimur, annum, comperisse, ac in duodecim menses sapienter distribuuisse. Etenim & Macrobius lib. 1. cap. 14. ei subscribit, apud quem Prætextatus quoq; affirmat, extitisse semper apud eos certum anni modum. Porrò autem, vt horum attestacionem existimem veriozem, facit sancta Scriptura Gen. 47. quæ commemorat Pharaonem rogasse Patriarcham Iacob, quando hic illum salutauit, quot annos vixisset, & huc sic ei fermè respõditse refert. *Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt, parui & mali, & non perueniunt usque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt. Quæ responsio satis disertè manifestat Aegyptios pariter & Hebræos, similem habuisse tunc temporis annum, eandemque, aut certè similem computationem: Indicasset enim aliquo modo Moses, si dissimilem Aegyptij ab Hebræis habuissent computationem, ad quarum alteram respexisset sua responsione Iacob. Et certum est, si Aegyptij lunares menses duntaxat habuissent, responsurum Patriarcham fuisse dies vitæ meæ sunt, mille quingenti & sexaginta anni. Constat autem Hebræos habuisse annum duodecim mesium*

Præcipua ratio,
cui nititur
auctor.

sicut

sicut D. August. lib. 15. c. 44. scripturis & rationibus inde petitis patenter euincit: & Iosephus lib. 1. antiquitatum consentit; tametsi secundum solam Lunæ conuersionem, hoc est, dierum non nisi sexaginta supra trecentum, vt Affricanus apud D. Hieron. in Daniele cap. 9. testatur. Geminabant autem tertio quolibet anno duodecimum mensem quem ideo vocabant, *Adad*, vt complerent annum Solarem, cui deerant dies vndecim, & horæ sex. Anni igitur Aegyptij à sacerdote Solone expositi, quantum hucusq; lectione sum consequutus, duodecim Lunationum, vt minimum, erant: & Petrus de Aliaco libro iamiam citato verbo septimo. ex sententia Abrachis Azarchelis, vt Alfonso, hoc ipsum confirmat. Rursum si mestrui anni illi dumtaxat extitissent, nulla erat causa cur sacerdos ille Græcos appellaret pueros, neminemq; diceret in Græcia esse senem, quod apud Græcos nulla esset prisca memoria, nulla cana scientia, quod & Iosephus lib. 1. cõtra Appionem Græcis postea exprobrauit: cum enim octo millibus annorum Lunarium, Solares annos circiter septingentos, & sexaginta quatuor conficias, quis credat Solonis ætate, nullam fuisse apud Græcos aut memoriam, aut cognitionem illarum rerum, quæ eos tam paruo temporis curriculo antecesserant? Mirum autem est Ponticum Viruuium illum affirmare, Simplicium 1. Cœli. sic Græcè scriptum reliquisse. *Audiui ego ipsos Aegyptios astrorum obseruationes non paucioribus sexaginta tribus myriadibus annorum, cum tamen Simplicij Latina lectio supra tex. commet. 27. sic habeat. Audiui autem ego Aegyptios astrorum obseruationes habuisse descriptas non paucioribus quam à quinque millibus annorum Babilonios autè à pluribus: vbi latissimum est inter vtranque lectionem discrimen, atqui Philosophus hic, annum Græcorum & Romanorum in morem capiebat. Nec Cicero in libro de Diuinatione, & qui hunc sequitur Lactantius lib. 7. cap. 14. magnopere discrepant. Scribunt enim Caldæos iactare se comprehensa monumentis habere, *Quadringenta septuaginta millia annorum.* Antiquissimus itaque Priscis ethnicis Mundus hic sensilis est: quinimmo & eorum permultis æternus: cum enim ignorato verbo Dei simul quoque ignorarent originem rerum, supremumq; illud tempus quo Mundus esset effectus, certi quidpiam assequi non potuerunt, quamobrem, & digitis (vt prouerbio dicitur) micabant in tenebris.*

Secunda ratio

Faria Simplicij lectio.

Sed expedit primùm audire D. Aug. lib. 18. cap. 14. & protinus dicendi finem facia. Itaq; ille hunc in modum, & rectè profectò nos admonet; *Nos, inquit, in nostra religionis historia fulti auctoritate diuina, quidquid ei resistit, non dubitamus esse falsissimum, quomodolibet cetera sese habeant in secularibus litteris, quæ siue vera, siue falsa sint, nihil momenti afferunt, quo rectè beatè viuamus. hæc ille.* Quapropter quod Eusebio pridem, hoc mihi nunc quoque magis arridet, videlicet Marcum Varronem præ ceteris auctoribus doctius veriusq; controuersiam hanc explicasse. Etenim referente etiam Cæforino libro de Natali, cap. 17. tria Mundi interualla ille statuit, quorum primum à principio hominum ad Cathaclismum protrahebat, atq; quot annorum extiterit comprehendi posse negabat: secundum à Cathaclismo ad primam vsque Olympiadem, quod & *Mithicum* hoc est fabulosum prouidenter

Summa explicatio totius propositi problematis.

denier vocabatur: de eo enim fabulosa permulta à scriptoribus narrantur. Tertium ducebat ab hac Olympiade ad sua illius tempora. Hoc autem historicum ideo nuncupabat: quia veris narrationibus res gestas scriptores permulti litteris consignassent.

LECTIO SEXTA.

VAE de anteriori Mundi ætate differuimus, suo veluti iure à nobis postulant, vt de eius posteriori vita, subsistentia, & duratione nonnulla quoque in præsentī dicamus: quod & me facturum recipio, hac tamē lege & cōditione, vt nemo curiositatis aut, superstitionis, aut denique malè collocati temporis ideo me redarguat; quod nonnullorum obscurissimorum auctorum ineptias verius, quàm monumenta accuratissimè etiam legerim, atq; adeò quòd non acquieuerim Arist. & Quintiliani consilijs, qui abstinendum esse monent ab euoluendis hoc genus schedis, & Auctoribus: Nam, & si fatear sic illis visum fuisse, mihi tamen quod norim vel olitorem interdum esse opportuna loquutum, & imbecilla contemptibiliaque illis, à Domino crebrū præferri, quæ ob ingenij eruditionisque magnitudinem excelsò illustri que loco ab hominibus habentur: placuit semper cum D. Hier. in Epistola ad Pamachium & Oceanum, omnium tractatorum volumina legere, quos de propositis mihi ad dicendum argumentis scripsisse noui, vt eorum videlicet lectione ingenij mei tarditatem iuuarem. Et expertus profectò sæpe sum, inde lucri quàm plurimū ad me aliquādo accessisse, vbi aliorum opinione minus sperandum fuerat: at verò odor lucri videbatur Vespesiano Principi ac fortè etiam Platoni in Hiparcho, semper bonus, ex quauis ei quoque re contingeret. Sed iam præstationem missam facio, & rem ipsam Deo auspice, aggredior.

Quæstio de diuisione Mundi.

Quæro ergo num vel saltem probabilibus rationibus (quæ nihilominus subsistant) possit supremus vitæ annus Mundo assignari; atque adeò de secundi ad nos aduentus Saluatoris Domini nostri Iesu Christi die, grauioribus coniecturis edoceri? Etenim non posse exactè ac certo sciri omnes fatentur. Matth. 14. Marci. 13. & Act. 1. in hac autem percunctatione gemina est, & contraria Doctorum Virorum sententia: qui cum scripturarum testimonijs & argumentis omnes nitantur, partesque celebres vtrobiq; sint, præstat (iuxta Auer. consilium in destructionibus disput. 2.) eorundem rationes seorsum examinare.

Prima opinio, breuè assignat huic Mundo vitam.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Sunt igitur complures qui affirmant Spiritum sanctum in factis Biblijs hinc inde multa scripsisse, ac veluti seminasse & præcipuè in libro Apocalypsis, quibus mystas suos, & studiosos ad moneret Mundum agere nunc postremum silicernium, nec prorogari proferri que diu posse eius interitum & funus. Primum quidem: quoniam D. Paulus primæ. Cor. 10. dixit, *Nos esse in quos fines seculorum denenerunt*, & D. Ioannes in sua prima Epistola. cap. 2. tempus hoc appellauit *Novissimam horam* secundo: quia iam dudum euenisse signa ille visuntur, quæ Lucæ 17. & 21. antecessura Mundi

Mundi obitum dicuntur. Et cum primis, impurissimi hominum mores, & Ecclesiæ grauissimæ persequutiones. *Tertia ratio.*

Ad hæc proferunt ij fermè omnes Helix sanctissimi Vatis oraculum Hebræis celeberrimum, & sacrosanctum, & à Patribus permanus, (vt aiunt) acceptum, nimirum, *Sex mille annos duraturum esse Mundum*: quam rem inde etiam maiores nostri quidam colligunt, quoniam sex diebus scribitur Deum creasse, uenisse seque Mundum, si quidem D. P. in 2. epistola cap. 3. ait, *Diem unam apud Dominum esse mille annos, & mille annos sicut unam diem* & ante hunc David Psal. 80. *Quoniam mille anni ante oculos tuos* (inquit) *tanquam dies hesternæ, quæ præterijt*: & sic sanè ratiocinatur eruditissimi Patres, Ireneus lib. 5. Lactantius lib. 7. cap. 14. D. Hier. in Epistola ad Cyprianum, apud quos præterea legimus, *Ut sicut Deus sex illos dies in tantis rebus fabricandis laborauit; ita quoque ut Religio eius & veritas, in his sex millibus annorum labore necesse est, malitia prævalente ac dominante: & quando aduenerit septenarius numerus & octonarius, exercebitur tunc verus sabbatismus, & reddetur circuncisionis puritas*. hæc & id genus permulta apud eosdem legere est: quibus intelligimus, & ab eo dierum numero, quo conditus scribitur Mundus, & ab Ecclesiæ persequutionibus, quas experiebantur, ac denique, vt Lactantius lib. 7. cap. 7. testis est, quòd putarent suis eorum temporibus iniquitatem, & malitiam vsque ad summum gradum creuisse, magnopere fuisse commotos, vt arbitarentur aduentum Domini non admodum procul esse, ac proinde non nisi totidem annorum millibus duraturum hunc orbem. sed & D. Cyprianus, qui ad Fortunatum de exhortatione Martyrum dixit, *Sex millia annorum iam pœna complentur, ex quo hominem Diabolus impugnat*, cum scriberet ad Cecilium de sacramento Dominici calicis lib. 2. cap. 3. disertè sic ait: *Et quia iam secundus eius aduentus, Domini videlicet, nobis appropinquat*: & Sermone 4. de mortalitate, *Corruente*, inquit, *iam Mundo, & malorum infestantium turbinibus obfesso*; vt facile ad ea respexisse videri possit, ad quæ & priores illi, quos commemorauimus, inspexerunt; nimirum & ad numerum illum sexenarium, ac præterea ad Ecclesiæ vexationes & perturbationes, quas & Lactantius deplorat, quarumq; causa D. Basilius Epistola 71. quæ est ad Alexandrinos subhæsitat (interrogatiuè enim loquitur) extremum tempus instare: & D. Hier. in Cathalogo Iudam quendam Doctorem adducit, qui de septuaginta apud Danielem hebdomadibus disputans, & Cronographiam superiorum temporum, vsque ad decimum Seueri annum perducens, in eò tamen lapsus sit, quòd aduentum Antichristi circa sua tempora futurum esse existimauerit: & hoc ideo, quia magnitudo persequutionum, præsentem Mundi minabatur occasum. Denique ab Ecclesiæ fermè incunabulis ad hanc vsque tempestatè magnos viros hæc suspicio tenuit, si quidem Thessalonicenses viuente D. Paulo inuasit, quos & grauissimis verbis propterea consolatur, & longius abesse edocet, quàm existimarent. 2. ad Thessal. 2. ac denique tanquam permanus tradita peruenit ad Ireneum, qui sub Commodò maxime floruit, anno videlicet Domini 175. & inde ad Iudam illum de quo modò dicebamus, qui circiter annum ducentessimum Domini vixit, & mox ad Cyprianum

Ab Ecclesiæ incunabulis ad hæc vsque tempore magni viri adesse diem Domini præfocibus existimauerunt.

num, qui ducentesimo & trigesimo, vel (sicut Trithemio visum est) 249. & ad Lactantium, anno trecentesimo vigesimo, & inde ad D. Basilium, locis citatis, atque ad D. Ambrosium, in oratione pro Satyro fratre, circa annū quadringentesimum, quo tempore & Ioannes Monachus (quem Andreas Mafius vir doctissimus in margine Chrysostomum esse putat) sermonem reliquit de occasu huius Mundi, & de venturo Mundo nouo, teste Barcepha, parte prima, & profectò hom. 33. in Ioan. Ita Chrysostomus loquitur. *Non longè à fine absumus, sed iam Mundus properat: hoc bella, hoc afflictiones, hoc terræ motus, hoc extincta charitas, significant.* Et confestim ad D. Hieronymum, anno quadringentesimo vigesimo, & ab his ad D. Grego. Papam. in Homilia, *Erunt signa.* qui circa sexcentesimo Domini, annum Ecclesiæ præfuit, & inde fermè ad omnes gradatim sequentibus Ecclesiæ temporibus peruenit. Nam referente Sigisberto in Cronicis, fuit vulgò hac de re frequenter trepidatum, præsertim autem annis sexcentesimo septuagesimo, & septingentesimo nonagesimo tertio; & per Galliam circiter annum Domini millesimum: *Quod euenisse fortasse potuit*, inquit Gulielmus Lindanus in præfatione suæ nunquam satis laudatæ Panopliæ, ex *millenarij reliquijs*: cui profectò assentiri ipse neutiquam possum. Primùm enim, non sic dicti millenarij sunt, quia ab Ascensione Domini ad eius vsq; iudiciū decursuros annos mille arbitrarentur: sed quia existimarent Dominū esse regnaturum in terris post electorum primam resurrectionem (quandocūque illa futura esset) annos mille. Secundò, longè breuius tempus ab Ascensione Domini ad primam resurrectionem vsq; decursurum millenarij putabant, si Lactatio credere voluerimus, qui censerit corū vexillarij potest, vt mihi quidem videtur, quòd fufius splendidiusq; quam Papius Irenæus, Tertullianus, Victorinusq; & alij hac de re scripserit. lib. 7. cap. 23. ait: *Rem ipsam declarare lapsum ruinamq; rerum breuifore, hoc est, expletis à Mundi origine sex mille annis: & verba hæc illicò subdit: Quamquam inuicem dissentiant aliquantulum in hac colligenda summa scriptores: expositio tamen omnis, non amplius quàm ducentorum annorum est.* hæc ille: quibus planè verbis patenter docet, expectandam esse primam resurrectionem annum circiter quingentesimum vigesimum à Domini resurrectione. Sed neque D. Epiphanius contra Hæreses, Tomo 2. & D. Hieronymus in Ezechielè cap. 36. & ad Aedibiam q. 2. memoriæ aliquando prodiderunt, millenarios vel inde dictos, vel etiam existimasse, post annos mille, Dominum esse reuersurum ad nos: quinimmo nec D. Aug. de Hæresibus hæresi 8. qua Cerentianos, Coriphæos, Chiliastarum facit (cùm tamen D. Hieronymus Cerentianis suppressis, Papiam, & cæteros iam iam à me accersitos Patres, huius fabulæ (ex aliorum tamen fide) auctores fecerit. Nec Isidorus lib. 8. Aethymol. cap. 5. & habetur 23. q. 3. cap. penult. vbi Augustinum sequitur, huiusmodi quidpiam millenarijs adscribunt, vt proinde nõ ex eorum reliquijs oriri potuerint pauores illi eo anno in Gallias præsertim, & inde rectè existimasse rerum non imperitos, tot Monachorum Cenobia eo sæculo fuisse extructa sicut Lindanus scribit: sed contigisse id ego profectò existimo, ob insignem præcipuè, ac celebrem Monachorum sanctitatem, quæ magnis Principibus

Examinatur opinio Gulielmi Lindani in præfatione Panopliæ. Prima ratio contra illam opinionem. Secunda ratio.

Sed & Theodo vetus lib. 3. in his millenarij neposem quendam recenset Episcopum Aegyptium.

Tertia ratio.

Reiicitur Lindani, & quorundam suspicio, cur tot monasteria circa annum Domini millesimum extructa fuerint.

Principibus conspicua cùm esset (miraculis enim, Prophetiæq; Spiritu multifariam illi à Deo ornabantur) ad puriorem Christianismum, suis opibus præferendum, eos non modò alliciebat, verùm etiam compellebat: quamobrem & repudiato, ac generoso quodam animo contempto Mundi fastigio, visi sunt permulti vtriusq; sexus summi viri, humili demissòq; habitu induti, famulatum Deo gratissimum præstitisse. Sed fortè vir ille doctissimus, *Millenarios* istic appellauit, non peruulgatos illos, quorum meminimus, & qui passim hoc nomine à doctis intelliguntur: sed quos D. Aug. lib. 18. de Ciuitate Dei. cap. 53. refert, tantum temporis decursurum existimasse ab Ascensione Domini, ad eius aduentum vsque: cuius verba hæc sunt: *Quos tantum alij quadringentos, alij quingentos, alij etiam mille ab Ascensione Domini, vsque ad ultimum eius aduentum compleri posse dixerunt.* Sed si (hæc ita se habent) & ad hæc Augustini verba ille respexit, primùm quidem vel aliqua periphrasi hoc studiosis indicare debuerat, ne in voce æquiuoca laborarent: deinde à nemine probato auctore (quod nouerim) hi millenarij nomine simpliciter hucusque venerunt. Similiter enim, priores, quingentarij, & quadringentarij dicti fuissent: quos loco citato D. Aug. commemorat.

Atqui redibo vnde digressus sum, & à millesimo ad annum Domini. 1140. venio, in quo D. Bernardus claruit: qui & similiter existimauit, à signis in scripturis traditis, suo propemodum tempore venturum esse Dominum ad iudicium: quod etiam Ambrosius Catherinus in Commentarijs 2. cap. Epistolæ secundæ ad Theffal. hac nostra fermè ætate adnotauit. Abbas autem Ioachin, paulò D. Bernardo posterior: floruit enim, si Vincentio Beluacensi credimus, anno 1185. at verò si Trithemio 1200. ita Apocalipsim interpretatus est, vt Mundi terminum diffiniret intra geminam generationem esse futurum, hoc est, intra annos sexaginta. quo tempore & Cyrillum quendam Carmelitam, dedisse ad eundem Ioachinum Angelicum quodam oraculum de tempore Christi aduentus idem Trithemius scriptum reliquit. Et vsque adeò hic rumor & metus subinde homines occupauit, vt Magister Ioannes Parisiensis Dominicanus, anno Domini 1300. Tractatum de Antichristi foras dederit eruditum sanè, & accuratum, in quo (absque asseueratione tamen) iudicium in longius tempus proferebat, etenim ad annum 1569. (quem gratias Deo nuperrimè absoluimus) sua supputatione (vt mihi quidem visum est) relegauit. Arnaldus autem de Villanoua Ioannis Sincronus floruit, siquidem Anno 1310. interuallum aliquanto breuius contractiusque eidem assignabat. videlicet circiter annum Domini 1326. quemadmodum D. Antoninus tertia parte historiæ titulo 21. c. 2. memoriæ prodidit, Sed & legi, Hubertini Minoritæ, à Casali, tractatum de septem statibus Ecclesiæ, qui Ioanni, Arnaldoque coetaneus fermè fuit, rudem profectò, & indigestam rerum congeriem; legi & Thelesphori cuiusdam Heremita libellum (Dolone obscurioris) de magnis Ecclesiæ tribulationibus, quem iuxta sui cerebri figmenta (vt ego quidem sentio) confarcinauit, vel sicut epistola præliminaris ait, ex libellis Methodij Episcopi & Martyris, & illius Abbatis Ioachini, cui

Compelle eos intrare. Lu. 14.

Quis fortè dicat iur Lindano Millenarij.

Neque tamen satis proprie, & accommodatè Lindanus loquutus esset.

Sunt qui generatione faciunt triginta dumtaxat annorum & sunt qui in tempus longius protrahunt.

Argumentum
præcipuum &
commune, Do-
ctorum quos
recesimus.

cni mirum est, quantum atas illa vulgo tribueret; exque Cyrilli & Merli-
ni, ac Danduli cuiusdam uaticinijs (cuius ego scripta non legi:) & pro-
fecto incredibile est, quales, quantasque ineptias de Ecclesiæ reformatione,
de Antichristo, ac de Papa Angelico in eo effudit. Proferuntque ij omnes,
vt suadeant instare præ foribus diē Domini, sacerdotū & populi deperditā
vitam, & contaminatissimos mores: indeq; colligunt fieri nō posse, vt
non sit admodū propinqua Dei vindicta, qua in vniuersum orbē desequiat.
Nam & Dominus notē hanc dedisse videtur Lucæ 17. vt dicebam, & alibi.

Iam verò ita subinde quoque percrebuit rumor hic, vt Hispanias etiam
peruasit. Siquidem D. Vincentius, qui annō Domini 1413. floruit, sic
pseudo Christum præsentem populo suis concionibus scriptisque facie-
bat, vt existimarent per multi eum iam aduenisse & viuere. Porro autem
meminit Epistolæ Viri huius Sanctissimi, quam de re hac scribit, Sanctus
Antoninus 3. par. titulo 23. cap. 8. qui superiore quoque titulo cap. 27. ad
notauerat Manfredum quendam Vercellensem Ord. Præd. sanctitate, &
eruditione celebrem, identidem similiter prædicasse. Sed & Aliacensis in
tractatu de concordia Astro. veritatis & narrationis historicæ, cap. 60. &
61. (quem tunc temporis scribebat videlicet anno Domini. 1414. sicut in
calce operis ipsemet aperit) ex astronomicis indicijs. & cum primis ex
octaua coniunctione maximè suspicatur futuras magnas & admirabiles
Mundi alterationes, & fortè etiam venturum esse Antichristum anno Do-
mini 1789. Ab his ad Nicolaum Cusanum Cardinalem peracuti, ac per
illustris ingenij hominem propero, qui cum de nouissimis diebus speciali
libello perimultas attulerit coniecturas, minori tamen numero coniectura
eundem libellum inscripsit, fortè, vt significaret huic vni se præcipuè
ac præ cæteris niti; qua componit Ecclesiam Christo Domino, & illius in
terris peregrinationem & gesta accommodat huius peregrinationi & ge-
stis, cæterasq; ad hanc vel firmandam, vel illustrandam subdidisse. Docet
autem Christi ætatem annorum triginta quattuor extitisse, eamq; triginta
quattuor Iubileis Ecclesiæ adaptat, ac inde inducit (satis obscure) Christi
resurrectionem Antichristo deuicta, futuram circiter trigessimum quar-
tum à resurrectione Domini Iubileum, qui in annum 1700. incidit: sed
tamen hanc ita prorogat, vt futuram esse nihilominus dicat, ante an-
num Domini 1734. addiditque se ignorare quantum interualli inde fu-
turum sit ad Ascensionem Ecclesiæ ad Cælum vsq; Affert etiam &
Philonis testimonium, qui dixerit diluuium (qui fuit prima Orbis purga-
tio) in Iubileum 34. post primum Adamum incidisse; vt proinde rationi
consentaneum esse videatur, secundam Mundi purificationem quæ igne fa-
cienda est, similiter in 34. Iubileo post secundum Adamum venturam:
Hæc & id genus alia quædam affert, quæ ab alijs pridem allata etiam fue-
rant, vt rectè dixeris crambes recoctas, vno Dei oraculo excepto, quod suis
monumentis eundem Philonem scriptum reliquisse ait. Etenim cum Mo-
ses Deum rogasset, vt inquit, quantum temporis præterisset, quantumq; præ-
terea ætatis Mundo superesset, sic idem respondisse Phylō scribit, *Duo se-
mis transferunt, ac semis duo supersunt.* intelligens priora duo semis, tēpus
quod

quod intercessit cū ab Adamo ad Cathaclismū, tum èt à Cathaclismo ad eun-
dē Mosem: alia verò duo, illud quod à Mose ad Christū, & quod ab eo ad Ec-
clesiæ resurrectionē vtura erant. Admirabar profectò, cum hæc legerē, & cōsi-
derabā doctissimū alioqui & acutissimū hoīem nō animaduertisse q̄ hæc sint
infirma, & à solidioribus ingenijs aliena, passimq; irrita. Quæ. n. superiori pro-
xima prælectione de anteriore Mundi ætate disserui, & quæ de Philone illo ex
doctissimorū hoīum censuris recēsui, vel à fundamentis hæc oīa euertūt. Flo-
ruit aut Cusanus, vt eodem loco ipsemet scribit, anno Dñi 1452. Ab eo aut
ad Fratrem Amadeū in suis reuelationibus, siue, vt ille loquitur, Apocalipfin, &
ad Fr. Hieronymum Sauonarolā (vt ferūt) progressa est hæc instantis diei Dñi
opinio, quorū tēpestate Ioan. Picus ad miraculū vsq; doctus, in cōclusionibus
illis Cabalisticis, quas iuxta propriā opinionē defendendas Romæ proposuit,
iuuenili quidē, sed generoso tñ ausu, in cōclusionone nona, sic dixit, *Si qua est de
nouissimis temporibus humana cōiectura inuestigare possum per secretissimam viā
Cabala, futuram cōsummationē seculi hinc, ad annos quingētos, ac quattuordecim,
& dies viginti quinque,* & rursus in quōnibus, ad quas pollicetur se p numerū
respōsurū. *Similiter quando futura sit seculi cōsummatio,* loco 38. ait, *Et per Ca-
balam, & per numeros res tāta inuestigari & è tenebris educi potest.* Emisit iam
verò conclusiones illas sub Innocentio viij. anno Dñi 1480. quibus si suppo-
sueris, 554. summa tibi cōsurgit 1994. At verò post hūc Fraciscus quidā Me-
letus sub Leone X. & nuperrimè Ioā. Federicus Lumnius, tanta diligentia, tan-
toq; Scripturarum Sāctarū apparatu, totq; Patrum testimonijs instructi hac
de re scripserūt, vt cū eorū percurrere libellos, prioris quidē *Quadriuum tem-
porum Prophetarum,* posterioris verò *De extremo Dei iudicio, & Iudeorum uo-
catione* inscriptos, non semel in mentē mihi Xerxis, Persiæ Regis, snia venerit;
Etenim cū hic (referente Suida) magnos Græcorū labores intellexisset propter
Oleam, quam Arist. καλιςέ φανον vocat, ex qua victores coronabantur, Quo (in-
quit) isti pro libertate pugnabunt? Perspiciebam. n. si in re meliore sui vires in-
genij hi doctores exercuissent, futuros illos præclara immortalisq; gloria præ-
multis alijs in Ecclesia dignos. Illis igitur instructissimis locupletissimisq; li-
bellis, prior quidē in dicitū futurū esse pronunciauit intra annū Dñi 1530. &
annū 1540. vt fortè viri huius scriptis, pseudoprophete Lutherani futurū iu-
diciū anno Dñi 1533. ita cōstanter affirmauerint, vt referēte Cocleo in actis
Lutheri, certum quoq; diē, temerarij imprudentesq;, definirent: quāobré &
abstinnerunt permulti ab ædificijs & ab agricultura, & fuerūt quoq; nobiles
nō pauci qui Eucharistiā eo die (veluti cōfestim migraturi) supplices sumerēt.
Alter verò & patēter & sapiēter sui nō esse propositi testatus frequēter est, cer-
tū aliquod tps futuro iudicio determinare: sed sibi hoc vnū velle, nequaquam
hinc in longinquū id esse differendū, & cū coniecturas, rationesq; ac testimo-
nia proferat, vrget præ cæteris conuersionē Indorum ad fidem, quos oīum
postremos daturos Christo Dño nomē Esaias 18. cap. (vt cōtēdit) cum primis
testatur. Sunt aut Esaiæ verba hæc, *Ite angeli veloces ad gentē conuulsam & di-
laceratam, ad populum terribilem, post quem nō est alius; ad gentem expectantē &
conculcatam.* Huic & Iacobus Naclantus in pludijs suæ Medullæ cap. 4. fermè
subscribit, quāquā nec hac nititur cōiectura: & huc inclinare aliqu, vī proba-
bile esse, vt anni Iubilei analogiā habuerint cū annis vitæ Christi: quod & Cu-
fanus

sanus antea dixerat, atq; adeo vt à Christo Dño ad finē vsq; Mūdi intercessuri anni 1600. sint, & 56. sed nūtat tñ, ac subhēsitat. Cardanus vero li. 2. de varietate cap. 2. ex octaua spheræ motu diuinat magnam futurā mutationē in lege Christi anno Dñi 1800. & fermē cōsentit Aliacensi, q dixerat anno Dñi 1789. quāuis hūc minimē citet. Vt ex his oibus, duo nobis certa, explorataq; hūc usq; sint: Primū quidē ab Ecclesiæ infantia: & vt dicebā, eunabulis; existima tū à permittis magnis viris fuisse, hāc esse postremā Orbis a tate eiusq; interitū, & funus p̄ foribus veluti adesse, ac proinde et, instantis diei Dñi opinionē, sensim perpetuoq; in ea adolēuisse. Alterū verò eos oēs hallucinatos esse, & falsos qui certū ac determinatū tps eidē definire ausi sunt (Aliacēsi, Cardano, Cusano, & Pico, exceptis, de quorū opinionibus posteri iudicabūt.) Quā rē D. Aug. 18. de Ciui. Dei. c. 53. & S. Tho. 4. d. 43. art. 3. q. 2. iam pridē quoq; adnotarūt, vt satis admirati nō desinā, cur rēctiores tā opere laborēt et nūc, vt hoc tps vel aliqua saltem cōiectura diffiniāt, cū perspexerint frustra eorū maiores hāc in re laborasse. Et sanē post illos velle hūc rerū cursui & ordini determinatū quoddā tps & certū annū aduentus Dñi ad iudiciū determinare, insignis cuiusdā leuitatis, & audaciæ (vt dicā quod sentio) nō tā cōiectura q̄ argumētū perspicuū est. Nec possum populares concionatores à graui culpa eximere, cū plus nimīū q̄ par est, de suggestu imperitæ multitudini hęc obtrudunt. Non sunt. n. p̄dicada q̄ certa nō sunt; sicut S. Tho. grauitē p̄fecto; docuit, eū in principio opusculi 1. 2. inficiatur, p̄dicandū esse in stella quā Magi viderāt, crucis notā fuisse, quod Ecclesia minimē hoc exploratū habeat. Rectē p̄fecto venere rab. Beda de tēporū rōne. c. 6. dixit, *Omnes quidē sanctos hōrē aduentus Domini diligere. 2. Thimoth. 4. ac vt propē sit desiderare: sed eos satis periculosē agere qui hanc propē esse, aut longē putare, vel predicare presumūt* Adde, fortiora esse argumēta q̄ illos Doctores ab illa snā dimouere debuerāt, quā q̄ in illā induxerūt. Et primū: qm̄ Dñs cū dixit diē iudicij latere et Angelos, satis patētē acutis exposuit, nostro studio nostrāq; diligētia; nec certo fori à nobis id tps posse (quod & ij quoq; fatentur) nec vlla solida probabilitate præterea cōiectari. Diē. n. non in propria & præssa tm̄ significatione capir, vt diuinatores quidā cōminiscuntur: sed quē admodū nō raro in Scripturis fit, latius videlicet pro tpe: & locū perspicuū qui hoc demōstrat, sequētī capite habebimus. & D. Aug. Epist. 78. cōtestatur, vt proinde liceat sic inferre, Si Angelis qui vsq; adeo hoibus præcellunt, quīq; facilius ea norunt, ad quæ mens nostra pertingere studio scripturarum & industria pōt, quibus sua arcana Deus horibus patefacit, vt D. Dionysius de cælesti. Hierarchia. c. 4. scribit; tps id oīno abscōditum esse voluit, hoc est, quod nec coniecturis consequi possent: quanto magis hoibus: ergo humanæ cōiecturæ oēs, incerte p̄fecto i re hac cōsequēda sunt: Rursus, cum Dñs, Actor. 1. Apostolis inquit, Nō est vestrum nosce tēpora: nō ne et exposuit coniecturis cōstantibus rē hanc cōsequi nos minimē posse: Etenim, sicut D. Leo Papa in sermone quodā ait, *In Apostolis suis totam Ecclesiam Dñs erudit*: quare cū eis notūā oēm, hoc est, vel inuētione, vel disciplina, vel argumētis, vel cōiecturis parabilē, tanquā quæ ad hoies minimē pertineat penitus denegēt; mihi p̄fecto vt ipem quoq; oēm nobis qui longo interuālo subsequimur Apostolos, præcidisse, tēpora illā cognoscēdi, atq; adeo inanē & frustratoriam esse oēm nostrā operā, quā in hanc rem cōsequēdā cūctiosi impendimus.

Primū qui ex inducētio ne facta coligitur, est fuisse semp creditiū diē Dñi nō procul abesse. Secundū oēs eē deceptos qui determinatū tps aduentū Do mini assignarunt. Simile quidpiā legitur in Lateranensi Concilio sub Leone decimo. Primū argumētū cōtra illos q̄ diffinire et cōiecturis certum tps aduentū Do mini audēt.

D. Grego. Nazianz. lib. 2. de Theol. creatura illa super calestia (inq̄) ingenio multo q̄ nos sumus sublimiore p̄dita, ac p̄ hoc Deo p̄ior plus abest a Deo. Neiq; perfecta cognitio ne q̄ sua dignitate antecellat hūmilē hāc nostrā naturam. Scdm̄ arg.

pendimus. Quod vt luculētius intelligas, perpende cam quam attulit: siquidē euestigio subdit, quōd in Patris potestate tēpora illa posita sint, hoc est, in arbitrio vel augēdi proferēdiq; vel et imminuendi, sicut Origenes tract. 30. in Mathæū adnotauit, pro videlicet humani generis meritis vel demeritis, in nuēs, eum nōdum certi quidpiā de tēporibus illis prædiffinisse, ac statuisse: q̄ nihilo minus humano more dñr. Nemo. n. est qui nō fateatur, frustra dari operā cognoscendæ rei, q̄ nec in se ipsa subsistit, nec in sua causa, esse determinatum habet, cuiusq; nec veritas esse possit, nec falsitas. Et obserua, dixisse numero maiori tempora, q̄ in breui spacio nō solent dici, vt D. Aug. perpendit, nimirū vt annum in quō futurum iudicium est, atq; adeo & mensē ac diē similiter cōplecteretur. & sicut adnotauit D. Hiero. in Danielem cap. 1. 2. tps annum significat. Itaq; q̄ antea dicebā, nunc denuo breuius repeto: quod Apostolis denegatum esse ille ipse Dñs ostēdit, nōne similiter denegatum sequētibus Ecclesiæ Doctoribus idē edocuit? q̄ certum sit Apostolos primitias Spiritus habuisse. Rom. 8. atq; adeo donis fuisse ceteris locupletiores, ad Eph. 4. vt p̄inde rectē acuteq; D. Aug. loco modō citato dixerit, *omniū de hac re calculatū dēgitos hac snā Dñm resoluisset*. Cōfirmare hęc possem verbis Eccl. 3. q̄ alia scola examināui. Et Admā tradidit disputationi eorū, vt nō inueniat homo opus quod operatus est ab initio vsq; ad finē, si nihilominus, et ad cognitionē q̄ scripturis acquiritur, illa extēdatur, & nostra p̄bata fuerit expositio, quinimmo, & Philastrij opinionē hęc quoq; verba euerrunt quā hesternō diē cōfutamur. Tertio, miror, & magnopere quidē, qui scū fuerit, vt Patres oī laude alioquin maiores, nō aduertirint suo eorum tpe illā Daniel. c. 8. insignē. Abominationem, & generalē à fide apostasiā, de qua D. Paulus. 2. Thess. 2. loquit, nōdū cōtigisse, & proinde, veluti per cōsequētiam, nō cogitauerint iudicium Christi vsq; adeo vicinū eis esse nō posse? Quarto, Dñs docet fore oibus gētibus promulgadum, & præconizandum Euangelium Regni, antequā veniat: atqui nōdum eorum tēpore hoc cōtingerat, ac nōdum cōspexerant plenitudinē gentium intrasse in Christum, nec Israelē oēm saluatum: de qua re ad Ro. 9. Paulus scribit. Num verò nostra hac a tate illud p̄dicatum vbiq; fuerit? Lumnius certē arbitrat fuisse p̄dicatum, ac Indos esse operarios illos q̄ vndecima hora intrauerint in vineam patrisfamilias: mihi verò nec ille, nec quisquam p̄terea alius hęc ita se hñe hucusq; persuasit: q̄ nihilominus, si cōtentiosus concederē, nihil inde à me obtinere oēs p̄terea possēt, q̄ qd nō antea vēturus sit ad iudicium Dñs, nisi vbiq; de eo cōcionatum antea fuerit: quod nos in p̄senti et docemus, & priscos aduertere debuisse cōtēdimus. Atqui cōtrouersia nostra de eo nunc est, num illico, numq; parū, aut multū postea atq; p̄dicatum Euangelium oibus Gētibus vbiq; fuerit, vēturus ille deniq; sit: ac p̄terea, num semel tm̄, & non pluries operarios suos ad eandē excolēdam vineam, hoc est, ad eisdē populos edocendos excitandosq; ad meliorē frugem Dñs misurus sit. Etenim quē admodum vnū eundemq; hoīem, crebrō multisq; modis ad se uocat, ita scripturæ Math. 23. Heb. 1. & alibi testant, Deū nō semel eundem collapsū populū admonere, & ad se accerere, ac per suos ministros ad fidē instaurare solere: quis fortē cū certū, à Dei prouidentia suorū scelerū designatam lineam attigerit, & definitam mensurā, vt Dñs loquitur, cumulatē impleuerit; tanq̄ reprobatus cōtēptū à diuina iustitia postmodū habeatur. Quā rē

Ab eo em qd res est vel nō ē, oīs dē veravel falsa primo Perierim.

Digitis. n. veteres nō merabant, de qua re Beda egregiē. Cōfirmatio Tertij arg. Nō me latet d. Hiero. & alios quosdā, aliter intellexisse locum Danielis, sed probabilius esse arbitror sentire, vt cum Pauli loco consentiat. 4. argum. Math. 24. Marci. 16. Nec. n. desunt q̄ ferme tēporib. Apostolorū imulgatū fuisse cum Et in populis Euagel. ar. bitrat. pp. verba. D. Pauli ad Ro. 10 nū. quid nō au dierūt, &c. q̄ in cōmōdiorē sensum hēt. Nota.

ego definire non audeo, & cōtrouertunt Ambrosius, Catherinus, & Dñicus Soto
lōgiore disputatione: & scitū est illud oraculū, *Nondū impleta sunt iniquitates
Amorrorū.* Sed nihilominus hoc ipsum quoq; abditissimum est in scia Dei,
quā. hanc ipsam mensurā q̄libet populus impleturus sit. Non igitur fati tuta
cōiectura est, ac multo minus ēt necessaria annunciatum fuisse oībus populis
Euāgelium, vt certō credatur cōfestim venturum esse Iudicē Christū: sed sciri
oportet hanc vel illam Euāgelij inuulgationem esse postremā, q̄ Dñs orbi
decreuit. atqui hoc arcanū est; nobis penitus imperscrutabile. Porro autē aduer
biū tēporis, *Tunc*, quod video ab his minus diligēter perpendi, nō semper pro
cōfestim, & euestigio, Scripturā capiunt, sed interdū, quoq; pro eo quod est *Te
stis*, ac temporis interpositionē & moram nō excludit. Quantū verō attinet
ad Indos, nō desunt qui scribūt vestigia q̄dā p̄dicatā illis iam pridē Christianā
Religionis fuisse apud quosdam eorum & cum primis Crucis adorationem:
sed expediet legere Michaelis Bucchingerij historiā Ecclēsiasticā pagina 203;
& Franciscum Lopez in sua generali Historia cap. 54. & ante vtrūq; Franci
scum Fernādum Cordubensem: vt neq; hoc satis firmum sit, quod Lumnus
firmum esse cōtendit, videlicet Indos postremos esse populos qui Euāgelium
audierūt; vt p̄teream D. Hiero. Haymonem, S. Tho. F. Adamum, locum Esaiē
illum quē Lumnus ad Indos sua expositione accommodat; iam pridē ad Aegy
ptios magnā cōsensione retulisse. Nec Forerius lōgius abit, qui Indorū cōuer
sionem probe nouit, q̄ scribit significari interiorem Aegyptum, & partem il
lam Aethiopiā, quā Presbyt. Ioānes obtinet: vt proinde incerta hic oīa fermē
sint, q̄ ab his doctoribus tanquam certa proferuntur. Sed quid p̄terea quod
certum est, Irenaeum, Lactantium, Cyprianum, Basilium, Ambrosium vidisse
Imperium Romanum florentissimū, ac totū fermē orbem infatiabili illu
uione vorans: Quid rursus quod & posteriores, & si aliquantō mitius illud
perspexerint & inclinatum, nihilominus quod adhuc perstaret, & quod vel
in occiduis, & Borealibus regionibus vtrūq; floreret: vt Graecorum Imperiū
consultō missum faciā, quod viuere illi ipsi perspiciebāt, eius nāq; funeri, non
nisi longē posteriores à Ioachino, Cyrillo, & reliquis illis doctoribus interfue
runt, q̄q; & id ad Romanum spectare doctoribus cōstat. Quāobrem inuenias
Chronographos, qui ob id eius Imperatores (Turcas quamuis) in cōscribendis
subduendisq; Ecclēsiē annalibus, nunc quoq; accersunt. Quod tñ Romanū
Imperium, dum stabit, stabit & orbis, si assentimur D. Hieron. in 12. Danielis
D. Aug. lib. 20. de Ciuit. cap. 23. & si Lactantio. lib. 7. cap. 15. visum sit aliq̄ re
uersurum esse Imperium ad Asiam. Ad hęc, quis nouit statuisse Deū nolle se
Christiano Imperio veterem gloriam denuō impertiri; ac veluti instauratum
aliq̄ latissimē proferre: nō ne ille perinde vocat ea, quæ nō sunt, atq; ea quæ
sunt? Quorsum igitur pro eo Ecclēsia tota humilis, ac supplex precatur.

Ceterū & illorum Doctorum rationes imbecilliores quoq; sunt quā
vt rem tantā aut statuere, aut persuadere hominibus acri ingenio p̄di
tis valeant. *Horam* enim quam nobis obijciunt; capiunt Scriptores sancti
frequenter pro tempore, sicut ad Roma. 13. videre est: vbi Paulus dicit, *Ho
ra est iam nos de somno surgere.* & cum ij sancti Scriptores, *Fines seculorum.*
rursus inquirunt, ac *undecimam, & nouissimam horam.* planē intelligunt
omne tempus à primo aduentu Christi, ad secundum vsque. Est autem fri
gidissima

At verō ēt
Leo Casti
sis ex sentē
tia Occume
ni, & Pro
copij lon
gus multō
ā commen
tario Lum
niū abit.
Quintum
argum.

Sextū arg.
Disputatio
nis recte
est vō modo
contradice
re conclu
sioni, sed ēt
argumētis.
Auer. 1.
Phy. 22.
Ad primū
contrarie
opin argu
mentum.

gidissima expositio, quæ *horam* significare tempus bis mille annorum do
cet; & silentium *per dimidiam horam*, cuius meminit Ioannes Apoc. 8. p̄
notare quietem quam habebit Ecclēsia Antichristo deuicto per mille an
nos. commētita sunt hęc & illepidā. Sit itaque hęc postrema Mūdi ætas,
sit eius senium, aut etiam (si ij maluerint) silicernium: inde tamen non po
test ei diffiniri certus vitæ terminus, quemadmodum nec potest hominis
supremæ ætati, certa temporis, vitæq; mensura statui: quam nihilominus
communi consensione determinari (intra quandam latitudinem tamen)
anterioribus ætatibus videmus, siue quattuor assignaueris, iuxta quattuor
anni tempora; siue septem; iuxta planetarum numerum; siue, tria incremēti
videlicet, consistentiæ, & decrementi, quod complures eruditi faciunt; siue
postremō geminam tantum, iuuentutis nimirum, & profectus ad triginta
quinque; & senectutis, ac defectus, ad finem vsque vitæ, quod nōnulli Me
dici volunt: seni profectō illud exploratum dumtaxat est, se viuere diu nō
posse, sicut, & iuueni semper posse mori, sicut D. Hier. in Epistola ad Mar
cellam, ait. Si enim mors cettē constituta esset ætati, fieret homo insolē
tissimus, & humanitate omni careret: quemadmodum latē persequitur La
ctantius in lib. de Opificio Dei. cap. 4. Sed trita vobis est Catonis sententia,
apud Ciceronem, neminem esse vsque ad eō senem, qui annum se posse vi
uere non putet: & cernimus à septuagesimo (qui vitæ nostræ communis sta
tuitur terminus, Psal. 89. quamuis Auerr. 2. de generatione Aristotelem,
quem honoris ergo Magistrum vocat, dixisse referat, vitam nostrā esse me
diam inter annum septuagesimum, & nonagesimum) alios quidem migra
re ocyus, alios tardius; & non deesse qui dextera centesimum cum Nestore
computant annum, quamobrem & S. Thomas loco nuper citato quarti,
scitē prudenterq; dixit, postremam hominis ætatem posse esse longissimā,
ac (vt ego profectō opinor) nedum æquare, sed etiam superare annorū mul
titudine eas omnes quæ illam antecesserunt: quæ res num venerit in men
tem Lumnio, & Melero, satis compertum non habeo. Porro autem oracu
lum allatum non fuisse Helix sanctissimiac maximi Prophetæ, rerū euen
tus probat, & Gilbertus Genebrardus vir doctus & pius, qui Ecclēsiasticā
historiam, & contra trientarios non ita pridem emisit, extitisse alterius cu
iusdam Helix Rabbini testator, videlicet priore illo (vt arbitror) vitæ san
ctitate, & doctrinæ merito longē posteriore.

Iam verō signa quæ Matth. 24. Dominus interrogātibus quattuor Disci
pulis dedit, vt ex Marco patet, non tam consummationem seculi, quā ex
cidium Hierosolymitanum fore p̄cessura. Ioannes Chrysol. Theophila
ctusq; rectē adnotarunt. Quamuis enim Discipuli tria interrogauerint,
quemadmodum D. Hilarius, & D. Hieronymus admonent, quo tempore,
videlicet Hierusalem destruenda erat, quando ipse reuersurus esset in Mun
dū, & quando futura esset consummatio seculi; ita tamen Dominus eis re
spondet, vt eorum vtilitatem curiositati proferat, & neglectis percuncta
tionibus alijs, priori tantum incumbit, & proinde (si his auctoribus credi
mus) contextus totus de excidio Hierosolymitano loquitur: quare & Do
minus illos p̄parat, ac p̄munit dicens, *Videte ne turbemini*; videlicet

Vide Reclam
tum in p̄clu
dijs sine medi
le.

In libello de se
nectute.

Ad secundum.

Ad tertium.

putantes ex bellis, & persecutionibus instare diem extremum. & hic mihi commentarius magnopere placet.

Ad quartū & quintū.

Iam uerò & argumenta à numero dierum ducta, quibus conditus natus Mundus, & à persecutionibus Ecclesię petita, leuiora mihi videntur, quàm vt in eis diluendis multam operam impendere debeam. Primum enim, videntur hæc esse profecta ex priscorum Philosophantium figuris: qui (teste Leone Hebræo Dialogo quinto) infernorum corporum materiam sex millibus annis non nisi germinare ac pullulare dicebant, ac deinceps septimo millesimo quiescere. Rursum, falsos fuisse illos in aptandis sex millibus illis annis sex opificij Mundi diebus, testatum facit, quòd præterisse sex illas annorum Myriades, iamdudum eruditionibus est in confesso (quamuis & Leo ille, & alij quidam negent) & materię quies illa, ac sabbatismus adhuc non venit: nec circuncisionis puritas (vt Sancti loquuntur) nobis (quod videamus) imminet. Deinde ostendit Diuus Aug. lib. 20. cap. 23. millenarium numerum vniuersitatem temporis designare, sicut, & centenarium denarium, ac septenarium, vt proinde, cum dicit Dauid, *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ*, audiendus proinde sit, ac si primum accusaret nimiam temporis celeritatem & fugam, & deinde sibi coram, & tanquam ob oculos sisteret, vniuersitatem temporis vitę suę, quantumcunque illud futurum esset; ac dicere uoluerit, id comparatum æternitati (quam illis verbis exprimit, *ante oculos tuos*) esse breuissimum, hoc est nullius morę nulliusque consistentiæ. nam inquit, *sicut dies hesternæ quę præterierit*, prorsus videlicet, & quę nihil sui habet. Sed age, nonne & ante Dauidem, Iob hoc idem sæpe inculcauit? lege. cap. 7. 10. 13. 14. Hoc uerò hic ipse Rex & Propheta. rursum Psal. 38. ita repetit: *Ecce mēsurabiles posuisti dies meos*, siue, vt Hebræicè legitur, *Ecce palmariū*, hoc est tam breues, vt palmis metiri liceat: & *substantia mea*, hoc est, substantia mea; & *duratio, tanquam nihilum ante te*, & euestigio. *Verum tamen vniuersa vanitas omnis homo uiuens*, hoc est bonæ fortisq; temperaturę, validus, robustus, & qui ppter ea videtur aliquid insigne esse præmultis. Et hoc quoque Iob cap. 7. deplorat. *Nihil enim (inquit) sunt dies mei.* & D. Petrus loco citato similitè aperit, & fortè cōplures Sancti, qui se minimè dubitare dixerunt iudicij diem esse vicinum, respexerunt cum primis ad hanc temporis pernicem velocitatem, vitęque nostrę breuitatem, & ad æternitatis consistentiam & immobilitatem. Non igitur loca hæc vel de tempore vitę maioris Mundi, vel de analogia annorum, cum diebus quibus fuit absolutus & expolitus, loquuntur. Extranea profectò sunt hæc, & vt post D. Aug. in fine libri de Ciui. Dei, existimo, sunt ab intentione vtriusque Sancti longe aliena. Ad hæc, existimant Hebræi fuisse ab initio constitutos hominibus mille annos vitę, sicut refert Franciscus Georgius Tom. 7. Armonię cap. 75. Cantici secundi: quam rem Lactantius lib. 2. cap. 13. *proditam diuinis litteris esse, ait & per omnium scientiam publicatam.* Sed hæc dixit (opinor) ob longeuā illā primæ ætatis Patrū vitā, quos scriptura cōmemorat: & quod scriptura recēseat Deū dixisse, *Non permanebit spiritus meus in homine in æternū, quia caro est: erunt q; dies illius centum viginti annorum.* Gen. 6. vt ex his

his certissimum sit Prophetam contulisse vitam nostram hanc quantumuis longissimam cum æternitate. Sed & argumentum quod à persecutionibus Ecclesię dicitur fefellisse nonnullos, testes grauissimi sunt loco citato decimi octauo libri. D. Aug. & D. Hier. in Cathalogo, cuius verba supra retulimus. Semper enim Christi Ecclesiam impij & nequam homines oppugnant, euertereque conabuntur: vt proinde dictum sit Actorum 14. *Per multas tribulationes oportere nos Regnum Dei acquirere.* nec enim melioris conditionis ea futura est Christo Domino ac sponso, de quo similia leguntur, Lucæ 24. & sicut D. Bernardus alicubi ait: *Non decet sub capite spinoso membra esse delicata.* & ad Rom. 8. Paulus: *Si tamen compatimur, vt & conglorificemur.* Et infestatio, quæ omnium maxima & acerbissima, sub pseudo Christo futura est, Marci 13. Lucæ 21. nondam adesse præforibus (gratias Deo) videtur, sicut diuinaculi illi, & pauidi hoies arbitrabentur.

Apocalypsim autem ita esse complicatam & obscurā scimus, vt celeberrimi, grauissimiq; viri, Dionysius, Corinthiorum Episcopus apud Eusebiū Cæsariensem lib. 3. cap. 39. & lib. 7. cap. 22. & Cardinalis Caietanus. in præfatione suorum in Epistolas D. Pauli Commentariorum, desperauerint literalem eius intelligentiam se consequi posse: à qua dum taxat trahi ualidam argumentum & efficax coniectura communiter existimatur: quare & ij ad allegorias, & ad anagogias in ea interpretanda fermè progrediuntur. Sed cum certas constantesque de rectè formandis allegorijs regulas crebro prætereant, minimè mirum est, si nec spiritualementem sensum sunt ubi que consequuti: quod sanè & eorum inuicem discrepantia, & rerum euentu splendida manifestant. Dabit Spiritus sanctus eius libri intelligentiam quibus, & quando uoluerit, & quæ in eo pulcherrima sunt; arcana aperiet 1. Cor. 12. tot enim habet Sacramenta, quot verba, vt D. Hiero. in Epistola ad Paulinum scribit.

Porro autem de Oraculis & Vaticinijs, quæ illi doctores proferunt, in præfatione non agam; quòd longiorem sermonem expetant quàm qui fieri à nobis hoc loco possit. Et si enim nostrum sit, nec spiritum extinguere, nec Prophetias spernere. 1. Theff. 5. tamè probādi Spiritus antea sunt. 1. Ioan. 4. Angelus etenim Sathanæ transfiguratur se in Angelum lucis. 2. Cor. 2. & Prophete audiendi nō sunt, anteaquam suę legationis certa constantiaq; signa dederint, Deut. 13. Montanus, quòd non satis fuerit examinatus, insignem Christiani nominis propugnatorem Tertullianum ex Ecclesia abduxit. Scripsit de probatione Spirituum, & de examinandis doctrinis, egregiè Ioann. Gerson. in prima parte. Sed cum primis videndus est D. Aug. quomodo occurreret Manichæis, & alijs impostoribus, spiritum iactantibus, contra fundamentum cap. 4. & de unitate Ecclesię, & alibi. Quibus adde quantum ad propositum nobis argumentum pertinet, ea tātummodo materiam Prophetiæ & existimari & esse, quorum cognitio utilis est ad salutē S. Tho. de veri. q. 12. ar. 2. Atqui cognitio anni vel temporis occasus Mundi prodesse nobis ad capescendam salutem non potest: quod profectò ab eius opposito non multo negotio nunc demonstro. Dominus enim propterea latere nos diem illum uoluit, vt paratos ac sedulos nos ita exhibea-

Ad sextū arg.

De Apocalypsi D. Ioannis.

Hæc propter Erasmi dicitur qui ita ait quasi referat aliquid scribere quod non intelligatur & ea que habentur. ff. de his que pro non scripta habentur l. 1. ubi dicitur scriptura que obscure loquitur pro non scriptura haberi. Ad argumentū ab Oraculis.

mus, perinde ac si præ foribus mox adesset, ac nos essemus citra moram ei obuiam ituri: quod 4. d. 4. 3. S. Thomas obseruauit, & ipse Dominus luculenter præmonuit, Matth. 24. Marci. 13. & denique Lucæ 17. & 21. In quibus Lucæ capitibus sic quoque scribit D. Ambro. *Quando autem uenit, noluit dicere; sed dicit Iudicij diem esse uenturum ut terrorem omnibus Iudicij imminentis incuteret, nec securitatem dilationis afferre*: & hæc quidem cap. 17. at uerò 21. ita ait: *Quid enim prodest mihi diem scire Iudicij, quid mihi prodest tantorum conscio peccatorum, si Dominus ueniat, nisi ueniat in meum animum, redeat in meam mentem, nisi ueniat in me Christus, in me Christus loquatur?* Sed & D. Hilarius, uerba Domini explicans, *Vigilate; quia nescitis qua hora Dominus uester uenturus sit*. Matth. 24. sic ait: *Ut ignorantiam illam diei omnibus taciti, non sine utilis silentij ratione esse sciremur, uigilare nos Dominus propter aduentum furis admonuit, &c.* Et solet profectò malum quod securioribus, ac inopinantibus ingruit, grauiorem molestiam afferre; sicut & Arist. dudum 2. Rhetoricorum, ait. Non potuit igitur illa Ioachini, & qui eum sequuti sunt, anxia quidem, sed inanis tamen perscrutatio ac prænunciatio, aptè, appositèq; censeret Prophetia: ac fortè ea inuestigatio non caruit peccato. Nam sicut D. Aug. Epistola citata ait, *Tempora computare, ut sciamus quando sit finis huius seculi, uel aduentus Domini, nihil aliud mihi uidetur, quam scire uelle quod ipse ait, scire neminè posse*: quem Ioachinum & hallucinatum in permultis fuisse idem S. Doctor loco nunc citato, ac ex eius doctrina emanasse complures Baguinarum errores qui in Clementinis damnantur, Gerson prima. 19. Testatur: & S. Doctori Abbas Trithemius subscribit, ut quod iuris Canonici studiosis peruulgatum est, & aliàs de hoc loco protuli, consultò præteream, uidelicet Innocentium Tertium in Lateranensi Concilio explosisse eiusdem libellum, quem aduersus Petrum Lombardum de Sancta Trinitate conscripserat.

De Prophetia
Abbas Ioachini.

De Abbate
Ioachino.

De Ioanne Parisensi, & Arnaldo de Villa noua.

De Hubertino à Casali.

De Methodio Martyre.

Ioannem autem Parisiensem, & Arnaldum de Villa noua malè olim apud vniuersitatè Parisiensem audisse testantur loco citato D. Antoninus & qui circumferuntur articuli illius Ioannis ab ea damnati. Sed & Abbas Trithemius grauius fugillat Hubertinum à Casali, & Gerson quoque ante Trithemium, in quadam breui admonitione, in prima parte suorum operum, hæreseos illum accusat; Methodium autem Martyrem floruisse scribunt sub Decio, anno 250. eumque D. Epiphanius lib. 2. Tomi primi. *Beatum, ac doctum appellat, & circa ueritatem ualde exercitatum*: quam ob rem is qui eius nomine inscriptus est liber, cui tã opere diuinatores isti tribuunt, & in prima parte Orthodoxographiæ circumfertur impressus, eius germanus fetus non est: nam & Magistrum Sententiarum citat, qui eo annis circiter nongentis posterior fuit (nisi fortè uelint hoc quoque Propheticè enunciaffe, uel ex margine in textum errore calchographi deriuasse: quod certè probabilius est. Constat enim marginales Glossas aliquando errore scriptorum obrepisse in textum, ut & Dionys. Carthusia. 1. Regum art. 2. adnotauit, & Sanctus Pagninus in præliminari Epistola Bibliorum, atque alij præterea authores scribunt. Sed olet ubique recentia tempora, & primè illius Ecclesiæ notis, aut nullas, aut paucissimas illè libellus habet,

ac

ac stylo ab his magnopere discrepat, quæ ex eo D. Epiphanius affert. Præterea quæ de Vate Merlino D. Antoninus prima parte tit. 2. cap. primo. ex Vincentio Beluacensi (opinor) de romit, uisâ mihi fabulosa & puerilia sunt, etiam cum illius gesta, & uaticinia adolefcens legerem, ut interdum existimem rectè dixisse Melchiorem Cano Episcopum Canariensem. lib. 11. locorum communium utrunque annalium scriptorem, dedisse operâ, non tam ut res ueras certasq; describerent, quam ne nihil præterirent, quod scriptum in schedis aliorum reperissent.

De Merlino.
D. Ambrosius lib. 4. Hexameron. cap. 3. Nã que pueri uisimus, ea, senes commemorare, qui possimus?

Postremùm, quantum ad contaminatissimam Christianorum vitam attinet, fatemur eos non tam rectè esse cõiectatos, quam de uerbo Dei probe docuiffet, manere uidelicet nos præsentaneam Dei uisionem nisi respiciamus; hoc enim ab ipso quoque Mundi initio factum comperimus, & Gen. 4. de Caim, & 6. & 7. de toto Mundo, & 18. & 19. de Prouincia Pentapoli, & aliàs frequentissimè: sed nec inde tamen sequitur, ut Deus conflagratione Mundi hoc sit confessum facturum: atque fuerint homines permulsi uita perditæ, & conclamatæ. Nõ desunt Deo supplicorum genera innumerabilia, quibus animaduertat in nequam & fontes homines, citra pulcherrimi huius Opificij demolitionem, quam semel duntaxat est facturum, Mercurij Trimegisti in Asclepio sententia est, Deum uel incendere uel obruere Mundum propter scelera hominum: sed non hæc vna tantum causa est, sed alie permultæ, licet præterea deterior futura sit sub pseudo Christi tempora mortalium uita, quam & Patrum tempestate fuerit ac nostra etiã sit, ac putidior fortasse quam sub diluuium Noaticum fuerit. Sed cõsuetudine sancti Scriptores grauius & hyperbolicè in enormes deploratosq; suorum temporum mores interdum inuehere, Ps. 13. Esaiæ 24. & 64. Hier. 8. Osee 4. Mich. 4. ad Rom. 2. ut fermè ex nostris Authoribus Satyricus ille accepisse uideatur, cum ait.

*Nil erit ulterius quod nostris moribus addat,
Posteritas omne in præcipiti uitium stetit.*

Et rursum.

*Quando uerior uitiorum copia, quando
Maior auaritiæ patuit sinus? alea quando?*

Quod autem arbitrantur quidam fuisse illis in locis à sanctissimis Vatribus scelera illa hominum exposita non quidem quæ eorum sæculo essent, sed quæ circa extremum Iudicij diem futura sunt, ego profectò nõ sentio. Porro autem, quòd Aliacensis diuinat ex octaua maxima Planetarum coniunctione, quæ futura est anno Domini 1789. magnas quasdam, & admirabiles mundi alterationes esse tunc temporis futuras, & fortè uetorum esse Antichristum, & Cardanus ex octauæ sphaeræ motu futuram esse magnam mutationem in lege Christi anno Domini 1860. ego non dubito utrunque posse melioribus argumētis redargui. Et primùm quidem quia mysterijs gratiæ, in quibus lex Christi est, non subiacent conuersioni & influentijs syderum. Secundò, quia Angeli optimè intelligunt ordines, & motus cælorum, ac vires & naturas syderum, & nihilominus natura ignorat quando & cæli motus desiturus est, & uenturus Dominus ad Iudiciũ sit

atque

atque adeo (ni fallor) etiam quando Antichristus ille veniet: nam inter eius aduentum, & iudicium intercelet exiguum tempus. Ergo & hoc ex astrorum situ & positione multò minus consequi Astronomi possunt. Deniq; si à syderibus penderet alteratio & mutatio Christianæ Religionis, etiam illius origo & finis ab illis ponderent. Postremo, cum incertissima sit applicatio primæ coniunctionis, & certò sciri non possit quænam fuerit planetarum dispositio: qui aspectus, cum mundus fuit à Deo creatus, quia neq; certò constat qua anni parte eum opifex cõdiderit; quæ omnia idem Ahiacensis De concordia Astronomiæ, cum Theol. verbo 17. fatetur; non satis assequor, quomodo certò stabilire etiam possunt hanc illam magnam coniunctionem quam futuram esse volunt, circiter millesimum & octingentesimum Domini annum, futuram esse octauam; & inde etiam non nihil deducere & prænunciare: sed dabitur forte aliàs locus de his differendi commodior. Et hætenus quidem priorem illam & vulgatam vicini occasus Mundi opinionem, plus iusto quoque accuratius (vt permultis videbitur) examinauimus, ac nullo solido fundamento eius auctores, ac propugnatores niti (vt puto) euicimus: qui nihilominus in pace Ecclesiæ obdormierunt, & constat fuisse inter illos qui morum sanctitate, ac eruditionis splendore toto terrarum Orbe celeberrimi habentur: vt inde liceat intelligere quid ex Olyandro, & cæteris Ecclesiæ sacrilegis Refractarijs sperandũ sit, qui non tam coniecturis, sicuti pollicentur, quàm amarulètijs & blasphemijs, hoc argumentum pertractauerunt, & loca Apoc. Danielis, & cum primis D. Pauli 2. ad Thessal. 2. (cuius verba D. Aug. lib. 20. de Ciui. cap. 19. examinat, & obscura esse fatetur) falso impudenterq; in Pontificem Romanum detorquent; vt horum lectio, quæ præsentaneum venenũ ineruditus & vacillantibus hominibus afferre solet, sancto decreto Apostolicæ sedis prudenter vetita fuerit, & nos existimemus illos esse indignos, de quibus vllam hic rationem habeamus; quanquam præterea Catholicorũ omnium coniecturis etiam immorari prudentis viri non esset.

Secunda opinio, quæ longissimam Mundum vitam tribuit.

Aggredior itaque exponere nunc quorundam opinionem, huic quam exposuimus, prorsus ac veluti è regione contrariam quam; & Ioannes Parisiensis, suppressis auctoribus, assert, & ab eruditissimis, cum in scholis ante fernè decennium de ea verba fecissem, magnis præconijs memini fuisse laudatam, ac tanquam consentaneam veritati receptam. Ergo existimant ij, magnopere illos decipi, qui censent Mundum nunc temporis senio confectum dici posse, & prope interitum; nisi fortè ad eius originem, & primæ pubis florem hanc eius ætatem referamus. Nam qui paribus mæsuris illius omnes ætates dimetietur, facillè intelliget (inquiunt) abesse illũ plurimũ ab ætate decrementi: quæ cum latissima sit (vt superius dicebamus) sola tamen eius postrema pars, filicernium nuncupatur, occasusq; præambula proxima est, & vitæ Colophonem imponit. Hoc verò ut ostendant, sibi primum sumunt, Opera Dei esse perfecta, Deut. 32. nihilq; ab eo fieri frustra, hoc est, quin suum consequatur finem, cuius gratia prodijt: ac inde veluti è viuo fonte hunc riuulum corriuant, oportere singulis cælestium corporum conuersionibus perfectionem, quæ eas decet, seruatam iri,

Primum arg. pro hac opinione.

iri; ea autem omnium consensione est, vt suum unaquæque compleat orbem, atque adeo vt finem principio cõiungat, vnde cepit cieri. sic enim tota efficitur, atque adeo perfecta. Oportet igitur, vt non antea motus ille intercipiatur, ac neque venturus ad iudicium Dominus credatur, quàm ad illud celi punctum astra globiq; omnes cælestes redierint, à quo ab initio, Deo iubente, semel profecta sunt, eandemq; totius Celi descriptionem, longis interuallis retulerint. Quorum, & si Veneris, & Mercurij, cum Sole æquali penè tempore expleantur, & Luna breui, notoq; interuallo, suum conficiat Orbem, Martis tamen conuersio bienniũ occupat, & Iouis duodecim solares annos, Saturniq; triginta. At verò conuersio octauæ Celi, vel etiam noni (vt malunt alij) eius videlicet, quod supremo circulo contiguũ est, & quæ propterea motus raptus, siue (vt communiter vocant) diurni in contrarium labitur, ita ab Astronomis secundum Zodiaci signa distribuitur & accomodatur, vt singulis annorum centenis, vnum tantũmodo obambulet gradum, propter nimirum superioris orbis vim, & reluctantiã; & quia latissimum circulum cõficit: vt proinde Ptolomeus arbitratus sit, triginta sex millium annorum spacio eò hunc orbem esse reuerfurum, vnde cieri primũ incipit: quod temporis interuallum annum magnum & maximum appellant: idq; nedum ob temporis diuturnitatem, sed etiam quod singula astra, orbeshq; omnes, eò peruenisse videbuntur, vnde initio conuerti ceperunt. Hæc si cur Astronomis nata domi habentur, ita quoque sunt à Platonicis, Ciceroneq; de Finibus, ac de Repub. lib. 7. ex Scipionis persona tradita, ac à vulgo iam dudum recepta, vt facillè sit intelligere Mundi annum, primam agere iuuentutem. Siquidem, & si in supputandis Mundi annis, non admodum viri Docti consentiant. sicut antea prælectione vidimus; concedatur tamen & maior, & probatior esse supputatio Alphonsi, & (vt ferunt) Ioannis quoque de Monte Regio: qui à prima corporum cælestium circuitione ad hunc vsque annum cõficiunt circiter annos 8553. à quibus si progredi volueris ad 36000. hoc est ad vitæ Mundi terminum, supererunt tibi 27447. & inde confestim perspicies eundem abesse plurimũ à consistentia, & multò longius ab occasu; ac propterea meliora de eo speranda esse, quàm quæ à prioribus Doctoribus hucusque allata sunt.

Confirmatio.

Confirmant autem hæc verbis Ecclesi. cap. 1. *Didici quod omnia opera Dei perseverent in perpetuum.* Hebraicè *Leolam*, in æternum. Atqui, si Mundus tam brevis, miseræque vitæ esset, vt priores illi Doctores arbitrantur, nec aptè dictum fuisset, nec verè *in æternum* duraturus. Rursum, probant ab ipsa quoque cælestium orbium substantia & natura. Etenim cum à contrarijs longius posita sit, motum etiam sibi vèdicet circularem hoc est (qui contrario caret, hunc ipsum quoque quantum fieri potest, magis longeuũ sibi natura expetit: quem & ideo etiam cupit, vt dum in hæc inferna corpora, eo motu efficit sensilia mixta, similis Deo, hoc est, & in eo quod est, (sempiternus enim est) & in eo quod agit (semper enim Deus operatur, Ioan. 5.) magis euadat: quam obrem Psal. 18. Sol exultabundus sese ad currendam sibi propositam viam accingit quod de omnibus astris & globis perinde

Confirmatio secunda.

Secundum arg.

perinde dictum accipimus; Est autem veluti communis anticipatio, naturale desiderium frustrari non posse.

Argum. 3.

Amplius, quoniam sententia hæc Dei bonitatem, & quam habere lætiti- am in suis operibus scripturæ dicunt, longius protrahit. Vniuersum enim est primum ab eo intentum, primum adamatum, & prouisum.

Argum. 4.

Postremò ipsa vniuersi elegantissima species, & pulchritudo hæc veluti perennitatem vel quadantenus à Deo efflagitat: vt enim inquit Plato in Thimæo, turpe est quod pulchrè effectū est, velle dissoluere. Et si doluit Ionas super hedera aut cucurbita, quia citò exaruerat, Dominusque sua clemencia integram seruauit Niniuem, ac noluit vt tam breui periret, vitam ac vires vsque adeò exiguas Mundo, cuius Ninie typus erat, assignasse credi poterit? Et hæc quidem fermè sunt, quæ pro longiore Mundi vita à nobis nunc afferuntur.

Confirmatio.

Quæ tamen partim ambigua sunt, partim verò falsa, quanquam proba- biliora videri Philosophis solent, & parum in scripturis sanctis versatis. Et vt ab his quæ de anno magno vel maximo dicuntur, incipiam, sunt illa omnia profectò incerta, & quæ parum roboris habent. Etenim & si Pto- lomeo sic visum fuerit, non desunt tamen qui quadraginta nouem milli- bus annorum constare hunc apud Leonem Hebræum loco citato dixerint. Et planè Georgius Pubarchius, & Ioã. Lucilius, q̄ additionibus auxit spher- am Ioan. de Sacrobusto, existimant nonā spheram totidē annorū millibus hoc est quadraginta nouem millibus suum cōficere circulum: ne putet ali- quis hanc indoctorum hominum esse sententiam. Rursus, sunt qui mino- re spatio, quàm Ptolomæus mensi illum etiam sint: in quibus est Macro- bius lib. 2. cap. 2. qui quindecim mille solares annos, huic magno anno dū taxat assignauit. Cicero verò in Somno & de natura Deorum lib. 28. in Hor- tensio, non nisi 12934. Herodotus etiam pauciores, videlicet 1800. Iulius Firmicus Astronomus clarissimus non nisi 1460. & vt magis mireris, & dicere pudet, Iosephus lib. 1. Antiquitatū, solos sexcētos tam magno huic maximoq; anno adscribit, ætatem videlicet Fenicis: quod & Solinum vo- luisse ferunt: & qui plura de re hac cupit, legat Plutarchum de placitis Phi- lo. cap. 32. qui Heracliti, Diogenisq; & quorundam nomina affert: vt cum Lilius Gregorius, & alij quidam Docti authores conantur hæc incerta, rati- one certa facere, nihilo plus agant, quàm stultè operam, vt cum ratione insaniant. Contrà verò, alij quidam fermè infinitū esse existimarunt, ac in se nunquā reuerti: cuius quoq; opinionis fuisse Calcidiū putat, quod Plato- nis verba in Thimæo perpendens, futurum esse hunc annum cum syde- ra ad eum punctum redierint, vnde profectè sunt, ita scriptum reliquerit: *Perfectum temporis numerum qui perfectum compleat annum, appellat* (vide- licet Plato) *eum, quo tam septem Planeta, quàm cetera Stella, qua dicuntur rata, representata originalibus sedibus, eandē qua fuit initio rerum principio, Mundi constitutionis efficiunt designationem, ita vt prolixitas prolixitati, & in- teruallorum pristinorum latitudini latitudo, & profunditati profunditas qua- dredet. Hoc autem tempus continet annorum innumerabilium seriem, quippe cum stellarum errantium circuitus impares sint, necessarioq; diuersis tempori-*

Contra hanc opinionem. De Anno ma- gno.

Hic enim Do- ctor conatur componere hos auctores in lib. de annis & mens.

bus cursus suos compleant: hæc ille. Sed & apud Leonem Hebræum sic in- sanire nonnullos videas, vt existiment inferno hoc Mundo septies corrupto, septem millibus annorum in se ipsa redeuntibus (hoc est expletis qua- draginta nouem millibus annis) etiam compaginem cælorum dissolutam iri, & omnia ad Chaos reuersura. Rursusq; (vt aiunt) recreato, ac veluti refecto Chao, regressurum iterum ex eo esse Mundum, quem & aliàs fuisse creatum, nec ad primam eius creationem perueniri posse affirmant, quòd Chao esse sempiternum, & eius germinationem esse æternam arbitran- tur, sed ita vt singulis septem annorum millibus hic Mundus inferior, & per singula quinquaginta millia, etiam ipsi cælestes globi omnes renouan- di, ac veluti refundendi perpetuò sint, ac ita infinites: quo quid potest à pietate Christiana magis alienum dici, ac etiam ridiculum magis, & magis inopinabile? Rursus, quid si tot spheræ cælestes sint, quot sunt stelle: quòd voluisse Rabi Mosè Aegyptium? scribit Albertus Magnus. 2. Cæli. tracta- tu 3. cap. 2. Quid, quod neque in coniunctionibus magnis satis Astronomi consentiunt? Cæcus ergo est, qui in tanta sententiarum varietate discrepan- tia & absurditate non videt quàm ambigua, leuis, futilisq; horum sen- tentia sit.

Rursus, Iosue cælos olim imperio firmavit, & Esaias regredi Solem ali- quot lineis fecit: quid igitur affirmare vetat, Deum celerius, quæ, & quan- do voluerit, corpora cedere, aut etiam sistere posse? Nec enim mobile supre- mum ei ob stare reluctariq; potest; ne, si voluerit, id quod ei proximum con- tiguum est, ocyus quoque quàm ipsum primum & contrario motu con- uertatur. & fortasse D. Petrus in secunda sua Epistola cap. 3. sic sub diem Iudicij futurum iri nos edocuit, cum Cælos magno impetu transituros ait, hoc est, celeriori motu veluti impellendos in terminum ad quem prope- rant, & vnde conuerti initio cæperunt. Dominus profectò Matth. 24. bre- uiaudis esse dies illos dicit quibus Antichristus crassaturus in Ecclesiam est: quem locum, & si D. Aug. ad numerum retulerit, eiq; consenserit D. Hiero. in comment. super Matth. (quod certè probabile est) non video tamen rationem solidam, quin possint quoque dies illi mensura, & quanti- tate continua breuiari: hoc certè & Lactantius lib. 7. cap. 16. mihi videtur sentire, & Philosophi docent motum velocitabilem esse in infinitū: quod cum primis verum est, cum Motorem infinitæ virtutis mobili assignamus, seruata nihilominus natura motus, quæ est, vt prius & posterius in eo sit, atque adeò vt cum tempore sit. Quæcūque igitur assignata fuerit cælorum conuersionibus longeuitas, & temporis mora, decurtari illa magis ac ma- gis à Deo poterit, sed ita tamen vt mora maneat: quod vt fiat motus in mo- mento ipse sanè puto repugnare. Adde his, nullam creatoris actionem, vim creaturæ inferre, aut eam imperficere posse. Ad hac, certum est, Iosue 10. 4. Reg. 20. Esaiæ 38. ita fuisse geminum diem prolongatum, vt prior fuerit viginti quattuor horarum, & posterior sub Ezechia tantæ fuerit longitudi- nis & durationis quantæ tres dies artificiales esse solēt, sicut D. Dionys. in Epist. ad Policarpū scribit: cur non igitur & breuiare dies, ocyus ciedo cæ- los, poterit Opifex, si voluerit? Et vobis hac in re est magnopere animaduer- tendum,

Et vide num q̄ Auctores indi- cationem ali- quam huius- eorum opinio- nis ab anno In- bilei Mosaicè sumpserint.

Hæc sincerior intelligentia est quàm que af- fertur à Zima- ra, & alijs qui- busdam, nimi- rum motum esse velocitabi- lem in infinitū mathematicè, &c.

tendum, non perperere eos quid particularis corporum natura ferat; sed quid Dei potentia, & voluntas. Emphasim enim habet Domini nostri oratio; quæ affirmat tempora illa in Patris potestate esse. Præterea, cogitandum est, alium esse finem operis, alium verò operantis; & priorem esse gratia posterioris. Quamobrem 12. Meta. 49. dicitur, bonum vniuersi internū, esse gratia boni externi. Amplius, sub Iudice lis adhuc est, num quando Mundum condidit Deus, ingressus Sol primum Arietis punctum sit, veluti prisci complures existimant, quibus & Caietanus noster accedit: an vero aliud signi punctum, quemadmodū arbitrari Hebræos scribunt, vt vel hanc quoque ob causam, supputationes Astronomorum, tabulæ & figuræ cæli quas ij conficiunt, cum primis verò Aliacensis de concordia Astronomiæ cum Theologiæ verbis 19. & 20. incertæ sint, & in ancipiti positæ, vt dicere crebrò compellor. Ad hæc, incertissima est nobis cælorum natura, vt suo loco probabimus, incertissimus orbium numerus, dispositio, & motus: quamobrem aiunt Thebit. Bencorat. quadraginta annis in monte habitasse, vt octauū orbis motum deprehenderet, nec tamen satis esse assequutum. Et præterea nondum inter Astronomos satis constat, vbinam loca planetarum sumi debeant, & quodnam sit caput Arietis octauæ spheræ, & vnde capi debeat id Arietis initium. Existimant enim fieri hoc trifariâ posse, vel à stella nimirum quæ magis orientalis Arietis octauæ spheræ est, vel à loco sectionis Eclipticæ octauæ spheræ cum circulo æquinoctij, vel denique à sectione Eclipticæ primi mobilis cum æquinoctiali: sed & notum est, nondum sciri, num concentrici omnes cæli sint, vt Philosophi fermè volunt; an eorum aliqui sint eccentrici; quod videtur Astronomis probabilius; vt asserere Mundo illam vitæ longeuitatem, aut etiam breuitatem ex rebus, quæ vsque ad eò remotæ à nobis sunt, & in ambiguo positæ, aut tempus contereere sit (vt ego quidem sentio) aut certè coniecturis rationibusq; niti incertissimis.

Ad verba Eccles. 3.

Porro autem verbis Eccles. 3. S. Tho. 1. 2. q. 98. art. 2. distributionem accommodam subesse, illa que habere hunc sensum putat: *Didici, quod omnia opera Dei perseverant in perpetuum: quæ sic fecit vt perseverent in perpetuum*: cuiusmodi Angelos, cælos, elementa, nostrasque animas proferre possumus. Est itaque sententia illa inabsoluta; sed & licet Hebræis *Leolam* significet diurnitatem, non tamen semper eiusmodi qualem ij nunc comminiscuntur: nam & pro generatione, siue pro ætate hominis frequenter capitur: sicut Esaiæ 38. & alibi videre est: quanquam alicubi scriptura Eclipsi vtatur, & subaudiri velit repetitionem eiusdem vocis, qua, (tanquam periphrafi) vel æternitatem exprimat, sicuti Ps. 89. *A seculo, & in seculum tu es*; vel certè perennitatem quandam, & longeuitatem. quemadmodum Psal. 20. *Quoniam dabis eum in benedictionem in seculum seculi*. At verò & secunda confirmatio similiter sibi quædam sumit, quæ Patres viri grauiissimi rogati inficiarentur: qui Cælum ex elementis constare existimarunt. Et quanquam dum Cælum motu tam multa in hæc inferiora efficit, simile magis esse Deo nobis videatur & magis perfectum: hæc tamen perfectio & secundaria est & ei accidit: nec enim minus perfectum simpliciter

Ad secundam confirm.

simpliciter erit cum sistet: siquidem eius, sicut & rerum omnium, palmaria perfectio in executione voluntatis Dei sita: cum primis est: præterquam quod hoc quoque tempore intelligit suam hanc perfectionem (videlicet vt motu inferna efficiat) non nisi ad illum diem vsque, sibi esse tributam: & propterea naturæ ipsius desiderium hæc efficiendi, illuc vsque tantum protendit, ac proinde sequitur: vt quemadmodum Sol cætera que astra exultabunda: ad illum vsque diem circulos suos conficiunt: ita cum exultatione his expletis: & consequutis, quiescent.

Videbuntur hæc dura & prosdyonisa. Peripateticis fateor, atqui Theologis qui in contemplatione Dei potentiæ, libertatis, frequentes & assidui sunt, intelligunt que quàm sit ei natura tota obediens, mollia & explorata iam dudum sunt.

Sed Docti homines rursus inquirunt, decere Dei bonitatē, & lætitiā quam in operibus suis habet, vt diuturnior sit Mundus quàm communiter à Doctoribus creditur: quamobrem Philo, cum dixisset *esse Theologiæ Mosaica dogma; Cælum quidem creatum esse, non tamen interiturum*; & hoc aliquibus rationibus confirmare conatus esset, hanc vnā tanquam validissimam demum affert, quod nulla unquam futura sit causa, ob quam in perniciem tanti operis Deus sese vertat. Ac dicere (inquit) *Mundum diuinitus occidere flagitiosissimum est, neque enim Deus auctor est inordinationis, confusionis, interitus, sed ordinis, venustatis, & vitæ*. Respondemus frustra nos de maiori, vel de minori Mundi longeuitate nunc laborare, cum ea tanta futura sit; quanta arcano & æterno suo consilio Deus decreuit, ac decere se perpexit: ac propterea eam curiosè perscrutari, operam sit frustra collocare: sicut nos quorundam periculum docet. Quanquam præterea Philosopharum consentanea sanctis Scripturis docet, vt D. Aug. aduersus Porphyrium alicubi ostendit. Et rursus, neque hunc Mundum diruet Deus tanquam malum, aut deformem, aut quod eius formationem aliquando sit perosus: sed quia meliorem ei formam, ac maiorem elegantiam daturus denique est: atque ad eò reficiet, renouabitque, sicut & ante nos Aug. Steuchus lib. decimo perennis Philosophiæ scitè ac prudenter scripsit: sed & futura est lætitia Dei æterna, de Christo Domino, in quo ei magnopere semper complacuit, de prædestinatis Christi Domini fratribus, deq; alijs tam multis rebus, quæ desinente cæli motu nequaquam desinent: quibus omnibus & venustior facies maiorque pulchritudo inerit (vt dicebamus) atque modo insit: quemadmodum Esaiæ 30. & Apoc. postremo cap. Scripturæ subindicare videntur.

Ad tertium arg. & quartum.

Contra Philonem.

Et hucusque quidem Viri præstantissimi aliorum opiniones & consuetas, vt loquuntur, examinauimus. Nunc verò eam paucis accipite, quam iam pridem D. Aug. gemina ad Esichium presbyterum Epistola, nempe 38. & 80. late persequutus est; & Venerabilis Beda de temporum ratione cap. 7. sequitur: quorum ego sententiam magnopere laudo & probo. Ea enim nihil posse afferri verius existimo, nihil vilius, ac denique verbo Dei nihil magis consentaneum. Hæc verò summam est: probe, consultum nobis ac magnopere iri, si vel penitus ab hac perscrutatione abstinebimus, aut cer-

Opinio Ambrosii.

tè, si minus anxij, minusque solliciti in ea tractanda examinandaque verfabimur. Describitur enim nobis ille dies Lucae 17. & 21. improuisus sicut fur, abditus veluti laqueus, subitus quemadmodum fulgur, ac postremo consumptor dopopulatorque Christi hostium tanquam ignis: ut quis proinde facile ex his Domini oraculis iudicare possit quid sentientium de exploratoribus hisce accuratissimis sit, qui anxij & vitiligatores in praesenti illa esse volunt. Etenim cum diem hanc improuisam, abditam, subitamque esse dixit, nonne vniuersum genus nostrum, hoc est? Doctos nimirum pariter & indoctos ab ea exploranda deterruit? Rursum, nonne etiam patenter aperit quid de illis quindecim eminentis signis proferendum sit, quae in collectaneis, & floribus Bedae scribuntur, ac inuenta fuisse à D. Hieronymo in annalibus Hebraeorum, & antecessura per quindecim dies iudicij diem feruntur, sunt illa ociosi hominis figmenta: quanquam certum sit non defutura signa quibus concutiantur homines plus quam credi possit: sed & signa illa, quae Esdrae libro quarto, cap. 5. & 11. leguntur, existimo esse vanissima prorsus & fictitia. Luculentum est illud Dei oraculum Malachiae 3. *Ecce venit, dicit Dominus exercituum: & quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum?* Itaque Patrum horum consilium caeteris longius praefendum est, & hortor ut amplectamur. Erit profecto hoc non modo sapere aliorum experimentis, siue etiam insania. Erit non frustra tempus contere, & ut Prouerbio dicitur, Isthmum fodere. sed praestare Deo nostro obsequium rationabile, hoc est quale à nobis Paulus Romana. 12. exigit. Meminisse illius sententiae expedit, *Scrutator maiestatis, opprimetur à gloria.* Prouerb. 8. & Euripidis apud Arist. 6. Ethicorum, *Curiosos atque agentes plurima, odere Diui.* Quapropter sedulam omnes impendamus operam, ut iugiter nos esse morituros reminiscamur. Hic hic dies ille est, quem pauidi expectare cumprimis debemus: in eo enim quisque nostrum singillatim iudicabitur: in eo cum vita: & salus, tum verò mors & damnatio hominum omnium sita praecipue est. Hunc ob oculos nostrae mentis (si fieri potest) semper habeamus. Huius diei memoria praesertim efficax est, quae nos à peccando auertat, deterreatque. Ecclesiast. 7. quod Lumnus debuerat magnopere animaduertere. Etenim, & tunc quoque *Oportet nos omnes manifestari ante tribunal Christi.* 2. Corinth. 5. Quamobrem dum licet, ac dies est, nitamur, ut faustus faelixque Dei gratia & clementia nobis hic primum contingat: quod certissimi profecto erimus, magnum quoque illum vniuerso nostro generi, & sensili huic orbi destinatum diem, pacato, laetoque animo nos deinceps expectaturos. Vtrumque autem apprimè consequemur, si cum hinc discesserimus, nos paratos & sui cupidos Dominus inueniet.

Terent. in He-
ad. Scitum est
periculum ex
alijs facere si-
bi quod ex usu
sciet.

LECTIO

LECTIO SEPTIMA.

ST mihi expedienda nunc percunctatio illa inter eruditos vulgata, ac trita, qui factum sit, ut Moses alto quodam ac veluti importuno silentio obruerit creationem caelestium Spirituum quos generatim Christiani Angelos nuncupamus, Plato verò in Thimeo honoris ergo Deos Deorum, & Peripatetici Intelligentias appellant? Etenim & Iulianus Caesar hunc propterea vituperat redarguitque, ut libro 2. ac 3. D. Cyrillus accitis eius verbis ostendit: quae profecto disputatio si tractanda pro dignitate esset, inducias longiores expeteret, quam sint vnius horae angustiae mihi ad dicendum concessae. Contraham tamen, ut potero, pulcherrimarum rerum copias, & feligam quae consensui uestro Nobilissimo ac doctissimo, vel utcumque digna videbuntur. Et cum Plato eum Iudicem esse veterem, qui praecipue audire nolit, dixisseque Solonem ferant nihil in iudice praestantius esse, patientia, eam nunc & postulo cumprimis à vobis, & flagito. Vereor enim, ne nimie rerum copia, & varietate antea actis scholis, vos insigniter etiam defatigauerim, atque adeo, si in salebroso hoc & difficillimo argumento, nunc quoque subtiliore disputatione, & quasi Asiaticè disseruero, vestra videar humanitate voluisse abuti. Quamobrem dicam pressè & dilucidè, & ut spero, vos non tedeat audisse.

Quaestio cur
Moses suppresserit
creationem Angelorum.

Ergo recens quidam in sancta lingua peritus rogatus Romae ante annos circiter septem, sic de re hac in coronae grauius virorum me audiente diserebat, ut aduersus communem eruditorum omnium sententiam affirmaret, Mosem disertè Angelorum creationem hoc loco exposuisse: id autem ut ostenderet, sibi accipiebat dictionem Elohim hic non esse in casu recto positam, sed obliquo, & accusatiuo; & significare non quidem opificem Deum, ut plerique omnes existimant, sed Angelos, quemadmodum in sanctis litteris crebro quoque significare dictum à nobis aliàs fuit. Volebatque praeterea, ut vel subaudiretur persona efficiens Deus, vel certè, ut contineretur in dictione illa *Beresith*, siue *In principio*, de qua voce rursus ita philosophabatur, ut nouam quandam, & nobis inauditam interpretationem afferret, ac ita vertendam Mosi epigraphem Latine concederet, *In principio creauit Angelos, Caelum, & Terram.* Sed nouitiam hanc intelligentiam primum splendide reijcit totus capituli huius contextus, in quo vox Elohim vbique in casu recto posita est, & non nisi pro Deo capi potest. Secundò, quòd si Moses voluisset, ut Angelos significaret similiter ei praeposuisse litteram *He*, sicuti illam praeposuit vocibus *Samaim*, & *Arez*, nec enim perennes illi & beati spiritus minus admirabiles & praestantes & nobis, & naturae sunt atque sint Caelum, & Terra. Tertio veterum omnium, ac recentium cum Hebraeorum, tum verò Christianorum interpretum consensio: qui *Elohim*, Deus, in casu recto, interpretati sunt, ut proinde ea facilitate confestim repudiata, noua haec expositio à nobis tunc fuerit, qua ab auctore conficta.

Heestor Ausonius.

Confutatio.

G D. Aug.

Opinio D. Aug.
& Rupertii
Abbatis.

D. Augustinus libro primo de Gen. ad litteram, & Rupertus Abbas, Angelos hic vocari Caelos per Methonomiam dixerunt, quibus Analogia quæ inter Caelos, & Angelos est, non minimum videtur fauere. Nam cunctis corporibus sine controuersia multis modis Cæli præcellunt, videlicet & substantia (incorruptibiles enim creduntur) & quantitate (nam vastissimi sunt) ut qui corpora omnia continent: & qualitate (siquidem splendore pulcherrimi sunt) & actione; etenim motu, & lumine, esse & vitam in subiectis sibi corporibus efficiunt ad hæc, & passione (nec enim agendo repatiuntur, cum in materia cum alijs corporibus non coeant, sicut Peripatetici testantur.) ac postremum etiam situ, quia eminentissimi sunt. Itaque cum Angeli his omnibus, videlicet substantia, qualitatibus, actione, passione, & quantitate (nam in his quæ mole carent, idem est esse maius, quod esse melius) cæteris creaturis emineant, non est insulsa, aut inuenusta translatio cum Cæli dicuntur. Quapropter & Esaiæ primo dicitur: *Audite Cæli, & auribus percipe Terra.* vbi D. Hieronymus in commentario ait, in Cælo supernas Angelorum virtutes significari, in terra mortalium genus. Hoc idem Deutero. 3. 2. Osee secundo. & alibi Scripturæ habent. Addit autem his Origenes in Psalm. 18. aliud, cur puræ & intellectuales naturæ Cæli quoque dicantur, videlicet quod in se Solem Iustitiæ habent. Verum reiecit aliàs intelligentiam hanc, quod & si Poetarum, Rhetorum, & Prophetarum, sit Metaphoris ac translationibus uti (quare, & Psalm. 17. dicitur: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris*) alienum tamen hoc ab eis est, qui Annales sibi scribendos sumunt. Proinde non nisi coacti, à germana pressaque verborum significatione, in vestigando historico sensu recessuri nunc sumus; hoc est, non nisi cum in errores, & repugnantias verba propriè capta adducunt. Et si enim in sanctis litteris sæpenumero pulcherrimas Metaphoras perspiciamus, quod naturale hominibus sit adduci à sensilibus ad intelligibilia, sicut D. Dionysius de Cælesti Hierarchia capitulo primo: & S. Thomas, prima quæstio prima. artic. 9. docent. Et rursus, quod verbum Dei propositum hominibus omnibus sit, tardioris videlicet, & perspicacioris ingenij: quorum priores sublimitatem rerum quæ dicuntur, figuratis sermonibus facilius consequuntur: vbi tamen scribuntur historiæ, raro profectò, aut nunquam eas inuenies, quod etiam ante nos Ambrosius Catherinus eminentis doctrinæ Episcopus in libris Annotationum in Caietanum admonuit.

Vide Gregorij
Nazianz. de
Natali & Damasceni lib.
2. cap. 3.
Opinio Veteris.

Proinde Prisci aliquot in hanc sententiam profecti sunt, ideo hic creationem Angelorum Mosem præterisse, quod eos intelligeret Mundi huius sensilis conditionem (quam solam conscribendam sibi sumpserat) permultis eonis imaginarijs seu (vbi D. Basilius loquitur) intelligibilibus) antecessisse. Ita sanè Origenes Homil. quarta in Esaiam: D. Basilius Homil. prima. in Hexameron: D. Gregorius Nazianzenus lib. duodecimo. de Trinitate. Diuus Hieronymus in Commentarijs Epistolæ ad Titum, D. Damascenus libro secundo, de Orthodoxa fide, cap. septimo. Isidorus libro

libro primo de Summo bono: Seuerianus in Cathena. & denique vsque adeò vera plausibilisque hæc opinio Eccles. dudum uisa est, vt Ioannes Cassianus lib. octauo collationum, non obscurè subindicauerit, eam communibus suffragijs tunc temporis fuisse receptam, & nunc quoque scriptores illustres non desunt, qui in eam tanquam quæ probatissima sit proficiscuntur, cum & ratione & Scripturis confirmari posse videatur. Est enim Angelus medius inter creaturas corporeas, & Deum; non profectò qua immensus, & infinitus est: sic enim quantumuis præcellentem creaturam dederis, abibit hæc quoque procul ab eo cum cæteris creaturis æqualiter, hoc est, in infinitum: sed quatenus se ipsum creaturis, hoc rerum ordine stante quem agnoscimus, & esse voluit, impertitus est: atque adeò, vt sese veluti quadantenus finitum præbet. Itaque probabile videri potuit, vt quemadmodum Deus æternus est, ita & Angelus ante tempus, & corpora prodierit. Ad hæc Iob. cap. 38. sic legimus. *Vbi eras cum me laudarent Astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei.* quo oraculo Patres intellexerunt nobis aperiri creationem Angelorum longe antecessisse huius molis corporeæ formationem. Neque enim ratio fert, vt fuerit Deus absque creaturis quæ illum laudarent. Sed & tres pueri seruati in fornace illæsi, cum cecinissent, *Benedicite omnia opera Domini Domino: laudate, & superexaltate eum in secula,* visi propemodum sunt hoc nobis arcanum aperuisse, cum protinus à toto ad partes, à genere ad species gradatim sic descenderunt: *Benedicite Angeli Domini Domino, Benedicite cæli Domino.* Angelos namque hac fortè ratione cælis præmittunt, quod creati priores fuerint.

Verum Theodoretus nobilis & vetustus Doctor opinionem hanc suo sæculo receptissimam patenter rejicit, quinimmo & Gennadius in cathena Græca. Sed & Synodus Lateranensis sub Innocentio Tertio, eam palam repudiare his verbis visa est. *Deus sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utranque de nihilo condidit creaturam spirituales, & corporales Angelicam, & Mundanam.* Quæ verba splendidiore sunt, quam vt vel glossis, vel figmentis obnubilari possint. Quapropter sancti Thomæ sectatores magnopere hærent in concilianda eius, quam Patribus exhibuit reuerentia, cum huius Oecumenicæ Synodi diffinitione. Nam in prima parte, quæstio. sexagesima prima, articulo tertio, scriptum reliquit illam veterum opinionem erroneam non esse: quamuis D. Augustino, qui Angelos vnà cum hoc sensili orbe fuisse creatos voluit & subscripserit, & ratione quoque succenturiauerit. Etenim, vt Conciliorum sanctiones ac Decreta absoluere ab hæresis nota eos qui illos antecesserint, ita, & damnare quoscunque solent, qui deinceps aliter sentire vili fuerint. Quomodo ergo sanctissimo Patri huic, & diffinitionem Ecclesiæ studiosissimo, veterum Patrum opinio illa post tantæ Synodi censuram atque Iudicium, erronea minimè erat? Itaque Aegidius, secundo distinct. 12. quæstio. prima. articulo secundo, sic Patres defendit, vt fecisse Angelos priores Mundo, natura, & dignitate, non vero tempore, aut vlla duratione, dixerit. Sed illustris hic Doctor, primum qui

Pro hac opin.
prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Contra hanc
Patrum opi-
nionem sentit
Theodoretus
& Gennadius.

Item Synodus
Lateranensis
sub Innoc. III.

Controuersia de
intelligentiâ ver-
borum S. Tho.

Referente Steu-
cho de rebus in
corpor. Theodo-
retus hoc ipsi
quod S. Tho.

ipse quoque de-
xerat, videlicet
non labefactari
religionem si
creatos quis

fuisse Angelos
dixerit ante ca-
lum, sed pœssit
ille Concilij hu-
ius diffinitione

S. Tho. aut sub
sequitur est.
Opinio Aegidij.
Refellitur Aegidij.

dem à S. Thoma recedit : deinde manifestat (vt proferam quod sentio) se eorum scripta accuratè non euoluisse . Existimarunt igitur quidam hanc Synodi diffinitionem in mentem Sancto Doctore , cum hæc scriberet , non venisse : quæ sententia , & si ægrè profectò recipi possit , cum ob incredibilem viri memoriam , tum verò quod suis commentarijs non ita pridem hanc in Decretalem Innocentij , in Gregoriano sub titulo de summa Trinitate , & fide Catholica relatam , illustrauerat ; fortè tamen verior est , quòd soleat operi longo interdum obrepere somnum : & euenisse magnis viris alicubi certum est , vt sint alicubi rerum oblitii : & Aug. in libro Retractionum cum loquitur de libris de Doctrina Christiana , sibi contigisse ingenuè fatetur .

Opinio Caietani.

Caietano igitur aliter visum est : videlicet , Synodum illam sua diffinitione solum Origenem refellere , qui visibiles creaturas seorsum , & veluti per accidens fuisse ab Opifice effectas credidit : Inuisibiles verò esse natura æquales , & ob earum inæqualia peccata , Opificem sensilem hunc Mundum condidisse , vt inæquales pœnas de eis sumeret , in quo inæqualia fecerit entia inæquales rerum gradus , & naturas , quibus tanquam carceribus eas adijceret : quod cum sanctus Thomas perpenderit , vt erat accerrimo ingenio atque iudicio pereximio præditus , cum in prima parte hæc scripsit , non obscurè emunctæ naris hominibus exposuit ; se ad verborum Synodi sensum in quo facta fuerant , non verò ad sensum quem in frontispicio præ se ferunt , cum primis respexisse , & propterea nihil contra Catholicos Patres eam diffinitionem facere . Et hæc quidem fermè Caietanus , edoctus profectò à sancto Thoma in illius Decretalis commentarijs , quos tamen ille non citat , & ad quos fortè S. Doctor lectores tacitè in Summa remisit , qui de ea quam tradebat doctrina dubitarent . Verùm responsio arbitraria esse videtur , cum ad solam Origenis opinionem explodendam verba Synodi angustantur . Latius enim patent , quàm vt ad hunc vnum commodè restringi possint . Quòd vt videant omnes , ea rursus afferam , quæ ad rem faciunt , & examinabo . *Deus sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis* , perpende aduerbium *simul* , & eius determinatam intelligentiam , *Ab initio temporis utranque* , &c. Videntur itaque Patres vna fidelia duos denigrare parietes voluisse , opinionem videlicet Origenis , & cæterorum præterea qui catenus ipsi quoque errauerunt , quatenus non cum hoc sensili orbe Angelos fuisse conditos existimauerunt , sed antea .

Hæc Caiet. doctrina , est S. Tho. licet illum non citet . Obijciunt contra hanc responsionem .

Promiscuè in hac perscrutatione capio errorem & heresim non quidè gratiæ formæ , sed gratiæ materię , nã error in fide , aut contra fidem vt mihi profecto videtur idem quod heresis est , licet aliter quibusdam videntur .

Quod cum postea animaduertissent Docti homines quidam , dixerunt , idcirco S. Doctorem existimasse diffinitionem hanc non sustulisse illam Patrum opinionem , aut tanquam in fide erroneam repudiasse : quoniam Synodus anathema , aut excommunicationem in eos non pronunciauit , qui postmodum illam sequerentur . & concedit responsio hæc vbi in pronunciationibus Synodorum , vel formula execratoria illa apposita non fuerit , vel non fuerit excommunicationis sententia inflicta , aut damnata contraria sententia diserte , non esse periculum hæresis aliter , hoc est contrariam sententiam) sequi , sed esse potius temerita-

tem.

tem . etenim iniuriam facit reuerendissimæ Synodo , qui semel ab ea definita audeat in dubium reuocare , sicut & Martinus princeps dixit . Et ita fermè Episcopus Cano. lib. quinto . cap. 5 . & lib. 12 . cap. 2 . Quæ profectò non est mihi in præsentia animus in integrum refellere : sed illis tamen pauca obijciam , vt intelligant omnes responsionem hanc non esse omnino certam & expeditam , sicut complures arbitrantur . Ergo sciscitator ab illis primum , num huiusmodi Conciliorum de fide doctrinæ definitiones Ecclesiæ sint , an non . Si ecclesiæ definitiones sunt à Spiritu sancto ; igitur & à Christo Domino profectæ sunt . Matth. 18 . Act. 15 . certè inde & infallibilis veritatis sunt , quomodo ergo hæreses non sectatur , qui Ecclesiæ definitiones , omnibus promulgatas & patulas , vltro vel contemnit , vel rejicit , & aduersariam illis doctrinam sibi eligit , ac longius præfert ? Rursum , quomodo illa Dñi sententia in casu locum non habebit ; *Si Ecclesiam non audierit , sit tibi sicut Ethnicus , & Publicanus* ? quis hic non videt , excommunicari à summo Principe Pastorum , vniuersos qui Ecclesiæ doctrinam repudiant ? An non illa Christi excommunicatio satis est ad deterrendos credentes , ne repudiat , aut postergatis Ecclesiæ doctrinis , peregrinas & incertas amplectantur ? Nec pro dignitate rem considerant , qui hoc verbum Domini afferri nunc incassum dicunt , quod de Prælate cuiusque Ecclesiæ , ac de admonitione fratris delinquentis , aut offendentis , loqui isthic Dominum velint . Vt enim hoc esse verum minimè imus inficias ; ita profectò existimamus , rectè & ex intentione Domini , posse verba illa etiam ad doctrinas , ac definitiones Ecclesiæ accomodari ; si quidem si particularis Ecclesiæ Prælatum , aut etiam particularem ipsam , Ecclesiam , nemo non audire tenetur ; quanto magis Ecclesiæ vniuersalis Prælatos omnes , atque adeò ipsam vniuersam Ecclesiam audire venerarique tenentur , quam illi representant ? Enimverò Martinus Quintus patenter eam à Concilijs representari docet . Hem , quid hic dicturi sunt ? Loquimur autem de Oecumenica Synodo nunc à Hierarca , totiusque Ecclesiæ summo Antistite , indita , coacta , examinata & confirmata , qualis illa Latensis fuit , quæ præsentem habuit summum Pontificem , & laudatorem . Ne quis mihi nunc frustra obijciat , soli Apostolicæ Cathedræ adesse infallibilem Spiritus sancti assistentiam in fidei dogmatis decernendis Amplius (vt ad rem propius veniamus) si in aliqua generali Synodo , terminanda hæc controuersia , esset , quid rogo , existimant eam esse pronunciatam ? Quæ vnquam posterior legitima Synodus , aduersus diffinitas ab anterioribus legitimis Synodis , fidei veritates , quidpiam pronunciauit ? Patres certè nostri , quicquid pro fide pro veritate pro comunione Catholica atque Apostolica secundum Scripturarum tramitem , prædicationemque maiorum facta semel congregatione sanxerunt inconuulsam deinceps voluerunt firmumque constare , nec in eadem causa quæ præfixa fuerunt retractari qualibet recenti præsumptione permiserunt . sic certè Gelasius Papa in Epistola ad Episcopos Dardaniæ scribit , vbi & alia quæ ad hanc rem magnopere illustrandam faciunt subiicit . Hoc verò cur ? nisi , quia certa est Ecclesia tales à Spiritu sancto

Contra Melchiorum Cano.

emanare. Quid igitur poterit homo priuatus fluctuare in his de quibus Ecclesia tota certa est: videlicet reuocare in dubium, quod tanta consensione magni proceres, ac Spiritus sancti preclara organa, sese firmiter credere professi sunt? & sola temeritatis infamia inde notari: quasi verò ij omnes, non & hanc temeritatis notā veluti suffugere, ac delere inde conātur, quod alios doctores suos habeant doctrinæ patronos, & non se hoc clypeo defendant Ambrosius Catherinus, Hieronymus ab Oleastro, & alij nō nulli, qui hoc quoque tempore neglecta Concilij doctrina, priscorum opinionem sequuntur, quasi prisci aliquando dixerint se illud firmiter credere, quomodo Synodus postea dixit, aut quasi se huius controuersie censors Indicesq; & diffinitores pronuncient, quomodo esse cōcilia solent: aut denique quasi ea in re inter se omnes consentiant, sicut tanto numero Patres posteriores in vnū coacti, examinatis omnibus accuratissimè in hanc illis priscis contrariam sententiam deuenerunt. Quod si dixerint, has Conciliorum doctrinas, non esse definitiones Ecclesie, sed proponi à Patribus tanquam probabiliores contrarijs ex aduerso pugnantibus opinionibus; quæram primū, cur se hæc firmiter credere Patres illi profitentur? quis quod probabilis esse existimat, & nihilominus opinatur, poterit rectè pronuntiare se firmiter credere? Deinde quæra, quid aliud nobis verbum Credere significat, quo vtuntur, nisi certam quādam eorum mentis adhesionem ad hanc veritatem, licet obscuram, aut (vt loquuntur) ineuidentē. Tertio quæro, si hæc synodi doctrina, non est Ecclesie definitio, cur illam summus Pōtifex inter decreta retulit: nam vel ad fidem, vel ad mores, hoc est, vel ad fidei dogmata, vel ad mores, & politiam Ecclesie, decretales pōtificie pertinent: hæc certè omnium consensione ad fidem spectat. Quarto, & cur Episcopi cum subscribunt, ita loquuntur Ego N. definiens subscripsi? Amplius, consueuerunt Oecumenicè Synodi, certā verborum formula indicare, cum quidpiam proferunt tanquam nondum satis exploratum, & compertum: sic certè Vienenis (vt est in Clementinis De summa Triinitate) patenter hoc manifestat, cum opinionem, quæ dicit, tam paruulis quàm adultis conferri in baptismo informantē gratiam, & virtutes, se eligere, ait, tanquam probabiliorem, & dictis Sanctorum ac Theologorum modernorum Theologie magis consonam, & concordem. Non igitur expedita prorsus veritas est, has absque execratione, aut comminatione Conciliorum doctrinas, non esse definitiones; Apage autem Gulielmum Postellum, & Hæreticos alios, qui definire Ecclesiam permulta oscitanter dixerunt, nos enim nec audire horum blasphemias volumus.

Catherinus igitur alia ratione ostendere nititur nihil minus cogitasse illud Concilium, quàm de reiiciendā priscorum Doctorum sententiā. Quod inde probat: quia ij, non solam spirituales creaturas, sed corporales quoque nempe materiā omnium rerum sensilium simul fuisse ab opifice creata dixerunt: Atque hoc est (inquit) quod concilium definiuit. Sed quæro ab homine doctissimo, quid sibi verba illa Concilij præferunt, *Simul ab initio temporis*. Enimverò prisci tempus prodijisse ab Opifice volunt non sanè cum cælo & terra, sed postmodum cum firmamento, hoc est, multo postea,

stea, quàm Angeli & materia prodierint. Hoc igitur illud placitū est, quod repudiat sancta Synodus. Rursum, non perspicit hic Antistes, cum hæc ipsa dicit, *Angelicam & mundanam*, exponere luculenter non modò materiā illam & massam, sed corpora quoque omnia integrantia hunc Mundum, simul in primo momento temporis fuisse creata. Quamobrem sic mihi decreuisse Concilium, aut certè exposuisse statuendum constanter videretur, nisi Sancti Thomæ auctoritas (quæ apud me grauissima est) tantisper ab illa constantia me abduceret. Quanquam quo ad Patres pertinet, non est dubium, immunes eos esse ab hæresi, quod longè præcellerint Ecclesie diffinitionem: & ratio velit, vsusq; Ecclesie probat, illos esse per eas leges iudicandos quæ tunc temporis extabant, quando scripserunt. Quod Iustinianus Imperator in Nouellis constitutione 115. fieri etiam in ciuilibus prudenter voluit.

Cæterum, nec Scripturarum testimonia, quæ pro illa opinione afferuntur, sunt vsque adeò perspicua, vt eam nos complecti cogant. Sunt enim astra matutina, ac filij Dei quibusdam Doctoribus sydera & cælorum animæ; vel certè (quod video alijs placere) minores Angeli horum motores (per methonimiam videlicet) qui & rursum vocari filios Dei supremæ Hierarchie Spiritus existimat, qui in vestibulo Deitatis (teste D. Dionysio) collocati iubilant, hoc est excellenti quodam modo Dei bonitatem præminoribus, & suspiciunt, & extollunt; quos omnes natura tantum, nō autem tempore præcessisse terram Iobi Oraculum docere voluit. Rursum, si quod dicunt Patres, quomodo laudabatur Deus cum Angeli non essent, alicuius esset ponderis, hoc quoque disertè euinceret Angelos esse æternos, ne videlicet aliquando laudatoribus Deus caruerit: quod cum non sit, sicut ipsi creatos fuisse illos ante corporeum Mundum volunt: ita nos cum eo simul fuisse conditos possumus affirmare: nec enim maior ratio ab illis stat, quàm à nobis. Cæterum, quod Gennadius in Cathena arbitratur, eos potius natura subsequutos esse huius orbis conditionem (quoniam *quod animale est prius est quàm spirituale*. 1. Cor. 15. & prius Adæ corpus compactum fuit, quàm in eo inspirauerit Opifex spiraculum vitæ; ac dubium non sit Mundi corpora tanquam animalia, hoc est, tanquam imperfecta se habere ad Angelos, & hominem esse minorem quendam Mundum qui typus maioris sit, in quo corpus sunt elementa & cæli, Spiritus autem & animæ Angeli; non magnopere vrget, sicut in secundo capite ostendemus. Porrò autem & argumentum, quod à Puerorum hymno priores ducunt, neruosum non est. Illi enim seruasse naturæ ordinem magis quàm creationis, existimari possunt, præsertim cum Dauid alium seruasse ordinem in Psalmo 103. communiter credatur: inquit enim, *Extendens Cælum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius, qui ponis nubem ascensum tuum; qui ambulat super pennas ventorum, qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem urentem*. Vbi fermè aliā & planè diuersam atq; fecerunt illi Iuuenes recensendi, excitandique creaturas, ad persoluendas Deo laudes. Methodum Spiritus sanctus attulit, hoc est, non vbique eandem rerum seriem ordinemque eas enumerandi (quem Moyses) integrum, ac semper Scriptura seruauit.

Opinio Austri-
ris.

Est enim opi-
nio adhesio ad
vnum cum for-
midine de op-
posito.

Ad Scripturas
quæ pro illa
opin. patrum
afferebantur.
Caietano, Stem-
cho &c.
S. Thoma.

*Ad ratioe pro
illa opinione.*

Progreddior proinde ad examinandam rationem, cui satisfieri egrius admodum potest, quam prima facie videatur. Ergo S. Thom. in ea. q. 16. primæ partis assumptum simpliciter inficiatur, nempe Deum esse vniuersi partem, vt sibi hæc ratio sumit: quippe qui extraneus Mūdo est, vel Anst. 1. 2. Meta. 5. 2. teste. Quamobrem Angelus dici medius inter Deum & corporalem naturam rectè non potest. Vera sunt hæc: nihilominus in quæst. 50. art. 1. ad primum, hoc est, cum hæc antea docuisset, non recusat, vt aliqua ratione Angelus medius inter Deum & corpora dici valeat, videlicet eo modo quo visum fuerat Damasceno: & experitur exemplo tepidi; quod collatum feruido & æstuantis, frigidum est. Quæ pro factò doctrina dissentire à priore manifestè videretur, nisi non tam ex propria animi sententia quàm ex vna dumtaxat Damasceni mente illam pronunciaisset. Verum Damasceni doctrina est etiam (ni fallor) D. Dionysij de Diuin. cap. 4. cuius & 3. quæst. 26. 1. idem Doctor meminit: & sic eius verba interpretatus est, vt voluisse dixerit Angelum secundum naturæ gradum infra Deum esse, ac supra homines; vt faciliè proinde Docti intelligent statum difficultatis.

*Visi sunt pu
gnantia scribe
re illi qui An
gelos esse corpo
reas existima
runt. & nihilo
minus creatos
fuisse ante hunc
sensum Mundum.*

Et posteaquam huc disputatio nos pertraxit, non hoc quoque præteribo. Visum mihi sæpe fuisse admiratione dignum, quomodo Doctores prius quidam existimauerint Angelos cognata habere corpora, tenuia licet vsq; adeò, vt immaterialia etiam illa aliquando appellauerint. Origenes lib. 1. Periarchon. cap. 6. D. Basilius in lib. de Spiritu sancto. cap. 16. Pictellus in lib. de Dæmonibus, interprete Ficino. cap. 7. Augustinus in Epistola ad Paul. de videndo Deum: in Enchyr. cap. 59. & expedit legere Magistrum. 2. d. 8. Sed & Gennadius Auctor libri de Ecclesiasticis dogmatibus (vt S. Tho. quod 12. art. 2. & doctissimus Fr. Andreas de Vega lib. 5. cap. 15. suorum in decretum de Iustis. commentariorum existimant) idem prorsus scriptum reliquit, cap. 2. & alij denique nonnulli à quibus hæc semè argumenta afferuntur: quoniam esse prorsus incorporeum & immaterialem est proprium Dei: & rursum, quia alioquin vbilibet essent: essentq; incircumscripti. Itaque liceat nobis eos nunc percunctari, quomodo rectè potuerint in animum inducere Angelos cognata corpora habere, & tamen eos fuisse ante corporeum mundum creatos. Etenim quodlibet corpus videtur locum sibi circumscriptionum natura vindicare, eo excepto, quod reliqua omnia regit, & circumscribit: extra cælum autem nec locus est, nec vacuum. Rursum, vel corpora Angelorum illa, quanquam purissima sint ac tenuissima ex his elementis constant, quæ apud nos sunt, vel non: & si ex his constant, oportet vt subsequuta hæc sint, quemadmodum & quoduis mixtum simplicia, ex quibus compositum est subsequitur: & ita, si fuerunt Angeli ante Mundum, fuerunt etiam cum ipsis ante mundum elementa: quod vult Lusitanus, atque adeò non soli Angeli, & ita Mundus fuit ante Mundum, sicut contra illum Lusitanum alias argumentabar. At verò hoc ipsi (vt arbitror) non concederent. Quare secum patentius consentit D. Augustinus, qui Angelos vnà cum sensibili mundo creatos fuisse maluit. Amplius, & Angelorum corpora natura mortalia essent & dissolubilia:

nec

nec enim potest id totum esse immortale quod ex mortalibus constat. quæ omnia nedum à recentioribus magnis rationibus repudiantur, sed & Theodoro, & alijs quibusdam Priscis sunt tanquam commentitia habitæ: vt præteream quòd Moses minimè hic Mundi creationem exposuisset, sed solam elementorum separationem & digestionem: quod & si velit vnus, aut alter Doctor, ego tamen fallum esse non dubito. At vero, si ex his elementis Angelorum corpora minimè constant, sed ex alia quadam miscella, aut materia, quod (vt aiunt) voluit Auicēbron; quæro, aut illa prorsus simplicia sunt, aut non. Si primum, quomodo ergo erūt quattuor tantum, aut quinque prima corpora, videlicet elementa ac cælum, quæ Mundum constituunt? siquidem nulla ratio patitur, vt si illa Angelorum corpora alterius fuerint natura à cælis, & elementis, & sint simplicia, non sint etiam de constitutione Mundi, quemadmodum & illi quorum corpora sunt. Quòd si ea mixta esse dixerint, pugnabunt aduersus illos rationes superius adductæ. Itaque vel gemina hæc positio, vel certè altera ex his consistere nullo modo potest. Quapropter opinionem hanc (ad sit reuerentia vero) minimè sequimur: quòd probationem, & litteræ Moses consentaneam magis esse credamus eorum sententiam, qui Ang. los simul cum cælo & terra in capitulo illo, & primo temporis momento creatos fuisse docuerunt, ad quam vel firmandam, vel constituendam probabilia permulta faciunt, & præcipue quòd ij pars insignis Mundi sint, quæ & regit, & ornat corpora omnia, ceu D. Aug. libro tertio de Trinitate. cap. quinto meditatatur. Porro autem est rationi consentaneum, vt præcipue Vniuersi partes vno momento eademque actione fuerint & conditæ & connexæ: vt sicut Opifex vnus est, opificiumque dumtaxat vnum, hoc est, vnus non nisi Mundus: ita quoque vt vna dumtaxat fuerit actio, qua de non esse ad esse prodierint. Sed & pars extra totum imperfecta, ac veluti mutila existimatur: Angeli igitur omnes vnà cum cælo & elementis prodierunt.

Quod si illorum Genesim disertè Moses non exposuit, animaduertit tamen per consequentiam eam intelligi luculenter posse. Etenim & generaturam motus cæli & temporis ideò suppressit, quòd per consequentem quandam intelligentiam, cum cælo fuisse adita poterant intelligi: vna enim actione subiectum ac eius passiones ab agente procedunt. Et ne quis dicat hæc esse accidentia quæ concreari intelliguntur, secus verò contingere in substantijs ad quas creatio cum primis terminatur: Hem, & hoc quoque vide, quòd nec Aquæ, nec Aeris, nec denique Ignis creationem vsquam dilucidè, & aperte protulit, sed tacitè, & obuolutè, commemorata dumtaxat extremorum corporum secundum situm creatione. Quid igitur? diminutus est Moses in sua hac Historia, vt Iulianus libro secundo apud D. Cyrillum existimat? minimè gentium: sed sunt permulta, quæ Historici lectorum intelligentiæ & prudentiæ consultò relinquunt, quod animaduertant vel illa venire in notitiam ex his quæ recensuerant vel etiam aliunde esse manifesta.

Quamobrem & Ioannes Euangelista sub initium Euangelij sic de verbo

Tertia ratio.

Quarta ratio.

*Oppugnatio al
terius respons.*

*Opinio Aucto
ris.*

*Prima ratio
pro opin.*

*Vide D. Greg.
Nazianzenum
in oratione in
nostrum dominicū.*

*Secunda ratio
pro opin.*

*Responsio ad
principale quæ
sitionem, cui Mo
ses creat. Ange
lorum non expo
suit.*

verbo sermonem fecit, ut prorsus videatur patrem dicentem præterire. Neque enim ait, *In principio dixit Deus verbum*: ea nimirum ratione quod aliunde agnosceretur Deum fuisse qui verbum dixerit, si D. Iohanni Chrysostomo ibidem Hom. 1. assentimur. sed & Barcepha parte. 1. cap. 27. ait Mossem siluisse multa, quod se scriptorem agere intelligeret, non vero interpretem, & expositorem, cuius muneris esse videtur, & apertius & fufius res explicare. Ergo quemadmodum cum dixit: *In principio creavit Deus cælum et terram*. ex posuit consequenter creata simul fuisse intermedia corpora, & ad hæc motum Cæli ac ipsa propemodum significavit, simul fuisse creatos angelos. Etenim & Iob. c. 40. cum de Angelis malis quos Beemoth. hoc est, Bestias vocat, Dominus verba faceret, hoc etiam ait, *quos feci tecum*, hoc est, vna cum sensibili orbe. Cum. n. præclaris & eruditis ingenijs notiora hæc futura esse ex dictis Vates non ster perspiceret, quam ut se diserte, ac sigillatim de illis verba facere oportere, ea explicasse generali oratione contentus fuit. Quamobrem, & Plato

Confirmatio à Scriptura Iob.

Confirmatio ab intellig. Platonis

Confirmatio à Scriptura Davidis.

Cur expresse & patenter creas. Angelorum Moses non scripserit.

Sicut Dan. 3. de sonitu tubæ, fistulæ & cytharæ, & sabbuce, & psalterij, & symphon. &c. de qua re Cassiodorus in clavis egerit.

Verba Theodoro veti sunt, nihil solidi inerat nullaq; constantia in his ad quos lex referebatur momento ipis, multis post tantisq; miraculis vituli statuas renunciantur Deo, qui igitur ad brutorum imagines adeo inclinatæ sunt, ut Dei vestigia non viderent, qui illius sceleris cognationem habuissent.

(erat enim peracuti ingenij) malignè dissimulavit. Et hæc quidem omnia David in Psalmo patenter fermè nobis declarat, cum inquit, *Qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt*. Angeli siquidem in Cælo esse dicuntur: quos & conuertunt, & quibus sunt ornamento, & ubi Deo assistunt, & inferiunt; ut his & alijs rationibus grauiissimis ductus toto cælo, ut dicitur à nonnullis magnis Auctoribus (inuitus quamuis) dissideam, cum eminentissimum Vatem hunc rudibus, non nisi, & crassioribus hominibus historiam suam scripsisse voluit. Quæ omnia propius, & penitus Mossem intueor, eò magis in contrariam horum sententiam venio. Existimo q; illum præcipuè eorum habuisse rationem, qui per illius ingenio præditi essent & bonarum artium suppellestili copiosè instructi. Etenim permulta presè & concisè, ac veluti per puncta sua narratione attingit, ex quibus alia fermè innumerabilia subintelligi vult, puto autem hoc non esse crassos, & oscitantibus hominibus scribere.

Sed minimè defunt, qui adhuc inquirere pergant, qui nam factum sit, ut non explicitè & luculenter creationem Angelorum recensuerit, quin immo nostræ intelligentiæ illam reliquerit? Visa est Theodoro hæc peruncatio infructuosa: at verò mihi etiam curiosæ & molesta: ut enim permulta Dei opera sunt quorum rationem inquirere, ac explorare etiam insignes & excellentes homines minimè valent; ita & complura à sacris Auctoribus interdum quidem latius explicata aliàs verò etiam sæpe ac (ut volunt quidam) etiam frustra repetita, & permulta penitus prætermissa fuisse non dubito causis nobis inexcogitabilibus: sed nihilominus quod conijcio confestim proferam, atque audierimus alios. Existimant igitur quidam Mossem illam suppressisse, ut vel sic Hebræorum saluti consulere; cum illos magnopere rudes esse, atque ad idololatriam impensè proclines intelligeret, atque adeo, qui si creationem tam præcellentis, & sublimis substantiæ audirent, eam cultu latræ, diuinisq; obsequijs adoraturi essent? suppressit, illam vir prudens, ne scilicet tam immane scelus illi patrarent

trarent. Hæc responsio (ut cum venia dicam) sub frigida multis nominibus mihi semper visa est. Et primùm quidem rationibus Episcopi Abulensis viri excellentissimi. Nam constat Mossem sæpenumero Angelorum memisse: sic enim cap. 3. scribit Cherubin fuisse à Deo positum custodem Horti voluptatis, & cap. 18. Angelos ab Abrahamo hospitio susceptos fuisse, & 19. eosdem Sodomam, & Gomorram euertisse, cum Loth & eius familiam inde educerent. Rursus, quoniam illi tan topere rudes, atque præ dispositi Hebræi (ut ij volunt) experti in itinere sanctorum Angelorum ministeria & præsidia sæpenumero fuerant, primùm quidem quando occisus ab Angelo primogenijs Aegyptiorum, illæsi ac indemnes ipsi seruati magno miraculo fuerunt; deinde cum egressi ex Aegypto terram Patribus sepè promissam per deserta peterent: etenim interdum Angelum videbant in columna nubis, & noctu in columna ignis antecedentem: & nemo veruntamen adorasse illum legitur. His adde, fuisse considerandum, doctrinam, quæ Angelos facit à Deo creatos, angustâ facere Dei amplitudinem, & potentiam, & eleuare ac extenuare tantisper Angelos, ut si quam de eis habemus maiorem, quam par est, opinionem, illâ prorsus obliteret, nimirum quod à Deo in immensum distantes faciat, quanquam inter creaturas sublimes & excelso loco fuisse positos fatetur: & proinde abducere homines potius ab eorum cultu quam aut allicere, aut adducere. Postremò, & illud venisse his Doctoribus in mentem debuerat, Spiritum sanctum non illis Hebræis his Doctrinam adidisse, sed eorum quoque posteris qui narrantem viua voce Mossem audituri non erant, nec visuri magnalia, & prodigia, quæ eorum maiores viderant: scribantur hæc in generatione altera (inquit David) *& populus, qui creabitur laudabit Dominum*. in quibus cum etiam permulti eruditi, & in recta, veraque Religione præclare instructi futuri essent, non erat cur eorum Idololatriæ ita timeret: nam sapientibus & insipientibus non minus debebat Moses (ut opinor) quam Paulus ad Romanos primo. Itaque inualida prorsus mihi videtur illa responsio, quamuis & Magni Viri complures eidem subscripserint. Proinde causas inspiciamus, cur sanctarum Scripturarum auctores quedam interdum supprimunt, ac tanquam de industria occultant, & id non multo negotio (ut arbitror) consequemur, quod solliciti nunc & anxij inuestigamus.

Sunt autem huius rei in vniuersum ac præcipuè nouem causæ, quarum quedam sunt sacris Auctoribus, cum prophanis cõmunes, aliæ verò illis solis propriè ac fermè singulares. Prior porrò hæc est, quod nullam cum subiecta materia quam sibi tractandam sumpserunt cognationem, nullum cum proposito illis scopo ligamentum, aut necessitudinem illa habeant quæ silentio inuoluunt: sic Moses siluit multorum filiorum Adæ nomina, vitam, & profapias, quod aliena hæc omnia essent à fine, quem sibi in hac conscribenda historia initio destinauerat, sicut & prima prælectione antea diximus: & nemo est qui non possit exemplis innumerabilibus à quouis genere auctorum petitis, rem hanc confirmare. Supprimunt secundò quedam propter mysteria, sicut hic ipse Moses natales Melchisedeci, eiusque patentes & vitæ annos prorsus conticuit, ut fuisse illum significaret

Causæ cur scriptura quedam silent.

gnificaret illustrem Christi Domini typum; quemadmodum. D. Paulus ad Heb. 7. explicat, qui & fortè hoc ipsum voluit cum ad Rom. 3. & 4. disputat, ac exemplo *Abrahæ* probat iustificari hominem per fidem sine operibus: quoniam scribitur, *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* in quibus verbis scriptura nullam facit mentionem operum, ut videtis. Quapropter si quis Paulū rogasset, cur hæc ipsa solius fidei Abrahæ nunc meminerit, eius suppressis operibus, cum tamen antea ab obedientia, à cultu Dei, à charitate & prudètia erga nepotem Loth, à magnificis Dei promissionibus, à victoria aduersus quinque Reges, & postremò ab eius gestis, quæ cum Melchisedeco transiit, nec parce, nec obscure, sed magnificè & patenter cap. 12. 13. & 14. laudasset; existimo respondisset suppressisse illam cætera omnia, ut hoc nobis arcanum aperiret, fidem esse quæ primas partes in iustificatione obtinet. quoniam non præcipuas; & opera proinde, quæ absque fide sunt, quantumuis ab hominibus præclara censeantur, non esse satis ad iustitiam consequendam: Et rursum, cum ab operibus laudauit Abrahamum, etiam consequenter à fide laudasse quæ opera antecesserit: quod postmodum quoque luculenter facit, cum cum multo magis iustificatum fuisse sugerit, quando filiū super altare ex obedientia mactare constituerat, sicut postmodum D. Iacobus cap. 2. diserte docet. Ad hæc, S. Thomas quoque 2. 2. q. 85. art. 1. dicit, hunc ipsum Mosem, ideo non scripsisse Adamum Deo sacrificasse, ne auctori gratias esse videretur, qui origo peccati fuerat. Amplius. 4. d. 46. q. 2. art. 2. 3. hanc esse causam dicit cur non etiam idem scripserit Aaron, summū Pontificem fuisse punitum quod furenti populo ad idolomaniam non ea quæ illum decebat, constantia obstinisset, quinimmo ei vitulum aureum sacrilegè fuderit, ut intelligeremus Ecclesiarum præfectos, cum delinquant, esse propter scandalum clam puniendos, videlicet ne desistamus. magna eos reuerentia prosequi, & ut nullo vnquam tempore, etiam peccantes, proscindamus sicut illa loca docent, *Principi populi non maledixeris* Exodi. 22. *Et nesciebam quia pontifex est.* Acto. 23. & D. Ignatij ad Trallianos, *Veneramini autem & Episcopum vestrum, sicut Christum, secundum quod beatus Apostolus præceperit.* Ad hæc & D. Hieronymi ad Pamachium aduersus errores Ioan. Hierosol. *Nisi me honos sacerdotij, & veneratio nominis refrenaret, & cætera.* Et cum studio & exercitatione hoc genus arcana, ex scripturis eruimus, incredibiles certè capimus voluptates, & suauissimas ablectationes, quippe qui, tanquam mel de petra, & oleum de saxo durissimo videmur nobis inde excussisse: ut enim scribunt multi autores ut exerceant fortes, sicut D. Gregorius Papa dixit, ita eandem ob causam multi etiam supprimunt. Ac verò nobilissimum hoc exercitio nihil potest esse humanæ menti salubrius, nihilque incundius. Tertio, silent quædam propter incapaces, hoc est propter eos qui vel rudri obesoque ingenio sunt, vel nondum sunt sic instituti, ut idonei sint altiora mysteria capere; quemadmodum sanctissimi Patres. Ignatius in illa epistola ad Trallianos, D. Aug. de bono perseverantiæ. cap. 17. iam pridem adnotarunt: & illa verba Domini, Ioann. 17. luculenter probat, *Multa habeo vobis dicere, quæ nō potestis portare modo.* & D. Pauli

1. Cor. 3.

1. Cor. 3. *Tanquam paruulis in Christo. lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis.* & id genus alia: & est profectò sanissimum consilium. *Homo sapiens tacet usque ad tempus.* Eccles. 20. Quarto, hoc ipsum aliàs faciunt propter impios & irrisores, ne videlicet sanctum canibus exponat, aut porcis margaritas proferant: quod & D. Dionysio de Eccles. Hierar. olim visum etiam est, & potest causa hæc cum superiori commodè iungi. Nam & impij incapaces ferme sunt; & Deo gloria datur, cum hoc genus hominibus eius verbum absconditur. Prouer. 25. Quinto, tacet alia crebro, quod notissima sint, sicut D. Ioan. Chrysostomus in Ioan. hom. 1. de Patre dicente Verbum periclitatur, ut superius decebamur, & nos alijs exemplis inferius illustrabimus. Supprimi sexto quædam propter aurium sanctitatem, malens intelligi quàm proferre; quemadmodum D. Hieronymus cōtra Heluidium loquitur, huius generis sunt blasphemie, & res obscenæ. Septimò, ea etiam tacent quæ si dicerentur offendiculo esse aliquando possent. Sic certè Paulus ad Hebræos. 7. egisse mihi videtur quando supprimi porrectionem panis & vini Sacerdotis Melchisedeci, etenim cum accuratissimè perstringat cunctam Melchisedeci historiā, quæ Gen. 14. habetur, quæ alia causa esse potuit, rogo, ut præteriret illam panis & vini porrectionem, quam Moses ibi ex intètione narrat nisi quia animaduvertebat (si adduxisset, hæreticos illam esse accomodaturos, ad victimam crucis, de qua sola in ea Epistola verba facit? quod ratio ferat, ut Auctorum verba eò referantur, quò spectasse cum primis intelliguntur; porrò autem illa panis vini que porrectio significabat præcipuè, ac luculenter Altaris sacrificium. Nam cum hæretici quidam ad victimam cruentam illam modo contorqueant; quid, rogo, facturi erant, si Paulus eam (sicut & eius viri reliqua gesta omnia) exposuisset, quæ omnia cum in cōmentarijs nostris eius Epistolæ copiose, & patenter edisseram, non sunt à me nunc in hunc locum importanda. Octauo etiam multa S. Auctores prætereunt: quia vera non sunt. D. Aug. de spiritu & littera cap. 31. *nusquam legitur in sanctis Scripturis (inquit) non est voluntas nisi à Deo: & rectè, non est scriptum quia verum non est: alioqui peccatorum (quod absit) auctor est Deus.* sed & Paulus ad Heb. 1. hoc ipsum esse in causa docet, cur nemini Angelorum dictum aliquando fuerit filius meus es tu, ego hodie genuite: quod nimirū nemo eorum sit natura filius Dei, sed solus Dominus noster. Ad hæc, & Luc. 4. cum Dominus ait ad nullam viduam præter Sareptanam missum fuisse Heliam, dum fames in Iudæam crudesceret, nec Hælisæum mundasse quenquam leprosum à Naaman Syro, si quis rogasset ab eo causam, respondisset (opinor) scripturam hos solos nominasse: quia verum non erat, aut Hælisæum alimenta dedisse alijs qui in Iudæa, ea tempestate esurirent, aut Hælisæum alios leproso curasse; quanquam potest utrunque etiam tacuisse, ut arcanum nobis illud confestim ibi a Domino explicatum sugereret, *neminem scilicet prophetam acceptū esse in patria.* Nam & Doctores nonnulli existimant, eundem Dominū reuocasse alios plures mortuos in vitam, quàm qui ab Euangelistis recensentur: sed tantum fuisse ab his litterarum monumentis cōmendatos, non nisi pro-

pter

pter mysterium, de quo D. Aug. & alij latè scribunt. Postremò adde his quoque hæc nona ratio potest, quia voluerit Dominus, vt viua voce, non verò litteris credentibus multa exponerentur, quam rem, quia catholici tractatores accuratissimè, ac latissimè exponunt, & non modo idoneas causas, verum etiam & vaticinia prophetarum afferunt, quibus hoc factum iri per Christum Dominum prænuñciauerunt, ad illos ego vos in præsentem reiicio possunt autem. & aliè huius rei esse causæ, quas non hucusque ego deprehenderim quas alij post nos consequentur.

Cùm igitur ex his quædam explosæ à nobis superius fuerint, & aliquæ hæc in re locum non possint habere; ego sic mæcum denique reputo, ob hanc potissimum causam præterijisse Mosem de creatione Angelorū aperte scribere, quòd aliena prorsus à scopo suo esset, qui Hebræos cum primis ad Christum tanquam redemptorem, & reparatorem nostrum, tota hac historia, legibus, & cæremonijs præparabat, quemadmodum prima prælectione dicebamus. Quorsum igitur creationis Angelorum nunc meminisset? Neque enim Christus futurus erat horum redemptor. Rursum, cùm scriptura de Angelis verba facit, confestim quoque alicuius eorum officij & ministerij erga homines fermè vbiq; mentionem habet hoc verò cur? nisi quia prudentibus sic indicare voluit, illos eatenus ad communem Scripturarum scopum pertinere, quatenus cum hominibus & gratia hominū in hoc sensili mundo quidpiam operantur. De hominibus enim in ordine ad redemptorem Christum illa præcipuè tractat. His adde; quòd si illorum conditionem & ortum exposuisset, simul quoque peccatum dæmonum, qui Deo contumaces & perditiones extiterunt, ei explicandum fuisset. Atqui aliena, & parerga hæc ab illo sibi proposito scopo cùm viderentur consulto & prudens ea omisit, ne videlicet scopam dissolutam, aut etiam arenam sine calce, eius hæc monumenta viri docti vocarent. quibus fortè rationibus factum fuit, vt veteris Scripturæ Auctores reliqui Sathanæ, & sociorum casum concisè & obscurè nonnisi delineauerint. Esaias videlicet cap. 14. sub typo Nabuchodonosoris, & Ezechiel cap. 18. sub typo Regis Tyri, ac fortè etiam Iob 40. & 41. sub nominibus celsitudinis, altitudinis, & pulchritudinis, inque typis superborum, ac Leuiatham, & Beemoth: quæ omnia sunt magnis tenebris circumuoluta. Perspiciebant enim ad scripturarum communem finem, qui est de Christo redemptore, tanquam de præcipuo subiecto differere, minimè hæc pertinere. In nouo autem testamento ideo fuit casus eorum apertius expositus. Ioann. 8. Apoc. 11. vt intelligeremus, hoc quoque beneficium inter reliqua Genus humanum à morte & resurrectione Domini obtinuisse, vt fuerint permultum imminutè nocendi vires malis Angelis, ac bonos omnes (& præsertim nostros custodes) plurimum instaurationis, lætitiæ & (ni fallor) virium quoque aduersus communes hostes esse inde consequutos. Quãobré & hac quoq; rone Angelorū redemptor dici Dominus noster potest, præterquam quòd, hic ipse qui lapsum hominem erexit, dedit quoque Angelo stanti ne caderet: sic illum de captiuitate eruens, sicut hunc à captiuitate defendens, & proinde vtriusque redemptor soluens illum

Casus Sathanæ
obscurè in veteri
scriptura habetur,
quia aliè
nunc à scopo scribitur.

Est. n. in circumuersa
possum
num oēs mistantur
in custodia
hominum.

& ser-

& seruans istum: quod D. Bern. Ser. 22. super cantica, dixit. Sed nihilominus ea voce capta, vt latissimè patet, alioqui cum pressius & propriè capitur, nemo (vt sapiens quidam dixit) verè redemptus dicitur, qui non fuit verè captiuus; & Paulus ad Hebræos. 2. disertè ait, *Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abraham.*

LECTIO OCTAVA.

E R R A autem erat inanis, & vacua. In Epigraphæ præposita fuerat cælum terræ, quam & constat eo ignobiliorem esse quorsum itaque nunc omisso tantisper cælo, ad qualitates terræ explicandas, hoc est, quomodo tunc esset terra affecta, Vates hic noster progreditur? Inconcinna proinde, & præpostera videtur esse hæc eius narratio. Quod tamè minimè est: quoniã terræ elementum nobis manifestius cælo est, & differendi methodus exigit, vt à notioribus nobis sermonem capiamus. Dicitur & secundò potest, sanctam Scripturam non semel alium ordinem in explicandis propositionibus seruasse, quàm in proponendis fecerat. Dauid enim in Psal. 148. satis disertè partitus est Orbem in geminam partem, cælestem nimirum, quam excelsam nuncupat, & subcælestem quam vocat de cælis, siue intra cælos, & hanc in propositione primū proponit, & excitat ad Dei præconia, & postea alteram. Etenim propositio eius hæc est, *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis*: & mox veluti inuerso ordine secundam partem antea persequitur, ac ita deducit: *Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum Sol, & Luna, omnes stellæ, & lumen,* & quæ sequuntur: ac postea ad priorem reuersus, illam ita distribuit, *Laudate Dominum de terra dracones, & omnes abyssi.* Amplius, Matth. 1. propositio est. *Liber Generationis Iesu Christi filij David, filij Abraham,* vbi antea Dauidem audis, quàm Abrahamum: atqui cùm eam explicat, sic retrorsum progreditur: *Abraham autem genuit Isaac,* & quæ sequuntur. Sed & D. Paulus ad Romanos 4. cùm disputationis suæ thesim proposuisset, quæ gemina parte constaret, quarum prima affirmatiua esset, (*Arbitramur hominem iustificari per fidem*) Altera autem negatiua (*Sine operibus legis*) tamen in disputatione secundam antea, exemplo ab Abrahamo ducto, probat, cap. 4. ac deinceps priorem. Prophani quoque scriptores, hoc idem aliquando fecisse visuntur. Nam ille qui dixerat, *Arma virumq; cano,* quæ propositio est, sic eam inuerso ordine, ac veluti retrorsum illico exponit, *Qui primus ab oris, &c.* Reddi & hæc tertia ratio potest, quòd animaduertit Moses elementum terræ, quanquam aliàs crassissimum & ignobilissimum, esse tamen medio axe librarum, atque adeò centrum & medium Mundi, & proinde esse causam, cur cælum (quod eius circumferentia est) circa ipsum perenniter vniformiterq; cietur. Etenim & Manilius primo Astronomicon dixit.

Questio de ordine narrationis Mosi.

Prima responsio.

Secunda responsio.

Tertia responsio.

Nisi

*Nisi librato penderet pondere Tellus,
Non ageret cursus Mundi subeuntibus astris,
Phebus ad occasum, & nunquam remearet ad ortus,
Lunave submersos ageret per inania cursus.*

Quamobrem nemo inde consequi non intelligit terram esse quadante-
nus priorem cælo, ac tanquam cardinem cui incumbit, vt Plinius dixit lib.
2.c. 66. vt si seorsum alterutrum opifex condidisset id fuisset terra. sic enim
& in ædificio fundamētum initio iacitur, ac deinceps cæteræ partes struun-
tur: quod fortasse Dauid eruditus subindicauit, quando Psal. 101. ita dixit:
Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli.

Cæterum sunt nonnulli Doctores, qui omīssa aduersatiua *Autem* substi-
tuunt copulatiuam, & quam reuera Hebræa littera habet, & sic legunt, *Et
terra erat inanis & vacua*, quod quantum spectat ad sensum, parum sanè
refert: at verò si constructionem spectes, & Hebraicam phrasim, permul-
tum: capienda enim esset hæc periodus tanquam penitus coniuncta ver-
bis antecedentibus, copulaque *Et* pro *Tunc*. exponenda esset. Quamobrè
Forerius in Esaiam cap. 6. obseruat totam litteram quam hucusq; legimus,
hunc intellectum significare. *Initio quando Deus cælum & terram creauit,
tunc terra erat inanis & vacua*, quod consueuerint Hebræi præteritis tan-
quam nominibus vtī, præsertim cum nominibus temporis positis in regi-
mine: quare quod Osæ primo legitur, *principio loquutus est Dominus cum
Osæ, & dixit*, sic explanat, *Quando initio loquutus est Dominus cum Osæ,
tunc dixit*. Sed melior cōmentarius ille noster est qui mauult vt fuerit pro-
positio quædam, aut etiam breuissima summa eorum quæ per partes ex-
plicaturus postea erat, vt suo loco dixi, consentiunt enim omnia cum sco-
po quem sibi Moses in suis voluminibus proponit, quem cum in prima
lectione accuratè persequuti simus, non est cur hic denuò repetamus.

Porrò autem Hebraicas voces *Tou, Vabou*, & si non vno eodemque mo-
do recentiores Latine reddunt, nihilominus in sensu fermè coeunt, & pa-
rum refert quam lectionem sequaris. Constat enim *Tou* significare inane,
& vanum. Esaiæ 49. *Laboravi inaniter*, siue in vanum Hebraicè *Latou*.
Aquila autem, quantum coniector, vt vanitatem hanc fuisse insignem, &
indicibilem exponeret, vsus nominibus fermè abstractis est, dixitq;: *Et ter-
ra fuit inanitas, & nihil*, quæ verba significatissima sunt, & declarant maxi-
mam terræ vanitatem. Septuaginta tamen, longius aliquanto ab his voci-
bus abierunt, cum *terra erat incomposita, & inuisibilis* dixerunt. vnde præ-
stat profectò veterem vōstrum interpretem sequi.

Itaque qui terræ nomine in propositione explicatam, fuisse siluam, &
materiam primā voluere appellari; nunc idcirco inanè, & vacuam dici ar-
bitrantur; quod creata primum sub generali quadam, & craffa corporeita-
tis forma fuerit hoc est, & quauis specifica destituta, ac nulla vestita facul-
tate nullisq; ornata proprietatibus, & proinde inanis seu vana, & vacua, ac
vt quidam loquuntur obscura, & desolata, incomposita, & inuisibilis. Vt
inter hos & Auicennam hoc tantum interfit, quod ille quidem formam
hanc coæternam materiæ fecerit, ij autem nuperrimè concreatam. Sed vt
S.Tho.

Forerij expo-
sio.

Repudiatur Fo-
rerij expositio.

Primus cōmen-
tarius exami-
natur & reij-
ciuntur.

S.Tho. & meliores Philosophi validissimis argumentis signum inanis-
simum hoc olim repudiarunt quibus & nos aduersus quosdam superius vsi
sumus, ita vna hæc ratio mihi idonea satis nunc esse videtur, ad id penitus
schola Mosi eliminandum: quòd Auctor historiam texit, in qua voces in
populari significatione (vbi potest) vsurpat, & ob id terram hanc, quam pe-
dibus terimus, & calcamus, hoc loco vel saltem per occupationem, intelli-
git; quæ cum ex nihilo prodijt, *erat*, siue vti Recentiores quidam legunt
fuit inanis, & vacua, quæ posterior lectio hoc ipso poterit nonnullis magis
arridere, quia cum hæc scriberet Moses, videbatur vndique ac tota reple-
ta, & ornata, & verbum præteriti perfecti *fuit*, nihil eius relinquere solet,
de quo enunciat. Quamobrem ille dicebat, *Nos fuimus Troes, fuit Ilium*,
vt nimirum Regiam flecteret, & ad maiore commiserationem induceret.
At verò præteriti imperfecti verbum id etiam seruat integrum in præsentem
de quo fuisse enunciat, sicut fit Ioan. 1. quando dicitur, *In principio erat
verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*. Sed vtram ex
his malueris lectionem parum interest: quoniam vtrunque verbum pro-
miscuè crebrò capitur.

Porrò autem inanitas, & vacuitas priuationes quædam sunt non tam
re semper inter se quam ratione seiunctæ, quamobrem ex vacuitatis ha-
bitu, qui plenitudo est, ac notior inuestigare operæpretium est, quid hic am-
bè significant. Itaque cum terra nunc suam plenitudinem habeat, Psal. 23.
& hæc gemina sit, *intima*, qua multorum stirpium, & plantarum semini-
bus grauida & fecunda efficitur, & ad hæc lapidibus, gemmis minerali-
bus, & id genus rebus compluribus locuples, & *extima*, quæ conspicitur
(herbis enim arboribusq; vestita & confita est, & animalia omnium gene-
rum habet cum primis autem hominem) quibus rebus vndiq; voluti re-
pletur, & venustatur, ac vtraque initio hæc ipsa careret, ob id *inanis, &
frustranea erat*, hoc est indigna cuius aliqua haberetur ratio. Dicam lucu-
lentiùs *vana* externæ, quod finem illum consequuta nondum esset, in quæ
quoque creata fuerat, videlicet vt vsui animalium deseruiret, qua ratione,
& Psal. 2. dicitur, *Et populi meditati sunt inania & vacua*, intus, quia & minera-
libus, & alijs rerum seminibus carebat, quorum veluti vterus, & locus est.
Eoq; nos hac periphrafi Moses fortassis adducit, vt intelligamus Deum
cum elementa crearet, nequaquam solam Mundi compositionem, & con-
sistentiam expetiisse, sed cum primis mixtorum creationem, & præ illis for-
mationem hominis cuius causa sensilem hunc orbem efficiebat. Itaque
quod dicit, *Tou, Vabou*: perinde capiendum est, ac si ab eo dictum fuisset,
Deum non creasse terram, ac elementa reliqua, ea tantum ratione, vt Mun-
dum constituerent, sed & multò magis, vt ex eis mixta, quæ subinde ab eo
facta narrabit, tanquam ex materia, & communi massa (Figulus veluti qui-
dam & Opifex) efficeret, cui officio cum nondum illa deseruirent, vana ob
id, siue inutilia tunc, & vacua fuerint. Hæc enim quæ de terra disertè, splen-
dideq; nunc scribuntur, simul quoque de cæteris elementis per consequen-
tiam intelligenda sunt. de similibus enim idem est iudicium. Aqua profec-
tò suam nunc habet plenitudinem, nimirum fructices conchas, & pisces:

Ratio quæ An-
stori est effica-
cissima.

& aer similiter suam, aues videlicet innumerabiles, & denique ignis (si tamen malis genijs, vt aiunt, permulti plenus est, & Ioannes Grammaticus lib. 3. de Generatione animalium in calce, consentit, & Pfellus libello de hac re edito non abnuit.) Visum igitur Mosi satis est explicasse terræ qualitates ad cæterorum elementorum qualitates (cùm rudia adhuc essent) manifestandas: ea enim & complexus in Epigraphe fuerat sub alterius extremi nomine (cæli nimirum, vel terræ.) Liptote igitur est; hoc est, plus intelligendū, & in propositione, & nunc quoq; est, quàm exprimitur.

Possūmus rursūm hanc vocem ita interpretari, vt posterior sit ratio & causa prioris. Hebræis namq; littera *Vau*, quæ copula est, redditurq; Latinè, *Et* non vbique, & perpetuò in vi copulæ ponitur, sed interdum quoque in vi causæ, vt periclitari licet. Ioan. 1. *Et verbum caro factum est,* & Lucæ 2. *Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui* utrobique enim *Et* pro *Quia* subaudiri, Doctores Clarissimi quidam existimarunt: nominatim verò Theophilactus, ergo hunc in modum capta, crit horum verborum sensus. Terra erat inanis & vacua, quia nimirum intus, & extra omnium rerum quibus deinceps locupletata, & repleta fuit penitus inops & expers.

Et tenebræ erant super faciem abyssi. Si Septuaginta sequeremur, non esset infulsus commentarius, si rursūm *et* pro *quia*, nunc quoque interpretaremur, essetq; huius periodi sensus. *Terra erat incomposita, & inuisibilis, quia tenebræ erant super faciem abyssi.* Porro autem cùm multi sint abyssi. Psal. 41. Prouerb. 8. vnde legimus abyssum terræ. Psal. 70. & abyssum aquæ Iob 28. (sunt enim elementa omnia, & cæli, mole admodum vasta, ac profunda.) Quæritur qui nam abyssus hic fuerit cuius hic Moses sermonem facit? Existimo igitur abyssum hanc appellari non ipsam solam aquam & terram, sed corpora omnia quæ à conuexa primi mobilis superficie ad terram vsque continētur, quæ tantæ sint profunditatis, vt penetrari cognoscicq; ab homine non possint, vt sensus sit. (*Am nōndum creata fuisset lux, omnia corpora hæc quæ perspicimus cæca, & circumfusa tenebris erant.* Itaque nulla ratio fert, vt tenebra intelligatur hoc loco sphaera ignis sola, vt voluit Rabbi Moses libro 2. sed simpliciter cuiusuis lucis, horribilis quædam carentia.

Num verò commixta inuicem, & complicata essent prima illa corpora (quod opinantur permulti) qui veluti figlina, & cænum nunc est, ita quoque tunc temporis cælos, & elementa fuisse volunt, & chaos quoddam comminiscuntur: Ego certè vix puto. Primum, quia Moses cælum, & terram tanquam duo extrema secundum situm in propositione iam iam commemorauit. Vtrunque igitur suo loco & situ creatum fuit, ergo & corpora inter media. Secundò, quoniam dicturus est paulò postea, totam terram aquis coopertam fuisse, cùm primum creata fuit, & hic enestigio subdit, Spiritum Domini incubuisse, aut etiam sese agitasse super aquas: atqui hunc Spiritum Domini aerem fuisse eruditissimi viri volunt, & est admodum probabile. Subsistebat ergo terra aquis, & aqua aeri; atqui hic est eorū corporum naturalis situs, & locus 4. Phy. 46. non igitur sic commixta, & perturbata

Quæstio de
Chaos.

Opinio Aucto-
ris.

turbata inuicem prima corpora erant, vt Chaos quoddam efficerent: & ita quidem ipse sentio nihilominus non propterea digladiabor.

Cæterum quod hic legitur. *Super faciem* videlicet super totam ac vndiq; Hebraicè dicitur. *Super facies* quod est omni quaque & per girum, quod profectò nunc minimè contingit. Etenim nunquam Sol alicui Orbis parti occumbit, ac sese occultit, quin alteri oriatur, & sese aperiat, atq; adeò, nec ipse semper est super omnes corporum eo inferiorum facies, nec tenebra. Porro autè non dixit *Super altitudinem*, sed *Super abyssum*, quòd lux desuper veluti descendat ad ima, & nūc Moses nos supra oia corpora cogitatione statuit, ac veluti deorsum spectare iubet; acutè significans terram tunc incapacem cuiusuis oculi, extitisse qui sursum intueri posset.

Et Spiritus Domini ferebatur, super aquas. Si philosophia Priscorum ex fontibus Mosi emanauit sicut vult in Stromatibus Clemens ex hoc certè loco Thaletis Milesij sententia effluxit, qui aquam esse dixit ex qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem qui ex ea illa omnia effecerit, hanc enim cùm in propositione Moses non commemorauerit, sed illico de ea tanquam quæ extaret sermonem faciat, potuit Thales existimasse hunc Vatem voluisse eam fuisse, improductam, ac tanquam Opifici coæternam, falsus profectò, & inconsideratus, quòd non animaduertenter satis fuisse Mosi extrema Orbis corpora in propositione posuisse, quibus intercluduntur cætera quæ media sunt, & proinde hæc ipsa quoque vna cùm extremis fuisse creata, significasse, vt etiam superius diximus. Est autem Hebræis verbum *Merachephet*, quod Caietanus incubabat, Tigurini motabat Vatablus agitabat sese, & Lusitanus mouebat sese, verterunt, vt si cum veteri editione *Ferebatur* legeris, intelligas quoque, quomodo ferebatur, nempe suapte natura & forma.

Iam verò Rabbi Mose lib. 1. cap. 29. & Cælio Rhodigino lib. 3. cap. 13. auctoribus, vox *Spiritus*, cùm sacris, tum prophanis scriptoribus permulta significat, atq; adeò amphibola est nō à casu (vt mihi profectò videtur) sed à cōsilio quare & analogia dici pōt, eius quidē generis, cuius oēs significationes ordine quodā referuntur ad vnam. Primum autè videtur significare re quāpiā incorpoream, & quoniā corpora oia nō eiusdē constitutionis sunt, sed alia quæ crassiora sunt, quæadmodū quæ ex elementis cōstant, alia tenuiora, & exilia, ceu purus ignis, purusq; aer, si darētur, existerēt, ea propter, crebrò quidem capitur hæc vox vt vtriusq; generis corpus excludit, aliàs verò prout crassū dumtaxat, & seculētū. Et priore quidē modo Origenes lib. 1. Periarchō. Epiphanius cōtra Antropomorphitas, & Catholica deniq; Ecclesia illam sententiam Ioan. 4. *Spiritus est Deus*, intellexerūt, hoc est, à quouis corpore secretus, & absolutus, & recetiores in 2. Sent. & alibi dictum similiter putant Psal. 103. *Qui facit Angelos suos Spiritus.* Quod alioqui expeti in mundo posset hic creaturarum gradus, videlicet quæ corporis essent expertes. Quamobrem, & si Angelos ex actu, & potētia, ex esse, & essentia, quorū vtrūq; posituum est, realiter nostri cōponāt, & interdū assumere corpora ad motū localem fateātur, quòd eos Scripturæ hominibus apparuisse colloquutosq; fuisse, ac de multis edocuisse crebrò testatē sint, eximunt

Ita propomodū
& Scipio in li-
bello Ciceronis.

Aristoteles ad
enim audiēdū
non est, qui pri-
scos Philoso-
phos solam co-
gnouisse cau-
sam materialē
dixit hoc certè
de permulsis
verum nō est.

Spiritus quid?

eximunt, tamen eorum naturam à quouis corpore; quanquam aliter Origeni D. Basilio Pſello Auicebrō, & Priscis permultis visum sit; quippe qui eos cognata corpora habere voluerūt, vt præterita schola dicebamus: & si subtilissima tenuissimaq; hoc est, qualia pseudo Deorum suorum corpora Epicurus faciebat, in 1. de Natura Deorū, nempe exilia, & (vt aiebat) monogramma, hoc est vnilinea. De Patrum opinione plura nunc minimè dicam: nunc illud tanquam exploratum, & probè compertum, recipiendum est, res quasdam corporeas, quòd exiles sint & subtiles, appellari quoq; frequenter Spiritus: quòd obrem Hippocrates (si Galeno in prima prognosticorum credimus) anhelimum vocauit Spiritum, & prisci Medici geminum spiritum nobis volunt inesse, *vitam* scilicet, & *animalem* quibus Recentiores tertium addunt quem vocant *naturalem* qui aeræ quædam, ac dilucide substantiæ sunt, ex tenuissima quaque sanguinis parte productæ. Sed & Dominus Ioannis 2. & Lucas Actorum 2. ventum vocarunt Spiritum, Quoniam verò animam ventum quendam, aut aerem esse Varro, & Athei quidam dicebant (aerem inquam conceptum ore deferuefactū in pulmone, tepefactum in corde, inq; corpore diffusum) vel certè cognationē & necessitudinē cum aere magnam habere, quam obrem & vêtus Græcè *animos* dī, de qua re Lactantius lib. de Opificio Dei. cap. 1 6. & 17. scribit; hanc quoq; vocari Spiritū non recusarunt, quanquā reuera Spiritus dicitur, & quòd incorporea penitus sit, & à Principe Spiritu, hoc est à Deo in Adamū spirata, Eccle. cap. 12. & *Spiritus redeat ad Deum qui dedit illum*. Rursum, cum facultas intellectiua principem locū inter animæ vires obtineat, hæc quoq; sibi iam pridem Spiritus cognominationē vendicauit. Quare ad Rom. 1. legis: *Cui seruo in Spiritu meo*. & ad Theff. 5. hæc tria *corpus, animam, & Spiritum*, in nobis agnoscit quorū postremū Origenes in libris Periarchon ita subsistētia ab anima seiungebat, quò, & hanc arbitrabatur seiungi à corpore, quam, & volebat eī dūtaxat tanquā motor assistere, sed vtrunq; falso, & minus accuratè, qm̄, & anima forma nostrum corpus perficiens est, vti de summa Trinitate, & fide Catholica in Clemētinis, ac in Synodo Lateranēsi sub Leone X. Sessione decima, apparet: atq; Intellectus (quē mentem, Spiritumq; appellant) non nisi vel rōne & officio ab anima separatur, vel certè tanquā facultas, & naturalis potentia à substantia à qua naturaliter fluit quæadmodum ipsē existimo. Porro aut, & nostræ cogitationes impulsiones, & perturbationes Spiritus et vocantur, fortasse per Metonymiā: à Spū. n. hoc est, ab aīa & mēte scaturiūt, & si corpus quoq; afficiant. vnde legimus *Spiritum tristem exiccare ossa; spiritum lætitiæ, spiritum salutis, spiritum iræ*, & id genus quòd illis irati, læsi, aut salui efficiamur. Prouer. 29. *Totum Spūm suū profert stultus*, id est oibus & passim, quod meditat enarrat, cogitationesq; suas imprudēter, & intēpestiuè effundit, & cap. 1 6. *Spirituum ponderator est Deus*, & 1. Ioan. 4. *Probate Spiritus*. & diuina charismata similiter dicuntur *Spiritualia*. 1 Cor. 9. atque adedò doctrina Evangelica, Institutio Christiana, Sacramētorum administratio, & denique oīa quæ ad Spiritus sancti gratiā iustificatē hoīes præparant, aptāt & promouēt (nā hæc ad Gal. 3. *Spiritus antonomasticos* dicitur, *ex operibus legis Spiritū accepisse, an ex auditu fidei?* spiritualia.

Sic & Diogenes Cynicus vide Simpli. in 1. de Anima.

Definitur proinde passio motus animi cum transmutatio in corpore.

spiritualia ab Apostolis & Patribus dicuntur. Hæc itaq; oīa generali quadā attributione Spiritus dñr, quòd incorporea alterutro modo sint, & seruatō inuicem ordine, analogiā ad Deū habēt, qui verissimus absolutissimusq; Spiritus cum sit, primū sub hac voce analogatarum oīum cōsensione est.

Quæritur ergo hic, q̄ rem appellauerit Moses Spiritū Dñi? Et patribus quidē permultis D. Basilio antiquioribus visum est, de tertia Dei persona (per appropriationē arbitror) verba fieri, tertia inquā nō dignitate aut duratione, sed origine, & nomēclatura, q̄ Ecclesia à Christo edocta, Matth. vlt. & Ioan. 17. *Spiritum sanctum* appellat, vtrāq; dictionem in vi vnus dūtaxat dictionis capiens. Dixisse autē Mosē incubasse vel sese agitasse hūc Spūm super illa corpora, quòd aīo secum volueret, & cogitaret, formare ex eis stirpes animalia, & hoīem atq; adedò secum de venustado, & ornando Mundo proponeret. Verūm, cū hæc fuerit Patris, & Filij & Spiritus sancti cōis, & eadē prorsus cogitatio, & veluti cura, quibus & creatio fuerat cōis: potuerunt tñ ideò Spiritui sancto incubationem hanc adscribere, qm̄ hæc ipsa cogitatio à sola Dei bonitate, & amore emanabat qui Spiritui sancto passim appropriatur. Hic enim nedum à Patre, & Filio per modum amoris procedit, verūm etiā, & de eius erga nos amore edocet ac testatur Rom. 8. vt velint Mosē transitum fecisse ab amore substantiali, ad notionalem.

Et vide quæso quō Plato Philosophorū vertex hæc assequutus quadantenus in Thimæo est: inquit. n. opificē, non nisi sua bonitate ductū, hæc oīa effecisse, & ad hæc non temerè descendisse in opus, sed tanquā fabrum, & artificē, cogitantē videlicet, ac præmeditantē, quō ex hac rudi, & indigesta elementorum massā oīa faceret. Sed amabo ipsum audiamus Philosophum suis verbis loquentē. *Accepit* videlicet mundi Opifex *non quietum, & tranquillum, sed temerè agitarum, & fluitans, idq; ex inordinata iactatione redegit in ordinem*. Quæ verba & si de materia quadā quæ elementorū creationem antecesserit Platonicis permulti, & Magister quoq; Sent. in 2. d. i. intelligāt; quò obrem & inficiantur censisse illum de nihilo factum fuisse mundum; mihi tñ (& minimè soli) vr̄ respexisse ad elementa quæ prodijisse primū complicata confusa & veluti commixta ipse vt alij permulti & eum primis Strabus putauit. Neque enim primæ materiæ fluctuationem, hoc est motum eminentissimus uir adscriberet, cum à priuatione eam minimè distingueret 1. Phys. 69. & in qua teste Auerr. tanquam in fundamento naturæ nihil est distinctū. Agitatio. n. & fluctuatio cum sit motus, accidēs certè est, & ob id formā substantialē inuoluit, & præexigit. Nec sunt profecto audiendi Cardinalis Bessarion Ficinusq; & Sebastianus Foxius, qui dicunt Platonē nō hæc dixisse, quia existimauerit illā inordinationē verè præcessisse Mundi formationē, sed vt sic res à nobis magis intelligeretur. Fictitia sunt hæc, sic. n. quoscunq; auctores cū in cōtrouersiā eorū verba rapiūtur glossare, aut potius inuertere, & deprauare quilibet poterit, videlicet nō sic eos dixisse, quia ita sentirent; sed vt intelligeretur melius id de quo verba faciunt. Quare nostra intelligentia sincerior est. Accedit quòd rps vnā cū cælo ortū esse ait: quō igitur motum præfuisse tēpori existimare potuit? Rursum Arist. 8. Phys. 10. ait, solum Platonem generare tempus, quòd de physica

Quid Spiritus Domini hoc lex Opinio Patrum explicatur.

Obiectio.

Solutio.

Plato quō verba Mosi intellexerit.

generatione verum esse non potest, cum Phyci permulti similiter illud cum Mundo generauerint: modo igitur alio, ac ab illis diuerso Plato generabat tempus, & motum, simplici nempe emanatione, quam illi quidem omnes inficiabantur, & nos creationem nuncupamus: sic enim vna cum caelo reuera prodijt. Amplius, in Phylebo disertè scribit, primùm fecisse Deum materiam & formam, & in Sophista ait, id fieri quod prius non erat, existimauit igitur materiam non fuisse antequam eam Deus faceret, quod etiam in 10. de legibus in Epinomide, & alibi non obscurè exponit, cum Mundum, & omnia fuisse à Deo facta fatetur. Nec refert fuisse meliorum Philosophorum communem fermè sententiam, materiam esse ingenerabilem: nam generari illud vocabant, quod per transmutationem ex subiecta re aliqua fit: quo certè modo fieri prima materia non potuit, sed sola de nihilo productione. His igitur & alijs rationibus ductus, non reuerebam Platonem existimasse creatam abyssum hanc, siue tenebrosam voraginem fuisse elementa, & caelos, ac (vt putabat) formis specificis prædita, vt nunc quoque in caeno continentur: est enim mixtio miscibilium alteratorum, vno (vel saltem in initio) meritò tamen *(chaos, sylvia, & informis caeca materia,* quæ sese temerè moueret, & agitaret, dici ab eo potuit, quod nondum essent elementa expolita, nodum digesta & compacta, nonque suis locis & positionibus (vt arbitratur) sita: ac rursus fluctuabat, quia nondum ex eorum effecerat Opifex plantas, & animalia, ac cætera; quorum formas massa illa veluti magnopere cupida & æstuans (appetit enim materia suapte natura formas) impremam artificis manum præstolabatur. Cur autem appellauerit Moses elementa aquas, ratio est in promptu: videlicet & à prædominio, & ob eorum fluctuationem, & incompactionem, & demum ob huiusmodi morem qui vitæ principium est. Dicuntur quoque numero maiori aquæ magis quam minori aqua, non eam tantum ob causam, quod hæc vox careat minori numero Hebræis: sed vt intelligamus præterea existisse in ea massa non vnum tantum, sed per plura corpora, ita vt aggregatione videretur quidem vnum esse corpus vnaque aqua, reuera tamen essent plura, de quibus creator cogitaret, quomodo ea & digereret, & repletet, hoc est, quas & quatas rerum species ex eis esset factururus, & proinde plures aquæ, & hæc more nostro dicuntur.

Sed expedit rursus audire Platonem. *Bonus* (inquit) *erat, bonus nullius rei liuore tangitur.* Quibus verbis nihil dici aut verius, aut sanctius potuit. Et rursus, *Considerandum est,* ait, *utrum Mundi Faber sit imitatus exemplar.* Hic sciscitor, cum vocat opificem Mundi *Fabrum*, quod aliud (cedo) significat, quod arte, hoc est, non modò recta, sed summa quoque ratione, & imperferutabili consilio cuncta effecerit, vti & Scripturæ omnes deprecantur.

Sed ad Mosem reuertamur, quem puto Patres existimasse Dei cogitationem, & artem vocasse nunc *Spiritus incubationem,* aut *lacionem,* ac tanquam periphrafi non modò eius nobis amantem volutatem exponere, sed & cogitationem, & meditationem de absoluendo, vanulandoque Mundo iuxta exemplar, quod animo gerebat, declarare. Quod eleganter profecto sic cecinit Boetius:

Tu cuncta superno

Ducis ab exemplo pulchrum, pulcherrimus ipse;
Mundum mente gerens, simili sub imagine formans,
Quem non externa pepulerunt fingere causa,
Materia fluitantis opus verum insita summi
Forma boni liuore carens, &c.

Quæ omnia, vt dicebam Spiritui sancto hic adscribuntur: quoniam voluntas, amor, bonitasque ei adhibito consilio, & planè crebro, appropriantur. Et ego quidem doctissimos & pietissimos viros arbitror hæc voluisse, quam (fateor) quorundam verba, aliam quoque intelligentiam præ se ferunt. Erat autem hæc eorum præcipua ratio: quia hic non simpliciter dicitur *Spiritus*, sed cum additione *Domini*: qua nomenclatura (vt dicebant) non nisi Spiritus sanctus in sacris litteris venit. Sed conuellunt recentiores ratione hanc & permultis scripturarum testimonijs eam repudiant. Nam Iob 27. legitur, *Qua donec superest halitus in me, & Spiritus Dei in naribus meis:* quo loco halitum vocat Spiritum Dei. Esa. 40. *Exsiccatum est scenum, & cecidit flos, quia Spiritus Domini sufflauit in eo.* vbi de vero sermo est, vt & alibi sæpenumero: quam obrem hic commentarius solido fundamento minimè nititur, & mirum est. D. Hiero. Patrem longè doctissimum, in quæstionibus Hebraicis hæc omnia prorsus præterijisse, cum tamè in Epistola ad Occænum Priscis subscribat: ita enim ait, *Solus Spiritus Dei in auriga modum super aquas ferebatur, & nascentem mundum in figura baptismatis parturiebat.* Sed fortè ob Patrum reuerentiam silentio ea obruit, cum fortassis, nec sibi quidem omnino probarentur, quod & alibi etiam facit.

Ad hæc, cum Dei voluntas & amor siue cogitatio ex amore proueniens, non in eo dumtaxat esset, vt perficeret, exornaretque aquas, id est totam illam fluctuantem elementorum rudem congeriem, vt volunt; sed etiam vt & cælis sua ornamenta daret, quæ stellæ sunt, quibus similiter destituti illi prodierant, quæri posset cur Moses exposuit Spiritum Domini sese nunc agitasse super aquas illas, magis quam super Cælos? sed illi responderent fecisse hoc Mosem, vt cælos quoque fuisse in illa miscella creatos, ac inde deinceps eductos: intelligeremus, crediderunt enim permulti patres eos ex elementis constare sicut & hæc inferna corpora mixta vno Empireo excepto, de quo in Epigraphe Moses verba facit, sed superius dicebamus hoc eorum placitum esse anceps, & impeditum.

Itaque Origenes his rationibus (vt opinor) ductus hanc interpretationem existimauit esse mysticam, & allegoricam 1. lib. Periarchon, atque adeò spectare ad sensum arcanum, & intimum: & D. Ioan. Chryostom. Hom. 3. mauult Spiritum Domini sese hic commouentem, aut etiam sese agitantem super aquas fuisse vitalem quandam operationem elementis à Deo inditam, aut etiam (vt loquitur Diodorus) energiam qua, & motionem, & vim quandam procreandi animalia sint consequuta.

Atqui, & hic quoque hæere cogimur, quod elementa motionem effectiue à generante, formaliter autem à suis eorum formis, sicut & energiam & efficaciam vna cum esse dum crearentur obtinuerint, & vim efficiendi

H 4 nullam

Ratio Patrū.
Vide S. Tho. 1.
66. ar. 2. ad 2.
Oppugnatio recentiorum.

Cur Moser nunciet elementa aquas.

Opinio Origenis
Opin D. Ioan.
Chryost.

Consuetudo.

nullam reuera possint habere, cum materia, & efficiens in vnum nunquam coeant; quemadmodum & inferius rursus dicturi copiose sumus.

Quamobrem Theodoro. q. 5. & alijs quibusdam probatior videtur commentarius, qui Spiritum Domini se se agitantem super aquas intelligit fuisse aerem non quietum, sed concitatum, & proinde sic idest cum additamento Domini nuncupatus, ut alterius generis ab Euro, Notho, Subsolano, ac reliquis fuisse intelligeretur. Cum enim ij ex frigidis, siccisq; exhalationibus, communi naturae cursu gignantur; hic tamen solo Dei imperio tunc prodijt. Deinde quoq; ne qualemcumq; fuisse illum putarem hoc est, exilem, sicuti aura est, sed concitatum & vehementem, additum Domini est. Etenim in more sanctis Scripturis positum est, ea quae rebus alijs sui generis eminent, & insigniora sunt non simpliciter, sed cum eiusmodi additamento patrij casus Dei, aut Domini nuncupare. Exempla perspicua habentur in Psal. 67. *Mons Dei, mons pinguis*: hoc est, mons insignis, & qui caeteris fertilitate praecellit. Et in Psal. 79. *Cedri Dei*, hoc est magnae, & proceres. Itaque ij Spiritum Domini nunc dictum esse putant, aerem concitatum, siue etiam ventum, sicut quidam nuncupant. Et forte quod Aristoteli non assentiretur, qui ea ratione aerem non posse esse ventum existimauit, quoniam est natura humidus, & proinde humectaret potius quam exsiccaret, cum tamen ventus exsiccet; quamobrem hunc dicit esse exhalationem quandam siccam, & callidam. Itaque potuerunt ij existimasse, non modò exhalationem siccam & callidam, sed ipsum quoque aerem, quando commouetur, & siderum impetu concitatur esse similiter ventum, atque adeò exsiccare, non suapte quidem natura & vi, sed ob celerem illam commotionem qua euentilat omnia, & perflat, quam profectò rem eruditè Cardanus libro primo de Varietate persequitur. Ferebatur autem non immediatè super terram, (quippe quoniam tunc aquis haec abdita erat) sed super aquas, quòd sic eius leuitas, ac caeterae eius qualitates exigerent. Nec D. Aug. in opere imperfecto cap. 4. & D. Basilius, Diodorusq; commentarium huc repudiant, quinimmo recipiunt pro quo etiam translatio Pagnini facit; quæ verbum *Merachephet* Latinè vertit *insufflabat*.

At verò Catherinus commentarium hunc rejicit, & ab Auctoribus sciscitatur, quid fuerit causae, cur nunc ventus prodiret, cum tamen Abulensis antea causam hanc adduxisset nimirum, ut aquas ad vnum locum pariter cogeret, atque adeò, ut terram exsiccaret, oportunaque vinentibus habitationem faceret. Sed & responderi ei rursus ex sententia Strabi, & quorundam auctorum posset certum esse aerem, natura sibi altiore situm aqua & terra vendicare, & proinde cum esset in ea miscella, reliquis elementis commixtus, nitebatur, tanquam facto impetu, ex eis erumpere, & profillire, suumq; sibi situm & locum vendicare, praesertim verò, cum sic Deus mandaret. Sed inde tamen potest haec responsio in angustias redigi, quòd Eisdrae 2. sic interpretes quidam legant: *Secunda die creasti Domine aeris auram*. at verò nunc sumus in prima. Secundò, quòd dicturus sit paulò postea Moses, tertia die, non verò prima, aut èt ante primam, congregatas fuisse aquas mandante Deo in vnum locum, & vtrinque terram emeruisse aridam, non autem perflante

Theodori opinio.

Aristotelis opinionem videntur Stoici esse sequuti. Etenim Cicero in 2. de Diuinatione, ita ait. Placet enim Stoicos eos anhelitus terrae qui frigidi sunt quum fluere ceperint ventos esse. Cicero lib. 2. de Nat. Deorum. Nec affluens huc et illuc ventos efficit &c. Virruuius, Ventus est aeris fluens. unda cum incerta motus redudat &c. Catherini obiectio. Responsio Abulensis.

Oppugnatur illa responsio.

flante vento, aut aere sese citissime commouente; ut proinde, si aer mixtus cum alijs elementis omnino fuit, non inde vel erupit, vel segregatus fuit, nisi die tertia, quoniam reliqua etiam elementa separata ab inuicem fuerunt. Itaque cum haec perspexisset Abulensis existimauit Mosem de vento illo loqui nunc, per anticipationem, ut saepenumero fit in Scripturis. Verum nullam probationem attulit, quinimmo ratio non fert, tantam aquam initio fuisse à Deo creatam, ut repente illam vento absumeret. Quorsum rogo sapientissimus Opifex illud fecisset, quod citra aliquem usum mox esset aboliturus: redigere verò haec in necessitatem materiae, impium profectò fuerit. Placet ergo magis eorum sententia, qui Spiritum Domini hunc volunt fuisse aerem, & *Merachephet* capiant pro *incubabat*, cuius verbi vim explicat Hermolaus in castigationibus Plinianis, lib. 2. c. 1. Cessant enim confestim haec omnia quae interpretes defatigant. Nam verbum hoc, situm, locumq; aeris ubi creatus fuit, non verò commotionem, & ventum reuera indicat, quin potius quietem, sicut cum gallina cubat super oua, & vitalia reddit uti Diodorus. & Basilius, ac reliqui ferme scribunt. Et si ferebatur cum veteri interprete legere quis maluerit, nihil erit incommodum: quoniam existimandum non est nullum huic elemento tunc tempore adfuisse motum, sed ad fuisse exilem, ac qui etiam quies comparatione ad ventum dici posset.

Et vide ut duo alia elementa à terra videlicet, aqua, & aer distent nunc explicatur, suppresso ubique igne: nam quod periphrasi obscuritatis huc Moses adumbraverit, ut voluit Rabbi Moses, ipse certè non probo, ut paulò ante dicebam. Itaque si solùm illa tria corpora essent orbis elementa, sicut permultis contendit Cardanus lib. 1. de subtilitate causa manifesta esset, cur à Mose eorum duntaxat fuisset habita ratio, ignisq; fuerit prorsus omissus, nunc verò cum & Plato in Timæo inde probasset necessariū esse ignem, quod nihil absque eo videtur, & terram quòd sine hac nihil potest tangi & palpari, deincepsq; per proportionem Geometricam demonstrat, oportere inter duo haec quae extrema esse vult, duo alia esse corpora intermedia, atque adeò in vniuersum ea esse quattuor, quibus omnibus mundus integratur, & Arist. quoque 2. de Gener. 1. 6. & alibi à primis & secundis qualitibus infert esse quattuor prima corpora, quae & elementa sub caelo: quod & vult D. Greg. Nyss. lib. de Elem. c. 4. & Plin. lib. 2. c. 5. testis est hac de re non fuisse à veteribus dubitatum, & ob id sit opinio cõis, atque hoc ipso satis probabilis, alia quaerenda est ratio, cur nusquam Moses in hac genesi rerum hoc elementum nominauerit. Amplius nequis putet ex Scripturis sanctis certi aliquid non haberi eas legat, & videbit non semel subindicasse ignem in caelo esse, hoc est in parte sublimiori, & quae caelo proxima & contigua est, etiam illum inde descendisse Gen. 1. 9. Nu. 2. 4. Reg. 1. 1. & alibi aperte scribunt. Aberrant autem plurimum qui Cardanum putant primum fuisse qui negauerit ignem esse elementum: etenim eo multò antiquiores hoc ipsum constantè docuerunt, qui & praeterea negauerunt illum alibi vspici inueniri, quoniam in materia terrea, à qua sublimatione, & alijs quibusdam modis educatur, ac inde frustra ei assignari sub Luna locum: sed & existimarunt aerem quoque non esse elementum distinctum natura ab aqua, sed esse tenues quosdam aquae vapores, ut siderum in sublimi attractos, ex quibus tamen aliquando ita corpulenti, & crassi alicubi compingantur, atque adeò qualitibus aquae ita manifestè affecti, ut

Responsio Abulensis.

Confutatio.

Opinio Auctoris.

D. Basilius si spiritum hoc loco accepit per aeris circumfusionem ea tibi scriptorem omnes mundi partes enumerantem &c. Cur suppressatur ignis.

Vide Cõmen. in Gen. S. Tho. in scriptis, qui nuperrime prodierunt in lucem.

Et, vt & si aer dicantur, nihil tamen inter vtrunque corpus iermè interfit, nisi fortè quantum ad raritatem & densitatem. Sed & contendunt animalia tenuissimos hos aquæ vapores qui semper in sublimi feruntur inspiratione, & respiratione attrahere, emittereque. Quamobrem Cardanus partim quidem horum placitum sequutus est, partim verò repudiavit. Etenim, cum ignem nolit esse elementum, vt dixi, vult nihilominus aerem esse. Elementum ab Aqua distinctum, & vtrunque simul cum terra esse natura frigidissimum; cunctamque vel caliditatem, vel teporem quo mixta & gignuntur & conseruantur à cælis emanare: quæ omnia sicut clarissimis Philosophis sunt aduersa, ita sua nouitate parum probabilitatis habent, licet fortassis non ita facilè possint argumentis retundi, atque quidam arbitrantur. Nos itaque spretis omnibus figmentis (nam & legisse me apud alium quendam memini, Hebræos dicere, aerem non tam esse elementum quam vinculum elementorum) quòd quolibet proferente sollicitum esse, stultum sit, communem vbiq; & receptam opinionem de his rebus sequemur, & Mosem cum his Doctoribus sentimus communi vrsitataque tunc temporis nomenclatura descripsisse secundum historiam nobis aerem cum eum vocat *spiritum Domini* qui sic fortè Hebræis dicebatur: quoniam animantibus omnibus dare ac tueri vitam inspiratione & respiratione videatur, hoc est, vitalem spiritum omnibus infra Lunam infundere. sic. n. loquitur Plinius lib. 2. c. 38. quod profectò munus nemo non nouit esse in signe Dei opus & beneficiū: & rursus, obnubila, tonitrua, fulmina turbines, pcellas & gradines, quibus sese de iniurijs illi illatis non rarò Deus vlciscit. 2. Reg. 22. & Pl. 17. dicit, *Misit sagittas suas, & dissipauit eos; fulgura, et cōsumpsit eos.* Vide quoq; Exo. 9. & 19. & Pl. 143.

Calet. & Eg.
di) opiniones.

Demum Cardinalis Caietanus nuperam quandam interpretationem, eamque subtilissimam, in Ecclesiam importasse aliquibus visus est, cum tamè illū Aegadius in 2. d. 12. art. 2. quadantenus anteuertit, & (vt arbitror) hoc latuit doctores. Hic enim spiritum Domini sese super aquas commouentem fuisse, ait, Creatorem Deum, qui conuersione primi orbis quem per seipsum conuertebat vnà etiam cum illò corpora reliqua, (aquas à Moses nuncupatas) ciceret: vt sensus horum verborum sit, *Spiritus Domini* hoc est, spiritus qui Deus est, & Dominus, *ferebatur* conuersione primi orbis (quem ipse solus ciebat) *super aquas*, videlicet super omnia corpora: & hoc profectò non nisi secundum virtutem. Caietanus autem mauult fuisse potius Angelos, qui ideo *spiritus Elohim*, hoc est, *Iudicum* nuncupati nunc fuerint, quòd tanquam ministri Dei, omnia pro iustitia distribuentis, (atq; ob id officio Iudicis fungentis) ferantur, se seq; moueant super facies aquarum: sic enim cælestia corpora mouent vt facere ea videantur volitare: siquidem motu citissimo & rapidissimo ea torquent: quòd hoc quoque verbum *Merachephet* aperte indicat. Nam Deut. 32. hoc verbū rursus habetur, & à nostro interprete vertitur *Et super eos volitans.* Suardet aut hanc esse loci huius germanam intelligentiam: quoniam Psal. 103. qui ei est 104. quiq; censetur summariū huius capituli Geneleos; vbi Latini habemus: *Qui ambulat super pennas ventorum*, Hebræis legere ait, *Qui ambulat*

ambulas super pennas spiritus: quæ lectio patenter exponit, Deum suos nuncios facere spiritus, super quorum nihilominus pennas, siue etiam alas, ambulat: quas tamen non nisi Metaphoricos habere, sicut etiam cum dicuntur volare, manifestum est, ob cælestium nimirum corporum citissimam conuersionem cum quibus illi, vt minimum in mouendo vnū efficiuntur. Spiritus igitur, hic creatus quanquā in vniuersum natura & officio, longe cæteris creaturis præstantior & excelsior est; nihilominus est Deo incomparabiliter inferior: quòd vt Dauid innueret, dixit significantissimè Deum ambulare super eius pennas, hoc est longè, & in immensum ei præminere. Ad hæc secūdo, quoniā visum est cōpluribus in sancta lingua doctis, verbum *Merachephet* vertendum potius Latine esse *incubabat* quàm *ferebatur*; aut *se se agitabat* (vt paulò antea dicebam.) Caietanus præterea notat, versionem hanc suæ expositioni perbelle suffragari. Angelicus enim spiritus, qui cælos conuertit, perinde ad aquas, hoc est, ad elementa, se se habet, quemadmodum, auis dum cubat super oua, vt fetus, pullosque formet, ac in lucem proferat. Cum enim circulari cælestium orbium prolifico & viuifico motu, aquas, hoc est, elementa omnia, Angeli foueant, ac inde veluti satagant animantia educere, rectè quidem; & appositè, quamuis translaticie, dicti sunt incubare. His denique addit totā hanc Mosi narrationem historięque feriem, sibi omnino hanc intelligentiam postulare. Nam posteaquam Moses dixit, Deum creasse cælum, & terram, mox ostendit, quomodo terra tunc esset affecta: itaque fuisse illam inanem & vacuam, prodigiosisque tenebris perfusam commemorauit: Ergo ipsa differendi ratio exigebat (inquit) vt confestim, quomodo tunc quoque cælum esset affectum, similiter exponeret: hoc verò in præsentī præstat cum id prodijisse narrat, non immobile, aut quietum, sed citissimo ac rapidissimo motu ab angelico Spiritu circumuolutum: quo profectò motu videtur veluti volare, & super elementa omnia, ea fouendo, incubare; quāquam Moses aquarum magis rationem habuit quàm terræ, vt indicaret plantas, & animalia quæ cæteris mixtis perfectiora sunt, & humido (cuius origo aqua præsertim est) & cælesti calore (qui à conuersione Cæli sit) gigni & conseruari. Et hæc quidè Caietanus; quanquam Catherinus lib. 3. adnotationum memoria lapsus (opinor) Iudeorum ac Theodoretī expositionem à nobis superius allatam Doctissimo viro huic adscripserit.

Quæ profectò, & si acutè excogitata fuerint & iustis argumētis repudiari prorsus nō possint, à nemine tū (quòd perspexerim) probata hucusque fuerunt: fortè quòd uoces longius pertrahit à communi popularique intelligentia, qua tamen historici vtuntur. Deinde quòd aliud sit de angelico Spiritu, & aliud de cælestibus globis sermonē facere. Nec enim quòd cæli velocissimè cieantur, licet propterea simpliciter inferre angelos citissimè quoque seu moueri seu etiam, quòd matius est, uolitare; ex motore enim & orbe quantumuis licet ei appropriato, vnū per se fieri non potest: siquidem vtrunque integrum absolutumque natura sua ac specie est, ac proinde motor non nisi per accidens loco moueri dicitur, ac virtute magis quam substantia, neque hoc semper, sed cum totum mobile mutat locum.

Itaque

Examen opinio-
nis Caietani.

Secunda obie-
ctio.

Responsio pro
Caietano.
Impugnatio pri-
ma respons.

Impugnatio 2.
respons.

Tertia princi-
palis obiectio.
Quarta princi-
palis obiectio.
Quinta obie-
ctio.

Opinio Aucto-
ris.
Diodorus hic, si
quis ait Spiri-
tum voluerit
interpretari
uentum, haud
opinor aberrat
bit cognatur si
quidem uentus
est aqua: u, ac
Spiritus Dei di-
citur tanquam
ipsius opus etc.

Itaque Angelus simpliciter, nec fertur, nec sese agit, aut uolat, ad cœli sui conuersionem. Verum Caietano uisum aliquando est, cœlestes globos esse animantes, quamobrem & potuit existimare, ex motore cœlesti, & eius orbe mobili effici constareque unum per se. Quæ quoque sententia si vera esset (de ea enim postea disputabimus) non posset tamen facile, expositionem hanc stabilire: etenim cœlum sua conuersione non mutat locum secundum totum, sed secundum partes; atque adeo dici rectè non potest illius animam moueri vel per se, vel per accidens. Rursum, conuersione Cœli non est ipsa sola quæ mixta omnia gignit, uiuificatque & seruat: sed ipse quoque lux quam uehit ubi enim Solis lux non peruadit, hæc ferme non gignuntur: at uerò lux nondum condita fuerat, si historię seriem sequimur, & proinde atque ille semiplenè incubuissent sup aquas vno cœli motu. Tertio, longè commodiorem interpretationem locus ille Ps. 104. habet, cum dicitur: *Qui ambulat super alas spiritus*, quam quæ Caietano eius esse intelligentia uisa est. Quarto se ipso Deus non uerò cœlorum motu mixta omnia primum condidit, ut ob id præpropere hæc dicantur. Prostemò creatione lucis significabit nobis Moses quale tunc cœlum esset, & quomodo affectum, ut sequenti schola dicturi sumus ergo frustra hac ratione nunc ille nititur.

Itaque in tanta commentariorum diuersitate, illa mihi opinio, ut dixi paulò antea præ ceteris probatior uideri solet quæ Spiritum hunc aerem, fuisse putat, licet non dubitem eo aere incubante super aquas significatum fuisse Spiritum sanctum: qui tunc quidem ea omnia & foueret, & ornare cogitaret, & nunc quoque sicut Theodoretus ait vitalem reddat aquarum naturam, baptismatis gratiam designans, & proinde secundum allegoriam, & spirituales sensum (aut certè secundum litteralem si quæcumque Spiritus sanctus in scripturis intendit; libeat cum quibusdam appellare litteralem) de eo nunc uerba fieri, sicut & Origenes rectè uoluit: hoc enim & receptum ab Ecclesiæ totius Theatro iam dudum est & in diuinis officijs metris & hymnis sæpenumero etiam num decantatur, & pij omnes suis contemplationibus consequuti egregiè sunt, ut temerarium proinde fuerit ab his omnibus dissentire.

LECTIO NONA:

Hæc certè non
animaduertit
Caietanus, qui
Mosem fecisse
hoc uoluit, cum
dixit Spiritus
Domini fereba-
tur sup aquas.

H dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux*. Exposuit Moses breui, pura, & illustri illa propositione qua historiam suam ingressus est, Deum creasse initio cœlum, & terram, explicauitque confestim qualis tunc esset terra, & quomodo affecta, rudis uidelicet & incomposita, ac tenebris prodigiosis oblecta: nunc uerò propositionis reliquum exponit, uidelicet quale tunc cœlum esset num luce præditum, ut nunc est, an non. Et ait, ipsum quoque absque luce tunc extitisse, atque adeo suo modo non dissimile terræ, hoc est inornatum, & inuisibile. Quamobrem, cum rerum Opifex optimus & pulcherrimus esset, atque adeo (ut inquit in Thimæo Plato) uellet omnia esse,

nia esse & bona & pulchra, euestigio ad utrunque corpus perficiendum ornandumque progressus est, & à lucis formatione idè inchoauit quòd ea conspiciantur n manifestenturq; cœtera omnia corpora, atque illa subtrahata cœca sint omnia; & uix quidpiam sit, quod possit ornamentum dici. Deinde quòd cœlo, & terræ, corporibusq; reliquis necessarium ac firmum præsidium sit: ea namq; omnia indigent, sicut & motu cœlorum, ut proinde lucis cuncta participia sint, & eorum commune bonum hæc sit cõmune decus & ornamentum: ut admirari nemo propterea debeat si singulorum corporum propria ornamenta, iussa est ab Opifice anteire. His adde, Dies absque luce esse non posse, & tamen decreuerat Deus sex dierum intervallo, omniquaq; Mundum absoluere: ei. n. aut nocte, aut in tenebris operari non placet, quamobrem Dominus Ioann. 12. & D. Paulus ad Rom. 13. ad Ephes. 5. grauiter tenebras insectantur, quod nimirum sermone arcano ignorantias & peccata designant. Et hoc est quod Patres quidam dixerunt transire nunc Mosem nostrum ab opere creationis ad opus distinctionis hoc est, quòd cum hæc de Mundi creatione eiusq; rudi consistenteria summam egerit, nunc primum ad eius partes & ornamenta illa explicanda sese apparat, quibus ita ab Opifice concinnatus, expolitusq; fuit, ut nihil eò elegantius sit, nihilq; amplius illi optare ratio humana possit.

Adhuc alio modo (& commodè ni fallor) connectere litteram hanc cum superioribus uerbis possumus; si quidem certum est præclaros Philosophos quattuor illa quæstionum genera (quæ scholæ medij. disquisitiones, uocant) accuratissimè in disciplinis inuestigare, *An sit, Quid sit, Quale sit, & Propter quid sit*. secundo post. Rursumq; & in more positum esse Annalium scriptoribus, non modò narrare factum, sed etiam à quo factum fuerit, & Quomodo, Quando, ubi, & cur. Hæc. n. omnia cum actus moralis circumstantiæ sint, non possunt ab eis absq; uicio præteriri. Illis. n. ueluti quibusdam differentijs uariam & diuersam nomenclaturam, speciemq; & nomen, in genere morum humani actus sortiuntur. Quamobrem nunquam poterit scriptor historię, uel diligentię laudari, uel legentium uotis facere pro dignitate satis, nisi hæc omnia suis locis dilucidè, & accuratè exposuerit: Moses itaq; præstantissimus historicus, cum hæc omnia probè intelligeret & hucusq; rem ipsam prout gesta erat exposuisset, ipsam scilicet Mundi creationem, & à quo nempe à Deo, & quando uidelicet in principio temporis, & qui essent affecta corpora Mundum constituentia, nimirum abyssus tenebrosa, cur non, & modum ipsum explicare deniq; debuerat quo Opifex illa omnia effecit? hæc. n. illum omnino suppreserat, quapropter ait. *Et dixit Deus, Fiat lux*. perinde ac si nos ita colligere præmoneat, uerbo Opifex lucem effecit Mundumq; ornauit, ergo, & dicens hunc ipsum creauit. Nec enim rationi consentaneum est ut non uino, eodemque modo & ornauerit Mundum & cõdiderit. Uerbo igitur suo Deus omnia fecit, & expoliuit qui enim dicit, planè uerbum aliquod profert.

Porro autè quod hic scribitur. *Et dixit Deus*. complures perinde dictū putarunt atque iussit, seu mandauit: quod dicere pro iubere Ionæ 2. patenter Hebræis positum fuerit, qui sic legunt, *Et dixit Dominus pisci, ut eum eret*.

Conatur autor
ad commodum
sensum quorū-
dam uerba re-
ducere.

Et ita profectò
D. Cyrillus lib.
2. contra Iulianum
interpretatur.

Dicit pro iussit.

ret Ionam. quod & alibi quoque similiter haberi docti testantur: sed & Dauid Psal. 3. 2. cum dixisset. *Ipsa dixit, & facta sunt*, confestim explicans quale dicere illud fuerit ita subdidit, *sepe mandauit, & creata sunt*. Pagninus tamen, & Felix legunt *Ipsa dixit & fuit* (nimirum Orbis) *ipse praecepit, & stetit*, ut dicere ad existentiam, praecipere ad permanentiam & consistentiam retulisse videri Propheta possit: sed nihilominus existimatur amplificatio, & exornatio. Quãobrem, & clarissimus Poeta qdã sic deinceps cecinit:

Iussit, & ambita circumdare littora terra.

Et alter,

Et uariam Phebem alceno iusseri t igne.

Compleri, Solemq, suo.

Et intelligentiã huic mirificè consentit verbum, *Fiat*. quod dicẽdo protulisse scribitur, imperatiui enim modi est.

Anonymi veruntamen nonnulli accipiunt verbũ *Dixit* pro eo quod est *Creauit*: etenim dicere cum ad Deum transfertur interdum quidem pro *intelligere*, aliã pro *gignere*, & aliquando etiam pro *creare* capi existimant, & primo ac tertio modo *essentiale* esse secundo autem *notionale*. Meminit huius opinionis. S. Tho. in Sententijs 1. d. 27. q. 2. art. 2. & cum necesse sit eum qui dicit aliquid proferre, videlicet vnum uel plura verba, erunt Dei verba hac interpretatione admissa creaturã quas condidit, quibus sese, hoc est perfectiones aliquot suas sibi soli antea perspectas veluti aperuit, & referauit, quemadmodum ad Rom. 1. D. Paulus interprete D. Aug. lib. 8. de Ciuitate Dei cap. 9. docuit, quanquam Magister 1. d. 3. quod Paulus ibi dixit, *A creatura Mundi non constitutionem orbis hanc sicut D. Aug. sed hominem anthonomasticos intellexit quem, & vocatum fuisse Marci 16 om nem creaturam* D. Papa Gregorius voluit, quod cognationem cum illis omnibus habet: Magistrum autem viri docti complures sequenti iam dudum sunt, & ut sentio non satis perpenderunt, quantum gratiã & venustatis commentarius D. August. habet, quãmq; suauiter & feliciter sensum verborum Pauli. cum Psalmo Davidis 18. connectit. Itaque rectè dici potest, singulis quibusq; creaturis, Deum nos veluti alloqui, ac se se nobis manifestare, & ad sese vocare. Quãobrem D. Hierony. in Ezechielẽ cap. 1. dixit, *Uniuersa quae sunt in mundo uocem esse filij Dei*, D. Ambrosius lib. 2. de uocatione Gẽtium, aut certè quisquis alius eruditus eius libri Auctor, existimat D. Paulum idẽ dixisse *Deum uelle omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire*. 1. ad Timoth. 2. *Quia eius prouidentia uisibilis huius creatura pulchritudine, omnes homines ad cultum, & religionem prouocat*, ad instar uidelicet hominis, qui animi sui conceptiones & sensa, uel sono uerbi, uel nutibus, uel certis deniq; notis, & litteris alteri pandit, ac ad se inuitat. Et est manifestus tropus, quo sensim admonemur, laudare bonitatẽ, potentiam, ac sapientiã Dei, quã inugiter cuncta, & absque requie celebrant.

Quoniam aut in creaturis ordo præcellentiã est, quanto. n. magis, uel à nõ gradu distant, uel opifici, sese eis cõmunicanti propinquiores sunt absq; controuersia sunt præstantiores, idẽ per nõnullas earum sese Deus homini apertius, & splendidius aperit quã per alias: & proinde cœli, qui inter sensilia

Confirmatio huius expositionis

Dixit pro creaturis.

D. Basilius homi. 1. legit, A conditione Mundi, & factis cũ D. Aug. cõsentit, est, inquit, Mundus officina discedi amoris rationalibus, & locus erudiendi ad cognit. Dei per uisibilia. &c.

sensilia longius eminent, gloriam Dei enarrare (insigniter uidelicet, & præcæteris) dicuntur, hoc est, qui omnes populos ad laudandum iugiter creatorem mirum in modum ac uocẽ magis sonora quã corpora reliqua excitant. Est enim gloria frequens de aliquo fama cum laude aut quod Quintilianus ait consentiens bonorum laus, ergo narrant gloriam Dei, excellenter & insigniter, non Græca, non alia lingua utentes (inquit Eusebius in Cathena Psal. 18.) sed re ipsa, ornatu suo, & numeroso illo concentu, sapientissimaque armonia. Quãobrem cum Ariani faterentur, Dominum nostrum excellere creaturas omnes, perspicerentq; Deum uocari aliquãdo in Scripturis rerũ oĩum patrem & cum primis hominum qui sunt ratione præditi. Esaiẽ 73. Malach. 1. ob id sunt arbitrati, singulari, ac præcellenti quodam modo hunc pro Filio habuisse, ac per eum tanquam per organũ, primũ quidem cætera quæque initio creasse, deinceps uerò per eundem factum hominem etiam uoluntatem suam mortalibus aperuisse, ac se ipsum ueluti de facie ostendisse, & hanc esse causam cur illum Scripturã singulariter ac per excellentiam & *Verbum* uocant & *figuram substantiã*. *Patris*. Solet enim quælibet substantia, ex conspecta sua figura cognosci. Quæ hæresis à lacunis Platonicorum & Stoicorum ad illos primũ, nostraq; fermè atate ad Seruetum, ac ad impurissimos quosdam homines deriuauit: Sed & Diogenes Laertius Stoicos, & Nicolaus Cusanus de uenatione sapientiã. cap. 9. Proclum hoc Dei uerbum. *Deum* ac *uniuersorum Dominum*, alijsq; præclarissimis elogijs ornasse scribunt. Amplius & D. Aug. lib. 7. Confessionum, testis grauißimus est, se inuenisse in Platonicorum libris uerba Ioannis Euangelistę illa quæ in principio eius Euangelij ad uisq; *omnia per ipsum facta sunt* habentur, Lactantiusque in de falsa sapientia, quanta quæso Ethnicorum testimonia, quantasq; laudes quas uerbo Dei dederunt elegantissimè recenset? Qui tamen longius ac in immẽsum à ueritate omnes profecti sunt: nec enim eiusdem substantiã & naturã uerbum Dei cum dicente Patre esse (sicuti profectò est) intellexerunt, nec ei esse illud æquale & adæquatum uoluerunt (nihil enim Pater intelligit, quin hoc uerbo exprimat) quod tamẽ nec aliqua seorsum facit creatura: nec omnibus simul, ergo illi sublimè hoc, & inaccessible naturã uiribus atcanum non sunt plenè consequuti. Quãobrem nunc admonitos esse iuuenes cupio, ut cum hoc, & id genus quãdam, in prophanis Aucto-ribus aut de uerbo aut de filio Dei inuenerint, non idẽ tamen arbitrentur fidei nostrę præcipuum hoc mysterium illos esse consequutos, sicuti sancti Patres Hilarius Ambrosius & Thomas scitè admodum, & grauiter dudum nos quoque admonuerunt. Id enim uerbum, siue etiam filium, infra dicentem ac gignentem Deum in immensum constituebant, ac ex non extantibus (sicut Ariani loquebantur) ab eo prodijße complures uolebant, uel certè modo quodam uix intelligibili, nimirum tanquam à sine forma, & conseruante quommodo Greg. de Arimino 2. d. 1. q. 1. & alij quidam recentiores Aristotelem Auerroemq; uoluisse dependere secundas intelligentias à prima existimant, cum tamen illud uerbum Dei Deus noster, quem adoramus, ex corde eius ab æterno prodierit Psal. 44. Quãobrem

Cicero Tuscul. 6. Gloria, inquit, est, solida quædam res & expressa nõ adumbrata, & est consentiẽs laus bonorum, incorrupta uox bene indicantium de eccellente uirtute. Quæ fortè illa erat Armonia & concentus quem cælis Pythagoras inesse dicebat.

uide quoq; eundem 10. de Ciuit. Dei. cap. 12. & 22.

rem

rem & me Augustini Steuchi profectò miseret, qui coaceruatis hinc inde ac dispositis multorum Gentilium testimonijs, sacrosanctam hanc, & diuinitus reuelatā nostrā religionem, cognouisse illos, aliquot libris de perenni philosophiā ostendere in cassum conatus est; Methaphora. n. illustri illi vñ sunt, cum excellentissimā illam, & principē creatam intelligentiā *Verbum*, aut et *filium Dei* Emphaticoteron nuncuparunt. Etenim & inuenti sunt Viri docti, qui indiscriminatim, vt dicebam creaturas ad vnum omnes *Dei verba* appellauerunt, quod per ipsas de sua bonitate, sapientia & potentia nos Deus alloquatur, ac eos redarguat qui in illarū Theoria vitā totā transigunt, ac ad earum opificem nunquam conscendunt (capri videlicet mē decij) quorum & illę sacrilegę voces sunt, Quę supra nos nihil ad nos & cum sis mortalis curo mortalia. & illa Plinij lib. 2. cap. 1. *Furor est profectò furor egredi ex eo & tanquam interna eius cuncta sint nota, ita scrutari extra quasi verò mensuram illius rei possit agere, quæ sui nesciat, aut mens hominis videre quæ Mundus ipse non capiat*, de quibus & Paulus ad Rom. 2. ait, *Et seruiunt potius creatura quam Creatori*, hoc est exponente D. Hilario lib. 12. de Trinitate, creaturæ præterito Creatore deseruire maluerunt.

Sed Atheis prorsus contemptis cum sint aliæ permultæ significationes in Scripturis verbi, *Dicere* sicut & Rabbi Moses lib. 1. cap. 64. obseruat proferam nunc, & satis erit, geminam duntaxat. Capitur enim crebrò pro Intelligere, excurrere & ratiocinari, hoc est, pro omnibus mentis nostræ functionibus & operationibus quas Philosophi esse tres, ac ordine quodam apprehendere simplicia cõponere & diuidere & discurrere enumerāt, & Patres nonnulli, vno nomine cogitationum, tanquam vno fasce omnes colligatas, interdum vocant nimirum cogitationis voce latius capta. cum enim presẽ capitur spectat ad Dianeam. Itaque cum Ecclesiast. cap. 3. legitur, *Dixi in corde meo de filiis hominũ vt probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestijs* sensus esse videtur, *mecum animo reputaui, & excurri*, & rursum cum Psalmo 13. & 52. *Dixit insipiens in corde suo, Nõ est Deus: dictũ puta. sic, Secum mente concepit, ac diffiniuit insanus homo, nullum esse numen qui regat Orbem.* vbi D. Aug. acutè adnotauit raros esse qui hoc palàm asserere sermone audeant, videlicet propter leges, esse autem complures qui ita corde loquantur. Rursum, capi solet hoc verbum pro eo quod est, sermonem ad alium habere, & hæc eius peruulgata significatio est. Ioann. 3. *Dixit ad illum Nicodemus. Quomodo pot est homo renasci cum sit senex? Quam obrem* Lactantius lib. 4. Inst. cap. 4. & de Ira Dei cap. 7. sermonem dixit esse spiritum cum voce significante prolatum, esseq; homini proprium, tametsi in animalibus quoque similitudo aliqua sermonis esse videatur, quod certas vocis notas interdum exprimant, quibus habitum mentis ostendat ei que consentit Plutarchus in libello, An bruta ratione careant. Ergo D. Basilus in hom. in initium Ioannis D. Aug. lib. 15. de Trinitate, super Ioann. cap. 1. lib. 83. quæstionum, & alibi, rectè constituunt geminum esse verbum, videlicet cordis quod sibi ipsi loquitur mens, quam Scripturarum more cor vocant, & oris quod peruulgatum est, vti dicebamus. S. Tho. tamen in 1. q. 34. 1. aliud his verbum addit, videlicet id quod ab

imagina-

imaginatione procedit: quod & Damascenum lib. 1. cap. 17. sentire putat, & si Caietanum ibidem audiamus, qui hoc tertium non nisi causaliter verbum vocari scribit, nihil inter S. Thom. & Basilium & Augustinum de verborum numero intererit, quod cum illi geminum recensent, eo præterito, quod imaginationis est, eorum rationem dumtaxat existimabuntur habuisse, quæ formaliter verba sunt, hoc est, quæ sunt expressiua, & significantia. Verum cum S. Tho. ibi. tertium hoc inter propriè dicta verba patèter quoque reponat, & quod causaliter tantummodo est verbum, nõ soleat dici propriè verbum, viderit ipse Caietanus, & qui illum sequuntur num consentanea S. Doctõri constituant. Veruntamen in hoc Patres celeberrimi ij patenter consentiunt, nomenclaturam hanc ei verbo præcipuè cõuenire, quod mente dicitur, quippe quoniam quod ore profertur, ab hoc tanquam à causa effectus dependet, & eius nota, ac signum non modo est, verum etiam imago & effigies. Etenim aliorum intellectiones externo illorũ sermone cum primis exploramus, & percipimus, & nostram quisq; mentem eo perspicuè cæteris repræsentamus, & aperimus. Quod & in Theæto Platonis Socrates dudum exposuit. Etenim:

Dum tacet haud quicquam differt sapientibus amens:

Quamquam nutibus quoque oculis, & oris habitu sese quadantenus, ac veluti eminus mentes hominum proferuntur.

Ab interdum lachrymæ pondera vocis habent.

Quamobrem & Durandus in ea d. 27. secundi. existimauit vocalem verbum non nisi externa denominatione sic appellari, sed planè fallitur, quoniam externum verbum non est qualecunque mentis signum, sed tale, quod per se ipsum animi sensa exponit, partim quidem natura, partim verò (vel saltem à principio) hominum institutione, & proinde formaliter, ac (vt S. Thomas ait) propriè ipsum quoque dicitur verbum, quinimmo ab eo tanquam nobis notiore, transiit verbi cognominatio ad internum; Grammatici enim & nominatim Priscianus, à verberato lingua intra palatum aere, verbum deriuant. Itaque formaliter externum hoc dici verbum solet, & si natura posterius & ignobilius interno reuera sit, & ab eo dependeat. Insidet enim internum menti. at verò externum diffluit & euanescit, ac vt quidam ait:

Nescit vox missa reuerti.

Vt reliqua discrimina præteream, quæ plura inter vtrunque sunt, nec explicem nunc quid D. D. Augustino, & Thomæ, interna nostra loquutio, ac verbum, reuera sint, res enim grauissima est, & disputationum quoddã veluti seminarium, locoq; huic parerga. Nam quãtum ad D. Aug. pertinet Biel 2. d. 27. q. 2. eius citatis ac dispositis verbis, contendit, hoc verbum interdum fuisse ei actum intelligendi, aliàs actum iudicandi, quandoque præteream hunc ipsum actum, sed cum hac conditione, tanquam veridicum: rursum & alteram ei interdum addere, nempe amorem, ac postremò dicere aliquando esse conceptum mentis. Sed & S. Thomas, alicubi quidem solum hunc mentis conceptum, quem & formalem, & speciem intelligibilem expressam, plerique eius sectatores appellant, aliàs verò nihil morari vide-

I tur,

Verbum Imaginationis nõ explicatur à Caiet. ad S. Tho. mentem.

Contra Durandum.

Verbo tamen à veritate illud deducit, quod verum nos loqui oporteat.

tur, vt & ipsa quoque intellectus operatio; hoc est, ipsum intelligere, cuius ille conceptus terminus est, verbum dici præterea possit: de qua re mirum est, quomodo nonnulli, & (vt ego planè arbitror) frustra, in eo conciliando laborant, & cum primis Heruetus quodlibeto 2. q. 8. & alibi, quanquam doctè & luculenter ostendit (vt fermè solet) quantum inter intelligere, & dicere, cum in Deo, tum verò in nobis intersit si quando presè capiantur. Quæ inde petat qui volet, & nos quod latius de re hac alibi disputaturi Deo fauente, sumus ad nostrum Mosem reuertimur.

Quæstio num
externo verbo
loquutus sit
Deus, an inter-
no.

De quo ambigunt commentarij num uoluerit externo sermone Deum pronunciasse, vt fieret lux, videlicet per creaturam ei deseruientem, an verò solo interno? D. Ambrosius lib. 1. Hexameron. cap. 9. D. August. lib. 1. super Genesim cap. 2. & 4. D. Basilii Hom. 2. & prisci fermè omnes cōstanter negant Deum externo sermone nunc esse loquutum. Et primùm, quòd nulla tunc esset lingua: qua loqueretur, deinde quòd nemo esset qui audiret, atq; perciperet. Etenim D. Basilii Hom. 3. ita loquitur: *Lex enim propter auditum est, & auditus propter uocem ubi autem non est aer, non lingua, non auris, non meatus intortus ad sensum in capite deferens sonos ac strepitus, ibi neque uerborum usus est, sed ex ipsis intra cor conceptis, ut ita dixerim cogitationibus uoluntatis traditio contingit.* His patribus Magister quoq; & Scholastici in 2. d. 13. & Rabbi Moses loco supra citato illis eisdem argumentis assentiuntur. Quibus tamen sic homines contentiosi respondere possent, quòd qui cælum terramq; condiderat, & nunc lucem prodire iubebat, poterat sibi linguam formare si uoluisset qua loqueretur. Rursum, qui fecit vt Sol & Luna, atque ad cò reliqua sydera & cælestes orbes, uocem imperantis Iosue multis retro temporibus perciperent, & ad hæc. vt Montes credentium uocibus obtemperarent, & vt sterilis ficulnea in Euangelio, Saluatoris dicto obediret, non admodum agrè facere eo quoque tempore poterat, vt externam eius & corpoream uocem, Cæli ac reliqua corpora suo eorū modo, confestim obaudirent, & iussa capescerent: sermo enim ille, & oratio operatiua cum primis erat, sic profectò, & D. Hiero. super Matth. cap. 8. docet, cum uerba illa Euangelistæ perpendit, *Et imperauit uentis. Intelligimus* (inquit) *omnes creaturas sentire Creatorem, non quòd prædita anima omnes sint, ut hæretici nonnulli existimarunt, sed quoniam Creatoris Maiestati insensibilia efficiuntur sensibilia.* Denique D. Paulus testis locupletissimus est. Rom. 4. Deum perinde uocare ea, quæ non sunt, atque ea uocat quæ sunt. Fortior obiectio esset, si cum Euangelista Ioannes ait: *In principio erat uerbum,* respexisset quis diceret, ad hunc Dei sermonem, quò Mundum lucem, & cætera condidit, ac facere hunc sensum: Præcessit sermo Dei hæc omnia: per ipsum enim illa facta sunt, etenim cum repente subiiciat, *Et uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum,* splendide ostendit id uerbum per quòd pater omnia effecit, non diffluxisse, sed antea quoque ac postea subsistere, & proinde non fuisse externum, hoc est, quòd sono, ac uerberatione aeris fuerit à dicente profatum. Verum erat hic commētarius Arianorum: non enim est restringenda sententia illa Euangelistæ ad hoc solum Mundum di initium, sed ad quòdcunq; aliud quoque, quòd excogitare, aut imagina-

Iosue. 20.
Matth. 17.
Matth. 21.

tio, aut intellectus potest: ea propter hæc ipsa quoque obiectio deficit.

Quamobrem Theodoretus Episcopus Cyri, uetus & uenerabilis Doctor & si iussum Dei pro uoluntate capiat non abnuat tamen concedere: si quis uoluerit, vt uoce externoque sermone Deus loquutus sit, sed & Hieronymus ab Oleastro Lusitanus, nouitius expositor, existimat, humanam quandam effigiem sibi Deum effecisse, & oretenus cuncta pronunciasse, quæ hoc cap. de eo scribuntur. Quòd uoluisse etiam quosdam Barcepha parte prima cap. 28. olim scriptum reliquit: Et sentire planè Irenæus lib. 5. uidetur cum dixit Deum esse alloquutum manus suas, & Lactantius lib. 4. cap. 6. cum ait Deum manibus filij condidisse Mundum, & uidentur Scripturæ antea hoc ipsum docuisse. Iob 10. & Psal. 113. *Manus tuæ Domine fecerunt me, & plasmauerunt me.* Est autem præcipua Lusitani ratio, quòd legimus Deum uenisse ad auram hora promeridiana, & conuenisse Adamum pronunciasseq; in illum, & Euā, atq; serpentē dānationis sententiam. cap. 3. quæ sanè uerba nisi importunis interpretationibus (inquit) alio, quàm à plana, & suauis eorum significatione detorqueantur, apertè docent, sibi humanā effigiem Deum apasse, qua, & loquebatur, & uidebatur: & cum eis transigebat. At uerò si tunc, cur non etiam modo? sic enim ille sciscitatur; cui quidem percūctationi, respondemus, nullam in præsentia idoneam subesse causam, cur id ageret sicuti & Patres exposuerunt cum tamen postea, hoc est, formato Adamo grauiores sese fortè obtulerint, cur cum eo humana effigie degeret (si tamen cum Caiet. & quibusdam ita trāsegisse concesserimus) siquidem cum intelligeret vniciq; homini esse naturam gratissimam, & iocundissimam alterius hominis, amicam consuetudinem (nisi fortè Timoni aspero & immanis naturæ homini, & id genus Lethargicis, & Mylantropis: est enim homo animal politicum, & sociale) & Deus incredibili illo amore quò Adamum prosequeretur, nihil prætermittere decreuisset, quòd ad eius terrenam beatitatē & felicitatem, vel augendam, vel confirmandam faceret, potuit tunc adduci, vt effigie Adæ, similem, hoc est, humanam assumeret, & cum eo degeret, ac pacificeretur: Nam & illustres Theologi non desunt qui opinantur Sanctos qui resurgente Domino reuocati sunt in uitam, Cælos cum eo pariter proprijs indutos corporibus conscendisse, adeò vt nihil Christo Domino desit, quòd ad plenissimam, & omnibus numeris absolutam, (vt homo erat) parandam felicitatem, requireretur, aut desideraretur. Rursum, & potuit Dominus uatibus quibusdam sese spectandum oculis carnis eadem ratione interdum exhibuisse. Cum primis Esaia: quapropter & dicit cap. 6. *Regem Dominum exercituum uidi oculis meis,* hoc uerò qui factum fuit, si tamen factum est, nisi quia humanam sibi effigiem Deus assumpsit? Existimant quidem per plures fuisse uisionem illam imaginariam. Sed nihilominus putant alij reprehendi illum non posse qui corpoream fuisse sentiret. Ad hæc homo natura doceri, instituiq; ab alio homine cupit. nam vt Socrates in Phædro ait, Plantæ non docent, ac ueretur nostra natura Deum, & Angelos. quamobrem erat Patribus ueluti constitutissimum. Prouerbium, *Uidimus Dominum, moriemur.* Iudicum cap. 13. & Moses propterea abscondisse

Verba Theodo-
reti sunt, quòd
si uelis usum
fuisse in crea-
tione aliqua
uoce iam hæc
nō ad inanima
elementa, sed
ad potestates
quæ uisa sunt
non manifestè,
ut ille cogno-
scant, quæ alia-
quin non erant
suo iussu existe-
re, &c.

Quæstio num
sibi corpus com-
page, ait Opifex
ante lucis crea-
tionem.

Fide Ciceronē
de Amicitia.,
Caietanus in
Euang. Matth.

Forerius in Esa-
iam. cap. 6.

faciem creditur, ne Deum de Rubo in igne loquentem videret. Exodi 3. & rursus legimus Cornelium ab Angelo missum fuisse ad Petrum, Acto. 8. ut, quæ sibi erant ad salutem necessaria ab eo addisceret? & transfectum fuisse Philippum ad Eunuchum Reginæ Candacis, ut eum de Christo Domino institueret, & Deum antea quidem per Moysen, & Prophetas (hoc est, per homines, sibi amicos) deinde per Filium hominem factum, suam Hebræos docuisse voluntatem, ac per Apostolos, & Doctores institui Mundum reliquum deinceps voluisse, Marci 16. Act. 1. ad Ephes. 4. ad Hebræ. 1. potuit igitur hoc officio & pietate erga Adamum, ipse quoque tunc temporis voluisse fungi, & præsertim quia ante peccatum nec erat, unde Adamus Deum aut horreret, aut paueret, & erat unde hoc illius pietatis officium ardentius expeteret. Sed & Salomō Prouerb. 8. testis illustris est, Dei sapiētiam deliciarum, quā cum filiis hominum degit. Quæ si nunc vera sunt, nimirum quā homo, *Comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Pl. 48. quanto magis cum in honore esset, & ob eximia Dei dona ei esset quam simillimus? Dicebat alicubi Arist. *ut quisque optimè animo constitutus est, ratio nemq; ducem in vita obseruat, ita Deo charissimus est, cum enim Dijs re quæ in nobis optima est, & generis eorum coniunctissima delectentur qualis mens esse videtur, par est, ut his qui eam amant, & colunt, veluti rem ipsis charissimam beneficia reddant.* Denique si quispiam cum Ioanne Campensi, Iacobo Fabro, & alijs nonnullis iunioribus, versiculum Psalmi. 8. qui sic nobis loquitur *Minuisti eum paulominus ab Angelis, legerit Minuisti eum paulominus à Deo,* hoc est, tantum non illum Deum fecisti, nonne nobilissimam quoque coniecturam habebit Deum hunc fauorem minimè Adæ denegasse? Amplius poterat Deus hoc agere, decebatq; illum ut ageret, cur igitur non egit? Quid igitur credere vetat, ut suam Opifex erga Adamum pietatem, hoc etiam modo eo tempore declararet? At præterea ego minimè dubitarem fuisse innocenti Adamo à Deo disertè reuelatum fore aliquando ut Deus fieret homo: id enim, & D. Paulus ad Ephes. 4. non obscure indicat, & S. Tho. 2. 2. q. 2. non inficiatur, quanquam fortasse causas omnes (præsertim peccatum) non ei Deus tunc referauerit. Id verò quamobrem cedo? nisi ut hac quoque ratione Adamus, eximiam eius erga se philantropiam, & animi propensionem, tanquam sibi dato arrabone exactissimè intelligeret? & propterea dum stare, beatius & effusius letaretur, & posteaquam se de eo statu infelix deturbasset, crebrò sibi in memoriā postea reuocaret se vidisse Deum humana effigie indutum? ac proinde intelligeret, ac certò confideret, promissum semen, quod serpentem contereret, futurum esse Deum, & hominem, inque eius charitatem hac meditatione & fiducia ardentius excitaretur. Plal. 38. *& in meditatione mea exardescet ignis.* Itaque & ob hanc quoque causam fortè humana effigie indutus Deus cum Adamo pepigit, videlicet, ut firmior in fide venturi seminis postmodum esset, ac eius amore ardentius consequenter flagraret. Nam qui viderat Deum sibi compegisse, atque cōfixisse aereum corpus, ut eum amanter institueret arram profectò habebat, ut dixi, ipsum eundem sibi compacturum & assumpturum ex purissimo intemeratæ Sanctæ Virginis sanguine, etiam carneum, quando

quando scilicet plenitudo temporum aduenisset, ut misericorditer illum redimeret. Hæc ego, & id genus alia soleo meditari, cur formato Adamo potuit Deus humana effigie cum eo loqui & transfegisse; quanquam & potuit eum sic esse alloquutum, ut alloquitur Angelos, nimirum illustrata eius mente veritate, & voluntate sua: quamuis Angelis splendidius affulgeat, hoc est, maiorem lucem impertiatur: de qua re suo loco dicturus sum. Hæc omnia igitur cum in præsentia nullum locum habere videantur: ratio profectò cernitur, cur tunc, non autem in præsentia externo vocis sono usus fuerit. Nam quod Theodoretus, id factum fortè fuisse gratia inuisibilitum virtutum, scribit, vel ego satis non assequor, vel certè nullam præ se fert probabilitatem. Inuisibiles enim virtutes, hoc est, Angelis sibi cognata corpora, eo consentiente, non habent, aut si habent ut volunt quidam; sunt profectò aliis constitutionis, ac tēperaturæ, à nostris: quapropter non potuerunt indiguisse Angeli, ut humano corpore indutus arcana sua illis Opifex impertiretur, etiam si non viderent Dei naturam, sed eius quandam gloriam, quæ eorum viribus respondet: sicut hic ipse Doctor sentit, & Dialogo primo explicat. Amplius, & ipsum rogo Theodoretum, quo sermone Deus effecerit Angelos & empyreum Cælum, quod antecessisse sensibilem orbem patres permulti existimant, & ipse potuisse fieri non negat? Nam & verbo Dei hæc prodierunt Ioan. 1. Ut igitur sermone externo & corporeo minimè hæc effecit, sed interno & mentis; ita & hoc ipso profectò reliqua oia formauit. nec. n. toties Deus dixit, fiat illa, vel illa creatura, quoties in hoc libro reperitur &c. Vnum enim est Dei verbū per quod facta sunt omnia. De interno igitur locus hic intelligendus est: & quotquot præterea cum hoc consentiunt, quo secum Deus ab æterno adiudicauit suæ condecere bonitati & gloriæ, Mundum certo initio temporis condere, & perficere, suæq; voluntatis decreto fanciuit: quod fortè Theodoretus existimauit, nunc fuisse à Deo Angelis manifestatum cum id antea eos lateret, ut proinde Deum usum fuisse voce dixerit, videlicet quali Angelos decebat, atque ad eò incorporea. Ut ex illis verbi significationibus, quas D. Aug. (si Gabrieli assentimur) exposuit, hoc Dei *Dicere* fuerit actus iudicatiuus intellectus illius practici cum amore, atque ad eò qui essentialiter dicatur: quamobrem Moses ait, *Et dixit Deus,* non uerò, *& dixit Pater.* Dicere Patris, gignere est, & est notionale: *Dicere Dei* (hoc est Trinitatis) commune omnibus personis est, & voluntatis approbationem includit; quæ & si idem re sit cum intellectu, ratione tamen, siue (ut loquuntur quidam) formaliter ab ea secernitur, & proinde hunc quoque in modum cogimur eorum actus distinguere. Est enim hoc verbum, *Fiat* modi imperatiui: atqui voluntas cum primis est, quæ imperat: Et si enim Hebræi *feh*, indicatiui modi esse uelint, ac tēporis futuri: docti tamen pro imperatiuo capi ab eis testantur. Qua propter editio Caldeæ, quam sequitur Vatablus, habet, *Sit lux.* Sed nostra probatior existimatur à Septuaginta, & præclaris translatoribus permultis; & sanè grādius est. Etenim *Fiat*, lucis nouitatem disertius exponit, quam *Sit*, aut *Erit*: quoniam hæc solent ad permanentiam rerum non rarè etiam referri. Quare interdum uoces confirmantis habentur, ut cum Isaac de filio

Refellitur opinio Theodoret, si hoc tamè uoluit, nam obscurus admodum est.

D. Basilius homil. 3. Quæ est necessitas sermonis potestibus ex ipso intellectu communiare inter se consilia.

Opinio Auctoris.

D. Ambrosius hoc loco sermo Dei, voluntas est, opus Dei natura est, D. Basilius accommodatius, ac magis pius esse uidetur diuinam quidem uoluntatem primamq; appetitionem menti mentis, orationem esse Dei loquentiumq; putare, atque asserere, &c.

Nostra editio probatior Caldeæ editione hoc loco est.

ait, *Benedixit ei, & erit benedictus*, Gen. 27. & *David*. Pſal. 103. *Sit gloria Domini in ſeculum*. Sed & interdum verbum *Sit* permiſſiue (vt loquitur) & *Erit* prænunciatiue præterea uſurpantur.

Et facta eſt lux. Explicato æterno decreto Opificis de creanda in tempore luce, conſequenter quoque & decreti exequutionem nunc primùm factam enarrat, & ita deinceps in ſequentibus per partes enarraturus eſt. Vt Hypotheticæ copulatiuæ huius minimè hic ſit illepidus commẽtarius. Quoniam ab æterno dixerat Deus fiendam nunc primùm lucẽ, protinus hæc & citra vllam cunctationem nunc prodijt. Hoc verò ſignificantius eorum verſio aperit qui legunt, *Et fuit lux*. Etenim *Voluntati eius*, quàm beneplaciti vocant, *quis reſiſtit?* Rom. 9. & *Sermo eius omnipotens eſt*. Sap. 16. vt admirari nemo profectò debeat, ſi natura humillima veluti ſeruula, protinus Deo iubenti obtemperauit, Quamquam nec grandius quidquam nec auguſtius de Deo, vel ſcribi, vel etiam intelligi hac oratione poteſt. *Et dixit Deus, Fiat lux, & facta eſt lux*: Vidit hoc Dionyſius Longinus, Ethnicus Rethor, & inde Moſem iudicij acrimoniæ, & prudentiæ laudauit; qui Opificis Mundi dignitatem amplitudinem, & decorum tota hac ſua narratione cum primis ſeruauit & Homerum (tanquam facta inter vtrumque comparatione) Docti omnes redarguunt, quòd ſuis Dijs nulla ratione eorum decori habita, cedet, adulteria, & ſcelera, imprudens inuſſerit. Amplius Mundus inueniſtus erat, & cæcus, iubet Deus, vt videat, hoc eſt, vt fruatur luce, ac cæteris ornamentis, quid ni igitur natura conſeſtim nõ obediret? Etenim quid aliud illa magis expetebat, & veluti ante omnia deprecabatur, cum in tenebris eſſet, & cæca, quàm lucem? quòd intelligens rerum Opifex, *Fiat* (inquit) *lux*, hoc eſt, naturę deſiderio fiat ſatis, ſicut ante nos Catherinus eruditè & eleganter expoſuit.

Lux igitur res quædam certa eſt, & conſtans, & quæ eſſe reale habet. Omne enim quod efficiẽtem cauſam habet, ens reale eſt. Itaque & Solis iubar, ac ipſa quoque lux, quæ ei ineſt & quæ cum eo progreditur, & quæ ſuſcipitur, & in corpore perſpicuo lumen; & radius, cum aſpectu directo ſit, ac ſplendor cum indirecto, & reflexo nuncupatur, cauſam efficientem cum habeant, entia realia ſunt. Quamquam naturæ ductu & ſequela, lux a iubare, ita exeat, effluatq; vt nulla intercidat actio, & cum meliores Scholaſtici habere hanc in perſpicuo eſſe intentionale dicunt, his, quæ nunc dicimus minimè refragantur, eſſe enim intentionale multiplex eſt.

Iam verò obſerua Deum antea nominaiſſe lucem, & cætera fermè omnia quàm ea efficeret, & proinde intellige, & illum ea omnia antea cognouiſſe, & hæc anteaquam fierent quadantenus extiſſe. Quod enim proriuſus non eſt, nec nomen vllum habet: dominantur autem lux & cætera anteaquam creentur, modò quodam igitur extabant, vbi autem extare poterant, præterquam in Ideis, atque adeò idem proriuſus eſſe cum Deo? Vt videant iuuenes quomodo Moſes ſubtiliter toto hoc capite docet rerum Ideas eſſe in Deo. Quod & exponitur Aſtorum 17. cum dicitur: *In ipſo uiuimus, mouemur & ſumus*, idq; verius quoque ſi D. Anſelmo credimus, quæ ſumus in nobis. Nec ineptè Cuſanus lib. 7. Excitationũ, rẽ hanc Pictoris exemplo

Interprete Frãciſ. Robertello.

vide Paulum Sencinatem. 7. Meth. 9. 9. De Ideis.

D. Aug. 83. 9. Ideæ ſunt principales quædam formæ, vel rationes rerũ ſtabiles, atq; incommutabiles, quia ipſe formæ non ſunt, ac per hoc æterna, &c.

plo ita illuſtrat. Si quis, ait, Pictori iubeat, vt Socratem pingat, nonne hic conſeſtim Socratem extare intelliget? At qui pergat Pictor Socratem pingere vter rogo verior Socrates erit, exemplar an exemplatus? Exemplar profectò niſi inſaniamus: id enim eſt abſolutè Socrates, exemplatus verò nuncupatur Socrates depictus, aut etiam Imago, & figura Socratis. Sic prope modum cum lux noſtra hæc qua fruimur, & cætera quæq; omnia diuinarum Idearum exemplata, & imagines ſint, ſicuti D. Dionyſius ait, & illud quoque oportet, vt ab eis longè lateque perfectione abeant, & cum Deus ſimpliciſſimus, ac vniſſimus ſit, neceſſe quoque eſt, vt ibi hæc omnia cum eo vnum ſint, quanquam noſtra ratione ab illo ſeiungantur.

Cæterum D. Aug. Rupertus Abbas, & alij quidam methonomicos dictũ putant, *Fiat lux*, & ad formationem Angelorum, atque adeò ad ſpiritualẽ, & intelligibilem lucem referunt locum hunc. Quam quidem opinionem S. Tho. 1. q. 67. accuratiſſimè explicat, quòd alioqui obſcura permultis viſa ſit, ſed cum ſimus in Mundi huius ſenſilis, & quem incolimus ornatu, alienam eſſe exiſtimo ab hiſtorico ſenſu intelligentiam iſtam, & reiſciendam ad arcanum, & propheticum. Rurſum D. Hiero. ad Gala. 4. & ſuper Zachariam cap. 4. docet ne allegoriam quæramus in his quæ perſpicua, & manifeſta ſunt hic verò locus ſplendidiffimus eſt. Amplius ſecundo Poſt. Methaphorę, & Tropi à doctrina demonſtratiua proſtigantur, & Themiffius ſolis ſermonibus proprijs, ac lucidis nos vti iubet, hoc eſt, qui rem maximè ſplendeant, & declarent. 1. de Anima 20. & Ariſt. Platonem, quòd verbis minus proprijs & apertis, plerunque ſit vſus, aliquando accuſat. 1. Cœli 105. & 106. & nos ita leuiter, hoc eſt, nullo negotio exiſtimabimus, Dei verbis ad litteram captis, ſubefſe Tropos & Methaphoras? Et confirmantur hæc, quoniam hic ſenſus narrationem Moſis vertit in Parabolam. Nam ſicut D. Hieronymus ait, (& adducitur à Magiſtro d. 33. ſecundi.) Parabola aliud verbis ſonat, aliud ſenſu continet.

Hæc itaque cum vidiffent, Magiſter 2. d. 13. Hugo de Sacramentis, lib. 1. cap. 9. & Scholaſtici quidam non poſtremæ claffis, maluerunt lucem hanc fuiſſe nubem quandam lucidam, quæ prioribus tribus Mũdi diebus, hoc eſt, ad creationem Solis, & ſyderum vſque (hæc enim quarta die facta fuiſſe narratur) conuerſione cæleſtium corporum ducta, vtrumque hemiſpherium viciffim colluſtrauerit, diesq; & noctes effecerit, ac deinceps nimirũ condito Sole, vel Soli ita conſtanter adhæſerit, vt ab eo, nec tãtillum ſeiungi, nec conſpici, vel à linceo poſſit, vel denique ex qua Solis iubar fuerit poſtea compactum, atque formatum. At verò opinionem hanc in præſentia nequaquam refellam, quòd alioqui eſſet actum agere. Repudiavit. n. eam loco iam citato S. Tho. validiffimis argumentis, adeo vt videatur nunc à Doctis tanquã antiquata, et obſoleta proriuſus contemni. Quamobrem, et miratus ſum, Abulenſem in eam fermè conſeſſiſſe, ſuppreſſiſſeq; S. Tho. rationes: eſt. n. profectò iuſtum, vt in diſputationibus, vel ſoluenda quæſita ſint, uel vt cõcertatori alter aſſentiat, quẽadmodum Theodoretus Dialogo 2. dixit. D. Grego. Nazianzenus in Oratione in nouum Dominicũ dicit, ſe arbitrari Opificem Deum lucem hanc oſtendiſſe non per inſtrumentum

Cicero in Orat. 6. Has rerũ formas appellat. Ideas ille non intelligedi ſolũ, ſed et dicendi grauiſſimus author & Magiſter, eaſq; gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligẽcia contineri, cætera naſci occidere, ſuere labi, nec diuſius eẽ uno & eodẽ ſtatu. vide S. Tho. 1. q. 15. Expoſitio D. Aug. & Ruper. ii. Repudiatur illa expoſitio. Secunda ratio contra expoſitionem illam. Confirmatio.

Opinio Magiſtri, & Scholaſtici. Theol. quæ forte etiam D. Baſilij ſunt nã ſub obſcurus admodum eſt.

Et hæc quoque interpretatio repudiatur.

Opinio D. Grego. Nazian. & eius reiſſio.

aliquod aut Solem, sed incorporaliter & absque Sole: nec tamen exponit, quomodo incorporaliter, & quomodo per nullum instrumentum: sic enim videretur fuisse potius intelligibilis, quam sensibilis. Quamobrem D. Gregorius Nysseni. Nyssenus probabilis putat eam fuisse elementum ignis, qui Opificis imperio, ex illa confusa elementorum mixtione, veluti ex cōi, rerum omnium massa, fuerit educus: perinde, ac solet a nobis ignis è silice excuti: obrutus enim cū esset, ac sub particulis illius materiae latitaret, mox Deo iubente profilit, & effulsit, ac vno eodemq; momento & se & corpora reliqua protulit in apertum, tenebrasq; disiecit, ac eluerit: lux enim à luendo, hoc est, à purgando tenebras Latinis dici putatur. Et hæc quidem fermè est Patris huius Sanctissimi opinio.

LECTIO DECIMA.

DRÆLECTIONE præterita, locum vsq; adeò difficile, & obscurum aggressi sumus differere, vt D. Aug. Doctorum omnium quos vnquã Ecclesia Latina peperit, acutissimus, fermè desperauerit eius intelligentiam se posse consequi, lib. 2. de Ciuit. Dei. cap. 61. Sed & D. Bonaventura præstantissimus & religiosissimus Doctor, in 2. d. 13. admonuit studiosos, ne quid tiam constanter diffiniant, sed vt veluti cunctando, singula quæq; explorent; & quòd esse probabilis intellexerint, submissa disputatione præferant. Itaq; donet Dominus, qui nostrarū mentiū Sol (& quidè altissimus) est, & qui propterea nullas quātumuis exiguas sustinet vmbas, ne in luce versantes, ac de luce disputantes, aut cecutiamus, aut hallucinemur.

Contra igitur D. Gregorij Nysseni opinionem illam argumenta nō defunt (ac vt mihi quidem videtur) satis neruosa. Si quidem Moses eam sibi vniuersæ naturæ institutionē, explicādam hoc loco accepisse creditur, quæ oculis subijcitur, & quæ perenniter permansura est. Atqui conspiciamus illustrari Mundum fulgore Solis, non autem luce ignis: de hac igitur in præsentia non loquitur. Præterea, Ignis in propria sphaera non lucet, (conspiceretur. n. saltem noctu) quinimmo ita obscurus est, vt Rabbi Moses existimauerit (vti me aliàs dixisse memini) Vatem sanctissimum nostrum de eorū verba fecisse, cū tenebras super faciem abyssi extitisse dixit: & Auerr. cū 4. Cæli commento 52. tum etiam alibi, scribit, hunc non lucere, nisi cū alienam materiam depascit. Quamobrem hac quoq; ratione Cardanus lib. 2. de subtilitate, negat id esse elementū, quod indiget pabulo. Oportet igitur, si initio splendebat, vt extra propriam sphaeram esset, ac depasceret materiam alienam: cū autem nulla tunc ab elementis & cælis, materia esset, hoc etiam vt cōsequatur oportet, vt depasceret corpora hæc, aut omnia, vel plura, aut eorum certè vnum aliquod: & cū actuosissimum elementum sit, quippe quòd terram etiam ardet, vt in locis permultis Germaniæ videre est, ac in Scotia etiam lapides, & deniq; quòd apposito combustibili, cōburit in infinitum. 2. de Anima 41. ac oīum maximū (cingit. n. alia elementa) acceperitq; tunc longas depascenti moras, videlicet ad creationem

Opinio D. Gregorij Nysseni.

Contra opin. D. Gregorij Nysseni.

Secundum Aug.

tionem Solis, & syderum vsq; profectò eius flamma depopulata fuisset saltem vnum aliquod elementum; hæc autem omnia præter opinionem, & quasi paradoxa quædam videntur.

Quòd si dixerit quispiam, hoc elementum effulisse quidem tunc, non tamen materiam, in qua erat, consumpsisse: quemadmodum & Rubo, & tribus iuuenibus in fornace positis euenisse Scriptura docet: huic certè probationis onus incumbet. Canonem. n. habemus, *Nolite omni spiritui credere.* 1. Ioan. 4. & D. Aug. ferre eos nequaquam potest, qui ad Asylum miraculorum in hoc genus rebus confugiunt. Amplius, totam terram ignis instar coronæ cingit, cū sit sphaericus: inde, si totam splendisset, nulli eius parti potuisset noctem inducere, aut efficere: etenim terra nullam effecisset vmbam, quæ noctem gigneret: atqui euestigio dicturus est Moses, hanc lucem peperisse diem & noctem. Quòd si à quoquã reponatur, id elementū non resplenduisse totum, sed eius dumtaxat partē, quæram, an hoc fuerit natura, aut accidente, hoc est, Dei voluntate (nam nihil est hic tertium) si dabitur primum, ipse quoq; reponā, elementū igitur id erat dissimiliū partiū, & proinde non quiuisset ignis eiusdē speciei cum alio igne esset: quòd nihilominus esse Arist. 1. Cæli 77. ex eius motu ostēdit: Si verò Deo iubente id existimabitur contigisse, cām rursus & probationē exigo. Itaq; cur nō potius fateamur, tūc fuisse factū Solē, aut Solis lucem, vt Syrtes has euitemus, ac nauem veluti in portum appellamus? Etenim & D. Dionysius Areopagita de diuinis nominibus cap. 4. sine figura, & simpliciter dictum intelligit de Solis luce, quam cernimus; cui S. Tho. eadem q. 67. & recentiorum eruditissimi ferè omnes subscribunt.

Pro quorū quidem snia confirmanda illud primū facit, quòd Solis lux dignissima sola est, quæ simpliciter & absq; vllò additamēto, lux fuerit nuncupata: deinde, quòd oīa quæ in præfenti ab Auctore de die, noctiumq; efficientia narratur, eidē cōpetere tantūmodo videtur. Amplius, & hoc inde conijcimus, quia cōis & vetustissima oīum gentium consensio, primum à Sabbato diē, quem nos Dominicū nuncupamus, quòd Dñs in eo triumphator à mortuis resurrexerit, & natus in hūc Mundū identidē sit (licet nocte media, vt se non indigere Solis & syderum beneficio, ac vt quantis tenebris nostrum genus esset vndiq; circūfusum, hoc modo declararet) Soli tanquam præcellēti, & qui vnā cum Mundo prodierit, iam dudū dedicauit, ac nūcupauit. Et demū positio hæc (quòd vbiq; magni ponderis est) patitur satis leuiores in cōmoda, & pauciores difficultates, reliquis cōmētarijs, vt qui eos cū hac probè cōtulerit, sponte testabitur. Aduersus quam tñ illud primū obijci pōt, Mosē disertè asseuerare Solem quarta die fuisse ab Opifice cōditū, hic aut in prima die sumus. Deinde si lucis nomine hic intelligitur Solis inbar, queritur ratio, cur non scripserit Moses Deū iussisse, vt fieret Sol, sed scripserit iussisse, vt fieret lux? Rursus queritur, nū vnō eodemq; momēto Sol cū primo mobili prodierit, nec ne? nā vtrinq; sunt opinātes viri celeberrimi, & rōnes pfectò graues, adeò ut nō satis appareat, utra pars aut uerior, aut munitior sit. Rñdeo igit prior obiectioni ex D. Dionysio snia, Solē tāquā nobile Dei organū permultas habere uirtutes, ad diuersos effectus

Opinio Auctoris

effectus gignēdos, quos in opere quartę diei explicaturi vtcunque sumus, nec tamen prima hac die eas ab Opifice accepisse omnes, sed solam virtutem illuminandi; cæteras verò non nisi quarta, & proinde eo quoque loco de eius creatione sermonem denud fieri. Sed Ambrosius Catherinus idē responsonem hanc repudiat quod Propheta noster protinus subdat, *Et vidit Deus lucem quod esset bona*, si Sol (inquit) non fuisse suis omnibus facultatibus prima die præditus, & absolutus non scriberetur visus Deo fuisse bonus, hoc est in se ipso perfectus, ergo ait Solem prima die suis omnibus facultatibus & numeris prodijisse, à creatore integrum nihilq; ei penitus defuisse ad producendos effectus, quos nunc quoque producit, licet eos omnes tunc minimè fortè proferret, quoniam alię concausę ad illos producendos vel productę, vel paratę nondum fuerant, & negat scripturam affirmare Solem quarta die fuisse factum, sed ait tunc narrare creationem Solis, quę prima die facta fuerat, rememorando, & repetendo ea omnia quę in illa die quarta inueniebantur facta tanquam anacephaleosi & Aug. Steuchus ita quoque opinatus antea est.

Catherini responso qualis.

Responso hæc reprobari manifestè non potest nec ratio quam aduersus D. Dionysium profert, est aut insulsa, aut lauis, dicturi enim postea sumus, idē opus secundę diei non pronunciarı bonum, quod in absolutum ad tertium vsq; remanserit: quemadmodum & recentiores interpretes fermè omnes etiam assentiuntur. Sed nihilominus præstat Dionysium Sanctissimum Patrem sequi, & Catherino inferius respondebimus.

Ad 2. argum.

Ad alteram igitur obiectionem, quidam respondent, lucis nomine venire hoc loco Solem. Triaq; hæc à factis & prophanis scriptoribus promiscuè vsurpari, *Solem, Lucem, & Diem* quod sese mutuo consequantur, tanquam causa & effectus, vtque radix & germen: Ad hæc Solem eodem momento cum omnibus cælis prodijisse, quippe qui sui orbis densior pars est, sed quę simul ab Opifice facta fuerunt, non sunt à Propheta simul exposita, sed per partes, & gradatim sicuti & D. Aug. submonuit.

Sol, lux, & dies.

Ad 3. argum.

Contra responsonē ad tertium.

Quę si vera sunt quomodo quæso, dictum est, fuisse à creatione cæli, & terrę tenebras super faciem abyssi? Etenim lux inseparabilis proprietas Solis est lucis verò perpetuum officium est tenebras discutere, & proferre diem, qui fieri igitur potuit, vt creato Sole qui rutilans esset ac fulgidus, cum eo tenebrę super vtrunque hemispherium vnà manerent? Hęc, certè inter se non cohærent, sed ex diametro pugnant. Proinde Aegidius in 2. d. 13. & Hugo lib. 1. de Sacramentis cap. 9. existimant non eodem momento creatum fuisse Solem, quo primum mobile, sed aliquanto postea, & putat Abulensis intercessisse spacium horatum duodecim quibus quidem Doctõribus series huius historię suffragari prima fronte videtur. Verum ex hac opinione sequitur vt id temporis interuallum quod Solis creationem antecessit nec diei, nec noctis pars aliqua fuerit (à Sole enim dies & noctes efficiuntur) quod tamen videtur esse inopinabile. Præterea dies naturales non haberent, vel idem principium, vel eundem finem, relati ad motum primi mobilis, & ad conuersionem Solis, illud enim tieri inceptum in momento, A, Solis verò rota, in momento, C: ergo inter, A, & C, dilapsum

Opinio Aegidij & quorundã.

Contra hos opinantes prima ratio.

Secunda ratio.

sum est tempus. B. (intercidit enim inter momenta tempus medium.) Pro inde cum naturales dies integra conuersione vtriusq; corporis conficiantur; protinus inde sequitur, vt eorum initia diuersa sint, ac termini varij. Quę omnia à Philosophis absurda, & repugnantia pulcherrimo rerum ordini censerentur. Vndiq; igitur sunt angustię, & cum in portum nos adnauigare paulò antea credebamus, inter Scyllam & Carybdim etiamnum magnopere fluctuamus.

Duobus proinde modis respondebimus, vt hæc vitemus incommoda, quantum coniectura & iudicio consequi possumus; videlicet pro duplici horum Doctõrum opinione; ac primùm quidem nos supponere in his obiectionibus illud esse verum, quod Doctõres illi interrogati constanter negarent, nempe simul atq; creatum fuit primum cælum, cum eo, cæli motum, ac tēpus cõfestim incepisse, quod & si Plato communisq; opinio probet, ij tamen consulti vt dixi inficiarentur: quippe qui graui ratione ducti arbitrantur cælum quidem, non quiescere (ne priuationem faciant antiquiorem habitu) sed immotum idē perstitisse, quia nondum aptatum fuerat ad motum: etenim sic existimant illud effecisse opificem, atq; effecit corpora omnia reliqua, rudia nimirum & impolita, atque ad eorum motus & functiones tarda & inepta, & hoc eousq; quo ad tolleret impedimēta & præstatissimum Solis iubar formaret, aut certè lucem illam quã prima die effecit, quamobrem illa cæli consistentia & statio, simplex potius fuit negatio quàm priuatio: At verò potuisse opificem facere ne cælum conuertetetur, extra controuersiam Theologis est; et fuisse factum aliquando imperio Iosue, Scriptura quoque testatur, & deniq; post Iudicium sic factum iri, Catholici minimè dubitamus: Extitisse autem tunc ratio non inefficax hisce Doctõribus suasit, qui Angelos cum Cælo, vno eodemq; momento effectos fuisse volunt. Cum enim viatores creati fuerint, (vt Catholica fides à Scripturis edocta firmiter tradit) & proposuerit illis euestigio Deus quę credere illos volebat aut etiam agere vel per se ipsum (quod videtur magnopere probabile: per seipsum enim et Adamo legem tulit) vel per publicum aliquem suum præconem et ministrum, nempe per superiorem aliquem Angelum, vt existimant quidam) in eorum creationis primo momento demereri certè et cadere a gratia non poterant in qua creati fuerunt, quod (vti S. Tho. 1. q. 63. subtiliter acuteq; docet) eorum crimen, et casum: nõ tã ipsis, q̃ Auctori eorum Deo imputandū videretur, licet in momento illo primo mereri potuerint (cum quicquid ad merendum necessarium est, illis adesset) ac natura integra esset, et rursus quod sicut tunc nequaquam habere operationem poterant, quę recta non esset, ita nec eã omittere ad quam tenebantur, omisso enim eius quod fiendum est, cõmissio quadantenns obliquę operationis est, et denique quia omisso fermè nolitio quædam est, quam volitio natura, ac generatione semper præcedit (quidquid absolute sit de suspensione talis operationis.) Et quamuis Scotus. 2. d. 5. 2. et alij nonnulli doctrinã hanc non recipiant, esse tamē verissimam ego non dubito: et Scripturæ non semel acutioribus indicant, præsertim verò cum serpentem nostri generis hostem, non à principio et statim fu-

Gemina responso.

Prima responso.

Est enim quies priuatio motus.

Iosue. cap. 10.

Vide S. Tho. 3.

343.

Pro opinione S. Tho.

tim super pectus, & ventrem suum ambulasse. scribunt, sed aliquanto postea & adhuc. cum narrant Adamum, & Euam, non statim peccasse, sed intercessisse non nihil temporis, inter eorum formationem & casum. Porro autem consuetum Theologis est, ab illis progredi quæ circa homines fieri viderint, ad ea exploranda quæ de Angelis Scripturæ siluerunt. Denique hæc D. Thomæ doctrinam antea nobis tradidit D. Aug. lib. ij. de Ciui. Dei c. 15. & Origenes super Ezechielem. Quamobrem constituendum omnino videtur, fuisse eis moram aliquam concessam veluti ad deliberandum de suscipienda, aut certè de repudianda lege illis promulgata: (liberi enim erant arbitrij.) quæ quidem mora & si breuissimam veteres scholastici facere prima fronte videantur, quoniam duobus duntaxat instantibus, aut ad summum tribus eam integrat (vnde & Abulensis ait, eam fuisse temporis imperceptibilis) Theologis tamen quibusdam recentioribus longior fuisse creditur, idque cum primis, quia in Apocalypsi legitur factum fuisse prælium inter Michaellem, & commilitones ex vna parte, ac Draconem Sathanam, & eius affectas ex altera: quod prælium nil aliud fuisse putant, quam sententiarum quandam varietatem, ac discrepantiam earundemque mutua collisionem & discussionem. Neque enim intelligunt illi suapte natura omnia simul, sed vnum post aliud: quæ res (vt credibile esse dicuntur) longiusculam moram sibi videtur postulasse, quam communiter priores illi Scholastici existimauerunt. Et hunc fermè in modum Ambrosius Catherinus in libello de re hac à se ædito excurrit. Verum hic doctor non satis animaduertit Scholasticos censere intellectiones Angelorum mensurari tempore discreto. cuius momenta non sunt nostri temporis momentis necessarium correspondentia: & proinde non negasse illa momenta exæquasse certam quandam nostri temporis prolixitatem & moram; quæ licet quanta fuerit, nos profus lateat: tamen fuisse admodum breuem rationi est admodum consentaneum, ob naturæ Angelicæ præstantiam, ac intellectus & voluntatis eorum insignem quadam in suis functionibus celeritatem & efficaciam: quibus efficitur, ne longa excursionem ad deliberandum indigeant, quemadmodum & D. Aug. lib. 4. super Genesim scriptum reliquit. Enim verò & Scotus in 2. d. 5. q. 1. existimat, impuros & blasphemos Angelos non vno duntaxat modo peccasse, sed pluribus ac diuersæ speciei peccatis, ac non habuisse illos actus simul. Usurpantur igitur momenta, aut (vt loquitur) instantia à Scholasticis gratia huius abditissimi arcani explicandi, ac sublimitatis præstantiæque naturæ Angelorum manifestandæ; non quæ temporis continui sint, se discreti, quod tanquam ex vnitatibus constare affirmant, atque adeo aliis esse rationis à nostri temporis quod continuū est, natura & momentis. Sed eo reuertor vnde primum digressus sum, ac existimasse illustres illos doctores dicebam, celos non confestim atque creati fuerunt, ceteri cepisse, sed perstitisse tantisper immotos, quoad scilicet Angeli de recipienda, aut de repudianda lege Dei deliberarent; ac propterea quo ad boni & qui obtemperarent, stabilirentur, & mercedem illis propositam consequerentur; contumaces verò & perdueliones expellerentur, & punirentur; & ita fieret diuisio lucis à tenebris (his enim verbis hæc nobis

Contra Catherinum.

Pro altera horum Doctorum responsio.

bis Mosem referasse volunt.) Neque enim ratio patitur (vt aiunt) fuisse ante illorum deliberationem assignatos Angelos cælis qui eos conuerterent. Etenim indicasset hoc modo Opifex illis, ac tanquam data arra securos fecisset præscire se ac nolle vt caderent à sua gratia, quod & si nullum videatur negocium præstantissimo patri D. August. facessere Magistro tamen ac fermè Theologis in 2. d. 4. minus probabile esse videtur, vel certè si motores illi cecidissent oportuisset alios eis substitui, quod nescio quid humani ac indecori præ se ferre videtur. Hoc igitur interuallo in quo & impedimenta omnia sublata fuerunt, perstitit immoti cæli, & in eius vltimo momento, Sol, motus, ac tempus vnà prodierunt. Aegidius tamen in 2. d. 1. q. 2. art. 2. mauult Deum illo quoque interuallo conuertisse seipso cælos, ac stabilitis bonis Angelis hoc muneris euestigio eis demandasse nimirum, vt deinceps, ac perenniter illos orbis cierent. Vt quemadmodum se ipso rerum species, & cum primis animalia initio effecit, ac protinus iussit vt procreatione à suis eorum vel vniuocis vel æquiuiocis efficientibus futuris temporibus procrearentur: sic se ipso voluerit initio conuertere cælum, & protinus sui loco Angelos substituerit motores; Er hæc quidem ab his viris eximijs fermè afferuntur aliquantò tamen luculentius à me exposita quæ tamen (vt verum fatear) cōiecturæ non nisi sunt, excursionemque humanæ. At verò priores Doctores ita fortasse responderent, & (ni fallor) probabilius Solem quidem vnà cum luce prodijse (hec enim proprietas eius, ac passio est) sed non nisi in actu signato, vt Scholæ loquuntur, non autem in actu exercito, erat siquidem præstantissimum sydus id, aptum splendere inferna corpora, sed cum crassiora magnopere essent, eorum vitio & incapacitate contigit vt non profus irradiarentur, & proinde factum est vt tenebræ essent super faciem abyssi, vt enim Rabbi Moses dicit, vsque adeo perturbata, & crassa erat tunc elementorum congeries, vt vetaret, obliteretque; ne Solis radij ad terram vsque pertingerent: cuius rei imaginem haud raro in præsentem nobis refert densissimarum nubium inter Solem & terram interpositio: Aerem enim aliquando ita interdium nebulæ obscurant ac nigrescunt, vt nox magis quam dies esse videatur, & noctes obscurissimas similiter, atque horridas sæpenumero faciunt, si quidem sicut Boetius ait:

*Nubibus atris condita
Nullum fundere possunt
Sydera lumen.*

Itaque cum rectè appositèque dicamur nos aliquando tenebras prodigiosas pati: quanto magis rogo dici hoc potuit quando in abyso ac voragine illa immensa vnà cum Igne, Aqua, & Terra, Aer, fermè obrutus maneret, ac latitaret? Receptiuum enim lucis perspicuum est, at verò hoc elementum obtusissimum tunc temporis erat, ergo & lucis incapax, sed pluribus exemplis in re comperta, & sensibus fermè passim exposita periclitari superuacaneum est. Expedi nihilominus illas densissimas tenebras in memoriam reuocare quas Aegyptus ob Pharaonis in Deum contumaciam passa aliquandiu est, quæ & si Sole subtrahente radios, vt putat Damasc. & multis alijs modis

Pro prima opinionis responsio.

modis ab eo potuerint effici: tamen valde probabile est, vt crassissimarum non nisi nubium, & opaca aeris condensatione, qua Solis lumen Aegyptijs veluti penitus sublatum fuerit, eas effecerit. Quod & Paulo Burgenfi etiā placuit & Scriptura tunc indicare mihi, videtur cū eas ait ita densas fuisse vt palpari fermè possent, quæ certè verba non obscurè indicant aerem insigniter, ac plusquam soleat fuisse tribus illis diebus concretum, quem ita prauè affectū vocauit tenebras. quare nec ignis luce frui Aegyptij poterāt. Sed & Strabo lib. 1. Geographiæ testatur Populos Cimerios perpetuā fermè obscuritatem sustinere ob densissimas, & concretissimas nubes, quæ ibi ob vaporum perpetuum halitum fiunt. Quapropter & Homeri carmina affert, quibus rem hanc se sic habere comprobatur: Homerum autem Latinus Vates, ita nobis suis carminibus expressit:

*Quò nunquam radijs, oriens, medius, ue, cadens ue,
Phœbus adire potest, nebula caligine mixta,
Exhalantur humo dubiisq; crepuscula lucis.*

LECTIO VNDECIMA.

*Num antea de
creauerit Deus
res fore, quam
iudicauerit eas
esse debere.*

Et vidit Deus lucem, quòd esset bona. Non defuerunt Theologi qui subtiles profundiq; honoris ergo vocantur, qui leuissimis quibusdam rationibus adducti dixerunt, Dei voluntatem antea decreuisse res esse, quàm quòd eius intellectus iudicauerit eas fore, quibus hoc quoque potuit rem hanc persuadere, quòd hic Moses antea scripserit Opificè dicere quàm videre. Porro autem dicere, pro iubere, & videre pro iudicare capiebant, est autem sine controuersia, voluntas quæ iubet, & intellectus qui iudicat. Sed Gerson horum sententiam primo Tomo suorum operum, grauitè admodum accipit, & sanè meritò, cū cæca sit vbique voluntas, quæ rationis iudicio non regitur: & rursum, quòd voluntas sit appetitus intellectiuis, & proinde posterior suapte natura intellectu. Amplius, & appetitus naturæ, sequitur iudicium intelligentiæ non errantis, & qui sensitiuis dicitur, iudicium sensus, ergo & intellectiuis subsequitur iudicium intellectus. Postremò, creasset Deus Mundum potius natura, quàm electione, vbi enim electio est præsumitur rationis iudicium. Nec quòd hic dicitur, *Vidit Deus*, vllò illis modo suffragatur. Verbum enim *Videre*, geminam habet significationem propriam videlicet, ac translaticiam, sicut Rabbi Moses lib. 1. c. 4. adnotauit, quarum prior omnibus nota est, ac trita, vt in eiusmodi asyntheticis. Veni, Vidi, & Vici: Abij, laui, & vidi: Vidi, cognoui, damnauit, quòd Iulianus Cæsar de cuiusdam scriptis respondit, cui vt Nicephorus lib. 10. cap. 2. refert (D. Basilus, vt opinatur) acutè ita reposuit. Vidisti, non intellexisti, damnasti: aut certè simile quidpiam: Trāslaticia verò ad cognitionē omnem (hoc est, quæ vel sensuum sit, vel etiam intellectus) communi vsu extenditur, quòd sensus visus dignissimus certissimusq; omnium sensuum sit, ac nobis præ cæteris charus, vti Plato in Thimæo, & Arist. in præmio Meta. testantur. Quapropter qui Deum hominis effigiem in venustando Mundo

Prima expō.

Mundo sibi sumpsisse volunt, non detrectarent hoc verbum in significatione propria in præsentī capi alijs verò omnibus translaticium, & reconditum hīc suppeditare sensum visum est, & pro eo positum fuisse, quòd est *Mente perspexit, considerauit, animaduertit.* Est enim Hieroglyphicis oculus symbolum mentis, quòd permultas necessitudines cum ea habeat: etenim, vt oculus in parte eminentiori nostri corporis situs est, & plures rerum differentias, cælestium videlicet, & terrestrium lustrat, & certius auribus percipit ita mens animæ nostræ suprema facultas est, & intelligibilia omnia significatione, & argumentis expendit, & contemplatur. Rursum non defunt viri docti qui multis rationibus contendunt inesse oculo congenitum quoddam lumen sine quò perspicere minimè possent. Arqui & menti nostræ lumen principiorum inditum à natura est, quòd & lumen intellectus nuncupant quo efficitur, vt rebus menti per sensus repræsentatis, confestim illa acquiescat, ac rectè interroganti, hoc est, ordine ducto à principijs ad cætera quæ ex principijs profluunt, rectè, & opportunè quoque respondeamus: à qua re adductus Plato existimauit nostrum intelligere esse reminisci. Ergo horum sententia, cū Deus creasset Mundum, moxq; luce ornasset, *Vidit*, hoc est, considerauit factum, ac tanquam examinavit, suoq; aspectu & iudicio laudauit. Quæ omnia more nostro dicuntur: Solemus enim ex ipsis rebus iudicium petere. Quamobrem & architecti cū domos extruxerint, eas probè considerant, num per omnia exemplaribus respondent.

Porro autem. *Et vidit Deus lucem*, anteaquam eam crearet, (intellectu enim, & idea illam effecit) & confestim quoque posteaquam creauit, vt hic scribitur, & vt D. Aug. scitè ait, vbi antea eam viderat, ibi quoque & postea factam vidit. Nec enim à rebus cognitionem capit, sed res ab eius notitia esse, ac perfectiones reliquas habent 12. Meta. 51. addito nihilominus eius velle, quòd, vt significaret Moses vbiq; commemorat imperio Dei singula quæque prodijisse, quasi videlicet exponens non ea à sola contemplatiua cognitione Dei profluxisse, sed ab ea quæ practica est, hoc est, quæ à voluntate acceptata fuit, cui & Dauid subscribens *omnia* inquit, *quæcumque voluit fecit*, & Apoc. 4. *Quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.* Deus enim innumerabilia intelligit, quæ nunquam prodibunt, aut fient, Et hæc quidem tria Intellectus, Potentia, & velle inæqualis ambitus nobis pomilionibus esse videntur, ac manifesta inter se rōne secerni. Plus. n. ille intelligere videtur quàm possit efficere si quidem contradictoria simul intelligit, quæ tamen vt in eodem instanti vel temporis, vel naturæ simul sint efficere nequaquam potest, quamuis minimè defuerint qui hoc posterius quidem concederent, sed prius palam inficiarentur. Hoc verò est, nō repugnare, vt contradictoria in eodem temporis momento sint, sed naturæ, teste Gerlone loco citato. Qui & fuisse eos Parisius damnatos, & reiectos scribit, & merito profectò. Etenim facessere negocium lectoribus frustra conati sunt, vtrunq; enim æquè cum ratione pugnat. Sed illis omissis dicamus contingere hoc, non Dei virtutis imbecillitate, sed rerum repugnantia, quemadmodum & cū dicitur, ipsum facere

Secunda expō.

*Aristoteles in
inicio Metaph.
Horatius Se-
gnius irritant
animos demis-
sa per aures,
quàm quæ sunt
oculis subiecta
fidelibus.*

*Cui, & D. Aug.
gust. subscribit,
cap. 8. de quan-
titate anime,
sed vide quò
se exponit lib.
1. retracta.*

*D. Ambros. hoc
loco plus est,
quòd laudatur
aspectu, quàm
quòd sermone
laudat. Quòd
fermè D. Basil.
hom. 2. antea
dixerat.*

*In breui illa
admissionem in
primo Tomo.*

cere non posse lineam sine pundis nec separare accidens à suo subiecto in primo momēto, quo id efficit, & quod præteritū non potest facere nō præteritum, & hominem, aut animal absq; organis & membris, & id genus permulta, quæ reuera impossibilia sunt vel per se, vel per accidens. Rursumq; eius potentia ad plura se extendit quàm velle, Mundos enim innumerabiles, & species perfectiores longè plures, & in infinitum (vt mihi quidem cum S. Thoma dubium minimè est) efficere potest, quas tamen nunquam efficit. Cur non? quoniam minimè vult. Consultò autem dixi; Quàm eius velle, non autem quàm eius voluntas, quia hoc nomen volūtas pressius captum facultatis nomen est, cuius duo sunt actus velle & nolle, quanquam velle promiscuè pro voluntate, & è contra voluntas pro velle sepe numero capiantur. Non igitur aut sola voluntas, aut sola eius notitia efficit absolutæ res, sed vtraque simul, quamobrem scientiam Dei qua ea cognoscit quæ nunquam existent, simplicis intelligentiæ Theologi nuncupant videlicet (vt ego sanè interpretor) quod coniunctum non habeat eius velle. At verò qua conspicit ea quæ sunt, edocti hic à Mose vocant scientiam visionis, vt significant Deum non tantum quidditates vt loquuntur ac naturas, sed etiam existentias, ac non in vniuersum modo & generatim, sed etiam particulatim sigillatimq; intelligere, hanc nimirum & illam subsistentiam, hæc accidentia, has circumstantias, & deniq; singularia omnia, exactè quemadmodum visione à nobis fit: Quidquid enim existit singulare est. Amplius cum Antea, & Postea differentiæ temporis sint, hoc verò non nisi caduca, & fluxilia mensurantur, liquet hæc dici de Deo more nostro, hoc est, methaphoricòs & per similitudinem. vt variatio, ac vicissitudo non in Deo, sed in rebus dumtaxat fit: cum enim æternus ille sit, omnia & in Ideis, & in æternitate conspicit, in qua & præsentia ei sunt singula & ita expressa ad viuum, atque representata vt probè agnoscat quæ vel præsentia, vel futura, aut præterita in tempore sunt, adeò vt cum de Deo vidit, videbitque in sacris litteris legimus, mox subire in mentem debeat eiusmodi sermonibus tempus inuolui, atq; adeò nostri rationem haberi, qui excelsa Dei arcana utcuq; balbutimus, de eo enim & cum eo more nostro (vti dicebani) & loquimur, & transigimus, quemadmodum ille quoque nobiscum agens, amanter sese, & captui, & intelligentiæ nostræ accommodat demittitq; Non desunt autem expositores qui locum hunc interpretantes ita sese expediant. *Vidit*, hoc est, se vidisse manifestauit, & declarauit: vt enim Scripturæ Deum quædam nescire dicunt cum non probat vnde illud *Nescio vos*, & cognoscere cum probat vt *Novit Dominus qui sunt eius*, ita etiam ignorare dicunt cum rem non referat, *De die*, inquit, *illa neq; Filius hominis novit* &c. vt per oppositum cum exponit, ac manifestat dici valeat agnoscere, & videre. Et phrasis hæc infrequens non est in Scripturis, & consentit interpretationi huic locus Exodi 3. *Vidi afflictionem populi mei*.

Bonum, quod naturæ nuncupatur, & passiuè capitur, & actiuè, hoc est, res, quædam sunt quæ bonitatem habent & aliq, quæ præterea eam efficiunt. Et priore quidem modo quidquid ita est, vt ei conuenit, bonum est, quam-

*Tertia expō.
Matth. 25.
2. Thimot. 2.
Matth. 24.
Mar. 13.*

quamobrem quod esse sibi conueniens inchoatum habet, bonum est inchoatum: & quod eiusmodi esse completum habet, bonum completum est, integrum videlicet & absolutum, quod, & perfectum (pressius) nuncupatur, cui nimirum nihil deest de his quæ ad illum spectant 5. Meta. 15. Quamobrem etiam totum nuncupatur. re enim idem hæc sunt, eoque modo ambo finiuntur, sicuti 1. Cæli. 4. & in Parmenide Platonis videre est Bonum actiuè est, quod efficit aut impartitur entitatem rei conuenientè, quam cum omnia suo modo expetant, ob id dictum est *Bonum est, quod omnia appetunt*: vt eadem sit ratio boni conuenientis, & expetibilis, & ab efficiente, & à forma atque à fine res bonitatem præcipuè habent. Nam de materia prima inter Philosophos non satis conuenit qua de re digrediendo in præsentia plura non agam. Porro autem quoniam Deus est qui solus, & ea omnia à se habet quæ vel esse, vel expeti possunt, & primum efficiens est, primaque forma, & vltimus finis à quo esse vnumquodque sibi conueniens præcipuè & maximè habet, & à quo cætera efficientia, formæ, & fines vt bonitatem impertiantur vim obtinent: ideò & solus bonus cum in Euangelio, tum verò à Themistio 1. Phys. 81. dicitur, & ab Auerr. 5. Meta. 15. solus perfectus. Itaq; dici potest tunc quidem lucem fuisse bonam actiuè, hoc est, cælis vniuersæque rerum naturæ magnopere conuenientem consentaneam, & expetibilem, quamobrem vbi ea non peruadit gigni fruges, & alia permulta non possunt quæ sunt animalibus necessaria, homini præfertim qui paulò post conditus fuit, cui hæc ipsa quoque iocundissima est siquidem, & Plutarchus in eo libello cui titulus est, Sic viuas vt nemo sentiat te vixisse, *vsque adeò iocunda* (inquit) *lux est, & amabilis, vt nihil eorum quæ natura voluptatem afferunt absque luce cupiat animus noster in tenebris* quod certè & illæ blandiloquæ voces, vaga præclara, rosea, pura & id genus quibus eam Poetæ ornant non obscure manifestant. & Eccles. 2. scribitur. *Dulce est homini videre Solem*. Tobias verò cum ei ab Angelo Raphael bene precatum fuisset. *Quale, inquit mihi gaudium erit qui in tenebris sedeo, & lumen cæli videre non possum?* Ex ea etenim oritur vt, & sensus visus charior præceteris nobis sit, vtque eo (sicut dicebamus) plures colorum, & rerum differentias capiamus. Et si nanq; Solis radij in terram deferantur ad perpendiculum, non omnes tamen recti regeruntur a rebus in terra positis ad visum, ob nimirum terræ rotunditatè. Rursum quamuis rebus quibusdam certus sit, ac determinatus color, qui nulla lucis actione valeat immutari, quod ex propria illis mixtione adsit, quamobrem, nec facere potest lux carbones albos, nec nigræ atram (nisi fortè Anaxagore) & ad hæc quamuis, & perturbationes animi colores mutare in hominibus quoq; videatur (siquidem pauore pallefcunt, verecundia rubescunt, quod & euenire hanc quoq; ob causam Camaleonti credunt vt colores mutet) hæc tamen omnia solius lucis beneficio sese nobis insinuant, *Omne quod manifestat*, inquit, Paulus Ephes. 5. (sic enim cõtextus exigit vt legamus) *lumen est*. & alius, *Abstulit nox atra colores*, Quamobrem existimauit Auempace eam largiri coloribus habitum & formam sicut scribit Auer. 2. de anima. 67. & infra. Bona igitur nobis illa magnopere est

*Vide Themist.
3. Phys. supra
tex. 64.
1. Ethic. 1.*

Tobia. 5.

*Vide Ciceronē
4. Academ.*

re est. unde & pro vita à Cicerone Tusc. 2. & ab illustribus Autoribus sæpe capitur. Et rursus opere pretium est fateri ut eadem quoque bona fuerit passiuè, vel saltem secundum inchoationem iuxta D. D. Dionysium, & Thomam qui Solem censent non fuisse penitus absolutum hac prima die, sed quarta dumtaxat.

Erâcisii Robortelli opinio.

Vide autem Mosem non laudare lucem, sed exponere Dei iudicium de bonitate lucis, ut vel hinc quoque potuerit stabilire Frâcisus Robortellus vir clarissimus, historiographum lectori iudicium solutum de rebus quas narrat debere relinquere, & sua censura illum non anteuertere quomodo ipse multis argumentis, ac testimonijs contendebat: quamobrem, & Linius redarguebat, & Plutarchum, ac alios complures, qui secus, videntur fecisse, sed controuersiam hanc Historicis relinquentes nobis satis nunc erit animaduertere lucem longè omnium præstantissimum præconem habuisse, quæ Deum habuit Encomiasten approbatorem, & laudatorem, aded ut superuacaneum propterea sit in ea laudanda sumere operam & diligentiam.

Iam verò, & hoc etiam vide pronuciari toto capite Deum vidisse opera sua esse bona, quod non ea tantum ratione factum fuisse existimo, ut intelligeremus illum denique effecisse singula integra, & absoluta, & ita præterea, ut ornamento essent Mundo, & decori, vtiliaque homini, & reliquis animalibus, sed in eam quoque gratiam, ut significaret ea omnia Dei bonitatem suapte natura, ac tanquam pro viribus exponere, & sectari, qua certè ratione lucem præcellere sensilibus (vno homine excepto) ego non dubito: maiorem enim cum Deo cognationem, & analogiam (secundum proportionalitatem tamen) hæc ipsa habet quam sensilia reliqua non modo rationibus à nobis assignatis, sed præterea quia eius natura huiusmodi est, ut non in numero sit non in mensura non in pondere, ut alia omnia quemadmodum D. Amb. lib. 1. Hexa. cap. 9. loquitur, ac postremò ob beneficentiam, quamobrem & eam frequentissimè de Deo videas affirmari Ioan. 1. *Erat lux vera*, quasi diceret lux vera Deus est, cuius hæc sensilis imago esse videtur, atque aded luci Ideali hæc nostra comparata, vera dici nõ potest. Rursus Ioan. 8. *ego sum lux Mundi*, & 1. Ioann. *et tenebræ in eo nullæ sunt*, hoc est, nulla deformitas nulla maleficientia, denique nec possibilitas vlla est, ut non sit sicuti est: sic enim vti aliàs dixi, omnia artificia comparata subsistentibus exemplaribus permultum deficiunt. *Et diuisit lucem à tenebris* vbi non intelligas hæc initio inuicem fuisse permixta: id enim

2. Cor. 6. Quæ conuentio lucis ad tenebras Christi ad Belias.

teste D. Paulo impossibile est, sed huiusmodi secretionem mox formatione lucis esse consequutam, quemadmodum D. Augustinus in opere imperfecto rectè adnotauit. Idque causa loco, & tempore: causa enim lucis Sol est causa verò tenebrarum terræ crassities, & opaca corpulentia, & si enim Plato in Thimæo terram vocauit diei, & noctis opificem, atq; custodem, alio tamen modo utrinque à terra efficitur, atque à Sole, nam hic effulgendo, & immittendo radios, atque aded per se, illa verò eos regerendo, & reflectendo atque ob id per accidens, diem efficiunt, hoc est, in causa sunt ut perspicuum illustre fiat, quamobrem Sol præcipua diei efficiens causa

causa est, terra verò concausa, & veluti, sine qua non. Nec defunt Philosophantes, qui & medium & supremum aeris interstitium, quouis lumine vacuū esse contendunt, quòd illo vsque non regerantur à Terra Solis radij, quæ etiam consentanea esse existimantur his quæ Paulus Ephes. 2. & 6. de Dæmonibus scribit. Appellat enim eos *potesitates aeris huius*, & mox *Rectores tenebrarum harum* contra verò noctis, & obscuritatis tera primaria causa est. Nam cum in medio Mundi fixa, hoc est, immobilis maneat, vti secundo de Cælo tex. 102. Arist. & Ptolomeus lib. 6. Almag. probant (quamuis Heraclides Ponticus) referente Simplicio (& Pythagorici voluerint illam moueri, & cælum stare) Solque circa illam perenni motu cieatur, efficitur ut hæc sua opacitate umbram emittat, & Solis radios non sinat oppositum Orizontem peruadere & noctem efficiat quare & præcipua obscuritatis, ac tenebrarum causa terra dicitur, Sol verò concausa, & per accidens, perinde, ac solet absentia Nautæ causa naufragij nauis esse 1. Phys. 68. & inde fit, ut loco etiam secerantur, quòd Sol in vno tenebræ verò in altero hemisphærio sint. Voco autem tenebras nunc, aerem luce carentem, ac postremò etiam in tempore, quoniam sicut Theodoretus rectè perpendit sibi inuicem lux, & tenebræ certè quadam mensura, ac statis horis succedunt. Atque ita Moses manifestat Dei admirabilem sapientiam, qui ea magnitudine loco, distantia, atq; constitutione Solem terramque effecit, ut lux & tenebræ oportune & perenniter sibi in Mundo succederent. *Appellauitque lucem diem & tenebras noctem* vbi de luce sermonem habet non quidem ut in Sole est, sed ut in perspicuo, ac superunum & alterum hemisphærium successiuè recipitur: hæc enim sola dies formaliter appellatur, ut non ignobilis ac pænitenda ratio pro illis emergat, qui existimant superius iussisse Deum ut Sol exareret lucem suam in hæc sublunaria, atque aded non de iubaris constitutione, sed de aeris perfusione, & illustratione intelligendum præcipuè esse quod Deus dixerat, *Fiat lux*, quamobrem, & præparasse vtcunque corpora diaphana antea volunt, ut capere hanc possent, Est enim lumen actus perspicui. 2. de Anima. 69. actus autem non inducitur in sua potentia, & materia nisi aptata, & præparata, quod (ut contendunt) factum fuit cum validus ille ventus qui Spiritus Domini dictus est, super aquarum voraginem desufflauit: fuerunt autem corpora hæc aptata vtcunque non autem penitus ad quartum diem vsque, unde Rabbi Moses, & D. Basilius existimant nullam omnino splendidam, & serenam diem ante quartam fuisse, sed omnes obscuras & caliginosas, quanquam Augustino Steucho aliter visum sit, & quod magis refert etiam Magistro in 2. d. 3.

Romani.

Sic et Gallius lib. 2. c. 29. loquitur, alia luce ortu auis in passum profecta est, &c.

Cæterum peruulgatum est discrimen dierum in *naturales*, & *artificiales* siue ut Beda loquitur in *proprie*, & *vulgariter* nuncupatos. Priores enim spacium quattuor & viginti horarum omnium Gentium consensione complectuntur, quoniam vna primi Mobilis conuersione fiunt, & propterea noctes quoque continent. Posteriores verò duodecim dumtaxat horarum sunt,

sunt, quanquam inæqualium, & ab orru Solis ad occasum vsq; consistunt. Quare & Arist. diem ita finisse ferunt; Dies est latio Solis super Orizotem. Beda autem de temporum ratione. cap. 3. Dies est aer Sole illustratus. sic sanè Astronomi quos hactenus viderim, & Theologi omnes tradunt, præsertim S. Tho. 3. q. 3. art. 2. ad 3. & alibi. Ut non satis proinde assequar cur Lilius Greg. vir impensè Doctus, hos *Artificiales* appellauerit *Naturales*, curq; à cæteris in nuncupatione desciscat, tamen si causas videam cur quibusdam *Ciues* dicti fuerint, & *Legitimi*, nempe quòd tunc Ciues in vnum cocant, contrahant, suaq; negocia secundum leges transigant, & fortè quoque quòd spurij non sint, quemadmodum priores quos naturales omnes vocamus, si quidem non sola luce qua dies dicuntur, sed tenebris, hoc est, nocte etiam constant: ergo de die artificiali sermo hoc loco est, quem Græci *Imeram* vocant cuius vocis Etymon Plato in Cratillo affert, Latini verò non satis inter se consentiunt: Sunt enim qui idcirco dici *Diem* putant, quòd Dei opus sit, in quibus est M. Varro nec ij profectò longè ab hac Mosis enarratione abeunt. Alij verò à Dio desectunt, *Dium* autem sub cælo lumen vocant: quia, & sub Dio siue (vt alij loquuntur) sub Diuo, aliquid esse dicimus, cum in aperto atque sub cælo est. Porro autem quod hic dicitur, *Deum appellasse*, occupatio est: ea enim quæ postea illo docente vel Adamum, vel alium ex posteris quenquam, facta est appellatio, nunc ei tanquam ipse illam fecerit, à nostro Historico vbique adscribitur, & est sermo de nomine & appellatione Hebræa: hanc enim linguã D. Hieronymus, & alij volunt à Deo edoctum fuisse Adamum, quam Dantes, & cum eo nonnulli existimant nunc esse in integrum, ac penitus obsoletam, & quam nunc Hebræi loquuntur esse ascititiam, & peregrinam, ac non vsque ad eò vetustam. Et vt pulchrè subtiliterque Caietanus excurrit Moses hic docet Deum esse Auctorem non solum rerum naturalium, sed etiam earum quæ arte, & ingenio hominum parantur, & fiunt. Creditum enim iam dudum est, nominum impositionem, consilio, & arte hominum nedum ad res secernendas, sed ad earum quoque facultates, ac naturas indicandas prodijisse. Ad hæc & docere illum ait, Deum cognoscere habitus & priuationes, quòd dixerit Deum cognominasse lucem (quæ qualitas est & habitus) diem, & tenebram (quæ lucis priuatio est) noctem: etenim non cognominasset, nisi cognouisset.

Porro noctem M. Varro libro quinto de origine verborum inde dictam fuisse putauit, quod noceat, cui & Albertus Magnus in 2. dist. 13. suffragatur, ac Theologi nostri passim; ad quam coniugationem, & inflexionem vel probandam, vel stabiliendam posset non intempestiuè afferri, quod hic à Mose scribitur *Deum vidisse lucem*, id est diem, *quod esset bona*, & proinde per locum à priuatiuè oppositis repente inducere, vidisse tenebras, hoc est, noctem esse malam, dies autem bona est, quia utilis est, iucunda, & viuifica, ergo nox mala est, quoniam nocet, hoc est, quoniam facit, vt bonis eiusmodi careamus: Verum mihi quorundam sententia magis probatur, vt nox à voce Græca *νίξ* derivatione suam duxerit. Nec. n. Deus nocte effecit, vt noceret, sed vt prodesset, permultaq; commoda & beneficia mortalibus

Lilius Greg. Si
valdus.

Fide 4. Meta.
10. 7. Meth.
54. Nomē non
imponitur rei
quā homo igno-
rat.
Quō num nox
à nocēdo dicta
fuerit.
Opinia Aucto-
ris.

mortalibus afferret: si enim Orbi vna perennis esset dies, quæ nunquam nocti locum concederet, Sol nequaquam utilis, sed perniciosus viuentibus esset, sicut hoc Inco D. Ioan. Chrysostomus, & Theodoretus rectè perpendunt, nec eius calor foueret, sed torreret, & in cineres, atque arenas res cunctas redigeret, quæ incommoda dierum, noctiumq; vicissitudine tolluntur. Quare non desunt qui etiam occidentem Solem venerantur, quāuis plures sint (& merito quidem) qui orientem illum adorant, sicut & Pōpeium dixisse Scyllæ dictatori Plutarchus in eius vita scribit, & sanè Dauid in Psal. 103. miras quasdam noctis utilitates persequitur, & Poeta suffragatur, cum ait:

Nox hominum genus, & duros misera labores,
Retulerat somnos, & fessa silentia rebus,
Sic dono Diuum gratissima serpit.

Est autem hæc non qualiscunq; terræ umbra, sed quæ ex Solis subterraneo meatu efficitur. Et viri doctissimi qui à nocendo dictam voluere ad aspectus nostros præcipuè, & ad humana negocia quibus hæc obesse solet (vt arbitror) respexerunt, atque etiam quod in ea fures, latronesq; nocēdi alijs commoditatem, ac veluti occasionem nanciscantur, vt hæc, eius denominatio profusè externa sit.

Et factum est vesperè, & manè dies vnus. Vespere tempus occiduum, & diei nouissimum est, quod & serum nuncupatur, sic dictum quòd stella illa quam Vesperum cum serotina est Hesperumq; cū antegraditur Solem & Cice. 2. de natura Deorum, & Latini Poetæ appellantur. Et præterea Luciferum, de qua & Plin. lib. 2. cap. 8. scripsit, & Iob cap. 2. & 38, & Hebræis Vesperus dicitur *Hereb* à verbo *Harab*, quod ligare, siue etiam obligare illis significat, vt proinde Nouitius quidam interpret existimavit id eò *Hereb*, hoc est, ligamentum fuisse cognominatum, quia ligat, & necit diem cum nocte, nec. n. lux simul tota concidit, & extinguitur, sed remittitur sensim cōualecente videlicet obscuritate. Verum quominus hæc absq; cunctatione recipiamus permulta faciunt. Et primùm quidē, quia noctis, & diei colligatio, siue nexus, qui manè fit, & nobis aurora dicitur posset itidē nuncupari *Hereb*: est enim ligamentum. Deinde, quia vesper, & manè, vel diei, vel noctis partes sunt, quanquam sub Iudice lis pendet, an diei, an verò noctis potius sint, quare non desunt qui partem hanc idcirco Latinis crepusculum dictam velint, quòd incerta sit, & dubia, an ad noctem, vel ad diem pertineat; nam res incertas Latini creperas vocant. At verò ligamentum aliud quidpiam esse videtur ab his, quæ ligantur. Ad hæc tertio, Exodi duodecimo, iuxta Hebræam litteram iubentur mactare agnum inter duas vespere, hoc est, (omnium consensu) inter crepusculum, & noctem: nam & Plautus crepusculum vocauit primam vespere, sicut Lilius primas tenebras, & Macrobius primam facem, quòd tunc primam lumina, siue faces accendantur. Ergo ipsa quoque nox vespera, & *Hereb* appellatur. Est autem certum, noctem dici non posse ligamentum sui cum die. His igitur rationibus

Explicatur opi-
nio aliorum.

D. Basilii hq-
mi. 2. Hesperus
stellarum pul-
cherrima ē, etc.

Hiero. ab Olea
stro.

Dubitat con-
tra rationē asse-
gnatam ab illo
Doctore.

ductus opinor, crepusculum noctis, atque noctem quoque ipsam Hebræis dici ligamentum, aut obligatio, quod homines tantisper obliget ferari, si quidem vel inuitos quoque eos ad quietem, & ad operum atque laborum cessationem (quibus interdum incumbunt) adducit: ac videtur illis veluti manus ligare, ne ciuilia negotia transigant: quæ profecto omnia Dauid in Psal. 103. luculentissime cecinit, *Ortus (inquit) est sol, exhibit homo ad opus suum, & ad operationem suam usque ad vesperam. Facta est nox, in ipsa pertransibunt bestia syluæ.* Manè verò Latinis dicitur cum lux videtur, & Varro innuit, sic fuisse dictum, quod tunc maneat dies; & ait priscos vocasse bonum *manum*, quod eis lumen fausti ominis esset, & pro vita caperent: etenim & lucerna Aegyptijs vitæ symbolum erat; & docti homines lucem pro vita dicunt. Hebræis autem dicitur *Bocher*, à verbo *Bachar*, quod est quærere, & discernere. Itaque, quoniam à nobis inuicem res manè discernuntur, quærunturq; non verò noctu, quando omnia cæca sunt, & videntur veluti latitare; ea propter *Bocher* scitè admodum dictum fuit.

Quibus verbis (ait Theodoretus) magnificentiæ tanti Operis admiratio. Quam magnifica sunt, inquit, opera tua Domine: omnia in sapientia fecisti, &c.

LECTIO DVODECIMA.

SCISCITANTVR expostores, cur Moses, cum dies enumerat, quibus Deus Mundum perfecit, ac veluti expoliuit, vbique præmittit serum ipsi diluculo: *Et factum est (inquit) vespere, & manè dies hic sigillatim & ille, cum tamen manè sic natura vesperum antecedit, sicut ortus Solis natura antecedit occasum.* Abulensis igitur nō abnuuit dici rectè, & commodè posse, *vesperum* vocari nunc totam illam temporis moram, qua tantisper cælum, & terra tenebris circumfusa constiterunt, antequam lux illa (quæcunque fuerit) efficeretur: quam planè moram tantam fuisse existimat, quanta Solis conuersio super Orizontè rectum ab eius ortu ad occasum, vsque in æquinoctio esse solet, hoc est, horarum duodecim. Amplius, & vocari *manè* posse diem artificialem duodecim similiter horarum, quam lux illa recens creata confecit, ac ex vtroque interuallo, primum naturalem diem constitisse. Qua ego interpretatione nihil vnquam audiui frigidius: siquidem & voces Manè, ac Vespere in aliena significatione, à communi loquendi vsu & à consuetudine Scripturarum (præsertim huius capituli) pro solo arbitrio capit. Et rursus, sicut Abulensis moram illam, quæ intercessit inter creationem Mundi & formationem lucis, non nisi horarum duodecim facit; ita quoque maiorem, vel minorem facere alius quisque poterit. Tertio, tenebræ illæ alterius fortè rationis fuerunt, quam vt possent vespere appellari; hoc est, quam vt possent cognationem vllam habuisse cum tenebris quæ Solis creationem sequuntè deinceps sunt. Quamobrem sunt qui admodum agrè recipiunt, vt non eodem momento vtrunque corpus; primum videlicet mobile, & Sol simul ceteri ceperint: ac Iunilius quidem & Ambrosius Catherinus dixerunt, Mosè rationem habuisse Hemisphærij suæ gentis, cui idcirco extitisse antea serum uolunt, quam affulserit diluculum, quod Solis iubar quando primum splendere Mundum cepit, exortum

Questio cur ponatur serum ipsi diluculo.

Opinio Abulensis.

Confirmatio.

Etenim tenebra quæ antecessit simplex fuit, & quæ subsequuta est primatio. Opinio Iunilij, & Catherini.

exortum illis confestim sit, qui in Hebræorum opposito Hemisphærio degunt, & Antipodes uocantur, quos & si D. Aug. lib. 16. de Ciuit. Dei. cap. nono. & Lactantius lib. 3. In situ. cap. 24. ac denique Procopius Gazeus in huius capituli commentarijs inficiantur; annua tamen Hispanorum nauigatio, fecit nobis iam pridem certissimos (& ob id oportuit eos antea habuisse manè deinde uesperum) quæ omnia inde Catherinus nobis cum primis nititur suadere, quod Hebræi iussi postea sint dies festos, & eorum celebritates uesperis inchoare, Exodi. 12. & Deut. 16. Et rursus: quia positum Catholica Ecclesiæ in more uidemus diem Dominicum tunc primū officio colere quando Sol Sabbato occidit, ac ceteros omnes similiter dies festos: Quam opinionem uel illud ostendit esse minus ueram quoniam si Hemisphærium nostrum pars anterior Mundi est, quemadmodum esse necesse est, si statuamus cum Aristoteli in 2. Cæli dexteram eius partem esse Oriens fieri profecto non potest, ut Sol conuersione primi Orbis splenduerit antea Antipodes quàm Iudæos, aut prouincias illis conterminas. Animal. n. mouetur primum; antè quàm ponè. Proinde colunt qui oppositum Hemisphærium inhabitant supernam orbis partem, sed postica sunt, nos uerò infernam, & sumus in antica: Sol igitur nobis, hoc est, nostro Hemisphærio antea illuxit. Nec me tamen latet, Astronomos has Mundi positiones (pro sola sua auctoritate) secus assignare, & Poetas aliter. Sed nos cum Aristoteli sentimus, qui firma ratione nititur. Est tamen hoc non prætereundum Prophetas qui Mosè subsequuti sunt, cum de Oriente, Occidenteq; ac cæteris cæli plagis simpliciter loquuntur, respexisse cū primis ad Iudæam; ut proinde potuerint ij Doctores existimasse simile fecisse Mosè in præsentia. Sed erat considerandum hoc fecisse Prophetas, quod & ipsi sicut, & Iudæi reliqui eam aut colerent, aut certè coluissent. Quæ ratio cum nullum nunc locum habeat (scripsit enim Mosè volumina sua in deserto) probabilius esse uidetur, ut respexerit hic ad cælorum naturalè motum cum de his rebus uerba facit, præsertim uerò, quia rerum naturas sibi simpliciter explicandas hoc loco sumpsit, prout initio à Deo prodierunt. Confirmantur hæc, quia & inferius dicturus ille est, Dominum condidisse hortum in *Edem* ad Orientem, nimirum iuxta rectam Orbis naturam, non uerò iuxta Iudæam. Confirmantur secundo: quia & Matthæus cap. 1. huc non nisi respexit, quando dixit: *Ecce Magi ab Oriente uenerunt Hierosolymam, &c.* quod & Caietanus ibi adnotauit, & similiter Apostoli cum orare nos ad Orientem iusserunt: quod Origenes Basilius, & alij permulti dicunt, & uetera templa ostendunt. Existimandum enim non est, eos uoluisse, ut Hierosolymæ ubiq; locorum & gentium Christiani rationem haberent. quinimo Epiphanius Tomo 1. lib. 1. hom. 9. Barbarum quendam hæreticum hoc uoluisse scribit, nempe, ut faciem dum orarent ad Hierosolymam neglecto Oriente omnes conuerterent. Ergo ad hanc iuxta rectam Orbis rationem tanquam ad plagam insigniorem, & quæ Dñm nostrum præsignaret (Oriens. n. uocatum est nomen eius. Zach. 6.) præcipuè respexerunt. Quamobrem & iusserunt adultis qui tingebantur, hanc ipsam spectare D. Dionysio teste in 2. capite Ecclesiasticæ Hierarchiæ, cui & D. Ambrosius in lib. de

Reiicitur hæc opinio.

Responsio pro Iunilio. Oppugnatio.

Mysterijs subscribit. Quinimò, & ab Ethnicis p̄ferebatur in ritibus & cæremonijs, cæteris orbis partibus: etenim cū Augur suo munere fungeretur, oculis Orientē versus regionē p̄finiebat, dexteramq; manū sup caput eius firmabat, q̄ inaugurabatur, & leua gestabat lituū curiū, qualis Epi baculus fermè est; à qua Aquilonē, sicuti à dextera meridiē habebat. Rei huius meminit quoq; Volaterranus lib. 29. Itaq; coniector Mosē hic nullam habuisse in his conscribendis orbis plagis, & dierum partibus Iudææ rōnem.

Ad rationes p̄
Iunio.

Nec aliud Catherini rationes à nobis obtinerē possunt, quam & Iudæis pariter & nobis hunc esse morem in celebrandis diebus festis, qui tamen alias ab causas primūm indici potuit: In eiusmodi enim ritibus interdū quidem assignantur causæ litterales, aliās verò, & vt existimo frequentius, mysticæ, quæ & probabiles magis sunt, & magis iocundæ, quod instituti ritus, ac cæremoniæ in cultu credantur, vt de occultis, atq; à sensibus remotis rebus, hoc est, de diuinis, tanquā typi, & signa quædā hoīes admonēat, Vt meritò p̄fectò Epiphanius Hērēf. 75. Socrates lib. 2. c. 35. Aug. de Hæresibus cap. 53. Aerium ab Ecclesia exploserint, cūm quidem ob alias causas, tum verò, ob hanc, quod Ecclesiæ veteres cæremonias ternerē, ac impu dēt immutasset: cūm. n. partim quidē ab Apostolis partimq; à doctissimis grauissimisque; Episcopis Apostolorum successoribus institutæ fuerint, credendū p̄fectò est eas multa doctrina magnisque; arcanis esse vbiq; referas. Potuit igitur fieri, vt Hebræi primū, & protinus Christiani iussi fuerint vesperi solennitates, & dies festos obsequijs inchoare, vt intelligerent, oportere nos dum hęc vitam viuimus, à fide, quæ obscura, & caliginosa est, hoc est, rerū non apparentiū. Heb. 2. nostrā cūm Deo transactionē p̄auspicari, ac in toto huius vitæ curriculo, tanquam in nocte obscura quadam, debere spe cōstanti, & flagranti desiderio splēdidissimū illud Solis inbar, quod nobis mane visionis Dei efficiet, hoc est, quod Patriā felicitatē nobis aperiet, & p̄stabit, festumq; diem, ac sempiternū pariet, p̄stolari, nempe qñ videbimus eum, sicuti est. 1. Ioan. 3. & cognoscemus sicuti, & cogniti sumus. 1. Cor. 13. facie reuelata, scilicet & aperta. 2. Cor. 3. quæ claritas ita nostram fidem subsequutura est, quemadmodum manē, nunc tēporis vesperi postremo succedit. Ac rursus est nobis Christianis alia quoque ratio (quam quoq; Catherinus vidit, & doctè exposuit) nimirum, vt inde intelligamus, ac veluti externo facto profiteamur nos qui antea peccatis tenebrosi eramus, nunc Christi Domini beneficio, & donis fuisse tanquā quibusdā splēdoribus ita perufos, & illustratos, vt alijs quoq; ipsi splēdere possimus: sic. n. & Paulus ad Eph. 4. ait: *Eratis. n. aliqñ tenebræ, nunc aut lux in Domino.*

Hęc & id genus alia cum in eiusmodi institutis Theologi afferūt suo functi sunt probè officio. Quāquā quod attinet ad Iudæos S. Tho. in 4. d. 41. & super Ioan. c. 13. rē ipsam ēt litterali rōne in apertū ponit. Videlicet eos à vespere dies suos, idcirco inchoare, quod noua Luna, ante vesperum non conspiciatur: Illi. n. iuxta Lunæ apparitionē dies enumerant, & festos celebrant Eccl. 43. Et cū sint admodum varij populorum mores in capiēdis dierum initijs, atq; diuersi, crediderim posse nos egrè certas constantesque causas afferre, cur sibi quisque morem suum induxerit. Experiar verūtamē

nam

nam quamuis Stoflerinus in secūda parte sui Astrolabij propositione. 6. & Lilius Græg. in lib. de Annis & Mensibus hac de re accuratè non multò antea scripserint: non grauabor tamen illa ego quoque (presè quidem sed tamen metho. lo) p̄ferre, quæ meditatū olim & nunc quoque sum, posteaquam locus quem interpretamur, id à me suo veluti iure postulat.

Itaque obseruandum principio est, diem naturalem (de quo in p̄senti differimus), analogiam quandam & necessitudinem cum Anno Solari habere, nam & dies conuersio quædam integra est primi corporis mobilis quemadmodum annus est integra Solis latitudo sub Zodiaci circulo, qui certè annus quattuor p̄cipuas partes ac easdem trimestres habet, Verem Estatem, Autumnum, & Hyemem, quas capiunt omnes ab vtroque æquinoctio, & à gemino Solstitio, & earum causa, totam cælestis motus reuolutionem tempus fuisse Latinis dictam nostri affirmant, à temperamento nimirum caloris, & frigoris quod mortalibus sua circuitione afferunt; Et vocari has partes Græcis horas Eustathius, in Iliade testis est qui, & ait Homerum eas appellare Deas ac geminam earum, cælum nobis aperite (Verem videlicet, & Aestatem) & duas claudere (Autumnum, & Hyemem) Aperiri autem cælum eleganti methaphora ipse quoque Arist. lib. 2. de Generatione dixit, nempe à bruma ad Solstitium, quod illo vsque generationis rerum nobis tempus est, Solq; ad nos accedit suaq; terris impertitur beneficia & cornucopias effundit, claudi verò à Solstitio ad brumam, quando nobis marcescunt & intereunt omnia, recedente à nobis Sole, ac veluti ad se munificans manus contrahente. Itaque, quemadmodum anni, ita diei naturalis quattuor insigniores partes habentur quæ illas anni partes quadantenus repræsentant. Prima est mane, quæ analogiam habet cum vere, secūda meridiē, quæ æstatem, vespera tertia est quæ autumnū, nox media quarta est, quæ ipsam postremo hyemem adumbrant. Desumuntur autem hæ diei partes à quattuor punctis cuiusq; Horizontis, p̄sertim autem recti, ac certū quoq; est Lunæ hyemis, & æstatis varietates intra mēsem incremento & decremento luminis efficere, sicut etiā 4. de Generatione Animalium cap. 2. Arist. scribit, ac videas minora, aut imagines aut vestigia esse maiorū.

Vt igit in capiēdis anni, initijs populi nō satis inter se cōsenserunt, quæadmodū neq; i eorū quātitate, hoc est, lōgitudine, & breuitate, vt apud Plin. lib. 7. videre est: nā alij lōgiores, alij breuiores fecerūt. Et Simplicius in cōment. lib. 5. Phys. Aliacensisq; in sua cōcordia verbo sexto, & alij permulti referūt Atheniēses: principiū anni duxisse à Solstitio æstiuo, Asiaticos ab æquinoctio Autūnali, Romanos post Brumā. Arabes verò, & Damascenos ab æquinoctio verno, Iosephus quoq; testatur Hebræis fuisse duo anni initia, videlicet primū in Autumno (quod existimauerint mūdū co tpe fuisse creatum) alterum aut ex p̄scripto legis in Vere: ita propemodū in capiēdis diei initijs mira in populis varietas, & dudū, & nostra quoq; tēpestate extat. Etenim quidam à manē, alij à meridiē nōnulli à vespere, ac denique permulti à mediā nocte, vel consuetudine, vel etiam legibus, dies eius modi inchoant, Babilonij (atque adeò Assirij quorum Babilon Metropolis, ac Regia est) ab exortu Solis, hoc est, à manē subducebant dies suos,

&

Opinio Magi
stri laudatur
& rationibus,
ac testimonijs
probatum.

& Magister Sententiarum in 2. d. 13. supputationem hanc vocat naturalē, ductus his (vt arbitror) rationibus. Primum quoniam lux præcurrit natura tenebris, & ortus lucis natura antecedit eius consistentiam quæ in meridie esse videtur, & multò magis antecedit occasum, qui in crepusculo est; Rursum quoniam labor natura præcedit quietem, solent autem homines manè ad opera, & labores egredi, vt David quoque in Psal. 103. adnotauit. Quod autem generatim ab omnibus fit, à natura proficisci videtur, vesperi autem cubitum vadunt, & somno ac quiete deperditas vigilia & laboribus vires restaurant. proinde Plato in 7. de Rep. ita loquitur. *Ordo temporis liberis hominibus ab ortu Solis perpetuus ad alterum Solis ortum est habendus.* & Quintilianus lib. nono Institutionum Oratoriarum cap. 4. huc fortè respexit, cū de ordine in singulis verbis obseruando ait: *Est & alius naturalis ordo vt viros, & feminas, diem ac noctem, ortum, & occasum dicas*

Opinio Arabū
descendit ab
Accursio.

potius, quàm retrorsum. iam verò Arabes, & Astronomi à meridiano diem exordiasumūt, quem morem licet Accursius lib. 2. Digestorum titulo 12. qui de ferijs inscribitur, nimis absurdum vocet. Astronomi tamen nequam ratione carere ostendunt. nam Sol in meridiano positus splendidior ac rutilantior est, & veluti in sui regni arce ac folio, quamobrem & fortior est & actuosior. Marsilius quoque Ficinus in libro de Sole & lumine cap. 10. Solem in meridie, hoc est, in medio cælo habitabilis Orizontis, creatum fuisse existimat, & hanc esse ipsissimam causam ait cur Moses antea vesperum quàm manè recensuit quoniam scilicet effecerit vesperum antea Sol, quàm diluculum. A vespera autem Iudæi (vt dicebamus) non ob eam dumtaxat causam dierum initia capiunt, quam ex D. Thoma audiimus, sed & præterea quoniam vesperi egressi sunt ex Aegypto, & per Mosē in libertatem asserti. quamobrem & iussi sunt vesperi immolare perenniter phasē, vt est videre Deut. 16. & Itali omnes (ni fallor) hunc eorum morem iam dudum sequuntur, quanquam alia ducti ratione quam esset planè diuinare, si quis curiosius vellent scrutari. Porro autem præsci Romani, rerum domini à nocte media ad mediam sequentem nocte dies suos deducebant quemadmodum fidem facit Paulus Patauinus Iureconsultus celeberrimus eo titulo Digestorum quem citauimus, lege octaua: sed tamē cur id facerent causas vir tantus non prodidit. Eas igitur Plutarchus in

Factum Iudæo-
rum.

Romani.

Prima vò Plu-
tarchi pro mo-
re Romanorū.

Dubitatū con-
tra hanc Plu-
tarchi rōnem.

Problematibus afferre conatus est, & hanc vnam esse arbitrat, quia ortus dici, & occasus principium difficillimè capi possint, & propterea adiuuauerint Romani satius esse, vt medium diem, vel dimidiam noctem stauerent dici principium, vtrunque enim certius dignoscitur, & cū Sol meridie à nobis feratur, media verò nocte ad nos redeat, ipsa ratio videbatur poscere, vt medium noctis statuendum potius esset diei principium, quàm vt hoc honoris diei dimidio daretur. At verò capere non possum, quomodo media dies & media nox certò & adamussim cognosci possint nisi cognitis antea & probe constitutis eorundem initijs siue manutis extremis, quæ rursus non videntur admodum ægrè percipi posse cognito Orizonte: vnde Horologia noctis initio, hoc est, cū primum Sol sub nostrum Orizontem descenderit, omnes æquamus, & adaptamus. Cælius igitur

tur

tur Rhodiginus lectionum antiquarum lib. 2. cap. 1. aliam eiusdem rationem assert, suppresso tamen Plutarchi nomine, videlicet Romanos, hac diei assignatione voluisse, vt à media nocte homines præpararentur, ad publica manè obeunda negotia, ne, vel minus præparati & instructi ea adirent, vel certè inter obeundum instruerentur, & præpararentur, quorum vtrunque non rectè factum videbatur. Itaque voluerunt, vt Solis ortus esset principium agendi, & nox consilij & præparationis; quæ lex si ita intel ligenda esset, sapientissima profectò fuisset. Sed (ni fallor) alia legislatori mens fuit; itaque subjiciamus nunc Pauli verba, quibus voluisse aut etiam permisisse legislatorem potest intelligi, vt noctu quoq; publica & priuata negotia ciues transigerent. sic. n. legimus: *Quicquid in his viginti quattuor horis. i. duabus dimidiatis noctibus, & luce, mediatum est, perinde est, quasi quavis hora actum esset,* & quamuis Accursius contractus & sententias ibi excipiat, quod alia iura (quæ & profert) fieri hæc in die velint, generatim tamen loquitur lex, quæ etiam (ut opinor) iuribus illis antiquior est; denique & conuenire lex hæc magnopere videtur, cum his quæ Plato in septimo de Rep. dicit, videlicet, *Turpe esse, & illiberale vt ciuim aliquis per totam noctem dormiat,* quamobrem vult ut Magistratus; & qui familiari administrationi præsumt nocte exurgant (non ante eius dimidiū, ut puto,) & illi quidem publica, hi verò domestica aliqua negotia obeant quibus profectò uerbis & Paulum, & Platonem publica aliqua negotia à Ciuibus, & Magistratu, noctu etiam ut conficerent exegisse uidemus, atque ad eò dimidium noctis esse quoque initium agendi, qui mos communi omnium consensione quod nouerim, repudiatus & antiquatus iam dudum fuit, videlicet ob perturbationes quas Reipublicæ pariebat. Etenim noctis tempus opportunum magnopere esse videtur patrandis flagitijs; nequam homines ac improbi, nocte præsertim, committunt furta, cedes, adulteria, incendia; & scelera grauiora. unde Dominus dixit, *Qui male agit odit lucem,* proinde interessè reipublicæ censeo vt præparatio, atque institutio ad obeunda negotia domi fieri debeat, hoc est, in priuatis laribus non in foro, com-

Alia Plutarchi
ratio, quàm
Cælius etiam
assert.

Discutitur hæc
ratio.

Opinio Aucto-
ris.

pitatis & prætorio. Quamobrem & uigilias, illas atque præparationes, quas diebus festiuis Maiores nostri viri religiosissimi, orationibus & Psalmodijs in templis ad sepulchra Martyrum præmittebant, quarum & D. Hier. contra Vigilantium meminit, iam pridè Ecclesia & desuetudine, & Bonifacius primus ædito decreto, retentis ieiunijs prudèter sustulit, & Eliberina Synodus cap. 35. abrogauit: tanta enim erat Christianorum hominum frequentia noctu ad sacras ædes, vt nocte quadam Natalitiorum Domini uiginti millia eorum fuerint igne cremata referente Nicephoro lib. 6. cap. 25. Sed nec desunt grauissimi auctores, qui Heliogabalum & summos quosdam Reges, imprudentiæ, & inanis factus idèò accusent, quod præpostero temporis ordine, die feriarentur, & noctu cū Rep. transigerent. Ergo & copiosè & patenter huc usq; ostendimus, ut sunt in rebus permultis diuersi hominum mores & planè contrarij, ita in constituendis & capiendis dierum initijs esse ritus uarios, & contrarijs rationibus constitutos, quorum omnium exactas rationes exigere sobrij ingenij non est, quamquam

De Ecclesiæ
more.

quam quorundam causæ in aperto profectò sunt. Ecclesia enim (ut ad nostra ueniamus) quæ in persoluendis horis canonicis à uespera dies auspicatur, in celebrando tamen Altaris tremendo sacrificio, à media nocte eorum initium capit: Primum quidem ut ob reuerentiam, & excellentissimum obsequium quod Deo Domino nostro debemus sacramentum illud & sacrificium non nisi ieiuni sumamus: de qua re. scribit. D. Aug. Epistola 118: ad Ianuarium. Deinde quoniam dimidiata nocte creditur Solem Iustitiæ Dominum nostrum ortu suo Mundo affulsiße, sicut Vincentius in speculo naturali lib. 15. cap. 76. dicit. Et hæcenus quidem digressi sumus, sed non omnino parergon.

Responsio Magistri ad præcipuam quætionem.

Nunc ad percunctationem dicimus Magistrum Sententiarum d. 13. 2. lib. respondere ideò Mosè præterisse manè primi diei quòd re uera dies illa manè non habuerit cum enim manè, & aurora idem esse videantur, & hæc Marco Varroni lib. 6. matutinus ille splendor sit quo aer ante eleuatum Solem albescit, qui, & diluculum quoque nuncupatur, non potuit primus dies artificialis habuisse auroram, atq; adeò neq; manè, cum enim earuerit nocte quæ eum antecederet, est quoq; in aperto caruisse splendore matutino illo, ac roseo quem dies alij habent. Et planè responsio hæc probatissima esset nisi eius uocis manè significatum, plus nimium angustaret: etenim, & cum recens ortus est Sol manè passim nunc quoque uocamus, licet fortè uulgaris sit nuncupatio, quomodo fortassis dictum ab Euã gelista fuit, *Et ualde manè ueniunt ad monumentum orto iam Sole.* Nec enim insolens est sacris Auctoribus, receptis populo formulis loqui, ergo nõ semper ea vox idem cunctis significat quòd aurora aut diluculum, sed interdum quoque includit nuperrimum ortum Solis. Et uide num hoc sibi interdum probati Auctores quidam uelint in quibus obscurum, & clarum manè reperire est.

Iam clarum manè fenestras, Intrat, & angustas ostendit lumine rimas.

Quamquam, & de aurora hæc dici possunt D. Hieronymus quoq; in Ezechielem cap. 46. manè exponit *quando orto Sole, lucis exordium est.* Si itaque uocem hanc latius capiamus, non uideo cur ille Orizon, quem primum Sol ascendens collustrauit, non habuerit die prima manè, tametsi aurora hoc est, splendore matutino Solis ortum antecedente caruerit. Sed & cum Orizontes obliqui uarij sint, & innumerabiles; idemq; cæli punctus qui unius Orizontis initium est sit alterius finis, & in alio medium cæli teneat efficitur, ut non defuerint Orizontes quibus quoq; aurora ad fuerit, & meridianum & uesperum. Sed Doctores Orizontis recti nõ nisi rationem habere hoc loco uidentur, quod existiment Solè sub primo puncto Arietis cepisse primum cieri, quæ certè opinio magnis probationibus nititur.

Planus igitur horum uerborum sensus est. *Et factum est uespere* tanquã terminus conuersionis Solis, super totum Orizonte rectum ab ortu ad occasum. *& mane* eodem peruadente & currente oppositum Hemispheriũ, & ad punctum regresso unde creatus fuit, & cieri cepit. *Dies naturalis* uidelicet horarum uiginti quattuor *unus*, qui, & primus, nobilissimus sanè inter dies, & princeps, non ea tantum ratione, quòd in eo, aut potius cum

eo

eo uniuersum conditum fuit, ipsaq; iocundissima lux prodijt, uerum èt, & multo sanè magis, quòd in eo Christus Dñs excitauit seipsum è morte ad uitam, ac Deũ se, & Dñm uitæ & mortis declarauit & proinde in quo quieuit ab opere Redèptionis quòd magnas perpessus erumnas tãtaq; charitate patrarat quare, & D. Marcus Euãgel. c. 16. imitatus Mosè hoc loco est, neque enim uocauit primum, sed unum, *Et ualde manè (inquit) ueniunt ad monumentum una sabbatorum orto iam Sole.* Quamobrem & dies Dominicus sanctus, ac uenerandus Christianis omnibus est in quo & præterea Spũm sanctũ in unũ congregati sensiliter receperunt, ac non modò cõstantini Principis magni, constitutione; Codice de ferijs. l. omnes iudices, & Pij primi Pontificis decreto apud Eusebium, & Histo. Tripartitam lib. 1. cap. 9. nobis est sacrosanctum, uerum etiam Apostolorum, ac totius ueteris Ecclesiæ ritu, & consuetudine, quòd fermè indicatur Apoc. cap. 1. Unde & cautum est ut in eo à foro à iudicijs, & laboribus, & cum primis ab operibus mortuis, & lethalißus peccatis nimirum, quæ interficiunt animã homines diligentius abstineãt ferienturq; & Dei cõtemplationi & cultui pro uiribus omnes dent operam.

Unus ergò (uti Patres adnotarunt) Hebraica phrasi primus dicitur. Quamobrem Mosès dicturus inferius est. *Et factum est uespere, & Mane Dies secundus. Dies Tertius*, ut inde nimirum intelligeremus unum hic significare primum, Et cum dies vnus dies integer sit, satis apparet Solem integrum circulum confecisse & proinde errasse Ficinum & quotquot existimant Solem in meridiano Orizontis recti fuisse creatum. Etenim, si lux in meridiano motum suum inchoasset, non vnus fuisset dies cum diluculum, aut manè illa effecisset, sed dimidius, aut certè sexquimedius, hoc est, decem, & octo horarum, ergo vnus, hoc est, integer perfectus. Et uide eos manifeste à littera reijci, qui apud Abulensem putant, manè fuisse Mosi hoc loco diem artificialem, & uesperum fuisse noctem, quæ diem subsequuta euestigio est, ex quibus integra & naturalis constiterit dies, tanquam scilicet per Sinechdochem dixerit manè, & uespere; reijciuntur in quã quòd non præmiserit noster hic autor manè uespere, sed postposuerit, hoc est, retrorsum loquutus sit. Hic autem commentarius contra præponit, & isteron facit proteron. Vide rursum, & eorum figmentum quĩ tempus quo nostra metimur (& proinde nostrum appellamus) sunt arbitrati secunda die cum firmamento prodijße, ac nihilominus fingunt aliud quidpiam cum primo cælo emerisse quòd alterius à nostro generis fuerit, & nature quodq; & à Theologis appellari Aeuum existimant. Figmentum, in quã, hoc est, quia cum dies, & nox uespera, & manè ante firmamentum fuisse leguntur (si modò firmamentum secunda die conditum fuit) quòd ipsi uolunt tẽpus quoq; nostrũ ut fuerit necesse est: hæc. n. (serum. f. ac diluculum) nostri tẽporis differentia, & partes sunt, quibus nos nostraq; (uti dicebã) metimur. Rursum D. Dionysius de Diuinis nominibus. c. 4. tres esse Aeuĩ proprietates dixit, esse antiquũ, inuariabile, totumq; supra totũ metiri, quæ finia, & si subobscura sit, hunc tñ sensum patenter habet, in Aeuo, nullam esse uicissitudinẽ, aut uarietatẽ: quãobrem, & à magnis Authoribus uocatur

Consutantur nõ nullorum quodam placitum.

Num hoc nostrum tempus secunda die prodierit.

S. Tho. 1. d. 8. & alibi.

tur æternitas quædam participata, quæ substantia Angelorum & cælestium Orbium quadam analogia (secundum videlicet prius, & posterius) mensurantur. At verò audimus nunc (hoc est, in prima die) vesperum concessisse locum ipsi diluculo; & proinde intelligimus vicissitudinem, & variationem, non igitur id æuuum fuit; Velle aut id fuisse tempus aliud, ab eo quod agnoscimus, est profectò multiplicare tempora, & res absq; causa.

Et obserua ad hæc quomodo Moses nobis ostendit tempus esse continuum cum ait: *Factum est vespere & mane dies vnus*. Declarat enim ipsum manè terminum præcedentis & initium subsequenteris dici esse, atque adeò temporis partes in vicem in vno termino copulari, atqui hæc est diffinitio continui. 5. Phys. 26. & 6. Phys. 1. De tempore igitur nostro sermo est, quod & si Arist. 4. Phys. 131. impossibile esse dixerit, vt absque anima sit, & putet D. Aug. lib. 2. Confessionum. cap. 26. 27 & 28. non nisi in anima esse, reuera tamen extra animam est, vt frustra iuuenis hic objiceret, nulla tunc erat anima quæ numeraret, nullum igitur tunc nostrum tempus erat: idem enim re est cum primo mobilis motu, quamquam præterea Arist. animam pro quouis intellectu fortasse capit: hic enim solus numerare nouit, vt Platò in Epinomide ait. Erat autem, & tunc intellectus Angelicus, & proinde tempori sua quoque formalitas, & complementum, vt loquitur Auerr. 4. Phys. non defuit. Quare penitus hoc ipsum erat, quod & filios, & res omnes vorare à Poetis ideo dicitur quòd quæcunque eo mensurantur sunt consequenter corruptioni obnoxia. Quod & eò vsque proculdubio durabit quoad cælum suarum conuersionum numerum explebit, quem ei Dei voluntas arcana præscripsit, vt quemadmodum vnà cum prima cæli conuersione incæpit, ita cum eius postrema desitutum sit, ac ita profectò vt aliquando sit minimè reuersurum, sicut Angelus in Apoc. cap. 10. suo iuramento affirmat, & D. Basilius fusius hoc loco persequitur. Et sane Glossa illa inconcinna est, & prorsus voluntaria, quæ id Angeli iuramentum non ad temporis integram & omnimodam desitio-

Huius Glossæ Egidius quæ in suo Heronem mentionem fecit.

Expositio quorundam verborum D. Basili.

nem, sed ad solum meritorum demeritorumque finem sua auctoritate refert huncq; sensum facere arbitratur. *Non erit postea tempus merendi, vel demerendi*, commentitia, inquam, est glossa hæc, quæ confestim, atq; cælum conuerti desinet simpliciter nullum continuum tempus postmodum erit. Est autem & à D. Basilio cautè prudenterq; accipiendum, quod dicit Hom. 1. *Quæ à tempore initium sumpserunt ea necesse est, & in tempore consummare: si initium temporale habet, ne dubites de fine*. Sententia profectò hæc commodam & piam intelligentiam exigit, quemadmodum & huius Patris ac Doctorum aliorum (præsertim verò Græcorum) permulta sententia, ac profectò vt à tempore dixerit, quasi post tempus, quod & Latina oratio significat. Quod si à tempore pertinet quoque dixisse intelligamus, atque cum tempore antepsane magis, & magis impedita prima fronte hæc oratio est, Catholicis namque extra controversiam positum in præsentem est, Angelos futuros perennes, & nunquam finem habituros, ac existimat plures, cum tempore quoq; eos prodijisse (licet ipse D. Basilius aliter sentiat) estque D. Dionysij doctrina de diuinis nominibus. c. 4. vt cælos omittam, de quibus sententia

snia in diuersum tendunt. Proinde esset restringenda snia illa (et ex eiusdem D. Basili intentione) ad naturas rerum, magis quàm ad euentum. Cum enim Platonis philosophia præclare esset imbutus, nouerat Mundi Fabrum, in Thimæo dicere, *Omne quod vincitum est solui posse*, & inde tanquam per consequentiam inducere *Deos Deorum natura solubiles esse*, hoc est, qui possint desinere, & euanescere, & propterea ipse similiter ad rerum naturas respiciens: non autem ad id quod de rebus Deus decreuit, simpliciter dixit: *Si initium temporale habet non dubites de fine*: etenim & animas nostras intelligebat initium temporale habere, atq; adeò (vt loquitur) à tempore, non tamen esse finem habituras & Deos illos Platonis voluntate eorum Opificis summi Dei perennitate consequutos fuisse naturas igitur non Dei voluntate expendit. Nec longè ab hac snia profectus est S. Phyloxenus, apud Barcepham parte tertia, cuius non me piget recensere verba, *Immortalitas*, inquit, *ad solum Deum spectat, & si vlla sit natura quæ non dissoluitur, nec villo mortis fato perimitur, id ex gratia donatum sibi ab illo habet*. Sed & sexta Synodus huc est respexisse vñ actione ij. *cum nostras animas esse per naturam immortales negauit, hocq; illis Dei gratia esse sortitas dixit. Licet quoq; à parentibus procrearentur*, & Damasceno quoque lib. 2. c. 3. dixit Angelum esse substantiam intellectualem per gratiam, & non per naturam immortalitatem suscipiendam, & si D. Tho. in 1. q. 50. verba hæc pro antiqua sua pietate in oes patres sit ita interpretatus, vt de perfecta immortalitate, quæ immutabilitatem omnem (nimirum à gratia & beatitudine) includat, sermonem faciat. Verum eodem lib. c. 6. vbi de cælo loquitur, sese Damascenus ita patenter exponit, vt nullus glossæ comòdus maneat locus. At verò ipse S. Doctor, vtroq; modo in soluibile, ac necessariū esse Angelum putat extrinsecè, videlicet, ab opificis Dei voluntate, & intrinsecè, ac formaliter, quod in eo nihil sit, quod potentiam habeat ad aliud esse (est enim forma subsistens & formæ per se conuenit esse) quò obrè à priscis Platonis prorsus, ac toto cælo, vt aiunt, longius abit, quos tamen præstantissimi Theologi quidam sequuti permultis argumentis eorum opinionem stabilire in 2. Sent. conatur. Sed hos omittamus & consulamus veteres S. Phyloxenus negat, *Id dici immortale natura posse, cuius vita in alterius est parte*. D. Bernar. hom. 6. super Canticam *Demus* (inquit) *Deo soli sicut immortalitatem, ita & incorporeitatem*, D. Cyrillus lib. 8. Thesau. c. 2. ita loquitur, *Solus Deus proprie immortalis est, quia naturaliter id habet cætera per gratiam sicut creatura*, Sed & D. Ambr. in lib. de fide Orthodoxa. c. 1. *Arianos nulla alia ratione conari nomē cōsubstantialis tollere* (ait) *nisi vt filium Dei mutabilem & conuertibilem, utpote non de propria patris substantia constituisse cōsingant, quæ certè sniam ex Greg. Nazianzeno tract. de fide ad verbum ferme eo suppresso desumpsit*: Et licet possint hæc patrum testimonia glossis vtrūq; eludi, mihi tamen quantum eorum lectione hucusq; sum consequutus, dubium minimè est si viuerent, & cōsuleretur, responsuros esse contrariam S. Th. sniam esse veriorē. An autem, vel quia sic Scripturas docere existimauerint, vel quia Platonis opinionibus, & doctrina esset plus nimium instituti, pronunciare in præsentem non audeo. Et hæcenus de primæ diei opere differuisse, satis erit: nam quæ de natura lucis Theologi in 2. copiose disputant Physici potius quam Theologici muneris est, ac instituti ratio minimè patitur, vt nunc ea perpendamus.

Et dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. & fecit Deus firmamentum in medio aquarum, diuisitq; aquas, quæ erant sub firmamento ab his, quæ erant super firmamentum. & factum est ita: vocauitque Deus firmamentum, cælum. & factum est vespere & manè dies secundus.

Locum obscurissimum nunc illustrare aggredior, quòd & futurum mihi esse magnopere difficile intelligo: quia causæ illius obscuritatis plures profectò sunt, quam vt possint à me omnes in præsentì tolli. Etenim & res quæ dicuntur, ita sublimes sunt, vt vix capi queant. Et magna est hoc tempore ignoratio prisci illius idiotismi, quo cum hæc scriberet Moses, Hebræi loquebantur (perijsse enim iam pridem dicitur): Et denique varietas & discordia interpretum, vtriusque manus, hoc est, ne dum eorum qui voces Hebræas in nostram linguam vertendas sumpserunt; sed illorum quoque qui earum sensa explicare profitentur: tanta reuera est, vt videatur, syluam quandam tenebris densioribus circumfusam nobis effecisse, in qua nemo sit qui sæpe cecutire, ac à veritatis semita aberrare, & denique cadere non possit. Donet proinde Dominus, firmamentum nostrum, & refugium nostrum, Saluator noster, & liberator noster, ne de firmamento cæli, & de supercælestibus aquis tractantes, viam suam amittamus & cadamus, vel saltem in limo illo errorum profundo, in quo nulla est substãtia, hoc est, nullã soliditas, nullum firmamentum, quod certè ille minimè nobis denegabit, si eius verbum, pedibus nostris lucernam, vbique adhibuerimus, & lumè semitis nostris, quomodo & semper adhibere proponimus, & nos facere decet.

Quæstio de firmamento.

Quærimus igitur quòd nam est hoc firmamentum, quod effecisse hodie Deū legimus, quomodoq; illud effecerit, cuiusq; sit substãtiæ & naturæ, ac postremò, quæ aquæ ille sunt, quas super illud Opifex posuit: Quæstio, vt videtis, simplex non est, verum tamen illius partes sunt vsq; aded in se connectæ, & veluti complicatæ, vr uix vna absque reliquis possit commodè explicari: conabor tamen vnãquamq; seorsum accuratius (quod fieri poterit) exponere.

Opinio Theodoretii Severiani Acacii Gemnadii Lunilij.

Firmamentum, prisci patres sunt arbitrati vocari nunc supremam illam, aut massam, aut congeriem corporum, in qua sydera omnia (fixa nimirum & errantia) sita sunt: quam & ob id cælum sydereum nuncupant; nam & Moses scribit: *Et vocauit Deus firmamentum cælum:* & paulò postea. *posuit sydera in firmamento cæli,* hoc est, in firmamento quòd cælum est, vt sit constructio intransitiua, vt proinde minimè sit dubitandum firmamentum esse illam massam: quã obrem aiunt geminum cælum fuisse hucusque nobis expositum, vnum quidem quod initio cum terra prodijt ante lucem, videlicet (quodcunq; illud fuerit) & hoc, quod effecit Opifex secundã die, (atque aded posteaquam lux affulsit) & firmamentum vocauit: Græcè *σφαιρα*, solidum scilicet, & quod tactui occurrat: minimèq; cedat.

Illud

Illud enim superius, ac primum, purius ac rarius est, & ex tenuiori materia compactum, sicut Acacius existimat. Ac de hoc secundo illi fermè dictum putant: *Tu forsitan cum eo fabricatus es cælus, qui solidissimi quasi ære fusi sunt?* Iob 37. Et si enim cælus numero maiori vir sanctus dixerit; fieri tamen potest, vt enallage vsus sit; aut certè, vt seruauerit interpretes Hebræorum dialectum, quæ non enunciat cælum, aut aquam, sed cælus & aquas, maiori duntaxat numero, sicut & Græcorum, Athenas & Delphos, non Athenam, & Delphum: aut denique, quod sicut hominũ natura dici vnus homo solet, ac sæpe & plures hoies; ita quoq; cælorum natura, tũ vnũ cælum, tũ plures cæli, in sacra Scriptura noietur, quẽ admodũ D. Athanasius in quæstionibus ad Antiochũ scitè dixit. Porro aut & Poetarũ omnium vertex Homerus lib. 2. Iliadis cælum vocauit *ερεũ*, aut etiam solidum, Græcè *σφαιρα*. sicut & Seneca quoq; lib. 7. Naturalium quæstionum. cap. 1. & 13.

Volunt autem, Opificem effecisse, ac veluti compinxisse hoc Firmamentum ex aquis, indeq; spissitudinem, & firmitatem magnam contraxisse: sic enim & natura vsq; aded in crystallo aquas compingit, ac spissat, vt lapidẽ illum solidum, & prædurum magna hominum admiratione gignat. Sed præstat Seueriani verba audire: ita enim Francisco Zephiro Cathenæ interprete loquitur, *Hæc aqua triginta (verbi causa) cubitis terram superabat: Dixit Deus, Fiat Firmamentum in medio aquarum, nec mora, compacta est in medijs aquis congelatio quædam chrystallina: id ipsum cælum est, quod diuidium aquarum secum suspendens, reliquum infra reliquit.* Hæc ille, cui Theodoretus patenter consentit. Etenim ait primum cælum ex nulla prima Matrice, secundum verò ex aqua factum fuisse. & Gulielmus Antiodorensis in prima parte sui libri de vniuerso ei subscribit, ac sequuntur ex recentioribus opinionem hanc Hieronymus ab Oleastro, hoc loco; & Franciscus Forrerius in Esaiam cap. 40. Ad quam stabiliẽdam verba D. Petri proferunt, in 2. cap. 3. quæ hæc sunt: *Latet enim eos hoc volentes, quòd cæli erant prius terra, de aqua & per aquam consistentes Dei verbo:* quæ certè clariora esse videntur, quàm vt possint glossis obscurari.

Firmamentum constare ex aqua.

Potest etiam pro his adferri argumentum ab ethymologia nominis Hebræi. Etenim (si Rabbi Iosepho Kimhi, Diuoq; Hieronymo ad Oceanũ, & Augustino Steucho credimus) *Sciamaim*, perinde illis valet, atq; nobis, illic aquæ. Ex aquis igitur constat Firmamentum. Porro aut quantum ad aquas illas supercælestes pertinet, mira quadam consensione (vno, aut altero exceptis) existimant, eas esse elementares, ac propriè dictas, hoc est, nostris prorsus congenetas: quoniam dixerit Deus, *Fiat Firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis.* Fuit igitur illa diuisio vnus omogenei corporis partitio, & in geminam partem dissiunctio: ambæ igitur partes vnus naturæ sunt: hæc autem quæ pars subcælestis est, vera & elementaris aqua est: ergo & illa supercælestis vera est, & elementaris aqua.

Quoniam verò impossibile esse videtur, vt fluida natura super apside globosæ figuræ consistat, quemadmodum D. Greg. Nyssenus in suo Hexameron loquitur: distulit enim semper in pronas sphaeræ partes: ob id Seuerianus, Acaciusq; in Cathena, negarunt cælum esse rotundum, & sphaericum,

L cum,

cum, citantq; locum Esaia 40. iuxta Septuaginta, hunc in modum, *Qui statuit quasi cameram celum, & extendit quasi tabernaculum ad habitandum.* Rursum, & hoc inde quoque probant: quia sic Scriptura interdum de caelo loquuntur, tanquam quod summum, & extrema habeat: quae profecto figurae sphaericae corporiq; globoso non conueniunt: quam quoque opinionem Auctores his clariore, & primae classis sequuti sunt, Lactantius lib. 3. cap. 44. D. Ioan Chrysostomus ad Heb. hom. 14. & 27. quibus & Procopius in Genesim, & alij ex priscis nonnulli subscripserunt.

Quale beneficium aquae supercaelestes mundo exhibeant.

At verò, quia ratio postulat, vt supercaelestes illae aquae sint Mundo, aliquo vsui, aliquoq; hominibus beneficio, quod tamen non perspicimus, quinimmo videntur esse prorsus superuacanae, Theodoretus, eas exhibere Mundo magnum hoc & necessarium iuumentum affirmat, siquidem eas mitigare ait, ac veluti rerundere flagrantem syderum aestum, quae esse ignea existimat (à praedominio videlicet) quae & Platonis in Thimæo sententia fuit & Anaxagora Platone antiquioris: Hic enim dixisse fertur, teste D. August. lib. 15. de Ciuit. cap. 41. Solem esse ignitum lapidem quandam, & caelos astraq; omnia vocari aethera ab ardore: licet Plato in Cratyllo, & Arist. 1. Caeli 22. hanc illis contigisse cognominationem arbitrantur, quod celerrima conuersione tanquam currere perenniter videantur. Ne igitur Firmamentum nimio syderum aestu fatisceret, putauit Theodoretus aquas fuisse supra illud positas, quibus humectaret, & veluti à cõtrarijs ptegeret.

Aliorum de ea re opinio.

Verum nonnullis videtur probabilius, vt aquae illae hoc potius beneficium orbi impendant, ratione sphaerae ignis, quae pone Firmamentum est, ac tanquam in eo conclusa; & hoc ad iudicij diem vsque. Tanta enim est amplissima sphaerae ignis vis, tantusq; ardor (inquunt) quod nisi rerunderetur, ac impediretur ab illis viuacissimis aquarum supercaelestium qualitatibus, omnia prorsus corpora sibi obiecta depasceret, & consumeret, atque adeò breui tempore sensilis hic mundus totus periret, ac in cineres redigeretur: quod nihilominus factum iri extremo eius tempore D. Petrus in secunda sua Canonica. cap. 3 luculenter docet: & factum fuisse quibusdam in locis non semel, Plato in Thimæo ex sacerdotis Aegyptij sententia scribit, vbi & Pherontis fabulam quodammodo veram fuisse ait, & hæc postmodum verba subdit: *Fit enim longo temporis intervallo, caelestis circuius permutatio quaedam, quam inflammationis vastitas necessario sequitur: tunc y qui grida incolunt loca, magis pereunt, quam mari fluminsq; vicini.* Cum igitur ad diem vsque iudicij decreuerit rerum Opifex, vt mundus incolumis subsistat, etiam hoc illi antidotum parauit aduersus ignis ardorem & vim: Quod & coniectari à minoris mundi temperamento licet: in quo ob eius meliorem cõstitutionem, natura in eo cor calidissimum fecit; ac, ne caliditas illa ei officeret, aut noceret, in sublimi quoque totius corporis parte cerebrum posuit, quod frigidissimum est, & illum cordis calorem, aut retundit, aut mitigat. Enimverò nisi hoc esset, corpus vtique nostrum agitaretur perpetuò, & breui admodum temporis spacio conficeretur.

Tertia opinio de ea re.

Iam uerò alijs magis placet eas aquas fuisse super caelos propterea sitas, vt eis diluuij tẽpore totam terram Deus obrueret: quod cap. 7. dixerit Moses,

ses, apertas fuisse tunc temporis catartas, aut etiam fenestras caeli, & inde tantum aquarum descendisse, vt altissimum quemq; montem, quindecim cubitis desuper operirent, & opinionem hanc Abulensis, solemnem cuidam Doctore adscribit, Gen. 7. & Hieronymus ab Oleastro, quantum conijcio, eam probat. Conijcio, dixi: quia ita perplexus & lubricus aliquando est, vt definire certò non possim, quid sibi denique velit.

Postremò sunt apud Durandum in 2. d. 14. q. 1. nonnulli qui de proposito re hunc fermè in modum philosophantur: oportere scilicet omnem qualitatem elementarem in caelestem aliquam virtutem, tanquam in causam redigi. Vt enim sublunaria omnia sunt natura caelis posteriora, hoc est, minus perfecta; ita etiam necessariò ab illis & pendent & conseruantur, sicut & Arist. 1. Methe. & S. Thomas 3. contra Gen. 69. & alibi, ac ceteri fermè Doctores docent. Porro autem frigiditas non est simplex caloris priuatio, (quod Cardanus vult) sed positiua quaedam qualitas, quae calorem retundit, impeditq; ne vim suam rotam exerat. Quare ipsa quoque natura instrumentum est, licet minus nobile, minusq; ab ea intentum calore: quam obrem & terrae inest, & aquae: vnde alia est frigiditas aquae, & alia terrae. Verum, si singulis quibusq; elementis, vnam dumtaxat ex quatuor primis elementaribus qualitatibus assignare placuerit, quomodo esse assignandam Alexandro visum est. 1. Methe. cap. 4. & q. naturalium. lib. 1. ac Ioanni quoque Grammatico in 2. de Generatione, ac (ni falsus intelligentia sim) etiam D. Basilio summo Philosopho, & Theologo incomparabili, hom. 4. frigiditas certè in summo conuenit aquae, & proinde, hæc potior habenda est, & in primo loco ponenda. Hanc igitur caelo acceptam ferre cogimur, tanquam cum primis conseruanti, & quadañtenus efficienti: hoc est, cogimur eam assignare caelesti alicui qualitati, quae similis aquae qualitati sit; aut etiam (quod illis authoribus visum est) congenae. Errant enim qui vel in conuersionem caeli, vel in lumen syderum eam redigunt: vtrunque enim calorem efficit. 2. Caeli 42. & 4. de partibus, quod si ita est, quid verat quaeso, sentire, pendere hanc & conseruari à supercaelestibus illis aquis, & in eam gratiam illas ibi fuisse positas? Nec ab his longe profectus est Iosephus, qui lib. 1. de antiquitatibus cap. 1. eas ibi fuisse locatas dicit, ad vtilitatem imbrium, ac terrae irrigationem. Quod si quis obijciat, hæc repugnare calorum naturae, quae expers qualitatum elementorum est, atque adeò quae locum supra illa omnia sibi vendicat; & rursum repugnare naturae aquae, quae cum grauis sit, habet perennem propensionem ad medium; vnde non impedita, eò semper delabitur, & proinde violenter super caelos consisteret; ac denique tertio, quia fluida natura super curuum consistere nequit: est autem caelum sphaericae figurae, quidquid prisci illi senserint: Responderent ad primum, negando, caelos (vt alterius sunt naturae ab elementis) vendicare sibi locum super omnia graua, & leuia: sed hoc tantum exigere eorum naturam diceret, vt circa medium cieantur: & proinde eis accidere, infra, vel supra se, graua & leuia habere; sicut & accidit grauibus & leuibus esse sub caelo, aut etiam desuper, cum hoc tantum eis per se, & se-

Quarta & vltima opinio.

Vide Simplicium in 4. Caeli. & Auer. 4. Meteororum, &c.

cundum naturam conueniat, vt vel ad medium, vel etiam à medio, moueantur; vti primo Cæli videre est. quanquam quatenus partes constituentes hunc sensibilem Mundum sunt, etiam per se cælis fortè conuenit, esse supra graua & leuia, sicut his quoque esse sub cælis. Ad secundum respondent, considerandam esse corporum ad sua loca naturalia vicinitatem, aut etiam distantiam: ac, quemadmodum vicinitas & approximatio, auget eorum inclinationem ad loca, ita distantiam dicunt imminuere illam & extenuare: vnde fit vt motus naturalis magis velox perspiciatur in fine quàm in principio. Cùm igitur supercælestes illæ aquæ immensa quadam intercapedine diffusæ à medio mundi sint, fieri potest, vt nullam quoque ad illud, inclinationem nullumq; pondus habeant. Quod quoque exemplis à motibus quibusdam rerum petitis conantur firmare: Et primùm à motu olei quod in aere, & in aqua positum, contrario modo mouetur: in aere enim in terram tanquam graue defluit, & in aqua tanquam leue emergit, ac sursum nititur. Amplius, & sphaeræ lusoriae, bombicesq;, & glumina, posita in aere decidunt; & submersæ in aqua, se se attollunt, & supernant. Quid igitur prohibet hoc ipsum (aut certè simile quidpiam) contingere aquæ elementari: nempe vt subtus cælos posita, natura decurrat ad terram desuper verò, natura ibi ac propensione quadam persistat? Tertium verò recentioribus nullum negocium affert: siquidem & aquas illas esse concretas tanquam durissimas glacies putant, & omniuaque cælos ambire: & planè aquæ, quæ in aere visuntur (nubes videlicet) concretæ etiam sunt, vt à visibilibus ad inuisibilia intelligenda commodam nobis uiam & complanatam Opifex fecerit. Et hæc quidem pro opinione illa (quam fuisse tunc temporis veluti communem veterum monumenta in apertum ponunt) ego vt potui accuratius, & splendidius hucusque disserui. Quæ age, perpendamus, quæso, aliquantò exactius, ac pro scholæ moræ singula quæque ambigua ponamus in trutinam.

Examinantur
Patrum sententia.

Non soli cælestes globi, sed aer quoque in Firmamento conuenitur.

Et primùm quidem ab eis incipiam quæ totam illam massam cælestium corporum, in qua stellæ & luminaria Opifex posuit, nuncupari in sanctis litteris, ac esse Firmamentum existimant, & rectè splendidiores. n. sunt Scripturæ, quas afferunt, quæ vt possint vlla figmentorum caligine obscurari: quod tamen quidam conantur. Verùm sentimus non hanc solam, aut massam, aut congeriem corporum, hac nomenclatura insigniri, sed simul quoque ignis, & aeris sphaeræ: quod ratione primùm, ac mox Scripturis ostendo. Et ratio quidem admodum luminosa hæc est: quia si cælestes illi globi Firmamentum soli essent, non diuiderent iter aquas, & aquas quomodo nunc Opifex iubet, sed inter aquas & ignem: nam ab eorum parte superna, quæ & conuexa dicitur, sustinent aquas; ab inferna autem quæ & concava, ambiunt ignem, & tangunt: non igitur Firmamentum tantummodo ex illis corporibus constat, sed præterea quoque, ex igne & aere: qui quidem illud corpus est, quod Oceanum ambit & terram, & proinde efficit, vt totum hoc immensum interstitium, quod Firmamentum est, diuidat aquas ab aquis. Porro autem & aerem vocari in sanctis litteris cælum tritum est, Psalmo octauo. & prophani testantur, Plato in Phedone, Varro.

lib. 5.

lib. 5. de Latina lingua, ac Plinius lib. 2. Rursum, & vocari Firmamentum Scripturarum testimonia apertissima sunt: vbi enim nostra legit editio paulò inferius, *Et volatile sub Firmamento cæli* recentiores Hebraicè legi testantur, *Et volatile uolet in Firmamento cæli*. aut etiam sicut contendit Aug. Steuchus *Et volatile uolet super Firmamento cæli*. Porro autem aues non volant (opinor) in sedibus syderum, sed in aere, hic igitur quoque firmamentum nuncupatur. Amplius, ij noui interpretes vbi Esdræ 4. vetus habet editio, *Et secunda die creasti spiritum Firmamenti*, meliorè hæc esse lectionem volunt, *Et die secundo creasti aeris auram & imperasti ei, vt diuisionem faceret inter aquas, vt pars quadam sursum recederet, pars verò deorsum maneret*. includitur igitur hoc quoque loco aer in Firmamento, atque adeò (ne discontinuum faciamus Firmamentum) etiam ignis.

Illam verò ratio, quam à voce Græca duxerunt στερομα, hoc est, solidum, vt probarent solas stellarum sedes esse hoc Firmamentum, minus profectò valida est: etenim Aug. Steuchus ex aduerso profert, vocem Hebræam *Rachia*, quam significare ait, rem quandam raram profluentem, & extensam, tantum abest vt significet solidum corpus aliquod. quamobrem & septuaginta illos venerandos Interpretes, imperitiæ, & ignorationis Hebraicæ vocis accusat: verùm dicturi nos inferius sumus de re hac sententiam nostram, quæ (vt arbitror) erit hac Steuchi doctrina multo probabilior.

Num verò massa illa in qua sydera sita sunt, fuerit tanquam crystallum quoddam ex aqua compacta, aut congelata, anceps admodum: & impedimentum problema est. Primùm, quia cùm eam massam velint esse solidam, ac præduram, oportet vt etiam ex terra compacta fuerit, & proinde non ex sola aqua: nihil enim absque terra solidum esse potest, vt Plato in Thimæo ait. Rursum, & crystallum ex elementis omnibus constat, quamquam à prædominio aqueum dicatur. Tertio, non consentit hæc opinio Platoni, quem illi in hoc genus rebus sequi ferè solent, nam hic voluit, cælos ex perfectissimis purissimisque elementorum omnium particulis constare, quas Ioannes Grammaticus, & alij quidam summitates (quo earum indicent tenuitatem) appellant; non verò ex sola aqua, sed nec satis compertum hucusque est, D. Petrum de cælis propriè captis, verba eo loco facere, etenim & aeris interstitia, cæli aliquando vocantur: cur non igitur potius de his quàm de sublimioribus cælis eius illa verba interpretabimur? Ergo Ambrosius Catherinus in cõmentarijs illius Epistolæ huius rei causam hanc affert: quoniam quidem aer vocatur in Scripturis cælum, numero minori, non verò maiori cæli cui nos ex aduerso proferimus Rabanum teste D. Thoma. 1. q. 68. 4. D. Aug. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 24. Bedam de natura rerum, cap. 25. qui aereas regiones cælos quoque vocari pluraliter perhibent. Quintò quæro, cur verba illa D. Petri, ad Firmamentum restringunt: non enim ille dixit, *Latet enim eos hoc volentes, quod cælum erat prius terra*, vt de vno aliquo determinato cælo se loqui significaret: sed *quod cæli erant prius terra, de aqua & per aquam consistentes Dei verbo*: poterit ergo alius meliori ratione affirmare primùm, cælum quod ij cum terra ante lucem effectum misse volunt, ex aqua similiter atque secundum constare.

Num Firmamentum quo ad cælos ex aqua compactum fuit.

L 3

Confirmantur

Confirmantur hæc: quia D. Petrus de illis loquitur cælis, qui erant prius terra: ij autem nõ sunt Firmamentũ, quod (vt volunt) nequaquam cū terra factum fuit, sicut illud primum, sed postea.

Sed, vt priores rationes firmiores fermè sunt, quàm vt facillè concuti possint, ita ad hanc (ni fallor) commodè responderent, latum esse inter vtrũq; cælum discrimen: etenim primum cælum fuit creatum (hoc est, de nihilo factum) ac ita constitutum, vt sempiternum deinceps esset: sicut in recognitionibus D. Clementis lib. 2. dicitur. At verò secundum, quod est Firmamentum, non fuit de nihilo, sed de aqua formatum, & complicandum esse tanquam librum, referuariq; dissoluendum in die iudicij, sicut D. Petrus in sua secunda canonica. cap. 3. docet: & videtur esse Psalmi 101. & Apoc. cap. 6. sententia. Proinde non videntur verba hæc D. Petri posse vlla ratione extendi ad primum cælum. Rursum dicerent, aliam terram fuisse illã, quam de nihilo cum primo cælo Opifex effecit; atque aliam esse, quæ posterior est Firmamento: nam priorem fuisse ad vnum fermè omnes existimarunt materiam illam ex qua elementa & mixta Opifex deinceps effecit. secundam verò nostram hanc terram, quæ pedibus animalium calcatur & teritur: & proinde nihil esse in sua eorum positione, quod meritò reprehendi possit. Verùm esto hæc ita se habeant, vsq; adeò tamen hæc opinio D. Basilio displicuit, vt vulgarem illam vocauerit, & quæ puerilis sit, & simplicioris ingenij. Rursum, ille Petri canonicus locus, ita obscurus ac difficilis est, vt nihil certi ex eo statui posse videatur. Quod miror, nõ animaduertisse Hieronymum ab Oleastro, & Franciscum Forerium, nisi forte eorum per illustribus ingenijs visus luculentus sit, & facilis, sed liceat admirari saltem, cur obiectionibus & argumentis, quæ fieri aduersus illos à Doctissimis uiris poterant, suis responsionibus non occurrerint; sed abditas illas reliquerint in suis eorum cerebris. Enimuero Latini codices, non legunt, *consistentes*, sed, *consistens*: & proinde Franciscus Titelmanus, atq; alij quidam, id participium non ad cælos, sed ad terram suis interpretationibus referunt: vt sensus huius pericope hic denique sit. *Terra fuit verbo Dei firmata, & stabilita super aquas, & per eas firma, ac stabilis perseuerans.* Quòd si prior illa lectio & priscorum Patrum testimonio, & alijs præterea rationibus eis probator visa est, & nostros omnes codices velint esse deprauatos, ac legendum esse, *consistentes* (maiori numero) quod & Caietanò visum est, & Rupertus Abbas in explicatione operis quintæ diei, vbi dicitur, *Volatile super terram*, testatur aliam editionem habuisse; exponere profectò debuerant, quomodo & Græci & Latini omnes ad vnum codicem passim ita corrupti fuerint. Hoc certè cum fieri potuisse, D. Aug. in libris Hebræorum negat, meliore nos ratione negare possumus contigisse in nostris; hoc est, in omnibus Ecclesiæ libris. Amplius, hoc præterea sciscitor, cur magis de cælis propriè dictis, quàm de aeris regionibus loqui, D. Petrus existimant; cum sciant viros grauissimos, ac celeberrimos, ad illa interstitia aeris, hæc verba retulisse? Et si enim aer corpus vnum duntaxat est, & proinde in Psalmo 8. cælum dicitur; quia tamen partes & interstitia plura habet, potuit et cæli numero plurali nuncupari. Fateor tamen me nõ satis

capere,

capere, quò aeris partes commodè dici possint ex aqua consistere: nisi forte quia ex aqua vaporibus & halitibus maximè instauratur, ac veluti reficiuntur. Sed similiter oia elementa ex contrarijs, cum quibus symbolam qualitatein habent, facillè restaurantur & reficiuntur. Caietani verò vterq; commentarius durior est, & parum litteræ huius capituli consentit: quem legat ibi qui volet præterquam quod non videntur illa D. Petri verba cogere, vt & terra quoq; ex aqua, & per aqua consistat, sicut ibi Caietanus existimat. Sed dabitur fortè alibi locus magis oportunus, de his disserendi. Nunc quantum ad hanc priscam opinionem pertinet, cum in Lateranensi Oecumenica Synodo sub Innocentio III. definitum fuerit (sicut aliàs latè exposui) cælestem & mundanam creaturam vno temporis initio, ac momento fuisse simul creatas; consequenter quoque fuisse definitum existimo, firmamentum non fuisse formatum de aqua post lucem, & post primi cæli creationem: & proinde totam hanc opinionem tanquam minus probabilem, euestigio euanescente.

Iam verò argumentum quò probatur Firmamentum constare ex aqua, quia illa vox *Sciamaim* tantundem Hebræis valet, atq; nobis Latinis illic aqua parum tutum est: etenim & aer, & ipsum quoq; primum cælum ex aqua constarent: quod tñ negant, siquidè vtrunq; corpus *Sciamaim* etiam nuncupatur. Et ad hæc, non consentiunt oēs hanc esse eius vocis germanam interpretationem: quinimmo & Lusitanus, vt in superioribus prælectionibus dicebamus, à verbo Samiam, & aliter quoq; deriuat: & Pierius Valerianus in suis Hieroglyphicis, & qui Phrases confarcinauit, illam ipsam vocem *Sciamaim* significare volunt cælos ex aqua & aere simul costare. Quare illa ethymologia ostendit potius cælos esse ex elementis omnibus mixtos: de qua opinione dicam in opere quartæ diei. latius, non igitur satis, aut necessarium, aut tutum id argumentum est.

Sed ad perpendendas causas modò progredior, cur opificem posuisse aquas super firmamentum existimarunt. Etenim de illorum sententia qui negant cælos esse globosos & figuræ circuli, dabitur in explicatione operis quartæ diei locus disserendi accommodatissimus. Et profectò si stellæ partes orbium densiores sunt, ac cæli, alterius prorsus naturæ ab elementis, atq; adeò frigoris, & caloris, humiditatis, & siccitatis incapaces, quomodo & Peripatetici, & recentes Theologi mira consensione affirmant: illa causa certè falsa est, quam Theodoretus, & Prisci quidam assignant eas videlicet aquas fuisse à Creatore ibi positas, vt syderum calorem & æstum mitiget: sic & Manilius cælestes imagines quas fingit inchoatas paucis stellis magis quàm absolutas ideo dicit, ne pluribus ibi ignibus accensis Mundus flagraret. Ac non defuerunt præterea viri celebres alij qui sydera ex equoribus & aquarum vaporibus ali dixerunt, in quibus Plinius fuisse videtur, libro secundo. cap. 7. & cap. 70. Sed & similiter vana & à veritate remotior opinio illa etiam erit, quæ eas aquas obtundere spheræ ignis ardorem & vim existimat, ne depascere sibi vicina corpora in integrum possit: vana, inquam, & falsa, quia cæli in materia, & qualitatibus cum igne non communicant: & proinde licet intermedij inter aquas illas & ignem sint, recipere

L 4 tamen

De argumento à voce *Sciamaim*

Examinatur D. Petri locus superius citatus.

Examinantur cæe adductæ à patribus cur Opifex aquas super cælos locauerit & reficiuntur.

De Manilio, vbi de Picis lib. 1. contra Astronomos.

tamen ac transmittere huiusmodi aquæ qualitates ad ignem non possunt. Amplius, & reciperent quoque ac transmitterent qualitates ignis ad aquã; & ita hic & inde, hoc est, subtus cælos & supra, essent alteratio, corruptio, & generatio: quæ certè supra cælum esse non possunt.

Nec refert spheram ignis tantulam esse, vt fermè puncti instar sit, si fuerit comparata latissimo illi, & quasi immenso aquarum circulo, ac longa intercapedine à se distanti; & proinde existimari posse illam quidem esse idoneam & capacem recipiendi aquarum actionem, non verò, vt repercutiat, & in illas reagat. Non refert, inquam: quoniam hoc à natura omnia contraria habent, vt cum vnum in aliud agit, vicissim ab eo alterum patiat. Nisi enim hoc esset, vnum non fortificaretur per aliud, primo Meteor. cap. 4. Postremò & inde redargui hæc opinio potest: quoniam aer & aqua non desinunt ignem iugiter obtunderè, quantum seruando Mundo satis est: quare & illa omnia æquipotentia dicuntur: & ordinavit natura vt fieret compensatio, 1. Phys. § 1. 3. Phys. 4. 2. Vnde & Boetius huc respiciens cecinit:

*Tu numeris elementa ligas, quo frigora flammis,
Arida conueniant liquidis, ne purior ignis
Euolet, aut mersas deducat pondere terras. &c.*

Porro aut exemplum cerebri minoris Mundi, quod afferunt, vt suadeat, similiter quidpiam in maiori esse, non admodum eorum opinionem iuuat. Enimuerò natura ob multas sanè causas, aut cerebrum, aut cerebro quidpiam simile, & cum eo proportionem habens, in animalibus sanguinem habentibus, in capite posuit, propter visum videlicet, propter auditum, propter olfactum, propter somnum, ac postremò, vt æstum cordis, ita quoque mitiget & veluti refocillet. Quamobrem, & Hippocrates, in libro de hominis structura, voluit, cerebrum esse præterea cuiusdam pituitæ sedem: & licet Galenus libro 2. naturalium facultatum, cap. vltimo, videatur pituitam in venis locare; ita tamen à viris doctis conciliantur, vt de vera pituita Galenus loquutus sit, Hippocrates verò de humore quodam quem mucorem, ac alijs etiam nominibus vocant, pituitæ similem. Itaque non negamus, cordis calorem à cerebri frigiditate mitigari: sed nostra hæc est sententia, vt sicut inde non potest probabilis indicatio capi, eas aquas fuisse super cælos positas, vt maiori Mundo visus, auditus, olfactus, & somnus insint: ita neque vt ignis calorem obtundant, imminuantq; hoc enim non minus cum ratione pugnat, atque illa omnia, quanquam si verum amamus inuenusta admodum est, & inepta, translatio cum minoris Mundi cor, ad spheram, ignis in maiori aptamus. Est enim cor sedes & fons vitæ, primumq; membrum quod viuit, & vltimum quod moritur, Cor maioris Mundi primum mobile est, non verò spheram ignis, sicut & Rabbi Moses, apud S. Tho. 2. d. 2. q. 2. scitè dixit.

Sed quid dicam ego nunc auditores, aut quid tacebo de causa illa quam solemnis ille doctor & Hieronymus ab Oleastro assignant? multa mihi profectò ad illam confutandam in mentem veniunt, quæ si adduxero omnia & vobis ero molestus, & instituto meo decro, qui breuitari quantum

D. Aug. lib. 2.
de Civit. Dei.

Nota quoq; huius
opinionis
verba facit in
lib. De natura
rerum.

quantum possum incumbo; & rursus contrahere in angustias res pulcherrimas difficile mihi admodum, & molestum esse solet. Quid igitur faciam? præferam vos certè mihi in præsentem, & redigam quantum potero in angustias meas copias, vnumq; aut alterum argumentum pressè, in hæc fictitiam causam obijciam. Et primùm quidem, cum viri docti causas sciscitantur, cur posuerit Opifex aquas super cælos, eas causas inuestigant, & scire cupiunt, quæ sint beneficio, & vtilitati vtriusq; mundi, maioris. scilicet minoris: & has Prisci oēs, (vt audistis) afferre conati sunt, hi verò doctores, eam proferunt in præsentem, quæ exitio vtriusq; fermè mûdo fuerit: etenim dicunt, Opificè posuisse super cælos aquas, vt eis obrueret animates terrestres oēs. Secundò quæritur num tota illa supercælestis aqua, deorsum delapsa tēpore diluuij est, an eius pars dūtaxat aliqua? Si dixerint descēdisse totā, nullæ igitur aquæ deinceps super cælos manserunt, quō igitur tres iuuenes qui aliquot annorū chiliades, subsequenti diluuiū sunt, dicere rectè potuerunt, *Benedicite aquæ omnes quæ super cælos sunt, Domino?* dicere certè debuerant, *Et aquæ omnes quæ super cælos erant, aut etiam fuerunt.* Sed non deciderunt oēs nec cælum exhaustum penitus aquis mansit Esto. Quid igitur ille super cælos, aut quorsum sitè nunc ibi manent? non igitur vt obruerent, & interficerent homines positi tanti aquarū gurgites ibi fuerunt. Tertio, quæ rogo, fuerunt cataraçte ille cæli, & fenestra, & in qua eius parte sitè, quando nec scindi, id nec dirumpi, aut etiā perforari, (vt Oleaster loquitur) absq; sui corruptione cælum potuit? Neq; n. ubiq; ad potentiā Dei in hoc genus rebus confugiendū est, uti D. quoq; Aug. admonet. Legimus sanè quosdā vidisse cælos apertos, Ezech. 1. Matth. 3. Acto. 6. Apoc. 4. sed fermè cōis intelligentia est, fuisse illas visiones intraneas, in eorū videlicet, qui videbant, aut intellectu, aut fantasia impressas, licet Caietano in Actis, visio Stephani, fuerit corporalis, cum tñ Matth. 3. aliter scripserit. Sed D. Hiero. apertos fuisse Ezechieli cælos cap. 1. ait, *Non diuisione firmamenti, sed fide credētis, ed quod ei cælestia sint reserata mysteria.* At verò hæc secludimus tropos, & de ea aperitione cælorū loquimur ex qua, dimanare profluereq; deorsum aquæ possent. Proinde cogit nos ratio, sentire fenestras cæli vocari aeris & nubium, largiores quosdam meatus, è quibus, imbres maximi, ac tanquam riuli latiores in terrā præcipientes decurrerent, sicut & fontes abyssi qui tūc erupisse scribuntur, ipsas intelligimus terræ scissuras solito maiores, è suis latebris aquas ubilibet scaturiētis, quibus ueluti grauida, tota intrinsecus maderet, vt aliàs dicturus sum: *Quæ sanè oia, nec elementorū naturali consuetaq; dispositione, nec aspectibus syderum contingerunt, licet hoc existimet Conciliator differentia. 9. & qui eum sequuntur.* (qui Martem tunc gubernasse Mundum dicunt & planetas sese in piscibus, tunc temporis coniunxisse) sed imperio & uirtute Dei, & supra syderū & elementorum naturales dispositiones, & uires, quemadmodum quoq; Theodoro Abulēsi, & clarissimis alijs permultis Doctoribus placuit, & Caietanus qui à Conciliatore stare Gen. 7. videtur, meliorè certè suscepisset causam (vt sentio) si in hæc sniam quā nos laudamus cōcessisset, aut deniq; si nostrorū rationibus (quæ cōtemnendæ profectò non sunt) melioribus ipse occurrisset. & enim non modò quadraginta

De cæli aperitione.

Contra Conciliatorem & Caietanum.

quadraginta dierum & noctium curriculo, attrahi sursum tantum aquarum virtute syderum, & maris, terræque halitibus non potuisset: sed nec fortè quadraginta quoque annorum spacio. Rursum, nulla ratio fert, vt ille syderum aspectus eaque in Piscibus coniunctio, in posterum futura nunquam sit: & tamen clementissimus Dominus pollicitus nobis disertè est, nunquam futuram esse tantam aquarum inundationem, vt terram totam deglutituræ sint. ex aere igitur qui cælum sæpe dicitur, decurrerunt aquæ illæ ingentes, Deo autore, deorsum; non verò ex cælis propriè dictis: quod illi doctores existimant.

At verò age videamus, & an causa illa subsistat, quam alij quidam postremo loco assignant; videlicet necessarias idè fuisse mundo supercælestes aquas, ut frigiditatem sartam seruarent, ac tectam, in his frigidis elementis quæ sub cælo posita conspiciuntur. Nonnullis enim visa est satis probabilis, cum tamen quemadmodum Durando, ita & mihi fictitia prorsus & vana, sicut & reliquæ omnes, videatur quas hucusque repudiaui. Etenim non est necesse, vt qualitates quæ in elementis & in rebus elementis compositis inueniuntur, similiter insint corporibus cælestibus, hoc est, formaliter: sed satis est, vt secundum virtutem, aut etiam secundum eminentiam insint: quibus certè modis omnia inferna insunt supernis, & ab eis seruantur & pendent: & licet motu & lumine frigiditatem aut efficere, aut seruare cæli & sydera per se non possint, quemadmodum efficiunt calorem; fortè possunt eam per accidens efficere: quod scimus voluisse Auerroem in secundo Cæli, videlicet in illis rebus, & locis quæ eorum viuifici motus minus participes sunt. Huius porro indicatio inde sumitur: quia sub polo vsque aded asperum frigus est, vt de quodam Poeta dixerit:

Insuetum per iter gelidos enauit ad arctos.

Et certum est, mare congelari, & in glaciem compingi.

Vltra Seuromatas fugere hinc libet, & glaciale.

Oceanum &c.

Et quanquam sequi ex hac doctrina videatur, terram esse aqua frigidiorè, nõ deest tamen sectatoribus Auerrois responsio commoda. Verù esto motu & lumine sydera hanc non efficiant, quid tum? an propterea negandum simpliciter est, eam nullatenus efficere? An desunt syderibus organa alia, quibus qualitatem hanc (& alia innumerabilia) hinc deorsum efficiant? habent illa innumerabiles proprietates & vires quibus deorsum influunt & efficiunt: & si enim motum tantummodo & lumen eis tanquam instrumenta Peripatetici quidam, ac Theologi non postremi nominis assignent, & cæteros omnes afflatus superuacaneos esse existiment; mihi tamen multo probator cõis opinio videtur quæ syderum speciales afflatus intelligit & concedit & solidioribus rationibus niti non dubito. Etenim & S. Thomas, Theologorum, & Philosophorum apex, in secundo Cæli. & alibi, ei subscribit: & sum fortè causas adducturus aliàs, cumulatissimè, cur ita existimo. Nec magnopere refert Aristotelem hæc duo duntaxat exposuisse: fieri enim potest; vt hæc idè præ cæteris exposuerit, quod certiora sint ac in confesso omnibus posita, cum afflatus syderum absconditi in maiestate naturæ

Virtutes elementorum quæ sunt in cælis.

Non reprobatur Author insinuat.

turæ sint (vt Plinij verbis alicubi loquar.) Et rursum, quia suas eorum facultates sydera sine motu, & lumine in hæc inferiora non possunt exerere. Immoti enim (vt arbitror) nihil immitterent, & absque lumine, aut pauca profectò, aut potius similiter nihil. Res enim hæc nõdum satis expedita est, sicut & sunt hinc inde rationes, num lumen efficere aliud quidquã possit, quàm discutere tenebras, & illustrare perspicuum. Videtur enim Durando, hoc solum eius esse officium: & scitum est, naturam non deputare vnã rem multis officijs, sicut & Arist. in Politicis dicit. Proinde, non est luminis naturæ calefacere, aut frigus efficere, sed vtrunque ei accidit, nimirum quatenus diuerforum syderum diuersas & contrarias habentium facultates, organum est: quare lumen Saturni frigus efficit, proinde frigidus senexque & cæcus à Poetis fingitur; ac fortè etiam non solū propter eximiã illam vim quam habet frigus efficiendi, sed etiam propter à nobis distantiam maximam, vnde sicut ille dixit:

Frigida Saturni sese quò stella recepat.

Ita & Thomas Morus aliquando cecinit:

Saturnus procul est, iamque olim cæcus, vt aiunt;

Nec prope discernens à puero lapidem.

Consentiunt autem omnes, Martis, & Solis radios calefacere: de Lunæ radijs & fulgore, his sub iudice est: quod licet inter astra frigida Astromoni eam reponant, quia tamen experimur noctes plenilunij cæteris calidiores; placet quibusdam Physicis, vt potius inter calida locum obtineat. Accedit, & indicatio alia satis conspicua. Nam perspicimus Cancros, ostreasque; & conchas, plena Luna, fieri pinguiores, & latius extendere aqualiculum: quod idè fieri credunt, quia cælesti illo fulgore, & continentis aeris ab illa luce tepescit, calore fouentur, & iuuantur ad concoquendum: quanquã alijs placet, magis hoc eis contingere, quia tunc oblata illis obsonia melius videant, & proinde largius sumant. Itaque non placet his, ut lumine simpliciter cæli, & sydera, seruent & efficiant calorem, & frigus, tanquam vide licet eodem ex ore spirent calidum & frigidum: sed hoc per aliud lumini contingere arbitrantur, nimirum quia ab illis syderibus vibratur; quorũ facultates & vires diuersæ sunt, & alia ab his (vt dixi) innumerabilia efficere possunt. Cum enim lumen sit eorum affatibus coniunctum, ei tanquam notiori fermè omnia adscribuntur: non igitur oportet, vt vel cæli sint compacti ex aquis, vel ut elementares aquæ fuerint super cælos posite, ut seruent in elementis frigiditatem.

Nec opinionem hanc aut confirmant, aut iuuant, olei spherularum, & bombicum diuersi ac fermè contrarij motus, quos illi doctores adducunt: dissimilis nanque in aqua ratio est, atque sit in hoc genus rebus. Cum enim oleum, (vt de hoc primùm dicam) corpus mixtum sit, & multũ humiditatis aerei habeat, inde in aqua infusum sese attollit, & frigore potius crassefcit, quàm congelascit, secundo de Generatione animalium. cap. 2. Nec Taurus Philosophus apud Gellium lib. 17. cap. 8. causam aliam affert, siquis verba eius accuratius expenderit: Etenim ait oleum congelascere, quia leue est, & solent leuia faciliora esse ad coeundum: ex quibus non multo negotio, intelligitur

Cur quædam in aere posita descendunt, & in aqua, ascendunt.

telligitur voluisse, illud natura esset aereū: hæc enim causa est cur leue, aut etiam leuatius, (vt ipse dixit) natura sit: verūm licet à prædominio sit aereum, habet tamen nonnihil sicci terrestri, vnde fit vt positum in aere distuat, aqua autem corpus simplex est, vnusq; ei ad medium motus natura conuenit; & proinde vbi vis posita (modò non impediatur) eo decurrit: quare dispar ratio in ea ab oleo est.

Iam uerò spherulæ bōbicesq; & glumæ, graues natura sunt; sed non ita tamen, vt eorum grauitas aquæ grauitatem superet: quinimmo exigua admodum est: quare in aere positæ descendunt; qui leuior est, & in aqua cum difficultate merguntur, ac natura supernatant, quia hæc ipsis grauior est. Rursum est, & alia ratio: quia id genus res scindere commodè aquam non possunt, quòd eorum figuræ vel angulos non habent, sicut spherulæ luforiæ, vel habent minus acutos, & proinde in aere qui scissilis facillè est, descendunt, & in aqua (corpore nimirum crassiore) sese attollunt: oportet enim vt mobile dominetur medio, vnde & in his quoque dissimilem rationem perspiciamus.

Postremò, quòd vicinitatem corporibus sua eorum loca petentibus vires & pondus augere arbitrantur, & distantiam labefactare ac tollere, consentaneum opinioni illorum est, qui loco naturali occultam quandam à cælo & syderum dispositione proprietati inesse arbitrantur, quæ ita corpora sibi cognata seruet cum adsunt & amant cum distant quomodo magnes, ferrum electrum paleam, & id genus quædam ad se attrahere videntur. Sed opinionem hanc suo loco in præfati relinquentes quod & de ea diximus alibi sententiam nostram, & non admodum ab Alberto magno dissentit, prioribus quinque capitibus libri de Natura locorum, sequemur hoc loco alios. Nam hoc tanquam non rectè dictum ira repudiare solent. Cum enim pondera & rerum inclinationes orientur ex formis, tandiu ille consistunt, & illibata manent, quamdiu formæ intemeratæ & integræ manserint, siue res propinquæ suis naturalibus locis fuerint, siue etiã procul & longe positæ. Quamobrem non idèd corpora quæ naturali motu feruntur, cum propiora fuerint naturalibus, & consentaneis locis, ocius ad illa mouentur, quia propensio, aut pondus eis interius augeantur, sed quia minorem medijs reluctantiam experiuntur. Cum enim medium mobili semper obsistat, & veluti reluctetur efficitur, vt quantò crassius, & fortius fuerit, tantò maiorem vim mobili inferat, & quantò tenuius, & imbecillius tantò id minores patiatur angustias, & hæc assignatur ab Auerroë sola causa cur motus in vacuo fieret in momento quamquam fallitur reuera, quia & impossibilitas (vt loquuntur) & reluctantia vtriusque termini à quo, & ad quem ei quoque spectanda erat. Reluctantia igitur medijs causa est (omnium consensione) cur motus naturalis velocior in fine est, q̄ in principio, quòd Arist. 2. Cæli 3 5. & alibi dicit vt proinde ratione, horum assertum reijci facillè possit.

Iam uerò cur motus violentus in fine magis lentus est, atque in principio fuerit, causa notissima est; nempe, quia virtus agentis mobili impressa imbecillior effecta est quàm in initio esset: quod in naturali non contingit, vbi

Nam vicinitas ad locū natura lem. augeat mobili vires, &c.

Cur motus violentus tardior est in fine.

git, vbi illa eadem forma, & vis, quæ causa motus in principio est, in fine quoque motus illeſa manet. Non igitur illa exempla horum opinionem iuuant: ergo si super cælestes aquæ congenæ nostris infernis sunt, eandemque formam, & incorruptam habent; omnino sequitur, vt parem cum his nostris inclinationem ad medium Mundi habeant.

LECTIO XIII.

V O D Spiritus sanctus Eccle. 12. dixit, *Verba sapientum quasi stimuli*; ego quidem crebrò, sed in hac præsertim propoſita nobis controuersia, experior esse verissimum. Dum enim Doctorum hominum de ea commentarios euoluo, & eorum tam varias ac differentes sententijs audio; fit, vt tanq̄ quibusdam stimulis, ad meditandum, & ad differendum magis, ac magis exciter; & præterea efficitur, ne quod mihi videretur probabilius, audeam antea pronunciare quàm aliorum omnium sententias diligenter examinauero. enim uerò & sic mihi reuereri quoque Maiōres videor, qui eorum rationem habeam; & confidentius certiusque posse vos sententias, quæ in diuersum tendunt, inter se comparare, & ad nostram (quando magis arriſerit) acclamare. Proinde & hos quoque doctissimos Viros nunc audire libeat, qui nullas esse aquas propriè dictas super veros cælos existimant, sed secundum quandam translationem, & per similitudinem, quòd videlicet res ibi quedam sit, quæ aquæ proprietates habet. & consueuerit Scriptura sepe numero nomina rebus secundum metaphoram imponere, easq; appellare eisdem vocibus, quibus res propriè dictas appellat. Est autem extra controuersiam, aqua capi aliquando propriè, & aliquando translative: sicut & adnotauit Rabbi Moses lib. 1. cap. 29. Non consentiunt tamen ij, quæ nam illa translative sit. Origenes enim Angelos nuncupari aquas voluit: quoniam in Psal. 148. aquæ iubentur laudare nomen Domini: Non datur autem præceptum (inquit) rebus quæ mente & ratione carent: supercælestes igitur aquæ Angeli sunt. Subscripserunt Origeni D. Aug. lib. 13. Cōfess. & D. Greg. Nyſſenus, ni fallor (nā obscurus in suo Hexameron crebrò est) quam eius ratione non nituntur, quam quoq; manifesto argumento D. Basilii ita retundit: quoniam cætera omnia quæ in eo Psalmo iubentur laudare nomen Domini, in sensu similiter translative capiēda essent, Dracones, videlicet, Abyſſi, Ignis, Grādo, Glacies, Vēri, Procellæ, Montes, Colles, & reliqua: quod utiq; esse nō potest. Et profectò nō animaduertit Origenes non tam hæc, quàm nos harum rerum contemplatione excitari & iuberi, Potentiam, Sapientiam, & Bonitatem Dei, præconijs & laudibus celebrare, vt proinde sit in verbis Dauidis proſopopeia, & vis oratoria amenissima: quæadmodum & in 114. Psalmo cū ita mare, alloquitur, & Iordanē, *Quid est tibi mare quòd fugisti? & tu Iordanis, quia conuersus es retrorsum?* & alibi crebrò. Rursum neque hoc animaduertit, eundem Dauidem, Angelos primos omnium creaturarum, de nomine ac diferrè ad laudandum nomen Domini accersisse, vt sit proinde illū, tanquā battalogū tacitè reprehendere,

Opinio que a quas per traslationem super cælos esse dicit.

Origenis opinio

Contra Origenem.

dere, si eisdem denuò ad id prorsus officij sub nomine aquarum euocasset. Amplius, & reprehendere illum esset inuenusta orationis, & qui contra sanctarum Scripturarum morem loquutus esset: solent enim Scripture verba clariora postponere obscuris, quo his veluti lucem tribuant. At verò Origenes vult, vt David primùm Angelos, nomine perspicuo, & postea illos ipsos, aquas supercælestes vocauerit, obscuro scilicet nomine: ergo minus solida hæc opinio est, vnde & D. Aug. lib. 2. retractationum, vbi libros Confessionum examinat, eam etiam recantat.

Secunda opinio. Ferunt ad hæc fuisse ex priscis nonnullos qui Spiritum sanctum vocari supercælestem aquam existimauerint: & adscribitur D. Ambrosio, in libro de Spiritu sancto: Etenim perspiciebat notas illas & vulgares aquæ proprietates ablueri sordes, sitim extinguere, refrigerare, ac vitam veluti rebus per multis tribuere, eminentissimo quodam modo ei conuenire, ac solere cum in veteri, tum in nouo testamento aquam propterea nuncupari Ezech. 36. & Ioan. 4. Sed & si possit hæc nomenclatura Spiritui sancto & rectè & cõmodè aliquando aptari, hoc certè loco nullo modo rectè aptari potest, vbi ille ipse est qui præcipit, *Fiat Firmamentum in medio aquarum.* sed & nec aptari illis verbis Davidis potest, *Et aqua quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini.* quomodo enim ipse excitaretur Deus ad suum laudandum nomen? parum igitur litteræ hæc translatio coheret.

Tertia opinio. Ambrosius Catherinus cum sit arbitratus ex vna eademque materia, omnia corpora superna, & inferna constare, ac omnes creaturas posse comòdè aquas per metaphoram nuncupari, (sunt enim omnes natura sua fluxiles, caducæ, & insipidæ) existimat aquas supercælestes vocari nunc illas creaturas quæ super cælum stellatum, hoc est, super firmamentum positæ sunt, & quo prohibemur ne eas perspicere vllò vnquam tempore possimus; infernas verò esse alia omnes creaturas. Sed & hæc que que Allegoria in tempestiua huic loco est, in quo sensum historicum quærimus, præterquam quod capit sibi tanquam exploratum & certum, quod à magnis Doctoribus tanquam ambiguum & explosum iam dudum est; videlicet vnam esse & eandem materiam omnium corporum.

Quarta opinio. Alijs postremò placet, vt potius vnum aliquod cælum aqua hic cognominatum fuerit, ob raritatem nimirum, & perspicuitatem, quas in suis omnibus partibus habet; quas tamen stellatum non habet, in quo astra densa ita sunt, vt repercutiant Solis radios: ergo ob necessitudinem, & cognationem, quod id cælum cum aquæ proprietatibus habet, secundum quandam metaphoram, aquam dictum fuisse putant: quamobrem & crystallinum (persistentes in metaphora) passim vocant. Quam opinionem ita probant: quoniam sicut cælum Beatorum igneum nuncupatur ob lucem qua cum igne conuenit; ita quoque illud cælum, & aquam & crystallinum dici comòdè potuit: quia diaphaneitate aquæ simile est. Rursum, quoniam verè & elementares aquæ supra cælos reuera non sunt, & nihilominus constat ex scripturis, aquas desuper illos esse: illæ igitur aquæ metaphoricæ sunt, & videtur hæc certior esse & comòdiior metaphora reliquis. Assumptum aut & S. Th. & Durandus. 2. d. 14. ita probant: quia si aquæ elementares essent

inter

inter duos cælestes globos, possent quoque eorundem motu caleferi, & rarereri, vltra quam etiam earum formæ conueniret, atque adeò possent corrumpi, & inde aer, aut ignis fieri: quæ nihilominus magna consensione Philosophi negant.

Sed hæc opinio, quæ superponi cælis & syderibus elementares & proprias aquas generatim negat, vsque adeò cum verbo Dei mihi pugnare videtur, vt non satis admirari desinam, quomodo obrepserit in tantorū Doctorum mentem. Quamobrem cum præfatione, & quæ deo his magnis Doctoribus, reuerentia contra illos sic argumentor. Et primùm, quia Moses historiam texit: ergo capit voces in populari ac trita earum significatione. Secundò, quia hæc opinio in eodem contextu & pericope, eandem vocem capi gemino modo existimat, & propriè videlicet, ac translative: quod nec ratio fert, nec vsus auctorum probat. Quare, quod D. Bonaventura, & alij nonnulli dicunt, vocem *Aqua*, capi à Mose, primùm pro materia prima, vbi scilicet dicit, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* deinde pro elementari & naturali, ac tertio pro cælo chrySTALLINO: In his verbis quæ interpretamur, ego non dubito posse videri grauissimo historico & Propheta eminentissimo indignum. Tertio, quia nunc videtur Firmamentum diuidere aquas: ergo qualis est infernarum aquarum natura, talis est & earum quæ Firmamento superponuntur. est enim aqua corpus omogeneum (neque enim hæc fuit diuisio inter habitum & priuationem qualis fuit diuisio lucis, à tenebris, quam necessario intelligimus non fuisse diuisiõnem propriè dictam) sed vnus & eiusdem positiui, & consistentis corporis, ut vera eius in geminam partem partitio fuerit. Confirmatur hæc ratio: quia ex illis sex generibus diuisiõnum, quæ afferuntur à Boetio in libro de Diuisiõibus, hæc esse alia non potuit, nisi totius in partes, & quæ, Amonius in prædicabil. finiens dixit, *Est integra rei incisio.* Quarto, D. Epiphanius, ac D. Hieronymus in epistola aduersus errores Ioannis Hierosolymitani, in qua errores Origenis enumerant, hunc quoque septimo loco recensent. *Quod dixerit aquas quæ super cælos sunt, esse sanctas supernasque virtutes, & quæ deorsum, supra scilicet & infra terram, contrarias & demoniacas virtutes.* Hic igitur quæro; cur ij Doctores interpretationem Origenis hanc, erroneam esse uoluerunt? Non utique quia parabola, aut allegoria inuenusta esset, & inepta: ergo quia ueritatem historiæ aufert, & aquas (ut ibi D. Hieronymus loquitur) allegorizat. Atqui cum dicis cælum uocari aquam, quia rarum & perspicuum est, & id genus aquæ proprietates refert; allegorizas aquam, & historiæ ueritatem aufers, & uertis in parabolam: ergo hæc ipsa quoque intelligentia his Patribus esset eadem ratione, erronea. Confirmantur hæc: quoniam si licet supernas aquas intelligere secundum aut metaphoram aut allegoriam, cur non etiam infernas & paradisi arbores, & flumina, & alia permulta, quæ non minus cum sensu & cum ratione pugnare uidentur, si secundum litteram capiantur, quam ut sint ueræ aquæ super cælos; & nihilominus etiam ob illas & id genus alias expositiones Origenes à ueteribus tanta contentione damnatus fermè uisitur. Quid igitur, rogo, pronunciarent de his autoribus qui ad metapho-

ras

ras, aut etiam ad parabolas tamen facile confugiunt: Quintò, cum & aer sit multò rarior aqua, ac magis perspicuus; quæro, cur malint illud cælum dici aqueum, quam aereum? multò enim maiorem cum aere cognationem id cælum habet, quàm cum aqua. Sextò, chorus omnium Græcorum, & Latinorum patrum, aduersus horum expositionem stat; qui eas veras ac naturales aquas esse existimarunt. Septimò, & communis populi Christiani persuasio: qui cum lectionem Genesis, & Psalmos in Ecclesia legi & cantari audit, mox ita intelligit. Octauò, cælum crystallinum vnum dūtaxat est, aquæ supercælestes plures esse videntur. Et quanquam Caietanus sentit vocari ab Hebraeis vbiq; aquas quod careant huius vocis singulari, licet reuera supercælestis vna duntaxat sit; ego tamen eas potius sentio esse plures: quoniam frustra tres Iuuenes apposuissent eis signum vniuersale distributiuum, omnes: sic enim inquit, *Benedicite aquæ omnes quæ super caelos sunt, Domino.*

Ad rōnes quæ pro quarta opinione afferuntur.

Porro autem & prima ratio inualida admodum est, qua stabilire suam hanc opinionem illi Doctores conantur. Moses enim nusquam aliquod cælum vocauit empyreum, sed supremo omnium & quiescenti corpori hoc cognomen longo post tempore à Patribus tributum est: quod (vt opinor) existimarent lucem esse proprietatem ignis, cum tamen sit qualitas primi corporis alterantis. 2. de anima & volebant id cælum lucidum esse, & fulgidum. Rursum, non negamus potuisse similiter vnum cælū aqueū, aut aereum etiā in Scripturis vocari ob similes proprietates: sed negamus hoc, ipsos fecisse, rationibus adductis. Ad secundam rationem negamus assumptum. Ad probationem dici fortasse posset aquas illas esse supra primum mobile. nam cum dicit Dauid, *Laudate eum cæli caelorum, & aquæ quæ super caelos sunt*; nimirum illos quos caelos caelorum nuncupauerat, hoc est, eminentissimos, fortè hac periphrasi indicauit; eas etiam supra primum mobile locari: quod si esset, immunes vtrique forent, & solutè à periculo caloris, raritatis, & corruptionis. Et hæc opinio consentanea eorum sententiæ magnopere est, quibus placet, vt aquæ fuerint super caelos positæ ad mitigandum cæli empyrei ardorem: quam causam Cabalisticæ non repudiant, & allegoria iustitiæ Dei, (quàm cælestis ille ignis significat) & pietatis, ac misericordiæ, (quam aquæ illæ adumbrant) sic plausibilem faciunt, vt vellint Opificem hoc emblemate significasse, suam semper iustitiam se misericordia mollire, ac temperare. Verum, quia minus probabilis hæc opinio mihi videretur, tum quia (si ita esset) non contingerent illæ aquæ Firmamentum, nisi cælum octauum, quod est stellarum fixarum illud ipsum esset quod primum mobile est, sicut Eudoxus Callipus Platoq; & Arist. voluerunt: sed nos cōmunem Astronomorum sententiam hoc loco sequimur. & tamen Dominus hodie iubet, vt Firmamentum diuidat inter aquas, atque adeò vt ab eis vtrinque tangatur: tum verò, quia probabilissimum est, vt quidquid ad sensibilem Mundum spectat, sub primo mobili cōprehensum & inclusum ab Opifice fuerit. Idèò cum Dionysio Carthusiano existimo, eas aquas ita fuisse à Deo ibi dispositas ac consolidatas, vt alterari aut disgregari tamdiu non possint, quo ad Mundo vsui futuræ sunt. sed

rem

rem hanc paulò postea splendidius differemus: non placet proinde illa opinio.

Ergo Augustinus Steuchus Episcopus Chisamensis, & recentiores eruditissimi complures, sequuti Rabbi Abrahamum, Aben Esra, dixerunt, Firmamentum, hoc loco nuncupari, non quidem ipsam calorum massam, aut congeriem, in qua stellæ sitæ sunt, quomodo vocatur paulò inferius cū dicitur, *Et posuit eas (stellas videlicet) in firmamento cæli*: sed solum aeris elementum, atq; illud vel totum, vel eius etiam solum infernum interstitium, (vt gemina sit Synecdoche:) & aquas quæ super hoc Firmamentum conuiglarunt, fuisse nubes, imbres, & aqueas impressiones reliquas, quæ in sublimi etiam num gignuntur, Sole aqueos halitus in aerem attrahente, & frigore aeris eos condensante: sic enim sensu perspicimus firmamentum diuidere inter aquas & aquas, atq; adeò quasdam ei superponi, & quasdam deorsum manere, vnigenas omnes & eiusdem prolixæ naturæ. Rursum, cum aer cælum & in prophanis auctoribus & in Scriptura sacra dicitur, Varro lib. 5. de lingua Latina, Plinius lib. 2. & Psal. 8. & ad hæc, etiā cæli maiori numero propter eius interstitia, rectè dictum est, aquas elementares esse super cælum, aut etiam super caelos: pertingunt enim aliquando vsquam ad supremum aeris interstitium. Amplius, cum caelos propriè dictos obnubilent, & nobis qui terram subtus illos halitus habitamus, prohibent ne caelos inspiciamus: & cum capitibus nostris semper immineant, rectè quoque esse in sublimi, ac tegere & operire cælum dicuntur, Psal. 147. *Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam.* Præterea, cum quicquid rem aliquam tegit & abdit, superponi ei videatur, vnde efficitur, vt nubes, & id genus, etiam super caelos propriè dictos quadantenus positæ esse dicantur, non quidem ab eorum superficie conuexa, (quomodo veteres intellexerunt) sed à concaua tantum, qua cum nos cælum respiciat, & nos vicissim illud perspiciamus; meritò quoque illa cæli facies nuncupatur. Matth. 16. Quæquam & de aere ille locus intelligi commodè potest, à cuius accidentibus perinde solent homines de serenitate & tempestate coniectari, quomodo Physionomi consueuerunt de affectibus, & perturbationibus hominum à notis & lineis frontis & oris diuinare.

Hoc igitur illud opus est, quod hac secunda die Deus effecit. Grande profectò & admirabile: primum quidem ob aeris naturam: est enim hoc elementum corpus rarum, fufum, ac tenue. Secundò ob aquæ proprietatem: nam fluida est, & grauis, & nihilominus constringitur, & congelatur, & à raro ac tenui corpore tamdiu sustinetur, ne decidat, quoad sensum veluti maturuerit, & comminuat in guttas, aut frustulas. Tertio ob eximia, quæ inde mortalibus obueniunt, beneficia. Etenim fontes, amnes, & lacus inde reficiuntur, cisternæ, & putei inde implentur. Plantæ vitæ ferunt, animalia sitim sedant, & cum æstate nimio calore languent, ac veluti destuunt, instaurantur repente cū pluit ac vires eis tanquā postliminio redeunt: irrigatur deniq; terra, ac fecunda efficitur, vt largas fruges oportuno deinceps tpe mortalibus proferat. Vt proinde facile ex his cām videas, cur Ecclesia frequenter illū canit versiculum, *Benedictus es Domine in firmamento cæli.*

M

cæli.

Opinio quæ aerem fecit firmamentum.

Impressionis in sublimi grande opus Dei.

cæli, & laudabilis, & gloriosus, & superexaltatus in sæcula. In pro Per scripturarum more capiens. Hoc verò tanquam à contrario nobis expressit David, pientissimis illis verbis Psalmi 142. *Anima mea sicut terra sine aqua tibi. vt non sit difficile intelligere, quàm multas ærumnas, & calamitates Hebræi passi sint, quando tribus annis & sex qui, Helia iubente nunquam in Iudæa pluit. & rursus, quàm grauis illa Moïsi comminatio transgressoribus legis fuerit, Cælum quod supra te est, erit æneum, & terra ferrea.* Deut. 26.

Celebratur à Prophetis, & Sapiens. h. o. m. in hoc Dei opus.

Has igitur ob causas, & Prophetæ, grande hoc opus Dei sæpenumero nobis proponunt; & illustres homines magnopere sunt admirati. Hieremias 10. *Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in cælo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terræ.* Amos 9. *Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen illi.* Iob 37. *Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna & inscrutabilia. Qui præcipit niui, vt descendat in terram, & hyemis pluuijs, & imbrum fortitudinis suæ.* Plinius, *Quid esse admirabilius potest aquis in cælo stantibus?* D. Gregorius Nazianzenus libro 3. de Theologia, *Qui aquas ligat in nubibus eo temperamento, vt partim quidem supra nubes sistat tanto miraculo fluxæ naturæ verbo coercita, &c.* vbi & incomparabili eloquentia & copia, alia multa ad hanc rem pertinentia scribit.

Solutio ad nõ. nulla, quæ huic opinioni obijciuntur.

Quoniam verò duo præcipuè sunt, quæ huic commentario facescere negotium possunt, alterum quidem verbum Opificis: *Fiat*, quod non videtur aptari aeri posse, qui vnà cum cæteris elementis, & corporibus, quæ Mundum constituunt, prodijisse primo temporis momento, aliàs diximus, siquidem (vti D. Basilius ait) commemoratis extremis, cælo & terra, etiam intermedia his corpora Moïses comprehendit. & reliquum vox illa, *Firmamentum*: quoniam non satis apparet, quomodo, aut cur hæc nomenclatura data aeri in præsentem fuerit, qui fluxilis, fusus, ac tenuis est. Ea propter sunt qui dicunt, verbum *Fiat*, non esse referendum ad substantiam, & consistentiam aeris: antea enim creatus cum cæteris corporibus prodierat, vt dictum est, licet Esdræ 4. dicatur, *Spiritum firmamenti secunda die creasti*: aut enim commodè interpretanda hæc verba sunt, aut certè tanquam veteris ægroti somnia, parum curanda. Proinde sentiendum existimant, vt ad nouum modum, nouamque qualitatem, quam Opifex aeri indiderit, referendum denique sit: sic enim & facere alicubi diem, est, diem ibi manere. Iacobi 2. facere iudicium, & iustitiam, est rectè iudicare, hoc est, vnicuique quod suum fuerit, tribuere: facere misericordiam misereri; facere sermonem, alloqui; facere vitulum, coquere, Gen. 18. & sacrificare, Exodi 10. Itaque certissimum est, hoc verbum crebrò ad aliud quidpiam quam ad substantiam ex auctorum Sanctorum intentione respicere. Porro autem existimat Steuchus imperitiam septuaginta Interpretum effecisse, vt vox Hebræa fuerit Firmamentum reddita, aut solidum: illa enim est *Rachia*, quæ rem, inquit, raram perfluentem & extensam qualis aer est significat. Quanquam etiam commoda ratio subest, cur hoc elemētum rectè dicatur ac tempestiuè firmamentum, quoniam tan tam vim consequutum (inquit) à Deo

à Deo est, vt licet magnopere obnoxium commotioni, & agitationi sit, nulla tamen vetustate, nullaque temporis iniuria sit resolubile, sed perenniter consistat.

Et hæc quidem ex multorum monumentis quantum potui pressius & inculentiùs ego ideo exposui, ne quid præterirem, quod ad hanc firmandam opinionem cæteris sanè superius à me commemoratis longè probabilior faceret. Et quoniam vsque adeo hæc sententia ijs placet, vt aut stolidos, aut contentiosos eos existiment, qui ab ea desciuerint, cum & Scripturæ sanctæ, & ratio humana, ac denique sensus (quem in hoc genus rebus dimittere infania Aristoteli est) suffragium (etiam mira quadam consensione) tribuant. Sed & D. Aug. lib. 2. super Genesim eam non improbasse videtur: & S. Thomas in Summa: vbi quod à patribus de sex dierum operibus controuertitur, vt erat religiosissimus, & humillimus, aut nihil fermè sua censura definit, sed vtrinque Academicorum, & septicorum in morem argumentis respondet, aut certæ opiniones conciliat: huic parem cum cæteris locum concessit. r. q. 68. art. 1.

Sed licet hæc opinio speciosa mihi admodum esse videatur, & partim etiam vera, & quæ si nulla essent alia sanctarum Scripturarum loca præter hunc quem examinamus, non facile posset repudiari: nihilominus sentio aliud quidpiam nobis in præsentem Spiritum sanctum præterea exposuisse, quàm hoc solum quod de aere dictum est, atque esse id longè admirabilius, & cuius voluerit, vt fidem nobis faceret hoc aeris admirabile, quod expositum est, & tam crebrò perspiciamus. Vnde nemo est, qui non ita syllogizari, ac excurrere facile possit, si aquas natura graues & fluxiles, aer corpus rarum & permeabile imperio Dei fortiter sustinet, ne temerè decidat, aut labantur: cur cæli, eius imperio, sustinere aquas tam diu non poterunt quoad illi visum fuerit, licet quoque alterius illi naturæ ab elementis fuerint, & aquæ illæ graues vnigenæque cum nostris? Hoc hoc illud est, quod superat cogitationem omnem, omnemque sua magnitudine excellit intelligentiam: vt scilicet posuerit Opifex, super veros & altissimos cælos, nostrates aquas, quod ei tam facile profecto fuit, atque cætera omnia quæ facillima videntur. & hoc quoque Moïsem nobis nunc exponere arbitror, simul cum eo quod de aere hucusque dictum est; vt hunc vti que sensum hæc eius verba habeant: *Fiat solida & vigorosa tota corporum molles à primo mobili ad Oceanum, & terram vsque; & sanè ita, vt aquas vtrinque tangat à conuexa scilicet, & à concaua sui parte, hoc est, supernis ambiatur, & infernas ipsa similiter ambiat, nec interim fatiscat.* Amplius, fiat, & hæc quoque eius infima portio ita solida, quæ aer est, vt tanquam interstitium, & paries quidam supra sui partem aliquam, aquas, pro oportunitate locorum, & viuientium ferat, ac deorsum maria complectatur, ac nunquam tamen defluat. Vtrinque enim miraculum arbitror nobis Spiritum sanctum in præsentem exposuisse, de quorum tamen alterutro, antedicti doctores cogitasse, non nisi videntur.

Et profecto quantum ad primum pertinet, erit hoc vnum (in re, ni fallor,

Opinio Auctoris.

Sic D. Ioann. Chrysostomus, & Patres fermè, loquuntur.

lor, perspicua, & à pluribus concessa) satis efficax argumentum: quia communis sententia est, Mosem hoc loco omnium rerum genesim narrare, quæ præcipuè in Vniuerso habentur, ac sensibus sunt palàm exposita. Sunt autem impressiones, quæ in sublimi fiunt cum primis admirabiles & sensibus obuæ: non igitur in hac œcumenica genesi illas prætermisit. Atqui nullum de his alibi verbum fecit: de illis igitur nunc etiam loquitur, cum ait, *Et fecit Deus Firmamentum in medio aquarum*. Sed quia (vt arbitror) hoc mihi pij omnes facillè dabunt, ad aliud quoq; probandum, quod est multò difficilius propero.

Explicatur D. August. locum.

Et quia non deerunt eruditi, qui me verbis Diui Augustini tritis & peruulgatis, libro secundo super Genesim sint aggressuri; quoniam totus in re hac à potentia & voluntate Dei pendeo, ac nullam mihi subesse rationem naturalem idoneam fateor, cur hoc summus rerum Opifex fecerit: ea propter illis mihi respondendum antea est, & postmodum rem ipsam probare aggrediar. Sunt autem hæc fermè D. Augustini verba, *In operibus sex dierum, quibus natura instituta est, non queritur quid Deus facere possit sua virtute; sed quid rerum patiatur natura, & quid eis conueniat*. dicam, inquam, antea ad hæc: quoniam (vt sentio) huius Doctoris verbalocum in præsentem non habent, sicut ne alibi vsquam, vbi Scriptura sancta, disertè fecisse Deum aliquid scribit, quod communis rerum natura non fert, nonque ei conuenire generatim videtur: sicut cum Iordanem retrorsum fluere fecit, vndas Arabici sinus sistit, Solem firmavit, ac etiam retrorsum regredi iussit. In his vtique non quid rerum natura ferat; spectandum est, sed quid potuerit Opifex facere, & voluerit. Nam & idem Diuus Augustinus alibi dixit, *In rebus mirabilibus tota ratio facti, est potentia facientis*. Fateor profectò parùm in doctrina sancta promouisse eos, qui rationibus passim relicis, aut etiam contemptis ad potentiam Dei tanquam ad certum, & tutum asyllum, vbi que sese in Theologia recipiunt, & nihil aliud inuestigandum præterea esse arbitrantur. In his Gulielmus Ocham princeps Terministarum creberrimus est, teste Ioanne Capreolo, secundo, distinct. secunda. questione secunda. contra quartam conclusionem ad nonum Gregorij. Nec Augustinus solus. sed alij quoque Patres hoc genus Theologiæ spreuerunt: etenim & D. Gregorius Nazianzensus in priore ad Calidonium, ita loquitur: *Si ab his rationibus deturbati ed confugiant, & dicant Deum posse etiam sine mente hominem seruare; potest vtique etiam sine carne, vel solum la voluntate, sicut & alia omnia quæ effecit corporaliter: tolle ergo vnà cum mente carnem quoque, ut omni ex parte perfecta sit tua amentia*. At verò vbi Scriptura hoc, aut illo modo Deum effecisse aliquid manifestat, qui repugnare particulari rei naturæ videtur, (quanquam nihil reuera agit Deus, quod esse contra naturam dici rectè possit) quid aliud, cedo, Theologus facere potest, quam ad potentiam, & voluntatem Dei totus confugere? Quam crebrò veteres pariter, ac recentiores Doctores hoc factitasse lector accuratus perspicier. Sed expedit

D. Am-

Vide Theodorem in primo Dialogo.

D. Ambrosium hoc loco ita scribentem audire, *Non ergo secundum elementorum naturas, non secundum Philosophiæ traditiones, & inanem seductionem verisimilia colligentes, sed secundum Christum, qui omnia quæ voluit fecit*. Hem audis vbi sese in re hac S. Ambrosius recipit? ac similia profectò quædam D. etiam Basilius, & præsci patres docent. Nec illis simul & mihi quisquam reponat, nos hic rerum naturas explorare non miracula, aut, vt loquitur D. Augustinus, admirabilia. Respondebo enim etiã ex eorum sententia, totam hanc rerum genesim esse miraculum, & omniũ admirabilium maximũ, & multa in ea disertè narrari, & intelligi, quæ particularibus rerum naturis nedum non videntur consentanea, sed aliena & contraria; sicut quodd aquas discoopere re terram Opifex, ac ab ea deglubenda abstineri iusserit; & ignem in sua sphaera cum cælo perenniter conuerti, & aerem sustinere aquas, ac id genus plura. Sed inquires, causam esse notam in his omnibus & perspectam: at verò cur supra cælos locauerit aquas, causam esse abditam: quæ omnia & ego non modo fateor, sed doceo & contendo: vt hoc tantum inter insigne, hoc admirabile, & illa vulgata miracula reuera intersit, licet hoc non minus quàm reliqua omnia in vtilitatem hominum, & vniuersi ornamentum esse non dubitem. Nec enim quidpiam ociosum, aut superuacaneum tantus Opifex egit: qui si dedisset astris vim progressiuam, organa quoq; eis tribuisset, quibus progredierentur. Verùm non sunt nobis rerum causæ omnes perspectæ, ac notæ, quæ & fortè ab Angelis probè intelliguntur (vt non obijciat Auerroista dari intelligibile quod non intelligatur. 2. Meta. Com. 2.) Nam causæ quæ hucusque allatæ sunt, cur super cælos aquam Deus posuerit, leues admodum (me iudice) sunt, nec subsistunt, nec grauem aliquam coniecturam faciunt. Quare rectè profectò & scitè Magister in 2. d. 14. dixit, *Quales autem & ad quid condita illæ aquæ sint, ipse nouit qui condidit*. Et si enim exposuit hoc nobis disertè Scriptura (modo seruo, ac diligenter perpendatur) esse ibi veras aquas (vt ego sanè puto) non tamen explicat quales, hoc est, num fluxiles vel concretæ tenues vel crassæ, nec in quem vsum, aut finem ibi positæ fuerint. Proinde liceat videre quam fuerit emunctæ naris. Hieronymus Magius libro 2. de Mundi exustione, & die Iudicij, cap. 5. qui se admirari ait, cur Magister hæc dixerit; quem non fuisse indoctum pronunciat, vt eius ætas ferebat, (sic nostræ tempestatis erudituli de veteribus grauissimis & doctissimis Theologis honoris causa fermè loquuntur.) subditq; posse plausibiles rationes illius collocationis afferri, quas ex Iosepho, & Ioanne Pico in Heta plo in tuat: & nos quantũ satis visum est, superius eas adduximus, & vnã cum cæteris repudiauimus. Et non dubito meliora ingenia quæ eas oës inter se comparauerint, pronunciatuura has quæ ab hoc doctore afferunt, cæteris esse minoris ponderis, ac momenti: qui & postea conatur argumentis à naturis rerum petitis euincere, eas non posse proprias & elementares esse. Quæ profectò argumenta cum ad potentiam Dei res comparantur, mirum est, quomodo inania sint, putida & contemptibilia: vt proinde admirari non desinam, cur Franciscus Forrerius in Esaiam cap. 40. hunc auctorem doctè confutasse hanc opinionem dixerit: nisi fortè

M 3 respe-

respexerit ad illos opinātes Forreriū, qui à rerum naturis particularibus, ac notis nobis & perspectis, eam propugnare frustra vulerūt, quos & nos superiori lectione repudiauimus.

Consilium Au-
toris in hoc
problemate.

Expedit igitur, humanas tenebras & nostram ignorantiam candidè accusare, quàm ad hanc sententiam persuadendam inanes proferre rationes: sic enim & intelligunt omnes, sola nos Dei dicentis auctoritate niti, & viri doctissimi, qui Philosophi nuncupantur esse quidem nos credentes intelligunt cum hæc asseueramus, non autem ridiculos, aut qui Christianam fidem Ethnicorum ludibrio exponamus: quod certè S. Thomas nos facere grauitè, & prudenter in hoc genus problematis consulit. 1.46.2. Nam & Spiritus sanctus ait Eccles. 3. plurima supra sensum nostrum fuisse nobis reuelata. Et fatentur viri doctrina eminentissimi, ingenijq; incomparabilis, nostræ religionis præcipua dogmata comprehendere non posse. Ac nemo vestrum est, qui non intelligat multa esse in natura, quorum causæ proprietatesq; abdite prorsus & occulte sint. Stellæ certo quodam, ac diffinito numero sunt: at quis vnquam hominum numerum illum esse assequutus? rursus, beneficia omnes hominibus sunt, & aliquo vsui (alioqui quomodo eas propter hominem, vt reliqua entia omnia Opifex effecisset?) at quis (cedo) stellarum proprietates & functiones probè vnquam intellexit? Sed quid? quod Eccl. 8. ita Sapiens loquitur, *Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem eorum quæ fiunt sub Sole.* Hæc in eam gratiam latius quàm soleo persequor, vt inde tanquam à certissimis rationibus demōstrem, caligare & falli eos magnopere, qui ita ratiocinantur. Non apparet in quem vsus aquæ elementares super cælos positæ fuerint. Amplius, & rerum naturæ hoc non patiuntur: figmentum igitur hæc positio est. Rectè quidem hæc omnia dicerentur, & consequentia, (vt ille ait) plausibilis esset, nisi verbum Dei obstaret, præsertim iuxta veteres sanctos fermè interpretatū, qui aquas (vt cogor sæpe repetere) vnus cognationis & naturæ cum nostris locari, ac existere super cælos in his verbis intellexerunt: *Et fecit Deus Firmamentum in medio aquarum, & diuisit aquas ab aquis.* Sed in ea sumus Christiani calamitate hoc tempore, vt ex nostris plures (si tamen ex nostris dici merentur) à primo iuuentutis flore assuescant sanctam antiquitatem, non reformidare, tanquam videlicet ad eos pertineant, quod oratori Quintilianus lib. 1. cap. 2. 13. ita consulit, *Ante omnia futurus orator, cui in magna celebritate, & in media Rep. viuendum est, assuescat à puero non reformidare homines.* Sed iam ad eum Scripturæ locum me conuerto, qui in hanc me traxit sententiam, & doctissimis quoque viris visus est potentissimus, quem & proinde accuratius aliquanto examinabo.

Præcipuū fun-
damentū opi-
nionis Aucto-
ris.

Hic verò est, Psal. 148. qui ita loquitur: *Laudate Dominum de cælis: Laudate eum in excelsis.* Inuitat Dauid, & accuratè quodam studio excitat omnes creaturas ad persoluendas creatori gratiarum actiones, & in cælestes quas vocat in excelsis, ac in subcælestes quas de cælis appellat, methodo pulcherrima distribuit. Nec enim eadem aut æqualia dona creator illis omnibus tribuit, sed maiora cælestibus, minora infernis. Porro autem

tres

tres Iuuenes in fornacè positi hæc nobis ita tanquam compedio exposuerunt, *Benedicite omnia opera Domini Domino:* nimirum quæ & subtrus cælos, & in excelsis sunt. *Laudate eum omnes Angeli eius,* à creaturis quæ in excelsis sunt, exequi quod proposuerat auspicatur; & primùm equidem Angelos tanquam nobilissimos & certissimos, in laudem Creatoris accerit: *Et omnes virtutes eius,* siue vt Pagninus, & Felix legunt, *Omnes exercitus eius.* Sunt enim cælestes illi ac beati Spiritus innumeræ multitudinis, ac Deo tanquam instructissimæ acies perpetuò militant *Laudate eum Sol & Luna:* hæc enim sunt luminaria magna & præcipua, ac veluti stellarum principes: *Laudate eum omnes stellæ, & lumen:* seu luminosæ, & epithetum est stellis accomodatissimum, ab eo scilicet desumptum, quod est hominibus notius, & quo à partibus orbium reliquis potissimùm distinguuntur: quæ cum rariores stellis sint, regerere radios à Sole illis emissos non possunt, atque idè non splendent. *Laudate eum cæli cælorum:* hoc loquutionis genere Hebræi tanquam periphrasi quadam exponunt rerum de quibus verba faciunt, magnitudinem & præstantiam. sic Cantica cantic. præstantissima, & locum prophanis separatissimū, abditissimūq; Sancta sanctorū nuncupabant: vt proinde nemo non intelligat, quæ corpora *Cæli cælorum,* in præsentī Propheta dixerit, nimirum præstantissima, & quæ corporibus sui generis reliquis supereminet, atque adè loco etiã ampliore sita. In his enim tanquam insignioribus, & quibus cætera quæque fermè ambiuntur, cælos alios omnes, & sublimia omnia corpora & complectitur, & alloquitur: hæc verò quæ alia, rogo, esse possunt, nisi quæ stellarum, & errantium syderum globis sunt superposita. si qua tamen superponuntur? quæ quot numero sint, nondum etiã à doctissimis Astronomis est aut definitum, aut comprehensum. Ergo cum tres Iuuenes simpliciter dicunt, *Benedicite cæli Domino,* vel oratio emphatica est, vt sensus sit, *Benedicite illi cæli,* videlicet amplissimi, & eminentissimi, quos cælos cælorum dixit Dauid; vel certè ad omnes cælos absque discrimine sermonem extendunt. *Et aquæ omnes quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini.* Quis hîc non videt super quos cælos fitas fuisse aquas ab Opifice Propheta explicat? contextus certè, ac ipsa verborum series nos cogit intelligere, vt super illos positas fuisse dixerit, quos iamiam cælos cælorum, hoc est, reliquis celsiores sublimioresque vocauerat. Non igitur super solum aerem sitæ aquæ sunt, ut Aben Esra & reliqui existimant: sed super altissimos quoque cælos. & est profectò hic Dauidis versiculus illustre quoddam commentarium verborum Dei, quæ perpendimus, *Fiat Firmamentum in medio aquarum:* vt proinde mihi uideatur esse contentiosus, & proterui ingenij, aut certè minus ad diuinos sensus capescendos idonei, affirmare aerem hic *Cæli cælorum,* nomine apud Prophetam uenire, præterquam quòd meminisse oportet Dauidem nunc in excelsis esse, hoc est, in parte superna. at uerò aer in inferna situs est, & quam de cælis in epigraphe vocauit. Porro autem quod subdit, *Quia ipse dixit, & facta sunt. ipse mandauit & creata sunt,* subintellige non naturæ necessitate, aut indigentia, sed electione & suæ impertiendæ bonitatis causa: & hoc quidem supernis,

M 4

cum

cum infernis creaturis commune fuit, vt imperio Dei in lucem repente prodirent: at verò quæ sequuntur propria supernis sunt, ac singulari Opificis munificentia ipsis diutaxat tradita. *Statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi*, hoc est, voluit, vt hæc perennia, aut etiam sempiterna omnibus modis sint, secundum speciem nimirum, & indiuiduum, secundum totum, & partes: est enim quod dicit, *In sæculum sæculi*, periphrasis, aut sempiternitatis, aut certè diuturnioris, ac admodum longuæ consistentiæ. *Præceptum posuit, & non præteribit*. dedit Opifex huic excelssæ parti præceptum, sicut & creaturis reliquis omnibus: sed hoc inter illam, & infernam interest, quòd nullo vnquam tempore, nulla ratione, aut casu sublimis illa, Dei mandatum præterijt: in hac autem, quæ de cælis est, homo reliquarum vertex, sæpe admodum ac turpiter præterit. Amplius & natura ipsa non rarè (licèt aut superabundanti exigua ve nimium materia, aut particularium efficiuntium imbecillitate nonnisi coacta) peccat; ac proinde generale Dei mandatum præterit. Et (ni fallor) est in hoc hemistichio tacita hæc & elegans admonitio; sublimes illæ, & quæ sempiternitate, ac modis omnibus his infernis creaturis longè præcellunt, nunquam non obediunt legi Dei: & tu homo natus de muliere breui viuens tempore, & tanquam flos qui matutini roris beneficio Sole Oriente prodit, ac occidente languescit & moritur, quinimmo & tanquam fugax umbra euanescis, Dei legi tam sæpe ac pertinax reluctaris? Et hic mihi sensus cohærentior antecedentibus verbis videtur, licèt alijs aliter placuerit.

Et sufficere profectò hucusque poterat sobrijs & pijs ingenijs, Dauidis testimonium: sed voluit Spiritus sanctus, vt hoc quoque, quod inuestigamus, potentius & latius propter contentiosos in sequentibus rursum ita hic ipse Propheta aperiret: *Laudate Dominum de terra*. hæc illa inferna pars est, quam superius de cælis nuncupauerat, & vtrunque cognomen tum ei accommodatissimum est. Sed non est mihi animus in præsentis singula persequi, *Dracones, & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, &c.* Hem? audis aquas quæ in cælo, quod aer est fiunt, *Grandinem* scilicet, & *niuem*, atque adèdè intellige cum his *Rorem, pruina, imbres, & nubes*: fat enim Prophetæ fuit quasdam de nomine accersire, in quibus reliquas alloqueretur: quamobrem & tres Iuuenes dixerunt, *Benedicite imber, & ros Domino*: & rursum, *Benedicite rores, & pruina Domino*: enumerant videlicet plures, quàm Dauid, vt in vna, aut altera fuisse omnes ab eo comprehensas indicarent: ergo aquæ illæ, quæ super cælos cælorum sunt, aliæ sunt ab his, quæ in aere sitæ nobis imminet. Sed vt quæ dixi, contraham nunc in epilogum: hoc profectò & distributio creaturarum, quam Dauid facit, & generales nomenclaturæ aquarum, ac speciales grandinis & niuis, vsque adèdè patenter manifestant, vt super hac re amplius immorari superuacaneum existimem, ac vt quibus hæc non persuadent, non dubitem nec meam, nec alterius orationem facile posse persuadere. Quapropter recepta hæc & peruulgata hoc tempore apud nouatores opinio, solas aeris aquas dici super-cælestes,

cælestes, euincitur falsa: sicut & permultis illis rationibus quas superius congeessimus, & planè disposuimus, & quibus eorum quoque explorata à nobis sententia rectè fuit: qui aut secundum parabolam, vel allegoriam, aut secundum metaphoram potius, supra veros & sublimiores cælos aquas collocarunt.

Sed illud minimè præteribo nunc, quod me tractaturum superius pollicitus sum. Hoc verò est, frustra ac immeritò Augustinum Steuchum in sua cosmopeia, venerandos septuaginta Interpretes reprehendere, qui Hebræam vocem *Rachia*, siue *Raquiaa*, vt legit Hieronymus ab Oleastro, aut postremo *Rachijaa*, quomodo scribit Glossa (nisi sint exemplaria corrupta) stereoma verterunt, quæ firmamentum veteri nostro interpreti est, recentioribus verò solidum. Vt verò hoc demonstrarem, illud mihi antea capio, quod communi consensione probari & laudari video, eam vocem Hebræam extensionem quandam significare. Et quoniam multis modis extendi res solent statuendum mihi primùm esse videtur, quæ, qualisque hæc extensio fuerit, etenim absque rei huius intelligentia tota hæc perscrutatio cæca esset, & labores nostri cassi.

Ergo quattuor modis extendi res solent, sicut Caietanus dudum rectè obseruauit: videlicet rarefactione, quod aquæ contingit cum calore ebullit, & intumescit: incremento, quomodo plantæ & animalia sensim corpulentiora fiunt, contusione, sicut metalla, quæ opera, & maleis artificum latè extenduntur, ac postremo explicatione, siue expansione, quomodo aulea tentoria, & vestes præsertim verò cum complicatæ aliquandiu manserint, & aeri explicantur, expandunturque vt euentilentur. Queritur itaque nunc, qualis hæc extensio fuerit? Et Hieronymo quidem ab Oleastro visum est, vocem Hebræam illam in præsentis significare extensionem ad modum laminæ malleis deductæ, atque adèdè tanquam contusione, quæ certè res si esset, nemo nec Septuaginta reprehendere iure posset, qui stereoma dixerunt; nec nostros, qui solidum, & firmamentum Latinè verterunt. Sunt enim metalla solida, & multis rebus etiam firmiora. Accedit & Iobi 37. apposita ad hanc rem metaphora, hoc est, his quæ fert Lusitanus magnopere consentiens: ait enim cælos fuisse quasi ære fulos solidissimos. Verùm enimvero non fiunt hæc mihi verisimilia, vt proferam quod sentio. Primùm quidem, quia Dauid Psal. 103. indicat eam fuisse expansionem, nam ait, *Extendens cælum sicut pellem*, aut etiam quomodo legunt Pagninus, & Felix, *Sicut cortinam*. Porro autem pelles, & cortinæ extenduntur explicatione, & expansione, non contusione. Rursum, nullum perspicuum dum perspicuum manet, ductile est, ac præterea nullum ductile, est perspicuum. Vitrum enim cum liquefcit & ducitur, desinit esse perspicuum, porro autem corpora quæ firmamenti nomine venire existimantur, cæli videlicet & aer, perspicua sunt: non est igitur apta similitudo, quæ extensa ea fuisse ait ad modum laminæ malleis deductæ. Amplius causa, quâ obrem metalla contusione

*Defenduntur
Septuaginta
ab accusatio-
nibus Steuchi.*

*Hiero. ab Olea-
stro opinio.*

*Reijctur illa
opinio.*

contusione deducuntur, humidum vinctuosum est: nam qua humidum est, ictibus & percutienti cædit; qua verò vinctuosum prohibet, ne discontinuitas, aut èt intercisio facillè obrepat, quemadmodum Magnus Albertus lib. 3. de mineralibus cap. 3. scribit: at verò nec humiditas, nec vinctuositas cælis reuera adsunt: translatio illa igitur apta non est. Postremò Iob, fusio- nis tropo vsus est, non autem contusionis.

Opinio Caietani.

Caietano proinde magis placet, vt fuerit extensio quadantenus expansioni similis; quod nimirum Davidis oraculum quod citauimus dicere hoc disertè videatur. Et quoniam quod extenditur, est; omnino sequitur, vt extensio hæc non fuerit alicuius substantiæ amplificatio, sed potius quantitatis expansio. Et si enim fuerint prima Mundi corpora simul ac sub proprijs formis ab Opifice initio condita, videbantur tamen esse tanquam in terminata (vt ait) ac proinde oportuit, vt certa eis, ac determinata quantitas ab eo assignaretur: quod hodie illum effecisse Moses hoc loco explicat. Vult igitur hic Doctor Deum assignasse corporibus illis certam quandam quantitatem, cum dixit, *Fiat extensio*.

Si hæc quoque Caietani opinio quadantenus non placet.

Verum aut ego præstantissimi huius Doctoris mentem satis non assequor, aut certè hæc inuicem non coherent. Primum: quia determinatam formam, determinatam quædam quantitas, ac cætera accidentia omnia, quæ ab ea emanant, euestigio consequuntur: quomodo ergo prima illa corpora suis specificis formis prædita & absoluta erant, aut, vt loquitur, videbantur interminata? Quis hoc capiat? Secundò, si interminata aut erant, aut etiam apparebant; certè infinitatem quandam præ se ferebant: solent enim quæ tanquam interminata concipiuntur, existimari ac dici infinita. Si igitur Dei imperio corpora illa adepta sunt hodie terminum, non rectè dictum videretur ea fuisse nunc extensa, aut etiam explicata & expansa: quin potius dicendū erat, fuisse illa contracta complicata & angustata. quorsū igitur diceret Opifex nūc, *Fiat extensio*, Neque igitur huic Doctori assentiri possum.

Opinio Auctorum.

Proferā ego proinde quod meditatū sum, & (ni fallor) probabilius. Hoc verò est, hanc extensionem non fuisse secundum contusionem, aut expansionem, quomodo his Doctoribus visum est: sed potius secundum incrementum non substantiæ, (quæ nec magis recipit, nec minus, & in indiuisibilis est.) non quantitatis, & molis, (prodierunt etenim prima illa corpora omnia terminata, sicuti aliàs exposuimus, & in suis singula locis, ac sitibus collocata:) sed secundum qualitatem, & virtutem, non ita quidem vt nullas qualitates & vires corpora quæ Firmamentum dicuntur, antea haberent: sed quòd prioribus, quas cum formis initio receperant, hanc quoque hodie ab Opifice nacta sint; vt tantæ essent soliditatis videlicet, ac roboris, vt aquis non cederent superpositis, ac citra vllum incommodum eorum particularis naturæ eas (graves quamuis) nedum sustineret, ac veluti gestarent, sed èt tanquā traditum illis depositum tandiu conseruarent, quoad illas Opifex ab eis repeteret. Extensio enim nomen verbale est, quemadmodum & calefactio, & angustatio: & solent uerbalia nomina non modò adaptionem formæ, sed eius quoque auctorem, & veluti progressum significare: sic profectò aqua calefieri dicitur, & cum ex frigida efficitur calida, & cum

cum ex calida calidior & feruentior. Nec magnorum Auctorum suffragijs destituta nostra hæc opinio est: siquidem D. Ambrosius cum vocem *Firmamentum* perpendisset, hæc denique meditatus, addidit, *Vel quod diuina virtute firmatum sit*, indicans videlicet, sic fortè fuisse nuncupatum, quod Dei virtute & liberalitate, firmitatè ac robur acceperit. & huc D. Greg. lib. 27. Moralium fermè inclinatur, vbi ad confirmationem ac stabilimentum Angelorum locum hunc suaui quadam accommodatione refert. Rursum D. Dionysius Areopagita & S. Thomas dicturi paulò inferius sunt, creatorem soli præstantissimo syderi non dedisse simul vires illas omnes & facultates, quas nunc habet; sed initio quidem nonnullas, & quarta postmodum die cæteras, quod dictu perinde est, ac sensim & gradatim: sic enim & libertatem suam palam aperuit, & intelligimus ab eo formas habere, vt hoc vel illo qualitatū genere præditæ sint. & D. Ioannes Chrysostronus simile quidpiam euenisse aquis existimat, cum dicitur superius, *Spiritus Domini ferebatur super aquas*. quid igitur vetat, vt hoc ipsum contigisse hodie corporibus illis existimemus, quæ Firmamentū dicuntur? Et vide ex his quomodo Septuaginta appositè admodum vocem *Rachia*, verterint Græcè *σέπημα*, & non ster veneradus interpres Latinè, *Firmamentum*: Extensio enim hæc accessione virium, hoc est, soliditatis, firmitatis, & roboris, cum primis fuit (vt non sim reclamaturus. si quis expansionem quoque cum Caietano hanc appellauerit.) hæc enim omnia eò protinus recidunt. Vnde quod Psal. 17. legimus *Dominus firmamentum meum*, sunt qui vertunt, *Dominus robur meum*: Alij, *Dominus rupes*, aut etiam *petra mea*. coeunt igitur in vnum facillè hæc omnia, vt proinde liceat inferre Deum ita solidum fecisse hodie aerem, hoc est, valentem, ac tanta virtute auctum & locupletatum, vt aqueas impressiones sustinere nullo negotio possit, ac ita validos illos nobilissimos cælos effecisse & sua bonitate diuites vt elementares aquas citra iniuriam, quo ad vellet, superferrent: quomodo nimirum durissima rupes, aut petra solet si bi imminentes aquas perferre, aut etiam excipere. Quare & D. Basilius, ita hoc loco ait, *Scriptura sacra hoc nomine Firmamenti, in ijs rebus vititur, quæ robore viribusque, exuperant.* & Rupertus Abbas leui admodum ratione hæc inficiatur: sed & Sebastianus Castalio audiendus non est, cum hanc pericopem ita Latinè loquentem fecit, *Et iussit Deus, vt existeret liquidum*: de aere enim solo dictum fuisse existimauit, quanquam & liquidum cum substantiue capitur, aquam quoque in probatis auctoribus significat. Sed nec D. Gregorius Nyssenus rem assequutus, mea tenuitate arbitra est, qui stereoma vocari dixit, non simpliciter, sed in corporearum rerum comparatione, arbitratus videlicet extensum cum solido haud multum conuenire: Cælos igitur supernos, & aerem qui cælum infernum est, rectè ac per metonymiam, Firmamentum nostri vocarunt. Vt proinde & Steuchus immeritò reprehenderit Septuaginta. & nos mutare vocem in Ecclesia iam pridem receptam, & vulgatā minimè debeamus. Rursum, & hoc eruditos non latet solere Septuaginta Interpretes haud rarò Hebræas voces magis apertis & rem de qua dicuntur, significantius exponentibus vocabulis tanquam paraphrastes aperire, & illustrare: in quo etiam munere specimen diuinitatis

nitatis quoddam permultis exhibuisse visi sunt. Amplius & interesse plurimum, unde & à quo nomen aliquod captum initio fuit, & illud ad quod significandum communi veluti consensione & longo usu accomodatum deinceps est: & hæc quidem in hac salebrosa, & difficillima materia probabiliora mihi videntur.

Nam quod ille Hieronymus Magius opinatur (cum præfatione tamen) Mosem ex vulgi sententia, aquas dixisse super Firmamentum euectas fuisse, caue diligentissimè ne ullo vnquam tempore tibi in animum subeat: etenim falsum esset, quod ait, *Et dixit Deus, fiat Firmamentum in medio aquarum*, & quæ sequuntur, si hoc reuera non fuit. Rursum, non tam plebis institutor & doctor esset, quàm à plebe ipse institutus, & doctor: ac postremo concutit hac sententia & planè diruit hanc historiam totam, & spirat Ethnicismum.

LECTIO XV.

T dixit Deus, *Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, ad locum unum, & appareat arida.* Et si summus rerum Opifex vno momento cælos & elemēta, quibus hic sensibilis Orbis præcipuè integratur, effecerit; non eodem tamen momento ornauit & expoliuit, sed sensim atq; gradatim; vt mirum proinde non sit, si natura, & huius emula ars, sua opificia initio rudia faciunt, & postea Vrstarum in morem lambendo paulatim efformant. quamobrem & D. Aug. lib. 12. Confess. cap. 3. dicit, informe semper origine formatum præcedere. Vnde & Plato, qui vilissimos hominum imitatores existimat, & Horatius qui eos seruum pecus appellat, naturæ artisq; exemplis, facile reprehendi possunt, quæ Deum quo ad illis licet, & possunt referre, imitarique conantur, aut certè adumbrare. Rectè igitur, ac tutò artifices eos homines quos insignes & præcellentes in re illa quam consequi cupiunt, communis consensus habet, imitari prosequi & (si valeant) exprimere ad viuum fatagunt, ac laude potius quàm inuidia & accusatione digni sunt, licèt eorum gloriam non attingunt, qui rerum artiumque ac disciplinarum inuenitores habentur. Trita sunt Heliodi carmina, quæ Aristoteles 1. Ethicorum, cap. 4. citat:

Optimus ille, potest qui ex se cognoscere cuncta.

Ille bonus, monitis qui aliorum obtemperat: at qui, &c.

Itaque cùm prima die formatione lucis superna, infernaq; corpora simul Deus ornasset, secunda media corpora inter primum mobile & Oceanum veluti roborauit, vt idonea essent retinendis aquis; ac deniq; tertia, (in qua sumus) geminum elementum, aquam videlicet & terram, ornaturus, suum antea assignat locū aquis, iubetq; *Ut congregentur quæ sub cælo sunt ad locum unū.* Quæ sanè verba minimè perpendā, nisi antea exposuero cur Moses cùm vbique post consummationē singulorum Dei operum, dici primi nimirum tertij, quarti & sexti dixerit, ea Deum vidisse bona esse, hoc

Contra Platonem & Horatium.

Cur secundæ diei opus non fuit ab Opifice bonitatis laudatum.

se, hoc nihilominus in opere secundæ diei dicere omiserit? Quæro igitur cur hac honoris prærogatiua solā diem secundā carere Opifex voluit. Nec enim silentium hoc scriptoris incuriæ, aut oscitantia potest adscribi. D. Hierony. in Aggeum cap. 1. & lib. 1. contra Iouinianum, ac denique in Apologia constanter existimauit numerum dualem in sanctis Scripturis frequenter ac manifeste improbari, quod ab vnitatem diuidat, ac primus recedat: etenim & animalia immunda cuiusque speciei non nisi bina ingredi in Arcam iubentur, & munda septena. Gen. 7. Et proinde mirum non esse, ait, si non fuit hoc loco numerus hic laudatus. Sed quanquam me non fugit Maiores nostros omni laude dignissimos, arbitratos fuisse numeros in sacris litteris grauidos esse, aut certè refertos multis arcanis, & in eis eruendis magnopere crebro laborasse; unde factum id in vniuersum reprehendere, summæ esset temeritatis & ignorantie non dubito tamen importasse illos aliquando ex Pythagoræ, & Platonis scholis in sacrarum litterarum commentarijs placita quædam, quemadmodum & nos ex Peripateticorum Lycio, fortassis plus iusto plura & frequentius quàm par est: in quibus tamen solutum manere debet vniciq; legenti iudicium, quod & iam pridem admonuit S. Thomas. 1. d. 14. art. 2. cum in id genus rebus, hoc est, quas de Philosophiæ penu veteres promunt, tanti eorum auctoritatem faciendam esse dixit, quanti illorum Philosophorum placita, quos sequuntur. quæ grauissimi Doctoris censura, de eo quoque nos patenter admonet, quod agere multò magis cum nouitijs Doctoribus debeamus qui ingenio, eruditione ac vitæ sanctitate præcursis profectò, aut æquandi, aut etiam comparandi generatim non sunt. Porro autem cum Plato in Epinomide tanti numerum fecerit, vt artes fermè omnes, eo sublato, existimauerit euestigio euanescere; ac præterea cum Pythagorici geminam rerum omnium classem fecissent. 3. Phys. Com. 13. inque earum altera & bonū & numerum imparem statuissent, & in reliqua malum ac numerum parē; inde nonnullis impar numerus absolutè in precio vbique fuit, & dualis seorsum immundus euasit: cùm tamen hic primus numerus sit, & proinde hac ratione cæteris venerabilior. & Lucæ 10. iubentur Discipuli ire bini, & Ecclesi. cap. 4. dicitur, *Ubi soli, qui si ceciderit, non habebit subleuantem se, si fuerint duo; sese mutuo fouebunt: & Charitas, quæ est vinculum perfectionis.* Col. 3. decernit? duobus præceptis absolui, dilectionis Dei videlicet & proximi, Matth. 22. Sed & præterea, si numerus hic immundus est, quod ab vnitatem recedit, vt fermè assignatur in causa (quapropter & Pythagoras apud Diogenem Laertium inde existimabat illum tanquam materiam effici, aut etiam tanquam mulierem, sicut Macrobius lib. 1. in somnum Scipionis loquitur) erunt immundi magis ternarius, quaternarius, & reliqui postremo omnes, qui ab ea longius progrediuntur. Nec ad rem facit quod ab vnitatem diuidat, cæterisque prior ab ea recedit; etenim, nec tam longè quoque abit. & S. Thomas in Epistolam ad Hebræos capitulo decimo, omnes numeros ad denarium vsque imperfectos esse affirmat quem & perfectum inde esse existimat, quod ex partibus aliquotis confurgit, & terminus est omnium numerorum, 2. 2. q. 87. 1. & nihilominus omnium maxime

D. Hieronymi opinio.

Dubitatio contra D. Hieron. opinionem.

maximè ab vnitate recedit numerus binarius. Itaque indifferens (vt arbitror) est & vt aliquando malum ita etiam aliàs bonum significat: quod & D. Aug. super Ioannem cap. 5. illis verbis patenter, ac meliori iudicio explicat, cum ait, *Binario ergo isto numero cum aliquid boni significatur maximè bipartita charitas commendatur &c.* Probabilior igitur responsio est vt vel clausula hæc, *Et vidit Deus quod esset bonum*, in priscis codicibus Hebræis, similiter hoc loco atque alijs in locis scripta haberetur: nam & Septuaginta eam in sua versione habent, & D. D. Ambrosius, & Chrysostomus illà interpretantur, vel certè à laudando secundæ dici opera ideò Opifex abstinerit: quoniam non fuerit nisi tertia die à se absolutum. Dum enim inchoasset aquas digerere, & certis in locis distribuere (qua dispositione aptabantur homini cæterisq; animantibus, Elementa, & venustatem admirabilem orbis consequebatur) supremam tamen manum tanto operi non nisi tertia die imposuit, ac terram à naufragio liberatà, vt D. Ambr. loquitur herbis, arboribusq; vestiuit. Quamobrem vides in huius diei expositione bis dici Deum vidisse esse bonum, iuxta geminum nimirum hoc opus quod factum fuisse scribitur, id est, & iuxta distributionem, assignationemq; locorum aquis, ac præterea quod terrà plantis vestiuerat. Et hanc esse Rabbi Salomonis & Hebræorum communem responsionem ex nostris viri docti multi testantur, eiq; subscribunt.

Itaque absoluturus inchoatam aquarum dispositionem, quam pridie Deus felicissimè inchoauerat, ita nunc loquitur, *Congregentur aqua quæ sub cælo sunt, in locum vnum*, Dixit, *Quæ sub cælo sunt*, ad differentiã aquarum quæ & supra cælum collocauerat, & in aere, nubium videlicet, & id genus aliarum rerum quæ in sublimi gignuntur, quibus quoq; locum vnum assignasse videri potest, totum nempe aerem, aut terræ mediam eius (vt vocant) regionem. Physici enim vniuersum aerem in tria interualla, seu interstitia, partiti iam pridem sunt, quorum supremum vicinitate sua ad elementum ignis existimant iugiter flagrare, & æstuarè, in quo & cometæ, capræ saltantes, & igniti reliqui vapores visuntur: ad quod nec Olympus, nec mons alius reuera vsquam in tota terra pertingit: Et si enim de Olympi altitudine multa scribantur, ac præterea in insula Tamena, quæ vna est ex Canarijs (vulgo dictis fortunatis) montem tantæ altitudinis esse ferant, vt cacumine fumum semper emittat, medio niuibus sit onustus, ac imo vireat: non tamen, aut Olympus vsque adeò attollitur, aut huius Tanerix montis cacumini hoc cõtingit, quod calore vicini ignis, vt existimant quidam, soluat: sed magis exhalatione quadã perenni, quæ ideò per superiora tota fertur, quòd mons latior sit in medio, quàm in apice, & rursus latior adhuc in radice, quàm in medio, atque adeò latera à centro plurimum distent. non igitur ille, aut alius mons flagrantissimus id in interstitium attingit. Sed & secundum interstitium est infimum hoc interuallum quod incolimus nos, & radiorum Solis repercussione à terra tepidum fit, & vsui viuientium est cõprimis accommodatum: ac deniq; tertium id quod inter hæc medium dicitur quod obscurum faciunt, & frigidissimum, nõ natura (aer. n. totus natura calidus est, quamuis Cardano lib. 2. de subtilitate, & ante hunc alijs quibusdam

Nullus mons interstitium interuentium attingit. Solinus cum primis & alij.

Sic sanè et Cardanus existimat. lib. 1. de varietate. c. 4.

quibusdam frigidissimus sit) sed extremorum comparatione, & alijs de causis quas consulto prætereo (quod nõnullè quidem earum ambiguae mihi sunt) & nubes, niues, & grandines, & huiusmodi in medio gigni volunt. sed esto hæc ita sint, vt rō sanè esse fert, non tñ nubes & pluuix vni prouinci iugiter imminēt, aut in vna aeris nobis cõspicua parte perpetuo insidēt nisi fortè Cimmerijs; sed hic vel ibi prout mortaliū cõmoda Dei prouidentia vidit exigere. Quapropter, aquæ cælestes non sunt iussè abire in locum vnum. Et rursus, quoniam in gemino loco antea dispertitæ fuerant (sicut diximus) super cælos altissimos nimirum, & supra aeris partem aliquam; vt nemo proinde causam querat, cur etiam cælestibus iussum non fuit, vt in locum vnum abirent, subcælestes igitur solæ in vnum locum, hoc est, in vnam spheram omnibus hominibus obuiam & notam quam & Oceanum fermè vocant in præsentem iubentur abire, mansuræ ibi perenniter: nec sanè quia in varijs locis tunc essent dispersæ, sed quia cum totam terram ambirent, ac tegerent, cuncta fermè loca occupare sub cælo videbãtur.

Secesserunt ergo ab amplissimo illo loco in præsentem, & compactæ partim quidem in Oceanum & Mediterraneos sinus, partim verò intra terræ viscera abdita decurrerunt, ac proinde in angustias desuper redactæ euestigioq; terra vtrinque emergere, ac prominere arida visa est, quæ illis antea vndique operiebatur (vt dixi) ac *Tou va bou*, inanis, & vacua, siue incomposita, & *Aroatos*, hoc est, inuisibilis erat: Latebat enim hæc tanquam *Thesaurus* ingens quidam sub aquis (non profectò qui esset, sed qui futurus paulò postea erat) & latebat Mundum Dei sapientia. atqui Ecclesi. 10. dicitur, *Sapientia abscondita, & Thesaurus inuisus quæ utilitas in vtrisque?* Proinde Opifex dixit, *Congregentur*, hoc est, coangustetur, *Aqua*, ac veluti Forerius in Esaiam cap. 28. ex verbo Hebræo adnotauit, ratione quadam veluti Geometrica circumscribantur, aut etiam Arithmetica quod Boetius cecinit:

Tu numeris elementa ligas.

Et certum hunc particularem locum obtineant, *Et appareat arida*: etenim plus nimium madida & aquis pota, nullo vsui mortalibus esset. Creauerat autem eam præcipuè Opifex, sicut & reliqua corpora, ut mortalibus prodesset: eam proinde supereminere aquis quibusdam in locis uoluit: quã obrem & Psalmus 134. bonitati, & gratiæ Dei opus hoc maximè adscribit: *Nec enim dixit qui firmavit terram super aquas, sed qui extendit, aut etiam expendit terram super aquas*, cum nimirum natura deberet tota subsidere cum grauissimum omnium elementorum, atque crassissimum sit, & proinde medio axe libratum: quamquam & si firmavit dictum est, sensus planus est firmam, ita eam fecit ut quasi in aqua requiem habeat (& de terræ parte sermo, est quæ eminet aquis) ac nunquam mergatur. Hæc certè causa est cur ita iusserit Opifex, quamquam & qui in solam Dei uoluntatem hoc factum reijcit, non propterea Deum uituperat, sicut Cardanus lib. 2. de subtilitate calumniatur: enimuero hoc dictum non est, ut hic ineptè interpretatur, Deum absque ratione fecisse, sed magis summa quadam ratione, quæ tamen nobis nec perspecta sit, nec cõprehensa vnde & Dñs Matth. 2. ait, *ita pater, quoniam sic placitum fuit ante te*; Cæterum parum refert, si cum Caetano

Terra Thesaurus.

Gaietano quispiam legat, *Congregabuntur aquae, & apparebit siccum*. nam diximus aliàs, Hebræos futuro indicatiui modi frequenter pro imperatiuo vri: quomodo hic fuisse vfos omnes fatentur: licet præterea & pro futuro intelligendum sit. Nam sicut D. Basilius adnotauit, ipsa aquarum natura, hoc præcepto compellente, nunc quoque currit ad mare: Vnde Ecclesiast. primo dicitur, *Omnia flumina intrant in mare*. Sed ita amènè & eleganter loquitur cum hunc D. Ambro. Latinis verbis persequitur, vt volupe nobis fuerit cum loquentem audire: *Ex illo ergo currit aqua, fontes labuntur in fluuios in freta currunt flumina lacus deriuantur in maria, ipsa sese aqua præcedit, urget, & sequitur, vnus est ductus, vnus est corpus*. Iam verò & Cabalistæ hac ductiõne, quòd ad id flumina sua sponte decurrunt, & minimè interim mare turgeat; ac rursus quod originem suam inde illa trahant; censent mare esse perspicuum symbolum Diuinitatis, à qua & ad quam omnia tanquam ad natium locum concito veluti gressu properant: conseruat enim ea & fouet, vt proinde èt dixerint locari omnia in Deo, quem ob id quoque Hebraicè interdum *Makom*, idest locum nuncupant.

Mare symbolum diuinitatis.

Quæstio quò facta fuerit illa aquarum congregatio.

Non totus aer ex aqua dicitur.

Scriptis de his latius Guillandinus in sua Papiro.

Verù quæritur hic, quomodo facta fuerit illa aquarum congregatio. Et sunt profectò complures, in quibus & Sanctus Tho. esse videtur. r. q. 69. art. 1. qui motu locali quodam, ac descensu facta fuisse putant: cum enim elementum terræ viscera multa haberet, & cauernas præterea, ac fistulas, meatus, specusque & longè, ac latè patentes, qui omnes vacui erant; nunc Deo iubente pars magna aquarum motu decliui, præcipitiq; sese in illis recepit, & confestim terra veluti inde prodire & emergere visa est. Nam cum immensa fermè initio esset aquarum vorago, & magna earum pars superiori die fuisset super cælos omnes recondita, & alia etiam in aerem (nubes, & id genus res) pertransisset; terra protinus conspicua euasit. Non putet tamen totum aeris elementum ex aqua fuisse hodie effectum, quemadmodum indocti nonnulli arbitratur: Elementa nanque, & si mutua corruptione inuicem sese secundum partem gignant, augeantq; non tamen secundum totum, etenim quòd secundum totum gignitur elementum, esse non potest. 5. Meta. 4. In terræ igitur latebras illas & subterraneos specus ingens aquarum portio lapsa est, qui in causa etiam num esse possunt, vt alicubi inueniantur pisces in terra procul à fluuijs & mari, qui suauès, quoque esui sunt, quemadmodum Athenus lib. 8. ex Polibio lib. 35. ac Theophrastus in lib. de Piscibus, & Plinius lib. 9. cap. 34. testantur. Nam & Nicolaus Damascenus libro Historiarum 104. meminit Mithridate bellum gerente circa Apameam Phrygiæ, stagna quædam, fontesq; & fluuios motu terre repente erupisse, in quibus ingens esset piscium multitudo, vt quod Arist. in libello De respiratione scriptum reliquit, inueniri pisces fossiles qui intra terram degunt, his contestibus verum appareat: sunt enim sub terra lacus, & viuaria à natura veluti occultata, in quibus pisces informes tardiq; procreantur: quod & Seneca lib. 6. quæstionum naturalium etiam scribit: vt proinde terra vndiq; madida sit, ac veluti sponsia. Motu locali igitur tanta aquarum immensitas delapsa ad terræ viscera cum sit, effectum est, vt terræ extrema superficies sicca, aridaq; prodierit: sicca, inquam,

non

non sicuti arenâ, aut cinis, quæ steriles sunt & in frugifera; sed non ita sicuti antea madida, quin potius sic compacta, ac dura, vt pedibus animalium calcarî, teriq; possit, ac radices ab arboribus in ea figi & stabiliri. Quanquam præterea totum hoc elementum esset à sui conditione natura siccum, prout & nunc quoque est, & (ni fallor) in summo, & si recentiores philosophantes in dubium reuocent. Cum itaque aquis obruta tota esset, & minimè conspici posset, factum nunc est, vt vtrunque emergeret, prominensq; veluti videretur, & obtutibus nostris sese offerret.

Sed aduersus opinionem hanc excipi permulta possunt. & primùm quidem: quia hæc non tam fuisset aquarum congregatio quàm dispersio, si tot specus, cauernas, fistulasq; permeassent. Rursus, non se se aqua recepissent in locum vnum, sed in multa. Tertio, non admitterent meliores Philosophi eos meatus fuisse vacuos.

Contra modum huiusque assignatum.

Quare existimant alij auctores alteratione quadam, nempe condensatione & concretione aquarum hoc euenisse: cum enim antea rariiores essent, immensum occupabant locum; vt vero, Deo iubente, concretæ sunt, & condensatæ, inque angustias veluti redactæ, Oceanum sibi retinuerunt, locumq; sub aere terræ superficiei conuexæ concesserunt.

Assignatio aliter modi.

Ego verò primùm non video, quomodo inconfusissima illa perturbata ac lutea elementorum miscella, quam tunc temporis ij fuisse arbitrantur, aquæ rariiores essent; nisi fortè facta pridie aeris extensione, & igne suo in loco sito, vt volunt. & tunc non satis assequor, quin vtroque modo potuerit id effici quod isti disputant. Agnoscimus enim subterraneos specus, & aquarum receptacula etiamnum existere. ad hæc, maria permulta, & sinus innumeros angustos, & latos: nec tamen dispersionem aquarum propterea nuncupamus, quoniam continuationem ad Oceanum habent, ad quem per arcanos terræ poros, & meatus hinc & inde decurrunt tanquam ad vnum communem ac præcipuum illis assignatum hodie locum. Amplius, dici posset eas fistulas tunc temporis non prorsus inanes, & vacuas fuisse, sed sic vocari, quia rariori corpore, nempe aere essent repletæ, qui aduenientibus aquis locum dederit, vel ad superna euanescente, vel concreto in aquas: sunt enim hæc omnia rationi consentanea.

Opin. Auctoris

Ex his verò sequitur, cum antea vtrunque elementum, aqua nimirum & terræ, concentricum esset, nunc Dei prouidentia effectum fuisse eccentricum. Loquor autem de centro magnitudinis vtriusque corporis, quanquam fortasse centrum grauitatis vtrique commune nunc etiam sit, quod & centrum Mundi est. Scripsit de his Cardinalis Aliacensis, in quæstione quarta, super spheram, sed ita, vt eruditi ab eo permulti (nec temerè profectò) meliora desiderent. Emergit igitur terra ex aquis Dei prouidentia, quæ hominis gratia cuncta elementa fecerat, & opportunam ei mansionem parabat, hoc est, in qua respirare, & alimentum cum ipse, tum animalia cætera capere possent. ergo, vt de nouo res-

N

petam

petam quod res admiratione digna magnopere est, etsi aqua comparata terræ ambire hanc natura deberet, quod sit ea minus grauis; comparata tamen mixtis corporibus, & cum primis animalibus, quæ perfectiora sunt: (sunt enim minus perfecta gratia perfectiorum) ac proinde Vniuersi beneficio, cuius ipsa quoque pars est, & cui veluti prospicere inferuireque singulæ eius partes cum primis solent: (sic enim ne vacuum detur, graue tanquam naturæ suæ oblitum, conscēdit.) & comparata quoque Opificis voluntati, quæ est præcipuum vniuersi bonum, & cui inseruit totus naturæ ordo; nullam patitur propterea vim, si eam non ambit: Etenim vel ipse Auerroes nō admodum pius in 4. Cæli fatetur elementa cum cælestium corporum impressiones & motus sequuntur, vim nullam pati: quoniam naturæ ordo exigit, vt inferna à supernis agātur reganturque: cui & S. Tho. in 2. d. 14. assentitur: & exemplo periclitatur corporum cælestium. siquidē corpora quæ illis subsunt, eō felicius & constanter motum eorum videntur exprimere: quod sunt illis propiora: & quod magis remota, solent, eō infelicius motum illum retinere: Quod elemento aquæ palam euenire perspiciamus. Nam quia à conuersione cælestium corporum procul distitum est, vix vestigium quoddam eorum motus circularis in fluxu, & refluxu adumbrat. Quamobrem, nec ignis cōuersio in propria sphaera potest violenta dici, nec aquarum recessus à tota terræ superficie coactus; sed consequitur potius, vt vnius corporis simplicis, geminus naturalis motus existat, alter scilicet à forma intranea & natura specifica, & reliquus à prima forma externa & vniuersali, quæ & primam efficiens est, siue (vt nonnulli loquūtur) primus à natura naturata, alter verò à natura naturante: quanquam & prior ille ab Opifice Deo fit. *Cogita* (inquit D. Basilius, quod *Dei vox natura est creatrix*, hom. 4. Et quando S. Thom. & Simplicius posteriorem motum vocarunt aliquando quidem supra, aliās verò & frequentius præternaturalem, ad solam specificam & intraneam formam respexerunt.

5. *Meta. 6. sem*
piterna carere
violentia.

2. *num Oceanum*
alium terræ
fit.
Opinio Caietani,
& Card. Contareni.

Est autem hīc & alia non contemnenda inquisitio, num superficies illa terræ, quam homines, animalia, plantæque incolunt, Oceano communi aquarum loco emineat, nec ne. Et Caietanus quidem arbitratur superficiem terræ illam quam spectamus, altiore esse mari: quia sensu perspiciamus flumina ad mare decurrere: quæ res profectò declarat hoc esse terra dipressius. Et potest hoc quoque inde persuaderi, quoniam vim pareretur Oceanus si ab obruenda terra tam diu detineretur: sed & Cardinalis Contarenius, libro secundo de Elementis, in hanc sententiam proficiscitur.

Opinio Arist.

At verò & munitiorem, & veriorem putò oppositam partem, quod rationibus primū, moxque sensui, ac verbo Dei, & postremo clarissimorum virorum testimonijs sit magis consentanea. Rationibus quidem quod sicut locum sibi corpora vendicant, quoniam quanta sunt, ita situm ratione qualitatū, leuitatis nimirum & grauitatis: atqui terra omnium elementorum grauissimum est, aqua verò non vsque ad eō: ergo illa sua natura subsidet, & hæc natura sua eminet. Rursum, in secundo

de Gene-

de Generatione, dicitur decuplā esse aquæ proportionem ad terram: vindicat igitur aqua locum sibi superiorem terra. Sensu autem, quia testantur nauæ, sese non semel animaduertisse cum à litore soluunt conscendere; præsertim autem extra Gaditanum & D. Basilius fidem facit, hoc ipsum similiter illis euenire qui sinum Arabicum ingrediuntur. Ad hæc & verbo Dei: quoniam Iob 38. & Hieremiæ 5. ab eiusmodi maris tumore ac eminentia super terram, & quod nihilominus ne hanc peruadat, & absorbuat, procul arcetur, Scriptura commendat, deprecaturque insignem Dei potentiam, prouidentiam, & phylantropiam. Sed ipsum audiamus Iobum ita dicentem: *Quis conclusit hostijs mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens, cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud, quasi pannis infantia, obuoluerem? Circumdedit illum terminis meis, & posui vestem, & hostia, & dixi, Usque huc venies, & non procedes amplius, & hic confinges tumentes fluctus tuos.* Sed & versiculus Psalmi 103. *Terminum posuisti quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram,* hoc ipsum confirmat. Hieremiæ autem verba hæc sunt: *Me ergo non timebitis (ait Dominus) & à facie mea non dolebitis: qui posuit arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit; & non commouebuntur, & non poterunt, & intumescunt fluctus eius, & non transibunt illud.* Salomon quoque Prouerb. 8. sic: *Quando certa lege, & gyro vallabat abyssos, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos.* Et ita opinatur Maior, primo, distin. 44. questione sexta. sed & Petrus de Appono cognomento Conciliator differentia. 13. per multas afferre conatur causas, quibus fieri à natura existimat, ne aquæ totam terram obruant: quæ tamen a commentatore Sphære capitulo primo, non insulsis argumentis repudiantur: vt Theologus propterea verius ac certius doceat cum affirmat Dei voluntate ac iussione initid hoc vtrique elemento euenisse. Quanquam præterea & stellas voluntatis suæ exequutrices potuit Deus creasse, quæ cum Solis ardore vehementem aquarum multitudinem in Zona torrida absumerent, atque in aerem conuerterent: vt quæ in septentrione gignuntur aquæ, terram ibi non deglubant, & absorbeant, ac voluerit eas tanquam Meridionalibus suppetias sedulo afferre, & perenniter ad Austrum decurrere. Quamobrem & hoc quoque prouidit, vt Pontus Euxinus solum altius habeat, ac subinde Bosphorus Thracicus decliuus: (quapropter, & vtrouique aquæ non refluunt) ac ita deinceps depressum, licet non vbique equaliter, vt illinc aquæ perenniter defluant ad Meridiem, ac magna celeritate. Quam etiam ob causam præterea euenit, vt fiant sub Zona torrida assidue pluuia, Sole nimirum largos & iuges vapores in sublimi attrahente, ex quibus amnes, fluuijque longe, lateque patentes gignuntur decurruntque, Indus, Ganges, Niger, Maragnonus, Dabaida sanctæ Marthæ, & quem vocant Vmperiam, & commodis salutique incolarum ita consultum iri Deus voluerit.

Non desunt quoque, & luculenta sapientum hominum testimonia, qui stant contra Caietanum, & Contarenum. Arist. enim (teste Auerr. primo Cæli. com. 22.) nuncupauit ultimam aquæ superficiem (hoc est, concauā)

N 2 Mundi

Mundi medium, & concavum orbis Lunæ, vltimum, seu extremum: atqui constat terram esse medium Mundi, *Tellurem* (inquit Claudianus) *medio librauerit Axe.* hæc ergo suapte natura depressior aqua est. Cicero libro primo de Natura Deorum: *Mare* (inquit) *cum supra terram sit, medium tamen terræ expetens, congregatur undique aquabiliter, neque redurdat, neque effunditur.* Plato luculenter etiam id asseuerare in Thimæo videtur. Ac præterea ex nostris D. Dionysius, vir Apostolicus, D. Basilius hom. 4. vbi & Aegyptum mare Rubro inde probat esse depressiorem & humiliorem. Quod qui pelagus Aegypti cum Rubro pelago coniungere voluerunt Sesostris Aegyptius & Darius Medus, quod volebant non potuerunt, ob inundationis periculum, perficere. & consentit Theodoretus in Cathena. Psal. 32. nam & existimant Dauidem, ideo ea vsu esse metaphora, *Congregans sicut in vtre aquas maris*, quod hoc fuerit ab Opifice Deo certis terminis circumclusum: quanquam D. Basilius aliam litteram habere dicit, *Congregans sicut vtre aquas maris*, videlicet, quod ad instar vtris mare sese habeat: etenim quandò ventis concitatur fermè intumescit ac distenditur, & cum tranquillum efficitur, deprimitur & contrahitur; vt facile possit quis hanc vtriusque Cardinalis opinionem tanquam parum probabilem his quoque testimonijs, sacris videlicet, ac prophanis, refellere: sed & fluminum decursus ad mare hoc potius declarat. Littora, & oras maris esse dipressiores terra, non autem totum Oceani contumtum ea esse humilium: quinimmo & interdum perspicimus rejci retro à mare flumina, præsertim cum inæstuat, ac veluti ebullit. quod sanè indicat sola potentis Dei manu, ac iussione, *congregantur &c. & appareat arida*, detineri, ne terras omnes absorbeat, deglubatque: cuiusque etiam prouidentia factum est, vt permultis in locis obiectas sibi habeat ingentes arenas, altissimos montes, & durissimas rupes, quas nec frangere possit, nec superare.

Ad rones Caietani & Contarini.

Et cum hæc ita se habere existimem, arbitror tamen Caietanum, & Contarenum improbari prorsus aut redargui non posse, quod hæc eadem ipsi non viderint: erant enim acutissimi ingenij, & doctrinæ incomparabilis: vnde & pro virili eis occurrerunt, Caietanus cum primis, quippe qui subindicat commendari quidem Dei potentiam, quod detinuerit mare ab obruenda terra: sed non hoc esse, quia mare altius terra sit, sed magis, quia fecerit Deus partem illam terræ quam perspicimus, & incolimus, eo eminentiorem. quare & Psalm. 134. ait, *Qui extendit terram super aquas*: cum tamen hæc natura ei deberet subsidere, vt rationes quas attulimus probant. Itaque Caietanus in hoc miraculum esse voluit (ni ego intelligentia fallor) vt fuerit hæc terræ superficies Dei prouidentia super Oceanum eleuata: alij verò auctores, tumorem maris ab eadem prouidentia detineri, ne hanc vbiq; sese depressiorem absorbeat. Et cum vtraque opinio Dei libertatem & infinitam potentiam declaret, & probe saluet, ac minimè desint Scripturæ, quæ vtrinque faueant, parum refert, vtram quis sequatur: sed nihilominus secunda, vt multò pluribus placet, ita quoque mihi videtur sincerior & pluribus Scripturis magis consentanea.

Nec

Nec verba D. August. 7. de Ciuit. cap. 30. obstant, *Sic administrat omnia quæ creauit, vt etiam ipsas proprios motus exercere & agere sinat.* perpedit enim, quod in pluribus Deus efficit: ac fortè etiam, proprios motus vocat illos, qui non ab intranea duntaxat forma, sed Deo quoque iubente, rebus oibus insunt. Cæterum difficilius erit dubitatio, si terra toto elemento aquæ maior est, hoc est, nõ solo Oceano, & mari Mediterraneo, sed fontibus quoque fluminibus, lacubus, paludibus, & id genus oibus vti Cardano, lib. 2. & Alexandro Picolomineo visum nuperrimè est, quam re hic Italico libello latius & disertius disputat ac multis argumentis eiuusmodi contendit, ac certè & meliore methodo progreditur quam Cardanus, & fortioribus rationibus nititur, cui tñ ne assentiar verbi Dei, auctoritas sacrosancta facit, quæ mihi omnium demonstrationū instrumētum est, ac ipsis quoque sensibus à me antefertur. Nam quod qualeve miraculū, rogo, esset, si mare terram totam non obrueret, qñ hæc corpulentior & vastior illo esset? Frustra igitur sanctæ Scripturæ locis citatis, à repressione maris, ne terram deglutiat, Dei potentiam tantopere nobis cõmendant: & cum in terra sint præterea immensæ aquarū voragines, quas illa tanquã vtero gerit, quia & sub aquis aquas, ad imum vsq; reperias, & ad hæc in summis montiū, atq; in imis, vt tota his plena ac tanquã spongia esse videatur; quò nõ multò magis mare cum tota aqua reliqua in vnum locū (cogitatione) redactū tota terra maius nõ esset? Licet ego non admodū abnuerem fieri posse, vt Scriptura vniuersum elementū aquæ (locis adductis) appellauerit mare (per synecdochem, videlicet ac per metonymiam) quia nimirum pulcherrima quadã serie, & fermè nullibi interrupta, aquæ infernæ per abditos terræ poros, & meatus, cum eo omnes consentiunt, & iunguntur: cuius rei profectò manifestam indicationem nobis præbent, amnes & torrétes, qui ad Oceanum deniq; omnes decurrere iugiter videntur. Sed nec fuisse, aut à nautis, aut à quoquam ita dimensum Oceanū arbitror, neq; ita examinatas reliquas omnes aquas, vt de tota elementi aquæ magnitudine, hoc est, de lōgitudine, latitudine profunditateq; illius, certam ferre sententiã aut Picolomineus, aut alius quicumque facile possit: quinimmo Cardanus loco citato ait, velle adamussim certam in his quærere quãtitatē, esse insaniam, & scitū est Pij II. Pont. Max. apophtegma, *Mensores cæli & terræ, magis videri audaces, quam veros.* & illud D. Gregorij Nazianzeni. lib. 3. de Theol. *Ciatio mare metientes*: cuius rei specimen quoddam mihi profectò præbuit, præparatio illã quam Picolomineus super terræ globum quendã se fecisse. cap. 4. & 5. scribit. Ac illud præterea vsu sæpe expertū est, nõnulla in rebus exiguis ex animi snia mensuribus successisse, quæ deinceps in eiusdē generis ingentibus rebus (seruatibus quoque mensuris, & proportionibus) illos ipsos expertos fefellerunt: & qui nauigant multis erroribus sæpe aguntur interdū quidem sponte, aliàs vero & frequētius vario incertoq; ventorū impetu sinuosa itinera, hoc est, non rectè peragrâtes: & proinde ambitum terræ, certo aut scire, aut metiri minimè possunt, sed multo maiore esse existimant, q̃ reuera est. Rursum, cū hic opifex ait, *Congregentur aquæ oēs quæ sub cælo sunt, in locum vñ, & terra appareat arida*, nõne patèter aperit, hæc fuisse tunc tps aquis vndiq; tectã,

Cardani, et Alexandri Picolomini opinio, quod terra, maior aqua est, examinatur.

Interest ergo plurimum inter duorum eiusdē patriæ & gentis hominū de re hac iudiciū.

N 3 atque

atque aded mole & corpulentia minorem aqua: alioqui quō ab a qua vndique ac tota complecti potuisset. Porro autem hoc ipsum quoque Moses non obscure antea illis verbis significauerat, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*: quemadmodum ibi dicebamus. Si igitur aqua terram totam tegebat, ac non esset tanquam putamen, quod nucleum tegit (exile videlicet, ac minimè profundum) maior planè tota terra, secundum omnes dimensiones erat: Ac ne existimaremuisse hanc aliquando ab Opifice ita imminutam, vt mole euaserit, ea minor, Spiritus sanctus, illis ipsis Iobi, Dauidis, Salomonis, & Hieremiæ, oraculis quæ paulò antea difertè disposuimus, nos denuo certiores facit, persistere illam etiamnum amplissimam, & vastissimam, hoc est, tantam quæ nisi Dei prouidentia detineretur, facile terram totam peruaderet, & obrueret, quemadmodum obruebat, cum initio creata elementa fuerunt. Amplius, si diluuij Noatici tempore, tantum halituum Maris & reliquarum aquarum in imbres versum est, vt vna cum iugi illa eruptione aquarum, quæ subtus terram erant intra quadraginta dies, & noctes totam terram submerserint, ac multis cubitis altissimum oëm mōtè cooperuerint; quō rursus aqua non multo maior tota terra est? Neque enim, aut dilapsa aqua illæ ex altissimis calis sunt, vt à me aliàs dictum est; aut eas nouo ac insolito modo eo tempore Deus auxit, quamuis nouo, & admirabili quodam modo eas ita ingentes sursum (quod non potuisset natura) euexit, & fluere deorsum postmodum fecit. Denique hæc nouitia opinio sanctis Patribus omnibus, qui in hoc primum caput Genesis scripserunt, & sunt eorum volamina ad manum, videretur à veritate prorsus, ac toto cælo, vt dicitur aliena: Quinimo & præclaris Philosophis, Platoni in Thimæo par. 3. Aristoteli, & Auerroï 4. Phys. 46. 1. Cæli 97. 2. Cæli 94. & 102. & alibi, ne cæteros frustra commemorem, quod celeberrimos hos authores probè eos perspexisse intelligam, & partim quidem commodè interpretari conatos esse, partim verò excusasse, quod aliorum narrationibus adducti illa scripserint, à quibus nec tota terra habitabilis cognita fuerat, nec Oceanus navigationibus perspectus & mensus. Cum tamen & Plato à figuris Geometricis, & Aristoteles, atque Auerroes ab elementorum leuitate, & grauitate, ac denique naturis ita pronunciauerint, non autem à narrationibus, aut ab experimentis. Ad hæc in acromaticis, in quibus ex proposito rem quaqua versum tractabant, & quod videbatur rationi magis consentaneum proferebant: quæ nunc ideo à me commemorantur, vt excusationem illam quam ijs afferunt intempestiuam esse in hac causa ostendam; & ea probem, ac laudem, de quibus Picolomineus nos quidem rectè admonuit, ac in præsentem ipse quoque admonetur à nobis, nimirum non esse de Aristotelis deq; cæterorum Philosophorum mente in propositis controuersijs, vbilibet diiudicandum, cum sæpe ex aliorum sententiâ illi verba facere consueuerint, quando de illis obiter, ac tanquam per transenam loquuntur: sed ibi eam cum primis spectandam esse, vbi rem tractant, discutiunt, ac diffiniunt, quæ omnia & vera esse fatemur, & patenter aduersus illum pugnare non dubitamus. Sed Physicis, & Geographis accuratius examinandam hanc opinionem relinquimus,

relinquimus, quam nisi huic verbo Dei esse minus consentaneam (vt dixi) atque aded vel saltem indirectè (quomodo S. Thomas loquitur) orthodoxæ nostræ religioni aduersari, officereq; existimarem eam in præsentem Theologus penitus præterijsem: etenim qui diuinam auctoritatem sequimur, ac caelestem doctrinam profiteamur, quomodo aut dissimulare, aut etiâ non pro viribus demoliri omnem altitudinem se se extollentem aduersus scientiam Dei conabimur? (2. Cor. 10.)

Et factum est ita. Imperio igitur Dei, mira quadam naturæ propensione ad mare tanquam ad illis assignatum locum etiamnum aquæ decurrunt. Nec dubitandum profectò est, si quam vim habet locus seruandi rem locatam ac fouendi, ab Opifice habere.

Et vocauit Deus aridam terram. Per Adamum, scilicet, quem naturas, & facultates elementorum probè docuit: nullus enim rei nomen imponit quam ignorat. 4. Meta. 10. & 7. Meta. 54. Est enim nomen definitio complicata & obuoluta; quemadmodum definitio nomen est explicatum & expositum, Eustatio teste, in 1. Aethicorum: vt proinde insaniant, qui Adamum simplicitatis, ac rerum ignorationis accusant, cum minimè dubitandum reuera sit, eum & per species inditas, & Angelorum ministerio, ac Dei oraculis edoctum fermè ad miraculum vsque fuisse. Et manifestant hæc verba, fuisse occupationem superius, cum terra dictum hoc elementum fuit: nec enim tunc temporis hoc ei nomen inditum fuerat, sicut nec ad impositionem vsque nominum, quæ Adamus rebus omnibus indidit. Et hic cōmentarius repudiari profectò non potest: sed veruntamen, potest etiam quod dictum est, *Vocauit*, pro eo quod est, *Fecit*, exponi: quomodo & aliàs crebrò in Scripturis capitur: huncq; sensum hæc oratio faciet, *Et fecit Deus terram aridam*, eiectis nimirum ab ea aquis. & synecdoche est: quia non illam totam, sed partem eius duntaxat aridam fecit, illam videlicet, quam animalia & homines colerent.

Congregationesq; aquarum appellauit maria. Glossa obseruat Hebraicè esse congregationem minori numero, Septuaginta autem, Synagogas dixerunt. Est autem synagoga eorum quoq; congregatio, quæ ratione carent, quemadmodum Isidorus lib. 1. cap. 8. affirmat. quare & aquarum & pecorum est: cum Ecclesia conuocatio quædam & cætus rōne vtentium, propriè sit: & proinde augustum magis, magisque splendidum nomen est Synagoga. Vbicunq; igitur confluentias aquarum perspicimus, & nos diuersis nominibus ab earum inter se differentibus qualitibus cognominamus, Hebræi vno nomine maria nuncupant. Quod, quia Porphyrium latuit, indoctus Euangelistam reprehendit, quod lacum Tiberiadis mare nuncupauerit, sicut D. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis memoriæ prodidit. Quamquam nos maria appellamus illorum aquarum sinus, quæ salte sunt; dulcium verò dicimus lacus & paludes: quare mare nobis ab amaritudine dictum est, Hebræis verò *Iam*, inuersis litteris aliquot nominis *Samaim*, à perpetuo fremitu, ac stridore.

Sic fremit semper, sic semper littora plangunt.

Et quoniam etiâ lacus fremere, ac tumultuare flantibus ventis solent inde vt

N 4 conijcio

Assignat Picolomineus in libello citato rationes vnius, cuiusq; cōsentie nominum.

Pater Flamerus tamen, scribit Hebræos existimare iam esse vocem Syriacam, sed nos Stanchum sequi sumus.

coijcio Hebreis dñr maria. Quorū præterea lacuū, & si nōnulli falsi, amariq; videatur, quia tñ ex accidenti id fieri existimatur, eos Latini maria nō appellamus, nimirū quod vel eorū aqua, fistulis aliquibus terræ adustæ infectis, eò decurrat, vel quod præterfluat, & alluat acetosās aliquot, aut etiā falsas, ac sulphureas mineras, sicuti illas esse perspicimus, quæ in hoc Paruino agro. Apponi, & alibi hñr, & dñr balnea. At vero mare ideo falsum, & amarum est, quod sicca quadā, & grossa exhalatione, Solis & syderū perenni actione, à fundo eleuata, totū aspergitur & cōtaminatur, alijs exhalationibus subtilioribus (præsertim aqueis) in aerē conscendentibus, atq; in nubes & in impressiones reliquas euanescentibus: quāobrē & aqua maris corpulentior dulcibus aquis, & densior est, magisq; incalescit, & calorē fortius retinet, siquidē rariora facilius à frigore peruadūtur: & fit mare ab exhalatione illa, & crassius, & pinguius, vt minimē mirum sit, si flāmas ignis non perinde illius aqua extinguere valeat, atq; extinguit ea quæ fluuioiū, & lacuum est: ideo. n. & qui se aquis marinis lauant, celerius exsiccantur. nā, vt Cardanus subtiliter considerauit, in sale oleum continetur: quamobrem quia sal pinguior est, ideo moderatē falsa melius nutriunt. Et hæc mihi rationi magnopere consentanea esse videntur.

Mare non est falsum, quia sedimentum sit.

Quod enim existimant quidam, Oceanum ideo falsum esse quod sedimentum omnium aquarum sit, & sedimenta lotium, sudor, & reliqua animalium excrementa, falsa & amara videantur: ego nullatenus recipio. Quinimmo & arbitror minus rectē sedimentum aquarum dici posse earum parentē ac progenitorē Oceanū: ac puto hoc elementū fuisse initio dulce, hoc est, anteaquā Solis radijs atra illa exhalatione, & malis halitibus aspergeretur & inficeretur. quod & nūc quoq; fluuialibus aquis, quæ pōti fluctibus immiscentur tamdiu euenire perspicimus, quoad putida illa exhalatione non inficiuntur, quinimmo, & esse aquam dulcem in mari nonnulli dixerunt, quod & volunt ex vase ceruo tenuissimo posse deprehendi; quod si tu clausum suspensumque intra maris vndas diem, & nocte detinueris, affirmant dulcis aquæ plenum te esse extradurum: Aristotelemque, ac Theophrastum, & qui vtrunque præcessit Democritum, hoc quoque existimasse contendunt: quoniam omnes pisces ali aqua dulci testati sunt. Quæ si vera sunt, falluntur profectō egregiē qui apud Bedam de Naturarum. cap. 41. summam equorum aquam dulciorem esse profunda putant. Et falluntur quoque Philosophi, quando à maris falsedine argumentum de æternitate Mundi contra Christianos conficiunt.

Et vidit Deus hoc esse bonum. Non hoc ad solam aquarum congregationem & terræ apparitionem, sed ad constitutionem quoque firmamenti, & ad aquarum secretionem pridie factam referas: ita, vt Dei opera in segregandis aquis, in solidandis supernis cælis, in fortificando aere, inque educenda terra ex aquarum abyso, dicta nunc bona omnia sint, hoc est, & vtilia Adæ, & animantibus, & quæ præterea Mundo ornamentum allatura perenne essent.

LECTIO XVI.

ET Dixit Deus, Germinet terra herbam virentem & facientem semen, & lignum pomiferum & faciens fructum, &c. Intelligimus causam nunc, cur iusserit Deus, vt aqua locum terræ concederet: nempe vt hæc herbis, arboribusque vestita, & pulchrior fieret, & habitationi ac vsui animalium (cum primis, hominum) accommodatior, alimenta; illis confestim suppeditaret, ac tanquam ad manus porrigeret. Rectè enim Musonius, ea omnia promptissima esse dicebat quæ igne non indigent; etenim Sapientissimus Prouisor omnia præuidit, omnibus prospexit. Et quamuis terra, & gignere herbas, & producere arbores testā aquis, Deo volente, mox potuisset, non vult tamen rerum Opifex miracula edere, nisi cum vel rerum natura exigit (vt paulò antea exigere visa est, cum mare ita secedere à terra iussum est, vt eminentius existens illam totam tamen nunquam obrueret) vel cum nostræ saluti amanter consulit, vt scilicet verbo eius fidem adhibeamus. Quinimmo hac eadem die qua mare abiuerat in suum locum, capta veluti opportunitate dispositionis ab aquis factæ, terram suo verbo tāquam iactō semine cōfestim grauidam fecit, ac tanta herbarum, fructicum, & arborum varietate vestiuit, quantam, & conspiciamus nunc, & illa tunc temporis capere erat idonea, atq; animalium vibus sufficere perenniter posse intelligebat: vt vel hoc Dei exemplo discant homines opportunitatem, & occasionem ad præclara, & vtilia negocia peragenda non omittere, cum hæc sese illis obtulerit: quod & Paulus ad Gal. 6. & Salomon quoque Eccles. 3. admonent.

Vide Volaterranum. lib. 32.

Obseruent autem Theologi iuniores miram vtriusque classis operum Dei conuenientiam, videlicet & quæ gratiæ, & quæ naturæ dicuntur. Vident enim Scripturas nullam nobis creationis rerum causam aliam assignare, nisi Dei bonitatem: hanc enim vt impartiretur his quidem clarius, illis verò obscurius, Mundum effecit, venustauit & exposiuit: Deinde vident vnumquodque Mundi opus hanc habere connectionem cum alijs, vt quod antecedit causa preparatoria ac veluti materialis eius operis sit, quod illud confestim subsequitur; & hoc tanquam postremum, causam esse finalem antecedentis, & quadantenus etiam formalem: (quidquid enim alterius ratio est, potest tanquam eius formale quidpiam haberi:) vt proinde sibi mutuo opera sigillatim hæc & causæ & effectus (in diuerso tamen genere) existant; mare secedit à terra, & veluti eam præparat, vt germinet: ergo terræ germinatio finis est secessionis maris. Rursum, & germinatio hæc ob animalia & homines fit. Ergo vnum opus est alterius ratio. Simile propemodum quidpiam, in materia prædestinationis Sanctus Thomas in prima quæstione vigesima tertia. & alibi docet: vt enim prædestinationis effectus

Opera creationis indicat quædam tenus opera quæ in salutē dis hominibus sunt à Deo.

in vniuersum, nulla assignari alia causa potest à Dei bonitate, & beneplacito; ita vocationis, iustificationis, glorificationis, cum inter se mutuo conferuntur; posterior, effectus finalis causa, ac veluti forma prioris est: & hic causa est meritoria, quæ & materialis quadantenus dici potest posterioris siue subsequenter; vt quæ facta in maiori mundo fuerunt indices quadantenus ac notæ sint earum rerum quæ in minore perficiendo & saluando fiunt: atque aded hoc quoque loco vsurpare illam D. Pauli sententiam peruulgatam possumus, *Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur.* & locum habeat trita S. Thomæ regula, in 1. q. 99. & 101. art. 1. quæ ait, rectè facere eos qui naturæ conditionem sequuntur, cum eis autoritas deest.

Et dixit Deus, Germinet terra herbam virentem. Toto hoc capite audis Deum imperantem, hodie, pridie, per edie, atq; ex animi eius sententia vides omnia euestigio fieri; quis Imperatoriam eius & augustam Maiestatem non magnopere, quæ so, admiretur & adoret? Terram creauerat initio vacuum, atque aded veluti rudem & sterilem, hoc est, non omnibus quas nunc habet facultatibus præditâ: moxq; emissionem aquarum ad Oceanum, detegerat, & tanquam à longe ad germinandum aptare inchoauerat: nunc verò rem ipsam perficit & ei vim germinandi tribuit, & suo verbo veluti grauidam facit, vt dicebam, neque pro eo dumtaxat tempore, sed pro futuro quoque, ac quandiu hic rerum status ordoque durabunt, & illa vsui hominum erit necessaria: quanquam nunc temporis Solis, & siderum conuersione & luce tanquam communibus organis ad hæc propaganda ille ipse vtitur, quibus tunc quidem minimè vsus est cum ea effecit; ac voluerit præterea vt nunc seminibus, vel ijs quæ seminum officia exercet, antea fecundetur, sine quibus irriti sint motus cælorum, & hominum labores vani. Rerum igitur naturæ & vires à Deo emanarunt: Et si enim à formis profluere hæc videantur, quomodo rectè Philosophi volunt, & vsus probat; vt habeant tamen formæ tales vires, & proprietates, nulla afferri ratio alia potest ab Opificis volutate: & hoc (ni fallor) Moses toto hoc capite exponere conatur. Videsq; vt gradatim in absoluenda & ornanda terra nunc quoque, vt heri, Opifex progreditur, quod & cras cum cælorum ornamenta aggredietur, similiter facturum est. Nō ergo elementa quidpiã procreassent, nisi ea verbo suo Deus antea facultatibus viribusque auxisset, ac fecundasset. Tabet autem primùm, vt herbæ producantur, tum quia imperfectiores arboribus sunt (vt uideas à quo didicerit natura ab imperfecto ad perfectum progredi:) tum verò, quia pluribus animalium generibus deseruiunt quàm arbores. Animalia enim ferè omnia herbis vescuntur: Arborum aut fructibus non oia, sed pauciora. Vt prouisores urbium & puinciarum, ab hoc opifice capere exemplum possint generatim communitati, & multitudini antea prospicere, quàm certis quibusdam, insigniores, licet sint præcellentioresq; cæteris: est enim Aristotele rectè, multò pulchrius diuiniusque gentibus, & multitudini prodesse, quàm paucis. Et herbæ virentis nomine intellige cum primis fruges cuiuscunque generis, quas & in escam Adamo & animalibus die sexto daturus Opifex est. Et vide, num fruges, aliquando

Forma ab Opifice habet vires & facultates suas.

quādo etiam fœnum nuncupantur. Nam quod Matthei 6. Dominus dicit, *Si ergo fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mititur, Deus sic vestit;* non desunt qui de frumento dictum existimant, quod in clibanum vt exsicceetur & commoliatur indeque panis efficiatur, mitti interdum solet. Porro aut & herbam virentem vocari fœnum Ioan. 6. intelligitur, & luculenter in Psal. 71. D. Aug. testatum facit. & sunt qui putat Theophrastum à Mose edoctum fuisse, cum scribit, terram antea herbas, & fruges protulisse quàm animalia: & inde tanquã firmissimo argumento deduxisse, non esse horum sanguine, sed floribus, ac frugibus tanquam antiquioribus Dijs litandum. Ego verò inducere mihi in animum, vt sentiam, non possum, Philosophum hunc existimasse fruges, aut herbas antecessisse tempore animalia, cum æternum fuisse Mundum, vt erat Peripateticus, arbitraretur: sed natura, ac generatione tantum, hoc est, ita, vt si vnum altero tempore vetustius esset, fruges & herbæ essent animalibus antiquiores; & proinde simpliciter dixisse has esse animalibus vetustiores. Hoc ipsum Arist. quoque voluisse, ego sum semper arbitratus, cum 7. Meta. pronunciat substantiã & natura & tempore accidentia antecedere: cum tamen alibi sæpenumero vt runque genus æternum esse contendat: de qua re mirum est, quomodo Auerr. & reliqui cõmentarij frustra laborent, cum plana eius interpretatio sit, vt ego certè existimò: quòd si horum alterutrum tempore reliquum antecederet, illud procul dubio esset substantia: Etenim 1. Cæli 13. cum dixisset, Oriẽtem esse dextrum cæli, quia inde cælum inchoauerat suam conuersionem; euestigio (ne repugnantia asserere videretur cum his quæ 8. Phys. de æternitate motus stabilierat) se ipsum sic exposuit cælũ reuera suum motum, vel inde vel aliunde inchoasse nunquam, sed si aliquando inchoasset, planè non alibi sua duxisset auspicia quàm in Oriente. Eodem quoque modo & tritam illam Procli, aut alterius Auctoris libri de causis propositionem interpretari aliquando consueueram, *Prima rerum creatarum est esse,* vt si gradus nimirum quispiam seorsum à reliquis ab Opifice prodijset, hic planè fuisset esse, quod & imperfectior cæteris sit, & omnium veluti basis ac fundamentum, nihil q; super illos addat. 4. Meta. 4. quanquam non me latet Ioannem Scotum Philosophum, ac Theologum præstantissimum, propositionem hanc de substantia prima; ac præterea alios aliter apud Capreolum 1. d. 1. q. 3. esse interpretatos. Et ad hæc præterea dici posse magnos viros consueuisse ex aliorum sententia & famositate, magis quàm ex propria nonnulla proferre, & cum primis Arist. teste quoque Auerr. 2. de Anima. 3. & 2. Meta. 16. ut proinde de his hoc ipsum censeret facile etiam possit.

Cæterum ut ad nostra redeamus, de plantarum diuisione, natura, & qualitatibus congeserunt permulta ex præclaris auctoribus præter Plinium, Dioscoridem, Albertum & Priscos, Volateranus lib. 26. & Cardanus lib. 6. de Varietate accuratissimè. Nunc verò pro huius loci intelligentia satis adnotasse erit, herbarum duplex esse genus: quædam enim non uidentur asserre semen: quædam verò etiam patenter se minificant, sicut olera sunt, & fruges. Rursum Arborum nonnullas steriles omnino esse, quales salices

Explicatur Ioan. Theophrasti.

Explicatur Ioan. Aristotelis.

Explicatur propositio libri de causis.

Herbæ & arbores non sunt unius generis omnes. D. Basilius scilicet hic Hom. 5. cum nonnulla, q; semen non emittunt commemo-

*vasser, ait illa
in fundo & va
dice vim semi-
nis habere, &
hoc ut littera
quam habebat
integram habe-
ret que tamen
paulo a nostra
videtur discre-
pare.*

*D. Grego. Na-
zianzenus. lib.
3. de Theol.
hec omnia mi-
ra quadam &
plane diuina e-
loquentia am-
plificat.*

*Etenim hęc oĩa
veluti in publi-
co quodā epulo
natura tibi appo-
suit, & quibus
vires & qbus*

salices sunt, quæ nec semen nec fructum emittunt: alias verò semen qui-
dem gignere, sed non fructum, veluti fagus est & pinus: & alias præterea
esse fecundiores & faliciores, sicuti sunt pomiferæ, corniferæ, & glandife-
ræ: quæ omnes inter se fructu, folio, flore, semine, radice, cortice, materia
caudice differunt: ac earum quædam etiam sexu nimirum Palma Ilex, &
Quercus: quas omnes terra nunc Dei verbo aptata, & fecundata primum
emisit, vt alimento & comodis cum hominis, tum cæterorum etiam ani-
malium in seruirent: & si enim steriles nullius nobis esse frugis videntur,
tamen quot (cedo) nobis utilitates præstant & struendis nauibus, & erigen-
dis vitibus, & ædificandis domibus, ac denique depellendo frigori? Præter-
rito autem medicamentorum beneficia, quod ea Dioscorides, & Medici di-
ligenter scripserint; & quod plura sint quam vt complecti nunc breuibus
à me possint. Verissima profectò est Aecij Clarissimi Medici sententia: Re-
media præ foribus ægrotantium sæpe adesse, & medicos ea procul quære-
re. Itaque herbæ animalibus omnibus & cum primis nostro generi bene-
ficia ingentia suis viribus & proprietatibus præstant. Quamobrem quod
vehementi studio his dignoscendis Aegyptij incumberent, Medici diceban-
tur: sicut Plutarchus in libello. An brutis ratio insit, memoriæ prodidit: &
Dioscorides vitam totam in peregrinatione consumpsit, vt eas inuestiga-
ret, de quæ nostro genere fieret benemeritus. Sed & quantam, amabo, volu-
ptatem nostro odoratu afferunt Palliurus, Iacintus, Narcisus, Rosa, Cala-
mi Arabici, & id genus complures? Solent enim pigmetarij suaues illos pa-
stillos, & odorifera vnguenta ex eis conficere, quibus, & spiritus recreare,
& pestis tempore restituarere facile quisque possit, & aliàs semper gratissima
sunt hominibus mollibus. Porro autem quotus quisque est, qui Dei sapien-
tiam pro viribus non laudat, non que adorat, quando figuram diuersita-
temque foliorum in Plantis cõsiderat? vt. n. nonnulla leuia sunt, & alia aspera
aliaque crispantia, ita sunt, & oblonga, rotunda, angulosa, ferrata, dentata,
angusta, lata, crassa, tenuia, intersecta, discriminata. Rursum, quis non ob-
stupefcit quando tantam in eorum seminibus varietatem conspiciat? Quæ-
dam enim nuda sunt, quædam folliculis tanquam vasculis inclusa, quæ-
dam rotunda, alia angulosa, nonnulla parua, alia magna. Amplius, & quan-
tum quomodo ve caudice plantæ inter se differunt: quippe quem alibi re-
ctum, alibi obliquum in quibusdam vnum, in alijs plures, in nonnullis al-
tum, ac denique in alijs humilem spectamus. Ad hoc, & quantum in radi-
cibus: quarum quædam late serpunt, aliæ angustæ sunt, & quædam molles,
quædam præduræ, sed & quarundam materia grauis est, aliarum autem le-
uis: ad hæc, aliquarum dura, aliarum mollis, flexibilis, scissilis, fragilis, nodo-
sa, venosa, apta vel ædificijs vel igni, diu vel breui duratura: fructus verò
& poma vsque adeo figura, colore, sapore, & virtute inter se differunt, ac
tanta denique sunt multitudine, vt stellas cæli superare videantur: & nisi
ego infanio, vna hæc varietas, & multitudo herbarum fructicum, plantarum
ac earum dissimiles & contrariæ qualitates, ac vires Dei opificis bonitatē
potentiam, & sapientiam vsque adeo patenter, cunctis demonstrant, vt in
admirationem, & stuporem inuitum quoque animum rapiant. Nec enim
in

in vnam Solis sub Zodiaco cõuersionem, tãquam in primum Auctorem,
sunt hæc omnino referenda. Agēs enim vniforme est, licet accessu & recessu
maturitatem, suauitatem, vitam illis ac mortem, & id genus afferat. In di-
uersas igitur, & contrarias terræ dispositiones referre, hæc omnia cogimur.
Has verò à quo illa, rogo, initio habuit, nisi a Creatore? quanquam etiam si
Sol eas efficeret, eius denique creatori ferre illas acceptas, sicut & reliqua oĩa
deberemus, quod Soli vt hæc & alia efficere posset vires munificētissime dedit.

Porro autem & hoc inuestigandum est, num hac quoque die creatæ fue-
rint; Cicutæ Eleborus, & aliæ hominibus noxiæ herbæ? Nonnulli enim Do-
ctores existimant eas duntaxat à peccato Adæ esse ortas, quemadmodum
& spinas & tribulos, quod in vltionem peccati Dominus ei dixerit; *Ma-
ledicta terra in opere tuo, spinas & tribulos germinabit tibi.* Verum probabi-
lius esse arbitror, vt oē genus herbæ hoc die imperio Dei, & fatum, & or-
tum sit: quod & D. Basilius disertè fateatur homin. 5. atque præterea quod-
cunq; plantarum genus, nempe & steriliū & fecundarum: sic enim exi-
gebat vniuersi huius constitutio & secunda perfectio, cui Opifex præ re-
bus cæteris, vt videtur, dabat operam. Deinde quoniam Adæ nihil esse po-
terat tunc temporis noxium, si nollet, ac probè & exactè naturas faculta-
tesque rerum intelligeret. Quid, quæso, aut venenosius, aut virulentius inue-
nire est aliquibus serpentibus? certè Cælius Rhodiginus lib. 1. 5. cap. 2. 5. scri-
bit viperas quasdam in Phœnicia, halitu adeo truculento esse, vt eo homi-
nes perimant. & Matthæolus in lib. 6. Dioscoridis, scribens, exēpla prodi-
giosa aliquot de quorundā serpētum venenis affert. Atqui verbū Dei splen-
didè hic enarrat hoc genus animalium ante pctm fuisse, quinimmo & prima
mulierem non expauisse vnius colloquium, fortè quod sciret, se Dei dono
à nemine lædi posse, nisi à se ipsa, vt dixi, ac de se sibi de quæ victoria plus
nimium pollicita, colloqui cū serpente & congregi non recusauit. & hoc
modo, vt arbitror, illa primum seducta est, vt & D. Paulus ait. 1. Cor. ij. quā
quam rursus tunc quoque seducta est, cū viro suo pomum edendum tra-
didit, arbitrata illum non moriturum, posteaquam viuere se, quæ de eo
comederat, perspiceret: & alijs præterea modis. Quare cū Caiet. cap. 3. in-
de probat, serpentem illum non fuisse irrationale animal, quoniam Eua il-
lum non exhorruit, debilis admodum & infirma ratiocinatio est. Horror
enim & inimicitia inter Eua & serpentem à peccato ortæ, non nisi sunt,
sicut Dominus pronunciauit, vt frustra proinde, ac in tempestiuè afferat exē-
plum Moysi, qui viso serpente moliebatur fugam: etenim sumus in statu in-
nocentiæ nunc. Quinimmo contorqueri hæc ipsa Caietani ratio aduersus
illum hunc in modum potest. Non exhorruit Eua serpentem alloqui, de quæ;
salute sua cum eo differere, non erat inter illos: igitur tunc temporis inimi-
citiæ. Horror certè (vt quod dixi repetam) quemadmodum & alia id genus
plura, à peccato hoies confestim inuasit. poterant hoies lædere aialia multis
modis, hæc verò illū lædere nullatenus poterant cū ob eximia dona quibus
eum Opifex instruxerat, tū ob Dei singularē protectionē. quãobrem nõ hoĩ,
sed illis metus & horror inerant. Itaq; sicut serpētes ante Adæ peccatū,
Scriptura teste, creati fuerunt: ita nihil obstare existimo, vt cicutā & noxiā
alias

*oblecteris, ut se
non aliūdo sal-
tē ex beneficijs
quibus te assi-
cit Deum agno-
scas, &c. D.
Greg. Nazian.
ubi supra.*

*Quæ, nisi herbæ
quæ venenosæ
dicuntur pro-
dierit hac die.
Opin. Auctoris.*

*De peccato
Eua.*

*Ratio Caietani
qua probet ser-
pentem cū quo
Eua congressa
est, animal irra-
tionale nõ fuisse
se, parum ido-
nea est.*

*vide Greg. Ny-
zenum lib. 1. de
Homine, c. 5.*

alias herbas similiter fuisse tunc tps productas, quis putet: quanquam præ terea dici potest Deum non solū hominum vsui, sed cæterorum quoque animalium beneficio, plantarum creatione prospexisse; quorum profectò nonnulla sunt, quæ hoc genus herbis libenter vescuntur: Turdi enim eleboro victitant, & coturnices napello, quæ solent hominibus esse venena & alia alijs: Sunt enim constitutiones corporum animalium variæ & diuersæ: quare vna eademque res quæ vni est venenum alteri cibus, & fortè etiam suaui ac salubris est, pro cuiusque videlicet qualitate, ac temperatura: quemadmodum etiam Auicenna 1. sen. primi Doct. 3. cap. de complexionibus, sci tē & grauius docet. Vt quod scriptum reliquit Magnus Albertus lib. 6. de Animalibus cap. 8. fuisse illa tempestate puellam quãdam quæ scorpios illeſa ederet, supra fidem mihi non sit, cum animalia multa inuenias, quæ venenosis cum herbis, tum animalibus etiam pascuntur. & certum præterea sit, Mithridatem Regem cōsueuisse venenum ab infantia capere. Contingunt autem hæc partim quidem corporum temperaturis, & dispositionibus, vt dicebam, partim occultis proprietatibus, ac denique etiam assuetudine. Tritum est, non fieri passionem ab assuetis. Amplius sunt Plantæ quædam quæ adferre quibusdam morbis remedia visuntur: quibus & si tunc non indigeret Adamus, indignissent fortasse animalia reliqua. Nam, & Plutarchus memoriæ prodidit testudines cum viperam comederint vesci origano; & capras Creticas sagittis percussas, depascere Dictamum, quo gustato, excutiant spicula: nisi fortè & animalibus fuisse indultum Doctores ij dixerint, vt lædi à nemine possent (quod ego nec laudo nec probo,) sed & nouerat Deus earum quasdam futuras esse magno adiumento, & beneficio paulò postea Adamo, vel ad conseruandam bonã valetudinem, vel certè ad refarciendam cum fuisset deperdita, si tamen & aliam rerum creationem post Adæ peccatum comminisci nolumus.

Cæterum quantum ad spinas, sentes, & rubos attinet, erat perpendendum opificem non simpliciter dixisse *Germinabit*, sed addidisse protinus *Tibi*, hoc est, in perniciem tuam: antea erant spinæ, sed non erant tunc temporis Adamo noxiæ quomodo postea spoliato donis, factæ sunt. Rursum, post peccatum, vberior, & promptior effecta est terra ad noxias procreandas herbas, ad sentes, ad spinas, & rubos gignendos. Et huc fortè diuina maledictio respexit, cum dixit, *Germinabit tibi vt subaudiendum sit, Passim, & in magna multitudine*. Etenim præ horum multitudine egrè excolere terram possumus, ægrè insalubres, & noxias herbas penitus deuitare, sicuti quoque quarti Regum. 4. Helisei, & Prophetarum prandium declarauit. Sed audiamus quæso D. Basilium suis verbis loquentem: *Non enim, quia tibi taurinus sanguis venenum est, ea propter oportebat, aut non produci animal, aut exanguie esse, cuius robore ad tot res vita nostra opus habet, sed tibi quidem sufficiens est ratio cohabitans ad cauendum à rebus perniciosis, &c.*

Porro autè fateor venena quæ arte parantur (in quibus excelluisse olim Galliam Auctores quidam apud Cælium Lectionum antiquarum lib. 23. cap. 10. testatur, & Petrus de Appono speciali libello dudum, ac nostra ætate Mattheolus in sextum Dioscoridis latè scripserunt) ante Adæ peccatū nusquam

nusquam fuisse siue bona venena respexeris, siue mala. Nam in hoc geminum genus Caius Iurecōsultus de verborum significatione, venena omnia partitus est: inquit enim, Qui venenum dicit, adijcere debet, vtrum malum sit, an bonum: omne enim quod naturam mutat, venenum est. Quare & medicamenta, quæ & pharmaca Græcis dicuntur, venena sunt: horum igitur quomodo nunc arte parantur, neutrum ante peccatum erat, licet res simplices & naturales, ex quibus vtrunque componi solet, extarent.

Sed & hac die prodijt Hortus voluptuosissimus, & amœnissimus ille in *Edem*, quem & paradysum Scripturæ vocant, in quæ à sui cōditione translatus fuit Adamus: de quo & Patres permulta dixerunt, & cum primis Moses Barcephæ, Episcopus Syrus in lib. de Paradiso: de quo suo loco perscrutabimur multa, ac fusius differemus.

Obserua autem, & Dei munificentiam erga Adamum. Nec enim iussit, vt terra produceret Arbores, quæ suis postea temporibus poma gignerēt: sed quæ tunc essent refertæ, & onustæ cum in lucem prodijissent, & nedum in illo amœnissimo horto, aut in vna & altera terræ parte tantum, sed vbi que, hoc est, in tota terra, iuxta tamen illius capacitatem & idoneitatem. Nec enim terra vbi que germinare & efficere singulas quasque herbas, aut Arbores idonea est: exigunt enim quædam certas terræ dispositiones certa climata, & determinatas cæli regiones exposcunt.

*Nec verò terra ferre omnes omnia possunt;
Flumibus salices, crassisq; paludibus alni,
Nascuntur steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
Diuisa arboribus patriæ: sola India nigrum
Fert Hæbenum, solis est thurea virga Sabæis.*

Ruffinus verò hunc in præfatione recognitionum D. Clemētis admodum infeliciter imitatus sic scribit: Iudæa Balsami lachrymã, creta Comam Dictami, Arabia aromatū flores, & India spicarū Nardi segetē mittit. de qua re quoque Benedictus Textor Segusianus breuem quædam libellum de differentijs stirpium ex Dioscoride congestū hac tempestate accuratè scripsit, plantas de noīe proferēs quæ locis apricis, umbrosis, æditis, niuosis, cliuosis, montuosis, campestribus, præruptis cultis, & huiusmodi, aut nascuntur aut crescunt: vt frustra cum ex Hebræis, tum ex nostris quidam inde argumētantur, non Vere, sed Autumno, hoc est, mense Septembri Mundum creatum fuisse: quod tunc temporis arbores peperisse videantur. Etenim nõ nisi ad nostra climata fermè respiciunt (ac præsertim ad Iudæam, quam & in media terra sitã esse contendunt) in quibus hac anni parte arbores permultæ pomis onustæ visuntur. Atqui erat eis ad totam terrã præcipuè respiciendum: nam Dominus hodie dicit, *Producat terra*, non hæc videlicet, vel illa terræ pars, sed illa ipsa tota, quam ex aquis emergere pridie iussi: vbi tamen & quomodo capax à me facta fuerit, ac iuxta partium illius situm & cælorum positiones. Gratia enim ampliãdæ sunt, vt Iurecōsulti docent: præsertim autem cum Principis verba consentiunt. Itaque cum

Autumnus

Autumnus in Iudæa est, Ver alibi sit, & alibi æstas, vel hyems. & Dominus dixerit, *Producat terra*, qui ad solam Iudæam respiciunt, vnâ duntaxat (atq; eam sanè minimâ) terræ partem intuentur. Iuniores quidam autores priuscos irrident, qui Iudæam sitam esse in mediterraneo orbis existimant: etenim Horus Apollo in Hieroglyphicis cap. 3. hoc ipsum Aegypto olim asseruit. & Strabo Geographus celeberrimus Græciæ. Præterea aliud est considerare creationem rerum, aliud verò earum propagationem, & incrementum. Habuit earum creatio priuilegia aliquot eximia sanè, & quæ negata eorum propagationi deinceps fuerunt; quemadmodum in animalibus certere est, quæ prodijisse initio in statu perfectò adulta nimirum, ac præclaræ constitutionis omnia, nemo non fatetur: & proinde esto Veris tempore Mûdus creatus fuerit, potuit tamen Opifex voluisse, vt terra semel hoc priuilegio frueretur, vt confestim tota produceret arbores pomis onustas hac lege, ne vero post hac, sed suis vnaquæque illius pars, ac statis temporibus (pro situs & cæli clementia, ac locis) pareret & conseruaret. Snt enim Arbores nonnullæ quæ syluestres, aliæ verò quæ domesticæ, ac proinde nonnullæ quæ longioris vitæ, alia q̄ breuioris. Syluestres enim domesticis generatim durabiles esse vñr; & in vniuersum quæ ocyus nascuntur, citius et̄ intereunt. Quinimò & pariunt, quædã ocyus, quædam verò tardius, hoc est, quædam æstate, quædã Autumno, ac Syluestria, aliter, & aliter domestica, & quædam plus, quædam minus vterum gerunt, quare infirmum est argumentum cum ab hoc Dei factò infertur, non vere aut alia anni parte, sed Autumno prodijisse Mundum; quemadmodum & aliorum Hebræorum, & D. Ambrosij ratio necessaria, ac firma prorsus, non est, cum vere creatum fuisse contendunt: quia tunc herbæ uirere videntur, quibus & Damascenus lib. 2. subscribit. Neque enim omnibus in locis vnum est commune Ver, vnave communis Aestas. Ac respiciunt ij non nisi Orizonta rectum: quod alioqui probabiliter fecissent: nisi terram totam indiscriminatim alloqueretur Deus, quam habitabilem fecit, cum ait, *Producat terra*.

Itaque voluit Opifex, vt vnâ cum fructibus maturis primæ Arbores prodirent, vt homines alimentum ad manum haberent. Quamobrem herbas quoque, & fruges maturas creauit, vt homo & animalia omnia possent eas si voluissent, confestim depascere: & quantum conijcere ratione possum, herbæ illæ, & fructus longè suauiores & salubriores fuerunt herbis & fructibus quos nunc vbiuis locorum terra, producit: quoniam à Deo absque naturæ operè tunc prodire iussi sunt: enim & vinum à Christo in nuptijs propinatum perfectissimum fuisse Archiclinus testatus est. Et ad hæc, nondum terram infausta execratione infectarus Opifex erat. Fuerunt ergo tria miracula in hac herbarum, & arborum recenti creatione. Nam & absque vllò semine prodierunt, & in momento, & denique perfectè omnibus numeris, absque vllò vel incremento, vel temporis ac naturæ beneficio.

Volunt autem Doctores, vt hac quoque die terra, lapides & mineralia conceperit, hoc est, vt non externè tantum, sed internè quoque ornata, & prædita, fuerit. Existimant autè horum productionem idcirco Mosè suppreffisse, quod abdita in visceribus terræ mineralia sint, & ille dumtaxat

Vide D. Hieronymum in Epistola ad Dardanum.

Late D. Ioan. Chrysof. hæc ibi persequitur

Miracula huius diei.

ea proposuerit sua oratione persequi, quæ omnium oculis exposita, ac peruia sunt: quam ego doctrinam minimè in præfenti rejicio. sed non dubito præterea hunc per multa nobis apertè non exposuisse, quæ etiam & conspiciamus & contrectamus. quod facillè intelligeret, posse illa nos ex vnus, aut alterius diserta explicatione animaduertere in hoc œcumenico opificio, Dei imperio prædijisse. De similibus enim idem est iudicium. Quam rem si considerasset Iulianus Imperator Historicum eximium hunc tanto fastu & supercilio non redarguisset. Nam Vates Sæctissimus hic pariter & grauissimus, & historiæ breuitati, & præclaris ingenijs vbique sua narratione consulit. Obesus perfectò, ac stupidus nimirum est qui multa silere scriptores non animaduertit, quòd aliunde, hoc est, ex dictis ea intelligi posse viderint. Porro autem nemo est, qui rectè ambigere possit, colles, montes, valles, fontes, amnesq; inter ornamenta terræ communi hominum sermone reponi, & ex eis homines, & animalia acquirere præclaras non modò utilitates, sed voluptates quoq; ad transigendam vitam, sine quibus incommoda insuauis, ac laboriosa esset eorum habitatio. Etenim nisi terram amnes vel riuus irrigarent, qui, quæso, fructus ex ea homines perciperent? perfectò sterilis prorsus, & inutilis illa esset, & nihilominus nusquam horum generaturæ Mosès mentione fecit. Qui non? certè quod superuacaneum esse existimauerit, hæc minutoria singillatim persequi, quæ communi terræ, aut aquæ nomine complexus pridie fuerat. Perspiciebat enim omnes posse ex dictis intelligere, Deum hæc omnia quemadmodum & herbas, & arbores, & denique animalia similiter effecisse. Historia teste D. Hieronymo in Ionam. cap. 1. stricta est, & euagandi non habet facultatem. Crediderim igitur & in harum rerum classe quæ nimirum ex enarratis intelliguntur, mineras, lapides, & id genus alia si qua sunt reponenda esse. De quibus cum Magnus Albertus quattuor libris vsque ad eò accuratè scripserit, vt videri superstitiosus, & alicubi possit (duobus prioribus de lapidibus, & duobus subsequentibus de mineralibus, quod hæc in lapidibus fermè gignantur) ego dicere nunc plura abstinebo. Non subeat autem in animum leuis non nullorum suspicio, idcirco Mosè metalla suppressisse, quod nulli vsui innocenti Adamo futura essent, ac filijs, si sterissent. Etenim cum positus fuerit Adamus in Paradisum, vt operaretur, & custodiret illum, vtique vel ferro ad excolendam terram vsus fuisset, quamuis dixerit quidam;

Itum est in viscera terræ,

Quodq; recondiderat, stigijq; admouerat umbris,

Ferrum nocens, ferroq; nocentius aurum.

Sed de his inferius differemus commodius.

Cuius semen in semetipso sit super terram, hoc est, cuius semen iuxta vniuscuiusque plantæ naturam & speciem sit intraneum vel fructui, vel stipiti, vel radici, vel rei alicui. cui hæc sit innata vis, vt consimilis speciei stirpes, & arbores cum vel ceciderit, vel fuerit in terram emissum, gignere possit: sunt enim plures earum proueniendi modi, sicut Theophrastus adnotauit spontè nimirum semine, radice, auulsione, ramo, furculo, truncò, ac ligno quoque minutatim conciso: cur autem discerptè viuunt asserit

○

idoneam

ea

idoneam rationem Ioannes Grammaticus, secundo de Anima 34.

*plene spectat
ad ornatum
terra.*

Non præteribo hic quosdam commentarios inficiari plantas ad ornamentum terræ spectare, quod huic infixæ illæ sint, & extrinsecus non adueniant: quam sententiam licet & Abulensis (ni fallor) sequatur, ipsa nos tamen natura repudiare patenter docet. Vbi enim herbae & arbores non videntur, diserta desolataque loca gentes omnes appellant, & ubi hæc conferuntur, & ordine posita conspiciuntur, locum ornatum, & Paradisum vocant. Gen. 13. Ezechielis 28. & 31. & cum Psal. 49. Dominus dicit, *Et pulchritudo Agri mecum est*, quam aliam, rogo, pulchritudinem intelligit, nisi segetes & arborum fructus? sic enim & Nicephorus in Cathena fermè exponit. Rursum, falluntur ij, cum arbitrantur esse opere præteritum ornamenta omnia, rebus extrinsecus aduenire, ac præterea mobilia esse: natura enim animalibus res quasdam dedit cum ea gigneret, ac formaret, quæ ad eorum venustatem & decorem dumtaxat facerent. Erenim supercilia hominibus dedit, & maribus barbam, atque papillas ad venustatem, & decus cum primis, ut arbitror, & Lactantius de opificio Dei. cap. 10. etiam existimauit. Nam & si Galenus dixerit datas fuisse maribus papillas tanquam propugnacula cordis, hoc tamen nulla ratione euincere potuit, & grauius falluntur, qui datas fuisse pro nutrienda aliquando prole putant, quod visus fuerit semel mas qui tantum lactis ex papillis proflueret, ut lactare infantem potuerit teste oculato Hieronymo Cardano. lib. 12. de subtilitate: hoc enim præter naturam, & monstruosum extitit, ac fortè is erat masculo femina. Denique athei sunt, & longius à verò aberrant, qui in necessitatem materiæ, reiecta intentione Opificis, hæc omnia redigunt. Est igitur vox hæc, *Ornamentum*, rebus permultis communis, hoc est, & natura datis, & arte quoque paratis, & quæ dimoueri non possunt; & similiter quæ facillè amouentur. Et hæc sunt quæ, ut de tertiæ dici opere adnotaremus, digna nobis visa sunt cætera apertiora sunt, quam ut in eis exponendis nostram operam impendere debeamus.

LECTIO XVII.

DIXIT Deus, *Fiant luminaria in Firmamento caeli.* Sunt qui legunt, *Fiant luminaria in expansione calorum.* Vatablus, *sint luminaria in expansione caeli.* & parum interest quam ex his magis probaueris, eodem nanque recidunt omnes: quod & superius adnotauimus; & si rō postulet, ut eā præferamus in quam plures cōsentiant, veterem nimirū, qua iam pridè Ecclesia vitur.

*Et, cum Moses
ornamenta ce-
lorum cōmemo-
rat post orna-
menta terræ.*

Est autem in limine hoc inuestigandum, cur Moses vir longè omnium quos ætas illa habuit præstātiſſimus, recēseat antea, & concretionē aquarū in locum vnum, & terræ ornamenta quædam, herbas videlicet frutices & arbores quam hæc celorum ornamenta, Solem, Lunam, & astra, quorum in præſenti sermonem adornat? etenim cum hæc sint verum illarum causæ effectrices, antecedunt profectò suapte natura, ac longo intervallo motum aquarum ac vestitum terræ illum, & amēnitates, sicuti & nos quo-

que

que sensus docet: & hæc alia quoque ratio demonstrat. Nam cælum nobilius corpus quam terra est; ergo & priori loco erant eius ornamenta recensenda, ac deinde ea quæ vel ad terram, vel ad aquam exornandam pertinet.

Et quidem plana certa que huius rei causa est (ni ego magnopere fallor) quoniam Deus antea terram exornauit, quam cælum, & Moses ita rem exposuit, quemadmodum fuisse reuelatione Spiritus sancti didicerat. D. Aug. Caietanus, & qui vnico momento factum & ornatum fuisse Mundum volunt, sex istos dies aliò referre coguntur quam præ se ferat litteræ splendida facies; atque ægrè hanc, & grauiores alias complures quæ afferuntur doctis hominibus difficultates, dissoluere solent. Nam Caietanus ita rem hanc expedire conatur, ut & si absolutè Sol, Luna, & astra antecedant natura illa oia quæ commemorauimus, non tamen ea necessariò antecedunt quantum ad officia illorum & munera quæ in textu recensentur: si quidem cælestia corpora, ut hæc officia præueniunt, (hoc est, anteaquam inter diem diuidant ac noctem, & sint in signa tempora, & annos) non potuissent illa omnia in aquis ac terra efficere quæ descripta secunda & tertia die fuerūt. Sed nos DD. Basilio & Ambr. vltro subscribimus. q. hæc diseretè inficiantur, quæ sibi Caiet. accipit tanquam vera, ac Deum nudius tertius coegisse in Oceanū aquas, & ex illis veluti eduxisse terram credimus, & pridie hanc ornasse multiuga illa herbarum & plantarum varietate, & denique hodie stellis cælos ornasse, ut à venustationis horum elementorum ordine, intelligerent homines (quorum saluti vbique Opifex prospiciebat) non Solem, & astra, sed ipsum Deum esse primarium Auctorem ariditatis & fertilitatis terræ, & cæterarum omnium rerum à quibus vtilitates & commoda capiunt. Cum enim futuros esse permultos intelligeret, qui tanquam crassioris ingenij nullum inter sensum & intellectum discrimen ponerent, qui que vim imaginatiuā transcendere non valentes, dicturi essent, ens, & corpus inter se conuerti, aut etiam identidè oīno esse; & ad hæc, quæ corpora præcellētiora, & pulchriora Sole, Luna, & astris visuri nullo vnq̄ tempore essent, quanquam ita quidam in 1. de natura Deorum loquitur.

Solutio

*Caietani respon-
sio.*

Opin. Aristot.

Pace mihi liceat caelestes dicere vestra, Mortalis visus pulchrior esse Deo. ac propterea honores diuinos, & cultum qui soli Deo debetur, exhibituri illis corporibus esset; cōsultò ille voluit, ut cælorum ornamenta subsequerent vestitū terræ, elementorū oīum crassioris & quadatenus ignobilioris, tanquā nimirū cōtēptui insignia illa corpora tātisper habēs, ob imperitorū hoīum nequissimū facinus (idololatriā videlicet) cui fermè simili verborū formula Scriptura sancta nūc quoq; occurrere voluit: Nō sunt sydera, & cæli, rerū auctores, & Dñi, o cæca pectora; sed, eorū Opifex Deus, à quo nō fuerūt in lucē ædita, ut ab hoībus colerētur, sed ut vobis tanq̄ eius expediti ministri famulētur, quæadmodū videre est Dent. 4. Rursum, nō latebat sapiētissimū oīum rerū Opificē allici cū primis mortales beneficijs, ac veluti ptrahi ad cultū, & diuinos honores (quos nostri summatim Græco vocabulo latriā vocant) alicui exhibēdos, ac nulla re magis q̄ prodesse ac de alijs benemereri, ut. n. Cic. in 1. de nat. Deorū ait, *Videtur proprietas quædam esse Deorū.* Quamobrem, & *Prodicus, Chius* (ut inquit) *ea quæ prodesse hominibus vitæ*

O 2 Deorum

Deorum in numero habita esse dixit. quorquot enim prioribus illis, ac rudibus Mundi sæculis in signe aliquod iuuamētum hominibus contulerunt, diuinos honores sunt consequuti. Hic est, ait Plinius lib. 2. cap. 2. *Tetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus ascribant.* & Cicero ubi supra *Concludam* (inquit) *beluas à barbaris propter beneficium cōsecratas, &c.* Ergo cum nullū sit cælo beneficentius corpus, intelligebat ille profecto propensissimos & effusissimos futuros esse hac quoque ratione in sanos homines in adorandis Sole, & syderibus: à quo errore, ut abduceret seq; vnum esse ostenderet, qui fons beneficentiæ sit, & cuius iussu, ac vi cæli, & astra, modo illis præscripto terris beneficia largiuntur, iure, ac merito eorum conditionem in hanc quartam diem post arbores videlicet, & stirpes prudens reiecit, ac voluit ut esset herba antiquior Sole, quomodo & D. Ambrosius dixit. Sicut enim infirmis membris impendere qualdā ob causas ampliorem honorem interdum solemus, ira humile ac exiguum terre elementum tantisper cæteris Opifex prætulit. Quanquam præterea, qua ratione terra centrum mundi est, non indigna quoq; potuit existimari hac Opificis erga illum largitate ante circumferentiam.

Quod nam cælum potius organum sit, motus an lumen. Iulius Sirenus laudatur.

Quod si quærat iuuenis hinc, num Solis, & syderum fulgor potentius cæli organum sit in iuuandis mortalibus inq; procreandis, & efficiendis rebus omnibus mixtis; an verò eius motus. *Respōdebo,* Iulium Syrenium virum doctissimum, & veteri mihi amicitia iunctum lib. 3. de Fato. cap. 50. existimare (& rectè profecto) motum luci in hoc officio longè præstare: quā sententiam suis ille probat rationibus. At verò ideo ego in illam facilè concedo, quoniam tota cæli vis, & efficacia ab eiusdem Motore oritur, atq; adeò quia ad cælum non aliter emanat, nisi eo modo quo præcipui agētis virtus fluere in organum ac deriuare solet: quod quidem fit, cum id Motor actu mouet, ac proinde tāquam in fieri. Quamobrem, & in eo recipitur per modum formæ intentionalis, non vero ut esse fixum, & permanens habet: nullum enim instrumentum actiuum & efficax est, nisi cum eo actu efficiens utitur, atque adeò tantummodo cum ab agente mouetur. Ergo oportet ut cælum cietur, si quidpiam efficiendum ab eo fuerit, & proinde ut eius motus, mensura ratioq; sit, & causa: (Est. n. primus motuum (ac nō modo rōne vniformitatis, & velocitatis quod velle videtur Scotus in 4. d. 49. q. 13. sed causalitatis quoq;) omnium rerū, quæ nascuntur, & occidunt, & ut mea est snia, cum cælum iudicio peracto quiescet, Sol, ac sydera, licet splendidiora futura esse credantur quam nunc sint, non efficient tamen quidpiam, nec calefacient, quod nimirum habeat eorum lux à motu cæli, vel saltem tantquam à causa sine qua, ut calefaciat, & agitet. Quāobrem S. Tho. 1. 2. q. 109. ar. 1. affirmat nec ipsum quidē ignem quantumuis licet perfectum calorē habeat, desinēte cæli motu, effecturū alterationē vllā: hoc verò dicere est, quod nequaquā res agitaret; nequaquā calorē in corpora sibi obiecta, aut propinqua immitteret: quod certè si tu neges, ego cōfestim reponā: Erit igitur motus aliquis in Mūdo elementari, absq; motu cæli: nō igitur ille est primus motuum: non est ille cor ac vita Mundi: ergo cum Paulus Soncinus 12. Metra. q. 13. existimat si non ciceretur cælum, nequaquam ab eo posse formas

mas substantiales effici; rectè profecto sentit: sed cū subdit formas accidentales tunc quoque ab eo effici posse, quoniam splenderet, & lux calorem gignit; procul à ratione & à S. Doctoris posteriori hac sententiā abit: quinimò 2. d. 2. q. 2. ar. 3. Nec enim satis animaduertit lucē à motu habere, sicut dicebam, ut actu calefaciat, aut certè ab illorum corporum natura & proprietatibus, quorum lux nuncupatur; sed quatenus tamen mouentur, sicut existimat Durandus. 2. d. 14. q. 1. videtur enim lucis munus duntaxat esse illustrare: cælum etenim Empyreum, quanquam fulgentissimum est, nullum tamen communicat hoc genus beneficij corporibus infernis, licet Durandus 2. d. 2. q. 2. leui satis ratione ductus aliter quoque dici posse affirmat: id verò quamobrem, nisi quoniam immotum est? Sēserunt igitur Patres qui hæc nos docuerunt, à motu habere lumē ut alteratione afficiat sibi obiecta corpora, quanquam forsitan non à solo motu, sed etiam à proprietatibus syderum, Alioqui rursū quæro, quæ ratio posset afferri, ne & id Empyreum cælum in hac inferna similiter ageret, si lucidissimum est, & supremum omnium corporum, habeatque lux suapte natura vim, aut formas accidentales gignendi, aut quadantenus etiam corpora alterandi. Nam si quis distātiā causaret, reiici hoc ipso posset, quod distantia quidem officit, vbi paria cætera fuerint: at verò cum lux citra fermē mensuram, & proportionē in eo cælo sita maior sit, hæc certè nō impedit: si enim exiguus radius, qualis est cuiusq; stellæ lux, comparata luci cæli Empyreici, in hæc inferna agit, multò profecto magis ingens illa & in immensum fermē superexcedens lux hæc ipsa terrena corpora afficeret, quamuis procul, & multò magis distāta videatur. Rursū, & si Empyreum à terra tam longè distat, non distat tamē vsque adeò à primo mobili & à cælo sydereo: cur igitur illis nullum hoc genus beneficij inde peruenit? nā vel nihil profusus in illis influit, quippe quod nihil cum illis cōmune habet, cum ad statū gloriæ hoc ordinatum fuerit, & reliqua ad cōmunem rerum cursū: & videtur admodum rationi consentaneum, vel certè si quidpiam influit quod S. Tho. 1. q. 66. 3. visum est probabilius, illud transiens nō est, cuiusmodi motus omnes & alterationes sunt, sed fixum & stabile. Quanquam videlicet Durando loco iam iam citato (nec certè temerè) S. Doctorem nō sibi vbiq; consentire, accusat, licet honoris gratia nomen supprimat. His adde, virtutem consequi formam; et proinde vbi in corporibus consequenter se habentibus hæc nobilior est, etiam ipsa virtus neruosior, et valentior est: est autem Empyreum corpus nobilissimum: ageret igitur luce sua hæc omnia validius, si absque motu ea agere posset: itaque cum non agat illa sola satis non est. Denique vide, num et hoc quoque Aristoteles sentit quando septima particula Problematum, Proble. 4. causam hanc esse dicit, cur ægritudines ac morbi homines illis appropinquantibus inficiant, quia motiones sunt, et proinde agant; et sanitas hoc non efficit: quia est veluti quies, atq; adeò sedentaria: et quæ quiescunt, agere nō possunt. Et prostrempo propositio est S. Tho. 1. contra Gentes. cap. 20. et 1. q. 3. ar. 1. nullum corpus mouere nisi moueatur et ipsum (nimirum localiter) vti et Caiet. ibi eruditè notat, et instantias perimit.

Contra Durandum.

Iam verò ad exactam intelligentiam eorum quæ toto hoc capire scribuntur, omnino opere precium est & hoc quoque in presenti perpèdere; num scilicet hoc temporis interuallum, distinctioque dierum, quibus scribitur Deum venustasse Mundum, ita capienda sit, quemadmodum vulgò passim homines illam intelligunt, & planus littere sensus postulat; an verò aliter. Phyllo in lib. Allegoriarum, rusticanè esse ait simplicitatis, putare sex diebus, aut certo quodâ tēpore Mundū fuissē ab Omnipotente conditum; sed hac vsum esse periphrasi Prophetam nostrum existimat, vt indicaret cū mortalia, tū verò incorruptibilia genera, ex proprijs constituisse numeris; ac senario quiddē metitum esse mortalia, & septenario immortalia, hoc est, beata, ac fœlicia. Sed Phyllo nunc platonizat, vt solet, & allegorijis ludit.

Relicitur Phyllo.
Opinio D. Aug.

D. Aug. & qui vnico momento cunctam hanc rerum molem fuissē creatam arbitrantur, sex illos dies, non pro sex temporis interuallis, & totidē primi cæli conuersionibus capiunt; sed pro sex rerum generibus, quæ facta commemorantur vt nihilominus presentata cognitioni Angelorum, ac vt fuerunt ab eis & probè perspecta & exactè intellecta. Rursum, quia Angeli presentationem hanc gemino modo suat consequuti, & in proprio genere (atque hoc quidem, vel per species rerum inditas, vel etiam acquisitas, vel denique per eorum essentiam: de qua re in presenti non disputo) ac deinceps in Verbo: priorem illam cognitionem vocauerunt vespertinam, secundam verò matutinam. Inde subortæ in recentioribus Theologis disputationes subtilissimæ sunt, ac referta ferè volumina de vtraque Angelorum cognitione: neq; enim Patris Augustini mētem vno modo oēs interpretantur, quòd obscuriora eius verba magnopere videantur, sicut apud S. Thomam, prima, quæst. 53. cernere est: & apud Durandum. 2. Sentent. dist. 4. q. 1.

Testimonia & rationes pro D. Aug. opinione.

Et pro celebri opinione hac, quantum ad propositum nobis institutū pertinet, locus ille citatur, qui capite enestigio sequenti habetur, *Iste sunt Generationes cæli, & terra, quando creatae sunt in die quo fecit Deus cælum, & terram, & omne virgultum agri*, Hem, inquit, *in die dicitur, & non in diebus*. Stirpes igitur vnà cum cælo, ac terra prodierunt, atque aded in momento, & simile est iudicium (inquit Caietanus) de operibus reliquorum dierū. Rursum, citatur & locus Eccles. 1. 8. *Qui vixit in æternum, creauit omnia simul*: non vtiq; simultate loci, nec simultate situs, vt sensus probat: ergo simultate temporis: in momento igitur. Ad hæc proferunt locum Deut. 4. *Dei perfecta sunt opera*, & inde excurrunt & colligunt, Deum vnico momento creasse & absoluisse Mundum: quoniam alioqui anteaquam illum suis numeris absoluisset, opera eius imperfecta extitissent: quod nihilominus Moses disertè negat. Argumentantur præterea rationibus. & primū, quòd certum sit potentiam Dei hoc commentario mirificè illustrari & celebrari: etenim declarat illam esse infinitam, incōprehensibilem, quam tamen non ita patenter alia opinio, & commentarius aperit. Arist. enim 6. Phys. contendit, maiorem virtutem mouere idem mobile super æquali magnitudine in minori tempore: & 8. Phys. ait, Si virtus infinita esset in magnitudine, moueret in instanti. Nihil igitur æquè Dei inexhaustam potentiam cunctis

cunctis exponit, atque cæli & terræ instantanea creatio, & exornatio. Secundò, Deus potuit omnium consensione hoc fecisse; atque tum ipsum qui infinitus est, & omnipotens, tum & Mundum ipsum qui perfectissimus est, & quem summopere diligit hoc maximè decuit: quid igitur vetat, quominus id fecerit? Certè & Plato in decimo de legibus, & D. Greg. Nyssenus lib. 8. de homine, simili argumentandi formula vsi, statuerunt Dei erga homines prouidentiam. Addunt autem nonnulli Mosem ob id hoc Dei momentaneum opificium in sex diebus distribuisse, vt id omne obesus rudisque populus quem instituebat, melius consequeretur, boni videlicet coqui instar, qui, vt ait Plato, animalium membra in articulos & bolos quo mandi & concoqui melius possint, partitur.

His tamen non obstantibus accedo in sententiam D. Basilij, ac eorum, qui litteram iuxta eius peruulgatam significationem capiunt. Et primū: quia ratio hystoriæ ita exigit: at verò Moses hic historiam texit. Secundò, quòd regula sit vt loca obscuriora sanctarum Scripturarum à clarioribus lucem & intelligentiam recipiant, non è cōtra. Hic autem locus de sex diebus apertissimus, & splendidissimus est. ergo loca alia quæ subobscura sunt (vti videbimus) ab hoc intelligentiam, & interpretationem capere debent. Amplius, Exod. 2. c. hæc affertur causa præcepti sanctificationis Sabbati: quoniam creatis intra sex dies cælo & terra, quieuit Opifex die septimo. atqui ratio hæc nulla alioqui, aut certè minus sincera minusque idonea esse videretur, nisi sex dierum vero interuallo Opifex hæc effecisset. Quartò, si Deus exposiuit Mundum vno momento, & suis omnia locis probè formata integraq; locauit quomodo, rogo, verum esset terram antea fuissē inanem & vacuam fuissē aquis vndique operam, & postea detectam quomodoque Deus Adamum extra Paradisum effecit, ac in eum deinceps vt effusus læta res adduxit? & id genus pmulta, quæ, vt sunt splendidiora Sole, ita densissimis nebulis hac sententiâ obscurantur. Etenim, vt terra eodē momento vacua & plena fuerit, vtque tecta aquis esset & aperta, & Adamus apud Antipodas & in agro Damasceno, nec sensus nec ratio probant. Quintò, quoniam illa D. Aug. sex dierum ad cognitionem Angelorum adaptatio, nec idoneis fulcitur rationibus, nec apertis Scripturarum testimonijs, nec à Theologis omnibus, qui alioqui cum eo de momentanea rerum omnium conditione sentiunt, aut laudatur, aut recipitur in primis autem à Caietano; cui ego (& meritò sanè) multum tribuo: nam aliter rem hanc componit, & (vt mihi videtur) ad litteram propius: Ait enim, ided Mosem absque fictione in sex diebus distribuisse Dei opificium, quòd illa sex rerum genera quæ prodijssē commemorat, hunc inter se ordinem seruent, perinde ac si singulo vnumquodque die productum fuisset; & proinde illum inter se consequentem ordinem omnia habeant, atque inter se dies ipsi habere solent. Cabalisticè verò (vt neque hos prorsus præteream) opera hæc non tam inter se conferunt (sicut Caietanus facit) quàm ad vniuersum tanquam partes ad totum referunt. nam aiunt, *Fer sex dies geneseos subindicatas, fuisse sex extremitates edificij procederes à Beseith, sicut p. ocedunt cedri à Libano*. quanquàm me non præterit, alium quoque sensum hac verba posse habere.

Caietanus propius accedit ad litteram, quàm D. Aug.

Cabalisticè.

Reiciuntur com-
mentarius Ca-
ietani.

Sed cum hæc omnia acutè, fortassis excogitata fuerint, agrè tamen subsistere ei posse videbuntur, qui opus quartæ dici natura antecedere opera secundæ & tertie perpenderit, & nulla alia ratione à Dei voluntate fieri potuisse, vt subsequutum sit. Varia ergo & diuersa eorundem qui in hanc sententiam proficiscuntur, intelligentia satis patenter aperit, minus eam esse stabilem, & firmam. Sextò, quoniam veteres vel ob hanc præcipuè causam Origenem non modò in ius vocarunt, sed etiam reum fecerunt, ac ex Ecclesia proscripserunt, quod à littera sciens & volens recederet, & ad allegorias, anagogiasque vbique conscenderit. At verò hæc D. August. interpretatio maximè, ac si qua præterea alia recedit à littera, ac tota in peregrino sensu versatur; vt satis mirari non desinam, cur quidam tanta contentione ei inhæreant, vt perinde atque pro aris, & focus ex auerso litteræ patenter dimicent: sed viri auctoritas grauissima est, fateor verum & qui secus atque ille, existimarunt, Diuus Basilius, D. Gregorius Nazianzenus principem locum iam dudum in Ecclesia Catholica omnium consensione similiter obtinuerunt: quare S. Thom. vt me dixisse aliàs memini, non audet in summa pronunciare, vtra ex his sententia verior ei videatur. Rursum, & idem Diuus Augustinus Epistola octaua ad Hieronymum, & alibi sæpe, vetat, ne tantum eius nomini & auctoritati tribuamus, vt si melior occurrerit ratio, quæ aliò nos vocet, non repente progrediamur. Septimò, lege sacra volumina omnia, & videbis numero septenario tempus fermè omne circumuolui; quemadmodum, & D. Gregorius in Homil. de Magdalena perpendit, nimirum septem diebus, & septem annis, & denique septem annorum septimanis, quas euestigio Iubilei annus subsequitur; tanquam videlicet septem primorum dierum illustres imagines.

Octauò ipse omnium hominum vsus, & cunctorum sæculorum consensus Diui Basilij intelligentiæ confertim & agminatim (ni me iudicium magnopere fallit) vltro subscribit: si quidem Barbari, Græci, atque Latini, omnes hebdomadibus vsi perpetuò sunt, & modo quoque vtuntur, quibus operas labores, & denique feriationem, & quietem ab operibus metiuntur: etenim sex diebus operantur, & septimo quiescunt. Et quamquam in denominandis diebus non omnes inuicem consentiunt, & in capiendis die quietis, alius, atque alius est illis ritus & mos; in abutendis tamen hebdomadis, summam habent consensionem omnes, & perennem ritum. Quæritur proinde facti huius, & communis instituti ratio: videlicet qui sit, vt cum numerus in denario quiescat, non constituerunt sibi homines decimanas, sed septimanas: quare numerum hunc reliquis omnibus prætulerunt? Ego profectò probabiliorē non inuenio hæctenus huius rei causam, quam quod edocti vetustissima Maiorum traditione, intellexerint sex diebus Deum effecisse Mundum, & septimo quiescisse, ac proinde voluisse eiusmodi hebdomadibus in suis eorum transigendis negocijs illum adumbrare. Intellexerunt igitur hebdomadam Dei hanc, quam nobis conscribit Moses, fuisse septem integras primi cæli conuersiones, & seruasse Opificem numerum dierum hunc cum ini-

tiò

tiò res efficeret: & ob id sibi perpetuò similiter seruandum instituerunt. Porro autem de hebdomadibus, deq; dierum omnium nominibus, Lilius Gregorius Giraldus ex recentioribus Auctoribus in suo libro de annis, & mensibus accuratè veterum scripta collegit; ne quis frustra à me expectet, vt de his plura dicam.

Verum dicturus hic forsità aliquis est. Cōtraria opinio permultis verbi Dei testimonijs fulcitur, q̄ & fuerunt adducta. Proinde videamus, nū hæc ita se habeat. Et sanè primū testimoniū ex 2. cap. desumptū, & quo Caietanus nititur, peritorū in sancta lingua iudicio inefficax est, ac nullius pōderis. Nam Hebræorū phrasi Dies, pro tempore crebrò audit, vt Esaiæ cap. 9. *Sicut in die Madian, & 14. Et erit in die illa dicit Dominus*, hoc est, in tempore illo: Dies, ergo vtrobique pro tempore capitur. Ad locum autem Eccles. respondemus; ea tunc communi hominum sermone dici simul fuisse facta, quādo vel nulla, vel quæ videatur admodum parua mora, exiguūque temporis interuallum intercesserit dum efficerentur. Quamobrem & Cyrillus in Cathena Psal. 36. capi, *Simul*, quandoque pro *Repente*, ac *Statim*, dixit: & S. Thomas, tertia quæstione 53. secundo, ea quoque dici posse fieri, *Statim*, adnotauit, quæ breui, aut certè non interposito longiori tempore conficiuntur: sic dicitur domus tota *Simul*: extrui, ac *Statim*, quæ successiuè sine temporis interpollatione ædificatur, quamquam iaciatur antea fundamētum, moxque erigantur parietes, aut etiam muri, & postea tectum superponatur, atque aded in tempore consumatur, & quoniam Deus iugi quadam & continuata dierum serie in quibus feriatas non est, nec suum reliquit opificium, illa omnia quæ Mundum perficiunt & exornant absoluit, rectè profectò & appositè sapiens scribere potuit illum omnia simul creasse. Quamquam, si eius verba pressius capiantur, ad creationem, atque aded ad Mundi compositionem referenda potius sunt quam ad ornāmēta, de quibus loquimur: Terminatur enim creatio veluti ad substantiam Mundi, quemadmodum aliàs à me dictū est, atq; aded ad partes, quæ de illius constitutione cum primis sunt: quāobré & instantanea fuit, ac eius imaginem nobis generatio in præfenti exprimit. ornatus aut veluti ad eius extranea accidētia spectat, aut et (si quis ita malit) ad adiacentia quæ absoluta re, ei adduntur: quod sanè genus rerū alteratione, & motu qui tempore mensurantur, efficitur. Quamquā & ornatus dici potest prodijisse simul simultate ordinis & consequentiæ: sunt. n. omnia & intrinsecus & extrinsecus inter se ita egregiè disposita & connexa, vt per illustria Philosophorum ingenia sapientiam Opificis & inde apertè cognouerint, & se nunquā satis ac pro dignitate eā laudare posse dixerint.

Itaque etiam ad propositam nobis priorem rationem, ita nūc dicimus; satis superq; Deum omnipotentiam suam declarasse, eum ex nihilo totam hanc corporum congeriem & vniuersitatem effecit, noluisse autem in instanti eam venustare, sed sensim & gradatim; vt manifestaret se non naturæ impetu, & necessitate hæc omnia agere, sed electione, ac spontè, et insigni quadam sua libertate: quo profectò modo non repugnat, vt vis incomprehensibilis et infinita in magnitudine sit, et quæ in minori quoque tempo-

Expenditur lo-
cus secundi ca-
pituli, In die
&c.

Expenditur lo-
cus Eccle. Qui
vixit in seer-
num.

re

vide Gratiani
d 9.

re moueat quàm finita: quod tamen, si illa de necessitate naturæ ageret, esse non posset: quod enim eiusmodi est, agit pro virili, hoc est, quantum potest. At verò efficiens voluntarium & liberum, licet quoque viribus sit imensum & infinitum, efficit, mouetque non quantum potest, sed quantum, quomodo & quando ei ad lubescit. Nec dubium melioribus Peripateticis est, Arist. existimasse Principem Deum de necessitate naturæ agere; cui & Phylo ille Hebræorum doctissimus & disertissimus quadantenus loco citato consentit: ita enim scribit, *Sed sicut proprium est ignis urere, & aquæ si tim refrigerare, ita Dei quoque operari, idque multò magis eo quod ipse alijs etiam rebus omnibus operandi auctor est.* vt facillè intelligere possis, cur noluerit Opifex tot rerum genera quæ visuntur, vno momento edere. Ergo non ad solam Dei omnipotentiam respiciendum vbiq; est, verùm etiam & ad eius sapientiam, qua libertatem suam declarare hoc quoque modo prudentibus voluit.

Et ex his allatæ vltimæ rationi dari etiam responsio luculentior potest. Negamus enim simpliciter decuisse Deum id agere: & rationem exposui, vt mihi quidem videtur commodam. Et his quidem de causis ego in hæc D. Basilij sententiam proficiscor, quamuis non ignorem permulta esse, quæ ab alijs contra afferuntur. Sed cum ex dictis reijci illa facillè posse videam, & norint bonarum literarum studiosi acrobologiam Mathematica non esse vbiq; expetendam, hic disputandi finem facio.

LECTIO XVIII.

Quò, quam D. Basilij assert, quis dixit, & quis fecit.

DIXIT autem Deus, *Fiant luminaria in Firmamento cæli.* Admirabile profectò est, quod nobis nunc Moses enarrat; Deum videlicet iussisse, & causas attulisse cur luminaria fieri vellet, ac simul illù ipsum ea euestigio effecisse; ac proinde qui videatur aut sibi ipsi iussisse, aut alteri cuiuspiam qui ei parere vel contempserit, vel neglexerit; aut denique frustra iussisse, quæ omnia inopinabilia sunt. Neque hoc duntaxat loco, sed superius quoque similem nobis narrationem Propheta facit. Etenim ita scriptum reliquit, *Et dixit Deus, Fiat Firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis.* atq; protinus hæc subiecit: *Et fecit Deus Firmamentum in medio aquarum, &c.* Quid igitur dicemus hic auditores?

Facillè ad hæc Platonici (vt arbitror) responderent, & cum primis Plotinus in libro de tribus principalibus substantijs: Numeniusq; , vt Eusebius de Præparatione, & D. Cyrillus contra Iulianum referunt; ac denique Calcidius Thimej Platonis celebris interpres: ij enim oēs, tres esse Deos existimarunt, quos & primas essentias primosq; intellectus appellat, hæc inter se ratione seiunctos, ac differentes, vt primus qui & summus simplicissimus, sit stans, quiescens, & qui iubet: secundus verò, qui se moueat Idearum receptor, atque adeò minus simplex qui ordinat & efficit, quem & mentem

mentem vocant; ac denique tertius, qui ab vtroque deficiat omnia peruens, omniaque lustrans & continens, quem & animam Mundi plerique omnes vocarunt; cuius & doctissimus Vates illis carminibus meminit:

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus,

Mens agitat molem. —

Sed cum nobis, qui veram religionem sincerè colimus, Deus vnus tantummodo sit. Deut. 4. 1. Cor. 8. Ephel. 4. Pater, videlicet, Filius, & Spiritus sanctus, quæ personæ coæternæ sunt, coomnipotentes, & coæquales; repudiantur hæc Platoniorum placita à nobis, & inter humana figmenta citra vllam cunctationem, & meritò quidem, reponuntur.

DD. ergo Hilarius, Basilij, & Ambrosij doctissimi, ac perspicacioris ingenij Patres hæc non modò dudum animaduertunt, sed etiam in hæreticos Sabellianos fortiter obiecerunt. Nam dixerunt, Patrem esse qui iussit, & Filium qui fecerit: & proinde Scripturam hic illos patenter redarguere, quippe quæ plures esse personas in Deo manifestat. Sed expedit D. Hilarium suis verbis audire loquentem: sic enim libro 4. de Trinitate ait, *Cum absoluta hæc de Deo, & perfecta confessio sit, vnus Deus pater ex quo omnia, & vnus Dominus noster per quem oia; videamus originem mundi, quid de ea loquatur Moses. Ait nanque: Et dixit Deus, Fiat Firmamentum in medio aquarum &c. Et fecit Deus Firmamentum, & diuisit aquas ab aquis.* habes ergo Deum ex quo, & habes Deum per quem, &c. His & Didymus in Cathena Psal. 3. 2. subscribit, versiculum illum explicans, *Ipse dixit, & facta sunt. Cui (inquit) dixit, vel cui mandauit, nisi opifeci Verbo? hic verò est filius Dei.* consentitq; Lactantius, accita Sibilla lib. 4. cap. 6. & alibi. Sed vt libenter Patribus assentiri soleo, ita hoc loco splendidiorem responsionem cogor ab eis desiderare: & primùm, quoniam hac respõsione præferre Filio Patrem, augustiorèq; facere prima fronte videtur. Qui enim iubet, eo videtur præcellere cui iubetur; & qui exequitur iussa mandantis, eo minor esse existimatur qui mandat. Vnde Dominus in Euangelio, *Maiores est qui recumbit, quam qui ministrat.* At verò quanquam Filius secundùm assumptum hominem Patre minor existit, ab eoq; mandatum acceperit de nostro genere redimendo, Ioan. 14. ad Philip. 2. nihilominus, quando Firmamentum & luminaria cæli fecit, hoc est, vt Dei Verbum, ac Deus est, mandatum ab eo accipere vllum non potuit: rectè enim D. Greg. Nazianzenus, in secunda Oratione de Filio dixit, *Verbum quatenus Verbum, nec obediens fuisse, nec inobediens: quòd hæc eorum sint quæ subiecta sunt.* Et (ni fallor) repudiat his verbis Origenis sententiam; qui crebrò quidem, sed cum primis in primo Periarcho. cap. 1. Filium ait administrasse Patri in creatione Mundi. Quod fortè Didymus & Lactantius quoq; voluerunt, qui de diuinis personis minus rectè sensisse existimantur. Rursum, cõe Axioma Theologorù est, opera Trinitatis ad extra esse indiuisa, hoc est, oibus personis æquè prodire. Sunt igitur firmamentum, & luminaria Patris, & Filij, & Spiritus sancti cõmune opus. (etenim verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum) quamuis cum eorum appropriata spectamus dici possunt, ab eorum vnaquaque persona speciali quadam ratione emanasse. Non igitur

Verba D. Basilij sunt, Fiat Firmamentum. hæc vox profecto cause principis est, Fecit Deus Firmamentum, hæc effecitricis est, creatricisq; potentie Filij reus, &c.

Lucæ 22.

verba D. Basilij sunt, Quis dixit, & quis fecit? non intelligis in his personarum dupliciter?

Non iussit Angelis, nec Angeli luminaria fecerunt.

tur solus Pater iussit, & solus Filius fecit; sed vterque & iussit & fecit. Querenda itaque est solutio apertior & Patres Catholici quidem ea loquendi formula nihil aliud nobis voluerunt significare, quam personas esse plures, & Deum Patrem ordine originis præcipuam Mundi causam extitisse, & deinde Filium tanquam causam mediam, & cui à Patre omnia tradita fuerint, Matthæi 2. quamobrem illum appellant Principium absque præcipio, & hunc principium de principio, sicut sæpe à me dictum est: quamuis quibusdam qui in sententia Arrij fuisse videntur, alia profectò mens, aliaque intelligentia fuerit.

Porrò autem si Deus in creando sensili Mundo opera & ministerio Angelorum usus fuisset, quemadmodum Prisci quidam existimauerunt, sequenti Platonem in Thimæo, qui & fortassis non assequuta litteræ huius recta intelligentia, in eam sententiam adductus est; dici commodè posset fuisse illis demandatū, vt hæc luminaria efficerent, & subinde Mosem subtiliter, ac recòdita quadam rone, eorum opus, Deo adscripsisse significaret; sed sola Dei largitate, & ope: superabat enim eorum vires, & intra spheram actiuitatis eorum (vt scholastici loquuntur) nequaquam cõtinebatur; & propterea subdidisse, Deum illa effecisse, quasi exponens hoc opificium non tam Angelorum quam Dei virtute eos iuuantis substituisse. Verùm, quia fide tenemus, Deum ab initio temporis se solo vtranque de nihilo cõdidisse, & venustasse creaturam, inuisibilem & visibilem, spiritualem & corporalem (dicitur enim in Psal. 101. *Et opera manuum tuarum sunt cæli.* & Psal. 8. *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum*) reiecta nunc disputatione illa in aliud tempus qua in controuersiam recentiores Theologi posuerunt, num facultas creandi, potuerit creaturæ impertiri: ea propter censemus Mosem vtrunq; adhibito consilio narrasse, videlicet Deū & iussisse & fecisse; atq; iussione quidem vbiq; idèò commemorasse, vt admoneret lectores, Deum non fecisse insigne hoc opus, aut naturæ impetu, aut temerè, sed cum antea rem probè expendisset, & consulisset, hoc est, mira quadam prouidentia, atque adeò summa libertate & indicibili sapientia deliberasset: Hæc. n. omnia ex Philosophorum quoq; doctrina iussio inuoluit. Cùm verò subijcit huc ipsum fuisse qui ea effecit; admonet quod paulò antea dicebam, nullius opera vsum fuisse (*Omnipotencia enim nullius adiutorio indiget*) sed se solo, hoc est, vt loquuntur scholæ, inmediate virtutis & suppositi, condidisse & ornasse, vt hoc verbum, *Fecit*, eius nobis cùm potentiam, tum efficientiam toto hoc capite demonstret, & cooperatores, atque ministros omnes excludat; & verbum, *Iussit*, siue *dixit*, eius prouidentiam ac veluti consultationem, iudicium, & libertatem in efficiendo exponat.

Quò creatio & gubernatio differunt.

Et vide iuuenis ex his conuenientiam & discrimen inter creationem, & gubernationem. vtraque fit Deo iubente, sed creatio sola, etiam eo efficiente: & si enim Deus cuncta moderando attingit inmediate virtutis, à fine vsq; ad finem fortiter, ac disponit oia suauiter, Sap. 8. corpora tamen moderatur per spiritum, & infima per media, & denique hæc per superma

prema: quãobrem, & Simplicius 1. Cæli 24. scite dixit, *Cælos in se ipsos agere, & supernos, bonitates suas infernis impertiri*: quod D. August. lib. 83. questionum, ac D. Greg. Papa lib. 4. Dialogorum latè persequitur. quæ omnia vt Moses nobis exponeret, primùm toto capite disertè narrauit Deum iussisse, vt singulæ quæque res fierent, moxque fuisse illum ipsum qui eas effecit.

Cæterùm cum Theologi vtriusque manus, hoc est, veteres, & recentiores latissimè & de cælis & de eorum luminarijs scripserint, sicut in priorum commentarijs in hæc verba Mosis & in posteriorum scriptis in secundo Sententiarum d. 14. legere est; non possum ego citra negligentiam notam, illa omnia penitus præterire: vt enim Arist. hortari seipsum, ac tanquam excitare ad differendum, laboribus Socratis eximij Oratoris solebat, ita horum diligentia mihi vel in studiorum arena currenti calcaria ad meditando complectar, vt soleo, quæ dicturus sum, tractabo antea de eorum constitutione, & mox de eorum officijs. Proponimus autem eorum constitutionem inuestigare, præcipuè ex verbo Dei, quanquam ex Philosophia, cùm opus erit, auxiliares suppetias postulabimus, quæ iam pridem indoctis, & eorum patrono Lactantio lib. 3. cap. 16. inuitis, sponte sua Theologia nostræ inseruit. Nam cum Theologus communissimus quidam artifex sit, potest profectò, citra alicuius iniuriam de rebus omnibus pertractare, ac differere, & quatenus à Deo egressæ initio sunt, & quonam pacto ad Deum tanquam confecto circulo deinde regrediuntur. Rursum tritum est, *Deum esse omnia in omnibus: & omnia in illo esse, viuere ac moueri*, & denique quod quidam dixit *Iouem esse quodcumque vides quodcumque mouetur*, proinde pergam nunc in hac præstantissimorum Philosophorum corona, quæ me disserentem humaniter sanè & amanter audit, munere meo fungi, & non erit inutilis iuuenibus aut iniocunda (vt spero) opera nostra.

Et primùm quidem statuamus quod in cõfesso oibus est, luminaria cæli esse corpora: efficiunt. n. & alterant inferna omnia, atque omne eiusmodi alterans, corpus est, vt Auer. de substantia orbis inducit. Rursum, mouetur: quidquid autem mouetur, corpus vt sit, necesse est, cum sit partim in termino à quo, & partim in termino ad quem ex 6. Phys. Et quanquam Pythagorici affirmauerint Solem esse Mundi centrum & immobilem, terramq; perenniter circa illum conuerti, refelluntur nihilominus luculentissimis verbi Dei testimonijs Eccles. 1. *Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibiq; girat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* Psal. 18. *Exultauit (videlicet Sol) vt Gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius, & occursum eius usque ad summum eius.* & cum Iosue cap. 10. scribitur, Solem huius imperio immotum tantisper constitisse, quoad hostes prælio funderet, & similiter cum Sol retrogressus aliquot lineis est, vt agnosceret Ezechias adeptum se esse vitam & incolumitatem, Esaiè 38. prodigia fuere omnium maxima. Nec obstat quod Prouer. 3. dicitur, *Deum stabilisse cælos prudentia: pertinet enim ea sententia ad illorum consistentiam & perpetuitatem, nõ verò ad motum localem.*

De luminibus cæli.

1. Cor. 19. Aëtheris 17.

Luminaria cæli corpora sunt.

Terra immobilis est, & luminaria mouentur.

Iam verò & de terra sic legimus in Psal. 103. *Qui fundauit terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi,* & Psal. 92. *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commouebitur,* hoc est, orbem qui terra est, quæ stabilis perenniter ac immota stabit. Refelluntur & sensu, quem in eiusmodi rebus dimittere, imbecillis intellectus certissima nota est. Nam perspicimus Solem manè ab Oriente surgere, & inde ad cæli fastigium, quod est eius medium sensim conscendere, meridieq; efficere, ac deinceps continuè labi ad occasum, & vesperum facere. Rursum serena nocte videmus stellas, quæ iuxta Polum arcticum sunt, gyros vniformes circa illum ducere, & nobis nunquam occidere: sicuti & Ptolomeus in Almagesti dist. 1. cap. 3. & Sphære auctor. cap. 1. iam pridem adnotarunt.

Iam verò ipse similiter visus, qui omnium sensuum nobilior est, terram nobis ostendit manere immotam: nam graue proiectum directè sursum, eo loco videmus recidere, vnde emissum fuerat. quod planè non euenit, cum de nauis ventis appulsa iacitur. Præterea autem consultò in præsentia Arist. rationes, quibus hoc rursus patenter demonstrat, in 2. Cæli, à 96. ad 103. vsque textum; & Ptolomei vbi supra cap. 3. ne in re à vobis confessâ frustra argumenta proferam Luminaria hæc proinde corpora mota sunt. Quæobrem cum Nicol. Copernicus à Pythagora & Heraclide Põtico superiorum proxima ætate iusto volumine aduersus nostrâ pugnavit sententiam, Cæliusq; Calcagninus qui in huius concessit opinionem si copiam & vires suæ eorum cruditionis, & ingenij ostendete voluerunt magis quam quod sentirent exponere (vt sunt permulti qui delectantur negocium facessere ventati) improbandi prorsus non sunt. At verò si ita serio senserunt expresso, ac splendido verbo Dei damnantur.

Nicol. Copernicus, & Cælius Calcagninus referunt.

Qd, num astra cæli affixa sint an salua.

Quoniam autem in controuersiam nostri etiam ponunt, num affixa eorum orbibus luminaria sint, an verò ab illis prorsus soluta moueantur; age & hoc videamus. Origenes enim lib. 1. Periarchon. cap. 7. & contra Celsum lib. 5. in fine luminaria hæc esse partes cæli, cui & Lactantius lib. 3. Institutionum. cap. 24. assentitur. Diuusq; Ioannes Chrysostomus in Genesim. Hom. 6. & 13. etiam Homilia ad populum Antiochenum, atque in Epistola ad Heb. Hom. 14. & ad Rom. similiter & alibi, affirmatq; vnum dumtaxat esse cælum, idq; nec sphericum, nec moueri, cui, & Procopius Gazeus in suis commentarijs in Genesim subscribit, sicut citra delectum solet.

Sunt igitur ij in ea sententia omnes, vnum dumtaxat esse cæli corpus, vnamq; massam non solidam, & duram, sed permeabilem molem & raram, & vt D. Basilius, ait, tenuem quasi fumum per quam sydera, tanquam pilæ quædam & spherulæ, vel ab anima, vel ab Angelo, siue mauultis ab intelligentia illis mancipata, certo ac inuolabili quodam ordine à Deo illis præscripto & assignato perenniter conuertuntur: vt proinde minimè mirum sit, si Astronomi veras constantesque tabulas de eis sæpe conficiant, & eorum synodos aspectus, diametrales, trigonos & reliquos longè antea quoque pronunciant. Et non defuisse veteres quosdam Hebræorum Rabbinos, qui hæc ita se habere putauerint: testis est in sua Medulla Iacobus Naclantus Episcopus Clugienfis, qui ad meliorem vitam nuperrimè euolauit.

lauit: sed & primis Ecclesiæ sæculis fuisse opinionem hanc Catholicis vulgatissimam, & receptissimam; ego inde non multo negocio coniector, quòd Philastrius, qui teste D. August. in præfatione sui libri de Hæresibus D. Ambrosij Coetaneus fuit, inter hæreses opinionem illam reponit, quæ asserit astra cælo esse affixa. Probari autem potest opinio hæc, primùm quidem verbis illis Domini, *Stellæ cadent de cælo.* Deinde D. Pauli in Epistola ad Heb. *Habemus Pontificem qui penetravit cælos, Iesum.* quæ tamen loca, si verum amamus, nec cogunt, nec tempestiuè proferuntur: nam prior vel de igitis vaporibus quos Plinius libro secundo, vocat Faces, Lampades, & Bolidas commodè potest intelligi, quoniam, & stellæ vulgo dicuntur, & cum decidunt, fulgere visuntur; vel certè per allegoriam, aut per metaphoram de Doctoribus qui ab Ecclesia ad sectas, & hæreses prolabantur, (vt nunc pro dolor frequenter perspicimus) & posterior rem tantam nequaquam probat: vt enim ob signato sepulchro Dominus surrexit, ianisque clausis ad Discipulos introijt, & antea ex incontaminato & inuolato Virginis vtero homo prodijt: (fuit enim virgo etiam in parru) ita salua cælorum soliditate & consistentia penitus illesâ, eos penetrare potuit cum ascendit. Quapropter recentiorum Theologorum his contraria opinio est. Sentiunt enim astra, nec volitari, nec diuidendo orbem, aut permeado cæri, de qua re paulò postea quid mihi videatur, dicturus apertè sum.

verum Phylastrius opinione gratis, aliquam do vexat.

Illud enim antea disquirendum est, num corpora hæc ex elementis composita sint, an verò ita simplicia, vt ex alijs corporibus minimè sint constituta. Et hic profectò maius nobis & difficilius negocium se se exhibet. Etenim insigniores Patres in eâ sententia fermè sunt, luminaria, & cælos constitutos fuisse ex quattuor elementis, quoniam natura corruptibiles sunt, quinimmo etiam statuto tempore ob Adæ peccatum, vt eorum quidam existimant, dissoluentur. Hanc enim causam D. Chrysostomus profert, ac Dauidem in Psal. 101. ita sentire arbitratur, cum ait, *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent; & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur.* Qui locus potentissimus esse quibusdam videtur, ac nequè satis commodè ei occurrì à recentioribus, cum hoc idcirco dictum fuisse arbitrantur, quòd adueniente ad iudicium Domino cæli moueri desinent: nec enim de eorum motu, sed de ipsis dictum est *Peribunt,* & rursus, *Sicut vestimentum,* siue vt vertit Felix Pratensis, *Sicut pannus veterascent:* quia certè omnia eorum constitutionem, & substantiam respicere videntur. Rursum Esaia quinto, *Suspiciate cælum, & respiciate,* inquit, *Quoniam cælum vt fumus deficiet,* seu quemadmodum recentiores legunt, *Quoniam cæli vt fumus corrumpentur.* Ad hæc, Dominus Matthei cap. 11. ait *Calam, & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Denique D. Petrus in Epistola sua 2. cap. 3. ita scribit, *Cæli autem qui nunc sunt, & terra, eodem verbo sunt igni reseruat in die iudicij & perditionis impiorum hominum:* hæc, & id genus testimonia significare Patres illi intellexerunt futuram mutationem maiorem in cælis quàm vt dumtaxat moueri desinant. Et quoniam quidquid corruptioni obnoxium est constitu-

Num luminaria, & cæli ex elementis composita.

vide Amb. Cætherinũ, in primũ caput Epistole ad Hebr.

tum est ex contrarijs: ea propter constare illos ex elementis, ac Scripturam per quandam cōsequutionem hoc nobis exponere crediderunt. Quapropter obserua diligenter, Patres nō inde deduxisse cælos defuturos esse, quia sint ex elementis constituti: intelligebant. n. nostra quoque corpora post diem iudicij ex contrarijs elementis composita Deo volente & qui dotes eis magnas daturus est futura incorruptibilia, sed ex data eorum desinentia quam Scripturæ passim testari eis videbantur, collegerunt (& rectè profectò) cælum ex contrarijs elementis constare.

Contra autem sentit D. Dionysius de diuinis nominibus cap. 4. S. Tho. 1. q. 66. & fermè Scholastici in 2. d. 14. Nam Arist. sequuti corpora illa cū simplicia, tū generationis & corruptionis prorsus expertia esse arbitrantur quod quoq; probāt, quia eorū naturalis motus, & simplex est, & diuersus penitus à motu elementorum. & cum hæc vobis protrita sint, ac vulgata, abstinebo nunc ea fusius explicare. Itaque videmus filios ac nepotes, veluti datis inuicem manibus à Patribus, & Atauis descuisse. Quod cum piaculum esse videretur D. Bonauenturæ in 2. d. 14. arbitratus est Priscos non ita reuera sensisse, sed idcirco cælos & luminaria ex elemētis esse cōposita dixisse, quia perspicuitatem, & raritatem cum quibusdam elementis communem habeant. Verū danda est hæc responsio vel pietati, vel reuerentiæ, quam Seraphicus Doctor maioribus nostris vbique exhibuit, vel certè quod minus accuratè eorum monumenta euoluerit. proinde S. Thomas in eadem d. 14. q. 3. dixit eos opinionem hanc ex Academia in Ecclesiam importasse: quamobrem minus eis tribuendum in hoc argumento esse, hoc est, non plus auctoritatis hic eos habere quam Platonem, cūritis doctrinam sequebantur; hic enim in Thimæo hæc eadem quoq; antea docuit & Plotinus. lib. 1. Enneadis. 2. cap. 7. quorum rationes coaceruauit, & satis disertè istic in Thimæo exposuit Sebastianus Foxius recens, & doctus illius interpres, & fuit Philosophorum omnium opinio qui Arist. antecesserunt. Sed dicamne quod sentio Auditores, an ob reuerentiam tanti Doctoris tacebo: dicam profectò ac vt nos decet præferam veritatem, hæc verò, vt arbitrator, est: hanc S. Thomæ responsionem non eximere omnem scrupulum: quanquam enim verum est opiniones Maiorum nostrorum quas ex Philosophorum scholis deprompserunt conficere argumentum extraneum in Theologia, quemadmodum & Philosophorum auctoritates, atque rationes, vt 1. q. 1. art. 8. idem grauissimè docet: nihilominus cum ex scripturis se eas haurire & docere profitentur, idque magna quadam consensione, non video, cur non multo plus eis tribuendum sit, quam Platoni & Philosophis, hoc est, cur eorum auctoritas argumentum nobis non efficiat ex proprijs, & auctoritate diuinæ proximum: certè si de natura cælorum in Oecumenicis concilijs definiendum olim fuisset, ego nequaquam dubito, quod fuisset secundum Patrum doctrinam citra illam hēsitationē definitum: hic enim sanctorum Conciliorum solennis, & perpetuus mos est, vt iuxta sanctorum doctrinam propositas illis controuersias dirimant. Et fortè nunc quoque hoc fieret: & si enim grauissimorum Doctorum auctoritates ex altera parte stare, atque hæc esse communis Theologorū no-

stræ

stræ tempestatis opinio videatur; & certum sit, nullam Ecclesiæ ætatem destitui Christi Domini promissionibus, ac proinde nullo vnquam tempore hanc in fide errare, quoniam tamen nemo recentiorum (quantum mihi videtur) eam stabilire ex Scripturis professus est, & omnes tanquam opinionem sequuntur, quæ rationibus à rerum natura petitis, sit opposita sententia probabilior, fortè à Patribus sententia Ecclesiæ etiam in præsentia caderet, quod, vt dicebam, ex Scripturis intelligentiam illam se habere dixerint, quemadmodum apud D. Ambrosium lib. 1. cap. 4. D. Basilium hoc loco, & Gregorium Nyssenum, Ioannem Damascenum lib. 2. cap. 6. D. Ioan. Chrysostomum. Hom. 14. ad Rom. & alibi videre est, vt interea si leam Dionysium Carthusianum in 2. d. 14. Ambrosium Catherinum in Cōment. in Genesim & alibi, Hieronymum de Oleastro, Lusitanum, & alios quosdam nouitios homines doctos cū primis & claros qui in Patrum sententiam concesserunt. Verū quidquid de re hac sit illud verissimum est si rationes naturales sequi voluerimus, probatiorem esse Aristotelis & recentiorum Theologorum sententiam: & propterea cū hactenus nulla Ecclesiæ definitio prodierit, & vtrinque Viri Doctissimi, & in verbo Dei exercitatissimi sint, posse nos citra veterum iniuriam cū iunioribus sentire. præsertim verò, quod loca Scripturarum quæ ad eorum confirmandam sententiam afferuntur, non vsque adeò luculenta sunt, vt non aliam intelligentiam commodè recipiant.

Nam D. Aug. lib. 20. de Ciuitate Dei. cap. 24. aduersus Porphyrium disputans, qui Hebræorum pietatem laudauerat asserentium Mundum futurum esse sempiternum, Christianos autem rerum ignoracionis & dementiæ damnauerat, qui periturnum esse dicerent, inde imperitiam eius ostendit, quod insignis Hebræorum & Rex & Propheta, olim hoc quoque dixerit, quod Dominus noster postea, & confestim. D. Petrus, & Christiani doctores reliqui. Profertq; Psal. 101. & cætera omnia loca quæ à nobis nūc sunt adducta, & mox ea ita interpretatur, vt cæli qui perituri tanquam pannus & fumus dicuntur, atque igne veluti refundendi, non superni illi cæli sint, de quibus verba facimus, & in quibus sita sunt luminaria, sed aeris regiones quas & vocari cælos à sacris & prophanis scriptoribus certū est. Et D. Aug. quidem, cū Beda de natura rerum cap. 25. tum verò Caietanus, atque alij viri clarissimi quidam in expositione Psalmorum consentiunt. Præterquàm quod eius hanc intelligentiam patenter Davidis versiculus in Psal. 148. approbat, vbi de corporibus in excelsis positus ait. *Statuit ea in æternum, & in seculum seculi*, quæ est periphrasis nedum diurnæ, sed etiam sempiternæ consistentiæ, vt proinde non desint, qui admirentur, vnde Porphyrius potuerit intelligere Hebræos, asseuerare hunc orbem esse sempiternum. Cuius quidem rei ego nullam capio admirationē quod ita existimasse, atque multis rationibus sententiam hanc communifese Phylonem Iudæum perspiceret; & fortè in Saduceum aliquem etiam inciderat, parum alioqui ipse versatus in sacris Hebræorum litteris. Ac præterea minimè detractarem de supernis cælis Prophetarum oracula intelligi etiam posse, sed ita tamen, vt non quod futurum est nobis explicent,

P

sed

Arist. opinio magis cum rationibus naturalibus consentit.

Ad loca Scripturarū addita à veteribus.

Contra Phylonem, & nos superius lect. 6. & Aug. Serm. lib. 10 de perenni Philo. differunt.

Arist. certè sic docet 1. Ethicorum 4. & 1. Cæli 101. & alibi.

sed quod fieri facilius possit, quàm ut ea non sint, quæ ibidem esse illi affirmant. Nam Psalm. ille 101. de Messia diuinitate verba facit, sicut Paulus ad Hebræos capitulo primo aperit. Proinde potest hic eorum paraphrasticus sensus esse, Ea profecto es (ò Domine) consistentia, eaque a ternitate præditus, ut fieri antea possit, cælos (qui solidissimi quasi ære fusi dicuntur) dissoluendos iri, ac ut pannus omnes computrescant, quàm ut tu non semper idem sis, aut ut anni tui aliquando deficiant. Identidem & de sententia Domini rectè dixeris, cælum & terra transire, ac deficere potius poterunt, quàm ut verba mea deficiant. Locus tamen Diui Petri, ut expositionem hanc minimè recipit, ita interpretationem Diui Augustini nullo modo repudiare potest. Sed de Mundi excidio, ac de sanctorum Scripturarum, quas nunc perpendimus, intelligentia scripsit eleganter & copiosè (ut solet) August. Steuchus, lib. 10. de Perenni philosophia, & Hieronymus Magius nuperrimè lib. quinque.

Itaque si hæc ita se habent, facile intelligimus probabiliorem esse rectorum Theologorum consensionem, qui luminaria esse cælis infixæ constanter asserunt. Nam Aristotelis ratio tunc efficax est; quæ alioqui, si cælum ex elementis compositum & permeabile foret, inualida profectò esset. sic enim argumentatur: Si astra perinde per cælum mouerentur, atque moueri Aues in aere solent, aut etiam spherulæ, cælum diuisibile esset & corruptibile: quam sanè consequentiam Patres (vti visum est) sua sponte recipiunt & docent. At verò, ut dederis cælum esse corpus suapte natura & simplex & incorruptibile, tam secundum totum, quàm etiam secundum partes; ratio ostendit, ut neque diuidi, neque permeari possit; & consequenter, ut luminaria suis orbibus sint affixa, eorumque esse partes. & hæc nobis opinio, si rationibus nitamur (vt dixi) probabilior videtur.

Porro autem his annexa est percunctatio illa vulgatissima in scholis: Num præterea luminaria ita simplicia corpora sint, ut materia consent quæ altera sit eorum naturæ & essentiæ pars (nam habere materiam aliquam extra controuersiam est: quoniam mouentur 6. Physic. 3. 2.) an verò quæ tantum potentia ad locum dici possit, sicuti Aueroi eius sectatores communiter adscribunt: Quanquam Paulus Soncinas. 12. Meta. quæst. 7. nec sanè temerè hunc ipsum Philosophum existimat fuisse varium & inconstantem, secusque aliquando docuisse, videlicet De substantia orbis, capitulo primo; & alibi quoque: quod ego probabile esse existimo. Sunt enim nobis inaccessa & à sensibus remotissima corpora illa, quemadmodum & Damascenus libro secundo, capitulo sexto, adnotauit. An verò eas ex materia pressius capta, & quæ est altera pars compositi consent: quod nimirum sensilia alioqui non essent: (actus enim solus sensibile quidpiam non est, sed intelligibile) ego profectò constare ex ea puto, cum his rationibus, tum verò quòd cæli luminaria rara alicubi sint, alicubi densa, ut Lunæ maculæ probant, & quædam videantur maioris, quædam autem minoris molis: densitas enim & raritas materiæ affectiones sunt.

Quod si rursum quærat, Num materia illa eiusdem rationis cum hac infernorum

Num cæli ex materia cõstet.

infernorum corporum materia sit, nec ne? Ego certè probabiliorem existimo D. Thomæ sententiam, ut nimirum diuersæ rationis vtraque sint, & se ipsis ac natura ideo inter se seiungantur; quod diuerso eam modo formæ illæ cælestes actuent, perficiantque, atque formæ nostræ infernæ faciant. Nec dubito sententiam hanc esse Peripateticorum doctrinæ magis consentaneam, quemadmodum & opinionem Aegidij propius patrum sententijs accedere, qui omnium corporum vnã, & eandem materiam esse putarunt, ex qua fuerint compacta.

Iam verò & de figura cæli quorsum attinet plura dicere? Et si enim D. Ioanni Chrysostomo, Lactantio, atque alijs quibusdam visum sit id nequaquam sphericum esse, nihilominus aduersus illos stat meliorum Philosophorum sententia, & (ni fallor) etiam Scripturarum sanctorum oracula: quæ si Magister perpenderit, non dixisset, opinor, 2. dist. 14. Spiritum sanctum per nostros auctores hoc dicere noluisse. Nam Ecclesiast. 24. Sapientia ita loquitur, *Girum cæli circuiui sola.* Ecclesiast. primo. *Girans girando vadit Spiritus.* Esaie 40. *Qui sedet super girum, time.* Constat autem, quod Latini Girum nuncupant, Hebræis propriè esse circulum vel spheram. Sed Seuerianus, & Aacius in hanc sententiã obijciunt. Et primùm: quia Esaie 40. iuxta Septuaginta legimus, *Qui statuit quasi cameram cælum, & extendit quasi tabernaculum ad habitandum.* Secundò, quia Scripturæ de cælo ita loquuntur, tanquam de eo quod summum & extrema habet. Psalm. 18. *A summo cælo.* Pagninus & Felix legunt, *Ab extremo eius, egressio eius; & occursum eius, usque ad extremum eius.* Atqui figuræ sphericæ, & corpori globoso non conuenit habere extrema. Sed aut ego non satis assequor, quomodo ex his voluerint illi Patres rem hanc penitus demoliri, aut certè intempestiuè. & potius aduersus seipos hæc loca proferunt: cum primis autem oraculum Esaie: nam *Camera* prisca Latinis tectum quoddam est, in curuitatem formatum, sicut *Fornix* (& hanc plane vocem eorum quidam vsurpant) arcus est in ædificijs. quare si cælum statuit Deus quasi cameram, aut etiam quasi fornix, curuum illud fecit & sphericum. At verò quod sequitur, *Et extendit quasi tabernaculum ad habitandum,* castrensium metaphora est, & sensus est, Deum extendisse cælos tanquam cortinas & papiliones, sub quibus posuerit homines tanquàm in castris, nepe militaturos iugiter aduersus Principes & rectores tenebrarum harum seu etiam Mundi tenentes, quod D. Paulum dixisse Græci contendunt. Et sanè non habemus hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus. Et fortè etiam respexit Propheta ad facilitatem extendendi cælos potius quàm ad ipsam eorum formam: ut sensus sit, Tam facili negotio extendit Opifex cælos, quàm quisque sibi tentorium ad habitandum solet extendere. Porro autem summum, medium & extremum cælo Scripturæ tribuunt, cuiusque Orizontis ac nostri visus ratione habita. Denique & hanc Patrum illorum opinionem Hispanorum gationes longe explodunt, sed hic dicendi finem facin.

De Figura cæli.

Num cali sint
animati.

Gebamus superiore Schola de cælestium luminarium constitutione, ad quam & percussio illa præcipue spectat, num animata sint, nec ne, loquor aut de animatione vera, & propria, hoc est, quæ animæ dâti esse vitam & specificas operationes effectus est; reiecta nunc animatione illa procul, quæ latius patet, hoc est, quæ omnia quæ mouentur dici animata quadantenus possunt; cum primis verò, si cum motoribus proprijs vel appropriatis capiuntur. Priorem. n. solam veteres (vt mihi quidem videtur) vocarunt animationem, cum posterior reuera fictitia sit. Etenim vt nos operæ & temporis partem aliquam in hac quoque explicanda conteramus, methodus ipsa qua vtor, & disserendi ratio flagitant.

Quæritur proinde, quid de quæsito hoc probabilis Theologis videatur (nam parergon esset Philosophos in præsentia consulere.) Et quidè Caietanus cum in cõmentarijs Psal. 103. qui ei est 104. tum verò, in tractatu de Indulgentijs, probabile esse existimat ea esse animata, illis cõprimis verbis adductis, quibus in præfatione sacri Canonis Ecclesia ita Deum alloquitur, *Per Christum Dominum nostrum; Per quem Maiestatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Potestates, cæli, cælorumq; Virtutes, ac beata Seraphin, sociâ exultatione concelebrant*. vbi putat Virtutes cælorum vocari eorum animas. Nam si ab Angelis cæli tantummodo mouerentur, nõ vero ab animabus, satis fuerat dixisse, *Laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Potestates*. Quæ ratio sic stabiliri rursus potest: quoniam si cælorum animæ, virtutum nomine hinc non intelliguntur, quid aliud, rogo, virtutes hæ, nisi cælorum proprietates & affectiones erunt, ideo virtutes nuncupate, quod illis validè, fortes, & efficaces res infernæ efficiantur? & inepta tunc erit oratio, si cum præstantissimis illis, ac beatissimis substantijs, cælorum proprietates & accidètia copulètur. Ad hæc, sermo hic totus, de substantijs intellectualibus esse videtur: nam & in Psal. 134. dicitur, *Qui fecit cælos in intellectu*, hoc est, intellectu præditos quo planè testimonio nihil posse luculètius afferri videtur. Et proinde virtutes illæ cælestes mente rationeq; præditæ sunt. Sed & D. Hierony. quoq; super Ecclesiastè. c. 1. propemodum hoc ipsum sentire videtur, & præterea Origenes lib. 1. Periarchon. c. 1. & 1. Tomo Cõmentariorũ in Ioan. quibus illud Scripturæ testimoniũ visum permultis est aperte suffragari, *Lustrans uniuersa in circuitu pergit spiritus, siue (vti D. Hiero. legit) Girans girando vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur*. vbi Sol, spūs nuncupatur, qui oia cõuersione sua collustrat, & prospicit: quod certè absq; anima efficere non posset. Amplius, et Iob. cap. 25. consentite videtur, cum dicit, *Stellas mundas non esse in conspectu Dei*. ex qua sentètia infert Origenes, eorum animas esse virtutis, & vitij capaces. Ad hæc, & S. Tho. secundo contra Gentes. cap. 70. in Auerroem inuehitur permultiq; argumentis contendit cælestia corpora esse animata. Phylo quoque de Opificio sex dierum vocat cælum domicilium Deorum, tam inuisibilem, quàm eorum (inquit) qui conspicui sunt, Angelos (vt opinor) Deos inuisibiles appellans, aut cerre

Ideas,

Ideas; Astra verò Deos visibiles, quod certè indicat, ea esse animata existimasse: & planè cum hoc loco, tum verò in libro de Somnijs hoc ipsum sentit, quamuis nolit animas illas vitij & virtutis esse capaces, vt affirmatiua pars huius quæsitæ celebres habeat defensores ac Scripturæ permultis testimonijs non careat. Contra verò Damascenus lib. 2. cap. 6. & Theologi posteriores fermè omnes, luminaria esse inanimata dixerunt, quorum Princeps est D. Basilus Hom. 3. Sunt autem argumenta, quibus in hanc sententiam inducuntur, permulta & conspicua: quorum primum quærit, Num luminarium animæ, ante eorum corpora creatæ fuerint, vel simul cum corporibus, vel denique postea. Si dederis inquit primum, sequetur confestim, vt formæ perficientes, & dantes esse non sint cuius tamen contrarium affirmas, & consequentiam ex 12. Met. 16. & 17. probant, & ex Cõcilio Viennensi in Clementinis de summa Trinitate, & fide Catholica, & in Cõcilio Lateranensi sub Leone decimo, Sessione decima. Id enim genus substantificæ formæ quod perficit, simul oritur cum eo cuius est forma. Si verò vnà cum corporibus prodijisse dixeris, sciscitantur rursus, num vt creatæ ab opifice fuerint peccare poterant, nec ne? Posterius dici non potest: quoniam quælibet simplex creatura mentis compos, viatrix creatur, atque aded non in termino, ergo potuerunt animæ illæ peccare; & proinde te quoque oportet concedere eas potuisse damnari, & ita à mouendo destitisse. & cum in compositis ex materia, & forma solum compositum sit quod subsistit, & quod agit, quodque meretur vel demeretur, non eaduntaxat animæ, sed & earum etiam corpora pati supplicia debuissent: sic enim Theodoretus in quodam sermone de prouidentia argumentatur, vt inde probet necessitatem resurrectionis nostrorũ corporum. Hæc autem inopinabilia esse videntur, & his repugnare quæ de illorum corporum constitutione Recentiores Theologi qui sequuntur Peripateticos contendunt, videlicet, alienas qualitates & peregrinas impressiones recipere ea non posse. At si eas animas post corpora illa conditas fuisse dixeris, sequetur & hoc aliud confestim, vt formæ substantiales non sint: quod enim enti in actu superadditur, accidens est. non sunt igitur cælestia corpora animata. Secundo & fortius, aut animæ illæ beatæ sunt, aut miseræ. Si beatæ, quærit Ambrosius Catherinus quo actu promeruerint sibi illam beatitudinẽ: etenim per aliquem actum & Angeli & homines beatitudinem sibi acquisuerunt, sicut & Magister in 2. Sententiarum ostendit: & de similibus idem est iudicium. Rursus, si beatæ sunt, poterunt à nobis obsequijs coli, & precibus inuocari: sic enim deducit Richardus de Media Villa in 2. d. 14. Ad hæc, poterimus eis, aut certè Deo in eorum memoriam consecrare templa, & altaria erigere, & cum nominibus vtendum sit vt plures, poterimus Saturnum, Iouem, Martem, Apollinem, Venerem, Mercurium, Lunam, & denique Astra reliqua nominatim venerari, eorumque opem supplices implorare: quæ omnia verbo Dei repugnant, Deut. 4. Sed & quid aliud hoc, quæso, erit, quàm Elinismũ iam pridem mortuum in vitam & ab Orcho reuocare? His adde, nos huc magnopere, ac veluti natura ferri, illorũ nimirũ pulchritudine, & beneficẽ

P 3 tia.

Opinio negatiua.

Opinio Caietani ac aliorum pro affirmatiua.

tia adducti, vt ex his quæ Imperator Iulianus scribit apud D. Cyrillum in calce libri secundi conijcere possumus. Inquit enim: *Quid opus est me huc accersere Græcos, Hebræosq; testes? Nullus est qui Deum, hoc est, Deo, uel orans, uel iurans manus non subleuet in celum, & numinis quandam cogitationem concipiens, illuc non feratur.* & paulò postea, *Absque interitu mundum ab omni macula sempiternumq; & semper mobile, ut videmus, nempe ab anima meliore, & diuiniore quæ habitat in ipso.* Sententia ergo hæc, quæ beatas esse cælestes animas pronuntiaret, latissimam viam complanaret ad cultum & venerationem cælis exhibendâ. Quòd si quispiam eas esse miseras dixerit, huic primùm refragabitur D. Aug. qui Enchiridion. c. 58. esse beatas dicit, si tñ corpora illa animata sunt (subhæsit enim nec quicquam definit) enimvero illas, spectare ad societatem sanctorum Angelorum existimat, hoc est, (vt mihi quidem videtur) se lices, & beatas, quemadmodum & Angeli. Etenim ad societatem naturæ Angelorum nulla spectare ratione possunt, quæd hi completi in specie sint, ac per se subsistentes: Anima autem illæ (quomodo & reliquæ oēs) partes specierum sunt, ac generatim ferme in cõpositis perstant. Rursum, huic opinioni aduersantur nobilissima, & præstantissima officia horum corporum, de quibus suo loco dicemus. Tertio S. Tho. in prima q. 70. à se ipso in secundo contra Gentes, hac ratione (quam Catherinus inuictam appellat) discedit, ac fieri non posse ait, vt sint animalia: sibi enim sumit (quòd & verum est) formam vniri materiæ, non ob eam dūtaxat causam, vt materiam perficiat, & actuet, sed & multò magis sui ipsius gratia, & vt facultates suas possit exercere, quibus alioqui seiuncta frustra prædita fuisset: hac enim ratione effectū est, vt materia sit propter formam, quæ & nobilior, & perfectior est. Deinde aut sic argumentando progreditur: Si luminaria cæli animata sunt, animæ illis corporibus sui gratia vnite cum primis fuerunt: hoc verò accurata inductione fieri non potuisse ab operationibus cuiusuis animæ, ita probat. & primùm quòd esse vegetabiles non possunt: hoc enim genus animæ vniri non potest nisi corpori generabili, & corruptibili, quemadmodū ex illius operationibus videre est, quæ sunt, nutrire, incremento augere, procreare, sed & nec etiam sensiles sunt quoniam omnes sensus, tactum supponunt, qui eorum omnium fundamentum est, ac generatione primus: Tactus enim, vt perceptiuus est primarum qualitatum, organa necessario exigit (sicuti & reliqui sensus) quæ sint qualitibus actiuis & passiuis affecta & commixta: cælestia autem corpora sunt expertia penitus qualitatum sensilium: non possunt igitur animæ illæ esse, aut vegetabiles, aut sensiles, sed nec rectè affirmare possumus eas corporibus illis iungi, vt intelligant: quemadmodum enim intellectus nullius corporis est actus, ita corpore non indiget, nisi vt ab eo phantasmata ei afferantur, ac ministrentur. phantasmata autem ibi esse non possunt, vbi sensus non est. Deniq; nec propterea existimandum est, eas animas illis corporibus vniri, vt ea moueant: non enim necesse est Motorem esse vbique vnitum ei quod mouet tanquam formam, sed satis est si ei secundum suam vim vnietur, siue (vti 1. de Generatione 44. dicitur) secundum contactum virtutis; contactum, inquam

inquam, non naturalem, sed metaphoricum. superuacaneæ igitur, & ociose essent animæ illæ: quod Dei sapientiæ profectò repugnat. 2. Cæli 32. Deus & natura nihil frustra faciunt. Et pro sententia quidem negatiua huc vsq; dictum sit, quam minimè dubito esse probabiliorē: Vt proinde etiam fuerit affirmatiua iam pridem reposita inter articulos Parisijs damnatos, vt Richardus loco citato scribit, Sed nihilominus arbitror, ita posse rationibus vtrinque allatis, responderi in diatriuis, vt certò appareat nec indotos fuisse qui aliter senserunt, nec esse nunc quoque nepharium illā euentilare, quemadmodum scriptores aliqui putant. Etenim D. August. vir omnium doctissimus, & in sacris litteris exercitatissimus. lib. 2. de Gen. cap. 18. & in Enchiridio ad Laurentium cap. 57. & 58. controuersiam hanc in ambiguo (vti dicebam) aperte reliquit: quod profectò minimè fecisset, si sanctis Scripturis neutram sententiam repugnare non intellexisset. Itaque primùm ad rationem Caietani, quam pro parte affirmatiua stabilienda attulit, sic respondemus: Virtutes cælorum in sacris litteris dici omnia quæ cælis continentur, cum sanè visibilia Sol, Luna, sydera, lux, Motus, tum verò etiam inuisibilia, vires, proprietates, influxus: his enim omnibus cæli tanquam eximijs quibusdam, & præcellentibus virtutibus corpora reliqua superant, regunt ac moderantur, & quàm sit Dominus beneficentissimus, nobis testatum faciunt. Psal. 50. *Annunciabunt cæli iustitiam eius*, hoc est, eius beneficentiam & charitatem: sed & dicuntur interdum militia, atque etiam exercitus cæli, & q; pro Deo pugnent tanquam instructissimæ quædam acies, & quod incomparabili quodam ordine dispositæ inter se sint. Ac Rabbi Moses huc fortè respexit, cum referente S. Thoma in 1. q. 50. art. 3.) existimauit rerum omnium naturaliū facultates nuncupari in sanctis Scripturis. Angeli: Dei enim bonitatem, sapientiam & potentiam nobis patenter ac magnis præconijs annunciant: hoc enim Angelus Græcis est, quod nobis Latinis Nuncius. Prosopopeia igitur manifesta est, cum Ecclesia ait, Virtutes cælorum laudare Dei maiestatem, videlicet, quòd nos Deum laudare admonent, & alliciunt. Psal. 148. Amplius, ipsi quoque Angeli possunt fortassis in ea præfatione virtutum cælestium nomine venire, qui mouendis cælis sunt mancipati, quos Platonici, Mundi Principes sub Principe Deo, & proinde Iouis pedisequos vocat; quosq; nedum regere, & viuificare corpora illis credita existimant, sed & res nostras etiam intelligere; ac progressi vterius, eis sigillatim alios angelos subseruientes assignant, quos & Deos, & dæmones, & Genios, & Heroas, pro eorum officijs præterea nuncupant, sicut Ficinus in Phedrū Platonis c. 2. & alibi scribit. Nec obstat Ecclesiam superius dicere, *Per quem Maiestatem tuam laudant Angeli*: potuit enim à genere ad speciem descendere, hoc est, à communi Angelorum nomine, quo oēs beati Spiritus veniunt, ad genus id deorsum venire, cuius officium est cære cælos, & sensili huic Orbi vires tribuere: nec enim Angeli omnes cælos conuertunt. Quapropter, & dominationes, & potestates, & alia quædam sanctorum Spirituum genera Ecclesia sibi de nomine accersit. Sed & hoc quoq; non obstat, quod videretur Ecclesia si ad hos cælorum motores cum dicitur cæli cælorumq; virtutes

Cælos esse animatos, est problema neutrum.

Ad rationes pro parte affirmatiua.

Nam aliquando Ecclesia operatur in cultu virtutum.

respexisset, vti in diuinis officijs, & cultu opinatis: quod tamen Ambrosius Catherinus in Annot. lib. 1. & 4. contra Caietanum absurdum esse, & falsum existimat. Etenim certum Ecclesie est, cælos moueri: & rursus, est illi hoc quoque fermè in aperto (ob communem scilicet Doctorum sententiam) moueri illos ab Angelis, licet intelligat solo Dei nutu, hoc est, absq; Angelorum opera eos etiam posse cieri: id quod esse in facto nonnulli Patrum probabilius esse maluerunt. Ad hæc, nedum Caietanus, sed auctores alij quoque cum eximij, tū etiam sancti, ex aduersum Catherino stant, & Ecclesiam vti in cultu, ac diuinis officijs etiam opinatis, aliquando docēt. Etenim cum in officio Epiphaniæ Domini, hoc illa ita dicat, *Tribus miraculis ornatum sanctum diem colimus, hodie stella Magos duxit ad Præsepium, hodie vinum ex aqua factum est ad nuptias, hodie in Jordane Christus baptizari voluit, vt saluaret nos.* nihilominus S. Maximus in sermone, sic ait. *Ferit enim hodie, Christum Dominum nostrum, vel stella duce à Gentibus adoratum, vel inuitatum ad nuptias, aquas in vina mutasse; vel suscepto à Joanne, baptisate consecrasset fluenta Jordanis, simulq; suum purificasse Baptistam: sed quid potissimum præsentis hoc factum sit die, nouerit ipse qui fecit.* hæc ille. Nec refert Ecclesiam hæc non dicere in oratione, quia Deum alloquitur: similiter enim & in orationibus aliquando illam quoque egisse constat: & possem huc accersire officium Præsentationis beatæ Virginis, & (ni fallor) etiã Conceptionis, vt intelligat Catherinus voluisse Caietanum commodè, ac sobrie suam illam regulam. 2. 2. q. 1. art. 3. à viris pijs interpretari, quæ est: *Verba absolutè exterius prolata, signa sunt mentis absolutè credentis, & venerantis.* Est enim cum primis spectanda materia, de qua Ecclesia affirmat, num videlicet ei explorata sit & perspecta. Deinde & considerandum est, verbum (*credere*, humanam fidem aliquando significare, quæ vel idem prorsus cum opinione est) quemadmodum arbitratur Durandus in 3. Sent. vel certè hoc ipso tantum ab ea differt, quod de assertionem opposita nullatenus reformidat: vtrique tamen falsum subesse potest. Atqui certum est, homines cum Deo humano more frequenter etiam agere.

Porrò autem Psal. 134. *Qui fecit cælos in intellectu*, non rectè à Caiet. exponitur, qui fecit cælos intellectuales; vel quantum ad substantiam, quod est dictu, mēte & intellectu præditos; vel quantum ad eorum motum, quia nimirum intellectu progreditur. sed refert Propheta intellectum ad eorū Opificem, non ad cælos: vt sensus sit, Cælos condidit intelligentia quadã admirabili ac singulari ingenio summaq; industria. Sed & sanctissimū Patrem Hieronymum nihil ibi affirmare videmus, sed alternatiuã tanquã ambiguum posuisse: sic. n. scribit, *Quod autè ait, Girans girando vadit Spiritus &c. siue ipsum Solem spiritum nominauit, quod animet & spiret & vigeat, & annuos orbis cursus expleat, vt ait Poeta, Interea magnum Sol. circumuoluitur annum, Atq; in se sua per uestigia voluitur annus. siue quod & Luna lucetemq; globū, & astra Titania spiritus intus alit, totamq; infusa per artus, mens agit at molem, magnoq; se corpore miscet; non de annuo Solis cursu, sed de quotidianis eius semitis loquitur.* Hæc ille. Nihil pfectò asseres, sicut fermè in similibus disputationibus solet. Sed & S. Th. cautè de eo. (vt est vbiq; circumspiciendum)

ita

Reformata Breuiaria proinde sustuleris Offm Præsentationis & aliam sublituerit Orone in officio Conceptionis.

Hoc fermè conuenisse D. Hieronymum etiã Ioan. Driedonis ante nos adnotauit, de Ecclesiasticis dogma.

ita loquitur *Hieronymus etiam idem sentire videtur, non dixit sentit, sed sentire videtur.* Quinimmo damnare in Epistola ad Auitum Origenē Hieronymus creditur, quod cælos esse animatos constanter docuerit, quanquam reuera, non hæc ob cām illum, vt existimo, D. Hieronymus aut damnat, aut repudiat: sed quod eas animas fortitas esse ea corpora existimauerit, quō & nostras, & dæmones, iuxta vniuscuiusq; qualitatem peccati: quod nū Melchior Cano viderit lib. 1. 2. locorum cōmunium, nō satis exploratū habeo. Et ego quidē sic de D. Hieronymo præstantissimo Doctore sentio. At verò Frater Adamus Sasbout, vir doctissimus, hunc existimat ex aliorū fide, ac snia docere astra esse animata, non vero ex propria: quod inde probat, quia Esaiæ 45. hanc opinionem refellit. At qui fallitur pfectò hic doctor, quæ admodum quisquis D. Hieronymi verba attentius inspexerit quæ in illum Esaiæ locū scribit, facile animaduertet. Neque. n. ille repudiat sniam hanc quæ cælos esse animatos ait, sicut putat F. Adamus; sed rōnem potius, cui huic sniæ nonnulli adhærent, quod plurimum interest. Nam cum Dñs ibidem dicat, *Et manus meæ tetenderunt cælos, & omni militiæ eorū mādauit,* inde Origenes & alij inducebant cælestes globos aīam, mentemq; habere: quā, vt dicebant, nisi intelligerent, mādaturū nō accepissent, sibi sumētes ea quæ mente prædita nō sunt, neq; et esse mādaturū capacia. Hos ergo Hieronymus inductione, exēplisq; à sacris Scripturis hinc inde petitis, sic ibi redarguit: *In Iona præcipit Dñs spiritui comburenti; & rursus præcipit vermi matutino. Et Saluator imperat ventis & mari: ergo horū cōsequutio & collectio inefficax est & indocta.* Cæterum locus Eccles. metaphoricus est: sicut. n. quod dixerit Moses, *Audite cæli que loquor audiat & terra verba oris mei:* & Salomō, *Auris cæli, audit omni;* nō rectè colliges cælū auritū esse, & percipere sonos, nisi cū Cabalisticis per cælū lineã viridē intellexeris quæ Vniuersum girat: sed methonimia est: etenim de cæli habitatoribus sermo est. ita nec rectè colligere quisquã pōt, Solē inferna oīa aut oculis, aut mēte inspicere, quod dictum sit, eū collustrare oīa. S. Tho. autē vario & diuerso modo cōtrouersiam hæc in suis scriptis, vt est fecundissimus definit. In quōne. n. de Anima art. 8. & in 2. cōtra Gentes partē affirmatiuã propugnat, & multis rōnibus stabilit. at verò in Summa cōtendit negatiuã esse veriorē. quāobrem Caietanus existimat fieri posse, vt sniam cōmutauerit. Nam Thomistę post Capreolū, Summā Theologiæ, tanq̃ eius testm, scriptis reliquis huius Doctoris præferunt. Ego verò libentius Ferrariensi assentior, & puto S. Doctorē neutri parti cōstanter adhæsisse, quod vtranq; rōnibus cōmuniri posse perspiceret: quodq; & fecisse DD. Hieronymum, & Aug. in hæc ipsa cōtrouersia nouerit: & solet in problematibus, vbi stabiles, & certas, vel rōnes, vel auctoritates deesse perspicit, in vtrāq; partē suis scriptis ad vbertatē, & varietatē doctrinæ nō rarò disserere. Phylo aut sniam hæc tenuit cōstantissimè, quæ verbis adductis potuit astra appellasse Deos visibiles, vel metaphoricos (quod iuuat, & mortalibus benefaciāt: qua rōne & Plin. dixit, hoīem esse hoī Deū) vel deniq; pp Intelligētias illis appropriatas, quæ cōspici ob id dñr, quæ motu astri percipiant: oē si quidē quæ mouet, ab altero, vt moueatur necesse est. sed alia eius verba splēdidiora sūt, quæ vt glossis obscurari possint,

LECTIO

Fuit hæc opinio Origenis multis in locis.

Deut. 32. Sap. 1.

Argumenta, quibus probauimus luminaria cæli carere anima, fortiora esse mihi videntur, quam vt illis possim commodè ire obuiam, periclitabor tamè pro more scholæ ita illa examinare, vt intelligant quidam ea non esse demonstratiua, ac proinde solutum vobis & integrum iudicium etiãnum manere. Cùm enim soleant homines multam quoque arenam cribro excutere, vt gemmam inueniant, aut aurum; quid vetat proposita argumenta exactiore disputatione cribrare, quo veritatem, si fieri potest, inueniamus, vel iam inuentam splendeamus, & faciamus nitidiorem? Ad primum ergo respondemus, eas animas creatas fuisse vnã cum eorum corporibus; vt quod de nostris animabus edocti ab Ecclesia iam pridem sumus, Deum eas creando infundere in corpora, & infundendo creare, identidem & de cælestibus (analogicè tamè) dicamus. Et præterea fatemur, eas potuisse peccare, quanquam non in earum primo creationis momento; quòd viatrices essent, quemadmodum & reliquæ substantiæ intellectu præditæ: sed tamen Deum præordinasse, & præcognouisse eas peccaturas non esse, vt propterea illationes illæ & consequutiones, Ergo poterant damnari, & ita desistere à motu: & rursum ergo cælestia corpora luere supplicia poterant; & verè sint, & falsæ: Verè quidem in sensu diuiso, falsæ autem in sensu composito: vt enim præordinatæ erant ad salutem, nec ipsæ peccare, nec eorum corpora pœnas subire poterant: est enim aliud considerare subiectū præcise & seorsum, aliud verò vnã cum forma. certè Paulus ad Rom. 8. dixit, *Nulla nos creaturam posse à charitate Christi separare*, nimirū quòd prædestinati & præordinati certò sumus ad consequendam supernaturalē illā ac sempiternam fœlicitatem; quanquam alioqui, vt sumus libero arbitrio donati, nihil naturæ nostræ corruptæ & quæ ad malum omni tempore procliuis est, æquè possibile esse videtur, quàm ab incommutabili bono quouis momento recedere. Ergo, quæ possibilia vno modo sunt, erunt impossibilia altero modo: & proinde non possunt, aut debent, vt simpliciter possibilia aut capi, aut poni in esse: Et si pressius commodiusq; loqui voluerimus (quod profectò hoc tempore magnopere propter hæreticos expedit) peccare illas potuisse dicendum est, ac etiam peccare nunc quoque prædestinatos posse, videlicet, dum hanc vitam viuunt: quòd Dei prædestinatio illa & certa prouisio neque naturam mutet (etenim vertibilis hinc inde manet) neq; potentiam ei aut libertatem adimat: sed certum tantūmodo statuat, ac præfiniat euentum, vt proinde a pertior oratio illa sit, quæ eos non esse peccaturos dicit, quàm quæ dicit, non posse peccare. Orationes siquidem, quæ à naturis rerum capiuntur, ac proinde intraneis, minora incommoda pariunt in hoc genus contemplationibus & rebus, quàm quæ ab aduentitijs & adiacentibus, atque adeò extraneis formantur: vti latius in Relectione de Prædestinatione scribo. Sed & iterum respondemus, pati hanc eandem instantiam reliquos omnes auctores, qui mouentes Angelos vnã

Ad argumenta
pro parte affirmatiua.

vnã cum cælis, & motu, ac tempore prodijisse volunt. Similiter enim quæri potest de externis illis cælorum motoribus (quamuis eis appropriatis) an peccare poterant, cùm initio prodierunt, nec ne: & eadem fermè exceptione similiter aduersus illos quis pugnare poterit, qua de animabus cælorum nunc nobis obuiam itum est: ad quam dissoluendam nihil à Theologis illis afferri potest, (vt ego planè arbitror) quin à nobis & pro presenti difficultate dissoluenda commodius non possit afferri: & (vt existimo) responsio nostra hæc, pro ea quoque opinione verisimilis magnopere est, & si alijs aliter visum fuerit. Tertio respondemus, supponi ab his illud tanquam exploratum & omnino compertum in argumento, quod à Priscis Patribus nedum tanquam ambiguum & inexploratum, sed etiam tanquam fallum negaretur. Hoc verò est, corpora illa cælestia non constare ex primis elementorum qualitibus, quæ admodum prælectionibus superioribus cumulatè differuimus, & eorū accitis verbis ostēdimus. Iam verò ad secundum argum. dici potest, animas illas nondum esse omnino perfectèque beatas, aut miseras, sed viatrices, & ita ad vltimam cæli conuersionem permanuras: nam & D. Aug. cùm ita dixisset in Enchiridion cap. 29. *Quæ autem, videlicet multitudo Angelorū, cum Deo præstiterat, de sua certissima cognita semper futura fœlicitate, secura gauderet: nihilominus cap. 58. ait, Sed nec illud quidem certum habeo vtrum ad eandem societatem, scilicet Angelorum, pertineat Sol, & Luna, & cuncta sydera, quamuis nonnullis lucida corpora esse non cum sensu, & intelligentia, videantur.* Quæ verba de societate, ac securitate gloriæ & beatitudinis, magis quàm de naturæ societate, quemadmodum exposui, fortasse intelliguntur. Quanquam & Dei donis locupletiores animæ illæ sunt, ac de sua salute, hominibus longe securiores. Nam & Henoch, Helias, & Ioannes Euangelista, viri Sanctissimi, etiãnum à permultis Catholicis, viuere & pro Christi Dñi nostri religione astruenda & confirmanda postremis Antichristi temporibus suprema passi creduntur: quam obrem oportet, vt nunc quoque sint viatores, sed positi in certiori securioriq; via & Deo longè gratiori nostra hac communi qua fruimur omnes: quippe qui reuelationibus, & sanctorum Angelorum commercio, & veluti contubernio tam crebrò fruuntur. Sed & his alia rursum ratio adstipulatur: cælestes enim animæ mouent, vt appetentes & desiderantes. Quid igitur dicere vetat, eas desiderare Deum hac obedientia sibi magis, ac magis ad postremum vsque diem promereri, qua eis bonitatem eo mandante huic inferno Mundo impertiuntur? Etenim & non desunt illustres Doctores in quibus Barcepha est parte 1. cap. 22. Angelos etiam num Dei iussa spe præmij, sua eorum munia obire: quod ipsis datum post generalem mortalium generationem ibitur ac de essentiali præmio (ni fallor) loquitur: etenim D. Athanasius, aut quisquis alius fuerit earū questionum Auctor, quæ ad Antiochum inscribuntur, destitui eos affirmat, (dum in ministerio sunt) ab ea quæ in cælis habet glorificatione. Nam quod Dominus Matt. 18. ait, *Angeli eorum vident semper faciem Patris vestri*; hic doctor, Origenesq; in primo libro Periarchon & alij plures legunt *Quotidie*, non verò *Semper*, sicut nostra lectio

Opinio quorūdam patrum commodè exponenda.

Hugo quoque Card. in Cōcordantijs impressis Parisiis 1525. similiter citat, Quotidie.

in om-

in omnibus exemplaribus habet, fortasse sint arbitrati iugem, ac sine interruptione Dei visionem id esse præmium, quod nunc obsequio præstolantur, & cupiunt. sed & Theodoretus in primo Dialogo, non videre eos ait Dei naturam, sed eius quandam gloriam quæ eorum viribus respondeat. quæ verba hastenus possent commodè interpretari, videlicet, vt velint Angelos Deum non comprehendere, sed tantum illos assequi Deitatis, quantum eorum vires (confortatæ lumine gloriæ) consequi possunt; nisi subderet, *Vidisse verò eam, cum carnem induit.* ac proinde Paulum dixisse, *Mani festatus est in carne.* & Baruch, seu vt ille citat Hieremias, *Post hæc in terris visus est.* quibus verbis proficere eos existimat non modò in mysterijs gratiæ percipiendis & intelligendis, ac præmio aliquo accidentali consequendo, cuiusmodi gaudium illud est de quo Dominus Lucæ 15. loquitur sed in ipsa quoque Dei natura videnda, quæ tamen omnia Theologi nunc generatim & rectè profectò repudiant. Denique etiam dici potest, eas animas esse beatas, & hoc earum ministerium esse partem quandam suæ earum beatitudinis, & quoddam earum eximie perfectionis illustre testimonium, siquidem quam habent perfectionem, diffundunt in Mūdum: quod est de ratione perfecti, quatenus perfectum est: sic enim & Angelorum officia nobis ministrantium ab eorū perfectione nascuntur: quam rem si Franciscus Georgius animaduertisset, non deduxisset ex ministerio Angelorum erga eos qui hereditatē capiunt salutis. Heb. 1. illos esse hominibus natura minus nobiles minusque præstantes quam opinionem multis argumentis ac testimonijs in cōmētarijs nostris Epist. ad Hebræos retudimus. Poterit præterea dici, eam beatitudinem sibi olim promeruisse alicuius legis obedientia quam & à primis hominibus Deum exegisse constat, & Angelis similiter euenisse *Magister in secundo acutè meditatur*, & fortasse illius obedientia legis, quam Iacobus de Valentia, Ambrosius Catherinus & alij nonnulli existimant, fiducia & adoratione Mediatoris, Dei videlicet & hominis: quanquam hæc nonnulli irident quod simile quidpiam in Alcorano, vt dicunt, scripserit pseudo Propheta ille, Deum scilicet mandasse Angelis vt ipsum adorarent; ac illos qui non obtemperarunt, pulsos confestim fuisse gloria. & Gulielmus Pastellus, homo vanissimus & hereticus infans, in libello quem clauem absconditorum à constitutione Mundi inscripsit, proposuisse illis, ait primùm quidē vt verbum Deum adorarent, cui citra negocium obtemperarunt: mox verò & vt hominem quoque factum, quod ægrè complurimi fecerunt, ac prostremo vt eidem in Eucharistia sinceram patriam exhiberent quod cum mali omnes recusassent, extrusi cælo confestim fuerunt. [Neque tamen inde sequitur eas nos ritè ac rectè posse inuocare, & cultu, atque obsequijs prosequi: siquidem nullum earum beatitudinis habemus, aut scripti verbi Dei, aut per Apostolos & Ecclesiæ traditi, aut expositi testimonium; quemadmodum permulta eaque satis illustria beatitudinis & Angelorum & sanctarum animarum sunt nobis in promptu. Dominus enim redarguit Samaritanos, quoniam adorarent quod nescirent, hoc est, quod nullo certo constantiq; aut argumento aut testimonio dignum esse adoratione intelligerēt, quam-

vide S. Tho. 1.
q. 62.

Ioan. 4.

obrem eam opinionē veriore esse semper existimaui, quæ Ecclesiam non posse errare affirmat in declaranda, certa que nobis constituenda Sanctorum beatitate & gloria, quam nostri fortasse idèd Canonizationem vulgato nomine dudum appellant, quòd ea nobis tradatur regula quædam & index, qua qui digni cultu sunt, omnes intelligant, & quos tuto implorare sibi possint apud cōmuncem Patrē & Dominum suffragatores. Quamobrem & de nomine ac particulatim vnūquemq; Sanctorum vt veneremur proponit, non verò generatim, quomodo cum docet hostiam ritè consecratam esse ab omnibus adorandam. Et certum quidē est, istiusmodi cultum nemini esse aliter impendendum. Cæterum fortè latere nos earundē felicitatem Dominus voluit, ne plus obsequij & cultus quam vt creaturis conuenit, eis exhiberemus. ob periculum igitur excessus in cultu, fieri potuit, vt etiam verbum Dei ea luminaria & corpora à nobis suspici, & coli vetuerit. Ethnicos enim diuinitatem quæ simplicissima est & vnitissima in Solem, & Lunam, & alias creaturas distraxisse, latria que coluisse constat, alioqui non eos redargueret Paulus ad Rom. 1. & Cyrillus contra Iulianum lib. 2. Nefarium, & scælus immane nequaquam num cuperet. Nec defunt viri docti, qui simili fermè ratione persuasi existimauerint Deū voluisse vt sepulchrum Mosis lateret Hebræos, videlicet ob idololatriæ periculum. Quam rem etiam Cabalistar, vt arbitror (nam obscurè admodum loquuntur) sic exponunt, *Idèd Mosis sepulchrum nemo nouit, quia exaltatus est in Iobeleo superiore, & super Iobeleum misit radices suas.* & hæc ad secundum. At verò ad tertium ipsemet S. Thomas in 1. Cæli 70. meliora fortasse meditatus respondet; quemadmodum quoq; Franciscus Syluester Ferrariensis. 2. contra Gentes cap. 70. prudenter ante nos adnotauit. Nempe eas animas non esse illis corporibus tanquam formas vnitatis, vt ea absolute moueant: sic enim & separatæ mouere possent; sed vt motione nobilissima quadam, & præstantissima qualis illa est quæ fit instrumento coniuncto. Actio enim quæ efficitur aliquo organo separato, minus illa, cum nobilis, tum efficax est, quæ efficitur eo organo quod sibi coniunctum efficiens habet. Etenim, & Christus Dominus sua humanitate passioneque, & alijs suis actionibus, quibus salutem nostram, tanquam suæ Deitatis organis operatus est (ceu Concil. Ephesinum in Epistola ad Nestorum, & Cyrillus libro quarto in Ioann. cap. 12. 14. & 15. & S. Tho. 3. q. 38. art. 6. patenter docent) præstantiori nobiliori que modo eam nobis peperit atque nunc ille ipse pariat Sacramentis: quòd & si hæc quoq; Deitatis organa sint (continent enim & efficiunt gratiam, vt Tridentinum Concilium Sessione 5. & 7. definiuit) remota tamen cum sint, hoc est, non ita Deitati coniuncta, quemadmodum eius humanitas est, non sunt etiam ita aut efficacia, aut nobilia. Denique S. Tho. tota hac ratione supponit cælos alterius esse naturæ ab elementis: quod nihilominus Prisci Doctores, vt sæpe dixi, inficiantur. Non sunt igitur argumenta hæc vsque aded inuidta, vt non possint apparentibus responsionibus eludi, præsertim autem ab eo qui cum Theophrasto sentit, esse impium putare cælum carere anima, atque aded quouis animato corpore esse ignobilium.

vide Glossam
ordi. Deus. 34.

Et videtur hæc
esse ipsissima
S. Tho. mens,
quia commen-
tarios illos post
primam partē
summæ ac sub
extremum vi-
tæ scripsit.

Et

Quando condi-
ta luminaria
fuerint.

Et hæcenus de luminarium cæli constitutione, & genesi dictum plus satis videri possit, nisi illud quoque quod ad eandem exactius intelligendam facere existimatur, quando, & quonam pacto à Deo cõdita fuerint, hoc quoque à me exigeret, vt de eo nonnihil in præsentem edisseram. Et sanè Augustinus Steuchus, & Iuniores quidam contendunt, non posse ex Scripturis certò pronuciari, qua die stellæ conditæ fuerint. Adduntque Opificem primam die Solem & Lunam creasse, & subinde secunda, tertia & quarta ita seminaffe reliqua astra, vt hoc dumtaxat Scriptura prodat, hæc omnia intra quartam diem, in qua sumus, absoluta prorsus fuisse; voluntque Mosem ornatum cæli quem in prima die scribere inchoauerat, tantisper describere omisisse, ac veluti factum propterea emendasse, quòd intelligeret res illas esse nobis minus exploratas atque compertas, quàm creaturæ infernæ sint: quapropter & ad harum explicandam dispositionem formationemque progressus cõfestim est; ac de digestionem aquarum, de exsiccatione terræ, deque platarum formatione verba fecit; ac nunc denique in cælum reuersus, ad eius ornamenta omnia explicanda sese ideò accingit: quia hæc quarta non nisi die non autem antea, absoluta fuisse ab Opifice sciret. At verò opinio hæc nullo negotio ac multis rationibus improbari potest. Primum quoniam inuertit vniuersam huius historiæ seriem, ac interturbat. Secundò, quòd ad minimum imprudentiæ in eo Mosem redarguit, vt ea antea ceperit enarrare, quæ postea meliori vsus consilio supprimenda tantisper adiudicauerit quoad alia quæ ad aquas & terram pertinebant prius ac magis oportune exponeret. Tertio, supponit cæli ornamenta, hoc est, luminaria esse res minus nobis notas, quàm sint res infernæ, cum tamen notissima illa nobis sint, & oculis omnium, exposita & quæ res quoque alias nobis peruias faciant: & si enim eorum natura & constitutio occulta sit (quamobrem eius nunquam Moses mentionem fecit) veruntamen existentiam, beneficia & vtilitates nemo est qui non percipiatur non quæ fateatur: Vt proinde dici possit, nihil esse lumine clarius, & nihil obscurius: siquidem & ipsum & cætera eo conspiciuntur, & nihilominus, quid ipsum sit, adhuc incompertum reuera est. nec enim hæcenus allata est definitio quæ eius naturam & vim (vt possum ratione consequi) exactè & ad eruditorum hominum quietem aperuerit. Quartò, mirum est, si anterioribus diebus astra Deus in cælis (vt loquitur Steuchus) seminavit, & Moses factum hoc præteriuisset, non igitur accuratè rem ipsam, & cuncta Dei opera, quæ tribus antea actis diebus prodierunt in lucem, hic nobis exposuit. Quintò, quæro, quid illud est quod hac die Deus effecit (feriatu profectò non est, etenim intra vnã hebdomadam geminum sabbatum haberemus) Solem & Lunam primam die vt (ij) arbitrantur) effecit, & alijs diebus continuò sydera seminavit, & die hac seminationem absoluit, nihil igitur determinatum & certum proferre possunt quod hac die Opifex effecerit. Nam qua ratione vnũ aliquod astrum dabunt, nos aliud & aliud poterimus similiter dare, atque adeò cur non omnia? Sextò, commentarij docent Deum in conficiendis singulis quibusque operibus non totos contriuisse integrosque dies; sed cum singulum quodque in momento prodire fecisset, voluisse

tamen

Contra Steu-
chum.

tamen integram diem ab eo opere cognominari. Neque enim more nostro, eorum singulum in tempore agebat: Ergo etiam stellas omnes in instanti in cælo seminavit: quare satis erit, si quartam hanc diem dumtaxat ab hoc opere cognominauerimus; & proinde commentum arbitrarium est quod Steuchus & qui eum sequuti sunt, de seminatione syderum in alijs anterioribus diebus afferunt. Postremò littera nostra hæc, quam interpretamur, reclamare huic sententiæ disertè videtur: etenim ait, *Fecit Deus duo magna luminaria & stellas*: quamuis quidam importunam afferant Glossam, vt illam eludant, cum præteritum, *Fecit*, positum fuisse dicunt pro plusquam perfecto, *Fecerat* vt sensus sit. Iam autem Deus fecerat duo luminaria magna, & stellas, non animaduertentes hanc orationem pugnantem cum eo quod immediatè antea scriptum est, *Et dixit Deus, Fiant luminaria*; siue quod Hebræa littera luculentius habet, *Erit luminaria*. Itaque quæro, quomodo dicere potuit, *Erit*, aut *Fiant* ornamenta hæc, si iam antea illa effecerat? Amplius, si interpretationem hanc admittamus, sequitur Deum hac die feriatum fuisse, nam fecerat tribus prioribus diebus duo magna luminaria, & stellas: quid igitur hodie fecit? nisi dixerint vel Sinecdochè vsu fuisse Mosem, vel cum veteribus Rabbinijs censeant facta iam prima die luminaria & astra, Deum hodie dumtaxat ostendisse: sic enim Priscis nonnullis Rabbi Moses lib. 2. cap. 31. placuisse refert. Et tunc manifestè Recentiores à veteribus hoc ipso discrepabunt, quòd hi quidem non sola prima die (quod voluerant Veteres) sed tribus quoque sequentibus diebus astra fuisse condita arbitrantur. Sed si verum amamus, hi omnes quasi inopinabile afferunt, nimirum Opificem in tantillo opere, hoc est, in ostendendis luminarijs integram diem detinuisse, & veluti contriuisse. Denique nec etiam satis intelligi potest, quibus Deum ostenderit luminaria, an videlicet Angelis, vel cælis, vel elementis: Adamus enim adhuc creatus non erat: atqui si prima die Sol, & Luna lucem dederunt (illis enim Deus diuisit lucem à tenebris, & effecerat dies ac noctes) sciscitor, quomodo lux non fuerit terris ostensa ante quartam hanc diem? Proinde in abditissima perscrutatione hac ita ego sentio, Solem quidem prima die creatum fuisse solum, sed non fuisse tunc omnibus numeris absolutum, sed hodie dumtaxat, non quidem vt illustrior splendidiorque in se ipso redditus fuerit, ceu fieri potuisset Aegidius arbitratur, in 2. d. 4. sed primum quidè quod acceperat à Deo speciales quasdam vires & facultates, quas in sua creatione non acceperat, vt D. Dion. de diuinis noibus. c. 4. & S. Tho. 1. q. 67. docet: quibus factum fortasse est, vt hoc quoque die extensos, expansosque fuisse ab Opifice cælos dici possit, virtutibus nimirum ac donis: Et cum Ambrosius Catherinus ob stare Scripturam, ait, quæ Deum vidisse lucem esse bonam narrat, non satis animaduertit, bonum ibi non capi pro perfecto & cunctis numeris absoluto, sed pro eo quod & bonum scdm speciem erat, & ad vltiorè perfectionem secundum virtutem ordinabatur. Etenim testatur D. Aug. non esse inconueniens existimare Deum quedam fecisse imperfecta, quæ postmodum ipse perfecit. Et rursus considerare debuerat Catherinus, capi quoque bonum pro vtili, iocundo & delectabili, cuiusmodi erat tunc quoque temporis Sol, licet non vsque adeò sicut nunc.

Secundò.

Opinio
Auctoris.

Secundò, quòd nō nisi hodie fuit effectum luminare maius: nam maius relatiuum est ad minus, vel etiam ad minora, nimirum ad Lunam, & ad astra quæ minora luminaria sunt, quæ hodie dumtaxat prodierunt, & proinde Sol, qui antea luminare simpliciter erat, maius effectus hodie nō nisi est. Aduenit enim noua relatio termino, cum eius correlatiuū (sue mauultis reciprocum) ponitur; atque id quidem absque sui mutatione, vt ex 5. Phyl. patet. Exponit autem hæc omnia satis dilucidè littera Hebræa quam Caietanus, Pagninus, & Lusitanus legunt, *Erit luminaria in extensione cælorum*. cuius hic est sensus: Erit Solis lux diffusa, & distributa Lunæ, & cæteris astris, quæ sunt in extensione cælorum. Hodie igitur astra omnia prodierunt in lucem, cum antea solus creatus fuisset Sol, qui præterea rutilantior terris hodie affulsit, discussis nimirum crassioribus vaporibus, ac veluti repurgatis intermedijs elementis, vt aliàs à me dictum est. Subscribunt his quadatenus Theodoretus, qui lucem hodie distributam fuisse dicit, & Magister in 2. d. 14. cum dicit, tres priores Mundi noctes fuisse obscurissimas, si quidem, nec Lunæ, nec syderum fulgoribus illustrabantur, quòd nimirum, vt ego sentio, hæc nata nondum etiam. Existimo autè astra dici hodie effecta, non ea tantum ratione quòd Soli à quo illuminarentur fuerūt obiecta, atque adedò perfusa luce, vel simpliciter si totam quam habent lucem à Sole recipiunt (vt communis fermè opinio est) vel certè ampliore, viuaciorèq; si ipsa quoq; lucida sua natura sunt; quod video eruditissimis quibusdam placere, sed & multò magis quòd eorum materiam Opifex hodie ferruminauerit, & condensauerit vt recipere, & repercutere Solis radios posset, quam & si vnà cum cælis creauerit, non tamen aptauerat, & idoneâ fecerat ad fulgorem Solis regerendum: id verò præstitit hodie. Et ne improbabilia hæc Philosophis videantur, primùm quidem illis perpendendum est, geminam esse in creaturis potentiam, naturalem videlicet & quam vocant obedientiæ, & priorem fecerni in actiuam, & passiuam, quarum vtraque respicit ea quæ sui ordinis sunt, hoc est, quæ natura agunt, vel patiuntur. At verò illa quæ obedientiæ est, inest rebus in ordine ad Creatorem, & ad actus qui supernaturales dicuntur. & quemadmodum naturalis potentia, qualitas quædam & accidens est; ita hæc obedientiæ est ipsa rei natura & essentia relata tamen ad imperium & voluntatè Dei opificis, cum negatione repugnantia, & reluctantia. Quamobrem fit, vt nulla Dei operatio vim creaturæ inferat, aut possit violenta dici. Agnoscant deinde Deum noluisse vnico momento venustare Mundum, quem vno momento creauerat, sed sensim gradatimque (& vt dicitur) ruminando negocium: vt quemadmodum creando in exhaustam, ac omnipotentem vim suam ostenderat, ita matuta illa, ac successiua & nūc vnus, & nunc alterius Mundi partis, veluti inordinata venustatione (siquidem primo die cælum, mox secundò Aquam, Aerem & cælos, tertio Terram; quarto rursus cælos; quinto rursus Aquas, & Aerem, sexto denuo tetram ornauit) voluit libertatem suam nobis patenter exponere, hoc est, declarare, se non naturæ necessitate & impetu (vt Arist. & Philosophi permulti arbitrantur) sed summa quadam libertate, impartientièque bonitatis suæ causâ cuncta effecisse,

Cuperem Christianos philosophos huc animi adhibere.

fecisse. Ergo habenda vbique ratio non est solius Dei omnipotentia, & virtutis, sed præterea libertatis, sapientiæ, & attributorum aliorum; quæ omnia, vt nobis Deus hac genesi explicaret, & sex dierum interuallo, & hoc ordine quem exponit Moses consultò vsus est, vt ex his doctus, & pius animus in Dei verbo primùm quiescat, & mox à calumnijs id vendicare facile possit, & sartam & rectam litteram seruare?

LECTIO XXI.

Ggredior exponere officia luminarium cæli; non omnia quidem, quòd nec omnia, aut numerari à nobis possint, aut certò cognosci, sed quæ Deus recensere, patefacereque verbo suo in præsentem voluit, quibus & suam erga nos eximiâ charitatem splendide declarauit: Voluit enim, vt corpora illa quæ natura omnium præstantissima sunt, similiter sint nobis præ omnibus vtilia. Et generalis eius voluntas hæc fermè est, vt quibus dignitatis plurimum, plurimumque præstantiæ dedit, sint quoque vtilissima alijs & beneficentissima. Quamobrem & Plotinus atque Simplicius, alijq; eruditissimi Viri plures constanter negarunt præclara illa corpora ad inhonestam ac turpia suis vel motibus vel affatibus vilo vnquã tempore homines excitare: Quãquã si excitant, ac suis eorum affatibus agitata natura ad turpia aliquando propensior efficitur (quod pluribus magnis auctoribus placuisse video) dubitandum profectò non est, nostro hoc contingere beneficio, in quibus ratio soluta & voluntas libera perpetuò manent, & quos præterea præclara institutione ac bonis habitibus eludere non modò possumus, sed comparare nobis præterea magnas virtutis accessiones (*Virtus enim in infirmitate perficitur*. 2. Cor. 12.) & præterea coronas & triumphos (*Unusquisque enim propriam, mercedem accipit secundum suum laborem*. 1. Cor. 3. Deo cūprimis nos perpetuò adiuuante nisi per nos steterit, paratus scilicet non modò suæ dono gratiæ magnas nobis suppetias ferre, sed nobiscum quoq; illos comprimere & nostræ carnis vitia tanquam monstra quædã gloriose sternere, *Nō ego* (videlicet solus, inquit Paul.) *sed gratia Dei mecum*. Quamobrem, et 1. Cor. 10. ait, *Fidelis Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum*: etenim et improborum principum impietas et auaritia æternam beatitudinem Martyribus quadatenus parauit. Scripsit de his luculenter et copiosè D. Aug. de verbis Domini. 43. et super Gen. ad litteram. c. 6. Nec Sanctos hic commemorabo, qui quòd viriliter hæc monstra edomuerūt superauerūtq; non modò cælestia præmia, sed in terris quoque magnam nois celebritatè sunt cõsequuti, cū alioquin obscuro futuri essent et ignoti (quod ab hoibus fermè censetur, nō vulgare beneficium) sunt. u. innumetabiles, et spectatissimi. Sed Stilponem certè et Socratum hoies Ethnicos minimè præteribo, quos nobis antiquitas tanquam absolutæ virtutis exempla proposuit, et magnis præconijs cõmèdauit; quis Socrati nec viuenti nec vita sancto defuerunt obiectatores homines improbi, et alienæ gloriæ inuidi. Ergo cum

Nam cæli ad turpia excitant.

Philosophi

Philosophi hi natura mulierosi essent ac ad magis etiam turpia propensi, tanta tamen virtute ac doctrina syderum afflatus & naturæ aut stimulos, aut impetus retulerunt & compresserunt, vt illorum ætas neminem magis castum, & sceleris magis purum haberet. Adhæc, non ne Aristoteles in 2. Oecono. grauissimus testis est, Alcestem & Penelopem claras feminas minus gloriosas futuras esse, ni aduersa illa fortiter superassent, quæ de eis consignata litterarum monumentis circumferuntur? Sed multò plures sunt (dicturus quispiam est) qui vincuntur, & succumbunt: atque etiam sanctos homines reperias qui lapsi sunt. Fateor planè, sed quid tum? scimus viam carnis quam latam & mollem quoque Scripturæ, & docti homines nuncupant à multò pluribus terri, quam viam virtutis, quæ arcta est, & difficilem offert aditum eam spectantibus, ac contingere quoque aliquando, vt qui virtutis cultores ac studiosi sunt, & adhæc alijs eximijs Dei donis ornati, in hac arena labantur. Trita sunt hæc & nimium omnibus obuia, sed de prioribus quorsum nunc plura dicam? causæ ab omnibus perspiciuntur, ignauia videlicet, voluptas, virtutis contemptus, nulla aut certè frigidissima religio, nulla sincera numinis imploratio, & id genus aliæ, Dei certè oraculum est, *Perditio tua ex te, Osee. 13.* alios verò finit Deus interdum cadere primùm quidem vt erecti generosi & pudore de casu insigniter suffusi, magis strenuè & constanter deinceps pugnent, ac deinde vt aliorum quos postea cadere perspexerint (experti nimirum ipsi quoque similes erumnas & perturbationes) vltro misereantur: quemadmodum euenisse D. Petro, ex nostris multi nec sanè temerè arbitrantur. ac postremo neminem vestrum latet quod ait Paulus Rom. 8. *Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* sed ad Mosem nostrum reuertamur.

Et de beneficijs sanè, quæ nobis Cæli exhibent. Deut. 4. Hierem. 10. Psal. 103. alia Spiritus sancti luculenta testimonia habentur: & silet hic quidè Moses luminaria cæli fuisse condita tanquam præcones ac Tubas gloriæ Dei, in quam gratiam omnium maximè ea Opifex effecerat, Prouerb. 19. ac vtilitates: tantummodo in præfenti profert quas hominibus allatura erant, vt intelligerent qui Deos esse sydera existimabant (quorum totus Orbis tunc temporis fermè plenus erat) non modò se impios esse, qui opus Opifici aut equarent, aut etiam præferent, sed etiam suæ eorum dignitatis ac decoris prorsus immemores et obliui; qui, cum cælis meliores reuera sint, tantum tamen honoris illis tribuunt, vt supplices tanquam sua numine illa adorent. & hæc sanè causa est cur tanta luce & diligentia etiam nobis causam exponit cur Deus effecerit illa sublimia corpora, & cur huc totus incumbit. Sed audiamus iam sanctissimum hystoricum nostrum sua verba resonantem. *Dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cæli, siue In expansione cælorum, vel sicut Caietani, ac Lusitani versio habet, Erunt luminaria in extensione cælorum, quam versionè proxima prælectione interpretati sumus.* Et Catherinus esse idiotismum putat, cum dicitur, *Erit luminaria*, quod nihilominus negauerat vbi dicitur, *Iudices creauit*, ac volebat subesse mysterium: nos verò, & idiotismum esse vtròque, & simul latere arcanum putamus: & de loco quidem priori, diximus aliàs; nunc verò hoc nobis

nobis arcanum hic locus, vt quoque; aliàs dixi aperit, cæli materiã fuisse quarta ab eius creatione die, ita ab Opifice coaptatam, & ferruminatã, vt Solis luci obiecta, protinus ipsa fuerit diffusa, in multas, & Astra repente prodierint ac proinde cæli extensio expansio, diffusa; luce nimirum & virtute cõfestim fuerint, vt videas causam, cur nõ simpliciter dictum est, *Erit luminaria in cælis*, sed additum fuerit, *In extensione*, aut etiã *In expansione cælorum*: nempe quod extensa & aucta illis lux & virtus hodie fuerit. Discordantia igitur hæc nominis cum verbo in sacris litteris, est perspicacioribus ingenijs admonitio veluti quædam, qua sistere iubetur, ac res diligenter scrutari, tanquam quæ sint admiratione dignissimæ. *Et diuidant diem ac noctem*, siue distinguant diem à nocte Lux antea una erat, & proinde Sol sua cõuersione tres priores dies à noctibus iuxta accessum ad Hemisphera, solus se iunxerat: nunc luce in plura corpora diffusa, vel simpliciter quidè, si cæca penitus hæc antea ac tenebrosa erat: quod mihi probabilius profectò videtur. vel si per sua aliqua luce natura sunt (nõ. n. defunt qui Astris tenuem quãdam & exiguã lucem inesse natura uolunt) tãta nunc eis impertita fuit, ut emicare quoque & splendere inferna corpora possent, unde effectum est, ut plura quoque postea fuerint quæ diem à nocte se iungerent. Nec. n. Solis occasus tantum (quãquam hic præcipuus sit) sed sydera etiã, quãdo oriuntur, noctem efficiunt: quæ admodum D. Amb. rectè adnotauit. sed & exploratum iam dudum est, non modò lumine Lunæ maiore uel minore, sed ortu, quoque; & occasu horum, uel illorum syderum, dies, noctes & annos fieri calidiores, & frigidiores: ut propterea S. Tho. 1. q. 70. dixerit Solem generali, & communi distinctione, sydera uerò specialibus quibusdã rationibus dies à noctibus disternare. Et eiusmodi dierum ac noctium secretio, uicissitudoque; illud hominibus beneficiũ exhibet, ut comodum opportunumque; tempus operandi, & quiescendi habeant: quemadmodum Dauid in Ps. 103. submonuit: quod etiã ille admonuit, cum dixit:

Et iam nox humida celo

Præcipitat, suadentque, cadentia sydera somnos. Et hoc quidem, primum officium luminarium cæli est.

At uerò quod sequitur, *Et sint insignia*, secundum est. Porro autem signorum aliud rememoratium est, quod uidelicet rem quæ præterijt, in memoriam, ac recordationem adducit. Aliud demonstratiuum est, quod rem quæ actu est, ante oculos sistit. Aliud uerò pronosticum, quod præsignat rem aliquã futurã. Distinctio est Galeni in arte parua, qua & S. Tho. 3. q. 60. & Theologi in 4. d. 1. & alibi crebro utuntur. Ceterum D. Aug. lib. 1. de doctrina Christiana, rem illã appellari signum uoluit, quæ præter speciem quã sensibus ingerit, aliquid aliud ex se facit in cognitionem uenire. Et Magister in 4. d. 1. totidem fermè uerbis finitionem signi ex eo attulit. Atqui definitio hæc obuolutor mihi profectò est, & signo sensibili tantummodo conuenit: quare splendidior erit, & generalior, ut existimo, si cum S. Th. cad. d. 1. q. 1. art. 1. dixerimus, id esse signum, quod nos in alterius rei notitiam adducit, & sensilibus, et intellectualibus, naturalibus, et nostro arbitrio institutis, quæ et data nominantur, egregiè quadrat.

Et proinde, quæramus nunc, in quarum rerum intelligentiam

Q 2 lumi-

Primum officium luminarium. Visum certe D. Ambrosio, et Basilio aliter est. sed nos D. Diony. quæ, ut arbitror, ipsi minime legerant sequimur.

Explicatio quorundam uerborum S. Tho.

Secundum officium luminarium.

Signum luculentius S. Tho. finit quam D. Aug. Quarum uerba luminaria signa sint.

luminaria nos adducant. Et profecto consentiunt omnes, ea esse signa rememorative Dei omnipotentiae, qui ex nihilo ea effecerit; & demonstrativa eius bonitatis, ac sapientiae, & phylantropiae, uti Psalm. 18. dicitur. Sed ambigunt viri docti, quomodo pronostica signa dici possint, & quarum rerum. Et quantum mihi videtur, sobria & plana responsio haec est, earum rerum illa esse signa, quarum etiam efficientia sunt, nimirum imbrium, ventorum, serenitatis, tempestatum aeris, & earum praeterea rerum quae ex his ferme eveniunt. Caritatis videlicet annonae, vel abundantiae, & ad haec qualitatibus Veris, Aestatis, Autumni, Hyemis, & id genus. Solent enim periti ex aspectibus, coniunctionibus, & affectionibus syderum, haec omnia antea caeteris nunciare, ut sese nautae in portum cum imminet procella, recipiant, & itinerantes sub tectum, & intelligant Agricola, quando citra dispendium exequi munera sua possint, suaque commertia homines feliciter transigere. Et quamvis vel ob imperitiam praedicentis saepe fallamur, vel quod superior aliqua & fortior causa quae superuenerit & veterit, ut qui alioquin venturus erat euetus nequaquam eveniat, quemadmodum Aristoteles in calce libelli de somno & vigilia, ait, & subscribit S. Thom. 3. contra Gentes. cap. 8 6. nihilominus, ut frequentius periti Astronomi, hoc genus res assequuntur. Quamobrem & non desunt, qui signa haec loquutiones, aut certe nutus Dei commode dici posse velint, quibus de id genus rebus, quas agere ille decreverit, eminus veluti homines alloquatur, & in caelo tanquam in libro ut ibi legerentur initio scripserit, quod quoniam peracto iudicio generali non

Sed Euseb. de preparatione lib. 2. Et Epi. phanius in An cyrosa ad consumationem saeculi & iudicii ait hoc prophetae oraculum referunt. D. Aug. in Psal. 8. & alibi calum pu tar vocari san ctam Scripturam, qua complicatur in sine se culi, quia ea opus non erit, &c.

fiet, ea propter Esaiam 34. dicitur, *Complicabuntur sicut liber caeli*, ut inde forte syderum, caelorumque series, dispositio, & ordo *Fatum* latius initio dictum fuerit, quod illis mortales Deus sit semel quando caelos creavit alloquutus, & suam hisce de rebus voluntatem aperuerit. Graecis vero *Immensis*, quod indeclinabilis inconsumptibilisque esse videatur caelestium globorum series & ordo, a quibus & id genus rerum & efficitur & pendet, & diuinam providentiae ratio explicatur, ut si Chryssippi, & Stoicorum sententia, cuius & Cicero in secundo de Diuinat. & Gellius libro quinto, capitulo secundo, Aristotelesque 6. Meta. & 1. Perihermias verba fecerunt, huc usque progressa dumtaxat esset, exemissentque a caelorum efficientia humanas actiones, & res, quemadmodum euestigio dicturus sum, nec illi profecto, nec eorum causa fati nomen in catholica Ecclesia usque adeo male audirent.

Iam vero de Solis, astrorumque signis & affectionibus praesertim Lunae nascentis, quartae, & plenae quid nimirum praenunciant, scribit hic D. Basiliius quaedam, sed falsus Plinius lib. 18. ubi, & Pleiadum ortum, aetatem, & occasum indicare hyemem dicit. & lib. 16. dicit. Arborea cedendas non esse a vicefima in trigessimam Lunam. & de sereni, tempestuosisque aeris praenotionibus, aliisque id genus rebus quarum indicationes a Solis, Lunae, & syderum ortu, & occasu desumuntur, scripsit Constantinus Caesar breui & pura oratione toto primo libro praerceptionum de Agricultura, interprete Iano Cornario. Ergo & in efficiendo causa sunt, & in

Luminaria si gna sunt quae eas res manifestant quas efficiunt.

& in manifestando signa, & notae, atque adeo alia, atque alia ratione diuerfas sortiuntur nomenclaturas. Et quoniam Catholicum dogma est, corpora caelestia, nequaquam eas res quae in nostro sitae sunt arbitrio, efficere, & quae ab electione hominum pendunt; inde consequitur, ut nec earum signa & notae profecto esse possint. Quamobrem cum Plotinus in libro, Vtrum stellae aliquid agant. & de Fato cap. 6. Origenesque & Eusebius lib. 6. de Preparatione Evangelica, cap. 9. Deum in corporibus caelestibus tanquam in tabulis & chirographo aut scripsisse, aut pinxisse eueta omnia, nostri ortus, vitae, morumque progressus, citra tamen arbitrij nostri ullam vim, aut coactionem, volunt; & simul syderibus vim detrahunt haec efficiendi, quemadmodum videre est in primo Periarcho cap. 1. mihi profecto abijisse longius a veritate videntur. Cum enim res nonnullae natura significant, aliae vero vel diuinae, vel humanae dumtaxat institutione; & priora quidem signa naturalia, posteriora vero signa data vocentur; nullum naturale signum reperias, quod vel causa quadam tenus non sit eius rei cuius signum est, vel certus quidam effectus: quemadmodum & Ioannes Picus lib. 4. contra Astrologos scite admodum adnotauit. Proinde, cum astrorum dispositio ac tabulae, effectus non sint humanarum rerum, & nihilominus signa naturalia earum sint; oportet ut causa existant. & si causa quoque non sunt, nec etiam earum signa naturalia esse possunt: non igitur praesignant natura res nostras in vniuersum sydera. Sed nec etiam institutione diuina: nam quae nobis Deus signa dedit, cum ad nostram utique institutionem, & admonitionem dederit, voluit ut apertam aliquam haberent cum rebus quas praesignant analogiam, qua facilius latiorque nobis additus ad arcana dignoscenda fieret, quorum gratia ea signa: dedit ut proinde Magister dixerit, signa sacra imaginem gerere earum rerum quas indicant, & sanctorum omnium signaculorum inductione, quae Patribus pariter & nobis deinceps diuinitus data sunt, in praesenti periclitarer, nisi haec notiora esse intelligerem, quam ut in eis explicandis tempus mihi conterendum sit. At vero nullam conuenientiam cum rebus quae nostri sunt arbitrij, sydera habent, nisi vel per accidens, ac, ut Aliacensis de Concor. Astro. cum Theol. verbo. 3. loquitur, dispoitione remota & contingente non simpliciter necessaria & sufficiente: quod, ut arbitror, nec S. Tho. negaret. 3. contra Gen. cap. 9 2. vel quam homines eis dederunt. quamobrem, & signa data ab hominibus dici possunt, nimirum a Caldeis, Assyrijs, & Aegyptijs, uti Cicero lib. 1. de Diuinat. testatur. Non igitur luminaria signa sunt diuinitus instituta ad per se manifestandas hominum electiones, & res. Et haec profecto ratio firmissima est, licet Iulius Sirenus lib. 9. cap. 37. ex aduerso proferat caniculam indicare maximum aestum; & hyrundinem, aduentantem Verem; ac neutrum tamen esse eorum vel causam vel effectum. vtrunque certe Picus negaret, & recte quod canicula & hyrundo potius obseruatione humana tanquam signa illarum rerum capta fuerint, quam ut sint a natura data, ut eas praesignent. quod si contenderit, natura quoque haec praesignare, reponet Picus opinor, & caniculam esse causam quandam partialem, illius aestus, quamobrem tunc flagrare aer videtur; & Ver, hoc est, aeris tem

Contra Plotinum Origenem, & alios quosdam.

verba Orig. 1. Periar. c. 1. contendunt, ut negent, cogi necessitate homines esse agere vel male, & stellaram motum eam esse eorum quae agimus, &c.

vbi & Ferrariensis argum. Ioan. Picus dissoluit.

Q 3 periam,

periem, & frigoris à loco expulsionem, esse in causa cur sese ad hæc loca hyrundo recipiat: attrahuntur enim à commodo continente corpora quadatenus, si Alberto in lib. de natura locorum, auscultamus, atque aded hic efficiens quoque causa motus localis eorum est; quanquam præterea extra controuersiam est, animalia ab Intelligentia non errante eò dirigi ac excitari, vbi & seruari illæsa & commodius posse viuere perspexerit; & proinde locum esse tanquam intentum, vt causam salutis, eorum, ab auctore naturæ. Itaque licet Plotino, Origeni, Eusebioque visum sic fuerit, & proinde D. Aug. lib. 5. de Ciuit. Dei. cap. 1. dixerit opinionem hanc Viris non mediocriter doctis placuisse, & Gulielmus Parisiensis lib. 1. de Vniuerso, argumentis & testimonijs stabilire eam conatus sit; mihi tamen Ioannes Picus accessisse propius ad veritatem illis in hac controuersia videtur, ac Scripturis magis consentanea docere.

Porro autem opinio illa, quæ tantam vim syderibus vendicat, vt & præsignent, & nostra quoque omnia per se & constanter efficiant, non modò à Theologis nostris omni laude maioribus, sed à grauioribus quoque Philosophis iamdudum splendidissimis rationibus repudiata, ac profligata longius fuit. Si enim voluntates hominum, astrorum dispositioni & legibus subiacerent, quomodo, rogo, liberi essent? quomodo aut bonis præclarisque operibus laudem, & præmium, aut malis, & facinorosis, vituperiũ, & supplicia promerent? Rursum, consilia, leges, & reliqua omnis humana focieras & fides hac execranda opinione tolluntur abolerenturque ergo iure, & meritò, toto titulo de Maleficis, & Mathematicis in Codice, legibus Imperatorum Astrologi (quos, & Mathematicos, & Genetliacos appellant) damnantur. sed & Plotinus in lib. vtrum stellæ aliquid agant, eos apprime irridet, & transire in aues ex Platonis sententia in Thimæo putat, quòd nimirum leuissimi homines sint, & frustra in rebus sublimibus curiosi, adeoque infani, vt oculorum iudicio confisi altissima & abditissima sese consequi posse non dubitent. Repudiat & eos Scriptura, Deut. 4. & Hierem. 10. vbi dicitur, *A signis cæli nolite metuerè*: Si enim per se nobis euenta quæ euitare nequiremus, cæli efficerent (infortunia præsertim & calamitates) quomodo fieri posset, vt ea præsentientes non timeremus? Reijciunt, & concilia, Toletanum primum Can. 21. & Bracharense cap. 9. & 10. & 20. ac in vniuersum ex Ecclesia proscribunt. Postremò & D. Ioann. Chrysofost. hic Hom. 5. & 6. vanam, falsam, ridiculamque, D. Basilii Hom. prima & 6. occupatissimam vanitatem, D. Ambrosius lib. 2. Exameron, inutilem & impossibilem, vocant. Amplius, & Suidas Astrologorum tributũ quod Alexandriæ pendebant, hoc est, stultorum tributum fuisse appellatum testatur, quod videlicet non nisi à stultis Astrologi consulantur, & stipem accipiant. Disputarunt præterea aduersus vanissimos homines istos D. Epiphanius, vbi scribit in Manichæos; ac D. Aug. permultis capitibus loco citato, & cum primis cap. 4. vbi Esau, & Iacob qui vno parentum congressu fuerunt procreati, vitam & mores accuratè hunc in modum persequitur: *Tanta (inquit) in eorum vita, moribusque, diuersitas, tanta in actibus disparitas, tanta in parentum amore dissimilitudo fuit, vt etiam inimicos eos faceret ipsa distantia.*

Improbatur opinio illa, quæ syderes res nostras efficere ait.

D. Aug. lib. 5. de ciuit. Dei, hæc enim opinio quid agit aliud nisi ut nullus colatur aut rogetur Deus?

vide Ioannem Picum lib. 1. contra Astronomos qui multo plura ad hanc consuetudinem persequuntur.

distantia. & paulò postea, *vnus duxit mercenariam seruitutem, alius non seruit, vnus à Matre diligebatur, alius non diligebatur, vnus honorem qui apud eos habebatur amisit, alter adeptus est, quid de vxoribus, quid de filijs, quid de rebus, quanta diuersitas?* Sed de his scripsere cum laude iamdudum Ioannes Picus latissimè, licet Pomponatius de incantationibus cap. 12. eum arrogantia, & petulantia (bili percitus, opinor, nam iudicium iniquissimum est) redarguat, ac fermè eius operis faciat compilatorem & furem, & Hier. Sauonarola pressius atque simpliciori stilo.

Sed expedit tertium quoque beneficium, quod nobis Astra exhibent au-
dire: *Et tempora*. Tigurini vertunt, *Et stata tempora*, & vt mihi quidem videtur, Salomon Eccles. cap. 3. locum hunc ita illustrat, *Omnia tempus habent, & suis spatijs transeunt vniuersa sub cælo. Tempus nascendi, & tempus moriendi, tempus plantandi, & euellendi quod plantatum est. Tempus occidendi, & tempus sanandi, tempus destruendi, & tempus edificandi, tempus flendi, & tempus ridendi, & quæ his deinceps latè subiecit.* Vbi vides negocijs ob-eundis certa quædam & stata tempora à cælis veluti nobis præscribi, in quibus cum fiunt, opportunè tempestiueque fieri dicuntur. Quamobrem quòd multa nocte nihil actionum ciuiliũ agi tempestiuum sit, in tempestam noctem Latini vocarunt. nam & Septuaginta locum hunc vertentes non *Κρόνος* sed *Χρόνος*. i. rerum bene regendarum occasiones dixerunt. Moses igitur indicat cælorum vicissitudine, & conuersione fieri nobis tempora comoda & opportuna ad seminandas & demetendas fruges, ad nauigandum, & id genus negocia conficienda, quæ nostris vsibus inseruiunt, & quæ si qui nouerunt apprehendere sapientiores cæteris existimantur. Ad hæc, & *Stata tempora*. herbis quidè, & arboribus semina, floresque, & fructus emittendi, & maturandi, animalibus verò inuicè congregiendi, cõcipiendi, ouificandi, pariendi, & id genus. Possumus & aliter, *Stata tempora*, interpretari, videlicet certas ac determinatas rerũ conditiones, & periodos quæ syderibus subiectæ sunt: Vox enim, *Moed*, quemadmodum periti adnotarunt, significat Hebræis præfinitum quoddam & statutum tempus: Deut. 16. *Moed. i. Tempore statuto, quo ex Aegypto egressus es* 2. Regum 24. *Et dedit Dominus pactum in Israel à mane, vsque Ethmoed. i. ad tempus limitatum, quare subindicasse nobis potuit Deum rebus omnibus quæ conuersionibus cæli subijciuntur, præfinitisse tempora vitæ durationis, & consistentiæ, quæ præterire non possint quanquam & sæpe homines ea sibi imminuunt & Deus quoque propter scelera decurtat* Psal. 88. quod à peccato Adæ, attulit profectò hominibus beneficium non vulgare. Nam vitæ huius erumnis, & calamitatibus puriores animæ liberate meliorem vitam adipiscuntur: quãobrem & longioris vitæ eas sæpe tedet. Psal. 141. 3. Reg. 19. vt Emphaticoteron dixerit Socrates in Platonis Phedone, eum qui mortem molestè fert, non esse Philosophum, sed Philosomatõn.

Et Dies. Sunt præter Solis cursum qui dies longiores efficit ac breuiores, alia quoque dierum discrimina & mutationes, quæ ab astris efficiuntur, sicut Manilius scriptum reliquit & sunt dies Alcionij de quorũ numero controuersia est, referente Suida, & dies Nautici, quos Cælius Rhodiginus enumerat,

Pro Ioan. Pico contra Pomponatium.

tertium luminarium beneficium.

D. Basilij verba sunt, Tempore existimamus scripturã dicere quatuor vicissitudines temporum hys, veris, astatis & autum.

Hiero. ab Olex. Bro. & Glossa.

Quartum beneficium luminarium.

enumerat, & pluuiosi cū Pleiades quas & Vergilias nuncupant oriuntur. Rursum, & dies Festi, & profesti: si quidem Hebræi, & nos ac cæteræ omnes gentes festos dies à luminarium conuersionibus & vicissitudinibus capiunt. & Hebræi quidem Neomenias, Scenophegias, Pascha, & Pentecosten à Luna Eccles. cap. 43. nos vera à Solis, & Lunæ conuersionibus. Non igitur intelligas capi diem hic in trita vulgariq̄ sua significatione. Sic enim Solis iubar, ortu, occasuq̄; suo diem à nocte nudiusquartus seiunxerat. Sed primū quidem pro definiendis & diuina & humana lege cū ad cultum & obsequium Dei, tum verò ad peragenda alia negocia, mox verò & p̄ Criticis Theoricis, Medicis salubribus, & insalubribus de quibus & Galenus & Paulus Aeginas, & Cornelius Celsus, & alij quidam apud Cælium Rhodiginum lectionum antiquarum libro 14. cap. 2. disputant. Porro autem dies albos, lætos faustos, & his aduersos Aegyptios, postriduanos, & infaustos ad obeunda negocia, de quibus idem cap. 9. tractat tanquam ex Ethnicismo ad nos profectos Ecclesia Christi iam pridem mira consensione Sanctorum repudiauit.

Iudæos vero & Maumetani ferme sequuntur, ut audio, in capiendis & assignandis suis festis diebus annualibus.

Quintum beneficium luminarium.

Et annos. Vt Sol conuersione sua solarem efficit annum, ita Luna, & cæteri erronei, suos singuli conficiunt annos: quamobrem sunt alij breuiiores alij verò longiores, sicuti & Mercurij, & Veneris æquales solaribus sunt: fortè, quia ad generationis perfectionem Soli adscripti ab Opifice comites Mercurius, & Venus fuerunt: quod Iamblicus quoque arbitratur. Etenim Venus eodem tempore cietur in suo epicyclo quo Sol in suo deferente orbis: eademque Mercurij motus ferme ratio est. quare ne duobus quidem signis Venus à Sole vnquam digreditur, & in vna linea epicycli coniunguntur, vnumq̄; tunc centrum habent; vt mirum minimè sit, si pares ferme cursus conficiunt. Inuenies quoque annos magnos, & maximos, de quibus, & nos superiori quadam prælectione disserimus, & Lilius Gregorius Gyraldus latius in suo lib. de annis & mensibus accuratissimè scripsit. Nec est profecto dubitandum prodesse nobis plurimum ad rectè, salubriterque vitam nostram transigendam annorum dierum, temporumque varietates, & veluti proprietates cognoscere. vt proinde Aeneas Syluius, qui dicebat, *Pulchrius esse quàm vtilius syderum inuestigare cursus*, & cæteri omnes qui cunctam syderum contemplationem inanem esse existimant, & infrugiferam facillè hoc verbo Dei, *Et sint in signa tempora dies & annos*, redargui possunt, ac præterea quod indoctos imprudentesq̄; vtrò nos esse velint sapientius profecto consuluit qui dixit:

Ventos & varium cæli perdiscere morem.

Sed & D. Ioannes Chrysostomus, *Non paucas vitæ huius commoditates (inquit) temporum scientia, dierum numerus, & anni circulus adferunt, nec est qui singulas recensere possit.* Et ex his quartum, & quintum luminarium vsum habemus. Nunc ad sextum deuenio.

Sextum luminarium officium.

Et luceant in Firmamento cæli, & illuminent terram. Alij, *Et luceant in extensione cælorum, & illuminent terram.* Ergo & supernis & infernis corporibus luminaria profunt. Perfundunt luce cælos, qua actuosiores, & potentiores efficiuntur, siquidem agunt motu & lumine, aerem deinde

de terramque & aquas illuminant, quæ affecta luce, concipiunt, pariunt, alunt, & fouent, herbas fructices plantas, & animalia. Inde noctes in plenilunio calidiores sunt ac pisces efficiuntur pinguiore. Ad hæc, vt dies Sole, ita nox Lunæ & astrorum radijs itinerantibus, & negocia obeuntibus opportunè deseruit. Et vide denique Creatorem patenter declarare gratia cumprimis hominum se efficere luminaria: nam quibus alijs, rogo, data fuerunt in signa tempora dies, & annos, nisi hominibus? Et quorsum voluit, vt illuminarent terram nisi propter homines? quis hæc, rogo, non perspicit? O igitur beneficentissimum, & sapientissimum Opificem.

Et factum est ita, siue, & fuit ita. Quæ verba indicant Dei omnipotentiam. Psalmus 32. Et modum manifestat Moses quo ita fuit, vel factum est, subdens.

Et fecit Deus duo luminaria magna. Verbum *Fecit*, cooperatores omnes excludit, fecit nimirum se ipso immediatione virtutis & suppositi, vt dixi. *Duo*, vbi sunt Pythagorici illi qui numerum binarium vbique improbant, & infamem esse arbitratur? refellit eos certè hoc Dei Opificiū. Porro autem hi duo Planætæ, & Dioscuri, & Germani quoque dicuntur. Quamobrem & hæc Phæbe dicta est. Non sunt autem dicta magna mole, aliorum astrorum comparatione, sicut Beda, & Steuchus existimant: siquidem Astronomi contendunt, iustisque signis, & argumentis euincunt, nonnullas stellas esse Luna maiores, sed magna dicta sunt, quod reliqua astra his à quibus longius multò absimus minora nobis videantur, & quod præ cæteris fulgeant, & munera, atque beneficia meliora ac magis conspicua Mundo exhibeant. Quamobrem Orpheus Solem Mundi dominum, & Lunam astrorum Reginam vocauit, & Albumasar, ac Ptolomeus ab vtroque vitam infundi dixerunt. Magna proinde sunt functionibus efficacia, & beneficijs. Nec mihi obijciat iuuenis, stellas his esse situ superiores, atque adeò inde consequi eas potentiores, & efficaciores esse Sole, & Luna, & erraticis præfertim, quod Scotus in quarto, distinct. duodecima, quæstio. tertia, hoc esse verum simpliciter & in vniuersum dixerit, vt agens quod præstantius entitate est, virtute quoque & efficacia perfectius sit. Sed rectè quidem hæc, ac tempestinè dicerentur, si de actione quæ per motum fit, sermo nunc haberetur: sic enim, hoc est, quatenus cælestia corpora per motum in inferna agunt, tantò viuaciora, & virtuosiora sunt, quantum sunt entitate præstantiora, atque ob id superiora situ. At verò de iuuamentis nunc differimus, quæ ab ipsis, perq̄; speciales afflatus & virtutes illis ab Opifice traditas (qui singulis eas impertitus est, vt voluit) lucem potissimum nanciscimur, in qua stellæ fixæ à Sole & Luna proculdubio superantur, siue quod eam quam habent à Sole totam habeant (vt de hoc antea dicamus) siue quod nimium distent ab elementis, & in ea per lucem non admodum afficiant, quod alij malunt: & proinde in hac entitate eminent Sol non stellæ, quamuis in entitate formæ substantialis, simpliciter erroneis fixæ fortasse eminent. at verò in hoc saltem Luna commendatior nobis ac præcellentior est, quia eius motum effectusque quos in hæc inferna efficit, exactius certè percipimus quàm stellarū aliarū functiones & officia.

Est

Nec nota crescendo reparas cornua Phæbe.

D. Ambr. hic, non tam aliorū comparatione magna quàm suo munere.

*Interpretatio
reguli Scoti.*

Est ergo Scoti regula vera, si per entitatem, non modò substantiam, sed & rationem agendi intelligit. atque Scriptura nunc refert, Opificem voluisse, vt ratio agendi Soli & Lunæ inesset præstantior; quàm astris, & quantum ad lucem pertinet, & (vt arbitror) quantum quoque ad influentias speciales. Et proinde, vt superna secundùm situm, atq; ad eò entitate naturæ simpliciter perfectiora, minus actiuosa & efficacia in hac agendi ratione sint hisce infernis: vt sicut supernis quantum ad situm & motum Sol & Luna subsunt, & minus conspicua sunt; ita illa quantum ad lucem & quædam specialia Dei dona locum his sua spontè concedant. Et hæc quidem mihi magnopere consentanea esse huic oraculo videntur, *Fecitq; Deus duo luminaria magna, vt unum diei, alterum vero nocti præfesset.* præ ceteris nimirum, ac luce & virtutibus alijs quæ in maiestate naturæ latent ex quibus omnibus planè regula talis confici potest, ac (ni fallor) regula Scoti luminosior: Agentia essentialiter ordinata quantò superiora sunt, ac proinde entitate præstantiora, tanto quoque in ea ratione agendi quam iuxta naturæ præstantiam communicant, sunt infernis validiora: secus verò vbi alia quædam efficiendi ratio infernis inelius & cumprimis inest.

Luminare maius, vt præfesset diei, & luminare minus, vt præfesset nocti. Et si Sol, Lunaq; magna sint, non fuerunt tamen creata aut magnitudine, aut luce æqualia: vt hinc videas, quàm sint Thalmudistæ inepti & ridiculi, qui dicunt Lunam, quoniam de Sole ad Deum falso quædam detulit ac planè calumniam, diminutam fuisse lumine, de qua re Viues, lib. 3. de Veritate fidei Christianæ mentionem facit. sed creauit vnus Deus altero maius: nam Sol, maior Luna est, multis nominibus. Primùm mole, Plato. n. in Thimæo, Cicero in 2. de natura Deorum, & Plinius lib. 2. ostendunt Solem esse terræ multis partibus maiorem: nec desunt qui centies sexagesies sexies continere terræ magnitudinem dixerunt. Et Auerr. 2. Cœli 42. esse maximùm omnium stellarum dixit. Constat autem Lunam esse minorem terra, quod vel cuspis, vel conus pyramidis vmbre terræ eam obscuret; & dicitur esse vigesima octaua pars terræ, quamuis Plinio lib. 2. & alijs quibusdam aliter visum sit. Secundò lumine, nam vel Sol natura solus lucet, vt hac proinde ratione Solem dictum esse velint, & ab Heraclito appellatum fontem luminis: quod & Aristot. quoque in 2. de Anima visum fuisse existimatur; vel certè cuius luce perfusa astra, licet non nihil quoq; natura luceant, inuentur tamen plurimum, & auctiora, vigorosioraq; euadant, ac in terris conspiciantur, cumprimis autem Luna quæ aut à Sole habet, vt splendeat, aut certè vt vsque ad eò, hoc est, ita insigniter. Etenim in deliquio rubere cernitur, tanquam pruna ignis. Est autem contra sensum, vt mihi quidem videtur, quod Cardanus lib. 5. de Subtilitate existimat, hanc in plenilunio Solis radijs adiutam, esse splendidior Sole: & signum quod affert aliam puto habere causam à fulgore Lunæ Aquilam nimirum non audere in hanc, tunc temporis visus aciem figere, quam tamen in Solis iubar fortiter figit. Claudianus lib. 1. contra Rufinum:

Et variam Phæbem alieno iusserit igne

Compleri, Solemque suo. Et quantò maiore Solis luce perfusa est, tanto magis

*Sol multis modis
Luna maior est.*

*Opinio Cardani
de Luna.*

magis salutaris viuentibus est. Quamobrem Iamblicus scitè dixit, cuncta bona nos habere à Sole, vel solo vel ab ipso per alia. & Proclus in Thimæum Platonis, Solem in rerum genitura & ortu patrem propter calorem quo affluit, appellat; & Lunam matrem, propter humore quem infundit: nam calore & humore gignuntur omnia sensilia mixta, alunturque & conseruantur. & in Scripturis vsurpatur interdum Sol quidem pro Symbolo prosperitatis & consolationis, videlicet cum adfulget & splendet. Psal. 20. *Per diem Sol non vret te*, hoc est, consolaberis & eris voti compos. Aliàs verò pro symbolo mœrorum, & calamitatum cum nimium obscuratur, ac veluti occultatur. Hier. 15. Iohelis 28. Tertio præcellit Lunam Sol motus simplicitate: nunquam enim Luna & Planetæ reliqui nedum recedant, sed etiam tanquam sacram vereantur. Quamobrem Astronomi reperto Solis motu, facillè inueniunt; & metiuntur aliorum Planetarum conuersiones. Quarto auctoritate, & principatu: Planetæ enim qui Soli coniuncti sunt, & concordés, summi, atque directi vocantur: contra verò cum ab eo regrediuntur, discordés, infimi, retrogradi, & oppositi. Denique à Sole habent vt orientales, & occidentales efficiantur. vtrobiq; n. conditionem, & cognomentum mutant; & cum lumine in hæc inferiora agant, & ab eo lumè mutò capiunt, coguntur quoque suas eorum vires magna ex parte eidem acceptas referre. Et necesse est, vt facultates quæ illis formaliter insunt, Soli quoque vel formaliter vel eminèter insint. His adducti rationibus Chaldei, & Astronomi, Solem in medio Planetarum, tanquam eorum dominum, & qui vtrisque, supernis videlicet, atque infernis lucem commodius impertitur, situm esse arbitratur. Plato vero, & Aristot. sequuti Eudoxum & Callipum illum euestigio supra Lunam inter geminos Mundi quinariorum reponunt, vt scilicet quinque planetas desuper habeat, Mercurium, Venerem, Martem, Iouem, Saturnum, sub tus Lunam, ignem, aerem, aquam, & terram. Quintò denique analogia quadam proportionalitatis ad Opificem Deum: etenim vt Sol nedum visibilia omnia superat, sed ea quoque omnia quæ videt (nec. n. cuiusq; oculus diutius eum in tueri potest) ita sanè Deus à nemine intellectu creato sciri exactè & comprehendi potest. Secundò, Sol colores efficit (aut certè medium illustrat) & oculos veluti gignit, ac fouet; Deus intelligibilium rerum & intellectuum simul auctor est, & qui solus mentis nostræ tenebras verè ac prorsus discutit. Tertio, vt nihil est magis alienum à capienda Solis luce, elemento terræ, ob sui videlicet crassitiem, opacitatem, ac duritiem; ita qui terrenis rebus affixi, & graui ac terreo corde sunt, nihil intelligentiæ Dei admittere possunt, quandiu tales persistierint 1. Cor. 3. & Ioan. 1. Quarto, vt Sol perspicua corpora primùm illustrat, & confestim calefacit, atque opaca econtra primùm calefacit, extenuat, moxq; illustrat: ita Deus animas inquinatas peccatis primùm depurat, afficitque, ac postmodum intelligentia donat. Vnde Dauid subtiliter & appositè dixit, *Gustate, & videte.* Psal. 33. Denique, vt omnia astra à Sole lucem habent, ita Angeli, & creaturæ reliquæ omnes, Dei insigni quadam liberalitate, esse, sentire, viuere, & intelligere obtinuerunt vt merito Plato Solem vocauerit Filium conspicuum

*vide Ptolemeum
lib. 1. Almagest.*

cuum summi boni vocauerit statuam Dei in mundano Templo ab eo positam, & Lunam Solis imaginem, & speculum. Nec longius abit D. Dionysius de Diuinis nominibus: & impurus Manichæus propterea vtrunque sidus vocabat scaphas animarum, apud Epiphanium lib. 2. Tomo. 2. Sed audiamus quæso D. Ioannem Chrysostrum, suis verbis hoc loco loquentem, *Magnum est miraculum elementum hoc* (loquitur autem de Sole) *nec est qui eius laudes pro dignitate prædicauerit.* Mirū ergo minimè est, Idololatrias, qui in vanissimis, impijsq; suis superstitionibus, multis modis ī diuersum tendebant, in adorandis tamen his syderibus eximio quodam & insano cultu mirificè consensisse: cuius sanè cultus meminit etiam Iob. 31. cum ait: *Si vidi Solem cum fulgeret, & Lunam incedentem clarè, & letatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.* Sol igitur luminare maius meritò dictus est. Cæterum Cicero in 2. de natura Deorum, Lunam dictam esse putat à lucendo; & vt mihi quidem videtur ante illum quoque Marcus Varro in 4. libro de Latina lingua, vbi sic dicta fuisse arbitratur quòd sola noctu luceat: quamobrem & noctiluca dicta est, videlicet insigniter, & vsibus hominum atque animalium præ cæteris astris suo splendore inferuiens: quanquam enim interdum minima, & à terra remotissima videtur, hoc est, cum in coniunctione & oppositione Solis est; & aliquando maxima, ac nobis propinquissima, videlicet cum sub quadratis Solis radijs est; & aliàs in medijs longitudinibus, bis quidem dum est in Solis Trigono, & quasi plena, & bis quoque in sextili: nihilominus principari se huic inferno Mundo semper declarat; vt proinde reliqua astra & si noctu quoque emicent, & vt sum dicturus etiam præsidere videantur, tamen asseclæ potius sint duorum Principum, videlicet Solis & Lunæ.

Quod verò additur, *Præfesset diei*, Vatablus vertit *In dominium diei*. Tigurini clarius apertiusque dixerunt, quòd *dominaretur interdium*. vbi obserua non dixisse prima tantum diei hora vt Astronomi quidam frustra contendunt, quorum alij quidem secundam Mercurio, Tertiam Veneri, Quartam Lunæ, Quintam Saturno, sextam Ioui, Septimam Marti, Octauam rursus Soli. Nonam denuo Mercurio, & cæteris sigillatim in circulum remeantes hoc modo deinceps dispertiuntur. Alij verò secundam diei horam Planetæ cuius nomini dies est inscriptus, & tertiam eius similiter qui Planetam hunc euestigidò secundum situm subsequitur; & ita singulas consequenter singulis pro libitu infani assignant. cōmentitia sunt hæc, & vana. Verbum Dei est, *Vt præfesset*, siue vt, *Dominaretur diei*, nimirum integrè, ac propterea singulis eius horis, hoc est, quandiu lucet: Sol enim interdium, vnus, aut alterius Hemispherij terras illustrat, calefacit, occulta in aperitum profert, gignit, vegetat, mouet, exhilarat, fouet: & hoc est, eum dominari. Quamobrem & diurna natiuitas, melior nocturna existimatur; & cum Sol ascendit medium cæli, etiam melior (est enim veluti in Regni sui arce) & regiones, quæ à Solis lumine & calore remotæ sunt, cæsentur pariter remotæ à vita. *Et luminare minus, vt præfesset nocti*, siue quòd dominaretur nocti. Nox vt quietem hominibus affert, Psal. 103. & alius.

Nox

Nox hominum genus, & duros miserata labores,

Retulerat somnos, & fessa silentia rebus,

Sic dono diuum gratissima serpit.

Ita horribilis aspectu esset, nisi stellarum radijs vtcunque mitigaretur, vt per translationem, proinde dicamus cum fortunam nobis esse aduersam & nullam nobis patere viam ad illam superandam significare volumus, nulla mihi stella lucet. At verò, cum & Luna fulget, fit præterea iocunda & delectabilis. Quamobrem et creatam fuisse plenam ego minimè dubito. Alioqui quomodo quarta hæc dies tota fuisset serena & luminosa vt volunt? est enim nox diei naturalis pars. Amplius cum cætera omnia integra magnitudine & robore Opifex creauerit quomodo non etiam Lunam integrā fecit? Sol igitur diei dominari dicitur, & Luna nocti. tropo eleganti quod alternis officijs suas fermè facultates inferiori Mundo tanquam ei præfidentes motu & lumine vibrant & impertiuntur, vt si corpora cælestia alijs quoque influentijs in hæc inferna agunt, omnino oporteat luci, & motui illorum eas esse coniunctas atque vt luculentius dicā lucē & motum esse earum vehicula quoniā his præcipuè dominantur ac proinde intellige potentiorē esse Lunam cum plena est. Quamobrem & Græcos hanc præcipuè obseruasse scribunt, quicquid essent rerū auspiciari, siquidem Licurgus etiam lata lege vetauit Lacedæmonijs ne ante plenilunium bellum inirent, teste Luciano in libello de Astrologia, &c. *Et stellas.* Hic vides stellas seiungi à Sole, & Luna nomenclatura, quemadmodum & apud illum tantummodo à Sole, qui dicit:

Tu Dea, tu præfens nostro succurre labori.

Astrorum decus. Nam quæ sub aliquo genere obscuriora, vel minutiora sunt, cōmune generis nomen sibi retinere solent: ea verò, quæ eminent quoque sunt magis conspicua, vendicant sibi specialia nomina; Stellas autem hic intellige, & erraticas, & applanes, quarum quædam maiores sunt, aliæ verò minores quemadmodum, & cælestes globi, qui eas deferunt, quorum alij sunt qui ambiunt, alij qui ambiuntur. Quinimmo sicut & Angeli qui globos illos conuertunt: vnus enim alio specie virtuteque præcellit, & censent Peripatetici totam horum vim exhaustiri, absorberique sui cuiusque mobilis conuersione vt si astrum cui malueris cælo Deus insereret, validiorem posceret ille orbis motorē, quàm hic sit, qui nūc illum mouet. Porrò autem Astronomi, ad quattuor gradus magnitudinis tanquam ad quattuor classes stellas fixas omnes incomparabili diligentia redigerunt. & ex his imagines quadraginta octo (demptis Zodiaci duodecim signis) constituerunt: quas, & si Auerr. vnus esse speciei omnes existimet, quod circulariter omnes cieantur, & vnus sint figuræ S. Tho. tamen supra tex. 59. 2. de Cælo, sequutus Ptolomeum in 1. lib. quadripartiti, singulas inuicem differre specie, nec sanè temerè putat: Etenim proprietates viresque speciei seiunctas singulæ habent, quod & de Angelis vbique constanter docet & magnis viuacibusque argumentis profectò adductus: quanquam Albertum Magnum, D. Bonauenturam, & primæ notæ suæ ætatis Magistros magnopere quoque auersatos fuisse opinionem hanc probè intelligeret.

intelligeret.

Hoc & D. Basilius hom. 6. diuinitate docet.

telligeret, sed & vnitas conuersionis & figuræ cęlorum ac stellarũ, solam infert vnitate generis siue speciei subalternæ, non aut specialissimę (vt loquuntur.) At verò vires oĩum stellarum illus ipse nouit, qui eas condidit: quãobrem & solus eas oēs dinumerare in Ps. 147. dicitur, *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat.* vbi fortasse *Nomen* pro virtute, & *Vocare*, pro facere intelligenda sunt. Nec tñ Maigretus. 2. Cęli. q. 3. inde rectè colligit, eas orbi nō esse cōtinuas si specie ab eis seiunguntur; arbitratu fieri nō posse, vt q̄ specie inter se differunt, continuari per se possint. Quod tñ non ita est: nā vidimus frequēter in tabulis marmoreis venas lapidũ quasdã, ac riuiolos, qui nihilominus inter se specie, hoc est, formis & proprietatibus sciuncti insigniter erant, videlicet Iaspidis, Serpentarij, Calcedonij, Numidici: non igitur tuta aut rō, aut coniectura est, stellas non differre à cęlis specie, quod cōtinuari cū eis credantur: ac minimè defunt alia quocumque exempla, quibus repudiari hæc opinio possit.

Et posuit eas in Firmamento cęli, siue in expansione calororum, vt habent Hebręi. D. Ioã. Chrysof. adnotauit verbum, *Posuit* non pro *Infixit* capiendum esse: nam & posuit Adamum in Paradiso terrestri, nec tñ infixit) alij dicunt Aplanes quidẽ posuit, hoc est, fixas fuisse tanquam orbiũ partes; & quō natura posuit nodos in tabulis: quæ profecto opinio vulgarior est, ac vt putō ẽt verior. Posuit inquam singulos erroneſ in orbibus proprijs & præterit Moses deferentes epicyclos, eccentricosque, vel qđ in sola Astronomorum imaginatione sint, vt ego quidem suspicor, & Hieronymus Cardanus Mathematicus præstatiſſimus Philosophusq; eminentiſſimus lib. 2. de Varietate assentitur; ante quem (ni fallor) & Hieron. Fracastoreus Veronensis illustris doctrinæ vir, atq; Ioan. Baptista Amicus Cōsentinus libellis editis non infeliciter hoc ipsum demonstrarũt: licet Fracastoreũ, Cardinalis Contarenus, & Cardanus in nonnullis postmodum subnotauerunt. Et certum est, Ptolomeum Astronomorũ Principem eccentricos, & epicyclos nequaquam reuera esse affirmasse; sed hæc dũtaxat dixisse satisfacere, si ponantur, ad effectus erraticorũ syderum dignoscendos: ergo, vel quia nusquam sint, vel certè quod hæc rerũ genera remotiora sint non modò ab intellectu nostro, sed ab ipsa fortasse pietate, & quæ nobis in futura vita manifestada seruatur, nullam prorsus eorũ mentionẽ Moses fecit. Videtur iam verò esse hoc loco inter D. Basilium, & Ioan. Chrysof. mira diaphonia. Cũ hic magno verborum apparatu (vt solet) eos repudiat qui plures esse cęlos affirmant: Ille verò econtra, fortioribus, & viuacioribus argumentis plures cęlos statuit, & (vt opinor) rectius S. Tho. tamen pro sua eximia erga Patres reuerentia, conciliare eos vtcunq; conatur. 1. q. 68. art. 4.

Vt luceant super terram. Functionem stellarum notiorẽ, ac excepto motu fortasse præstantiorẽ, recenset, suppressis earum influentijs. Et vide, non vsque adeò eas à terra distare, vt eam omnes non splendeant, magis licet, & minus. Et vide, inquam, causam, cur eas Opifex effecerit: nam ob solum motum satis fuisset cęlos absque stellis fecisse.

Et præsent diei, ac nocti. Alij, & vt dominarentur die, ac nocte: gemino, videlicet motu, cuius nō modò Aristoteles in 1. 2. Meta. sed Plato quoq; in secunda

Obra Maigretus.

Cardanus, Hieron. Fracastorius & Io. Bapt. consentimus.

Obra stellis opifex fecit.

secunda parte Thimęi, & Plotinus in lib. de motu cęli, verba fecerũt, proprio nimirũ qui ab occasu in ortum fit, & eo quoq; quo à primo cęlo rapiuntur, adhæc suis proprietatibus & luce. Ergo nedum Sol & Luna, sed & stellæ quoq; reliquæ moderantur inferna corpora, licet fortasse allucinentur permulti in assignandis earũ præfecturis, in quibus est Cōciliator dñia nona. Et miror sanè Patrẽ Medinam alioquin doctũ scriptorẽ in sua parenesi lib. 2. discriminẽ hoc inter Solem, Lunam, & astra esse dixisse, vt Sol quidem die, Luna aut noctu præsent, stellas aut nec interdiu nec nocte præsideat, aut diẽ à nocte distinguat; cū tñ nũc scriptura disertè dicat, Deum eas fecisse, vt præsiderent diei, ac nocti, sed nō absq; Duce tñ, & Rege. Quinimò sub Sole ipse quoq; præsent, ac fortassis ẽt sub Luna. Nec. n. præsidetes defunt, qui ab alijs quoq; reguntur, & pendet: vt proinde si pluralitas principatum hic esse videatur, mala tñ non sit, qm̄ pulcherrimo quodam & incompabili ordine ab vno tota pendet & regitur: Rectè igitur hunc stellarũ ordinẽ dixeris Magistratũ exercitũ & militiã, vbi multi sunt Duces sub Imperatore vno. Quam obrẽ Hier. 19. Amos 5. Esaia 40. & alibi illustri admodum metaphora ab exercitu militari capta, *Militia cęli*, nuncupatur, & Esaia 57. *Exercitus cęli*, nimirum (vt dicere sæpe cogor) ob instructiſſimũ, præstantiſſimũq; illum ordinẽ, quem perenniter & inter se, & in exequenda, ac veluti propugnanda Principis Dei voluntate ubi iusserit seruant. Præsent igitur suo quodam modo, stellæ diei, ac nocti, ac sensili huic & inferno orbi beneficia exhibent.

Et diuidant lucem à tenebris. Stellæ igitur etiam suo modo fecerũt, atq; fecernere nos faciunt lucem à tenebris, vt ad unum effectum plures uideas formatas fuisse subordinatas causas, Lunam Soli, & vtriq; stellas, Dei imperscrutabili consilio. & licet etiam Solis lumine stellæ duntaxat nobis splenderet, non ab eo tamen vires omnes suas ac proprietates habet quas motu & luce à Sole capta ac repercussa deorsum exerunt, & emittunt. *Et vidit Deus, quod esset bonum.* Cęlo videlicet, elementis, & hominibus, bonum, inquam, vtile, decorum, & iucundum. Vide Arist. 1. Meteor. cap. 1. 8. Phys. 1. Et bonitas Solis, Lunæ, & astrorum, tanta est, vt nulla in corporibus, aut melior, aut ea æqualis vnquam visa sit. *Et factum est vespere, & manẽ dies quartus.* Dies hic, quemadmodum adnotauit D. Hieronymus in Psalm. 93. medium locum in hebdomada obtinet. Tres enim se anteriores habet, & tres qui illum confestim subsequuntur, vt non admodum difficile sit intelligere, analogiam inter illum, & cęli ornãmẽta: nam & hæc media esse videntur inter Angelos & elementa, ac si Solem illorum ornamentorum præcipuum decus spectes, medius certè est, vel inter erroneſ, vel inter quinariorũ illos quorum mentionem fecimus. Rursum, sicut quadratũ non fluctuat, non est instabile; ita corpora cęlestia cum primis luminaria similiter natura stabilia, et perennia sunt, eodemq; modo semper se habet 2. Cęli 1. Et Manilius,

Non aliam videre patres, aliam hæ nepotes,
Et de cęlorum luminarijs dixisse hactenus Theologo satis erit.

Admonetur Michael Medina erroris qui tamẽ lapsu memorie, ei potuit inter scribendum obrepere, nam cum superiora verba examinet, & interpretetur (licet non rectè) hæc tamẽ quam splendiſſimã, illam eius gloriam reijciat nō profert. Et planè D. Io. Chrysof. hom. 6 ad stellas oēs in genere, hæc fuisse dixit, Et Lunæ quoq; diuersius.

LECTIO
LECTIO XXII.

Ixit autem Deus, Producant aquæ reptile animæ viventis. Iam verò summus rerum Opifex, à cælis ad aquæ & aeris elementa quæ inter illos, & terram intermedia corpora sunt, nunc primùm locupletanda & venustanda descendit, & vtrunque vno dumtaxat mandato, & replet, & ornat. Cuius profectò rei ratio desideratur, nempe cur simul vtrunque hoc elementum vno die, vnoque mandato Opifex ornauerit. Cardinalis Caietanus hanc esse causam existimauit, quoniã aquæ et aeris animalia, pisces videlicet, et aues ex vniuerso suo genere imperfecta sunt: nullum enim eorum animalificat in semetipso: (sic enim loquitur) hoc est, nullum eorum viuiperum est, sed sunt ouipera omnia, et proinde vno die, vnoque verbo, vt in lucem hæc et illa prodirent, ab Opifice iussa sunt.

Caiet. opinio.

Refellitur illa opinio Caiet.

Comoda interpretatio opinionis Caietani.

Sed si Arist. lib. 9. de historia Animalium. cap. 37. Plinio lib. 9. cap. 8. Alberto Magno. lib. 24. de Animalibus cap. 1. et denique Magno Basilio hoc loco fidem adhibuerimus, fallitur vir hic alioquin longè doctissimus. Nam & Delphinus, & Cetus, & Vitulus marinus, & pisces alij quidam, viuos fetus vtero gerunt, & pariunt, nisi fortè quod dixit Caietanus, *Ex suo genere*, perinde dictum voluerit, ac pro maiori parte: quod vtiq; nemo non fatetur. Quamobrem dicerem ego disertius, vt puto, esse inter vtrunque elementum arctam quandam cognationem, & sympathiam, quæ Opificem Deum, vt simul vtrunque fecundaret, ornaretque; adduxit. Est enim vtrunque humidum, vtrunque alieno termino terminabile, vtrunque perspicuum, vtrunque permeabile, & liquidum, vtrunque ventis simul agitatur & feruet, & denique vtrunque simul vel illustratur, vel obscuratur; vt proinde mirum neutiquam sit, si vtrunque simul expositum fuit, & repletum hodie animalibus. Adde, esse similiter magnam cognationem inter vtriusque elementi animalia: pisces enim & aues, similiter fermè mouentur. Nam pisces pinnulis flumina & maria tranant, aues alis in aere volitant, illi pedibus vt plurimum carent, hæc quaquam pedes habent tñ dum volitant minimè eis fermè vtuntur. Ad hæc, cum auribus careant, meatus quidam in vtrisque aurium officio funguntur. 2. de partibus animalium cap. 12. Rursum, vesicam non habent. 3. de partibus cap. 8. ne videlicet volatum impediret, nec mammas, & lac denique non mittunt. 3. de historia animalium. cap. 20. & ita quidem Arist. existimauit. Verùm recentiores qui de piscibus scripserunt, cetacea quædam mammas habere affirmant, et gignere lac. Rondelatus enim scribit detractos fuisse in littore Aquitanico è Balenæ mammis lactis cados duos. Postremò videas auium genera quædam in aquis natant, piscibusque vesci. Amplius, et videas alias esse aues quæ amnes, lacus, et maria tranant, cygnos videlicet, grues, antras, anseres, fulicas, smergos alciones, quas Varro lib. 3. Alcedones Latinis uocari dicit, ut si aliam causam huius diuini operis à constanti eius beneplacito et summa libertate exquirere liceat, causa hæc probabilis sobrijs et pijs hominibus esse possit.

Producant

Producant aquæ. Robertus Stephanus, & Tigurini vertunt, scaturiant aquæ Glossa ordinaria & Aug. Steuchus. Aestuent, efferueant, ebulliant: Verbum enim *Sarar*, quod ponitur hic Hebræis est in multitudine gignere. Voluit autem Deus, vt pisces ingenti numero essent. primùm quidem, quia elementum aquæ vastissimum est. Secundò, quia pisces breuioris vitæ, vt plurimùm, sunt ob exiguum calorem, & exuberantem humiditatem. Tertiò, quia minores, esca maiorum sunt, & proinde, ne species aliquando diffuant, & pereant, incredibili numero eos esse iussit, & maiore profectò vti D. Ambrosius arbitratur quã sint animalia terræ: licet Piccolomineus in illo suo libello Italico hæc existimet plura esse: Attestatur autem eorum multitudi ni, ouorum copia quam cernimus, quanquam reuera permulta dilabuntur. siquidem non omnia maris semine asperguntur, sine quo ouatio irrita fit. quod tamen intellige in eo genere hoc euenire in quo mas inuenitur & femina. nam sunt qui existimant, in nonnullis piscium generibus mares non inueniri, & proinde eorum oua absque masculi opera esse fecunda. quòd verò bicolorata nō sint, quemadmodum sunt auium oua, in quibus vitellum ab albugine colore differt, & figuram acuminatam, & rotundam non habeant, sicut volucrum oua habent, causa esse existimatur, caloris inopia, qui cum sit in quibusdam ouis volucrum fortior & vegetior, in alijs verò languidior, & in vno eodemque ouo varius & difformis, dissimiles, quoque colores in eis efficit, & in quibus est validissimus, ambit, continetque eorum extrema, & orbiculatam gignit figuram, & mares procreat, sicut cum minus fortis est extrema ambire non potest, & propterea efficit acuminata, ex quibus femellæ eduntur. At verò in ouis piscium caloris vis vbi que exigua est, & propemodum languida, auium ouis comparata; ob id informes colore, & forma esse omnes videntur. Dicit autem numero maiori, *Aquæ*, quod & si occulta quadam venarum, & meatuum continuatione, vna denique aqua sit, seiunguntur tamen inuicem sitibus, locis, falsedine, & dulcedine, ac differētijs quibusdam occultis prodigijs, & admiratione dignis, quas persequuntur quidam latius & D. Aug. in lib. de Ciuitate Dei aliquot recenset. Vbi & emanare apud Garamantes fontem ita interdiu frigidum scribit, vt bibi eius aqua non possit, noctu verò tam feruidum vt sustineri nequeat, esseque in Epiro alium dicit fontem, in quo faces accensæ extinguantur, extinguetque accendantur: quæ venire nobis infalutatis suspicionem non possunt, cum à grauissimo, sanctissimoque Doctore perpetuo mendaciorum hoste scribantur: quippe qui tam multus in eliminandis à Christiana Republica mendacijs fuit, vt nullus eo magis. Porro autè & Plinius, & Albertus Magnus hoc genus admiratione digna permulta recensent, quæ & intempestiuum esset hoc loco afferre, & à vobis fortè qui philosophos vos esse profitemini, risu exciperentur hæc vt alia quædam, contentnerentur. Nec. n. me latet quosdam ex vestris scribere vtrique; fuisse sæpe ab impostoribus egregiè impositum, ergo satis nobis constituere nunc erit non quamlibet aquam omnia illa quinque genera piscium Aristotelica scaturire, sed alia Indicū, alia Athlanticū, Mediterraneum denique; alia & in hoc alia Euxinū, alia Icaricū, alia Adriaticū, & rursus falsæ alios gignūt,

R atque

Non oēs pisces ubilibet gignuntur.

atq; alios dulces & indulcibus, alios stantes, alios decurrētes & in decurrētib; alios limosē alios petrosā. Hæc & D. Basilius ex veteribus accuratē & Volaterranus lib. 25. Cardanusq; & alij quidam recentes authores dilucidē & copiose sunt persequuti, vt nostra proinde diligentia sit in præsentia omnino superuacanea. Dictum igitur rectē est, *Aqua*, purali numero, quod generatim omnes hodie vno Dei imperio facultatem acceperunt profereudi p sua vnaquaq; natura, proque qualitatibus, & locis, varios, multiformesque pisces, quibus & repletæ subinde fuerunt ac mirum in modum ornate. Quod si objicias in lacubus quibusdā magnorum montium, qui in Australibus regionibus sunt, nimirū in Athlante, & in Peru Chersonesso pisces nullius generis procreari: Respondebo aliunde hoc euenire quā ab aquæ natura, aut etiam (vt putant quidam) à nimia quæ inest lacubus illis frigiditate: etenim in mari Baltico sub Vrfa, quod ob frigoris nimiam asperitatem maxima anni parte concretum in glaciem est, magnam gigni piscium multitudinem scimus, qui in vsus plurimos quā vt edantur, absumi ab incolis solent, quemadmodum Olaus Magnus latē persequitur. Rursum, & in lacu qui dicitur Albus in Boristene vltra Moscouitas, & locis denique alijs frigidissimis, multorum generum pisces reperiuntur: ac præterea non video causam, cur pisces qui natura frigidi sunt melius gignantur seruenturque in aquis feruidis quā in frigidis. illud verò nos in agro Patauino vsu experimur. Putant igitur quidam causam, cur in Oceano glaciali, & lacu albo pisces tam multi ac varij generis gignantur & nutriantur esse hanc, quia vtrobique terra aut fundum bituminosum sit, & proinde calidum & pingue: at verò, quia in lacubus Australibus fundū bituminosum non est, idēdō pisces in eis non gigni, sed (vt mihi quidem videtur) nituntur ij solis coniecturis, cum reuera causa occultissima sit, vt sunt quoque multarum rerum causæ mortalibus abditissima.

Reptile: Idiotissimus Hebræorum est, quo ea quæ specie seiuncta sunt, singulari voce generis, vno veluti fasce, complectuntur. sic *volatile* paulò postea pro volatilia & hinc *reptile* pro reptilia dictum fuit. Sunt autem reptilia quæcunque ita se loco dimouent, vt ventre vel alia corporis parte à pedibus, sese proripiant, siue illos habeant, siue non. Nonnulli Vermes ore repunt, serpentes ventre, & costis pisces pinnulis insecta quædā anulis; lacerta, cocodrillus, stellio, cancri, ventre & pedibus: quod (vt existimo) pedes habeant graciliores quā vt tantam molem absque ventris auxilio mouere loco possint: quamobrem & cum pauore gradiuntur: vt mirum non sit reptilia Hebræis dicta fuisse à pauore & non in vniuersum omnia (vt arbitror) sed permulta. Nam possumus inde coniectari cocodrilos non progredi semper cum pauore, & firmiores habere pedes, quod aliquando visi fuerint citissimè currere, longioraque itinera (quæ à fluuio Nylo distant) ocyus conficere quā credi possit: quamobrem & gloriæ symbola esse dicuntur, quod persequantur strenuè fugientes, & aufugiant celeriter persequentes: quod sæpe solet nominis gloria facere & hanc esse causam puto, cur Moses natatilia appellauerit generatim reptilia, quod etsi eorum quædam pedibus in fundo maris progrediantur, multò plures tamen ventre, branchijs.

In aliquibus a-
quis nulli pi-
sces nascuntur.

vide Satellitiū
Ludonici Pines

branchijs, & pinnulis adnitantur ac se se proripiant, & illa quæ in fundo gradiuntur, cum in alto aquarum sunt, ita natant vt repere videantur.

Anima viuētis. Quid hoc est, auditores, an reperiri quidpiam potest, quod animam habeat, & minimè viuat, vt propterea Moses dicat, *Anima viuētis*: certè vbi anima est, ibi quoque & vita est: superuacaneum ergo fuisse videtur addere *viuētis*. Caietanus dicit Mosē sequutum fuisse vulgi sermonem, qui non nisi ea quæ sentiunt viuere putat. Sed & hic quoque dissentiri ab eo cogor, quod in neminem è vulgo vsque adedò obrufum & socordem aliquando inciderim, qui ita loqueretur, quiq; arbores, herbas, & frutices viuere, & mori rogatus, non fateretur, ac nihilominus eas carere sentiente anima diceret, vt proinde vulgi sermo rejiciat hanc doctrinam. Dicendum itaque est, additum fuisse *Viuentis*, pro sentientis: nec enim oīs anima sentit, & si quælibet viuūt, id verò satis declarat nomen Hebræum *Nephes*, quod nostri animā verterunt: Nam (vti Docti testantur) significat halitum, aut rem quæ halitum habet vel habuerit: certum est aut, cuncta quæ halant, & spirant viuere, non ecōtra, quare plantæ, & si viuant, nec perceptiue tñ, aut sensitiue ob earum crassitiem & materiam sunt, nec halit: ergo quod hic dicitur, *Anima viuētis*, reddi Latine poterat, *Anima halātis viuētis*, & facta simplici vocum conuersione viuētis halantis, seu spirātis animæ. Et vide quomodo subtiliter Moses nos edocet, pisces respirare, quod & Platoni in calce Timæi, & Galeno de vsu partium quoque visum est, & Plinius lib. 9. cap. 7. multis argumētis euincit. Nec obstat quod Arist. de sensu, & sensili objicit eos carere pulmone: possunt. n. vel branchijs attrahere aerem & emittere vti Galeno videtur, vel certa viscera habere quæ pulmonis officio fungantur, quemadmodum Plinio placet quod Arist. quoque lib. 4. de historia animalium vidit, aut deniq; habere foramina nonnulla angusta, vt hoc tempore quidā putant. Spirant igitur pisces quāquā nec omnes, nec ita frequenter vti animalia cætera quod frigidiores sunt, quamobrem qui inter illos calidiores sunt, & affluentiore sanguinem habent, halant sapius quā alij, & si respirant, quid, rogo, affirmare vetat, eos etiam audire, & olfacere, atque adedò omnes sensus habere? Dico autem pisces perfectos. Mugil certè, lupus, salpa thunnus egregiè audiunt, ac præter Galenum, Plinium, & Albertum, qui ita hæc se habere constanter affirmant, nostrates quoque piscatores qui vsu & experientia hæc sæpe didicerunt perspicuo testimonio confirmant, videlicet permultos audire, ac dormire, & prius quā escam appetant odorari, & hanc esse causam asseuerāt, cur non omnes vna esca capiantur, sed multiplici, & varia. Enimvero & Plinius scribit Delphinum ab Aphricæ proconsule Flauiano odoribus, & vnguentis delibutum ea sensisse. Non puto tamen esse verum quod affirmant quidam oculos omnium membrorum primos in his gigni. Est enim rationi consentaneum magis, vt cor, cerebrum, iecur & intestina anterius in eis gignantur, quemadmodum & in aialibus reliquis. Porro aut si oīs sensibus præditi sunt, ergo extimationem quoq; atq; memoriam vt habeāt (ni fallor) oportet, tametsi Plutarco secus visum est i libro, vtrū sint aquatica prudentiora terrestribus, cui, & Magnus Basilius in explicatione opis diei

Caietanus.

Auctor.

Hiero. ab Olearo.

D. tamen Basilius insiciari videtur pisces respirare.

sequētis subscribit. Etenim quibus oēs sensus insunt, existimatiua quoq; facultas & memoria adsunt. q̄q̄ præterea contra Plutarchū D. Aug. lib. 3. sup Genesim, Plinius lib. 9. Arist. lib. 6. Lucianusque in sermone de Syria Dea sentiunt. Etenim non semel fuisse perspectum in viuarijs dicunt, pisces quosdam cum deambulantibus hominibus deambulasse, vocatosq; & in-clamatos, aduentasse ad manum: quod & Cicero in quadam Epistola ad Articum testari videtur. & non desunt Auctores qui scribunt, Marcū Crasum extinctā Murenā fleuisse, & tumulo cohonestasse, quod ad eius manus cum iuberet, vltro veniret. & Hortensium similiter ferre effecisse, cum aliam Murenā, quam magnopere adamabat, mortuam conspexisset. Sed & Cælius Rhodiginus lectionū antiquarum lib. 18. ex Xenophonte refert, fuisse in Syria amnem, in quo viderentur pisces miti, mansuetosq; ingenio; quos propterea Syri Deos esse existimabant, ac nunquam lædebant. Deniq; trita illa sunt, quæ de ingenio, humanitate, disciplina, consuetudineque & societate Delphinorum cum pueris & hominibus Herodotus, Appion, Plinius, & cum primis Gellius memoriæ tradiderunt: & si non insulis scriptoribus fides adhibenda est, humano quoq; more concumbunt. Vna scēmina vni mari adhæret, lactat filios, imbecilles gettat, & mortuorū curam præterea habet. Non igitur pisces in vniuersum memoria & æstimatione carent. Fa teor tamen obtusiores esse & crassiores terrestribus, & aereis animalibus, ob exuberantem videlicet humiditatem, & crassitiem, quæ ingenij acrimoniam vimq; in eis obtundit: quod & D. Basilus ait, magis tamē, vel minus, iuxta vniuscuiusq; constitutionem, vt nobis quoq; hominibus vsu contingit. Nec enim, quia elementum totum frigidum & humidum est, existimandum propterea est, pisces æqualiter frigidos & humidos esse oēs: inæqualis enim est eorum constitutio, & crassis: quamobrem eorum quidam faxeis tegumentis operiuntur, conchæ videlicet, ostreae, turbinata pectines, testudines, lymaces, siue mauultis cocleæ marinæ, & similes: hæc enim a D. Basilio in hac classe dinumerantur, quanquam eorum quædam videam auctoribus Latinis hisce nominibus non appellari. Quidam crustis quemadmodum cancri, locustæ, gamari, alij corijs & pillis, in quibus vitulus marinus, hypopotamus, & cetus dinumerantur: alij cute duriore, & nonnulli meliore, quidam squamis carent; quos & lex vetus Hebræis generatim interdixit, Leuit. 2. Deut. 14. Rursum, multos videas armatos spinis, aculeis, seuis dentibus, aut etiam ingenti mole, & alios inermes qui sola celeritate, & fuga sibi salutem parant. & hæc ratio est, cur nonnulli incedunt soli, alij gregatim, ac turmatim. Non sunt itaque vnius constitutionis omnes: & proinde quidam salubriores, aut certè minus insalubres alij sunt: quod & eorum victus in causa est: vescuntur enim eorum quidam limo, alij alga, nonnulli muscho, siue mauultis lanugine arborum, quæ in locis humidis adnascitur, cæteri piscibus minoribus, & alijs obsonijs, quæ fors obtulerit. Num verò sola aqua nutriri possint, Rondelarius putat, Cardanus negat: & disputatio hæc infrugifera modò esset. Cæterum quod hic dicitur, *Producant aquæ*, ne existimes hunc habere sensum, vt fuerit vis efficiēdi pisces, insita aquæ: est. n. hæc materia, ex qua ab efficiēte formatur,

& materia

Mira sunt hæc
in bestiis.

& materia nunquam cum efficiente in vnum coit. sed sensus est, vt i Glof-
sa rectè exposuit, progignantur, & promoueantur ex aquis pisces, & non
ex aquis dumtaxat, sed ex his præcipuè, nam & si alicubi longo. maris à ter-
ra recessu pisces, & conchas congestas atque in terra concretas cum lapidi-
bus & marmoribus reperies, quemadmodum è quibusdam agri Veronensis
montibus, amicus mihi crebro huc dono pertulit, & Alexander Neapoli-
tanus lib. 5. Germialium dierum cap. 9. se in montibus Calabris vidisse, scri-
ptum reliquit, intelliges profectò aquas illis in locis vel Noatici diluuij
tempore (quod Paulus Orosius mauult) aut arcana alia ratione (quod pro-
babilius puto) extitisse; siquidem, & hac ducti coniectura, Plutarchus
in Iside & Osiri, Olympiodorusque in 1. Meteororum existimant, Aegy-
ptum olim fuisse mare, quod in eius montium fodinis inuenta fuerint
conchilia. longa. n. vicissitudo rerum ac temporum hæc & id genus plura
solet afferre.

Et volatile super terram sub firmamento cali. Ab aquis ad aerem, hoc est,
à piscibus ad aues, tanquam ab imperfectioribus ad perfectiora animalia
nunc Opifex conscendit, quod Phylo dudum quoq; adnotauit. Sunt enim
membra auium inuicem magis distincta q̄ piscium; quod satis demonstrat
eas esse perfectiores Prisci Patres Græci, pariter & Latini, ac denique Scho-
lastici Theologi subaudiri hic existimant. *Producant aquæ*, & proinde fuis-
se aues formatas ex aqua arbitrati sunt, quos sequutus eius Hymni au-
ctor, quem feria quinta in Vesperis canimus, sic Deum alloquitur.

Num aues ex
aqua productæ
fuerint.

*Magnæ Deus potentie,
Qui ex aquis ortum genus,
Partim remittis gurgiti.
Partim leuas in aera.
Demersa lymphis imprimens.
Subuecta calis irrogans,
Vt stirpe vna prodita,
Diuersa rapiant loca.*

Quamobrem & magnopere æstuant, vt quonam pacto id fuerit exponant.
Et D. Basilus quidem hoc ideo dictum fuisse putat, quod cognationem
aues habeant, dum volāt, cum piscibus, quando tranant, quemadmodum
superius differebamus, vt proinde aues quoque natate dici possint. Verum
non sequitur inde, vt propterea ex aquis fieri debuerint. D. Aug. in opere
imperfecto (cui subscribit Eucherius) existimat, aquarum nomine setiam
aerem hic venire, quod (vt inquit) hoc elementum interdum aqua in Scri-
pturis appellatur. Sed desideratur à studiosis firma aliqua huius rei pro-
batio. S. Thom. 1. quæst. 71. dicit, Aerem se ipso insensilem esse, sentiri que
eius eminentiorem partem cum cælo, infernam autem cum aqua, cuius
vaporibus & exhalationibus concrefcit, constipaturque & conspicua fit,
atque adeò cum alites in hac versentur, ex aquis proinde prodijse dicun-
tur. sed si à Mose dictum fuisset, alites versari in aquis, quis rogo respon-
sioni huic obstrepere posset, aut etiam Diuo Augustino. Atqui Moses,

Loca enim que
ille profert am-
bigua sunt.

R 3 vt ij

vt ij volunt, eas ex aquis fuisse productas, ait: quare his responsionibus non docemur, quomodo ex aquis aues formatae fuerint: nam rei huic admodum obstat, quod eas esse aereas perspicimus, huicq; elemento esse ornamento, atque decori. Aegidius in Hexameron octo modos afferre pergit, quibus fieri quidpiam ex aliquo dici potest; & eo denique vir doctissimus sese recipit, ac tanquam nauem in portum proiecta anchora sinit, potuisse Deum effecisse aues ex aqua: de qua re, nemo nostrum, aut dubitat, aut nunc peruncatur. Verum danda est venia clarissimis huius Ecclesiae Catholicae luminibus, si in re vsque adeo salebrosa desudauerint: habuerunt enim codices vitiatos. Et profecto miror, quid factum sit, vt vel saltem D. Hieronymus linguae sanctae consultissimus, & interpres accuratissimus, nec in quaestionibus Hebraicis, vbi singula quaeq; ex Hebraeo diligenter expendit, nec alibi vsquam vitium hoc nobis patefecerit: quinimmo similiter legerit, vti nostra habet editio, vti videre est in Epistola ad Oceanum (ni fallor) & ad allegoriam transfert. Ergo recentiores ad vnum oēs ita ex Hebraea veritate textum hunc Latinis hominibus integrum reddiderunt, *Et volatile volet seu volabit super terram*. Quorum attestationi, vt assentiar non eorum modo consensus facit, sed glossae quoque testimonium. Deerat igitur exemplaribus Patrum verbum, *Volet*, aut *Volabit*, & proinde regi sententiam hanc a verbo *Producant*, existimauerunt, nec afferre eis suffragium vllum poterat Graecum participium, quod volantes verti potest, aut paraphrasis Caldae, quae sic habet, *Et auem quae volent*, vt nemo vestrum est qui non facile intelligit, quorum tamen vtrunque videlicet verbum, & participium Latinis nostris codicibus deest, Dei itaque mandatum bifidum fuit, scilicet vt ex aquis pisces producerentur, & vt aues volarent super terram, quae profecto hodie ex quattuor elementis, sicuti & reliqua omnia mixta compactae & effectae fuerunt. Quamobrem sequenti capite Moses scriptum aperte reliquit eas fuisse formatas *Ex humo*, & in eis, sicut & in aliquibus mixtis terra & aqua secundum quantitatem praedominantur & cum primis terra, quod profecto earum grauitas, opacitas, terminatio, & sensilitas manifeste probant. Nec enim aut solum siccum, aut solum humidum, terminatiuum est, sed vtrunque simul. 4. Meteororum 29. At vero aer virtute in eis caetera elementa superat: hic enim & ignis secundum virtutem in mixtis potiores partes habent dissimiliter tamen, & magis vel minus quod elementa haec minus crassa sint, & actuosiora, & haec ratio est cur aereae dicuntur, quinimmo & caelestes, Psal. 8. & censetur hoc elementum eorum locus naturalis, in eo siquidem tanquam quod cum earum natura magnam consensionem habet mouentur, versantur, quiescunt, mouentur, inquam, non motu qui corporis constitutionem, & pondus sequitur: sic enim ad terram feruntur, sed motu animali qui fit apprehensione, & appetitu boni conuenientis, & ad omnes loci differentias, ac positiones: quamobrem, & laborant in volando, ac defatigantur longeuo motu. Proinde sapientissimus Opifex eas bipedes fecit, non quadrupedes, ne tot oneribus grauentur, rostro, vnguibusq; armavit, vt commodè sibi alimenta pararet, quae tamen organa leuiora dentibus, maxillis, & animalium caeterorum vngulis

Excitantur Doctores qui non satis rem hanc explicauerint.

Aues ex oibus elementis formatae fuerunt.

Aues cur aereae

Aues cur bipedes, & cur oneribus careant curq; armatae.

gulis sunt. Suffulsi denique plumis & alis, quibus commodè tolluntur in altum, & aerem secant & permeant: quam quoque ob causam eas voluit vesica carere. donauit insuper omnibus sensibus, & cum primis auditu, & visu, vt sibi facilius possent ab aucupantium insidijs cauere. vnde & permultas ingenio & memoria pollere, & disciplinabiles esse perspicimus, licet non omnes. Etenim cum quaedam earum, quae ex putri gignuntur memoriam non habeant, & omnes auditu careant, ex hac classe eximuntur. & sunt aues aliquot, quae vsque adeo ingenio vigent, vt institutione, & assuetudine humanae vocis sonos & verba sic assequutae fuerint, vt magnos quoque principes fecerint scribantur: in quibus sane eminent Montanus, Pica, Merula, & harum princeps Psitachus, quamobrem & latiore linguam habent:

Quis expediuit Psitacho suum (hiere)?

Picas quis docuit nostra verba conari?

Magister artis, ingenijsq; largitor,

Venter &c.

Nec desunt graues auctores qui velint aues solertia, & acumine ingenij, quadrupedibus generatim praestare: quibus ne facile assentiar, prodigiosa illa faciunt, quae de elephatibus, simijs, & equis, Solinus, Plinius Arist. & Albertus scribunt. superant enim (vt mihi quidem videtur) studiosam illam, & felicem nostri sermonis imitationem, quam in aibus conspiciamus. Porro autem praeter omnibus perspecta & nota beneficia quae capiunt homines ex aibus, est hoc quoque, quod a uiris doctis non postremum existimatum est: etenim permulta cum aquatiles, tum vero terrestres garritu, & volatu, imminentes nobis aeris, marisque vel serenitatem vel tempestatem, tanquam Dei internuntiae indicant: sic Gallus aeris mutationem coruusque futura bella dicuntur praesentire, quinimmo & aeris infectionem generatim praesentiunt, quamobrem videas alicubi assuetas, commigrare tunc temporis alibi, scribit de his Arist. de Histo. Animal. lib. 9. cap. 1. & 3. lib. 2. de caelo tex. 10. Cicero lib. 1. de diuinat. Et quanquam existimo haec vobis carmina notiora esse, adferam ea tamen, quod & saepe profecto meditato facio, ac nedum vt hoc genere musices vestras defatigatas aures vtcunq; oblecter ac veluti reficiam, sed & praeterea quod eius magnam esse vim intelligam, ad segregandos a corporibus animos & in rerum diuinarum contemplationem erigendos, quod non modo Platone in Timaeo, & Plotino de triplici ascensu animi ad Mundum intelligibilem auctoribus, sed experimento quoque didici, hoc vero Theologi interpretis cum primis officium est, ne quis putet hoc me absque consilio agere.

Cum medio caleres reuolant ex aequore Mergi,

Clamor emq; ferunt ad littora, cumque marine.

In sicco ludunt fulicae, notasq; paludes

Deserit, atq; altum supra volat ardea nubem. Et hoc profecto illud auguriū, atq; aruspiciū est, quod ex nostris quidam naturale appellat, & religio nostra non reprobatur: eo enim agricolae, nautae, artificesque, & itinerantes admonentur quid delibetare eos oporteat, modo saluti, commodisque vitae consultum iri velint. Caeterum superstitiosa illa Gentilium Auguria

Aues cur plumis suffulta & alis.

Aues oibus sensibus praeditae sunt, atque etiam ingenio.

Aues solertia & acumine ingenij non superant oia animalia terrestria.

Aues aliquot Dei internuntiae.

Cur auctor carmina afferat poetarum.

Augurium & aruspicium.

*Rupertus. Ab-
bas hoc loco
gramiter in va-
nissimos istos
homines inue-
nitur.*

& aruspicia, quæ cum in publicis, tum etiam in priuatis ineundis officijs, ab auium numero, positione, volatu garritu, & gemitu capiebant, & artificia vocantur, quorsum nunc attinet commemorare? Etenim Christiana pietas tanquam non modò vanum & delirum hoïum commentum, sed et tanquã malorum dæmonum artificium longius proscripsit, & Cicero iam pridem repudiavit, licet Plato in Phædro vulgaribus, vt opinor, arri-dens inter scientias dinumerat, & laudibus attollit.

Et volatilia volent super terram sub Firmamento cæli. Puto fuisse positũ actum pro facultate, hoc est, *Volent*, pro *Volare* possint. volant autem ita su-per terram, vt tamen supremam aeris regionem nunquam attingat, quin-immo earum cõplures nec etiam mediam. Porro autem quod dicitur sub Firmamento cæli potest esse oratio intrãsitua, & hunc habere sensum, Sub Firmamento quod cælum est, & tunc cælum propriè capitur. Verum litte-ra Hebræa habet, *Halpene, rachia, samais*, super Firmamento cæli, siue su-per extensione cæli: & vel de aere sermo est, in quo aues ita volant, vt super partem eius aliquam semper ferantur: et proinde super extensione cæli, ni-mirum per synecdochem: vt intelligas, volucres non esse inter terrestria animalia simpliciter computandas, cum, vt volucres sunt, Opifex illis locũ super aerem, & in aere assignauerit: quamobrem Catherinus, qui voluit ele-menta iuxta eorum nobilitatem à Deo exornata fuisse, nullo modo euadere potest, quin volucres debuerint aquatilibus preferri. Et vide rursum, vt hic locus patenter probat aerem quoque Firmamentum vocari, quod in secũ-da die dicebamus quanquam præterea non erit inconcinna expositio, si su-per cælum propriè dictum eas volare dixerimus. etenim super alterã eius superficiem, concauã, videlicet & quæ nobis patet, eminetque, ferri conspi-ciuntur, sicut tunc quoque diximus. *Creauit Deus cete grandia*: iussio fuit ab æterno, exequutio nũc primũ facta est: ipse igitur qui iussit, exequitur: & verbum *Creauit*, pro eo positum est, ac formauit, effecitq;: vt videas hoc verbum non semper id nobis significare quod est de nihilo facere, & quod dicitur, *Cete grandia*, emphasim habet. & significat vasta, & immania; sic & Vergilius immania cete dixit: nam & Græca vox cete magnitudinem & vastitatem significat. & scribit Plinius libro 3. cap. 1. visos fuisse in Ara-biæ flumine magnitudinis sexcentorum pedum, & latitudinis trecentorũ sexaginta, quin etiam Theodoretus hic ait, eos si quãdo in summos fluctus natarint insularum speciem exhibere. Vastissimum est aquæ elementum, ideoque & vastissimas belluas habet: sic enim humoris exuberantia in ter-restribus animalibus vasta corpora efficere solet: sunt autem ceti, orcæ, pristres, thini, vituli, delphini, & similes, qui omnes Aristoreli cartilagi-nei sunt, hoc est, absque spinis, & squamis, sed generatim tamen multo abundant sanguine, spirantq; & sensu magnopere præstant; & horum pi-scatores, cetarij dicti sunt. Hebræa tamen voces *Hatanimim, Hagedolim*, si-gnificare dicuntur, dracones magnos. Deut. 32. *Fel draconum vinum eorum* Hebraicè *Hatanimim*: & esse dracones in aquis certum est, & scribitur Hie-rem. 51. *Absorbuit Mechatatum*, id est, sicut draco, & Psalm. 150. *Dracones, & omnes abyssi*. existimant igitur quidam cetos idcirco appellari He-bræis

bræis dracones, quod longitudine & forma Dracones referant. Sed vix ego credam omnes eius generis pisces, draconum figuram habere; & si pisces figuram illam habeant, quamobrem suspicor inde eos hoc cognomentum acquisiuisse, quod vti terrestres dracones veneno, & eorum quidam tru-culento halitu, & oculis virulentibus, terrestrium animalium lues sunt, vt proinde ab eis cætera longius aufugiant; ita ceti sua ingluuie, & voraci-tate perditio sint, & consumptio cæterorum piscium: quapropter & sa-pientissimus Opifex prouidit, vt minus sæcundi animalibus paruis sint. primo de Generatione Animalium. cap. 8. Nec tamen inficior veros quoq; dracones in aquis existere, in quibus, & quidam sint cætero quidem cor-pore vti reliqui pisces, sed oculis tamen, & capite non dissimiles terrestri-bus draconibus, qui & squamis præduris quibus teguntur, atque acu-leis cum tangunt, venenum quo infecti sunt, linquant. Enumerantur in his, scorpj pastinacæ, torpedines, ac præ cæteris lepus, quem solo tactu ma-lè afficere dicunt. Porro autè ridiculum esse videtur quod quidam aiunt, si manu dextera hoc animal adripias, experiare reluctantem, & contuma-cem; si leua, subsequenter.

*Notatur vola-
teranus.*

Proferuntur autem à Mose hoc loco de nomine ceti, quod grandiores sint cæteris piscibus, & magis insignes: vt cum Deum creasse hos intelle-xeris, & quæ marmoreo fert monstra sub equore Pontus; ne dubites mi-nores quoque creasse. Rursum, vt intelligas hoc quoq; genus aliquo vsui, & commoditati interdum hominibus esse posse: quæadmodum Ionæ nau-fragium postmodum nos edocuit. Et non absurdè meditatur D. Basilius, qui, vt creatos aliquos pisces ad nostrum timorè ait, noxios videlicet; ita creatos fuisse cetos ad nostrum stuporem existimat: vastissimæ enim bel-luæ illæ rapiunt hominem in admirationem quandam insignem, ac stupo-rem potentiæ & sapientiæ Dei, sicut Iob 41. sub nomine Leniathan pul-chrè Scriptura indicat, quod nequaquam vulgare est, aut exiguum ben-eficium. Caietanus censet idcirco portentosa animalia hæc fuisse de nomine nunc accersita, ne cum nonnullis erraremus, qui ea non ex intentione Dei, sed ex materiæ necessitate prodijisse dixerunt.

Et omnem animam viuentem, atque motabilem. Animam capi pro ani-mali in Scripturis interdum notius est, quam vt probatione indigeat: & hic locus ostendit apertè. Hugo autem, & Iunilius fuisse additam à Mose particulam *Motabilem*, dixerunt, ad differentiam humanæ animæ: hæc enim sola *Motabilis* non est, quia perennis & immortalis vitæ est: cæteræ *Motabiles*, quoniam de esse ad non esse progrediuntur. at verò intempe-stiue hæc dicuntur: littera enim Hebræa *Reptantem* habet, vt motatio hæc sit reptatio, & de loco ad locum migratio, & ratione dicta superius, pisci-bus accommodata est, vt sensus sit, Et omne animal quod in aquis reptat, *Quam produxerunt aqua in species suas.* Produxerunt Deus, & aqua, species omnes piscium, non sanè sicut Sol & homo hominem gignunt, quemad-modum periclitatur glossa, oblita eorum, quæ superius dixerat, cum *Pro-ducant aqua*, exposuit: sed sicut efficiens, & materia: *Et omne volatile.* Recentiores interpretes addunt, *Alatum*, siue *Fennatum*, & expri-mitur,

*D. Basilius hic
latè hæc & ele-
gantè perser-
quunt.*

mitur organum volatus, vt significet alitum membra esse nobis satis nota, quantum ad eorum functionem spectat, quæ tamen non vsque adeo nobis in piscibus patet: sunt. n. minus distincta. & hoc quoque loco, vt vides, littera nostra mutila est. *Secundum genus suum*, hoc est, iuxta quod vnusquisque species & natura exigit. Quapropter & illis nihil defuit, & nihil quod supvacaneum esset, Creator adiecit, sed oēs integras, absolutasque facultatibus, sensiterijs, & organis ita formauit, vt nec Momus ipse aliqui possit opificem accusare. Nec inde tñ iuuenes existimēt pisces & aues quadrupedibus generatim præstare, quod aqua & aer elementa nobiliora terra sint & scripserit Arist. 1. Cæli. 2. 1. & Auerr. 1. 2. Meta. 4. 4. nobilioribus substantijs nobiliora loca deberi. hoc enim cum primis intelligendum est de substantijs quæ de præcipua consistentia Mundi sunt, cuiusmodi sunt quinque prima corpora. *Et vidit Deus, quod esset bonum*, quidquid nimirum hac die effecerat, Præclara enim laude vtrunq; Dei opus dignum est: est nanque præstantissimum vtrunque, & iocundum & magno nobis iuuamento (modo ratione vtamur) ad transigendam commodè vitam nostram.

LECTIO XXIII.

Dei dicere benedicere & maledicere.

Benedixitque eis, dicens: Crescite, & multiplicamini; & replete aquas maris, auesque multiplicentur super terram. Facile animaduertēt qui Scripturas sanctas legerint, induci nobis quidem Deum, crebrò qui dicat, aliàs verò (& hoc quoque frequenter) qui benedicat, interdum verò (licet ferè raro) etiã qui maledicere videatur Genesis. 3. *Et dixit Dominus ad serpentem maledictus es inter omnia animalia terræ.* & ad Adamū, *Maledicta terra in opere tuo.* & vt vided, *Dicere Dei*, efficit res; *Benedicere*, auget, & promouet ad meliora; *Maledicere*, bonum aliquod antea collatum subtrahit. Quamobrem, & cum in Euangelio Dominus ficulneam maledixisset, mox illa arefacta est, & vitam amisit. & cum damnatis dicit, *Ite maledicti in ignem æternum*, spem omnem illis adimēt consequendę beatitudinis ergo cum Gen. 12. Dominus dicit, *Maledicam maledicentibus tibi*, & Malachię 2. *Maledicam benedictionibus vestris*, sensus prioris loci est, Reuerã in illorum capita damnata illa quæ tibi imprecabuntur. & posterioris, Adimam vestris benedictionibus vim ceteros ad meliorem frugem adducendi. & vtròque comminatio est, Vtatur autem, nobis hominibus maledicere, Rom. 1. 2. 1. Petri. 3. quod sæpe cæco iudicio simus, ac perturbatione animi, hoc est, ira & cupiditate vindictę, atque etiã temerè, multa id genus faciamus. Quamobrẽ Theodoretus Dialogo primo ait, Paulum non simpliciter nobis prohibere ne maledicamus, sed ne temerè, ac perturbatione animi: ipsumque inducit Galatas vocantem stultos Gal. 3. & Cretenses malas bestias, ventres pigros, & quibus venter Deus sit, & alia id genus ad Titū primo, quibus vel mentem, vel bonos mores omnes adimēt, hoc est non adesse testatur, & eis proinde honorem detrahīt. Hęc ergo Dei benedictio noua quædam eius beneficentia

Or. teste D. Hiero. lib. 2. aduersus Iovinianum in dubio quid dē sua. bar. ma

beneficentia est ac prioris exhibiti beneficij auctio, & incrementum; vt quod hęc dicitur, *Benedixitque eis*; perinde dictum sit, atque Benefecit, siue Beneficium auxit; cum enim piscibus dedisset esse, & vitam; nunc vim procreandi, & ob id perennitatem veluti quandam, & immortalitatem munificentissimè superaddidit. sic etiã ca. 24. legimus seruum Abrahamæ testari, Deum hero suo benedixisse, hoc est, opes, & substantiam plurimam tribuisse, auxisseque: vt disertè videas quod nunc dicebamus Scripturam appellare Dei benedictionem, incrementum & auctorem suorum donorum.

Dicuntur iam verò in Scripturis homines quoque Deo benedicere, sed mutata verbi significatione, quæ tamen cum priore analogiam quandam habet. Nam cum pro Dei benedictionibus, hoc est, pro acceptis ab eo muneribus & beneficijs gratias ei rependunt, encomijs attollunt, depredicantque, tunc ei benedicere dicuntur; & quoniam iugis erga nos Dei beneficentia est, & nullo vnquam tempore intercisã; ob id perpetua debet in nobis esse illius præconizatio, Psal. 73. Denique reperimus homines quoque hominibus benedicere, hoc est, vel beneficia impendere, vel certè pro acceptis, aut etiã alijs de causis laudare, & præcari omnia prospera, & fausta. Et obserua esse Dei donum, etiã non vulgare (vt mihi quidem videtur) permultos habere, qui tibi vel saltem hoc postremo modo benedicant, hoc est, qui desideren t, præcenturque tibi omnia secunda & fœlicia: vt enim in benedictionibus est argumentum amoris atque etiã obseruantię (si minores fuerint) ita in his qui benedicuntur, illustris quædam nota est probitatis sapientię & charitatis: propter hæc enim homines bene audiunt, & benedicuntur. At verò quantibona fama fienda est, Scripturæ explicant Prouerb. 22. Eccles. cap. 7. vt proinde, cum à benedictionibus multorum, quosdam Dei verbum laudat, Eccl. 44. & 45. indicare summatim velit eximij præclarique nominis eos in populis extitisse, ac à populis fuisse mirifice adamatos. D. Aug. in regula, Præposito consulit, vt amari cupiat potius quàm timeri. Amor enim laudes & uota fœlicia exerit, metus verò & exerit interdum & extorquet excreationes & infaustas ominations. Antiqua sententia est (inquit D. Hier. in Epistola ad Thophilum) *Quem metuit quis, odit; quem odit, perisse cupit.* Quamobrem & sancit Deus, vt qui bona pijs hominibus aut supperunt, aut precantur, multiplicem ipsi quoque benedictionem tanquam mercedem obtineant: quapropter Gen. 27. legimus, *Qui tibi benedixerit, benedictionibus repleatur.* Declaramus autem in commentarijs Epistolæ ad Hebræos cap. 7. quomodo Pauli sententia illa intelligenda sit, *Sine contradictione, maior est qui benedicit, quam qui benedicitur.* proinde nunc satis animaduertisse erit, Dei benedictionem (cuius Moses hęc verba facit) effecisse vt animalia factus sibi similes procreare cum possint, tū etiã appetat. Et fortè hęc ipsa fuit quæ semini vim illam formatiuam indidit, quam Philosophi, diuinum quidpiam, & meritò profectio vocant: Est. n. in semine diuinus quidam veluti artifex, qui corpora fingit, format, viuificatque. Quamobrem Arist. 2. de Generatione animalium. cap. 3. dixit, omnes animas potentia esse in semine, mente excepta, quæ de foris venit; & vt Moses sequenti capite ait, à Deo inspiratur. Itaque nulla piscium

ledicere. & pro hoc assererat Zacharię locū c. 3. ubi dicitur Increper Dominus in te Saran. & aliū huic in Epistola Iude, similem &c.

Homines Deo benedicunt, & Deus hominibus quomodo.

piscium species desitura aliquando est, quo ad piscium genus Mundo futurum ornamento est, & hominibus vsui, quamobrem & congenitam vim hanc procreandi pisces omnes habent (consequitur enim eorum formam, non qua sensitiua, sed qua vegetatiua est.) exponit igitur cum paulò antea, tum verò in præsentia Moses & rerum formas, & vires ac pondera esse dona verbi Dei: etenim nulla afferri ratio alia à voluntate Dei potest, cur has & illas rerum formas, hæc & illa accidentia, congenitæque qualitates consequantur. *Crescite, & multiplicamini*: si priora illa vtriusque sexus indiuidua quæ in illa prima rerum genesi Deo iubente prodierunt in lucem, statura, & corporis robore non fuissent integra, & perfecta, utique posset referri verbum, *Crescite*, ad eorum incrementum, secundum quantitatem continuam: crescunt enim corpora, & adolescunt ad certam vsque ac determinatam staturam; quinimmo, & reliqua omnia. 2. de anima 41. & verbū, *Multiplicamini*, referendum esset ad quantitatem discretam, hoc est, ad proliferationem, & numerum sobolis: Nunc autem cum minimè dubium sit, primis specierum indiuiduis, cum primùm subsisterunt, nihil defuisse, quod ad eorum integritatem faceret, & ea corporis firmitate singula fuisset creata, quam eorum robustissimus annus hoc tempore ferre solet. Hic autem ut in homine est tricesimus, & in pecudibus tertius, uti D. Hieronymus in Esaiam cap. 15. dicit, ita alijs animalibus alius est, ob id cogimur geminum hoc verbum ad eorum nonnisi numerum & multiplicationem referre. & tunc eundem sensum vtrunque habebit, cui tamen commentario hoc certè obstat: quoniam frustra gemino verbo eandem rem prorsus significante creator nunc vsus esset: erit enim crescere idem quod multiplicare, & multiplicare idem significabit quod crescere. Proinde recentiores interpretes paulò aliter vertunt. Nam verbum *Parath*, quod interpretes noster vertit, *Crescite*, significare Hebræis dicunt, *Fructificate*, & verbum, *Rahab*, multiplicare, quamobrem legunt, *Fructificate, & multiplicare*, ac rursum aliter, *Fructus adite, & augetur*, veltri nimirum generis sobolem ac per omnia vobis similem. constat autem aliud esse, *Fructificare*, & aliud *Multiplicare fructus*. Fuerunt igitur animalia hæc creata perfecta & dare operam procreationi confestim poterant, quod ut esse verum minimè dubito, ita comodior mihi ac certior horum verborum interpretatio est, ut ad facultatem potius quam ad actum referantur, sicut dicturus inferius cumulatius sum. Itaque hæc Dei benedictio sensum hunc habet, nedum vos hoc munere in præsentia dono, ut fructus vobis similes, ædatis, sed etiam ut cumulatè ac largiter fructificetis, & verbum secundum auget beneficium, nam multiplicare fetus, largior Dei benedictio est. Psal. 127. & Psal. 106. rursum legis, *Et benedixit eis, multiplicati sunt nimis*. Et vide quomodo Deus in prioribus illis animantium indiuiduis posteriora quæ ex eis prodierunt, complexus patenter etiam est ac sua benedictione initio fecundauit, & in honestam Venerem fermè excitauit, ac proinde voluerit naturalissimum omnium operum viuentibus esse generare sibi simile. 2. de Anima. 36.

Abreuiat autem Philosophus hic, cum pisces in vniuersum nullum habere genitalium piscium meatum putat. Nam perspexi ego non semel

organa

organa mihi nostris ostensa, quibus mas, & femella pisces crustati, quos Itali vocamus Granceolæ, & Granciporri inuicem, congregiantur: quod si ad eos qui his perfectiores sunt, hic Philosophus præsertim inspexit, similiter quoque nullo negotio deprehenditur errasse: cunctum enim piscium genus viuiperum hæc habere organa Cardanus lib. 10. de subtilitate, testis est, ubi & feminas habere etiam geminas mammas ait, pro gemino foetu quem parit, & mares habere genitale extra prominens, quamuis testes intus reconditi sint, ne natationi obsint.

Et replete aquas maris. Pagninus vertit, Et replete aquas in maribus videlicet diuisas: & glossa ita Hebraice legi fatetur: sed scabram esse ait ac duram Latinis lectionem hæc, & ob id Interpretem nostrum, *Aquas maris* vertisse: sed fortè Hebræa lectio plenior ac dilucidior Latina est. Nec enim vnum tantum mare piscibus Opifex assignauit, sed omnia: nec vnum duntaxat repletum est, sed aquæ omnes in maribus, hoc est, annuum quoque & lacuum, denique & quæ salæ sunt, & quæ dulces: etenim dictum à me sæpe est, congregationes aquarum vocari Hebræis Maria. Numerus igitur hic maior extendit, amplificatque Dei benedictionem luculentius quam singularis ille: ergo quod dicitur, *Replete*, sensum hunc habet, Nulla sit aquarum confluentia, quæ suæ relicta naturæ pisces non habeat: quapropter & intra montes ac terræ viscera, quod aquæ cæcæ, crassæ, abditæque alibi sunt, pisces reperiri Arist. alijque auctores tradunt: & quod ægrè ab indoctis recipi poterit, etiam in feruentissimis Apponi Balneis visuntur pisces, vermes: ut faciliè propterea Aeliano credam, cum in Africa paludem feruentem esse ait, in qua pisces viuunt. Et Plinio qui hoc idè contingere in aquis calidis prope Pisas scriptum reliquit. ingentem itaque procreandi locum Opifex piscibus assignauit.

Auesque multiplicentur super terram. Pisces in secunda persona alloquutus est Deus, cum eos benediceret: *Crescite*, dixit, & *multiplicamini*: aues verò non item. Cur, cedo, hoc? Existimo, eadem orationis formula aues quoque, Dei benedictionem accepisse, qua & pisces: etenim & hac ipsa fermè alloquutus Deus est perendie homines: sed præterijt illam Moses, ut alia multa quod animaduerteret faciliè intelligi à cordatis posse; ac minime nunc hæc Dei verba assert, tanquam quibus benedixerit auibus, sed tanquam quibus locum alium à piscibus ac diuersum assignauerit, in quo sobolem alites ederent, & nutrent. & hoc est, quod Opifex nunc iubet, *Auesque*, subintellige, similiter volo, ut fructus plurimos edant & augeantur: sed tamen, *Multiplicentur super terram*, siue in terra. In auibus igitur discrimen sexus est, quemadmodum & in piscibus, qui, & si ouiperi ut plurimum sint eorum, tamen aliquot viuiperi sunt, sicut dicebamus. Vnde nec terra omnes indigent, ut in ea feliciter suos fetus ædant. & hæc causa est, cur nulla de terra in eorum benedictione facta est mentio, sed dictum eis fuit, *Replete aquas maris*. Aues verò omnes ouiperæ sunt, vno Nicticorace, aut si maui: Vespertione excepto, qui solus viuiperus est, dentibusque armatus, ac solus caret plumis, & pennis (ut merito auis, & non auis, in enigmate à Platone in. 5. de republica dictus sit) & propterea vel terra, vel his quæ terræ in-

fixa

fixa sunt (arboribus videlicet, rubetis, sentibus, & domibus) indigeat, in quibus nidos construunt, ova pariant, foueantque, & pullos tatisper alant, quo ad sibi parare victum adulti possint, ut proinde nemo admirari debeat, cur terram Opifex eis nunc tanquam oportunitum & commodum locum assignauit, in qua foetus ederent, & multiplicarentur: Ut agrè profectò recipi possit, quod viri docti quidam narrant, repertam fuisse nuper auem Indicam quandam, quæ in sublimi semper feratur, nec sese ad terram vnquam demittat: quippe quæ pedibus caret, aliq; vel crassioribus aeris vaporibus vel alitibus minutioribus, ac denique super alterius dorsum ova parere incubareq; quoad foetus exierint. Etenim hoc mihi verbum Dei aliter docere videtur, cum dicit, *Auesq; multiplicentur super terram*: & si enim terminus indefinitus sit, capitur tamen vniuersaliter (ni fallor.) & ea quoque disertè videtur rejicere, quæ de Phœnice se se comburente, ac denuò ex cineribus rediuiua scaturiente, peruulgata quamuis & à magnis viris memoriæ tradita dicuntur, à Plinio scilicet lib. 10. Cornelio tacito. lib. 5. Solino, & Suida, ac denique à Tertulliano à Lactantio, & à D. Ambrosio in libro de resurrectione carnis: nam

Ut possit nasci, hæc appetit ante mori. si quidem nunc Opifex ait:

Et aues multiplicentur in terra. Et rostrum, id latum ac prædurum quod Indica illa auis habere dicitur, mihi satis patèter aperit cibis illam crassioribus vesci, quod & pennæ grandiores, & plumæ densæ, ac magnæ, & organa quibus egerit excrementa, eodem modo quo in cæteris auibus formata similiter confirmant. Non pugnabo tamen acrius, quod dici posse videam relatum fuisse ad vniuersas, quod à maiori earum parte perspicitur fieri.

Vnius enim, aut alterius, monstruosa procreatio generali procreandi multiplicandiq; aliarum omnium modo præiudicium inferre nõ debet. Nam & Strationis procreatio cuius meminit Iob 39. singularis ac propemodum monstruosa existimatur. Ut enim hæc auis deperderit plumas (quod contingere ei secundo anno creditur) ne utiquam super ova cæterarum in morem cubat, quinimmo ea tegit occultiq; arena, & cum Solis viuifico æstu in integrum maturerint repente pulli ex eis prodeunt. Contentus itaq; Moses fuit, generalem ordinariūq; naturæ statum narrare. Scribuntur autem à nonnullis permulta, quæ vel falsa sunt, vel certè casu semel aut secundo contigerunt, & inter monstra reponenda sunt: ut enim Philosophi ea ab arte rejiciunt, quæ raro aut fortuito veluti contingunt, & rectè Iurifconsulti euenta omnia fuisse legibus comprehensa negat, ita earum rerum quæ in natura, aut fortuito contingunt, aut præter generalem naturæ modum gignuntur, Moses in hac Genesi nullam fermè rationem habuit. Proinde quod aiunt quidam, neminem marem in vulturibus reperiri, ut propterea Aegyptijs hæc auis fuerit naturæ symbolum, inde ut hoc crederet contigisse arbitror, quod organa sexus abditissima omnes habeant, quantum non abnuo esse nonnullas ignobiliores species, quæ discrimine sexuum carent. Itaque generalis regula sit, si qua est piscium, volucrum, quadrupedum, ac serpentum monstruosa procreatio, & nativitas (qualis quoque viperæ, Plinio lib. 10. cap. 62. est, & quod plurimum refert, etiam Gale-

no

no (si nihilominus hic eius libri auctor fuit, qui de Theriaca ad Pisonem inscribitur) generali huic Dei benedictioni non derogat: Hæc enim nobis exponit quid communiter, hoc est, à pluribus fieri Opifex initio decreuerit, quanquam permultis experimentis compertum est, Galenum, & Plinium alicuius impostoris falsa enarratione fuisse aliquando hallucinatos, sicut & Albertum Magnum sepiissime: vipera enim eodem modo quo & serpentes reliqui parit; & fictitia cætera sunt, quæ de eius partu feruntur.

Cæterum, si roget quispiam causam incrementi ac multitudinis piscium, Avium, terrestrium animalium, stirpium & sensilium aliarum rerum: Respondedimus, eam esse perennem vniuersi integritatem, secundamque perfectionem quam hoc modo factam, & rectam seruari Opifex voluit. Quam obrem natura (inquit Auer.) sollicita est, & eò tota incumbit, ut seruentur species, non magnopere sollicita de indiuiduis: qua ratione quoque efficitur, ut quæ sempiterna sunt, Astra cæli, Angeli, sigillatim omnes vnã constituant speciem & nõ multiplicentur in ea: & ut breuioris vitæ animalia, quæ nimirum sunt corruptioni facilè exposita, ingenti ac indicibili numero profiliant, cuiusmodi sunt formicæ, apes, lumbrici.

Videtur autem Arist. existimasse in libello de causa longitudinis, & breuitatis vitæ, animalia marina longioris esse vitæ agrestibus: quod existimo, nec generatim, nec ita facilè admitti posse: Primum quidem ob ceruos, & Elephantes, quorum vita longissima est. Deinde, quod teste Auerr. in 5. colliget. animalia quæ nascuntur in aqua, & frigida sunt & humida; frigiditas autem vitæ inimica est: quam obrem arbores ac stirpes terrestres durabiliores aquatilibus sunt. Itaque esse magno numero indiuidua sensilia ideo oportuit, ut vel hoc modo certius Dei æternitatem quanquam eminus consequerentur. 2. de anima 35. Ad hæc, & gratia hominis qui finis earum est. 2. Phys. 26. sic enim, & ad victum, & ad reliqua vitæ commoda oportunitè illis & quando ei adlubescit uti potest; Ut videas hinc sensilia mixta gemino modo à Deo prouideri, nimirum ut & ipsa ordinata ad finem quendam sunt; ac rursus, ut media sunt, quibus aliud quidpiam finem indispicatur, homo videlicet quem paulò postea Deus stirpium & animalium dominum efficit. Et vides ex his præterea non esse generatim ac simpliciter verum, quidquid diuinæ benedictionis indulto infernis rebus collatum initio fuit, similiter quoque fuisse ab eo cælestibus corporibus, ac spiritibus traditum. cæli enim sydera, & Angeli nequaquam vim obtinuerunt sese propagandi & augendi. quomodo quidam obtinuisse existimauerunt. quare & quod 4. Meteor. Arist. dicit, *Tunc unumquodque perfectum est, cum alterum sibi simile procreare potest*, ad animalia tantum, & plantas restringi solet, quæ tanquam morti obnoxia, hæc Dei benedictione cum primis indigebant, si modò duratura in specie perenniter erant. Frustra profectò rebus immortalibus data hæc benedictio fuisset, quæ non minus sempiterna in indiuiduo sunt quam cætera quæque in specie, non igitur quod hæc plus Opifex illis amet, hanc acceperunt benedictionem: sed quia hæc, non verò illa ea indigerent. Vnde cum à resurrectione futuri sint homines sempiterni, nec nubent certè nec nuptui tradent. Etenim adeptò sine cessante

motus.

Animalia terrestria generatim diutius viuunt quam pisces.

De aue Indica & de Phœnice.

verba Tertulliani loco citato sunt, illum dico aliter Orietis peculiarem de singularitate famosum de posteritate monstruosum, &c.

motus. Ergo & quod dici à Theologis catholicis solet, esse hominibus nobilitatis & perfectionis, vt beatitudinem liberis actionibus, & meritis nanciscantur. (sic enim & ipsi quadantenus eius causa esse videntur) rectè quidem illi & acutè: at verò indoctè intempestiveque ab illis conuellit, qui Deum ex aduerso proferunt, qui nulla actione, nulloque merito est beatus: indoctè, inquam, ac parergon, quia non quidquid nobilitatis & præcellentiæ alicui est, in alijs quoque eo melioribus simpliciter eodemque modo nobilitas, aut perfectio est, cum possit modo eminentiori ac sublimiori esse, vt multis exemplis periclitari possumus. Proinde catholica propositio de his intelligenda est, quæ aliunde beatitatem habent quales Angeli sunt & homines. At verò Deus à nemine habet, vt sit beatus, sicut nec habet à quoquam, vt existat. *Et factum est vespere & manè dies quintus.* Nec sanè quinarius numerus suis laudibus caret. Etenim Plutarchus in libello, cur oracula siluerunt, hæc de eo fermè scribit: *Quinario* (inquit) numero natura ipsa, resque; omnes naturales potissimum constant, & sensus animalium quinque sunt, facultatesque; animi quinque digiti manuum, ac pedum, quinque cæli zonæ quinque, harmoniæ interualla totidè omnia denique; quinario numero videntur facta. Sed hic dicendi finè facio.

LECTIO XXIII.

*D*ixit quoque Deus, Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ secundum species suas.

Tertia die terram herbis & arboribus Opifex cohonestauerat, deinde tulit tantisper manum de tabula, quoad Sole, (& fortassis vento illo quoque cuius aliàs meminimus) exsiccaretur, ac fieret animalibus quæ tunc animo parturiebat, habitatio commoda & iucunda. Recens enim aquis detecta madidior erat, quàm vt illorum vñibus esset idonea. Geminum proinde diem interiecit, n quo hæc quidem exsiccaretur, ipse verò in ornandis primùm quidem cælis, confestim verò aqua, & aere replendis & venustandis incuberet (ne putes interim vacasse ocio) quibus transactis ad supremam ei manum imponendam, hoc est, animalibus, & hominibus replendam & locupletandam nunc denique accedit. Vt rectè proinde dixerit Beda Astorum 17. Non in principijs perfecta quæruntur, sed de initijs ad ea quæ perfecta sunt peruenitur. de qua re, & aliàs à me dictum fuit. Et hæc est summa operis sextæ diei. quod, vt postremum extitit, ita quoque; omnium pulcherrimum est ac præstâtissimum.

Iam verò cum dicit, *Producat terra*, si spectabimus Latinam phrasim inditam fuisse terræ vim quandam intelligimus, qua procreare animalia posset, & proinde terram non esse eorum tantum materiam, sed causam quoque efficientem. Nemo enim diceret. Producat pannus vestem, producâtque; alferes rhedam & currum, quòd pannus tantummodo materia vestis sit, & alferes illarum rerum identidem sola materia. Et si quis ita pronunciaret, ineptum se & ridiculum exhiberet. Quamobrem formula hæc loquendi qua

qua Scriptura videtur in speciè magnopere suffragari D. Ioan. Chryf. commentario in illa verba *Spiritus Dei ferebatur super aquas*, vbi vitalem quandam operationem elementis insitam fuisse intelligit, qua & motionem, & procreandi animalia vim quandam sint consequuta: & præterea eorum Philosophantium sententiis fauet, qui rationes seminarias (quas & inchoationes formarum vocant) præexistere in materia volunt. sed & stare ab Auicenna etiam videtur, qui cuncta animalia, hoc est, & perfecta quæ omnibus suis partibus constant, & imperfecta, inchoataque qualia sunt insecta & conchilia, posse gigni ex terra, actione Solis affirmat, cui Auerr. 8. Phys. 46. & 7. Meta. 27 & meliores Peripatetici permultis argumentis obuiam proficiscuntur: ergo Caietanus vir subtilissimus, vt hæc incommoda euitaret (vti opinor) terræ nomine hic venire mixta terrena docet, sicut & cum hesternæ die dictum est, Producant aquæ, venire existimat aquatilia, vt hæc orationes sensum hunc, nobis pariant prior quidem: Producant terrestria mixta. & posterior, Producant reptilia, idest pisces. Quam doctrinam vel ego nõ capio, vel certè manifesto iustoque; argumento possum repudiare. Etenim cum toto hoc capite sermo sit de primis animalium oñum indiuiduis quæ fuisse eo sine intermedia vlla causa adiuuante facta Scriptura illis verbis, *Fecit Deus creauit Deus*, aperte commemorat, non possunt profectò orationes illæ aliquem hic locum habere: neque enim prima indiuidua ab alijs mixtis sui generis suæ que specièi producta fuerunt. Melchior igitur Cano, cum lib. 12. locorum communium à Caietano merito dissentiat, ac in margine adnotauerit illum turpiter esse lapsum, non mihi tamen probatur, cum ait fuisse his Dei verbis vim quandam elementis tributam atque præterea cæteris corporibus quæ ex elementis constant, vt in posterum illa omnia efficiant quæ ipse tunc per seipsum effecit. Etenim elementa nunquam vim vllam efficiendi sunt consequuta sed patiendi: sunt enim materia ex qua. Rursum animalia, non his verbis, *Producat terra*, aut, *Producant aquæ*, vim efficiendi quod fecit Deus consequuta sunt, sed fausta illa benedictione, *Crescite & Multiplicamini*. Proinde esse hanc Hebraicam phrasim non dubito & vtrobique in sensu passiuo Dei verba interpretanda esse. Etenim eruditissimi in sancta lingua notant capere Hebræos aliquando actiua pro passiuis, & passiuæ pro actiuis vt proinde hunc esse germanum horum verborum sensum existimēt, *Producantur ex terra iumenta*, & cætera quæ recensentur animalia, atque hoc quidem, non ob id quòd ex sola terra compacta illa fuerint, sed quod præcipuè ex hac, & quod in ea degere, & capere alimenta deberent, ac tanquam cum qua eorum temperatura consensionem magnam habet. Vnde & pisces eisdem rationibus iussi fuerunt ex aquis effici. Et cum Deus dicit, *Terra*, totum id exprimit huius elementi, quod eminere aquis nudius quartus iusserat, pro uarietate tamè climatum & regionum. Nec enim climata omnia consensionem habent cum animalium omium naturis, & constitutionibus, quamobrem, neque vno loco omnia nascuntur, ac, vt quidam scribunt, Asia efferaiora, Europa fortiora Africa multiformia gignit, & nondum satis perspectè nobis cunctorum species & formæ sunt. quod verò di-

Opin. Caietani.

Refellitur illa opinio.

Melchior Cano.

Sic certè leo castro in Esia, & alij sentiunt.

cit, *Animam viuentem*. sunt qui fortè putabunt à parte totū nunc de nomi nari, animal. f. ab anima quasi per synecdochē, aut etiam per antonomasiam: quod & Glossā, & eminentis doctrinæ viri videntur existimasse: deno minatur enim vnumquodque à forma. Sed reuera dictum est anima vi uens, Hebræorum idiotismo, pro animante seu animali: quamobrem Ti gurini verterunt, *Producat terra animans viuens*. & Robertus Stephanus, *Producat terra animal viuens*: ponitur enim genus pro speciebus. & adno tauimus eundem, *Nephes*, significare Hebræis *halitum & spirationem*. qua re sensus est, Producantur ex terra viuentia quæ halent, & spirent. Et si enim in toto animalis corpore anima distributa sit, residet tñ ea parte corporis cumprimis, quæ principatum in eo obtinet, quemadmodum Aristoteles De iuuentute, & senectute, ait, quæ vel cor est, (vt hic ipse exi stimat) vel cerebrum, sicut Galenus contendit. Itaque licet motu, & sen su, hæc ipsa se patenter manifestet, tamen halitu, & respiratione, hoc pa tentius agit, ac præterea modo nobiliori, hoc est, qui non ipsam modò ani mam, sed corporis temperaturam & qualitatem quoque aliquando indi cat. Quamobrem & de quodam qui anhelitum graueolentem habebat, dixisse alium legimus, sciret illius anima. Porro autem animalia quæ vtro que elemento participant, & in vtroque viuunt (in terra scilicet & aqua) quemadmodum ranæ sunt, ac testudines, & cocodrili, Græcis propterea dicta amphiuia, quod ancipitis naturæ esse videantur, computantur in hac rerum generi cum eorū alterutro, hoc est, quocum deniq; magis cōueniūt.

In genere suo, Glossā perinde hoc dictū putat, quod generatim. sed (ni fal lor) manifestat particula hæc terrestria animalia esse inæqualia, hoc est, di uersorum generum, & specierum quomodo quoque Plantæ, Pisces, & vo lucres sunt. quorum species sicut numeri sunt. Nec quod dicimus animal immediatum & proximum omnium quadrupedum genus est, sicuti arbi trantur quidam: cum enim mulus ex asini, & equæ congressu nō nisi pro creetur, consequens sit, vt vtrique speciei, commune quoddam proximum genus sub animali sit, quod licet nobis & anonymum sit & incognitum, probè tamen cognoscitur à natura, & ab ea quæ huic præfecta est intelli gentia: quod & disertè docuit S. Thomas in. q. 3. de potentia Dei, & Auerr. non abnuit 12. Meta. 13. cum hoc animal gigni, ait à suo quadantenus simi li. Verum & si innumerabiles esse videantur animalium terrestrium spe cies, quarum nonnullæ etiam nos lateant, complexus tamen illas Moses nunc omnes est, inque tres classes, ita secreuit:

Iumenta, reptilia, & bestias terræ. Gellius lib. 20. cap. 1. scribit iumentum dictum veteribus fuisse à iungendo: quod si verum est, leones quoque in iu mentis locum habebunt: nam & Cibelis currum hos trahere Poetæ dixe runt, & iunxit eos Marcus Antonius dum triumpharet, videlicet

Magnanimos cessisse suis Antonius armis.

Ambage hac cupiens significare duces. Rursum, & elephantos affir mant Magni Pompei currum aliquando subijisse, Sed quoniam rarum hoc est, & prodigiosum, ea propter sola animalia quæ generatim, & de more iungimus, equos, boues, bufalos, vros de quibus Cæsar in 6. commentario.

Ringiferos que

Ringiferos que qui ceruorum genus quoddam est, veteres iumenta dixif sent. Sed placent magis recetiores Romani, qui malunt iumentum per sin copam dici, vt sit quasi iuuamentum, & proinde ea animalia quæ passim operas suas nobis ac generatim exhibent, iumenta appellant. Nec enim oia animalia sic nobis inferuire idonea sunt: en imuerò Iob. 39. onager, & rhinoceron proferuntur tanquam nobis hisce in rebus profus inutilis, & Damascenus ait quædam ad escam, quædam ad ministerium, alia verò ad oblectationem & iocunditatem (vt simia est) fuisse ab opifice facta. Quibus ego non dubito addi & quartam classem posse videlicet alia fuisse facta ad medicamenta. Verum si horum Placitum recipimus multo plura quadru pedia dici iumenta poterunt quàm vt communiter existimatur: etenim fer mē omnia alicui oportuno vsui & iuuamento nobis esse visuntur. Partim quidem nos, sarcinasque nostras dorso vectando, profcinden. disque glebis, naues aduerso flumine, cnrrus, thedasque pertrahendo, turres bellicas su stinendo in qua classe sunt, Equi, Muli, Asini, Bufali, Cameli, Dromeda rij, Boues, Elephanti. Partim suis eorum corijs, & pellibus nobis calceos, ocreas, penula, suffulturasque vestimentorum aduersus hyemis asperita tem & cæli inclementiam suppeditantes, quod faciunt, Agni, Martures, Mures Pontici, Ceruasij Lupi, & id genus: Partim ex quibus medicamenta nobis pro expellendis morbis conficimus quomodo de Castore vulgo fer tur, ac de alijs Dioscorides, & alij quidam scripserunt & scitum est onagri vngulam Herculeo morbo laborantibus prodesse, vt proinde non sit no bis id animal omnino inutile. Partim suis eorum excubijs illæsas à muri bus & furibus domos nostras seruantes, quemadmodum feles, & canes, quorum vt Cicero lib. 2. de natura Deorum scribit, tam fida custodia est, tanquam amans dominorum adulatio, & tam incredibilis ad inuestigan dum sagacitas narium, & in uenando alacritas, vt nihil aliud significant, nisi ad hominum commoditates esse generatos. Nam & sunt qui dicunt eos quoque currus in Moschouia vehere, & Plinius libro 8. ait, ac vsu omnes probamus eos dominum cognoscere, suaque nomina ac vocem domesticam: nec animalibus vllis præter hominem maiorem in esse memoriam, & Argo canis Vlixis, exemplo ex Homero petito periclitatur, quorum genera, ac discrimina Volaterranus lib. 25. ex Poluce latè perse quitur, & denique partim ex quibus cibos & obsonia ad delicias quoque sibi homines parant cuiusmodi præter quotidiana & peruulgata, Cap rei, Cerui, Vrii, Apri que sunt, in quibus voraces & ingluuiosi homi nes nullum modum vnquam seruarunt.

Quanta est gula,

Quæ totos sibi ponit Apros?

Animal propter conuiuia natum.

Vt & si abstinentia ab esu carniū, quā vsq; aded Porphyrius deprædicat, cū non propter Deū & ad subigendā carnis petulentiā suscipitur, sed inani quadam parcendi animalibus superstitione, Pythagoricum dogma sit, ac est

Encratarum hæresis, teste Nicephoro lib. 4. cap. 4. immoderatus tamen eorum abusus, & Siculæ illæ mensæ, ac Luculli Apollines, nec Christiani sint, nec philosophici, quinimmo & sanitati magnopere noxij, & quàm perniciosi. Itaque si Ethimon hoc admiserimus, longè, lateque patebit iumentorum classis.

Verùm Auctores ij communiter affirmant, iumenta dumtaxat nuncupari, quæ operas suas nobis in comportandis sarcinis præbent. Alij rursus neglecta nominis ethymologia, iumenta esse dicunt, quæ herbis dumtaxat vescuntur: quod fortè verius est. Hieronymus enim ab Oleastro Genesis 45. ait, ea dici Hebræis *Beir*, quòd sic herbam depascant & vorent, ac si comburerent. Reptilia verò esse, quæ humi serpunt, lacertos, stelliones, vipersas, angues: quorum Plinius lib. 8. cap. 22. meminit, & serpentes appellat. Bestias autem terræ intelligit feras, nempe Leones, Tigres, Pardos, Pantheras, Rinocerothes, Vrsos, Lupos, & denique animalia omnia quæ carnibus generatim pascuntur: & dicuntur etiam belluæ, quia inter se iugiter bellantur: quamobrem & non nisi in syluis & nemoribus degunt. Et ita Deut. 32. capitur hæc vox Bestia, quanquam quoque indiscriminatim & promiscuè docti & vulgo homines illam cicuribus, ac mansuetis interdum attribuunt. Cicero nanque in 5. Tuscul. bestias appellauit pisces & volucres & Hebræis hoc quoque vsu uenire, idem ab Oleastro hic fermè indicat, à quibus *Behema* iumentum, & *Charah*, bestia promiscuè usurpari testatur, licet reuera aliquod est inter utrunque discrimen. Arist. libro 1. de natura animalium, secernit cuncta animalia in perpetuò cicures, perpetuò feras, & quæ mansuescere facillè possunt: Plato verò in Politico magis ex arte in duo genera, ferum videlicet, & mansuetum. Sed vt mihi quidem videtur, Moses comodius in mansueta, serpentes, & feras. Hugo tamen existimauit, iumenta à Mose nuncupari quæ mansuescunt, & reptilia quæ sese repunt, quæ & triplicis esse generis, ait, ac denique bestias quæ vnguibus, ac dentibus sequuntur.

Et factum est ita, videlicet sexta die à creatione Mundi, quemadmodum pro die hac dixerat, hoc est, decreuerat ab æterno Deus. velox igitur cucurrit per totum terrarum orbem verbum Dei, ac vt tunc ita nunc quoque & quoad stabit Mundus operatur. *Et fecit Deus bestias terræ, iuxta species suas, iumenta & reptile terræ in genere suo.* Quod dicitur, *Fecit Deus*, mixta terræ Caietani disertè rejicit, hoc est, agentia omnia, cum vniuoca, tum etiam æquiuoca. Prima enim quadrupedum indiuidua primus ipse & summus solus Opifex hodie finxit, mares videlicet & fœminas, non vnum ex altero, sed vtrunque sexum ex terra, ac se solo: & proinde repetit Moses, atque inculcat tanquam rem admiratione dignam, nec duo tantum, vti Theodoreto, & alijs quibusdam visum est; sed plura (ni ego plane fallor.) Nam terram totam alloquebatur Deus, cum dixit, *Producat terra animam viuentem in genere suo*, non solum hortum, in eodem, aut vicinam ei dumtaxat regionem. Rursus, cum eiusdem generis animalia apud Antipodes reperiantur quæ apud nos sunt, nec sit rationi consentaneum ea omnia

omnia ab hominibus vltro citroque fuisse aduecta, aut etiam ipsa tranasse pelagus quod nos ab illis hominibus late determinat, videtur probabilius, plura quàm duo fuisse initio ab opifice formata. Ad hæc, legimus ex pellibus animalium Deum fecisse tunicas Adæ, & Euz: quod sanè testimonium euidentem facit plura quàm duo eiusdem speciei indiuidua initio fuisse ædita, præsertim si eadem die Adamus eiectus è Paradiso fuit, & opertus pellibus, nisi ad miracula, & nouas formationes cum quibusdam confugiamus: quod D. Aug. prudenter vetat. Et fortè plures fœminas in gregibus & armentis mundis Deus effecit quàm mares, vt species citius auerentur, quòd videamus vnum mare plures fœmellas generatim fermè implere, quamuis sub diluuium plures seruari mares fuerint quàm fœminæ ob sacrificia, & in immundis pares ex æquo mares & fœminæ.

Animalium iam verò plura & perfectiora sanguinem habent miris inter se differentijs proprietatibusque disiuncta: ac volupe nobis erit D. Basilium rem hanc eleganter ac à nobis notis periclitantè audire, *Bos* (inquit) *est constans, asinus piger equus libidine incenditur, petitque impetuose fœmellam, lupus mitescere nequit, vulpes insidiosa, astuta, callida, ceruus timidus, canis graciosus est, & ad benevolentiam amicitiamque propensus, singula cum sua peculiari natura creata sunt.* At verò cætera exanguia sunt, quorū quattuor manifesta genera Arist. 1. de partibus animalium cap. 3. & 4. recenset, *Crustata, testata, insecta, & mollia*; quibus neque venæ insunt, neque pulmo, neque epas, neque renes, neque vesica. Et vide vt Moses primo loco commemorauit superius iumenta, & postremò bestias, nunc verò his primùm locum dat, vt significaret nullam esse naturæ præcellentiam inter hos animalium ordines, hoc est, inter mansuetum, & ferum, cum in vtroque sint species perfectiores, & minus perfectæ, sintque admirabiles naturæ impetus, & complura Dei dona, quibus probè perspectis non possimus non magnopere laudare creatorem, & magnas capere vilitates & voluptates. Quapropter & laudauit Hypocrates Democritum magnopere, quòd eum inuenisset animalium viscera in horto magna diligentia secantem & perspicentem, vt in eius ad Abderitas Epistola videre est, ac eos vacuos mente pronunciat, qui inde existimauerant illum esse insanum.

Cæterum disputatio foret prolixior, si euentilare nunc Galeni placitum multis argumentis vellemus quod lib. 2. Artis curatiuæ scriptum reliquit. Etenim affirmat, Bestias percipere vniuersale, ac secernere à singulari, quòd (vt ait) alinus viso leone, mox fugam arripit, non verò viso camelo: quinimmo cum eo libenter obambulat, vt facillè sit intelligere, sic prope modum secum colligere, omnes leones esse sibi hostes, camelos autem amicos, & Platonicis quidem nullum hæc negocium (vt puto) exhiberent, qui vsque adeò liberales rerum nostrarum fuerunt, vt bestijs quoque animas nostras dederint, eas enim transmigrare in bestiarum corpora voluerunt sicut & Plato in Phedone & alibi scriptum reliquit, & proinde faterentur belluas absolutè, scientiam naturæ habere, quamuis nobis hominibus obscuriorem. Quinimmo & inde eas esse immortales nonnulli probarunt: quia apprehendunt vniuersalia quæ æterna sunt, & materia carèt:

Quæ, an bestie percipiant vniuersale.
Opinio Galeni.

Opinio quorundam Platoniorum.

vix enim fieri potest, ut quod æternum est, sedem habeat in re corruptibili. scientia. n. & veritas in anima sunt: quæ ratio, & si videatur à sectatoribus Galeni cum inficiari, tum verò etiam exëplis petitis à Solis radijs, reici qui, ut Philosophis videtur, æterni sunt, & carent contrario; nihilominus, vel per recessum Solis, vel per aeris remotionem evanescent, ac esse desinunt. Et rursum species Solis oculo infidet, hoc est, in re corruptibili.

Refellitur Ga-
lenus & Plato-
nici.

Verùm utriusque egregie falluntur. Etenim & brutorum animæ intellectu carent, & vnà cum corpore pereunt & evanescent. Vtriusque rei sumitur indicatio vrgentissima ab earum operationibus, quas omnes habent cum corporibus communes. Rursum, quia & natura agunt & impulsu, non autem ratione & mente, ubi enim ratio est, ibi libertas est, & potentia, ad opposita ex 9. Meta. atqui bruta non possunt in opposita, sed feruntur perenniter ad vnum, non quidem effectum, sed ad vnum dumtaxat modum efficiendi: semper enim vno modo agunt, nisi impediuntur. non est ergo in eis facultas aliqua quæ ad opposita ferri possit: ergo nec ratio, aut intelligentia: & proinde eorum animi mortales sunt. Adhæc, si essent ratione præditæ peccare possent: cur ergo eis non dantur leges? hac certè ratione leges datæ fuerunt Angelis & hominibus. Amplius si excurrunt & ratiocinantur, etiam se peccare intelligunt, hoc verò (ut arbitror) nemo dicit. Et si enim nonnulla disciplinæ correctionisque capacia sint, ac ad præstanda officia possint aptari, hoc illis profectò assuefactione, & arte hominum contingit, non eorum aut intelligentia, aut discursu: vacua ergo ratione & mente sunt. Postremò nec inefficax omnino est indicatio quam D. Basilii à figura & forma nostri corporis sumit: ut enim hæc cæteris animantibus longè antecellit, ita præstantiorem admodum nobis inesse animam demonstrat. Vana igitur sunt hæc, & Galeni & Platoniorum placita. Et vide ex his, ut etiam Alexander toto cælo errat, si intellectus materialis nihil aliud ei est, quàm animæ præparatio quædam, qua efficitur apta & idonea ad rerum intelligibilium species recipiendas, & hanc ipsam præparationem nobis cum animalibus communem faciat sicut Alexandri quidam non obscuri contendunt: cum enim disertè neget bestiis inesse rationem & mentem, frustra hanc illis præparationem tribuit: & si inest, vel illa intellectus dici non potest, vel certè illis quoque intellectus adest. Itaque ut ad Mosem reuertamur, cum Hebræa littera bestiam terræ, iumentumque minori numero habeat: mirum profectò est, cur noster interpres alicubi quidem Hebraismos seruaerit, singulari numero vsus, alicubi verò neglexerit vsus plurali: sollet enim numerorum variatio tenebras lectoribus offundere, nisi fortè in animum sibi induxerit, hac varietate admonere lectorem vtriusque phrasibus, Hebrææ videlicet & Latinæ. Addit autem, *Reptile terra*, ad differentiam Reptilium aquæ, de quibus hesternæ die egimus.

Est autem hic vulgata percunctatio à DD. Basilio & Augustino examinata, an omnium animalium citra vllū discrimen Deus immediatus Opifex initio extitit: sunt enim qui inficiantur ea quæ gignuntur ex putri, sex primerum dierum interuallo prodijisse in lucem. Primum quidem quod videantur veluti à casu, & citra naturæ deliberationem oriri: deinde

verò,

verò, quoniam species quæ adulterinæ vocantur, in quibus est mulus opera, & industria hominum narratur prodijisse: inferius enim cap. 3. 6. scribitur Annam quandam ex pronepotibus Esau, congressum asini cum equa primum excogitasse, cum patris sui Sibeon asinos in deserto aleret, nec alio modo procreari potest, ut mihi quidè videtur. Nam muli à toto genere steriles sunt, uti Arist. de Generat. animalium. cap. 6. philosophatur, ubi & causas affert, licet femellam aliquando peperisse dicat quod sanè fuit prodigiosum. Nam quod dicitur in Syria, & Phœnicia omnes mulas concipere, uti 6. de natura animalium. cap. 24. videre est, quodq; Theophrastus scribit cōtingere in Cappadocia, vel fabulosum est, vel alterius generis mulæ sunt ab eo de quo nunc verba facimus, aut denique prodigij loco habendū est, uti antea dicebā, & Herodotus in Thalia & Suetonius in Galba, & Plinius lib. 8. cap. 44. subindicant. Palam autem est hoc animal esse perfectum, & nihilominus, quoniam præter naturæ consilium oritur, non cum cæteris animalibus initio prodijt: proinde multò minus quæ gignuntur ex putri, quæ imperfecta sunt. Aduersus hæc tamen, & rationes non penitendæ, & Patrum testimonia nonnulla, quæ magis vrgent adduci cōmodè possunt. Et primum: nulla est species in vniuerso quæ de illius perfectione, atq; ornamento non sit, si quidem nisi extaret, desiderari posset, atque adeò Mundus non esset vniuersum. Atqui videtur Moses toto hoc capite, nihil aliud moliri, quàm ut ostendat Deum se ipso & creasse, & venustasse Mundum, & planè videtur esse fidei dogma. Secundò, nulla est species, in qua Dei bonitas & sapientia non magnopere eluceant, si penitus examinetur, cum primis verò species, quæ despicabiliores, & minutiores reliquis esse videntur. Etenim hæc singulari quodam modo rapiunt nos in stuporem inenarrabilis Dei sapientiæ, capi q; ex illis illustres, ac salutares doctrinæ solent. Quæ obrem & Salomon, Prouerb. cap. 6. hominem pigrum ad fornicam mittit licet Franciscus Petrarcha in libris de Remedijs vtriusque fortunæ, & consilium non magnopere probet, & fermè Solomonem reprehendat, sed & in apibus, in arancisq; quantam, rogo, acrimoniam? quale studium, quantamq; conspicimus diligentiam? Proinde Arist. lib. 1. de partibus animalium cap. 5. ait, nullam esse in natura rem quantumuis licet vilis, ac despicabilis appareat, in qua non possis diuinum quidpiam, & admiratione dignum inspectare: ergo voluit Opifex

Exiguus hunc addere rebus honorem. sed & D. Augustinus ita loquitur, *Inest enim omnibus quoddam naturæ sui generis decus, sic ut in his maior sit admiratio bene considerantis & laus vberior omnipotentis artificis, &c. & paulò postea, Ut maiore attentione stupeam agilitatem muscæ volantis, quàm magnitudinem iumentis gradientis, ampliusq; miremur opera formicarum, quàm opera camelorum.* Nō possunt igitur, aut non debent in alium opificem, quàm in eundem primum referri. Quinimmo Hebræi quidam Rabini, (immo & Paulo Burgenfi Episcopo testibus clarissimis super Exodum cap. 8.) existimant malos Angelos nullam habere potestatem super minutissima animalia, nimirum ea efficiendi. Tertio adde, quod cum ex his, quæ ex putri materia nascuntur, nonnulla quoque interdum inueniantur quæ ex maris

S 4 cum

Pro parte affir-
mativa.

In Prefatione
secundi libri.

Nemo creatore
accuset quod
animalia vena-
nata exitialia-
que ac neci-
sive parata se-
cerit feras, vi-
delicet & ser-
pentes, fidei de-
monstrationes
sunt confidis in
deum super
aspidem & ba-
siliscum ambu-
lans & coccul-
cabis leonē &
draconem, ita
ferè D. Basilii
Vtrum prodie-
rint animalia oia,
integra & per-
fecta à Deo.
hæc prima or-
bis septimana.
Pro parte nega-
tiva.

cum fœmella congressu adantur in lucem, ut & viri gravissimi Arist. & Auerr. 7. Meta. 18. & 27. testantur, & naturæ exploratores alij permulti luculenter affirmant, mihi quæ (& ut puto sanioribus etiam ingenijs) dubium minimè est, ea omnia vnus eiusdemque esse speciei: eadem enim specificas operationes (à quibus præcipuè explorantur formæ) communes, ac promiscuas habent. quid igitur vetat quominus vnà cum cæteris, ipsa quoque Deo iubente hac septimana prodierint? Cõfirmant hæc: quoniam ratio suadere videtur, ut hic multiplicandi modus qui procreatione fit, antecesserit naturæ vsu in vnoquoque modum minus perfectum qui est fieri ex putri: longè enim ille hoc perfectior est. Ergo & vtrunque quoque antecessit in singulis perfectissimus ille, qui est immediata à verbo Dei emanatio. Rursum, licet id genus animalia, ut ex putri oriuntur, imperfecta dicantur; quatenus tamen procreant, & sibi simile gignunt, perfecta etiam dici solent. 4. Meteororum. Incertum autem est, ac (ut ranarum nostrates constanter affirmant) etiam falsum, ranas, quæ coitu ex his gignuntur, nec mares esse, nec fœminas, quomodo Aristoteli visum est primo de Generatione animalium, capitulo primo, & secundo de partibus primo & secundo, & secundo de Generatione. c. 4. sicut & falsum esse contendunt, quod à quibusdam dicitur, eas non nisi nocte congregari, mare inuitante fœminam extra aquam: etenim se eas vidisse affirmant interdum, & in latis folijs palustrum herbarum in superficie aquæ existentium coire. Et similiter inficiantur animalibus testis coopertis sexus discrimen generatim deesse: quod idem voluit. 4. de natura animalium cap. vltimo. Ad hæc, quis neget horum ideas esse in Deo? Certè Plato esse omnium specierum ideas asseuerabat: & Ioannis primo, dicitur, *Quod factum est, in ipso vita erat.* atqui idea est ipsa Dei essentia, nedum ut est similitudo rei intellectæ cum ad substantia comparatur, sed ut est quoque factiua totius esse rei, videlicet materiæ & formæ. *Est enim omnium artifex,* Sap. 11. Quamobrem nulla videtur obstare ratio, quin similiter & hæc animalia, quemadmodum & reliqua, Dei verbo initio in seipsis prodierint. Quinto, quemadmodum primus Opifex ex intelligibili mundo sensilem eduxit, ita secundi opifices (Natura videlicet & ars) ex primis illis indiuiduis rerum quæ Deus effinxit, tanquam ex prototypis & exemplaribus singula quæque pro virili conantur effingere: quod minimè esset, si animalia inuenirentur, quæ à Deo initio mundi actu integraque non prodijissent. Et vide postremò, num hæc Diuus Basilius verè Magnus, nos iam dudum docuerit. Sic. n. ait: *Nec etiam aquarum pars, ea quæ limosa tunc erat, atque palustris ocio indulgebat, aut expertis muneris officij, creationis remansit: sed inde ranæ statim, inde culices emergebant. nam ea quæ nunc fieri conspiciuntur, præteritorum sanè sunt argumenta.* Ranas commemorat, & culices, animalia quæ gigni quoque ex putri certum est. Rursum, ea inquit, quæ nunc fieri conspiciuntur (nimirum ut frequentius) & ex certa quadam, & aptata materia, vel ab vniuocis vel ab æquiuiocis procreantibus, præteritorum sunt argumenta, ut verè *Nil sit sub Sole nouum, aut valeat quisquam dicere, hoc penitus recens est,* Ecclesiast. primo, quod videlicet posteriora.

Fide 8. Phys.
75. & 1. Cæli
18.

steriora similia illis prioribus sint, quæ Deus initio fecit. Sed & D. Ambrosius Basiliensis sequutus (ut solet) ita scribit, *Sic & pisces exibant de flumine, Delphines præludebant in fluctibus, conchæ saxis, ostrea adbarebant profundis. Conchæ, & ostreae similiter ex putri fiunt.*

Sed, ut dicam quod sentio, media opinio & verior est, & sanctorum Doctorum commentarijs magis consentanea. Videlicet, ea animalia quæ non nisi ex putri gigni possunt, prodijisse ab Opifice nunc in suis duntaxat principijs & feminarijs. Quæ à D. Augustino libro tertio de Genesi ad litteram, præseminatam materiam, Theologi posteriores rationes feminales vocarunt; quæ nihil aliud vti que sunt, quam rerum qualitates & vires actiue & passiue, quomodo S. Thom. 1. quæst. 113. articulo secundo explicat. Facit autem cum primis, ut hoc existimem esse verissimum, quia hoc genus ferè omnia cum iniuria & internicione rerum nascuntur, ex quibus prodeunt: hoc verè ut contigerit, quando vix res ipsæ prodierant in lucem, absurdum & inopinabile reuera est. Rursum, fecisset Deus Adamum cum vermibus in intestinis & pediculis? quis hoc aut dicat, aut sentiat? At verò animalia quæ vtroque modo gignuntur concubitu, videlicet maris cum fœmina, & etiam ex re aliqua putri, probabilius mihi esse videtur, ut ab Opifice Deo integra primùm & suis absoluta facultatibus prodierint: hoc enim & rationes quædam allatæ nunc, & testimonia DD. Basilijs, & Ambrosij patenter indicant: perfectum enim semper antecedit imperfectum. Alia autem argumenta poterunt mediocriter eruditi facillè dissoluere.

Fateor tamen non probari omnino mihi, quod quidam aiunt, animalia cuncta quæ oriuntur ex corrupta materia, oriri fortuito ac citra naturæ deliberantis consilium: nam si de certis, ac determinatis indiuiduis verba facerent, non esset cur loquutionem improbarem: at verò cum de speciebus sermonem faciant, diuersa, atque etiam contraria mihi opinio est. Etenim existimo, omnes species esse à generali natura intètas. Rursum, nec fiunt omnes ex quauis corrupta materia indiscriminatim, sed suam singulæ sibi vendicant aptatam nimirum ac præparatam: quod manifestat eas fieri naturæ atque adè intelligentiæ non errantis consilio & prouidentia. Neque enim Muscæ ex quouis cadauere, sed ex humano solo: sicut vespe, & crabrones ex carnibus equi. Apesque gignuntur ex tauri cadauere. quamobrem & à Sophocle apud Suidam, taurorum filia dicuntur. Rursum, ranæ, bufones, culices, & vermium genera quædam, non nisi ex limo nascuntur. Tinea, & blattæ non ex luto, sed ex corruptis vestibus, & corijs, cimices ex lignis, pulices ex puluere, pediculi ex viuientis hominis carnibus scaturiunt. Sunt & alia quæ non nisi exhalationibus vini & aceti, quæ Auerr. 12. Meta. 18. appellat Mussiliones, sunt & quæ ex herbis, & floribus corruptis, & horum quædam ex vno olerum genere, alia ex alio, de quibus Arist. lib. 5. de de Hist. Animalium cap. 5. latius scribit: & proinde Auctor imperfecti hom. 40. in Matth. acutè dixit ex omni re nasci quod rem ipsam exterminat. effecit autem horum plura Opifex non modo ad ornamentum & integritatem Mundi, sed etiam ad puniendos homines, sicuti in plagis Aegypti postmodum manifestauit, qua

Opin. Auerrorij

Gennadius sed in utroque genere inuicilia penitus solidi; imo uero formidolosa ne temere elatum mortale genus præter modum ferociter, ut qui causam cur cetera creata essent sibi uendicaret. &c.

Laudari potest eximia diligentia Rupertus Abbas, qui illo sæculo uersus nes alias à uulgata accuratè quoque consueuit, sicut & hoc loco uidere est, & alibi sepe.

An spēs aduhering ad perfectionem mundi spectent.

qua ratione & feras nonnullas etiam edidit, Deut. 37. 1. Regum. 17. & alibi. Denique, ne demissa hac & putida oratione, vox longius protraham, crediderim cuncta rerum genera afferri minimè posse: ex quibus horum animalium species, Solis, siderumque opera, & actione determinate emergunt. quamuis Glossa, Petrus Comestor, & D. Aug. lib. 3. super Genesim, quibusdam videantur ea omnia attingisse, quòd sex genera subdixerint. Porro autem quantum ad mulum pertinet, non desunt eruditissimi homines qui recentiorum translationem, quæ 36. cap. huius lib. illius originem Anna (siue ut loquuntur alij Annam) adscribit, pluribus reijciunt, & profectò obscura ipsis quoque Hebræis, littera illa est. quamobrem uetus interpres legit, *Inuenisse aquas calidas*, Lusitanus, *Inuenisse uenas aquæ salis*.

Et posteaquam huc nostra deuoluta oratio est, erit fortasse iocundum hoc quoque examinare anteaquam ad alia progrediamur, num adulterinæ animalium, & stirpium species de perfectione Orbis sint? & uoco adulterinas quæ uel hominum opera, & arte inuictæ in Orbem fuerunt, qualem dicebamus mulum, cui & Tyritus addi potest, qui hirco ouem incunte nascitur, & solent aliquando opiliones utrunque iungere, uel etiam spontaneis animalium congressibus gignuntur, cuiusmodi crocuta est, de quo etiam Arist. meminisse dicunt, quod animal ex lupi cum cane congressu procreari aiunt, ac Thoes de quo Oppianus, quod concipit Panthera cum à lupo initur; & linx quæ ex lupo cum cerua coeunte gignitur Ruperto Abbate teste, ac deinceps formæ aliæ permultæ quas cūprimis Aphrica gignit? Cùm enim longe lateque Prouincia illa pateat, ac siticulosa admodum sit, ob aquæ fontium, & amnium inopiam, coguntur cuiusuis generis animalia, è longinquo etiam, ubi aquæ sunt, bibendi gratia, frequenter congregari, mares promiscuè & femine, ac solent tunc libidinis æstu percita, inter se commisceri, & nouas animalium formas procreare, ut proinde feratur Adagio, semper Aphrica noui aliquid affert, illis uidelicet qui in Europa, & in Asia habitant. Nam Aphricæ incolis formæ illæ familiares iam pridem sunt. Scripsit de his Ioannes Porta quatuor libros nostra hac tempestate doctè & diligenter, ac de Magia naturali, eas inscripsit. Itaque quoniam Iuuenes sciscitari possent, num species hæc ad perfectionem Mundi spectent nec ne, age & hoc quoque examinemus, si placet.

Et quidem quod pertineant ratio hæc non infeliciter suadere uis: quoniam si deessent, desiderari possent, atque aded Mundus dici Vniuersum non posset. Rursum, quoniam ex permultis earum capit homo iuuamenta, & commoda non uulgaria, quinimmo ex quibusdam maiores utilitates capere solet quàm ex alijs: quod profectò cernere est in mulis, qui fortissimi in ferendis sarcinis habentur: sed & capit etiam ingentes voluptates ut palam est in stirpibus, quarum quæ insitæ sunt, solent fructus ædere nostro palato suauiores, quod nimirum succi melioris sint, ac grandiores quoque sæpe prodeant. Quamobrem qui de Agricultura scribunt, in quibus accuratissimus, & huc totus intentus Constantinus Cæsar est (ut Plinium omitam & alios) illud diligenter docet, quomodo homines inserere debeant arbores, confirmari hæc possunt: quoniam certissimum esse uidetur Deum

Deum omnibus suis numeris Mundum absoluisse, cum primis uero quantum ad species rerum perfectas pertinet, quales huiusmodi adulterinæ existimantur: & propterea uendicare sibi uidentur, ut eodem modo Opificis uerbo prodierint, quo id genus species aliæ nimirum in se ipsis, & non tantum in causis.

At uero his primùm dici potest, nequaquam ad perfectionem Vniuersi *Responsio negatiua.* exigi quascunque species quæ simpliciter possibiles sunt, sed eas dumtaxat quas sapientia & uoluntas Opificis ei decreuit. Etenim posset, his si uellet, etiam longe plures efficere quàm effecerit & alias partes, ac alios bonitatis gradus rebus creatis addere, ut est uis eius inconsumptibilis, & quæ nunquam potest exhauriri. Secundò dici potest, animalia hæc non pertinere simpliciter ad integritatem Mundi, quamobrem & infœcunda ac sterilia esse solent: ut enim omnium consensione causantur monstra interdum quidè feminis defectu, aliàs uero redundantiâ, nec non sæpe ablatione, aut adiectione, ac denique uulæ flatuatione, & alijs modis: ita cùm hæc eadè gignantur infusione ac transpositione feminis in aliud speciei uas ab efficiète, peccata sunt nature particularis, & monstra uerius quàm aliud quidpiam: & hanc ego præcipuam esse causam arbitror, cur Leuitici 19. ita iusserit Deus, *Iumenta tua non coire facies cum alterius generis animantibus*. quoniam non me prætereant afferri à S. Tho. 1. 2. q. 102. alias causas quæ à cõmentarijs passim probantur, nec eas ego repudio, ut ex hoc Scripturæ testimonio nobilis indicatio capiatur Opificem istas adulterinas species non creasse: neque enim improbasset in alijs quod in se laudasset. Tertio dici potest ut quemadmodum de Mundi integritate hoc ordine manente est, ut quædam necessariò, alia uero contingenter efficiantur: ita fortassis de eius quoque integritate esse, ut Opifex & se ipso initio permulta, ac deinceps præterea intermedijs cælo, homine ac cæteris animalibus, alia quoque nonnulla efficiat: ut proinde si quis illas rerum formas & species in auctorem alium quàm in Deum retulerit, aberrabit à ueritate quàm longissimè. & dexteritatis profectò esset illa Domini uerba huc quoque extendere, *Pater meus usque modò operatur, & ego operor*. etenim possent homines, aut animalia alicuius Dei operibus aliquid addere & proinde etiam auferre, quod tamen disertè scriptura negat, Eccles. cap. 3. & cùm intimior ac generalior Mundo sit modus efficiendi, atque sit una, aut altera species, consultum hoc quoque modo melius Vniuerso ab Opifice fuit, quàm si se ipso statim initio hæc ipsemet effecisset. Non igitur satis est, ut rem dicam pressius & apertius ut animalia dicantur perfecta ut non generentur ex materia corrupta & putri, sed præterea exigitur ut generentur ab unius, & eiusdem speciei actiuo & passiuo principio. Quamobrem probabilius est, ut sic initio ea effecerit Deus ea quæ diuersarum specierum feminibus procreantur quomodo ea effecit quæ ex putri prodeunt, uidelicet earum causas semina ac vires efficiens, ut subinde statis temporibus, certisque locis ac ex determinatis materiæ dispositionibus hominum Animaliumque cæterorum opera nascerentur, uti paulò antea dicebam, *Et uidit Deus quod esset bonum*. Quam particulam cùm superius sæpenumero exposuimus frustra hic denuo

Argumenta ad affirmatiuam.

nno tractaremus, & hactenus quidem tria animantium genera habemus quæ spirant, & sentiunt aquatilia, aerea, terrestria: supprimit Moses ignea, vel quod nulla sint, ob nimirum elementi huius maximam actiuitatem & vim, vel quod si qua sunt, ea nobis abdita sint & certa ratione constanter inuestigari non possint. & adhæc præterea, quod nullo vsui nobis sint, nisi fortè ad luctam & virtutû exercitium, & meritorum incrementum, sicuti D. Paulus ait; vt propterea nusquam elementi huius disertè in hac rerum genefi mentionem fecisse sanctissimum hunc Vatem videamus.

2ph. 6.

LECTIO XXV.

P ait, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Dicam nunc de postremo & absolutissimo Dei opere, cuius gratia hunc sensibile Mundû ille effecit: & quidem sicut D. Ambro. ad Herennium Epistola 20. scribit; ideo post sensiles omnes creaturas homo in lucem prodijt, quoniam totius naturæ finis est, ac earum omnium vertex & princeps. Sed expedit D. Greg. Nazianzenum in oratione in nouum Dominicum suis verbis loquentem audire, *Nil verò mirum, si homo nouissime prolatus est manu Dei & imagine honoratus, oportebat enim tanquam Regi prius regiam constituere, & ita Regem omnibus iam stipatum introducere.* Rex igitur omnium homo est, Mundus regia eius est cuius ille epilogus quidam & summa est, ac omnium opificis & creatoris simulacrum, & cui non modo Angeli administrant, sed ipse quoque eius Opifex Deus, vitæ profusione salutem præcellenti ac indicibili eius amore captus (suffixus in crucè) peperit, vt proinde res tanta attentissimos vos & me diligentissimum & qui minima etiam quæque accuratè inuestiget, hic esse iubeat.

Ac principio quidem obseruandum est, hac die conditum fuisse hunc, qua, & animalia terræ reliqua, quod nimirum cognationem cum illis quamdam habeat, (*de terra enim omnia facta sunt similiterq; spirant, ac in terram pariter reuertuntur.* Eccles. cap. 3.) quæ & commune eorum domicilium est, communis alitrix & nutritrix. Verum non cum illis, sed seorsum ac separatim, nec ex eodè glebæ genere, quod mente, atq; ad eodè animæ immortalitate, arbitrij libertate, & multis alijs exinijs donis longè ac multû illis oibus præcellat & emineat. Cum igitur Plato in Timæo, hominè facit cæteris animalibus antiquiorem, ac ex diuersorum hominum moribus, & vitæ institutis, ea omnia prodijisse affirmat, videlicet ex leuibus & curiosis aues, ex rudibus & qui ad terram animum abijciunt, quadrupedia, quæ fuere Pythagoræ metamorphoses & placita, vel certè grauiter errat, vel ad extirpanda vitia, infeminandasque nostris animis virtutes, (vocatur enim animorum Esculapius) hæc per allegoriam, aut etiam per parabolam intelligi voluit, sequutus; videlicet veterum Poetarum philosophandi institutû, qui fabulis & fymmentis, & permulta naturæ arcana & excitationes ad virtutes magnopere utiles, tanquam inuolucris operiebant: sicut & Aristoteles in

D. Aug. in im-
perfecto, ppter
excellentiã ra-
tionis secundû
quam ad ima-
ginem Dei, &
similitudinè effi-
citur homo se-
paratim de eo
dicitur postquã
de cæteris ter-
renis animanti-
bus conclusum
est, &c.

les in sua poesi testatur. Sed Moses noster historiam textit, hoc est, rem gestam pure & dilucidè nobis exponit. Rursum, animalia quidem hæc, Dei imperio quæadmodû & cætera quæ superius facta recensentur, emerferunt in lucè. At verò homo, non imperio; sed eius tanquam consilio; & cohortatione. Nec enim audis, *Fiat homo, aut Producatur homo; sed Faciamus hominem;* quæ oratio consulentis, deliberantis, & cohortantis fermè esse vř: quod & ante nos patres permulti, & præsertim D. Greg. Nyssenus. D. Ioan. Chrysof. & D. Grego. Papa lib. 9. moralium & D. Cyrillus lib. 3. contra Iulianum, eruditè adnotarunt. Id verò quamobrem? Et illi quidem existimant, & rectè ad explicandam hominis dignitatem & præstantiam, qui solus ratione, menteq; in hoc sensibili Mundo præditus est: & proinde, qui debuerit singulari præcellenti quædammodo, hoc est, adhibito consilio fieri. Verum cum ea in consultationem nunquam adhibeamus quæ necessariò nobis imminent, sed ea tantum quæ in nostra sita sunt potestate: hæc quoque arbitror Scripturam patenter nobis nunc aperire, & primùm quidam Creator sola electione, & arbitrio, non verò necessitate, aut naturæ impetu, hominem creasse: Deinde verò, quia disquisitio & consultatio eorum non fit quæ certò expedire intelliguntur ac instituto nobis proposito scimus conducere, sed eorum dumtaxat, quæ ne minus consentanea proposito nostro sint, officere quæ illi aliquando possint in suspensionem veniunt: ea propter & hac Opificis consultatione subtiliter quidem, sed tamen non obscurè nobis hoc quoque eandem subindicasse existimo quod & Rupertus Abbas dudum adnotauit. Deum antea examinasse vniuersam causam nostram, hoc est, Adq; contumaciam, & casum, & qui solus in sensibili Mundo auderet eius leges perfricta fronte ac temerè nimium contemnere, illum quæ deinceps ad dolorem & ad pœnitentiam esset adducturus; & proinde tanq; substituisse, ac examinasse num suæ gloriæ expediret ferum hoc; & contumax animal in lucè dare, cum quo veluti signa & manus collaturus postmodum, & quidem frequenter esset; ac denique omnibus hinc inde veluti lance libratis, decreta, ac præuisa filij sui Incarnatione & morte, & reliquis ineffabilibus bonis probe examinatis, quæ ex Adæ & cæterorum hominum peccatis tanquam ex tenebris lumina & splendores educiturus postmodum erat, adiudicasse gloriæ suæ permultum, expedire, vt eum daret; & idcirco, *Faciamus hominem,* deliberando, ac veluti seipsum excitando, dixit: vt videas omnia hominum opera, & præuisa ab æterno fuisse, atque pronisa, in quæ eorum prædestinatione, ac reprobatione fuisse cõprehensa. & ad hæc Decretû Dei, vt Filius assumeret hominem subsequutû esse peccati permissionem, quemadmodum Patribus citra repugnantiam visum est: & quantum conijcio hic Moses nobis subindicat. Quorsum enim Opificem induceret cõsulentem, deliberantem, & veluti se ipsum ad formationem hominis cohortantem? parum profectò idoneus est ad diuinas Theorias percipiendas qui tale quidpiam suggeri in hac verborum formula non intelligit: Sed esto præcesserit decretum assumendi hominem, permissionem Adæ peccati, quod celeberrimis quoque viris visum est, & consultatio deliberatioque subsequuta sit decretum non de assumendo simpliciter

D. Greg. Nyss.
verba hæc sũt,
O quale mira-
culû, Sol fit &
nullû præcedit
consiliû, cælum
quoq; cui nihil
in creaturis si-
mile reperit &c.
ad hominis au-
tem conditionè
cũ consilio quo-
dammodo Cõdi-
tor vniuersita-
tis accedit etc.

Verba Rupertus
sunt, An putas
eorû quicquã
quæ circa nos
acta vel agèda
sũt, illic defuis-
se planè ubi ois
nostra i medio
causa posita est
mors vel perdi-
tio nostra quæ
suauis erat, il-
lic perpassa
est, &c.

Rupertus rur-
sum, Et inde to-
tû consiliû habi-
tû vt vnaquæ-
que psona suã
opis partè sus-
ciperet: pater
sunc quidè con-
deret, Filius po-
stea perditum
redimeret, Spi-
ritus sanctus
remissionè pec-
catorû & car-
nis resurrectio-
nè persiceret.

Contra Iacobii Naclantum.

simpliciter homine, sed de assumendo moribundo, & tot ærumnis obnoxio, qualis postmodum fuit Dominus noster (quod profectò non infior litteram hanc potuisse etiam innuere) nulla tamen ratio fert, vt præcesserit etiam decretum de condendo Mundo, quod Naclantus, Episcopus Clugienfis, vir alioquin eruditus, & clarus tanto verborum apparatu contendit: nam cum humana species pars Mundi sit, quò decretum de homine assumendo, atque adeò de eo antea formando antecedere, aut aliquo naturæ signo, vt loquuntur Scoti sectatores, aut nostra cogitatione, vt melius certè loquimur nos, decretum de creando Mundo, atque adeò vt decretum de incarnatione filij Dei præcesserit decretum constitutionis Mundi? Nec verba Domini, Ioannis 17. contrarium docent, sicut Episcopus ille existimavit, *Pater clarifica me claritate quam habui priusquam Mundus fieret apud te.* Etenim non hic est eorum sensus, vt decreta fuerit Christo homini, gloria anteaquam decerneretur creatio Mundi; nõ, inquam, sic intelligenda sunt, sed fuisse ei decretam gloriam resurrectionis secundum æternam prædestinationem, atque adeò anteaquam fieret, hoc est, crearetur & esset initio temporis Mundus, & ita Cyrillus D. Thomas Titelmanus, & Illustrissimi, ac primæ notæ auctores veteres, ac recentiores locum illum sunt interpretati, ne quis putet deesse mihi suffragatores, ac præ cæteris apertius D. Augustinus tractatu 105. super Ioannem, qui & hoc quoque dixisse de electis D. Paulum adnotauit ad Ephes. 1. Porro autem aliud est conferre decretum de incarnatione Christi decreto de condendo Mundo, & aliud conferre illud ipsum rerum creatori & efficientiæ ac existentie Mundi. Vt enim hoc secundo modo fatemur illud decretum antecessisse Mundi creationem, ita primo modo, quantum ratio fert, subsequutum potius est. Ad efficientiam igitur Mundi Dominus illis verbis dumtaxat non vero ad decretum de eo formando respexit. Vt si in explicanda re hac signa naturæ in Deo nostra cogitatione confinxerimus, in primo decreuit facere Mundum qui omnibus esset numeris iuxta suæ sapientiæ, & voluntatis præscriptum integer, ac in sequentibus reliqua, suo vnumquodque ordine. Et vbi nostra littera habet, *Priusquam Mundus fieret.* D. August. legit, priusquam *Mundus esset*, vt sic construenda ea verba sint, *Pater clarifica me claritate quam habui apud te, priusquam Mundus esset.* Et hæc nobis arcana verus nostra editio utcumq; aut aperit, aut certè suggerit, quam Vatablus, Pagninus, Lusitanusque sequuntur, licet si, *Faciemus*, futuri temporis cum Caietano, Tigurinisq; legeremus, eo deniq; intelligentia similiter recideret.

Cæterum Septuaginta qui Ptolomeo Aegyptiorum Regi sacra volumina interpretati sunt, non *Faciamus*, sed *Faciam*, numero singulari Græcè interpretati sunt, ne videlicet Rex idololatra arbitraretur (quemadmodum Iosephus adnotauit) Mosem docere plures esse Deos, sed nihilominus littera Hebræa nemine penitus dissentiente, *Faciemus*, maiori numero loquitur, quod planè verbum ostendit, plures fuisse in consilium adhibitos, & similiter quæ sequitur particula, *Nostram*. Ea propter existimarunt Iudæi Opificem Deum colloquium habuisse cum Angelis, quorum quoque opera, & ministerio in exhibendo sibi terræ puluere ad compactionem formationemq;

Et ita decretum de electis saluandis præcessisset decretum de condendo mundo.

D. Io. Chryso. samen ita locum hunc interpretatur. Nunquid consilio & circumspectione opus habet? quid ergo? figura verborum declarare voluit quam excellentem honorem homini qui formabatur impenderet, at (si saltem) utrumq; & dignitate hois, & quæ dicta sunt, hæc figura verborum declarat.

mationemque corporis Adæ vsum fuisse volunt: nec sanè infrequens est, vt patres familiars, ea quæ facturi aliquando sunt, antea communicent, & veluti impartiantur seruis beneuolis, quorum præsertim operam, vel necessariam, vel adiumento sibi esse existiment. Quemadmodum Simo ille Terentianus cum Sofia fideli probatoque sibi à puero seruo facit D. Ioannes Chryso. somus. Hom. 8. & Theodoretus. q. 19. hoc ipsum quoque figmentum hereticis quibusdam antiquioribus adscribunt; vt vel hac saltem ratione Episcopus Naclantus, subscribere huic interpretationi nullatenus debuerit, quæ hostes Catholicæ fidei habet vel patronos, vel auctores: quanquam in Platonem tanquam in fontem & parentem potest commodius, ac veriùs reijci, qui in Timæo, Mundi fabrum accersisse in colloquium secundos Deos scribit, & ad eos animalium formationem reiecit: quos & si Iulianus Augustus esse Ideas corporum cælestium putat, unde mentales & occultos eos appellat: quemadmodum & cælos, ac sydera Deos conspicuos, vt sensus sit: O vos ideæ occulti Dij. Deorum conspicuorum, nimirum orbium cælestium, & astrorum D. Cyrillus tamen libro secundo, aliter verba illa interpretatur & ad Angelos refert, ac repudiatur, intelligentiam Iuliani & Cyrillo quidem assentior, non illa sanè ratione quia ideis dicere Opifex non potuerit, *Vos natura solubiles estis*; quia ideæ æternæ sint, ac in summo Deo: etenim Plato non in summo Deo, sed in mente, hoc est, in secunda intelligentia ideas sitas fuisse existimavit, quam & solubilem esse à prima non negasset, sicut Plotinus in libro de tribus substantijs subindicat. sed potius, quia Opifex excitat Deos illos Deorum ad opus, hoc est, ad formationem animalium: quæ res magis certè congruit subsistentibus substantijs quàm adiacentibus illis simulacris, quæ in prima intelligentia erant. Sed & hæc quoque intelligentia, quantum ad Mosem attinet, multis potest rationibus profectò confutari & reprehendi. Primum, diximus aliàs frequenter & nunc repetere expedit, Mosem toto capite exponere geminam Dei operationem, æternam videlicet eius intelligentiam ac voluntatem de his quæ facturus in tempore esset, ac temporalem quæ æternæ illius definitionis exequutio fuit ac priorem, nobis explicare illis verbis, *Et dixit Deus*: posteriorem verò illis, *Et fecit Deus*, & *fuit ita*, & *produxit terra*, & id genus alia: atque vt intelligeremus executionem, nec minimum quidem à decreto eius variasse; totidem fermè verbis singula quæque in executione vbique repetit, quæ antea in explicando decreto scripserat. quod quia indocti non perpendunt, frustra illum repetere multa existimant. Ergo cum his verbis, *Et dixit, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, exponat nobis æternum Dei consilium de condendo homine (licet non pro æterno) Angelique ab æterno non fuerint; nequaquam intelligere possumus eos fuisse tunc in consilium accersitos. Rursum, Esaias cap. 40. & Paulus ad Rom. cap. 11. disertè negant alium vnquam Deo consiliarium fuisse à seipso. Tertio, oporteret vnã esse Dei & Angelorum imaginem, quæ cum in Angelis naturalis non sit (sunt enim alterius naturæ à Deo) esset profectò artificialis,

Ita sanè D. Ba filius; D. Ioan. Chryso. et Theodoretus Iudæis adscribunt.

Naclantus notatur.

Hoc certe Plato voluit, licet Aristot. 7. Meth. aliter ei adscripserit.

Confutatur Im deorum, & hæ resicorum huius loci interpretatio.

D. Aug. Cū dicitur, & fecit Deus summentum &c. & factum est ita &c. intelligimus factam creaturam, non excessisse præ scriptos 7 verbo Dei termini nos generis sui, &c.

artificialis, hoc est arte, & opera Dei in illis impressa: atque adeò necesse est, ut permultum ab Archetypo deficeret. Quorsum igitur eam Opifex tanquam exemplar nunc adhibere, & veluti vna secum proferre in formam do homine voluit? An non satis erat, ut ipse in se ipsum inspiceret, quem admodum & quando creauerat Angelos, fecerat: Quem, rogo, egregium pictorem inuenies, qui si hominem aliquem expressurus ad viuum sit, habeatque illum coram, postulet suffragium, aut suppetias in eo deducendo à tabula? Quartò, nunquam Scriptura docet nos esse ad imaginem Angelorum. quinimmo testatur, illos esse fratres & conseruos nostros. Apoc. 6. & 22. Quintò, existimant complures doctores vno eodemque momento visibilia omnia & inuisibilia, spirituales & corporales creaturam omnem & in lucem prodijisse, & ornatam fuisse: quam opinionem, & si ego quantum ad ornatum non probem, permulti tamen tanquam meliorem sequuntur, Ecclesiaque Christi hactenus non improbauit. Quomodo igitur potuit præcedere Dei consultatio cum Angelis de condendo homine, si cum eo omnes vnà prodierunt. Sextò, diximus prima animalium indiuidua, se ipso ex elementis formasse, & nunc facturus hominem, opem veluti & suppetias postulabit ab Angelis: quis hoc credat? Etenim, qui Dei dignitatem & decorum in causam afferunt, cur horum opera in tractando commiscendoque corporis Adæ puluere illum usum fuisse arbitrantur, humana profectò imprudentes ad Deum transferunt, cum tamen optarim ego cum Cicero, ut diuina potius ad homines transferrent. Et præterea, reddant rationem aliquam, si possunt, cur similiter non eorum opera ille ipse augustissimus Opifex vsus fuerit, cum bruta formaret. Quòd si cætera quæque fuisse formata eius imperio, huc autem eius manibus dixerint, obijciemus euestigio illis, hunc quoque verbo fuisse formatum Ioã. 1. & Dei manus nobiliores eius verbo non fuisse. Et ad hæc summos artifices crebrò vilem degeneremque materiam nobiliori prætulisse, quod intelligerent acuti homines eorundem artem sic fieri magis conspicuam, & melius attrahi acri iudicio præditos in operis admirationem & artificis commendationem, quam si in preciosa esset, uti Auerr. & ante illum Themistius 12. Meta. 18. testati splendide sunt, quamobrem videas excellentiores fusores, ac probatissimos quosque sculptores Principum imagines quas commendare æternitati cupiebant, & fore maioris pretij volebant, priores quidem in ære potius quam in auro, vel argento fuditæ: hos verò in vilioribus gemmis Ametisto, Sardonio, Agatha, magisquam in Saphiro smaragdo, & carbunculo sculpsisse, non ea quidem ratione quòd viliores gemmas paratiores ad manumque habent, sed ut elegantiam artis, magis patenter magisque certo hoc modo declararent, & spectandam proponerent videlicet, ut alibi Ars albi materia esset in prætio sicut & Plinius lib. 33. cap. 8. dixit. Denique & si purum nolit ab impuro tangi (quod ait alicubi Plato) non dedignatur tamen purum tangere impurum: cum enim tangit, cluit & emaculat. Ergo nec Scripturis, nec rationibus, nec patribus hæc intelligentia consentit. seipsum igitur Deus consuluit secumque loquutus dumtaxat est. Queritur proinde causa, cur plurali numero dixit, *Faciamus*, curque dixit, *Nostram*. Non desunt Hebræi

vide in simili
Galenii lib. 3.
de utilitate par
cium. cap. 10.

Rabbini, teste Theodoro, qui Heroum Principumque more, qui, *Faciamus* Mandemusque, dicere consueuerunt, sic loquutum fuisse Deum existimant, & amplitudinis, augustæque; cuiusdam Maiestatis ergo dixisse, *Faciamus*, dixisseque, *nostram*. Reijcit hæc Ambr. Catherinus, rationibus & instantijs ostendens hunc non esse sanctarum Scripturarum morem, hac ut formula de se loqui Deum faciat, quinimmo Exodi. 3. dixisse scribitur, *Ego sum, qui sum*, & Deut. 32. *Ego percutiam, & sanabo: occidam, & viuere faciam*: Vtrobique enim audis singulare in prima persona. & denique affert id genus complura testimonia. Verum illa omnia probant Deum non vbiq; & semper, heroum principumque more de se verba fecisse, aut à Prophetis, & cæteris hominibus illum in modum fuisse salutatum; non tamen tollunt, quin interdum plurali numero, vel de se loquutus ipse sit, vel ab alijs fuerit compellatus. Nam Esaia 6. ad veritatem Hebraicam ita Dominus loquitur, *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Et Gen. cap. 11. *Eamus & confundamus ibi labium*. Vbi vides Nobis, non mihi, Eamus, non eam, Confundamus, non confundam. Ad hæc 21. Regum 7. David ita dicit, *Quæ Gens sicut populus tuus Israel, in terra ad quam iuerunt Dij ad redimendum sibi populum, & ad ponendum sibi nomen, & ad faciendum nobis magnitudinem*, vbi in 2. persona, Propheta Deo dicit Nobis, & in tertia Dij: non igitur perpetuò, & vbiq; vno modo, sed vario Scriptura hac in re loquuta est, ac, ut mihi quidem videtur mira quadam prouidentia videlicet ut singulari numero unitatem Deitatis, plurali verò trinitatem personarum vel quadantenus ac saltem à longe lectoribus indicaret, quemadmodum hoc loco vtrunque numerum nulla alia ratione positum fuisse D. Hilarius lib. 4. de Trinit. D. Basilii D. Ioan. Chrysof. D. Scuerianus, Theodoretus cæteri que sancti interpretes summa confessione docent: cum enim Dñs noster nobis multifariam & disertè aperuerit, tres esse in Deo personas, intelligimus quoque fuisse hoc nobis arcanum hisce verbis, veluti à longè, ut dicebam, subindicatum, ac rectè, appositaque Deum se ipsum consulentem, *Faciamus* dixisse, non autem, *Faciam*, quod etiam D. Ireneus consultus fateretur, quamuis lib. 5. scripserit, *Consuluis se ipsum manus suas*, vnus certè Deus noster ac solus est, non tamen est solitarius. Potuisset forsan Iudæorum responsio veri specimen aliquod alio loco habere, quando nimirum Scriptura Deum de se homines alloquentem inducit: tunc enim si numero maiori vtitur, suspicari vtcunque licuisset more Principum loquentem inducere, ut præcellam, præminentemque suam dignitatem, hac loquendi formula exponeret ac decorum seruaret. Nunc autem nullum hæc ratio locum habet: nec enim cum hominibus, aut cum creaturis, sed (ut nobis aduersarij quos confutamus assentiantur) ipse secum dumtaxat loquitur deliberatque, & proinde frustra de decoro illo hic fuisset sollicitus: ineptus enim esset Princeps qui secum ira loqueretur uti D. Basilii scite prudenterque excurrit, qui præterea & alijs exemplis ab artificibus petitis, intelligentiam Iudæorum ita fermè refellit; *Quis faber aut sutor, aut excussor instrumentis artis sibi presentibus secum ipse nullo socio comitante, aut faciamus cultellum aut, aut conficiamus calciamentum, aut componamus aratrum, sed non silentio suam cum liberit accom-*

Theodoretus,
cum singulari
numero loqui
consueuerit, si
nis omnis car-
nis venit cor-
me perit me
fecisse homi-
ne & c. raro in
pluraliter lo-
qui consueuit
Trinitatis my-
sterium osten-
dere volens ut
cum ait, venite
ut descendentes
confundamus & c.

D. Hilarij ver-
ba sunt, sustu-
lit singularis in-
telligentia pro-
fessione consor-
tij: consortium
autem esse ali-
quod solitario
ipse sibi non po-
test (& paulò
postea) uterque
sermo ut non
solitarium ita
neque differē-
tem esse signi-
ficat, lib. 4. de
Trinit.

modatam ad artem exequitur operationem? Sunt igitur proculdubio verba hæc Patris alloquentis Filium, & Spiritum sanctum unius eiusdemque cum eo essentiae: & quoniam Filius hoc nobis Dei magnum & antiquum consilium sæpenumero, ac patenter exposuit, ob id Esaiæ cap. 9. *Magni consilij Angelus* dictus est. Et vide num Ethnici quidam meliori lumine perfusi quàm lumē naturę sit, hæc sint, à lōge tamen & aliud existimantes, (quō & Cayphę contigit) consequuti. Etenim Sybilla, teste Lactantio lib. 4. c. 6. Filium vocavit, *Sinuulon Dei*, hoc est, Dei consiliarium: & Trimegistus, *Dimiurgontu theu*, hoc est, Dei opificem, quod eo videlicet consultore, & tanquam eius manibus Pater omnia effecerit: de quorum mēte diximus aliàs, quod existimamus esse verius. Et vide rursus, in verbo plurali numeri *faciamus*, quàm sit verum peruulgatum Theologorum axioma, operationem Dei ad extra esse indiuisam. Amplius, & quantum inter filium Dei & hominem interest: Nam Deus, fecit qui dem hominem, sed filium ex sua substantia genuit. Quare in symbolo dicimus, *Genitum, non factum*, ex sua substantia patri. vnde & hoc aliud discrimen confurgit, vt Filius imago eius naturalis sit, ac in vna eademque natura numero (non autem specie quomodo Philoponus ac Tritheithe, referente Nicephoro, existimabant), & qui naturali generatione prodijt, Homo autem est imago Dei artificialis, hoc est, Dei arte, & in aliena materia indita. & hinc vide etiam tertium nempe Filium esse perfectissimam, expolitissimamque imaginem Patris, ei que coęqualem: hominem verò imperfectam, rudē, & obesam, de qua re dicam posterius cumulatissimè. Adhęc & quartum, videlicet Filium esse imaginem Patris æternā, hoīem verò nuperam, & non longe antea factam. Vide & quintò hominem à tota Trinitate Patre, Filio, & Spiritu sancto fuisse conditum, sicut dixi: quare audis, *Faciamus*, non autem, *Faciam*, cum tamen Filius à solo Patre genitus sit Psal. 2. & proinde homo est ad imaginem Trinitatis, Filius non ad imaginem Trinitatis, si propriè loquamur, sed imago patris. Quare, cum hęc audis ad Collofs. 1. & ad Heb. 1. esse Dei imaginem & characterem, & ad eius referas diuinitatem (vt contextus & verborum series cum primis & patenter exigat) de persona Patris dictum intellige. Itaque, & si Origenes, D. Amb. & nonnulli ex Patribus ita hæc Dei verba aliquando sunt interpretati, vt hominem esse factum, ad imaginem Dei, hoc est, ad Filium dixerint, reijcit tamen D. Aug. in opere imperfecto, intelligentiam hanc; quod Pater non dixerit Filio, *Faciamus hominem ad imaginem meam, aut, tuam, sed, Ad imaginem nostram*: quam minimè inficior, hominem habere multis in rebus specialem quandam assimilationem ac veluti cognationem cum filio Dei, vt dici propterea possit ad eius instar præ cæteris personis fuisse factum. unde hæc quoque ratione Theol. probat decuisse hunc præ Patre & Spiritu sancto pro saluando homine, fieri hominem: quomodo S. Thomas in quarto contra Gentes cap. 39. & 42. & alibi quoque subtiliter perpendit: quamobrem & hic ipse pientissimus Dei filius, hæc eadem sexta die qua hominem condiderat, homo fieri, & mori denique uoluit, uti D. Cyrillus & alij Patres obseruant.

LECTIO

ADAM, & nostræ speciei commune nomen Hebręis est, ac primi quoque hominis proprium, in quo & natura, & pacto continebamur omnes, qui ab eo deinceps progeniti sumus, quos & propterea in eo sæpe alloquitur: & vt Latinis vel ab humo homo, vel quod malunt quidam *ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ*, quod consuetudinem, & vitæ coniunctionem colat; ita Hebręis, Iosepho referente, à terra rubra Adam dictus est, ex qua (vt aiunt) Adæ corpus compactum fuit, quod hoc genus glebæ mixtum aqua, facilius compingatur, fortiusque conglutinetur. Quamobrem & figulos aiunt ex hac sua vasa formare, vbi commodè possunt. Voluit igitur Deus, vt Adami corpus esset eximiæ robustum, & præclare compactum: hoc verò quamobrem, nisi, vt diuturnum maximè esset, & contrarijs fortius reluctaretur? Vnde & vixisse illum, & quotquot ab eo ante diluuium geniti sunt, annos fermè mille scimus, vt quemadmodum excellit homo temperamento alios omnes animantes (quod & sensus tactus, nostraque officia, & operationes manifestè probant, & Auicenna in cap. de complex. atque Galenus libro 1. de temp. cap. vltimo & alibi, & Aristoteles denique in libello de longitudine & breuitate vitæ testatur) ita fortasse corporis Adæ constitutio & temperatura reliquorum omnium hominum corpora, æqualitate quadam, ac perfectione & elegantia prorsus transcenderit (excipio veruntamen Christi Domini nostri corpus, quemadmodum sequenti capite cumulatè dicturus sum.) Vnde & percipere excellenter ille ac sentire sensilia omnia, hoc est, & quæ prodesse, & nocere maximè poterat, si eius corporis naturam spectes: quanquam si donum iustitiæ originalis respexeris nullo certè dolore tunc temporis affici poterat, ac ita audiendus S. Tho. est 3. q. 46. art. 6. Peccata igitur Adamo & nobis vitam non modo decurtarunt, sed in mortem quoque (proh dolor) commutarunt. Rom. 5. Quamobrem immeritò Theophrastus & Plinius naturam accusarunt, quæ homini tam breuem vitam dedit, vt coruus, elephas, ceruus, ac si qua hoc genus sunt animalia longiorem eo vitam habeant, quibus & Lactantius in lib. de opif. Dei, satis commodè respondet. Sed & fortè ex hoc terræ genere Opifex præterea Adamum finxit, vt inde tanquam porrecto indice Angelis præsignaret, ac veluti præmonstraret, futurum hunc esse paulò postea rubrum, hoc est, minimè purū & candidum, sed infectum videlicet, & præuaricatorem. color enim rubeus malè in Scripturis audit: etenim peccata insigniora *Rubeo filo*, Esaiæ 1. comparantur, & Psal. 50. existimantur vocari *Sanguines*, vt visa proinde sit, nonnullis Cabalisticis hæc nomēclatura ominosa & infauista. Sed & itelligimus præterea reliqua animalia nō fuisse ex eo terrę genere cōpacta. Etenim similiter Adam dici possent. Quāobrè Phylo ait, Adā crassā quādam ex qua cōpacti sumus, materiā significare, quę tñ simul insitā sibi mentē habeat. Et D. Aug. inde arbitratur ex quattuor Mundi præcipuis partibus terrā illā fuisse desumptā, qđ quattuor Græcæ litteræ, ex quibus cōponitur vocabulū hoc, facillè aptetur, vt id significet. Nā vti meditatur. Primum A, significat *Anatoli*,

T 2 Orien-

Orientem, D, *Disin*, Occidem; posteriorē A, *Arton*, Aquilonem; denique M, *Mesinuriam*, Meridiem. Quæ profectò acutè magis excogitata fuerunt quàm aptè: sunt etenim huic loco profus intempestiua, in quo de nomine Hebræo loquimur. Hebrææ enim litteræ longè aliam ac planè diuersam intelligentiam pariunt. Porro autem D. Hiero. in quæst. Hebraicis eruditè admodum & disertè monet, non esse ex peregrina lingua vocabuli alicuius Ethymologiam sumendam. Nomen igitur fortitus homo est à terra, hoc est, ab ignobiliori sui parte, nempe à materia, ex qua primùm prodijt, vt Latine dici possit *Terrestis*, vel *Terrenus*: ad quam nomēclaturam allusit Paulus 1. Cor. 15. inquit, *Primus homo de terra terrenus*. Non tamen satis assequor, quomodo his verbis Paulus Adæ vocabulum in Græcam vocē transtulerit, sicuti lego quibusdam visum esse: si quidem Græcè ideo *Antropos*, dictus est, quòd solus inter animantia ea quæ conspicit, meditatur expenditque: quomodo Plato in Cratylō ait; non autem quòd luteus, sicuti Hebræis: quam fortè ob causam eorum consuetudine, Adam pro plebeo obscuro, & quem Latini terræ filium appellamus; frequenter capiunt, sicut & *Is* pro primato, & qui vel natalium splendore vel alijs de causis eminet, & conspicuus est. Denique ideo à terra dictus etiam est, vt suæ crebrò memoraretur originis (nominis enim sui nemo obliuisci potest) indeq; veluti admoneretur fastum & elationem penitus auersari. Eccles. cap. 10. *Quid superbis terra, & cinis?* Etenim animal hoc à peccato tumidum est, arrogans, ferum ac interdum quoque truculētum, vt rectè, grauiterq; quidā dixerit:

Fertur Prometheus addere Principi,

Limo coactus particulam vndique,

Difsectam, & insani leonis,

Vim stomacho apposuisse nostro.

Odit autè, & execratur Deus superbos, & perduelliones Esaię 7. Luc. 1. Iaco. 4. 1. Pet. 5. Quam obrem videas frequenter vocem *Hominem* in sanctis litteris malè audire. Psal. 9. Rom. 3. Cor. 3. Et vt secundum corpus *Adam*, ita secundum animam *Enos* nuncupatus fuit, vt D. Hier. in quæstio Hebraicis, & Eusebius lib. 11. de præparatione. cap. 4. adnotarunt. quam vocē quidam miserum, mæstum, pauidum, desperatū, & deniq; inconsolabile significare dicunt: quæ vix vera esse puto; & pertinere ad statū peccati non dubito, si vera sunt. Arridet autem magis (quod Eusebio quoq; visum verius est) vt ab obliuione deductum fuerit, quòd nimirū oblitus beneficiorū Dei ingratiſſimus illi extiterit, parereq; infelix & infanus contempserit, vt proinde vtriusq; nominis impositione præmonstrauerit Opifex quid deinceps ei subsequuturū erat, ne quis vnquā sibi in animum inducat nō præuidisse illum hanc insignem primi hominis ingratiſſimam. Etenim & Abrahamæ, ac permultis, quid eis venturum esset, præmonstrasse impositione nominum Scripturæ produnt. De qua re scripsimus in Epist. ad Hebræos.

Obseruabis autem terram illam, ex qua Adæ corpus compactum fuit à Dei maledictione tunc temporis fuisse immunem: vt si secundus Adamus prioris Opifex & Rector ex sancta, & intemerata Virgine, nulli subdita peccato, aut maledictioni corpus desumpserit, desinas admirari.

Iam

Iam verò, & hoc accuratissimè nunc mihi perſcrutandum est, quomodo Deus hominem ad sui imaginem similitudinemque effecerit. Etenim commentarijs quibusdam visum est, latum esse discrimen inter imaginem, & similitudinem, hoc præsertim argumento: quoniam si vtraque vox vnā & eandem rem significaret earum, altera omnino esset superuacanea: & ita profectò D. Aug. in libro octuaginta trium quæstionum excurrit ac ratiocinatur, nec iniuria: meliores enim Philosophi præsertim autem Auerr. non vno duntaxat loco, sed pluribus arcent à doctrina demonstratiua synonymas voces, quòd illa perfectior sit, quàm vt superuacaneum quidpiam vel patiat vel admittat. Quid igitur de sacra Scriptura, quæ celsiori & splendidiori loco posita est sentire debemus? Recentiores tamen quidam ac in sancta lingua egregiè docti, vtrunque vocem, vnum & idem hoc loco Hebræis significare dicunt, sed ita tamen, vt posterior (vsu an verò natura non exponunt) augeat, amplificetque priorem; voluntque hunc esse horum verborum genuinum sensum: *Faciamus hominem nobis quàm simillimum*. qui certè commentarius multum præ se fert probabilitatis: Et si enim imago & similitudo inter se ita fecernantur, sicut fecerni species & genus solēt: (nec n. quicquid alteri simile est, protinus eius imago dici potest; sed necesse p̄terea est, vt eius naturam ac speciem referat, ac vt ab eo deductum etiam sit & exemplatum) & proinde similitudo latius imagine suapte natura patet, vt loco citato D. Aug. vidit, estq; (vt Sancti Thomæ verbis loquar) quoddam eius præambulum genus. nihilominus non in hac capitur pressa significatione vbiq; sed interdum quidē pro nota, ac veluti periphrasi, quæ perfectionem imaginis aperit. Nam cum imagines exactè fuerint assequutæ exemplaria, similes, & cum non exactè, dissimiles, aut minus similes, vulgo quoque dicuntur: & in hac significatione capta, idem re est similitudo cum imagine, nisi quòd augeat, manifestatq; perfectionem imaginis: quo pacto potuit in præſenti capi, vt proinde posterior vox nec synonyma sit, nec superuacanea: fungitur enim proprio munere, & præstantiam prioris cum augeat, tum explicat: estque mihi non leuis coniectura, sic capiendam esse, quòd superaddita sit imagini, & non fuerit antea posita: si enim dixisset, *Faciamus hominem ad similitudinem & imaginem nostram*, existimare potuissemus Opificem à genere ad speciem fuisse progressum: atqui retrorsum dixit, nempe, *Ad imaginem & similitudinem*, vt indicasse nobis sensum hunc videatur, *Ad imaginem utique nobis quàm simillimam*, hoc est, quæ nos quo ad fieri potest, representet & exprimat: à qua significatione, non longius abiit doctissimus Poeta, cum Regiam, ita dicentem inducit:

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Corpus enim ideo nostri imaginem nuncupat, quoniam illud (cum primis est quod oculis præsertim & vultu) animi affectus, quos etiam perturbationes Latini nuncupant, Scholastici verò passiones, atque adeò animam quadantenus representare, & veluti coram sistere spectatoribus solet, quā profectò solā esse hominē; & Plato in 1. Alcibiadis, & hic Vates ac Prisci cōplures sunt arbitrati. Cic. li. 3. de Oratore. Imago animi, vultus est;

T 3 indices,

Hoc quoq; con-
tendit Gaspar
Verrerus con-
tra F. Arriti in
ſicilia Beresò.

Hiero. ab Olee
ſtro.

Psal. 72. ima-
ginem ipſorum
ad nihilum re-
diges.

indices oculi D. Aug. in regula. Impudicus oculus, impudici cordis est nūcius: est enim impudicitia fermē perturbatio, quæ certē motus animi est cū transmutatione corporis.

Sed age, videamus nunc quōd præpositio illa *ad*, spectet: sunt enim qui existimant ad exemplar spectare, in quod tanquam in principium actionis respexerit Opifex, quando creauit hominem. & sunt qui referendam illam esse contendunt ad terminum actionis, hoc est, ad rem effectam, quæ homo fuit. Iam uerō & priores inter se non satis consentiunt quod nam fuerit illud exemplar. Nam quidam proposuisse sibi Opificem in exemplar existimant animam Christi, quam ab æterno, aut certē ab initio & ante sæcula absolutissimam effecerat, ac deitati iunxerat: ac putant ad huius instar Adæ animam hac sexta Mūdi die illum creasse. Horum igitur uerborum, si hos audiamus, hic erit sensus: Faciamus hominem animæ huic quæ nostra imago est, quàm similitimum. Sed peccat multis modis hic commentarius, & hæreticus est. Etenim & Christi anima, in eius dumtaxat conceptione, creata fuit: & locus ille Eccles. 24. *Ab initio, & ante sæcula creata sum*, de Sapientia increata cum primis à sanctis Patribus exponitur. & D. Hilarius in lib. de Synodis aduersus Arianos Anathematismo, quinto causam affert, cur hoc loco creata dicta fuerit: quia nimirum absque Patris uoluntate mutatione prodijt: (creator enim non mutatur) quamobrem, & genita quoque ibi nuncupatur, ut accepisse naturam Dei Patris intelligeremus, quam tamen nulla creatura accipit. Beda igitur Doctor alioqui iure & merito uenerabilis, referente Magistro. 2. d. 16. uisus est ad exemplar increatum illam præpositionem retulisse (ad essentiam uidelicet Trinitatis:) Sed reijcit Magister hunc commentarium tanquam improprium: etenim aliud est exemplar, & aliud imago: etenim imago correlative exemplaris est, & improprie nimis nunc dicta fuisset exemplar. Argumentor & ego, quoniam & quando Opifex cætera quæque animantia effecit, in suam respexit essentiam, tanquam in exemplar, unde illa omnia deduceret, quanquam nõ ut representantem tot suæ bonitatis gradus, quomodo, quando hominem effecit, scita illa hemistichia sunt, *Tu unctus superno ducis ab exēple.* & nihilominus nemo rectē diceret Deum fecisse reliqua animantia ad imaginem, & similitudinem suam: ergo planus & uerissimus commentarius ille est, quem & Sancti omnes docent, & communiter omnes intelligunt, ut terminum diuinæ actionis illa præpositio referat, huncque sensum faciat: Faciamus hominem, qui imago quædam nostra sit, ac nobis similis, & soli homini in sensibili Mundo hoc honoris & dignitatis indultum est: hic eius eximius ille & singularis honor est, incredibilisq; gloria, qua donatus ab Opifice solus fuit, quæ & Ps. 2. David commemorat, & non modò effusè lætatur, sed nos quoque omnes ad laudes, & gratiarū actiones Opifici persoluendas copiosè & ornate excitat. Vnde homo cæterorum animalium Dominus, & princeps effectus fuit: quia Dei imago est: quemadmodum Eusebius in Carena illius Psalmi eleganter excurrit. Queritur: ergo quænam denique sit excellens hæc Dei imago in homine. Et iandè Hieronymus ab Olcastro nouitius interpres tanquam res in aperto sit, nos ad D. Paulum

Sic Passillus et alij quidam.

Hiero. ab Olcastro.

ad

ad Ephes. 4. reijcit: sic enim ibi legimus, *Renouamini spiritu mentis uestræ, & induite uos nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate ueritatis.* Affirmat igitur Apostolus, ut hic doctor existimat, Dei imaginem fuisse in Adamo iustitiam, sanctitatem, innocentiam, & Deiformes virtutes reliquas. Et huic loco consentiunt uerba eius. Coloss. 3. *Renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creauit illi.* & 1. Cor. 15. *Sicut portauimus imaginem terreni portemus, & imaginem celestis.* & 2. Cor. 3. *Nos omnes reuelata facie gloria: Domini specularantes in eundem imaginem transformamur.* Denique & sanctorum Patrum multis testimonijs stabiliri hæc opinio potest, Irenæi libro quinto, Cypriani in tractatu de habitu Virginum, Theodoretī sæpe, & cum primis Dialogo secundo. Ad quam tamē sententiam euertendam illud afferri potest, quia inde patenter sequitur, ut Adamus confessum atque peccauit, Dei imaginem amiserit (quod Epiphanius Origeni ad hæresim olim imputauit, atque adeo, ut nos eius possideri, cum nascimur, nequaquam ad Dei imaginem simus, in peccatis enim gignimur Psal. 50. quamobrem, & nascimur fermē omnes *Natura filij iræ*, Ad Ephes. 4. aut certē (ut uolunt quidam omnino.) quod uerbo Dei repugnat, Gen. 9. Etenim Deus hanc à diluuiō, (atque adeo post peccatum) legē omnibus hominibus promulgauit, *Quicumque fuderit humanum sanguinem fundatur sanguis illius*, & causam affert, *Ad imaginem enim Dei factus est homo.* Et rursum, inde sequitur, ut quoties à regeneratione peccamus, hoc est, adeptam sanctitatem violamus, toties quoque Dei imaginem non modo polluamus, sed etiam amittamus, & cum in Dei imagine tanquam in solida quadam basi erectum fuerit & stabilitum hominis dominium, de quo paulò postea dicturus sum, hoc quoque eueniet, ut amissa hac Dei imagine, gratia uidelicet & sanctitate, euestigio dominium à nobis in uenersum tollatur. Quæ uidetur fuisse opinio Armacani libro decimo, cap. 4. & Ioannis Vs, ac Vuiclefi, quam Auctores Catholici magna nunc consensione repudiant. Ac profectò ius acquirimus hac ipsa imagine, quæ gratia, iustitia, & sanctitas est non in res fluxiles, & caducas, sed in cælestes, ac diuinas, qualis est sempiterna felicitas: ut proinde dixerit Paulus Rom. 8. *Si filij & hæredes*, quemadmodum contra Gersonem, & Corradum qui Armacano uicina propemodum docuerunt, Dominicus Soto, libro quarto de Iustitia & iure. q. 2. eruditè scribit. Secundò, non satis exploratum Catholicis omnibus est, Adamum creatum fuisse in gratia & sanctitate, quinimo non desunt clarissimi alioqui, & grauissimi uiri, ac Scholarū antistites, qui id constanter inficiantur & Concilium Tridentinum decreto 6. cap. 1. & 2. *Anathema in eos pronunciat, qui negant Adamum ante lapsum fuisse constitutum in gratia*, creationem silentio obruens. atqui illam Dei imaginem in Adamo nunc inuestigamus, quam certum est in sui conditione habuisse. Tertiò, aduersatur his D. August. in lib. 10. 14. & 15. de Trinitate quem Magister & Scholastici omnes sequuntur in primo dist. 3. & secundo, dist. 16. Affirmant enim omnes imaginem hanc esse nobis congenitam, de quæ natura & essentia hominis. At uerò Deiformes illæ virtutes non sunt de natura hominis, sed accidentia, & dona liberalitate Opificis ei super addita,

Seueriani uerba sunt. Quid autem est secundum imaginem imaginem uult Deus nos imitatores eius esse secundum uirtutem Deum sanctus est, si sancti erimus ad illius imaginem erimus &c. Idem quoque, & Cyrillus &c.

Theodoretus tamē alibi aliter sentire uidetur ut inferius dist. 4. uisus sum. In Epist. ad Io. Hierosolymitanum.

per addita : non igitur res hæc ita in aperto est, vt fatis sit ad illam exactè expediendam, lectores ad D. Pauli loca relegare, quinimmo visa est D. Epiphonio lib. 3. aduersus hæreses vsque adeò obscura, & sentibus hinc inde obducta, vt adductis reiectisq; opinionibus permultis, dixerit soli Deo notum esse, vbi, & quò imago eius in nobis existat. Itaque sic ego sentio: Geminam esse Dei imaginè in viatoribus, naturæ videlicet, & gratiæ, generationis, & regenerationis, hoc est, alteram quidè carnis procreatione, & reliquam Spiritus sancti largitione adeptam: & priscos quidem Patres vtranq; probè agnouisse, scripta illorum testatur, quamq; eorum quidam de vtraque promiscuè verba faciunt, vt ob id perspicacem, solertemq; lectorem hac in re experant. Eucherius tamen, & Isidorus (ab Aug. edocti) vtranq; ita inuicem se creuerunt, vt priorem vocari hic imaginè, posteriorem vero similitudinem dixerint. Et propterea imaginè esse oïum, similitudinè verò paucorū; hominemq; peccando nequaquā amittere Dei imaginem: (nec enim peccatum naturam penitus obruit) sed solam similitudinem, quam non natura, sed voluntate consequimur. Nec refragatur Magister 2. d. 16. Et vt vides similitudinem non pro genere imaginis, sed pro conuiuia quadam ab ea specie, & quam hæc contingenter subsequitur, intellexerunt. Certissimum proinde esse debet, nos alteram Dei imaginem natura habere, & reliquam regeneratione, & dono Spūs sancti. Veteres sanè Antropomorphyte, priorè esse existimarunt venustam illam & elegantem humani corporis constitutionem, atque effigiem, qua præcellimus cætera animantia omnia: quod & Epicurus quoque in 1. de natura Deorum fatetur, & quam non vno loco Scripturæ sanctæ Deo attribuunt. Sed cum Ioan. 4. Dominus dixerit, *Spiritus est Deus*, & præclara omnis Philosophia viuacissimis argumentis demonstrat, Deum esse cuiuscunque corporis materiæq; expertem, actumq; purissimum & simplicissimum, & proinde constet, & corpus & membra per metaphoram dumtaxat Deo adscribi, meritò eruditi oēs tanq̄ crassam & stolidam hanc intelligentiam auersati perpetuo sunt, & Ecclesia dudum illam proscripsit. Extat lucubratio nobilis sanè, & lectione dignissima, in 4. Tomo operum D. Hieronymi, parte prima, quæ de his quæ Deo in Scripturis sanctis attribuuntur, inscripta est, ibi & consutatur hæc hæresis, & exponuntur Dei membra magna diligentia & perspicuitate. Quamobrem perpendant diligenter Catholici, qui Deum, aut in formando Adamo, aut etiam in venustando mundo corpus veluti humanum tantisper sibi compegisse, aptasseq; existimant, num & si velint ab hoc hæreticorum commentario & snia longius prudentes abire, ne rerum tñ consequentia ei etiam nolentes cogantur subscribere: Quæquā sanè mihi, & sæpe & accuratè cogitanti, hoc fermè in mentem venerit, parum, aut nihil interesse inter recitio res istos qui Deum cõpegisse sibi corpus, cum mundū expoliuit, & Adamū formauit, existimant, & veteres illos Antropomorphytas, si rē ipsam tñ penitius inspiciamus. Neque. n. cogitandum est, hos existimasse Deum ita esse corporeum, quomodo lapis ille ac terminus, à Romanis Deus habebatur qui in Capitolio erat, hoc est, qui nec sentiret quidquam, nec viueret. quis hoc credat, de Tertulliano præfertim què cum his nostri recensent, aduerti

*Opin. Auctoritate
quæ & fermè
communis est.*

*Admonentur q
Cæteran. aut ab
Oleastro sequi
unt.*

*Theodorus i
stena etiā Me.
litum quendam
cõmemorat qui
Antropomor-
phicis, cõmenta
ria ediderit.*

verbis

verbis D. Aug. de hæresibus ad quod vult Deum, cap. 86. Nam hoc est, clarissimorum Doctorum, de huius ingenio & eruditione iudicium, Lactantij videlicet lib. 5. Institutionū cap. 1. D. Hiero. de Viris illustribus, & alibi; ac deniq; Vincentij Lirensis aduersus prophanas hæreses nouitates, vt fuerit excellenti admodum ingenio præditus, ac Vincentius ille eum existimat esse Doctorum Latinorum facile principem, & qui oëm philosophiæ, & cunctas Philosophorū sectas, auctores disciplinas, omnemq; historiā, & studiorū veritatē mira quadā capacitate cõplexus sit. Quis hoc igitur de eo existimare poterit? Quis, inquam, eo insaniæ, & stoliditatis lapsus fuisse credat, vt Deum inanime quodā corpus effecerit? Quò Deus creasset mundum quò regeret? loqueretur hoibus? & deniq; quò non èt plantis deterior esset? Sunt. n. viuentia meliora, non viuentibus. Sed video me in re notissima demonstranda frustra verba profundere: nam & aliud est Deū esse corpus, quod ex nostris nullus sanè dixit, aliud verò esse corporeū, quò ij esse alseuerabant. prior illa snia ad stupidos illos & crassissimi ingenij hoies spectat, qui non valentes transcèdere imaginationem (vt loquitur S. Th.) ens & corpus conuerti dixerunt. Quid igitur existimauit de Deo Tertullianus? hoc certè mihi pronunciare difficile magnopere est, licèt eum cum Antropomorphytis, vt dixi, ac èt Vadianis, (nam vtroq; noie hi hæretici appellantur à nostris, nec tñ causam quis affert, cur Vadiani dicantur) non modo reponant qui de hæreticis scribunt, sed etiam auctorem fermè faciant cum primis Alphonfus aduersus hæreses, quod mihi certè est magnopere ambiguum. Nā hæretici illi huius generis corpus Deo adesse arbitrabatur cuius humanum imago & simulacrū sit, ad illius. n. instar plasmasse Adamum contendebant. Atqui D. Aug. refert, Tertullianum dixisse, Deū quidem esse corporeum, sed non effigiatum, hoc est (vt mihi quidem videtur) non figuratum, atq; adeò quod termino caret, & finitum non est: quò ergo id ipsum sensit Tertullianus, quod Antropomorphyte? nisi Alphonfus dictum acceperit non effigiatum, pro non aliunde deductum, aut expressum. sed cui, rogo, in animum venire poterat Deum aliunde suum corpus deduxisse: non erat certè periculum vt cogitarem exemplatum fuisse, ac secundum quod exèplar, & primum oïum corporum est: & proinde nihil noui, nihilq; solidi Tertullianus attulisset. sed quale sibi corpus potuerit hic doctor hoc diuinū finxisse, sine effigie videlicet & sine figura, cõsequi ego nõ possum, licèt Philosophi quidam talè quoq; sibi primā materiā cõfinxerint, ac legisse me apud quēdā, recolo, eorū quosdā existimasse èt, eam esse Deū, quo certè nihil absurdius & inopinabilius aut esse, aut de Tertulliano cogitari pòt: vt proinde subierit mihi suspicio, ideo illud ineffigiatum nuncupasse, quod à nullo creatorū corporū aut fuerit expressum, aut èt repræsèntari, ac exprimi reuera possè. Quod si ita esset, hoc quoq; certius esset, q̄ vt probatione indigeret, fuisse hūc Doctorè à Vadianorū snia lógè alienū. sed quicquid ille existimauerit, ij pfectò hæretici diuino corpori nrm simile faciebāt, vt dixi, ac tãta cõtentione & æstu, vt Monachi ægypti plures deliberauerint, sicut Socrates lib. x. Hist. tripartitæ scriptū reliq̄t, Theophylū, Alexādrizæ Ep̄m, cõcionib. & scriptis eos oppugnātè, aliqñ interficere, qd̄ & pfectis sent,

*Hos recitiores
qui de Hæresi
eis scribunt, Pa-
dianos quoque
appellans.*

*Alphonfus à
Castro.*

Nicephorus li-
bro 13. ca. 10.
atq; Theophy-
lus, inquit, per-
sape in Eccle-
sia eos perstrin-
xit qui de Deo
tam crasse opi-
narentur ut his
mana forma-
eum esse existi-
marent quam
sententiam in
Epistolara quo-
que retulit etc.

sent, nisi ille se in eorum concessisse sententiam in primo congressu simu-
lasset. hoc verò etiam existimat Hieronymus ille ab Oleastro, qui nihilomi-
nus possèt existimari vel hoc ipso alienus ab eorum sententia, quòd cum
illi putarent, corpus illud esse Deo coæternum, ipse tamè malit initio Mû-
di fuisse compactum & assumptum. Verùm hoc de Antropomorphytis, ne-
mo quòd nouerim prodidit, & si dubia interpretanda in meliorem par-
tem sunt, hoc est, quæ reo sit magis fauorabilis, est certè rationi consenta-
neum id ipsum eos existimasse quòd Oleaster, videlicet vt in formationem
Mundi illud sibi Opifex corpus aptauerit. sed fateor aliud cogitari posse
inter vtrosq; discrimen, vt videlicet hæretici illi existimauerint, rerum om-
nium Opificem illud semel à se assumptum corpus nunquam postea, aut de
reliquisse, aut deposuisse, (quòd de Christi Domini, diuinitate & corpore,
Damasceus, & catholica fides docet) & hoc, quia nullibi Scriptura hoc di-
cit (Tertulliani enim hæc verba sunt, *non recipio quòd extra Scripturam
de suo refert* in libro de carne Christi contra Marcionem) immo verò fre-
quentissimè humani corporis membra ei patenter adserit, quæ si licet sim-
pliciter & absque tropo intelligere, quorsum, rogo, ad methaphoras, & fi-
guras confugimus? num autem senserit Oleaster, Deum illud corpus omni-
no depo suisse vt suum confecit negocium ille ipse Oleaster mihi in du-
bium non semel adducit: nam Exodi. 33. & Num. 12. scribit, Deum coram
Mose in humana effigie pertransisse, ac sanè per se ipsum, non vero per in-
termediam & suppositam creaturam, cuiusque posteriora viderit Moses,
non faciem: & Caietani interpretationem, sola sua auctoritate repudiat,
hoc verò quid aliud indicat, nisi retinuisse sibi Deum illud semel assum-
ptum corpus? nam quorsum illud deposuisset aliud postmodum assumptu-
rus? Rursum, cum Gen. 9. Dominus ait. *Quicumque hominis sanguinem effude-
rit, effundetur sanguis illius, quia ad similitudinem Dei factus est homo*, cau-
sam hanc ille perpendens ita scribit, *Ex quo constat hominem non solum in ani-
ma, sed etiam in corpore esse, ad similitudinem corporis humani à Deo assumpti,
alioqui hominem qui occideret non diceretur Dei imaginem destruere, non enim
animam destruit rationalem quæ incorporea est.* & hæc quidem & alia plura,
ille, in quibus tot fermè errata notare lector eruditus poterit, quot verba.
Sed digredi nunc minimè vacat: in hanc enim causam hæc ego nunc latius
persequutus sum, vt vobis multa circumspectione opus esse ostenderem in
legendo hoc auctore & in secernenda eius de diuino corpore opinione à
sententia Vadianorum, & demum vt non deesse mihi coniecturas proba-
rem quibus dici possit, vtranque sententiam in vnam fermè coire, atque
adeò tutissimum esse consilium ab vtraque longius ire. Nam quicquid de
Oleastro sit, Vadianos certè cõis doctorum consensus iam pridem ex Ecclesia
& meritò profectò proscripsit. Quanquam non satis video, cur aut excusan-
tur, aut etiam acculantur rusticane simplicitatis à nostris, præsertim verò
cum in eorum classe Tertullianum reponat: & si enim videantur Scripture
sanctæ aduersum eos manifestè pugnare, non deerant illis tamè (vt opinor)
sicuti nec desunt hæreticis omnibus glossæ, ac strophæ, quibus sese me-
lius quàm nostri eas intelligere & interpretari arbitrarentur. Nam cum il-
lis

lis Domini sententia, Ioan. 4. obijceretur, *Spiritus est Deus*, fatebantur (opi-
nor) ita esse, sed qui tamen corpori esset vnitus. Rursum, *Spiritus carnem
& ossa non habet*, Luc. 24 qui tñ potest esse corporeus & corpus, sicut est
aer &c. Adhæc, cum dicebatur Dei magnitudinis nullum esse finè, & nihi-
lominus, si figuratus ille esset, etiam esset finitus, circumscriptus, ac nec to-
tus vbique, neque quicquid in eo est, esse perfectionis infinite; huc sese for-
tè recipiebant, aliud esse de diuinitatis natura & perfectionibus seorsum
loqui, aliud de eius illo corpore, quo vtitur; & proinde Scripturas, & ratio-
nem humanam Deo simpliciter multa adscribere quæ illius corpori non
modò non infunt, sed etiam repugnant, ac à Domini nostri diuinitate &
corpore exempla fortasse mutuabant. Nec inficiebantur, vt arbitror, multa
quoque dici de Deo vero per translationem, sicut illud est, *Calum mihi se-*
des est, & terra scabellum meorum. Hæc idè profero nunc, vt videat Prateolus,
quam doctissimè argumentatur Alphonsus à Castro aduersus hos homines
lib. 5. contra Hæreticos: oportuisset enim & illis occurrere quæ cõiectari vir
doctus poterat, eos fuisse responsuros: nec enim probabile est, eos hæc om-
nia & alia plura & nō audisse à Theophylo doctis. Epō, & in Scripturis nō
legisse: sed & minus solida eis ratio videri potuit, quàm D. Gregorius Nyl-
senus in vita Mosis adduxerat: siquidem sibi capit omne corpus esse solubi-
le, ac inducere multis verbis, inde conatur Deum si corporeus est, esse so-
lubile: cum tamen hoc duntaxat sequi videatur, corpus illud esse solu-
bile, non Deum, illudque natura, non verò quòd aliquando dissolutum
ibitur: nemo igitur similibus rationibus se posse erroris conuincere nunc
temporis Oleastrum, putet, aut Vadianos, ob illas cum primis à nobis vo-
cari hæreticos, sed quàm maxime quòd à communi plana que & recepta in-
telligentia Scripturarum & sanctorum doctorum, Ecclesiæque iudicio vl-
tro ac scientes recesserint.

Cæterum, extat in 4. Tomo operum D. Hieronymi lucubratio nobilif-
sima, quæ explicat, quo nam pacto capienda sint membra quæ Scriptura
Deo adscribit, ac Greg. quoque Nysenus in vita, Mosis de re hac eruditè
scribit: vt planè frustra nunc esset de his plura disserere. Rogarem tamen
illius opinionis sectatores quo munere fungitur Deus in illo corpore nunc,
si illud sibi adhuc retinet: in quem vsus, rogo, illud inhabitat? an vt ab ho-
minibus conspici possit, si quando ei adlubescit? quis hoc credat, cum Pau-
lus & tota Scriptura illum esse inuisibilem testentur? Sed dicent, Et nihilo-
minus à Mose, ab Esaia, & à Daniele visus fuit. Verum est, ò bone; sed vel
formata in eorum fantasia aut mente specie aliqua eum representante, aut
certè intermedio aliquo Angelo qui perinde tanquam ipse esset, cuius
erat nuncius, loquebatur. sed esto sic olim fuerit, quid verò nunc quando
Deus homo factus est? nonne Dominus dicit. Ioan. 14. *Qui videt me, videt
& patrem &c.* Amplius, si corporeus erat, cur Hebræis dudum vetauit ne
simulacra sibi aut imagines erigerent? an, quia ineffigibilis est, aut quia
nepharium arbitrabatur, meliora de terioribus assimilari? Atqui Vadiani di-
cunt, Adamum ad eius effigiem fuisse factum: ergo & representari, ac ex-
primi non modò poterat, sed et voluit. Sed & quorsum maiores nostri Ec-
clesia

Aut certe per
hyperbolem.

clesia lumina, atque etiam ipse Tertullianus in Apologetico, tantopere Gentiles quosdam laudarunt, qui in suis eorum templis nullum simulacrum haberent, nullum idolum? quod & Rex Numa Romanis lata lege etiam vetauit, quemadmodum Dionysius Halicarnaseus, & Plutarchus, Viri grauissimi, litterarum monumentis tradiderunt. incorporeus igitur Deus erat, ac proinde nephas etiam erat tunc temporis ei simulacra & imagines erigere: quia mendacium erat, & imago id quod non erat falsò indicasset: quæ sanè ratio nunc prorsus euauit, quando, *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, quod utinam aduersarij nostri serio perpendere. Non ergo imago Dei quærenda in corpore Adæ est, sed in anima & mète: quod & inde quoque intelligi utcunque potest, quoniam vix quispiam euaderet, quin præter hominem, alia quoque essent animalia, quæ Dei imagines dici possent: quod magna quoque consensione omnes negant, & vestigia vix esse velint. Nec proferam simiam hîc, quam antiquitas nobis quàm simillimam esse putauit, cùm reuera nobis admodum sit dissimilis & Nereidem Theodori Gaze, quæ pubetenus muliebri forma erat, reliquo verò corpore locustæ similis, sed tamen squamis obducta: & cùm suspiria & lachrymas sæpe emitteret, eam Theodorus (illius miserta) mari reddidit: hæc, & id genus animalia longo interuallo ab hominis forma recedunt, & si præ cæteris nobis notis videantur propius ad illam accedere. Hoc certè non omitto, quod Cardanus de Varietate cap. 7. ex Cornelio Amsterodamo recitat, in oppido Edam Pomeranicæ regionis, post seuas maris tempestates eiectam inde mulierem mutam & salacissimam fuisse, quæ pluribus annis superuixerit. Piscis hæc proculdubio erat, cùm è mari in quo degebat eiecta fuerit, & muta penitus esset. Rursum præditus erat humana forma cùm mulier dicatur, & rectus proinde incederet; quid igitur vetat, ne & ipse ex horum sententia fuerit secundum formam corporis, ad imaginem Dei? licet non ita fortè perfectè ut sumus nos. suspicari certè non audeo. grauissimos istos homines lectoribus imponere voluisse, ac ob id esse mentitos, qui ergo illam peremisisset, criminis reus atque adeò morti obnoxius secundum leges fuisset, quia (ut ait ab Olcastro) Dei imaginem destruxisset: Quis hoc dicat? Nò igitur in corpore ut rursus repetã, sed in anima quæ melior hominis pars est, imago hæc quærenda reuera est, quemadmodum Catholici meliores cùm præsci, tum recentiores senserunt.

Quãquam non satis conuenire inter se videntur in explicando modò & ratione, quã illa melior nostri pars Dei imago sit: quoniam videri possunt syluam opinionum quandam effecisse: etenim hoc ipsa illam esse Dei imaginem nonnulli affirmant, quoniam immortalis est, & vitæ perennis, quemadmodum & Deus qui solus habet ex se immortalitatem. 1. Timot. 6. & hanc Auctor lib. de quantitate animæ cap. 2. sequitur. & planè vbi Sapiens cap. 2. veteri interpreti ita loquitur: *Quoniam Deus creauit hominem in extermabilem*, Vatablus vertit, *Creauit hominem ad immortalitatem, & ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*: potuit certè auctor copulam, Et, in vi causæ, hoc est, pro Quia, accepisse, &, *Hominem*, pro anima per proleptim: & fortè huc quoque D. Aug. q. 33. in lib. Numeri respexerit, quando

affirmat

Origenes hic:
Non enim corporis fragmentum imaginem Dei continet.
Aug. lib. 3. de Gen. ad litterã,
Non corporeis lineamentis, sed quadam forme intelligibili mētē illuminati.

affirmat nullibi nostræ animæ immortalitatem splendidius in veteri testamento haberi, quàm in lege Mosis. Sed & Plato in Phedone animam nostram simillè Deo fecit, quòd immortalis sit. Sed age discutiamus, & hæc, nam & sententiæ huic illud obstare manifestè videtur, quoniam cælestia corpora similitè ad imaginem Dei facta dici possent. immortalia enim sunt, & indissolubilia, vel Dei voluntate, ut Plato, & sectatores eius voluerunt, vel etiam natura, ut Peripatetici.

Alios ergo videas, qui in eo sitam esse imaginem hanc existimant, quòd ad instar Dei omnia viuificantis, fouentis, mouentis, & gubernantis nostra anima in suo corpore vbique tota vigeat, totum viuificet, moueat, atque prohibitu moderetur, nec sit in maioribus corporis membris, maior, aut in minoribus minor, sed in minimis maximisque; penitus tota, & proinde magno pere Deo similis: & sic fermè D. Ambro. in libro de dignitate conditionis humanæ excurrit; quamuis & alia nonnulla addat, quæ si nunc afferam, nullius erit frugis. Sed similitè animæ eorum animalium, quæ perfecta dicuntur, imagines Dei dici possent: in toto enim corpore, ac in singulis membris totæ sunt, non in maioribus maiores, nec in minoribus minores: inextensa enim sunt. et ad hæc, sua earum corpora viuificant, mouent, & moderantur. Rursum, argumentor ab opposito. Cum Intelligentia quæ conuertit orbem, nec tota in toto orbe sit, nec tota in quauis orbis parte, sed in certa quadam ac determinata, hoc est, in dextera quæ Oriens est, quomodo Peripateticis visum est, similis Deo, & eius imago dici non possit.

Sunt postremò alij, qui in eo hanc imaginem statuunt, quòd omnibus animantibus homo dominatur, & principatum inter sensiles creaturas teneat, Angeliq; ei administrant, Heb. 1. & ita D. Ioan. Chryso. Greg. Nyssenus, Theodoretusq; sentiunt, & qui hos omnes edocuit Origenes, ut est videre in Cathena. Psal. 8. & Plato in Phedone, animam Deo similem statuit, quòd corpori præest, ac dominatur. Sed si verum amamus, potestas hæc principandi ac dominandi animalibus, non illa est Dei imago, quã quærimus; sed eius proprietatis quædam quæ illam consequitur, sicut & Dei dominiũ, ac principatus, non ipse Deus est (licet Terministæ hoc non abnuerent) sed eius tanquam proprietatis, aut, ut loquuntur alij, habitudo inter ipsum possidentem & possessas creaturas: quamobrem & per suum actum definiti potestas solet. Amplius, & ius dominandi corpori ad motum, brutis similitè conuenit, quãquam dominari corporis perturbationibus solus homo possit: non ergo illud dominium imago Dei propriè est. Huic igitur, & alijs id genus animæ proprietatibus, quibus assimilari Deo videmur, nomē, vimq; imaginis interdum Patres attribuerunt, quod perspicere quosdam quidem earum illum inferre & comprehendere ac ab ea tanquam riuiolos à fonte emanare: quemadmodum est hoc ipsum ius de quo loquimur, quosdam vero veluti eius esse isagogicas, & præparatorias, sicuti illæ sunt, quas D. Ambro. asserbat. Proinde statuamus cum D. Aug. lib. 14. de Trinit. c. 8. cumq; insignioribus Theologis, id præcipuè esse Dei imaginem in nobis quod in anima nostra habetur præstantius, atque sublimius, id vero est intellectus, qui & mens quæ venit de foris, qua homo disiungitur à belluis, &

ex qua

Examinatur opiniones.

Exponitur cõmode parres.

Origenes autē qui ad imaginē Dei factus est interior homo noster est. inuisibilis incorporealis incorruptus atque immortalis & c.

ex qua totus est æstimandus: est enim id vnumquodque quod in eo potissimum est. 9. Ethic. Nam & Plato, qui quoad potuit nostram animam similem Deo fecit, denique in 2. Alcibiadis nihil in ea diuinius esse dixit, quam quod scit, & intelligit: imago enim cum sit, non vulgaris aliqua, & quævis similitudo, sed ea quæ expressiua, representatiuaque speciei, siue naturæ eius est, cuius imago dicitur, vtque ab eo educata & exemplata: inde homo ad Dei imaginem est, & ab eo ita formatus fuit, vt mente præditus & insignitus esset: est. n. Deus natura intellectualis, aut potius Princeps quidam & summus intellectus, sicq; in præstantissimo rerum ordine (hoc est, quo nullus excelsior sublimiorq; est) collocaretur. Quamobrem & sequenti cap. ab eo aia nostra scribitur inspirata; & Iob. 32. vocatur *Inspiratio Dei*, Hebraicè autem *Flatus Dei*, vt videlicet intelligamus hanc ita ab intimis Dei prodire, atque solet status è visceribus animalium egredi. intima verò illa non intelligas Dei substantiam, atque adeò vt anima de substantia Dei sit: hoc enim prorsus impossibile est, cum simplicissima sit, ac impartibilis, sed Scripturam sic nobis exposuisse, summum illum intellectualitatis gradum quo Deus formaliter viuunt, & cui nullus in viuentibus gradus alius inuenitur æqualis, in quo anima, cum sit per mentem cõstituta, inspirata & sufflata, metaphora satis illustri prodijisse ex intimis Dei dicitur.

Nec obstat primum, quòd Angeli hac ratione exactiorem Dei imaginem natura referunt quàm homines: hoc enim nos vltro damus, quanquam abnuerit iam dudum Theodoretus quòd in Scripturis hoc non legatur, quasi Scripturæ disertè omnia nobis exponant, & non etiam collatione & ratiocinatione ex illis permulta viri docti ac excellenti ingenio præditi eruant quemadmodum D. Greg. Papæ hoc ex illis Ezechielis cap. 28. verbis feliciter eruit. *Tu signaculum similitudinis plenus sapientia perfectus decore*, quæ de Lucifero dicta fuisse intelligit, & nos similiter eruere ex illis non possumus, quæ Apoc. 6. & 22. habentur quibus locis Angeli, *Fratres*, & *conserui nostri* vocantur: est enim anima nostra inter formas quam simillima Angelis, cum, & simplex, hoc est, immaterialis, & subsistens sit, & intellectu prædita, ac denique in vno eodemque vltimo supernaturali fine cum illis conueniat: quod minimè esset nisi ad Dei imaginem illi quoque conditi fuissent. Et rursum, quasi cum quidpiam aliquorum esse dicatur, inde confestim sequatur id aliorum non esse, quod profectò falsum est. Deus enim in Scripturis sæpe vocatur, *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*. quid igitur, non est Deus aliorum? sed Paulus ad Romanos 3. ait. *An Iudeorum Deus tantum, nonne, & Gentium.* & vt Ioan. cap. 1. dicitur *Et vita erat lux hominum*, Origenes ait, non hominum dumtaxat, sed aliarum omnium rerum vita est. Proinde cum dictum est, Deum fecisse hominem ad sui imaginem, nedum non excluditur Angelus, quin etiam & multò magis hoc ipsum de eo intelligendum admonuit, cum sit homine natura maior excelsiorque. Denique D. Dionysius Areopagita vir Apostolicus, cap. 5. De diuinis nominibus: & Damascenus lib. 2. cap. 3. aduersus Theodoretum, & qui cum eo sentiunt stant, vt S. Thomam præteream, 1. q. 93. & Scholasticos reliquos in 1. dist. 3.

Non

Non est itaque diffidendum, Angelos præexcellentiore sublimioreque Dei imagine præditos homine esse. Nobilissimi enim intellectus sunt, ac Deo magis quàm homines propinquiore, atque adeò qui absolutæ Deitatis characteres euidentiores, & magis expressos habent: quamuis alia quadam ratione, ac minus præcipua secus sit, vt loco citato idem Sanctissimus Doctor subtiliter, & eruditè perpendit, & persequutus antea latius est Damascenus in libro de duabus in Christo voluntat. & oper. cap. 9. Nec tamen inde sequitur, vt homo dici eorum imago possit: non enim ex eis, sed ex Deo, quemadmodum & illi omnes expressus, atque deductus initio fuit: imago enim quasi imitatio dicta est, & exemplaris correlatiuum est.

Rursum, nec illud obstat, quòd D. Epiphano, nonnullisque Theologis factessere negocium pridem visum est, hominem eiusmodi intellectu esse ornatum, qui umbra Intelligentiæ à Philosophis vocatur, imperfecto videlicet, ac magnopere tenui, & qui ab intellectu & natura Dei in infinitum ferme secedat: & sicut D. Dionysius loco citato ait, rationalis potius sit quàm intellectualis. Et ad hæc, mens in eo substantia non sit, sed animæ rationalis facultas quædam, & vis (modò sequamur S. Tho.) & id genus alia quæ afferri possunt. Hæc enim euincunt hominem non referre naturam Dei exactè, & vt dicitur ad viuum: quod omnes fatentur. Ps. 78. *Domine, quis similis tibi?* & alibi: *Quis similis erit Deo in filiis Dei?* Esaiæ 40. *Et cui similem fecistis eum?* Solus Dei Filius eius imago perfecta & exacta est, inque illius eadem numero natura: non tamen tollunt, quin anima nostra, quanquam alterius est naturæ, vt obscurè ac veluti eminus illum repræsentet, similisq; ei quadantenus sit, & imago eius dici possit. Sunt enim imaginum aliæ alijs perfectiores, imperfectioresq; & æqualitas de ratione imaginis absolutè non est. sed eius dumtaxat quæ perfecta est, & suis omnibus numeris absolutæ: hoc verò perinde est, ac si cum eodem Theodoro Dialogo secundo diceremus, non esse de ratione imaginis, vt ea omnia habeat, quæ habet archetypum exemplar. Sunt enim permultæ inanimæ, & rationis expertes, & quæ corde, iecore, & intestinis carent. ad hæc, non loquuntur, non audiunt, non incedunt: quanquam ergo adsint nobis characteres Dei aliquot euidentes, & expressi, non adsunt tamen ad vnum omnes. homo enim esset Deus, & proinde quis admirabitur, si homo creatus est, compositus, circumscriptus mortalis, & Deus increatus simplex incircumscriptus & immortalis? quanquam de anima, per quam tanquam per prolepsim homines Dei imagines dicuntur, hæc omnia affirmanda non sunt. Denique Hugo super Genesim, & S. Thomas in prima parte adnotarunt, non hic vocari hominem simpliciter Dei imaginem, sed *Ad imaginem*, quod præpositio *Ad*, significet accessum quendam, aut etiam conatum ad illam: ideoque permultum inter exemplatum, & prototypum interesse. Lusitanus interpres similiter obseruat, Hebræis vocem *Cellem*, quam imaginem plerique omnes vertunt, non significare exactam & illustrem similitudinem, sed perexiguam, & obscuram, qualem nimirum efficit umbra. & verba hæc ita Latine reddit,

Faciamus

D. Grego. Nazianze. in sermone de Natura dicit, Vitam quæ Deus in Adamum immisit fuisse rationale animam quam scripturam imaginem Dei appellauit.

Rupertus Abbas: Multis rationibus modis imago dicitur esse enim imago hominis, aut equi pictura in pariete, vel similitudo in ligno, vel lapide &c.

Hugonis verba sunt ad imaginem, quia non est ei usque, quæ quæ similis &c.

Faciamus hominem in umbra nostra, secundum similitudinem nostram: vultq; secundam particulam ac vocem *Demuth*, quæ perspicua est, interpretem esse ac manifestatiuam prioris, nimirum *Celem*, quæ obscurior est: quæ certe probabiliter dicta sunt: sic enim D. Hierony. in Esaiam cap. 19. vsu venire sanctis litteris docet, obscuriora verba additis clarioribus euestigio illustrare. Vbi videmus, quo nam pacto mens nostra Dei intellectum repræsentat, videlicet quomodo umbra corpus: atque adeo intelligimus nos perueniem & perexiguam Dei imaginem (umbratilem nimirum) habere, si videlicet cum eo conferamur.

Quo homo perfecta aut imperfecta Dei imago sit.

Verum non conferunt nos Scripturæ, & Patres cum Deo, sed cum cæteris animantibus, in quibus, cum nulla sit mens nulla intelligentia, nulla est Dei imago reuera est. Aliud ergo, est hominem Deo comparare, aliud verò sensilibus creaturis reliquis: & quidem Deo comparatus in eius ordine est hoc est, in intellectu, ac omnium supremo, sed ita ut eminus & procul in immensum à perfectione diuinæ mentis abeat, ut proinde eius imago imperfectissima sit, & uti dicebamus, umbratilis: At verò comparatus sensilibus creaturis, tantum illis eminet, ut licet Iouis, plena omnia sint, & Iupiter sit quodcunque vides, quodcunque mouetur (etenim quædam esse, aliæ esse & viuere denique nonnullæ esse, viuere & percipere (quæ Dei perfectiones esse) videntur, participant. 1. Cæli 100.) quia tamen hæc omnia ad ipsum veluti genus Dei existimantur spectare, solusq; homo eius præterea particeps est, quod videtur ad eius veluti speciem pertinere, nempe intellectus, ut sæpe dixi, ea propter solus ad eius imaginem, & similitudinem creatus fuisse, & solus cuiuscunque boni particeps dicitur, Nec enim ab esse, viuere sentire, & intelligere gradus & ordo alius bonorum reperitur: est. n. postremus horum gradus species veluti specialissima priorum graduum, (ut dicebam) & qui eos omnes cõplectitur. At verò entia reliqua (quinimo homo ipse quoque secundum alias eius partes, & perfectiones) per modum vestigij Deum referre dicuntur, vel si extendere malueritis imaginis nomen ad quamuis similitudinem (sicuti extendisse interdum patres nonnullos videmus, Dionysium cum primis, qui de Diuinis nominibus cap. 4. Solem, sequutus Platonem, appellauit euidentem Dei imaginem, quod sese videlicet rebus omnibus aperiat ac impartiat) imperfectissimæ profecto, & verè umbratiles Dei imagines erunt, & homo earum comparatione perfecta. & expressa ac ita interpretandum puto Raymundum in sua Theologia naturali titulo 121. cum hominem vocat Dei imaginem totam, & cõpletam: sunt enim hæc Doctorum hominum formulæ ac sententiæ commodè, & cum sale (ut dicitur) capiendæ. Vnde D. Ambro. in caput 22. Lucæ scribens, ita consultius ait, *Solus Christus est plena imago Dei propter expressam in se paternæ claritudinis unitatem.*

Cæterum scriptores, qui hoc argumento Plutarcum, Galenum, Lactantiumque & si qui sunt alij qui brutis tenuem quandam rationem inesse dixerunt, manifestè se refellere arbitrantur: quoniam nulla afferri ratio potest. cur homo animalium constitutus dominus fuerit, nisi quia ratione ac mente solus præditus est; viderint num illud aduersarij eludere ita possint. Hominem

minem quidem non fuisse cæteris animalibus præfectum, qui solus anima rationali ac mente præditus sit, sed quia hanc insigniorem præ reliquis habuit, sed Philosophos hos, & ad hæc Pythagoram, Platonem, & alios permultos, qui easdem esse omnium animalium animas putant, refellere nunc pluribus opus non est, quod in expositione tertij capitij oportunissimus sese locus nobis daturus sit de his opinionibus fufius differendi, cum dicitur. *Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, &c.*

LECTIO XXVII.

Atenter (ni fallor) ostendimus anima rationali, siue etiam ma uultis mente, quæ animæ nostræ suprema portio est, & quæ sensibiles reliquæ creaturæ carent, & proinde eis omnibus antecellimus, esse nos ad Dei imaginem: quod Eusebius in Cathena Psal. 8. & D. quoque Greg. Nazianzenus in sermone de Natali, docent: ex quo illud quoque disertè sequitur, eate nus imagines eius cum primis nos esse, quatenus vnus est: sic enim summa mens est siue summè intellectiuus, aut etiam summus intellectus: quod & verba illa non obscurè nobis exponunt. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*: nec enim dixit, *Meam* Patris, aut etiam *Tuam* filij uti D. Aug. rectè perpendit, sed *Nostram*, hoc est, nobis omnibus communem, & proinde qui nos in eo præcipuè repræsentet, in quo vnum sumus, videlicet in natura intellectiua. Verum, quia in anima nostra potentia distinguuntur ab essentia, etiam à longè hæc declarat esse aliquam in Deo distinctionem, de qua re Scotus in 2. d. 16. & 24. excurrit. & Græci quidem Patres hac imagine in nobis quanquam vario ac diuerso modo assignata fermè subsisterunt, progressiueque vterius non sunt.

D. Ambrosius verò in lib. de dignitate conditionis humanæ, Diuusque Aug. in lib. de Trinitate, super Genesim, & alibi non præterea Dei imagines esse existimarunt nedum modo nunc à me assignato, qui sanè obscurissimus est, sed hoc quoque disertè ac patenti, quatenus videlicet trinus personis est. Quorum Theologiam Latini posteriores magno consensu iam pridem approbauerunt, plenisque vlnis amplexati sunt. Dixeruntque tres Dei personas repræsentari, exprimi que (exiliter tamen, & obscurè) tribus mentis nostræ partibus. Intellectu, memoria, & voluntate: *Hæc enim tria non sunt tres vite* (inquit D. Aug. lib. decimo de Trinitate ca. 11. *(Sed una vita, non sunt tres mentes, sed una mens, unaque essentia.* Vbi rursus inuicem, correspondere, & equalis esse ambitus ac progressus omnes inde ostendit, quod à singulis capiantur singulæ, & omnes. Memini (inquit) me habere memoriam, & intelligentiã, & volutatè, & intelligo me intelligere & velle, & meminisse, & volo me intelligere ac meminisse. Ad hæc totã memoriã, intelligentiã, & volutatè simul intelligo simul volo, simulq; memini, & ita de singulis seorsum latè (ut solet) & copiosè periclitatur. Proinde, inquit, singula singulas, & omnes, ac totas capit. nec satis discernit memoriã à reminiscentiã, quod nihilominus & Arist. ac Themistius in libris de memoria, &

reminiscentia in calce, & ex recetioribus Leonicus, vir doctissimus, sub initium eiusdem libri discernunt, & diligenter explicant, ac preterea causas afferunt cur tardi homines bene meminerint, acuti vero, & praeclaro ingenio praediti bene reminiscantur. Illa igitur, & id genus permulta D. Aug. vir subtilissimus meditatus, primus in theatrum protulit, quae a Magistro 1. d. 3. & 2. d. 16. afferuntur, & ab interpretibus explicantur: quae sicut sobrijs & pijs ingenijs peruia esse solent, ita emunctae naris, praesertim autem Philosophorum doctrinis excellenter imbutis, obscura, & quae graua negocia exhibent.

Quamobrem videas eos percunctari, argumentisq; vtrinque adductis in dubium reuocare, num facultates & ab essentia animae, & inter se quoque; re ipsa secretae sint, an vero ratione duntaxat & officio. & S. Thomae affirmatiua probator visa est, easque esse qualitates docet, atque adeo accidentia, congenita tamen, & ab essentia naturali effluxione emanantia, quod earum actus intelligere, meminisse, & velle, accidentia sint: & proinde oportere, ut facultates similiter accidentia sint. Arist. enim docuit potentiam in genere eius actus esse, quem nimirum primo, & per se respicit. Quare axioma Thomistarum est, Nullam substantiam quae creata fuerit, posse immediatum principium operationis esse, atque adeo solius Dei operationem esse substantiam: & ita confirmat. 1. q. 77. & alibi, quae tamen omnia Scotus 2. d. 16. q. 1. Aureolus Adam, & alij permultis argumentis vellicant, & oppugnant, vti apud Capreolum 1. d. 3. videre est.

Rursum S. Tho. vnam & eandem esse rem affirmat intellectum & memoriam: quae tamen geminam habent nomenclaturam a duplici quo fungitur munere. Intelligit enim, & praeterea seruat species & intellectiones: sed & nonnulli haec rursum repudiant.

Tertio, complures huius functionem faciunt intellectus functioni anteriorem, alij posteriorem; alij quadantenus priorem, nimirum, ut sui retentiua est, & forte etiam Dei, ac primorum principiorum; aliqua vero ex parte posteriorem, videlicet si eam comparaueris alijs obiectis.

Quarto, mira est controuersia, an intellectus intelligendo proferat verbum, tum a se, tum vero ab actu intelligendi seiunctum: de qua re et iuniores Philosophi acutissime in 3. de Anima disputant. Quinto, nobilis est disputatio, num Trinitatis imago in his facultatibus, vel in earum functionibus & actibus splendidior effulgeat: quod D. Aug. interdum actibus, alias vero facultatibus eandem adscripsit. Nam 14. de Trinitate ita ait, *Mens meminit sui, intelligit se, & diligit se: hoc si cernimus, Trinitatem cernimus.* Vbi vides commemorare actus, At vero ibidem cap. 8. hoc quoque ait, *Loquimur ipso mens imago Dei est, quo capax eius est, eiusque particeps esse potest:* & hic vides afferri potestias, quae diaphonia ita committere conciliari solet, ut potentiae eminus, actus vero praesertim qui in Deum tanquam in obiectum feruntur, cominus Deum representent, ut essentia animae sit rude quoddam & impolitum Dei simulachrum, potentiae seu manutis facultates aliquanto expressius & politius, actus vero in obiectum Deum exactissime, & quod ad viuum (ut dicitur) eum representent. Nam & Philosophi cum intelligerent vnumquodque esse pro sua operatione, & actum primum propter secundum; animae essentiam similem fecerunt

erunt radici, facultates culmis, actus denique; spicis & granis. Ioan. tamen Baconitanus 1. d. 3. q. 3. contendit teneri posse imaginem hanc, nec in potentijs, nec in actibus esse sitam, sed in ipsa animae essentia, ut sui ipsius intellectiua, utque; intellecta est, atque; a se amata. Rursum Thom. de Argentina in 2. d. 16. tantum tribuit affectiuae nostrae mentis parti, ut velit magna ex parte clarius perfectiorque; modo in eius actibus Dei imaginem emicare, quam in actibus cognoscitiuae. Et scribuntur haec tanquam problemata, non tanquam dogmata; neque; ut in quibus non maneat vniciuique; iudicium solutum, quoniam nos Haeretici homines traducunt, atque; et calumniantur: sed & examinantur duntaxat in scholis, ac intra hos parietes includuntur in quibus non imperita plebs, & indocti leuesque; homines conueniunt, sed viri eruditi & graues, qui nec rationes horrent, nec verum accusant, nec splendidum illud & compositum dicendi genus tantopere expetunt, ut eo non multo magis praefertant voces masculas, & armatas oratione, qua cum primis acutissimi & eminentissimi viri Theologiam iam pridem litterarum monumentis magna consensione, & temporum praescriptione consignauerunt, & nos qui eis suffecti sumus, vti solemus, licet Haeretici homines impostores, & Grammatici quidam qui seuerioribus disciplinis aut nullam, aut certe exiguam operam impenderunt, non modo nos irrident, (veteri videlicet, nebulae, atque; qui quilibet) sed pro concionibus apud promiscuam multitudinem est suggestu traducunt, ac tanquam de indice quodlibet. rationes & verum, non modo tanquam ineptos titulos & barbaros chachinis excipiunt & enumerant, verum etiam nostrates Theologos magnopere inter se esse discordes pronuntiant, videlicet non minus atque; illi inter se sint, quorum quot capita, tot sententiae, & a nostris propterea saepe admonentur & reprehenduntur. Sed alterius est generis nostra ab illorum discordia Auditores, nos in dogmatibus fidei, in doctrina Ecclesiae, in Sanctorum patrum consensione, in explicandis sanctis Scripturis magna animi demissione, & aequabilitate consentimus, id ipsum dicimus omnes, & non sunt in nobis schismata; de rebus interdum disceptamus, quae vel appendices sunt, ac nodum per Ecclesiam definitae, vel certe extraneae, ac longe posita a dogmatibus, aut postremo quae vel vno, vel alio modo sese habeant, nihil vel impietatis vel scandali ad religionem profluat. At Haeretici de praecipuis Christianae religionis capitibus non modo a nobis, sed inter se quoque longe lateque; dissentiunt unde fide nouam, religionem falsam, altare diuersum, contrariosque; ritus pro sui cerebri figmentis, rixis, contentionibus, sectis, & denique odio implacabili ferme quotidie omnes moliantur. Sed eo reuertor unde digressus sum, ac nemo expectet, ut quae proposuimus problemata, in praesenti excutiam: si enim pro dignitate ea nunc tractare deliberarem operis esset immensum ac minimè necessarium, quamobrem illis suo loco relictis, Scripturae huic quae putum, ac putum verbum Dei est, constantem inhaereamus hominem esse praeter ceteris cunctis sensilibus animantibus Dei imaginem, videlicet quod mente solus praeditus sit: sic enim & arbitrij liberi est, suarumque; actionum (qua nimirum homo est) Dominus, in qua re augustam Dei maiestatem magnopere representat, sicut & in condendis legibus, in prouidentia, & cura quam multorum habet, quod Gennadius animaduertit, inque eo, quod cum incom-

Contra Catholicorum calumniatores.

Sic profectus Marcus Varro docet apud D. Aug. de ciuit. Dei. lib. 6. cap. 5.

D. Greg. Nyss. Quia verò bonorum ipsorum multa paratur esse cōgestio, q̄ non possit numero facile comprehendī: idcirco generali quadam voce vniuersa Scriptura completens significare curauit, cū ad imaginem Dei factum hominem reulit: & qualem n. est hoc, ac si diceret humanā naturam oīs boni factū esse participem.

Expedi hic Glossa ita scribentem audire.

Nec improbandus est, si quis dixerit, imaginem Dei ad quam creauit hominem, illud humanæ ius esse quo p̄p̄ssimū sit ad beneficiendum oīs veluti Deus q̄ animalia bruta non habeat, &c.

Cōuers. hæc, cū his que Biel, ex Cham. 1. d. 3.

prehensibili, imperscrutabiliq; corde est, tum verò in momento temporis infinita percurrat, cogitet, fingat, ac moliat, alijsque permultis in rebus: quos omnes enumerare longior essem q̄ postulat ratio; cū primis verò, q̄ felicitatis, qua Deus natura potitur, particeps esse potest. Ille enim intelligit se, amat se, homo mente Deum intelligere potest, potest amare, & frui. an non hic vides, quæso, expressam Dei imaginem? sed non adhuc exactā, & suis omnibus numeris absolutam. Est enim exacta tunc quando actu intelligit, amatq; Deum, ac eo plenè fruitur. Hanc verò dum hanc vitam viuimus desideramus quidem, & expectamus, sed tamen nō nisi à longè salutamus, ac per transenam, & obscure eius nonnihil assequimur: sed in patria cum cognoscam, sicuti & cognitus sum, hoc est, nō per speculum in enigmate, sed facie ad faciem, & vnum cum prototypo efficiar, sanè perfectissimam absolutissimamq; nanciscar. Et hæc mihi probabiliora, solidiora que esse præ omnibus videntur, quæ de imagine afferuntur, quæ nobis natura inest, quæve propterea nobis omnibus communis est, & qua Opificem, vt vnus est, inuestigare, ac vt trinus (cum fide perfusi sumus) eius rememorari possumus. Si quidem & ad dignoscendam Dei vnitatem, eiusq; rememorandam Trinitatem, imago hæc nobis suppetias non vulgares affert; quas planè, nec ita facile, nec ita patenter consequi quisquam à solo Trinitatis vestigio potest. Quod planè siue fuerit modus, species, & ordo, sicut super Genesim D. Aug. existimat; siue quod constat, quod cōgruit, quod discernit, vt idem in lib. 83. Quæstionum docet; siue numerus, pondus, & mensura, quod Auctor Sap. 11. significare videtur; siue substantia, species, & virtus, ceu arbitratu Glossa super Psal. 91. siue vnitas, veritas, & bonitas, quod Bernardus alicubi vult; siue bonificans, bonificabile, & bonificare, vt loquitur Cusanus lib. 1. Excitationum; vel denique quod visum est D. Dionysio de cœlesti Hierarchia cap. 12. & mihi magnopere probatur, esse virtus, & operatio nihil ad præsentē perscrutationem pertinet. Sed vt in his vestigijs partibus vtcunq; Trinitatis diuinarum personarum illi admonentur, qui & fide perfusi, & de ea rectè instituti antea fuerint; ita tanquam imagine, hoc est, longè propius, & felicius, cū respexerint animæ nostræ proprietates & functiones, eam contemplari poterunt; exactissimè verò, vt perspexerint Christum naturalem Dei imaginē. Quare & Philippo roganti, vt Patrē ostēderet, ita hic respondit, *Qui videt me, videt & Patrem meum*, Ioan. 14. & purat Rupertus Abbas in hæc Dñi verba scribens, ideo quoq; illū à Paulo ad Heb. 1. vocari, *Figuram substantiæ Dei*, quia sic Deus per Filium cognoscitur, atq; solet quæuis substantia ex sua cōspecta figura cognosci. Vnde & Ioā. 10. ipse rursus ait, *Per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet*. Hæc igitur, vt dicebam, in tanta sententiæ varietate, mihi magis cōsentanea & Scripturis, & Patribus quos libentissimè sequor, in huius imaginis perscrutatione vñr. Quāquā non abnuo hominē, qua est minor quidā Mundus Dei quoq; imaginē & simulacrū, quō vnus est, & modis oīs perfectissimus, dici posse: quā rē, quia eruditissimi viri Ep̄s Naclārus, & Gulielmus Hamerus in suis cōmētarijs accuratissimè persequūtur, ego nūc latius nō explicabo. Sed hoc vnū dūtaxat p̄ obiectione

ne

ne amolieda, q̄ aduersus illos afferri à iunioribus Philosophis possit, ac p̄ illorū stabilienda sn̄a non præteribo, quoniam & si Arist. 8. Phys. 10. & Galenus lib. 3. de vilit partium quoduis animal arbitrati sint rectè paruum mundum posse nuncupari, quod se ipsum videlicet moueat, consulti nihilominus faterentur nomenclaturam hanc exactius veriusque homini conuenire quàm reliquis quod præterea complectatur, contineatque omnes rerum gradus quos tamen illa minimè complectuntur.

Transibo igitur nunc ad alteram imaginem explicandam, hoc est, ad illam quam regeneratione, & Spiritus sancti inhabitatione acquirimus, quæ vnà cum sit, haud profectò re & essentia, sed officio, sed aggregatione, ac ligamento, iustitia, sanctitasq; nuncupatur, cū tamen & gratiam, quam ab effectu gratum facientem vocant, & omnium virtutum chorum contineat earum præsertim quæ Deiformes à patribus appellantur, & meliora charismata. 1. Cor. 12. fidem, spem, charitatē, quarum uis & præcipuum ornatum charitas est. 1. Cor. 13. Hanc habuisse Adamum ante lapsum Prisci in signiores magna cōsensione docent, Cyrillus lib. 1. super Ioan. cap. 15. & lib. 2. cap. 3. & 9. Damascenus lib. 2. D. Hieronymus in Epistola ad Damasum, vbi adolescentis prodigi paradigma interpretatur: Victorinus lib. 1. eius disputationis quam contra Arium scripsit Eucherius Lugdunensis Episcopus hoc loco, vt DD. Ambrosiū, & Aug. præteream, quod eorum verba recenseantur à Magistro in 2. d. 29. vt minimè mirum sit si decedētib; in peccato originali pœna sit, (& vt sentio magnopere quoque grauis) proscribi à cœlesti beatitudine, ad quam in Adamo per gratiam & charitatem aptati, preparatiq; fuerant, & ad illam petendam ius obtinuerant, quod tamen ei qui in puris naturalibus decederet, & si pœna quadantenus esset (nempe quod nolita, & quod natura quæ capax huius boni est, (eminus quanquā bono hoc frustraretur) aliorum tamen comparatione, aut nulla, aut profectò mitissima esset. Quāobrē & Synodus Tridentina Sess. 5. Canone 1. & 2. in eos anathema pronunciat, qui ita sentiunt vt cum Adamus Dei mandatum in Paradiso præteriuisset, non sibi pariter ac nobis sanctitatē & iustitiam, in qua constitutus fuerat, confestim amiserit. Quam profectò probabilissimum est habuisse eximiam & præcellentem, sed quæ tamen Christi sanctitatem neutiquam exæquauerit, ac neque beatæ Virginis (vt arbitror) puritatem: Alioqui & huius puritate maior possit sub Deo intelligi, quod veruntamen D. Anselmus inficiatur.

Verum non satis in aperto est, num Opifex imaginem hanc indiderit Adamo, cū eum formaret, proferretque in lucem, an aliquanto postea. & visum quidē pluribus scholasticis est, ipsiq; cum primis Magistro. 2. d. 24. Hugoni lib. 1. de Sacramentis parte 6. Alberto Magno. 2. d. 24. Alexandro Alensi. 2. parte. q. 96. S. Bonauenturæ. 2. dist. 29. Adamum non fuisse in sui formatione hac insigni præcellentique imagine ornatum, sed aliquantò postea: quibus accedere Clemens Alexandrinus libro sexto. Stromaton videtur, cū Non fuisse factum perfectum in constitutione sui, ait, *Sed aptum ad virtutem suscipiendam*, quinimmo, & D. Paulus 1. Cor. 15. his in speciem sic attestatur, *Prius est, quod animale, deinde quod spirituale.*

Questio utrū Adamus creatus fuit in gratia.

At verò contraria sentètia, quæ sancti Thomæ est, mihi magnopere placet, cui quoque non modò argumenta permulta probabilissima patenter suffragantur, sed & veterum quoque Patrum perspicua testimonia quorù quædam Dionysius Carthusianus 2. d. 24. collegit. Quibus & D. Basilium addo, qui spiraculum vitæ, quod in Adamum spirauit Opifex, dum eum conderet, gratiam Spiritus sancti esse dixit per concomitantiam sanè, vt ego existimo: deinde quod scribitur Eccles. cap. 7. *Fecit Deus hominem re-ctum*: qui locus apertior erit, quàm vt eludi nostris figmentis facile possit, si recentiores interpretes consuluerimus. Etenim Robertus Stephanus, ac Tigurini ita vertunt, *Deprehendi quòd Deus Adamum probum considerit*. Vbi còditionem audis, & probitatem non est aut probus homo, & rectus coram Opifice Deo, nisi fuerit eius gratia & charitate cùprimis præditus: hæc enim vestis nuptialis animæ nostræ est. Nec de re-ctitudine, & probitate tantùm morali hîc sermo est, quò Héricus quodlibeto 6. (falsus profectò) arbitratus est: sed de ea, quæ diuina est, hoc est, qua Deo charior, ac eius diuinitatis magis ac magis in dies particeps efficeretur. sunt. n. habitus propter actus; & talenta donantur, vt negociatione augeantur. Matth. 25. Solam enim hanc probitatem Scripturæ appetunt, & iustitiam ac re-ctitudinem simpliciter appellant: proinde hanc in sui formatione, hoc est, cum primùm prodijt Adamus habuit. Est enim violenta & planè insulsa illorum glossa, qui spacium temporis quodam in formatione Adæ effluxisse volunt, quasi eius formatio ad instar fuerit adis cuiusdam vel turris, intra menses aliquot, aut etiam annos successiua structura. Ad hæc, condiderat Deus animantes omnes perfectos iuxta genus suum; arboresq; & herbas cum fructibus & seminibus; & hominem quem in vtrunque finem naturalem videlicet & supernaturalem, qui est, vt supremo, diuinoq; lumine illustratus, altius & exactius quàm ferat natura Deum intelligeret, vnumq; cum eo inesse intelligibili euaderet: (sit enim ex intellectu & intelligibili magis vnum quàm ex materia & forma,) & intelligendo amaret, amando possideret, possidendoque perenniter frueretur, absque gratia, hoc est, absque proxima immediatq; idoneitate & præparatione ad hæc ram præclara obeunda munera, & absque semine futuræ beatitudinis in lucem dedit? Deterioris ergo conditionis hac parte fuisset homo cæteris quibuscunque rebus. Porro autem quis hoc credat? Nam quod Clemens Alexandrinus loco citato subdidit, velle Deum, *nos ex nobis ipsis saluos fieri*, si eius gratiã excludit, Catholici minimè recipimus. Adde quod, & Angelos fuisse creatos in gratia probabile magnopere est, non quidè consummata, sicut fuit gratia animæ Christi, sed inchoata, & absque lumine gloriæ. Dominus. n. in Euangelio ait, Sathanam non stetisse in veritate. Hanc igitur ille habuit anteaquam peccaret. Nec me latet, dici à refractarijs nõnullis, illum quidem habuisse gratiam anteaquam caderet, sed non in creatione, sed postea; & rursum alios interpretari verbum habuisse pro cognouisse veritatè, vel saltè magna ex parte: Verùm figmenta sunt hæc, illepida & inepta: sic. n. lacera-re est Scripturas non interpretari. Rursum, D. Aug. lib. 12. de Ciui. Dei. c. 9. & de corr. & gratia, patenter aduersum illos stat. Etenim ait, *Erat Deus con-*
dens

dens in illis naturam, & largiens gratiam, & generatim loquitur, quamuis aliter sensisse de Genesi ad litteram videri potest, vbi Angelicam naturam fuisse primò creatam informem dicit: quod nihilominus potest commodà recipere intelligentiam, & q. 17. ad Orosiũ, eos fuisse creatos æquales, ait, (non natura opinor, sed gratia) quamuis & sic quoque sana intelligentia opus sit: vt si de similibus similiter iudicandum sit, hoc ipsum euenisse Adamo eorum còseruo & fratri, omnino pronunciare debeamus. Sed & Ludouicus Viues ante nos in libro citato de Ciuitate Dei, adnotauit, D. Hieronymum Augustino consentire, cum super Osee scribit, *Dæmones fuisse in magna pinguedine Spiritus sancti creatos*. Neque dicat iuuenis quispiam. Si hæc ita se habent, qui factum fuit, vt peccauerit Sathanas, cum Dei similitudinem appetijt? Et rursum, si Dei similitudinem Sathanas expetijt, quomodo hanc ipsam habuit ab Opifice, quando in lucem prodijt? Appetètia enim rei duntaxat est, quæ non habetur. Sed aliã, ac diuersam penitus Dei similitudinem expetijt ab hac ipsa quam habebat, quæ eius gratia erat; quã quoque consequutus fuisset, si tetisset, si tamen D. Anselmo credimus. Verùm spectant hæc ad cap. 14. Esaiæ, nec Doctores satis consentiunt in explicanda re hac, præsertim S. Tho. 1. q. 63. art. 3. & Scotus 2. d. 6. q. 1. à quibus Catherinus, Iacobus de Valentia, & alij quidam, diuersa penitus sentire existimantur. Postremò omnes fatentur, Adamum habuisse corpus egregiè còpactum, hoc est, præstantis temperaturæ, elegantissimumq; & quod imperio animæ citra laborem posset obedire, obsecundareque, quodq; morbos nullos, nullas molestias & erumnas nullave incommoda pati posset, non quidem intranea, aut qualitate, aut dispositione, quæadmodũ beatorũ corporibus à resurrectione continget, sed Dei præseruatione, ac dono illo animæ collato, quod iustitiam originalè Doctores à multis annis magna concordia nuncuparunt: quibus quoque rebus fructus ligni vitæ, addunt; de quo si comedisset magnas adeptus fuisset vtilitates. Quo præterea dono, & vim animæ internam, quam Paulus ad Romanos *Concupiscentiam*, Philo-phi verò *Concupiscibilem*, à sui nobiliori parte nuncupant, quòd altera eius pars (nempe irascibilis) huic perpetuò deseruat, & quam D. Aug. in 12. de Trinitate, *sensualitatem* à proprio munere (impellit enim ad sensilia) appellauit, rationi obsequentem habuit, ac citra vllam reluctantiã per omnia subiectam, & animam intellectuam, hoc est, Dei naturalem imaginem donis præstantissimarum virtutum, destitutam, dum formaretur accepit? Papè quàm hæc sunt indigna eximia Dei phylantropia, & sensilium omnium excellentissima creatura, cuius gratia & Mundum ille condiderat, & animalia, cæteraq; oia, quæ è nihilo fecerat tot donis locupletauerat, & quæ ad beatitudinem supernaturalem consequendam præcipuè formabat. Adde his, naturã facere semper de possibilibus quod melius est. 2. de Genera, 59. & 2. Cœli 34. cur non igitur, & Deus naturæ Auctor? Amplius & Plato in Timæo, Opificem vnicuiq; dedisse ait, quod optimum ei, & Vniuerso esset: atqui hoc homini erat optimum. Et sanè maiorem hæc rônè habuisset summus Opifex in ordine ad eius finem naturalem, quàm ad supernaturale, si idoneum illum & aptum effecisset, vt cum sensilibus rebus re-ctè

feliciterq; transigeret, ac minimè illi exhibuisset, vt cum eo, cuius imaginè gestabat, & cuius dumtaxat gratia creabatur, beatius viueret, & effusius lætaretur. Sed præstat D. Leonem Papam sic in sermone quodam loquentem audire, *Si creationis nostræ (inquit) intelligamus exordium, inuenimus hominè, ideo ad imaginem Dei conditum, vt imitator sui esset Auctoris.* Itaque vnã causam vides, cur Deus ad sui imaginem Adamum creauerit: quæ tamen sola non fuit; hæc verò est, vt eius imitator esset, nimirum quantum ad puritatem & sanctitatem. hoc verò quomodo absque gratia potuisset perficere? additq; confestim, *Et banc esse naturalem nostri generis dignitatem, si in nobis quasi in quodam speculo, diuinæ benignitatis forma resplendeat,* (gratiam vocat, opinor, naturalem nostri generis dignitatem, quòd cū natura Adamus eam acceperit, quare & creatione eam accepisse ait, ac vnã cum natura rãfundenda in posteros esset.) Porro autem, vt intelligas de gratia Sanctum hunc verba facere, audi, quæ illicò subdit: *Ad quam quotidie nos reparat gratia Saluatoris, dum quod cecidit in Adamo primo, erigitur in secundo.* Est autem extra controuersiam, gratiam Saluatoris reparare in nobis & erigere virtutes & sanctitatem; & has esse cum primis, quæ in Adamo ceciderunt. Vt igitur tanquam in epilogum redigam, quæ latius hucusque exposui, cū perspicuum sit primum hominem magis indignuissè Dei auxilio ad finem supernaturalem consequendum, quàm ad naturalem (longius. n. ab eo natura distabat. dedit autem ei Deus iustitiam originalem (vt ij quoque nobis assentiuntur) qua consequi finem naturalem feliciter posset: cõsentaneum quoque magis beneuolentiæ & amoris eius est, vt eidem sanctitatem quoque vnã cum hac munificentissimè quoq; contulerit. Amplius, Dominus in Euangelio dicit. *Qui non est mecum, contra me est.* & intelligitur in esse gratiæ. Adam contra Deum in sui formatione non fuit, veluti sumus nos, cū gignimur. ad Ephes. 4. cū illo igitur erat; creatus ergo in gratia & sanctitate fuit. Et animale in eo non nisi natura, non verò tempore spirituale antecessit: quod & beatæ ac intemeratæ Virgini contigisse eos dicere oportet, qui à labe peccati originalis præseruatam largiori Dei clementia sentiunt. Denique non inefficax est illud vulgatum Scholasticorū argumentum: etenim quærunt, si à sui formatione Adamus confestim è vita decessisset, hoc est, antequàm gratiam & sanctitatem acciperet, & antequàm perduellis efficeretur; quid cum eo factum fuisset? quòd, rogo, migrasset? ad superos, an ad inferos? Supplicia profectò non merebatur: ad cælestem beatitudinem nullus ei additus patuisset: (iustus enim & sanctus non erat) quid igitur relegatus fuisset in campos Elysios? Quamobrem, vt hæc refractarij euadant, ad sensum compositum, & diuisum, ad subiectum solum, & ad subiectum vnã cū forma confugiunt. sincerior igitur ac probabilior, (vt mihi profectò videtur) est S. Thomæ sententia, cui, & Durandus. 2. d. 20. & eruditissimi viri complures subscribunt.

Et hæc altera est imago; aut certè, si pressius dicendum est, hæc illa est similitudo Dei in hoie, quam Adamus, dum conderetur, eius liberalitate, & dilectione habuit. Quòd si roges, num hac sola, an Christi quoque præuisis meritis, quod in 3. lib. Sententiarum Scholastici tractant; Ioannè certè proferam

feram, qui cap. 1. sic de Christo Dño apertè pronunciat: *Gratia, & ueritas per Iesum Christum facta est.* Quamobrem & sunt Magistri quidam, qui vn̄ huic acceptam quoq; Angelorum gratiã ferunt. Et profectò quod dicit, *Facta est,* in præterito videlicet & quocunq; tpe Angelorum, & Adæ gratia in inuoluere & comprehendere v̄: vt eius sniã hic sit planus sensus, Nemi n̄ vnquam datum fuit, vt esset Deo gratus ac de illo rectè sentiret, nisi Iesu Christi meritis & largitate. Sed de hac re fortassè disseremus latius alibi. Nunc satis erit in telligere, Theologos summa sententiarum & animorum concordia docere Dei gratiã, qua in præsentem mundamur & sanctificamur nobis minimè aliter obuenire quàm à Christi meritis & sanguine, ad Ro. 3. Act. 4. Quòd si denuò quærat quispiã, in qua animæ facultate indiderit Deus Adæ suam hanc similitudinè, de qua loquimur: ego planè in ea sum sniã, vt si gratia gratum faciens à charitate re seiuncta sit (vt sanè grauiores rones suadent) infusa illa fuerit, ac sita in essentia animæ, quò etiã in nobis sita est; sed ita vt cõfertim & agminatim virtutes, & Spūs sancti dona quacunq; rone, hæc ab illis differant, eam tanquam Reginã in suam regiã ingredientè concomitentur ac facultates aĩe oēs emaculent, exornent, ditescant; fides & prudentia intellectū, charitas, spes & iustitia, voluntatem; irascibilem, fortitudo, temperantia, concupiscibilem, ac ita totus noster homo interior sanus in Sabbato, hoc est, Deo in eo quiescete efficiatur, ac eius naturæ cõsors, vt D. Petrus loquitur. At verò si à charitate gratia re nō differt, in voluntate cum primis hæc Dei imago, & in Adamo, & in nobis sita fuit. Itaq; virtutes has deiformes, & ornamenta omnia animæ Adæ tanquã vno falce, noie similitudinis Dei, complexus Moses nunc est: sicut nomine imaginis expressit animã mente præditã: vt si quid intersit hoc loco inter vtranq; vocem, vti cõiter existimant, nulla commodior expositio ea mihi esse videatur, q̄ quæ imaginis vocem intelligit in nobis mētē, qua creatione cõstamus; similitudinis autè dona Dei supernaturalia, quibus peccatores regeneramur, & nobis cõdonatur pcã, cõfortesq; diuinę naturæ efficimur, & cū primis gratiã iustificatē cui reuera accidit expurgare à peccatis, cū ei dūtaxat ac per se cõueniat gratū Deo facere illū cui inest, & iustū: Quæadmodū in Adamo, anteq̄ rueret, & in Angelis q̄ perfliterūt in obediētia videre nullo negotio possumus. Et cū Scriptura vno cõtextu, eadēq; oratione dicat, *Fecit Deus hoīem ad imaginē, & similitudinē suã,* nulla rō patit, vt Adamo intelligatur indita imago, cū formaretur, similitudo autè aliquãtò postea; præfertim aut, qm̄ & hanc illū habuisse anteq̄ caderet Synodus Tridētina patēter diffiniuit, licet nobis nūc ob pctm̄ meritò aliter cõtingat. Quãobrem D. Hier. in Ezech. c. 9. cū ad nos respexisset, priorè appellauit creationis, posteriorē recreationis. D. Paulus tñ similitudinē hãc aliqñ quoq; imaginē, sicut & nos fermè pmiscuè appellauimus, q̄ nimirū nãlis imago nãa mēs, videlicet mirã ex ea acqrat pulchritudinē, ac Deū lógè melius exprimat cū ea pdita est; & cū ea caret, turpis ac tâquã maculis ifecta vndiq; efficiat, sicut & D. Aug. lib. 14. de Ciuit. Dei, perpēdit: Quin̄ et eam esse existimãdum est, ex qua non modò pulchritudinē, sed animã, atq; vitã, vt ita dixerim illa ipsa nãa aĩa acquirat: vt p̄inde videas Maiores n̄os hãc ipsã quã & Spiritū

Escherius, Imago Dei anima peccatrix esse non desinit: ad Dei autem similitudinē, nisi anima sancta fuerit, non peruenit, &c.

sanctum.

Sanctum, & Gratiā, & Charitatem, & Donum per excellentiam Scripturæ interdum nūcupāt, vocasse quoq; animæ nostræ animam, & vitā videlicet D. Bernardum in sermone de vita, & quinque sensibus animæ, Diuum quæ Macharium hom. 3. & 32. & alibi crebrò, interprete Prospero Martinengo Monacho D. Iustinæ religioso cumprimis, & in vtraque lingua nobiliter docto. Nec dubito Patres quosdam imaginis vocem aliquando sic vsurpasse, præsertim autem D. Cyrillum in Dialogo ad Paladium, vbi & luculenter à S. Thoma stare videtur. sic enim ait, *Verum quod conditum est ineffabili virtute animabatur, donoque Spiritus statim ornabatur: non enim aliter diuinæ imaginis capaces sumus nos: porro vbi Deus opus suum ita ornauit, concessit illi in paradiso degere.* Hæc ille.

Sed illud quoque obseruandum magnopere est, non propterea cuiquā licere, hominem vocare Idolum, quod imago Dei sit; quemadmodum & Pontifex Adrianus in Epistola de imaginibus Tomo 2. Conciliorum (& rectè quidē iam pridē docuit, ac ex sententia B. Stephani Bostrorum Episcopi probauit: vox enim *Idolum*, & si tam latè Græcis pateat atque Latinis *Imago*, nihilominus communi Christianorum Oratione, ac veluti Senatus consulto ac decreto, tanquam prophana iam dudum cauetur, & in Ecclesia male semper audiuit: siquæ Diuo Paulo credimus. 1. Cor. 8. *Nihil in Mundo est, & vt D. Aug. tractatu primo super Ioannem ait, Non per verbum Dei factum est.* Et videant Iuuenes rem adnotatione dignam: vbi enim quinto *Dæmonia*: vt vel inde certiores effici possint, *Idola*, Græca pariter & nostrā legūt simulachra Dæmoniorum, quæ tanquam Dij essent latria colerent, & proinde falso & petulanter Ecclesiæ hostes calumniari Catholicos importasse in Ecclesiam Ethnicismum & Idololatriam, quia imagines Diuorum in tēplis, cū memoriæ & excitationis, tum honoris etiam causa erigimus, & veneramur: *Venerabiles enim imagines Christiani non appellant Deos, neque seruiunt eis vt dijs, neque spem salutis ponunt in eis, neque ab eis expectant iudicium futurum, sed ad memoriam, & recordationem primitiuorum eas venerantur.* De cons. d. 3. & sunt Patrum secundi Niceni Concilij verba. & licet quoque ille dignæ veneratione non essent, dignissimi tamen illi sunt, quorum sunt imagines, Christus nimirum Deiparæ, & Sancti, vt propter eos honore illas afficiamus. Accedit præterea, quod & dedicatione, sanctæ efficiuntur, & quod ad sanctitatem quam & docent, & ad quam iugiter excitant nos, crebrò adducunt, vt his quoque rationibus sint in Ecclesia constantissimè retinendæ. Nam & ipsa nostra rudis & crassa plebs imagines, non autem Idola (vnctione Spiritus sancti, & à sanctis Ecclesiæ pastoribus edocta) rectè semper vocauit, quod præterea Euthimius Ven. Pater in Panop. tit. 23. & Damascenus quoque ac denique secūda Synodus Nicena crebro admonuerunt. sed de imaginibus Viri eruditissimi recentiores permulti scripserunt, & qui omnem superant laudem, quantū eorum lectione sum consequutus, Conradus Bruno, & Alanus Cupo.

LECTIO

LECTIO XXVIII.

*P*raesit piscibus maris & volatilibus cali, & bestiis vniuersæ terræ, omniq; reptili quod mouetur in terra. Caietanus vertit, *Et subiugabunt in pisce maris, & volatili cali.* Robertus Stephanus, *Et dominantur in piscem maris, & in volucrem, & in iumentum, & in omnem terram, & omni reptili quod reptat.* Porro autem discrimen est inter Præsidere, Dominari, & subiugare: non enim quotquot præsident, dominantur: Episcopi profectò Ecclesiarū præsides sunt: (cum auctoritate enim præsunt) non sunt autem domini, si præsè vocem hanc capiamus. 1. Petri. 5. *Non dominantes in cleris.* 1. Cor. 4. *Sic nos existimet homo vti ministros Christi, &c.* & D. Bernardus in libris de consideratione, rem hanc latè persequitur. Rursum, maritus præfectus vxoris est, non autem dominus. Amplius, nec omnes qui sibi quidpiam subiiciunt, protinus eius efficiuntur domini: Tiranni enim vi, & armis, Vrbes, Prouincias, ac populos sibi longè lateque, si possunt, libenter subiiciunt, nec tamen domini protinus eorum efficiuntur, quibus potiti fuerint: & demum plures legitimi domini sunt qui non ea semper sibi subiugarunt quorum sunt domini. Etenim Rex, teste Auerr. 8. Ethi. cap. 10. voluntate populi constituitur: & habes Deut. 17. & 1. Regum. 8. & nihilominus legimus hic, *Præsit subiugabunt, dominantur*: quid hic, quæso, dicendum est? Existimo ego præferendum esse verbum, *Dominantur* maioris numeri, quod & plures sint qui ita verterint, & certum sit hominem sic animalibus præsidere, vt sit quoque natura eorum Dominus. Etenim & Scriptura euestigio hoc ipsum præsidere ita exponit, *Dominamini piscibus maris, &c.* Et lectio hæc illud etiam confestim perspicuum facit, Deum dixisse superius minori numero, *Faciamus hominem*, pro eo quod est, *Faciamus homines*, videlicet Idiotismo Hebræorum, ac per enalogem; quemadmodum, & reptile paulò antea pro reptilia, volucrem pro volucres, & piscem pro pisces. quod & alibi facere certum est: nam cap. 6. inferius, *Delebo*, ait, *Hominem quem creauit à facie terræ,* & Dauid Psal. 48. *Homo, cū in honore esset, &c.* neque enim Prophetæ his locis solum Adamum accusant, sed homines generatim omnes vt. & Theodore tus in primo Dialogo adnotauit & non defunt huius locutionis exempla etiā in nobilibus auctoribus. Nam Arist. in 1. de Hist. Animalium, *Pisces, Apem*, & id genus crebrò pro *Pisces, apesq;* capit, quamobrem, & aliquando commutata orationis formula, *Genus piscium*, ait, & etiam *Pisces*, & similiter *Apes*, & *Genus apum*, indiscriminatim videlicet ac promiscuè. Videmus igitur humanum genus in Opificis Dei proposito, antea quàm crearetur iugiter extitisse, ac in vno Adamo tanquam in stipite, aut potius tanquā in radice posteros omnes fuisse à Creatore cōplexos; vt proinde quicquid cū Adamo creatione donis, dominio, lege, comminatione, fœdere, & condemnatione transegit, totum transegisse nobiscum intelligi possit: vt si qui sint, qui inde faciant Imperatorem Mundi dominum, quod successerit Adamo, cui dictum fuit, *Præsit piscibus maris*, & quæ sequuntur. & Noe, cui Gen. 9. hæc eadem confirmata iteratò fuere rem parum stabiliant, & leuissimò

mo argumento nitantur. Ad vniuersos enim homines hæc Opificis verba spectant: quippe qui in Adamo creati ad Dei imaginem, & similitudinem, & rerum domini effecti fuimus, & liberi æqualiter omnes à culpa & miseria: quod profectò & Dauid Psal. 8. splendidè testatur; vt hac quoque ratio ne Paulus Rom. 5. dixerit, in Adamo omnes homines peccasse, nimirum quia vnum cum eo erant: & D. Cyprianus: *Quia non ieiunauimus, eiectionis sumus à Paradiso.* Porro autem quod visum est Origeni DD. Ioann. Chrysoft. Greg. Nysseno, Theodoroque particulam, *Et*, causaliter esse hoc loco capiendam, vt sit redditio causæ, ac expositio quomodo ad imaginem Dei simus, nempe, quia constituti cunctarum rerum Domini sumus superiori Schola fuit à nobis repudiatum, si verum tamen non per inclusionem mentis, quæ ipsissima Dei imago in nobis est de dominio verba fecerint. & proinde vulgator commentarius, qui in eius natua vi, hoc est, copulæ non autem arte acquisita, hoc est, causæ coniunctionem illâ capit, verior profectò est aut certè splendidior. Ius nanque nobis in bruta, inque terrâ, ab Opifice traditum, effectus est, aut etiam proprietas Dei imaginis quæ nobis inest, quemadmodum, & superius dicebamus.

Caietanus. Iam verò Caietanus sequutus suorum Rabbinorum iudicium (vt solet) dictum ob id fuisse, *Subiungabunt* existimat, vt intelligeremus vnum dumtaxat hominem non posse in seruitutem animalia redigere, sed totam hominum multitudinem: quem ego cõmentarium probare ideo non possum, quoniam subiugatio hæc (quam rectius dominium siue dominatum alij reddiderunt) nedum indulta multitudini fuit, sed singulis quoque nostris: quod vel inde (ni fallor) euincitur, quia singuli ad imaginem, & similitudinem Dei creati sumus, estque hic dominatus effectus imaginis, vt repetere sæpe cogor, & quilibet nostrum hoc titulo ius & potestatem in animalia omnia habet, quamobrem quod hic dicitur, *Et dominantur*, siue etiam vt hic Doctor mauult, *Et subiungabunt*, pro eo capiendum est, *Ius potestatemque habeant in usum omnem quem voluerint animalia capiendi*: actum enim pro potestate frequenter Scriptura ponit.

Caietanus. Rursum Caiet. etiã obseruat, ideo dici nunc. *In pisce maris, in volatili celorum*, quod hominum multitudo nusquam subactura sibi reuera sit omnes pisces, omnes volucres, omnesque terræ bestias, sed earum tantummodo nonnullas, indeterminatè nimirum. Atqui nunc quoque doctissimus Vir tacitè inficiatur capiendum esse verbum quod actum significat pro potestate, parum considerans quòd nec tota hominum multitudo simul possit, aquæ, aeris, terræque animalia ita sibi subijcere, vt si velit ea perimere ac prorsus extinguere valeat: sunt enim de integritate, ac venustate. Vniuersi, & non sustinet Dei prouidentia vt vel vna species integra exhauriatur, tantum abest vt simul omnes extingui, aut aboleri à quoque sinat, quod & Salomon Eccles. 3. perspicuè testatur ergo & tota hominum multitudo ius habet singula specierum indiuidua capiendi, illaque in quemcunque usum voluerit subiugandi, & singuli quoque homines titulo Dei imaginis hoc ipsum ius similiter habent: quamobrem sincerior, & verior omnino in telligentia est, vt fuerit explicatus actus pro potestate, quemadmodum di-

xi. Intereft autem permultum inter potestatem, & potestatis usum, siue exercitium, quemadmodum inter possibilitatem, & euentum: sunt enim singula, & omnia animalia corruptibilia, & proinde interire, & aboleri possunt: vt autem id eueniat, impossibile est. Neque his profectò obstat quod Psal. 8. dicitur, *Omnia subiecisti sub pedibus eius*: perinde enim verba hæc interpretanda sunt, atque illa quæ hic scribuntur: subiecit enim Adamo omnia, quoniam potestatem ei in omnia dedit: quare & ad Heb. 2. & ad Ephes. 1. & 1. Cor. 15. D. Paulus hæc ipsa Dauidis verba ad Christum Dominum transfert, qui videlicet potestatem in omnia planissimam & augustissimam à Patre obtinuit, cum tamen potestatis exercitium non sit hoc quoque tempore plenè ac in vniuersum consequutus: enim verò consequetur tunc, quando eius hostes omnes, peccatum, mors, Satanus ita ei subijcientur, vt scabellum pedum eius efficiantur.

Et creauit hominem ad imaginem & similitudinem suam. Hucusque æternum sanctæ Trinitatis consilium ac decretum decreando homine Moses enarrauit; nunc executionem sexta Mundi die factam pergit exponere aitque eundem Deum qui sic ab æterno diffinierat, semetipso nunc (non autem opera, ac ministerio Angelorum, ceu Plato, & Hebræorum Rabbinus quidam voluerunt) nobilissimum hoc animal effecisse. Et verbum, *Creauit*, in latiore significatione vsurpat pro eo nimirum quod est, Effecit: quanquam non desint, qui ob animam sic dictum putent, videlicet per synecdochem quod nos minimè repudiamus. *Ad imaginem Dei fecit illum*: Explicauimus supra copiosè & patenter hanc periodum: nonnulli patres tamen hic eleganter digrediuntur & hanc esse Euangelicam drachmam scribunt, quã perdidit quædam mulier, Lucæ 15. ob nimirum Regis similitudinem, effigiemque in ea cum inscriptione sculptam: de qua & Origenes Hom. 14. super Genesim, & D. Hier. in Epistola de duobus filiis, iam pridem eleganter disseruerunt. Habet autem emphasim pulcherrimam repetitio hæc, & videtur esse congeries quædam rhetorica, qua nedum ad præstantissimi huius beneficii iugem perennemque recordationem pulchrè ac suauiter excitamur, sed ad meditandam Adæ, & in eo omnium nostrum insignem & pudendam ingratitude, qui tanta Dei clementia & in nos largitate, abusi nequissimè sumus: in quem sanè scopum omnia Moses collimat Sapienter proinde huius præcellentis doni Adæ collati tam crebrò verba facit, vt videlicet eius recordationem cordibus nostris altius fortiusque imprimeret, quòd non cæteris brutis æqualem, non ad Angelorum, si quam habent effigiem, sed ad suimet imaginem nos Opifex effecerit: quare audis, *Ad imaginem, & similitudinem nostram*. & mox, *Ad imaginem, & similitudinem suam*. & euestigio, *Ad imaginem Dei fecit illum*. perinde profectò ac si hunc in modum peroraret, Non bruta, ò ceca pectora, sed nos homines tantummodo mente ac ratione insigniuit, ac proinde & arbitrij libertate, animæque immortalitate donauit, & Mundi Dños cõstituit. O beneficentissimū creatorē, Quibus omnibus quoque nobis exponit (nec sine dolore profectò) quam graue fuerit Adæ peccatum, Dei dicto non obtemperasse, & quam execrabile: solet enim eiusdem verbi anadiplosis, vehementem dicentis affectum

fectum significare, supprimit autem hoc postremo loco *Moses*, *Similitudinem*, vt indicaret (quantum consequi possum) se paulò antea vocem hanc non pro re diuersa ab imagine posuisse, sed pro nota explicante imaginis perfectionem, quemadmodum declarauimus.

Masculum, & feminam creauit eos, Virum videlicet & vxorem, & hæc est prima domus cōbinatio, sicut Arist. 1. Pol. & in Oeconomicis loquitur; & ad eandē fermē sententiā & verborum formulam qua hic *Moses* vsus est, vt pinde Aug. Steuchus li. 4. de Perenni Philosophia. cap. 20. Philosophū hūc *Mosis* alumnum fecerit. Porrò autem vnū dumtaxat marē, & vnā ex eo tantūm fœmellam creauit, cū tamen cæterorum animalium plura vtriusque sexus indiuidua effecisset, nec ex maribus fœminas: singulare. n. hoc esse nostro generi voluit. id verò quamobrem: nisi vt iugis perpetuaque cognatio & necessitudo inter homines esset, quippe qui ex vno prodirent omnes. Actorum 17. ff. de iustitia, & iure lege 11. ac propterea, & sese mutuo & ardentius quoque amarent, ac ad eandem consequendam beatitudinem genitos se esse omnes intelligerent. 1. Timoth. 2. nimirum ad quam *Adamus*, & *Eua* certo certius ab opifice Deo olim creati fuerant. Rursus, vnā tantūm coniugem vni viro Opifex iunxit, vt quid Reipublicæ, quid alendis liberis, quid vnitati ac paci domus magnopere expediret, patenter doceret: ægrè enim seruantur hæc, vbi vnus vir plures coniuges habet, sed sequenti capite de his cumulati.

Cæterum non desunt illustres Doctores (in quibus D. Ioan. Chrysof. est) qui velint hæc per anticipationem dici, qua non rarò Scripturæ vtuntur. Sed probabilior mihi eorum cōmentarius videtur, qui nullam hic anticipationem agnoscuunt, quin potius in sequenti capite esse anacephaleosim & repetitionem, qua enucleatius, & magis distinctè vtriusque formationem (maris scilicet & fœmelle) nobis exposita fuerit, quam summam hoc loco perstrinxerat. Ac profectò non modo contra Scripturas apertissimas vtriusque Testamenti sentiunt, qui alterius *Adami* creationem in sequenti capite exponi existimant, ab eo de quo nunc *Moses* verba facit, sed & contra rationem, contraque huius historię seriem, ac nonnisi somnia & indocta figmenta proferunt: vt proinde indignos esse existimē quos pluribus refellam, aut quorum rationem vllam Catholicus homo habeat. Est enim rationi consentaneum, vt sexta die absoluta fuerint omnia, vtque primū breui quadam narratione (vt fecit) formationis vtriusque hominis meminerit, deinde verò & factum, veluti in partes distribuens, modum, accidentiaque & causas eorum formationis enucleatius exposuerit. Et videt fœmellam quoque ad imaginem esse Dei, hoc est, esse mentis & rationis participem, habuisseque in *Adamo* sanctitatem, & ius obtinendi regni cœlestis, quemadmodū & mares. Impura autē *Mechmetis* doctrina (vt audio) fœminas à super naturali felicitate ad eūda arcet, quātumuis licet præstātes fuerint & innocētes, & nescio quas delicias extra paradysum eis suo iure assignat. Contra docet hoc loco *Moses*, & *Paulus* ad Galatas 3. subscribit: *In Christo Iesu nō est mas aut femina*, & quāquam ad Coloss. statuit virum esse Dei imaginem, præ hac; tamen id ea tantūm ratione dixit, quod fœminæ subiectus

natura

Vide Innocent.
3. in capitulo
Gaudemus ex
tra de diuor.
17.

D. Greg. Nyssenus,
Pars igitur
diuinæ mentis
ac rationis
que deprehenditur
in homine,
discrimen
maris & femine
non admittit
&c.

natura nec sit, nec fuerit vnquam, quemadmodum hæc decreto Dei subditā viro nunc est: quod ei sanè contigit à peccato. Sed expedit *Isidorum* in *Cathena Zephyri* audire ita loquentem: *Respondendum, mulierem à principio fuisse in eodem gradu, eodemque imperio digna: posteaquā verò corruit, capite quasi diminuta, amisit imperij maiorem partem, & viro subiecta fuit, &c.* Adidit autem *Moses* pronomen, *Eos*, non autem, *Eum*, vt fabulam illorū *Iudæorum* irrideamus, qui primūm hominem fuisse creatum androgynum, hoc est, masculo fœminam existimant, & spurca quædam, indigna planè quæ proferantur de eo comminiscuntur, quæ tamen *Ludouicus Viues* lib. 3. de veritate fidei accuratè reprehendit. sed & *Plato* fuisse *Androgynos* tertium quoddam hominum genus in *Symposio* narrat, qui in geminam partem scēti propterea fuerint, quod *Ioui* bellum temerarij, ausi sint inferre. quæ si serio ab his dicantur, & non magis ad arcanum aliquod, imperitis tanquam inuolucris quibusdam tegendum, nihil inopinabilius dici potest nihilque magis ridiculum. Sunt enim *Androgyni*, quantumuis licet frequentes alicubi sint, quod *Plinio* lib. 7. videtur, propudia quædam & vulgo hominum inter monstra, hoc est, inter peccata naturæ, quouis sexu præualeant, meritò repositi.

Benedixitque illis Deus, & ait, Crescite & multiplicamini, siue, vt iuniores vertūt, *Fructus adite, & multiplicato*. Et causam nunc habes cur mulieribus ignominia postea fuerit carere sobole, ac etiam maribus apud permultos barbaros, & (ni fallor) etiam apud Romanos, licet mulieribus apud omnes gentes, quod videatur hic sexus ob hanc præcipuè causam à natura formari, vt marem in procreandis liberis iuuet: id quod & *Moses* quoque sequenti capite indicat, cū *Dominum* inducit dicentem: *Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi*. Porrò autem totidem verbis & piscibus benedixisse legimus, quos & allocutum fuisse oratio ipsa Dei ad illos. *Crescite, & multiplicamini*, in secunda persona euincit, quāquam non scribit tunc *Moses*, *Et ait ad eos*, vt non satis capiam quorsum adnotatio *Caietani* hoc loco tendat, qui de solis hominibus scripsisse *Mosem* notat, *Et dixit ad eos*: Corpore igitur firmo, valido & viuaci, quale nostrum esse fermè solet anno trigesimo in maribus, in fœmellis quartus aut quintus decimus, vtrunque nostrum parentem effecit. Nam & *Homini* non anteaquam triginta annorum esset jconcionari cepit: quod erat sibi sobolem procreare. & *Num. 4.* iuxta *Hebræos*, teste *Diuus Hierony.* in *Ezechielem* capitulo primo. incipiunt sacerdotes in tabernaculo ministrare à tricesimo anno. Est autem fabula & illepida & inuenusta, tantæ vtrunque parentem fuisse proceritatis, vt vadosum mare pedibus commeaerint, ac ex paradisi vicina regione (quam vltra Oceanum nonnulli esse existimarunt, vt *Barcepha* scribit parte prima, capitulo decimoquarto) in hanc nostram Orbis partem tanquam aduenæ venerint: licet fateor esse rationi magnopere consentaneum, procero vtrunque fuisse corpore, & admodum eleganti.

Et, vt videtis, verbum *Multiplicate*, auget Dei benedictionem.

Proinde

Cupit Deus ut
plures eius ce-
lant.

Proinde verborum Dei sensus hic est: Nedom vos hoc beneficio orno, vt. prolem suscipiatis, quinimmo volo vt multam. vide Psalm. 109. & 128. & Aristoteles quidem in 2. Politicorum. cap. 8. institutum Minois, Cretensiu legislatoris, probasse quibusdam videtur, quod & de mulierum diuortijs de earumq; congregatione ad viros ne superfluam parerent multitudinē alio inducto vsu sapienter (vt ait) philosophatus sit, vt nimirum alēda multitudini prādia ciuium satis essent, & alio migrare propter alimēta nō cogere, aut aliunde aduehere in patriam. At verō rerum omnium Opifex turpitudinem omnem, & obscenitatem penitus auersatus, matrimonio iunctis ait, *Crescite, & multiplicate*, quasi etiam diceret. Nulla v bis de alimentis pro liberis vestris educandis vnquam adsit, molesta cura, aut sollicitudo, quæ plus nimium, videlicet animum vestrum discruciet, ac torqueat. Parabo ego cibum affluenter omnibus; in me cogitationes vestras & curas potissimum projicite, & ego vos & sobolem vestram enutriam, Psalm. 54. & 36. Et rectē subtiliterq; Caietanus perpendit, ideo Mosē de coniunctione maris & femina ad procreandam prolem, post commemoratam vtriusq; formationem ad imaginem Dei confestim verba fecisse, vt discant cōnubio iuncti exercere Venerem, quomodo Dei imaginem decet, hoc est, iuxta rationis præscriptum, *In sanctificationem*, ait D. Petrus, *Non in passionē desiderij*, videlicet, non secundum naturæ impetum, & perturbationes, brutorem in morem, sicut intemperati faciunt. Et quamquam eodem modo homines, atque cætera animalia sua hac benedictione Opifex alloquitur, nulla tamen inde sese nobis offert idonea ratio, vt hinc rectē deducamus, nedum nostra corpora ex parentum corporibus procreari, verum et animas ex eorum traduci animabus, quoniam videlicet & corpora, & animæ reliquorum animantium eorum congressibus à procreantibus omnes edantur, vt ab his nostræ animæ in eo dumtaxat seiungantur, ac differant, quod perennes & immortales sint, cæterorum verò diffluant in morte, & evanescant. Quæ & Tertulliani, & Apollinaris Alexandrini opinio fuit: quam quidem cum D. Aug. non recipiat, hæreseos tamen non dānat, ac subhæsitat num Scripturis reuinci possit, sicut in Epistolis ad Hieronymum, & Optatum videre est, quem & Eucherius, vt solet sequutus est, vt hac fortē rōne D. Tho. eorum sniam hanc non nisi errorē; nō verò hæresim nūcupauerit 2. contra Gentes. c. 86. Verum, cū alia orationis formula vsus Opifex sit, qñ creauit hoīem, & alia qñ creauit animalia cætera, interessē hoc quoque inter animæ nostræ & brutorum animarum genituram non obscure indicauit, quod nostræ quidem non ex vi transmutationis materiæ & elementorum proditura essent (quod planē esset, si pater animam quoque filij gigneret: neque enim hic potest creare) quomodo orituræ brutorū animæ perenniter erant. Cum enim hominem creaturus esset, *Faciamus*, ait, *hominem*, nos videlicet, non parentes, & synecdoche est, cum ad filios primorum parentum hæc oratio refertur, cum verò producturus cætera animalia esset, *Producant aquæ*, dixit, *Et producat terra*, quasi diceret. Ego quidem nunc animalia prima efficiam, sed post hæc ex terræ, aquæ, & elementorum transmutatione illa in integrum, ac generatim prodibunt. Ad-

ducuntur

ducuntur autem hæc à nobis nunc tanquam probabilia, siquidem cum sequenti capite dicturus Mosēs sit, Deum spirasse in faciem Adæ spiraculum vitæ, quod planē anima fuit qua homo viuit: & videatur locus aper-tissimus contra hunc errorem, & nihilominus ita illum nonnulli eludunt, vt fuisse hoc priuilegium primorum dūtaxat parentum, dicūt sicut & alia multa, disputationem hanc in illum vsq; locum tanquam commodiorē, & magis idoneum accuratius examinandam reiciimus.

Nunc satis adnotasse erit, illos Peripateticos, qui de animæ hominis immortalitate rectē, hoc est, nobiscum, sensisse Arist. ac fecisse nostri corporis entelechiam, sicut & reliquas arbitrantur, pares nobis hac in re pati angustias, quod videlicet 12. Meta. 16. dixerit, Formam simul cum eo gigni cuius forma est. & 7. Meta. Formam, nec propriē gigni, nec intercipi, sed cōposito, & nihilominus doceat 2. Phys. 26. Solem, & hominem esse qui generant hominem, quamobrem & longas texunt disputationes in 12. Meta. & Capreolus in 2. d. 15. q. 1. ac fermē huc sese recipiunt, ideo rectē dici nostros parentes gignere hominem, quia vi seminis ita materiam aptant, ac præparant, vt certo quodam & infallibili naturæ ordine vniatur ei ab Opifice Deo anima illi similiter aptata, & commensurata (vt loquuntur) ac nuperrimē creata, nec Gregorius de Arinino consultus. 2. d. 16. q. 2. hæc (opinor) negaret, licet ambigent quidam. Etenim satis esse videtur, vt efficiens verē & aptē generans dici possit, si hæc efficiat, vt vi suæ actionis similem sibi formam secundum speciem id quod gignitur consequatur, siue illa vi, ac transmutatione feminis emergat, siue deforis adueniat.

Cæterum, quod visum est D. Gregorio Nysseno, lib. de Homine cap. 19. Procopio in Genesim cap. 4. quibusdamque alijs primæ notæ patribus in quibus & D. Ioann. Chrysof. Hom. 18. & Damascenus lib. 4. cap. 28. sunt, quibus Barcephas parte 1. cap. 25. subscribit, si perstitisset in officio Adamus, nequaquam futuras in Paradiso terrestri hoc genus nuptias, quæ carnalem hominum propagationem per maris cum femina congressum facerent, nullam præ se fert probabilitatem, & merito ab August. repudiatur lib. 9. super Genesim cap. 3. 6. & 7. cui Magister, ac fermē Scolastici adhærēt 2. d. 20. frustra enim Deus discrimē sexuum ante peccatū fecisset, & vtriq; parenti organa incassum exhibuisset, quibus generare possent. Nec rō vlla patitur, vt eorum vsus ante peccatum possibilis non esset: exiguit. n. ita naturæ ordo, vt in quavis genitura virtus actiua & passiua simul existant, simulq; coeāt, quarum prior in mare, posterior in femella est: nec gratia tollit legitimam Dei ordinationem, sed iuuat, sed perficit. Ad hæc, quorsum commemorat hoc loco Mosēs, Deum fecisse vnum hominem marem, & alterum femellam, & faustam hanc benedictionem vtriq; dedisse, vt fructus ederent, & multiplicarent, nisi vt euidenter faceret vtrunq; (quanquam femellam magis, si Arist. ac Thebano Thiresiæ credimus) natura, atque adeo dono Dei procreationem appetere, ac futuras fuisse in eo statu felicissimo, honorabiles nuptias, & thorum immaculatū: & proinde nullam in eo futuram scditatē, nullam turpitudinem, nullumq; genitalium motum nō à rōne & à voluntate hominis prescriptum, nullū inhonestū libidinis ardo-

X

rem,

Hanc opinionē Guido Carmelita Armenis, ad scribit, Bernardus verò de Lutsemburgo Almerico, quia patres non legant.

rem, & impetum? Sanè turpitudinem oëm, oëmq; intemperantiã peccatũ inuexit, sicut & erubescentiã, quã nõ fuisse ante pctm palã facit Moses. c. 2. Est aut oïno infulsum, & quod ab eruditis hoïbus recipiatur indignum, sic hoïes in eo statu affirmare multiplicatos iri, quẽadmodum Angeli in sua eorũ cõditione, aut èt postea aucti tãtopere sunt, nepe vt legiones in eis cõplures, Matth. 26. & millia milliũ Dan. 7. esse dicantur: q̃q̃ Patribus, qui eos corporeos esse crediderũt, & in vna eademq; specie innumeros, sic visum fuisse, minus miradũ est. Procreassent igitur Adamus, & Eua si steterissent nõ quidẽ ad conseruandã simp̃t speciei, qm̃ dono iustitiã originalis immortales futuri erãt; sed ad eã in hoc sensili & inferno mundo conseruandã, quo ad parentes in caelestem Paradisum viui conscenderent: & rursus, ad augẽdam prolem in Dei cultum & gloriam, inq; multorum salutem: ac tertio, & postremo, vt ea quam vnus homo per se ipsum non habet, vitæ sufficiẽtiam & felicitatẽ (solus nãq; imbecille animal est) multorũ ope, hoc est, ex ciuili societate oës reportarẽt. minus. n. suauis, & minus iucũda fuisset primis parẽtibus absq; societate, & prole, Paradisi: & terræ huius incolatus: & multo magnificẽtius egit Deus innumcrabilibus hoïbus beatitudinẽ parafse, q̃ solis duobus: Vt videas ex his domos, pagos, & vrbes in statu felicissimo illo minimẽ huic Orbi fuisse defuturas, atq; adẽd nec œconomicẽ, & politicẽ, ac ceteras honestas disciplinas & artes: & desinas admirari si vtrunq; eis dictũ fuit, *Procreate, & augete*, proculdubio mares & femellas: hæ nãq; sicut & illi ad electos pertinent: quorũ numero & integritati cum primis consuluisset Opificem hac lege cõiter creditur, præterquam quod certum est, vtrunque sexum ad integritatem ac perfectionem speciei humanæ spectare: quãquam enim femella non tam ex intentione particularis naturæ, quàm occasione potius ac imbecillitate virtutis seminis editur (quãobrem & mas occasionatus dicitur S. Phys. cõm. 81.) nihilominus ita constituit vniuersalis natura, quæ cum primis Vniuersi integritati prospicit, vt & hæc nullo vnquam tẽpore desit: nec efficaci, aut idonea ratione probatum aliquando est, semen progenitorum, futurum fuisse in eo felicissimo statu, & loco semper viuax, hoc est, perfecti caloris, & roboris. Et si. n. videatur defectus quidã maris, cum semen minus calidũ atq; potẽs emiserit, ac proinde cogatur natura formare feminam; non tñ status ille repudiabat hoc genus defectuũ. Iã verò & hæc quoq; verba, *Asa sulũ & feminam creauit eos*, manifestè Phylastrii erroris & negligentia in perpendendis sanctis Scripturis redarguunt; qui hæresum esse pronunciat, affirmare Deum effecisse antea corpus Adæ, & deinceps creasse, ac indidisse illi animam; & existimat toto hoc capite de sola animæ creatione verba fieri, ac in sequenti de corporis formatione. Errat, inquam: quia differentia sexus est in solis corporibus: atqui hic dicitur Deum vtrunque sexum effecisse. Rursus Catholica, Ecclesia sentit animam intellectiuam esse humani corporis formam, vt dixi; hæc verò semper in lucem prodit cum cõpositum gignitur. Postremò quõ animabus solis dixisset, *Crescite, & multiplicamini, & replete terram*, & id genus alia verba, quæ hic scribuntur: Quod si hæc omnia per anticipatiõnem dicta fuisse, quis pro Phylastrio dixerit: (sunt enim qui feminam formatam

matam fuisse die septima contendunt) hic primũ non obtinet animam fuisse ante corpus creatã, quod vult Phylastrius. ac deinde errat ipse quoq; sicut & illi qui hæc de femella sunt arbitrati. Quãobrem obserua Mosẽ cum sequenti capite vtriusque hominis formationem denudò narrat, prætere rite penitus benedictionem hanc cum tamen cætera videatur etiam diligẽter repetere. Qui sic: Puto, vt hoc quoq; modo significaret hac sexta die formatam fuisse cum mare formatam. Etenim, quamuis rursus de vtriusque formatione istic verba faciat, nimirum quod res tanta efflagitaret, vt repetere enucleatius, & vt adiacentes circũstantiã èt minutissimẽ ab eo exponerentur; attũ vt notas aliquas daret, vtrunq; simul, hoc est, sexto hoc die, nõ verò seorsum diuersis diebus sexto & septimo ab Opifice fuisse formatos, datam fuisse illis sexta die benedictionẽ exposuit, ac sequenti capite cum de septima loqui ṽr, suppressit. Sed perpendamus hoc quoq; accuratius in præsentia, nõ hæc Opificis benedictio reuera lex quædã fuerit vniuersis hominibus in primis parẽtibus pmulgata: an magis indultũ, sicut quibusdã visum est: & refractarij quidẽ Ecclesiæ, fuisse legẽ docẽt cuius reos faciunt, cũ primis Monachos, qui voto ad perpetuũ cõlibatũ sese adstringũt, q̃ snã ipsam quoq; beatissimã Virginẽ, & Dei matrẽ tanq̃ reã legis huius pfectõ accusat, quæ se vouisse Deo virginitatẽ Angelo, & pijs hoïbus, & cũ primis D. Aug. lib. de sancta Virginitate. cap. 4. illis verbis declarauit, *Quomodo fiet illud, quoniã virum non cognosco*. Quãquã nõ me præterit, posse èt ad Mariæ intelligentiã hæc eius verba referri: cũ. n. audisset sibi ab Angelo dici, *Ecce concipies, &c.* potuit cõsequẽter intelligere cõfestim, ac veluti in eo momẽto in quo cõsensum datura esset, se esse cõcepturã, quod & factũ fuit, & cũ virũ nõ esset vnquã experta, dixisse, *Quo fiet istud, &c.* Sed prior expositio, & sanctorũ permultorũ intelligẽtia nititur, & in Ecclesia est vulgatiõ. Sed & D. Paulũ quoq; hæc eorũ snã redarguit, qui 1. Cor. 7. & virginitatẽ eximie probat, & matrimonio disertè præfert, quinimmo & Dñm Saluatorẽ nostrũ, qui eiusmodi votũ siue propositũ abstinenti ab vxoris cõmercio non obscure laudat, elegatẽrque, castrationẽ appellat. Hæc. n. vox, non solũ actus Venerei intermissionẽ, sed ipsam quoq; facultatẽ cõgrediẽdi illos sibi ademitte significat. Etenim dicimus eos se castrare, apocoposq; vocamus, qui virilia sibi amputat adimũtq;, quod cũ voto fit, vel pp regnũ cœlorũ facilius pmerẽdũ, vel pp Ecclesię vtiãtã, vt nimirũ ministri operas suas citra impedimẽtũ cæteris exhibeãt, euãgeliumq; facilius pmulgare sanctiusq; Deo seruire possint, egregiũ certè & heroicũ munus pstat. Adde solẽne perpetuũq; Ecclesiæ Christi ab ipsis Ap̃storũ tẽporibus ad hæc vsq; diẽ seruatiõ morẽ de quo D. Clemẽs Stromatõ lib. 3. & D. Epiphanius cõtra aplicos vbi & fragmẽtũ assert canonis Ap̃storũ, quo admonemur, *Post definitã cõstitutamq; Virginitatẽ, sceleratũ esse cõtrahere nuptias*, vt aliorũ sanctorũ Patrũ testimonia interim pterea (quod in loco cõi digredi nolim) & doctissimorũ hoïum, qui summa cũ laude de eo tractarũt, passim scripta prostant. Videmus. n. Ecclesiã cõhortatã fuisse multifariã hoïes ad cõlibatũ, ac pterea longo intervallo virginitatis & cõtinẽtiæ præstitũ vorum, cõnubio & nuptijs semper præposuisse, cõlibesq; (vbi reliqua fuerint æqualia) docuisse meritis

*Nũ verba illa
Crescite &c.
lex fuerit an
indultum.*

& coronis ante stare vxoratis. Quæ Ecclesia Spiritum sanctum habet magistrum, & Christum Dominum sponsum, à quo domi perpetuo discit. Quid igitur dicit quispiam hæc non est lex? respondeo sic planè eruditi Catholici quidam existimarunt, & inde probant, quod hæc eadem verba piscibus dicta fuerint, qui tamen capaces legis non sunt: Sed si verum amamus, ipsis quoque aquis legimus Deum dedisse legem ne transirent fines suos, Prouerb. 8. & vt Barcephas parte prima excurrit; rebus omnibus nempe, & ratione præditis, & rationis expertibus mortalibus, & immortalibus animatis, & inanimatis, quæ sensu percipiuntur, & quæ sensum omnem effugiunt, leges præceptaque præscripsit: quod & Dauid Psal. 140. testari videtur: vt proinde mirum non sit, si piscibus quoque legem tulerit: sic enim Dei ordinationem quamcunque, atque decretum, communi consensione legem, ac præceptum viri docti appellant.

Quamobrem & prisca quidam & recentiores, cum primis verò Scholastici. 4. 2. 6. prima. dixerunt hanc quidem esse legem seu mandatum cum fausta præcatione latum: sed hominum multitudini & communitati; non verò singulis quibusque sigillatim datum, & ita profectò S. Thom. Durandusque sentire videntur: quibus & quæ hic Caietanus adnotauit in verbo *Subiugabunt*, suffragari vtcunque videntur. Verùm cum lex affirmatiua sit; scripserunt Ioannes Scotus, Iacobus Almainus, alijque; permulti, singulis quoque latam dici posse, quæ tamen non pro semper, (vt loquuntur) sed in quibusdam dumtaxat euentis & casibus obliget, Videlicet si quando humana species valde imminui videretur. Sed fortè expedita magis, ac magis vera loci huius intelligentia est, significari nobis his verbis assignationem & concessionem viri congressus cum vxore, ne Adamo vllò vnquam tempore subiret in mentem, cum rectè quoque concubitum exerceret, Deo rem odibilem facere, quod nihilominus insani homines quidam existimarunt, Tacianus videlicet, & Encratite, & qui nuptias damnarunt, de quibus Paulus. 1. ad Timot. 5. scribit, & Ireneus libro primo, cap. 30. & Epiphanius similiter, libro primo. Etenim cum eam homo exercet iuxta præscriptum Dei, hoc est, cum coniuge ritè ac rectè, naturæ potestatem, & vim exercet, quæ vniuerso hominum generi, singulisque eius indiuiduis Dei benedictione, hoc est, eius incremento beneficentiæ cum essentia indita fuit, & quæ facultatem vegetatiuam effluxione vbique, hoc est, in omnibus viuentibus sequitur, & ab ea tanquam germen à radice pullulat. 2. de Anima. 36. primo Politicorum 1. Ergo odibilis & ingrata Deo non est: quod vt Opifex explicaret, palam, patenterque, rem vxoriam concessit, assignauitque & quidem non frigidæ, sed ardeniter, videlicet perinde ac si præciperet.

Dici & aliter denique potest, ac (ni fallor) non absurdè, quòd cum ea, quæ ab Opifice facta simul fuerunt, explicata à Mose non fuerint, nisi per partes, vt intelligeremus singula quæque; à verbo Dei emanasse, poterit benedictio hæc non de exercitio actus, sed de potestate, & vi procreandi intelligi, vtque hunc nobis sensum efficiat: Vim habetote procreandi. Et ne quis putet vno, aut altero vestrum congressu hanc penitus vel extinctam,

vcl

vel exhaustam iri, volo, ut uiuax & perennis sit, atque adeò ut multiplicare sobolem possitis. Nam homo est omnium terrestrium animalium salacissimus ob maximum videlicet calorem & ingentem humiditatem. Quòd si senio confectos mihi quispiam obijciat; respondebo hoc non esse virtutis, sed organi labefactione, vt quemadmodum alicubi Arist. philosophatur, si senex oculum iuuenis. acciperet, perinde videret ac iuuenis. Ita prope modum existimare ac similiter philosophari possimus; si senex corpus organaque; ad cõgrediendum idonea ceu iuuenis nancisceretur fætum, prolemque; eodem modo susciperet. Actum igitur pro facultate potuit Scriptura nunc posuisse, sicut & superius cum volucris mandasse Opificem dicit, vt volarent super terram, quod interpretati sumus, vt volare possent: & si enim facultates sint propter actus, non tamen inde rectè colligitur, quin quarundam earum exercitium rationis imperio non subsit, præsertim verò procreatiue non vt facultas est, sed vt actum per organa rationis imperio subiecta exercet, quanquam nunc ægrè sanè, & magna cum difficultate hoc asequimur, & præsertim in adolescentia, quo tempore prona maxima natura nostra est ad voluptates, sicut & Scotus in 4. d. 1. q. 6. adnotauit; & nemo (vt arbitror) non experitur. Verùm in statu Innocentiæ futurum erat facillimum, quo quidem statu amisso, confestim primi homines senserunt inobedientem, motum carnis suæ, tanquam reciprocã penam inobedienciæ suæ. D. Hieronymus tamen in Epistola ad Geruntiam ad prisca illa tempora, & veluti adolescentiæ orbis æstuantem ætatem, legem hanc restringit adque nostra tempora spectare inficiatur, verba eius sunt. *Quod, si post diluuium, & ante viguit hæc sententia Crescite & multiplicamini, & replete terram; quid ad nos (inquit) In quos fines seculorum deuenerunt, quibus dicitur tempus breue est, & securis ad radicem posita est, quæ syluam legis, & nuptiarum euangelica castitate succidatur, tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus &c. Eccles. 3.*

Verùm si placeat magis communis opinio, vt hæc Dei oratio lex quædam sit, ac vt de actu matrimonij intelligatur, sciscitor quomodo sapientissimus Opifex actum præcipere homini potuit, qui & ei vsum rationis penitus obruit, ac veluti absorbet, quemadmodum & Arist. iam dudum & D. Aug. lib. 11. de Trinitate cap. 4. testantur? Et rursum, qui rarò, aut nunquam exerceri absque peccato potest, vel saltem ueniali, cum primis verò cum voluptatis causa ab hominibus exercetur, vt firmè sit, quemadmodum D. Aug. in lib. de Bono coniugali cap. 6. & S. Thomas, ac meliores Theologi sentiunt, licet Ioannes Maioris in 4. d. 3. 1. & Ioannes Echius homilia 1. de matrimonio nullum videantur in casu peccatum agnoscere: quos veruntamen veterum quorundam auctoritas patenter & grauius redarguit, qui actum hunc turpem ac fœdum non semel nuncupauerunt, & vix à mortali absoluerunt, sicuti 32. q. 4. cap. origo. & 3. q. 4. cap. Vir cū propria, videre est. Sed sanè hyperbolis crebrò præsertim vtuntur: & proinde sunt commodè audiendi. Fateor sed si Dei præceptum hoc est, cur Paulus primæ Corinth. matrimonium fidelibus secundum indulgentiam non nisi concedit? tacitè enim significare videtur non esse suapte natura bonum.

X 3 At

At verò si quis innocentem spectabit Adamum, nullum hæc ei exhibebunt negocium. Illic nanque si stetit, quãquam maiore delectatione fuisset in Venere affectus, quã nunc homines generatim afficiantur: (etenim corpus habuisset purius & nobiliter magis; perceptiuum) vis tamen concupiscibilis non sic se delectatione & pruritu relaxasset in coitu, vt prorsus diffunderet, ac insaniret, sicut nunc diffluit & insanit, sed à ratione cohibita moderatum habuisset feruorem. At si hunc ipsum, & cæteros quosq; post lapsum contemplantur, dici potest etiam in somno obrui ronis vsum, & neminem nihilominus vituperare dormientes: eo enim Mundi Opifex Rector, & conseruator, naturæ animalium consuluit, & ita fermè Scotus respondet. 3. d. 21. Sed si rem pressius examinabimus, dispar vtrobiq; ratio inuenietur: licet enim somno videatur tantisper mens & ratio obrui, at tamen & vires corporis eo instaurantur (est enim naturæ coquus,) & reficit artus vigilia, & Venere defatigatos, quamobrem, & hæc quattuor sese conse qui hoc ordine dicunt, exercitium, cibus Venus; & somnus, & exporrectis adest nobis mens validior ad contemplantum, quod somno fantasmata & spectra veluti depurentur: vt proinde maior fiat compensatio. Atqui Venus colliquat corpora, sternit vires & robur, accersit canos, obtudit aciem visus, cuius rei indicationem à pueris virginibus capere possumus: sunt. n. acutioris visus non virginibus, & vocis magis acutæ, & anhelitus melioris ac bene olentis, quod & Aristoteles quoq; 4. Problem. 13. scriptum reliquit.

Sed & femine viuunt plus quam mares, vel quia semine non emittunt.
1. de Generatione Animal. cap. 19 aut certe per paucum De longiitate vite.

Plato. 7. de re. si sunt nulli dormiens melius est.

Athæc Venus magnopere contemplationi obest, quod non modo Auer. 7. Phys. Sed ipsa quoque ratio in apertum ponit: trahitur spiritus ad genitalia, & prorsus absumit, at verò contemplatio à corde in contrariam partem trahit nempe in cerebrum, in quo resoluuntur. Sunt autem ascensus, & descensus contrarij motus. & hoc quidem dicimus sequenti Medicos: nam si Aristoteles in 1. de Generatione animalium sequeremur, ac semen labi à cerebro per spinã existimarem quales, rogo, suppetias haberemus in hoc amplificando, & exornando argumẽto? Sed & laborare morbo Herculano fermè in concubitu homines videntur, vt frustra conferat quis somnum cum Venere, damna somni cum huius damnis. Amplius, somnus singulis ad tuendam valetudinem, & vitam necessarius cum primis est (reficit enim artus:) Venus verò nemini, quinimmo noxia est, vt dicebã. Postremò, multus quoq; somnus & intemptiuus, & ab Homero in 2. Illiadis cuius est illud vulgatum carmen,

Haud dignum duce, id est, Noctem dormire per omnem, & à Platone in 7. de legibus, & in 7. de Repub. & denique ab Aristotele, & sapientissimis hominibus hoc ipso improbat, qui remissos facit homines, obliuiosos & segnes, atque adeò impedit ne obire facile, & opportunè officia nostra possint, præterquam quòd dum dormit, non differt felix ab infelice.

Itaque responderi quæsito aliter potest, nempe vniuersalem prouisorè præponderasse conseruationem speciei, ac perennitatem, quæ de constitutione, ac perfectione (quamuis non præcipua) Mundi est tantulo singulorũ hominum bono, Tantulum dixi, ob temporis breuitatem quo obruitur ratio, & planè absorbetur. Adde, quia lex data singulis diuisim non fuit, sed communitati,

communitati, hoc est, omnibus vnà coniunctis: quod perinde est, ac si vnà cum lege, liberam cuique diuisim facultatem fecerit, aut cælibes permanendi, aut certè contrahendi nuptias, si malent: quare & Abel ante diluuium, & postea Melchisedech, si D. Ignatio credimus, Heliasq; si D. Ambrosio, & alij nonnulli, Virgines fuisse videntur. Sed & constat testari Scripturas aliquando comminatum esse Deum multa mala generatim populo, ac nihilominus quosdam seorsum ea euasisse, ac nõ fuisse in illis implicatos. quid igitur hoc ipsum sentire quoque vetat, vt nimirum à legibus vniuersalibus aliqui exempti tacito Dei decreto similiter fuerint? qui tamen pauci, eorũ comparatione, extiterint qui legi obtemperauerunt. Num verò exerceri conubij actus absque peccato possit, S. Thomas in ea 3. 1. d. 4. q. 2. art. 3. luculenter exponit, & Durandus diserte ait actum illum suapte natura esse indifferentem: quod & Iacobo Almaino, ac mihi magnopere certè probatur. Et si enim præ se ferre similitudinem cum actu fornicationis: & proinde fœditatem quandam, & turpitudinem videatur. (Quamobrem mox à peccato primi homines solo Genitalium pruritu, & motu erubuerunt, & communis hominum consensus Diogenem eiusq; sectatores Cynicos propterea vocauerit, quòd non semotis arbitris, quinimmo palàm, quemadmodũ canes, inuicem congregerentur.) non hoc certè satis est, vt euidenter demonstrat esse peccatum: sed quæ actui illo adiacent circumstantiæ sunt, quæ actum illum accusant. Paulus autem cum indulget inire connubia non ea aut improbat, aut insinuat esse res malas, sed cælibatu minus bonas: nec expendit, quid vniuersum exigit, sed quid cuiusque salus, & commodum seorsum postulat. Etenim cælibes & multò facilius vacare contemplationi, & iebus diuinis dare operam commodius possunt, leuioribusq; incommodis & molestijs afficiuntur, quàm vxorati: Quæ profectò plura sunt, q̃ vt possint nunc à me Episcopo & Monacho recenseri: ea tamẽ vtcunq; dudum enumerarunt D. Ambrosius in commentarijs 1. ad Cor. loco citato, & D. Hieronymus contra Iouinianum: quæ cum intelligeret Paulus, & grauiora tunc temporis ea esse perspiceret ob Ecclesiæ persecutiones, mirum non est, si *secundum indulgentiam*, dixerit: & rursus, *Ego autem vobis parco.*

Ac posteaquam attentissimos esse vos & à meis pendere verbis perspicio, geminam quoque aliam difficultatem nunc libèter expediã. Prior est, quæ sit, vt cum Theologi matrimonium à fide, prole, & sacramento excusent: (hæc enim Christiani connubij bona sunt) huius tamen legis obedientiam prorsus prætereant: nam quæ, rogo, potest excusatio afferri, aut melior, aut paratior danti operam procreandis liberis, cum accusatur à quocunq; tanquam de actu vel turpi, vel qui turpitudinem annexam habere videatur, quàm si obedientiam legis Dei confessum attulerit? hæc enim sacrificijs quoque præfertur; & ea commendandus potius est, quàm accusandus. Respondent nonnulli aliud esse excusare hominem, aliud verò excusare actum. Etenim excusant quædam interdum hominem, quæ tamen actum non excusant. Ignorantia Paulum excusauit, non verò eius blasphemias. Excusat hominem, qui ignarus alterius rem eo inuito contrectat, non verò furtum, aut adulterium. Itaque & lex hæc potest excusare connubio iun-

1. Reg. 15. Ecl. 4.

ctos, non autem eorum inuicem congressum. Verum cum multa his obici possint, hoc unum tamen nunc minimè præteribo: Quod cum hic Opifex multiplicationem prolis præcipiat: (inquit enim, *Crescite, & multiplicamini*) hoc verò absque actu illo consequi homines non possunt. quomodo, rogo, intelligi potest, ut actus quoque ille præceptus non fuerit? quin immo, si verum amamus, fermè etiam disertè expositus: sine eo enim exequi primum non potest. Dicuntur iam verò hæc à me secundum illorum opinionem, qui hanc esse legem malunt. Respondetur, Theologos quære re illius actus excusationem ab his, quæ ei vel intranea esse videntur, vel certè necessariò iuncta: hæc verò sunt fides, proles, & sacramentum: At verò lex hæc extranea matrimonio est: Sed cum etiam sacramentum actui matrimonij extraneum sit (respicit enim solum vinculum) integra solutio hæc mihi esse videtur. Ut primum dicatur, viro huic non fuisse datam legem hanc seorsum à cæteris, cum fuerit data communitati, quare nõ posse in causam afferre præ cæteris obedientiam: sic enim qui rei vxoriæ non dant operam, essent inobedientes, & peccarent; quia qua ratione huic lex illa data diceretur, facile alijs quoque data dici posset: quod Catholici negamus. Secundò, quòd si ab intrinsecis matrimonio eius actus excusandus sit, satis erit fidem & prolem afferre, ac nihil præterea aliud, quemadmodum Durandus ead. d. quæstio. 3. rectè profectò (ut ego quidem sentio) excurrit. At verò, si etiam ab extrinsecis, & quæ ei tanquam adiecta videri possunt, minimè esse dubium alia quædam posse similiter afferri, nempe sacramentum, obedientiam huius legis, remedium aduersus concupiscentiæ æstum, commoda vitæ plurima; quæ num præponderent incommodis, multi quidem disputarunt, sed cum primis Syluæ nuptialis auctor latissimè.

D. Aug. Quid tantum aquarum animalia de creatore meruerit, ut sola benediceretur, sicut homines? &c.

Iam verò posterior difficultas hæc est, quam præci quoque patres latè persequuti sunt; cur Opifex faustam benedictionem hanc non modò arboribus, fructibus, & herbis, sed neque etiam animalibus terrestribus dederit, sed Solis piscibus, & hominibus. Cui percunctationi varius multiplexque est modus satisfaciendi: & D. quidem Aug. & Diodorus crassitiam plantarum: (carent enim sensu qui rationi vicinior est) causari mihi fermè videtur, cur benedictionem non receperint. Etenim Arist. quoque in 2. de Anima, sensum ob nimiam crassitiam illis adimit. At qui (ut dicam quod sentio)

Gennadius. Vel ut ostenderet Deus maiorem apud se animantium quam inanimatorum rationem haberi, quia pp animalia plantæ &c.

non satis video quid, quomodo ve herbarum, & arborum crassities impedire hanc Dei benedictionem potuit. nec enim opus erat, ut Opificis verba, ab illis perciperentur: nam & in Euangelio Dominus ficulneæ maledixit, & exsiccata est; nec tamen auditu, maledictionem percepit: & imperavit ventis & mari, & confestim paruerunt. præterquam quòd deficit hæc ratio in iumentis, serpentibus & feris, quæ similiter benedictione caruerunt. Proinde alij hoc denegatum fuisse herbis, & plantis existimant, ut meliori loco esse apud se animalia quàm plantæ declararet, & quod item plantæ citra laborem pariant, & natum citra difficultatem educant. Terra enim cum quidpiam seminis, vel frumenti, vel leguminis suscipit, in culmum, aristas, spicasque; conuertit, sicuti D. Grego. Nyssenus libro primo de Homine. c. 28.

latius

latius persequitur, cum de resurrectione nostrorum corporum verba facit. Sed nullum vtraque hæc ratio locum in quadrupedibus habet, quæ & sentiunt, & multo labore, rerumque difficultate vterum gerunt, pariunt, & educant fœtus; & verum tamen non legimus eis Deum benedixisse. Quamobrem Abulensis arbitratu hoc euenisse plantis, quoniam propagatione non augentur: quod satis non capio: nam cum per plures semen emittant, aut certè aliquid quod cum semine cognationem habet, mirum est, cur dicuntur propagatione non augeri. Alij dixerunt sub hominis benedictione hanc eorum benedictionem comprehensam fuisse; sed ob serpentem, cui prope diem Deus erat maledicturus, fuisse à Mose suppressam. Grauior certè ac probabilior ratio fuisset, si dixissent, hunc sanctissimum Vatem satis aperte nobis rem hanc exposuisse, quando ipsa quoque terræ animalia reliqua fuisse facta hoc die cum homine, cui benedixit Opifex commemorauit. Solent enim priora in posterioribus sæpe comprehendi, præsertim quando hæc & perfectiora & insigniora prioribus sunt. Subindicasse igitur potuit, ut dictum quoque animalibus omnibus, quæ hodie prodierunt similiter fuerit, quod hominibus dictum fuisse disertè commemorat, scilicet, *Et benedixit eis, & dixit, Crescite, & multiplicamini.* Sed & dici præterea potest, Mossem existimasse satis sibi fuisse explicasse Deum benedixisse piscibus animalium omnium imperfectissimis, & à consuetudine hominum omnino alienis, aibusque; omnium animalium salacissimis, ac denique; hominum omnium perfectissimo absolutissimoque; quod perspiceret, facile nos inde posse intelligere datam similiter fuisse & plantis & quadrupedibus. Nec enim vsque adeò de lectorum omnium ingenijs prudentissimus vir desperabat, quomodo expositores nonnulli, qui hac de re scribunt fermè desperant, videlicet ut fore sibi operæ pretium arbitraretur, singula quæque (etiam minutiora) adamussim & distinctè perpetuò persequi; quin immo sibi pollicitus est, eos ex dictis consequuturos collectione & ratiocinatione esse multarum aliarum rerum cognitionem; neque ob eis & rudibus, sed per illustribus, ac excellenti ingenio præditis rerum Genesim hanc scribat, quemadmodum alijs me dixisse recordor. Nam cum exposuerit Dei benedictionem fore necessariam ad augendam & seruandam speciem, & nemo ex dictis non intelligat species perfectiorum animalium de integritate & ornamento Mundi multò magis esse, quàm eorum, quæ minus perfecta sunt; intelligere consequenter omnes possunt, hanc benedictionem eis quoque non fuisse denegatam, cum primis autem, quod videamus commixtione & coitu illa augeri (imperfectis, quæ ex putri oriuntur, exceptis.) Etenim quod Lactantius libro quarto, capitulo duodecimo. *Esse notum*, ait, *Animalia quadam absque coitu solo uento & aura concipere*, si de perfectioribus verba faciat, mihi & ignotum profectò penitus est, & falsitatis suspitione non videtur carere, quod discrimen sexuum frustra in eis fecisset natura. Negandum tamen non est, ventum & auram solere matricem aptare, & ad conceptionem fœtus ituare, Aquilonem quidem marium, Austrum verò feminarum. Rursum, ut intelligeremus non fuisse certè

Et ita fermè Glossa.

Et ita planè Caietanus vir subtilissimus fermè respondet Quinimo & D. Aug. cum sic loquitur: An in vno genere dicendum fuit, ut in cæteris consequenter intelligeretur, &c.

Opinio Lactantii im probatur.

certo generi ac determinatis speciebus dumtaxat datam, quod natura cæteris essent perfectiores: Hoc quoque disertè exposuit, pisces & Aues eam obtinuisse, animalia nimirum terrestribus quadrupedibus minus (nifalor) perfecta. Ad hæc, ne crederes solis imperfectioribus tantum fauoris fuisse concessum, hoc quoque Moses exposuit, hominem omnium verticem & principem esse eam consequutum. Ergo si imperfectioribus spectes, ita colligere potes, Si hoc Dei beneficium, quod ad naturæ perfectionem, & complementum necessariū magnopere est, fuit imperfectioribus animalibus concessum quomodo existimare possumus non etiam perfectioribus fuisse datum? Præterea, credimus ob speciei perennitatem, hoc est, vt conseruare speciem animalia possent, vtque hominum commodis Opifex conseruaret, & Mundi ornamento, hanc Dei benedictionem cum primis fuisse necessariam: quanto igitur magis sentiendum similiiter est, hunc ipsum Opificem optimum & sapientissimum, quadrupedibus, quæ, vt sunt hominibus vsui meliori & commodis maioribus, ita mundo non minorem afferunt venustatem & elegantiam, quam pisces, non denegasse? Denique, si te ad perfectionem verteris, sic argumentari poteris: Indignit homo Dei benedictione, vt fructus æderet ac multiplicaret, qui est animal omnium præstantissimum: quanto igitur magis indigerunt plantæ, atque adeo frutices, & herba? Si de quo magis videtur inesse, & non inest, nec etiam de quo minus. atqui Deus, & natura quemadmodum superuacanea non tribuunt, ita necessaria nemini adimunt. 2. Cæli 32.

Coegit me Commentariorū rã varia ac planè morosa diuinitia, hanc rem fufius persequi, quàm quod e mei est inftituti & præclara ingena exigūt.

Quod verò Opifex subiecit, hoc est, *Et replete terram*, nimirum vestra sobole, quam tanto numero esse iubeo, vt orbem terræ totum repleat, hoc est, nulla sit eius conspicua, & insignis pars quæ hominibus careat. Rursum, nullum sit continens, nullaque insula, nulla denique terræ Zona, quæ hominum habitationi non pateat: & proinde quæ de Zona torrida Ptolomeus, Arist. & alij quidam dixerunt, hoc verbo Dei patenter refelluntur; ac fuisse illos hallucinatos, Hispani, & Lusitani suis navigationibus perspicuum nobis fecerunt. & consultum est hoc Dei indulto, & terræ & homini: terræ quidem, vt vbique ac tota hominibus ornaretur; huic verò, quod commodius, iucundiusque degere, & alimenta largiora, fruges nimirum, olera & id genus alia, ad vitæ sufficientiam ab ea capere possent: solet enim terra, quæ assidue profcinditur & excolitur, esse sterilior, & regiones quæ nimia hominum, frequentia incoluntur, minus suppeditant quam alendæ multitudini satis sit: quamobrem fruges quoque & obsonia carius veneunt. Et vides disertè hæc, si Adamus in innocentia perstitisset, non cunctos homines mansuros fuisse in illò terrestri Paradiso, si tamen terræ partem Paradisum illum fecerimus.

Et subijcite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cæli, & vniuersis animalibus quæ mouentur super terram. sortes igitur eos condiderat, alioquin quomodo terram pro futuro anno subigere sibi confestim potuissent? Nam quod dicit, *Subijcite eam* patenter declarat non fuisse traditam homini subiectam & quæ ad eius libitum pareret fruges, sed subijciendam: hoc verò etiam sequenti capite luculentius Moses exponit. *Et posuit*

suit Dominus Adam in Paradiso, vt operaretur, siue vt coleret, & custodiret illum: ergo ita concessum fuit homini dominium in terram, vt tamen vi atque eam sibi faceret, obtemperantem, proindeque oportuisset illum etiã si Deo præstitisset obedientiam, instrumentis terram colere, & fruges sibi, & aliméta ex ea statis temporibus acquirere. Nam si hæc vltro, hoc est, absque hominis opera, siue agricultura, fruges & olera fuisset paritura, quod Iosephus dudum voluit lib. 1. cap. 2. quorsum nunc addidisset Deus, *Et subijcite eam*, siue vt legunt nonnulli, *Subiugate eam*, quod verbum terræ contumaciam significantius exprimit, nisi fortè ad solum statum peccati respexisse dixerimus, quod profectò admodum egrè recipi potest, quoniã ante peccatum hæc homini dicta fuerunt & consequenter videtur restringenda non esse. Rursum, nullus ager quantumcunque fertilis, absque cultura fructuosus est, vt & Cicero in secunda Tusculana dixit, nisi fortè in insulis quas Fortunatas appellant:

*Reddit vbi cererem tellus in arata quotannis,
Et imputata floret vsque vinea.*

Ac vt olim apud Cicopes 9. Odissæ,

Etenim hi numine freti

Diuum, nec manibus terræ plantaria figunt,

Vomere nec segetem profcindunt, quin ea cuncta,

Nulla semente, & nullo nascuntur aratru,

Ordea, frumentum, plenisq; onerata racemis

Vincta, & largis hæc Iupiter imbribus auget.

Non igitur defuisset in eo innocentia felici statu (vti superius dicebamus) agricultura fabrilis, piscatoria, aucupiu, & id genus alia. Nam qui piscationem libero, & ingenuo homine indignam putant, ac seruis, & mercede operis victum parantibus relinquendam docent, tum quod fiat fraude & dolo, tum verò quod corporis optimæ dispositioni & valetudini parum, aut nihil conferat, equidem aut parum prudentem, aut nostri generis parum amantem Opificem, faciunt, qui nunc dixerit, *Et præ sint piscibus maris*, nimirum eos capiendo, & in suos vsus vertendo, quod absque piscatione non fit. & rursum, non animaduertunt mare, pisciumque naturã non pati vt cum eis homo aliter congrediatur, quam hamis, retibus dolis & fraudibus (si tamen licet vindicationem nostri iuris dolum & fraudem vocare) quemadmodum, & aucupium. Sed & exercetur piscatio nõ absque aliqua corporis exercitatione, qua bona valetudo vel paratur, vel conseruatur & augetur, cum tempestiuè sit, & iugis non est, ac neque sine insigni animi voluptate, quæ quantum iuuet bonam valetudinem, nemo non intelligit.

Est nihilominus magnorum virorum commentarius, qui subiectionem hanc esse mauult vindicationem terræ ab animantibus, succisione & extirpatione nemorum bestiarumque; eã colere prohibentiũ internecione cui illud primùm disertè obstat, quod dictũ fuisset, *Subijcite ea*, videlicet animalia, non autem, *Fam*, nimirum terram. & secundo quoniam vindicationem hanc ab animalibus illis verbis Opifex eis concessit, quæ protinus subduntur,

duntur, *Dominamini piscibus maris & quæ sequuntur*. Duo itaque Opifex illis dicit, & primùm quidem, vt agricolarent terram, quo inde fruges haberent & poma, & reliquum, vt dominarentur animalibus: & vtrunque voluit, vt arte & industria consequerentur. & de agricolatione hæcenus dictum sit.

Nunc verò quantum ad animalia attinet, Caietani verbum, *Subingabunt*, vbi nos, *Dominamini* habemus, aperit luculentius Opificis mentem. Nec enim est rationi, aut Scripturæ consentaneum, vt animalia obtèperassent Adæ ad nutum, si in obedientia perstitisset, ceu Beda, & qui eum sequuti sunt existimauerunt. Etenim datum Adæ fuit in illa ius, non tamen data est iuris executio. Nec legitur animalibus mandatum fuisse, vt dicto eius confestim parerent, quinimmo cap. 2. scribitur Deum fuisse, qui cuncta animalia ad Adamum adduxerit, vt ab eo nomina caperent: quod nequaquam fuisset necessarium, si sola iussio Adæ satis fuisset ad ea coram se sistenda, siquidem quod complures meditantur, ideo Opificem hoc iussisse, vt citius illa congregarentur; voluntarium est, nullaque ratione fultum. ergo vti nunc robore & arte regiones à feris nobis vendicamus, ita ingenio, artibus & industria eo quoque tempore sibi homines obedientiam à piscibus, auibus, & feris, & denique à terra (vel inuitis quoque & contumacibus) obtinuisent, quamuis nulla molestia ac defatigatione, nulloque vitæ periculo, sed magna cum voluptate; Deliciosè, inquit D. August. non laboriosè, quamobrem exercuisent, vt dixi agriculturam, venationem, piscationem lanificium, aucupiumque, atque aded & aratra, & sarculos, & retia, & laqueos, sagittasque & hamos, & id genus organa sibi confecissent, quibus & corporum salutis exercitio consulerent, & cum animalia, tum verò terram sibi felicius subigerent. Num verò ferri vsum habuisent, ego certè opinor fuisse habituros, quo commodius votorum, rerumque compotes efficerentur: & si enim terra ligneis quoque instrumentis possit proscindi, vt nunc quoque à Samogithis populis vltra Moscouiã habitantibus proscindi dicitur, ob indigentiam ferri, maiore certè labore, & incommodo id fit, quàm ferreis, atque sicut tunc sublimioris futuri erant ingenij homines quàm generatim modo sint, licèt nò omnes equales futuri essent, sicut nec æquè sapientes & prudentes, quamobrem & sapientiores fuissent alijs præfcti; ita quoque modo quodam præcellentiori præstantiorique artes exercuisent atque nos in præsentia exerceamus.

Obseruat iam verò Durandus in tractatu de potestate Ecclesiastica, hominem fuisse, nunc constitutum Dominum animalium Dei verbo: at verò nusquam legi vnum hominem fuisse ab eo constitutum, cæterorum hominum Dominum, de qua re alibi campus latissimus diserendi dabitur, Manifestauit autem Scriptura, Deum dedisse nobis principatum, & ius in animalia non ea tantum ratione, vt eius in nos charitatem patentius aperiret, sed & præterea, ne vllò vnquam tempore nobis subiret in animum ea nos vsibus nostris in iusto titulo vendicare: cunctorum enim & Creator & Dominus cum sit, transferre in nobis ab se eorum iniuria dominium potuit; ac, vt diximus supra, quia specie, hoc est, forma, & differentia eis in vniuersum

vniuersum omnibus multò perfectiores sumus. At verò nò sic hoies hominibus præcellimus, quippe qui vnus speciei omnes sumus: quod profectò admiratione non caret. Nam vt bestiae ideo à plantis disterminantur genere, quòd gradus illis quidam additus à natura sit, qui plantis deest (sentire videlicet) quare homines, rogo, non modò specie, sed & genere à bestiis non differunt, cum eis præstantior facultas, gradus longè nobilior, (nèpe intellectus) tributus à natura fuerit? eo. n. bestie carèt. Et psuadere possèt hæc ratio indoctos, bestiis quoque mentem quadantenus inesse, aut certè non vnam dumtaxat esse speciem hominum, quod malunt quidam, qui montanos quosdam pigmeos ac syluestres, Faunos, satyros, lemures, à nobis specie differentes faciunt, & homines similiter marinos aliquot, sed rem tantam non satis probant, & scire, dixit Aristoteles, in proem. Meta. *Multi iuxta Prouerb. mentiuntur Poeta*. Verùm spectat nobilis hæc peruncatio ad tertium caput. Adde his, edoceri nos hoc Dei exemplo translationem dominij fieri non posse absque eius qui dominus est, voluntate & stipulatione: quamobrem & ff. de Regulis iuris dicitur: Id quod nostrum est, sine facto nostro ad alios transferri non potest: hic enim supremus rerum Dñs, nobis hominibus ait, *Dominamini, &c.* nò alius quisquam.

LECTIO XXIX.

*D*ixitq; Deus, *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna quæ habent in semetipsis se mentem generis sui, vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ, omniq; volucris cæli, vniuersis quæ mouentur in terra, & in quibus est anima viuens, vt habeant ad vescendum.* Clemētissimi patris officio fungitur Deus, vt quod Paulus dixit, *Pater thesaurizat filiis*, specimen quoddam, & exemplum in eo, & nostri generis primis principibus habuisse nunc omnes videamus. cum enim intelligeret alimentum esse hominibus ad seruandam vitam apprimè necessarium, de eo confestim illis largiterque prouidit, ac in eorum gratiam (vti videtur) animalibus etiam cæteris. Vnde & Dominus Matthei 6. ait: *Respicite volatilia cæli quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa.* Quapropter Opifex consultò nunc apposuit aduerbium, *Ecce*: in quo semper quidpiam momenti inest, & ad excitandos reddendosque homines attentos, tanquam quod repentinum aliquid & insperatum solet afferre vsurpamus, vt quod Paulus 1. Cor. 9. dixit: *Nunquid cura est Deo de bobus*, ita intelligendum sit, vt videlicet propter eos, & non magis propter homines voluerit rerum Opifex, vt alantur, ac legem illam tulerit, *Non alligabis os boni trituranti.* Deut. 15. Quanquam denique omnia Vniuersi præsertim causa quod primò prouisum est, & effecerit, & seruari voluerit. Iniquè igitur admodum mortales cum Deo agimus, quando de philanthropia, & de prouidentia eius diffidimus. Cum. n. pascat coruos, passeret, & his quoque viliora viuentia Psal. 146. Matthæi 6. Luc. 12. quomodo

2. Cor. 12.

modo nos, qui & perfectiores cæteris animantibus multò sumus, quorūq; gr̃a hæc effecit, ac ei similes sumus hic ipse Opifex noster non pascat? Papæ, quanta est hæc diffidentia, aut etiam insania, sed à lapsu Adæ grauissimè hoc morbo plerique laboramus, ac de clementia, & benignitate cælestis Patris minora semper sentimus.

Iam verò, quia Opifex dicit, *Omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna*, Iunilius existimat & noxias herbas & infæcundas arbores non fuisse ante peccatum Adæ æditas. Quomodo enim Opifex dixisset, *Omnem herbam & vniuersa ligna do vobis, & animalibus in escã*? Sed probatio leuis admodum est: inferius enim cap. 9. hic ipse Opifex assignaturus est Noe, *Omne quod mouetur & uiuit in cibum*: in qua sanè nomenclatura serpentes continentur & herba noxia, ergo sicut ibi Dei oratio quanquam generalis, commodè tamen interpretatur, ac pro innoxijs duntaxat intelligitur; ita etiã nunc ad salubres herbas, fæcundasq; arbores Dei oratio restringenda est, sicut & aliàs diximus. At verò & in illis verbis, *Vniuersa ligna*, alterum ex duobus cogimur intelligere, aut non confestim ab initio eius formationis vetasse Adamo arborem scientiæ boni & mali, aut certè, si eam illicò excepit Mosem, nunc non totam Dei orationem ad illū primum hominem habitam exposuisse. hoc verò mihi videtur probabilius, quare subaudiendum puto, *Excepta arbore scientiæ boni & mali*. Et cū audimus, cunctis animantibus terræ, & volucris, herbas, semina, & fructus datos fuisse in cibum, non intelligas hæc omnia, illis pariter & nobis data fuisse communiter; sed singula singulis secundum vniuscuiusque naturæ conditionem. Rursum, & hoc nobis quoque hæc verba indicant; ita omnia animalia cibo indigere, vt absque eo viuere diu non possint magna, minora & minima: quare & Camaleontem (cuius meminit Arist. 4. de partibus animalium cap. 10.) ali cibo aliquo necesse est, & Cicadas similiter: quanquam enim ore carent, promuscinden tamen indiuisam habent quærorem, aeremque sugunt: quod & fortassè auis illa Indica facit, de qua aliàs sermonem habuimus: quamuis (vt dixi) minus hoc mihi verum videatur propter corporis magnitudinem & alias causas. Aerem autem nutrire testatur Galenus libro de vtilitate partium, & in Methodo, & in libro de alimentis: neque enim hunc purum attrahimus, sed mixtum, multisque vaporibus alteratum. feruntque Olympiodorum scribere, se vidisse hominem qui solo aere: & Sole nutrire & Cardanus lib. 17. de Varietate cap. 98. refert Petrum Numagien. scribere, Nicolaum Subsiluanum quendam sine cibo vixisse: quod nihilominus (si verum est) non hoc ei puto diutius contingere potuisse, sed non nisi pro aliquo temporis intervallo. Nam & scribit Arist. lib. 6. de historia animalium cap. 30. & lib. 8. cap. 17. Vrsum feram nobis perspectam, ad minimum dies quadraginta, potissimum autem tribus mensibus in antris ac nemoribus latere, ac cibi nihil omnino sumere. Nec defunt animalia quædam, & cum primis Buffones, quæ absque cibo patenti diutius viuunt; & fuisse in Germania ætate nostra puellam ferrebat, quæ totum biennium nihil gustaret, de qua, & Simon Portius Philosophus libellum ad Paulum tertium dedit, contingere autem hæc possunt

sunt in Vrfo quidem, & id genus voracibus animalibus, vel quòd pristinæ voracitatis reliquias seruant & concoquunt (crudis enim cibis, hoc est, nec dum digestis, alios atque alios ingluuiosi accumulunt) vt longo propterea tempore ad illos omnes concoquendos opus sit: vel etiam quòd maxima pituita sint onusta, ex cuius sanè copia, & frigiditate ventriculus efficiatur insigniter stupefactus, ac proinde nihil appetat. in alijs autem quòd (vt dicebam) aeris inspiratione nutriantur, & calor ac spiritus refrigerentur. sed cū hæc veluti monstruosa habeantur, aut certè præter communem naturam, paucissimisque contingant, eis suppressis, Opifex nunc declarat quid suo veluti iure ab eo natura ex petat, pro seruanda quam eis contulit, vita: hoc verò est vt generatim escam consimilem omnibus tribuat præparetque, consimilem, inquã, hoc est, ex oibus elementis mixtã, cuiusmodi eorum corpora sunt: & si alioqui atque alia ratione rectè dixeris, dissimilem, nimirum in principio, ac in fine similem, vt dicitur in secundo de Anima. Itaque palàm nunc est, rectè nos superiore quadam scho-la dixisse, Scripturam explicare hoc capite quid generatim fieri, & circa procreationem animalium & circa id genus munera eorum reliqua Deus voluerit, eaque nunc prorsus præterire quæ ille vni ex eis aut alteri seorsum à toto genere tanquam, veluti prærogatiuas contulit, quibus & sapientiam ac potentiam suam etiam apertius declarauit. Est itaque quòd nunc generatim dicitur, *(unctis animantibus terræ, omniq; volucrè Celi, restringendum ad eorum maiorem partem: quo planè orationis genere, Scriptura sæpenumero vitur.*

Cæterum videmus geminum obsoniorum genus, primis hominibus Opificem parasse, & vtunque simplex, ac, vt D. Ambrosius lib. 3. Exameron ait, frugalitatis ac parsimonie manifestum exemplum: *Herbas*, nimirum, *afferentes semen*, siue vt quidam legunt, *Seminantes, & arbores*: non qualescunque, sed pomis refertissimas. Vbi primum obserua, non omnem herbam semen emittere: neque enim Opifex frustra adiecit, *Herbam afferentem semen*. Quamobrem audiendus Theophrastus non est, cū in libris de causis plantarum, nullam penitus extare stirpis speciem arbitrat, quæ & omni tempore, & quouis loco sterilis sit & infæcunda. Gramen profectò sterile est, sicut & D. Hier. in commentarijs in Oseam. c. 10. & ante hunc Phylo hoc loco, quinimmo & omnis agrelium turba testantur. Ac vt magis mireris, ipse quoque Theophrastus in libris de historijs plantarum, vbi permultas infæcunditatis, parum sibi consentiens manifestè damnat. & Melchior Guilandinus vir doctissimus, & rei herbariæ nostra tempestate facillè princeps, huiusque Academiæ decus, cū familiaribus colloquijs mecū, rogatus, de re hac nuperrimè discernisset, datisque ad me subinde litteris, admonuit, Auctores inter steriles enumerare Epimedium, Polipodium, vtranque filicem, fungos, & alias quasdam. Rursum, videmus hic non omnem herbam in superficie terræ esse: similiter enim non subdidisset Opifex verba illa, *Quæ est super terram*; siue, vt quidam vertunt, *in superficie terræ*: sunt enim stirpes quædam, quæ veluti fetus terræ vterum gerentis sunt, hoc est, quæ intra terram lati-

Hic nuperrimè eruditissimam Papyrus faras dedit, hoc est Cæment. in tria C. Plinij maioris de papyrus capite, lectione dignissimum.

tant

tant occultanturque, cuiusmodi Ceraunium est, Ebenum fossile, tubera, & alia. nec tamen intelligas has hominibus generatim opificem interdixisse, quia hanc determinationem apposuit, *Quæ est in superficie terræ*, sed indicasse quas haberent paratiores, ac tanquam ad manum. Quæ enim occultantur, arte ac labore inveniuntur.

Nec determinantur hic herbæ à plantis uti vulgo fit, sed à lignis, hoc est, ab arboribus. Enimvero planta genus quoddam est, cuius quattuor sunt species (si Aristotelem, & Theophrastum sequimur), herba, frutex, arbor, & phriganum, quem Theodorus suffruticem nouo nomine vocat: omniumque perfectissima arbor est, quæ pluribus partibus constat, & simplici dumtaxat caudice à radice assurgit, ut sunt Palma, Olea, Morus. At vero frutex licet pluribus & ipse partibus constat, eius nihilominus superficies multiplici caudice assurgit, ut Rosa, Rubus Paliurus. Porro autem herba tamen plures habeat partes, assurgit tamen sine caudice, ut Triticum, Lactuce, Cucurbita. Phriganum autem (quod cremium Guilandinus appellat) & ipsum quidem plures partes obtinet, sed lignosum existens minutis folijs constat, ut Thymus, Sampuchus, Ruta. Quibus generibus quattuor ab Aristotele, & Theophrasto subtiliter excogitatis, addere oportet quintum, quod Guilandinus *Cyema* nominat, quod non plures, sed vnam dumtaxat partem habet, cuiusmodi Tubera sunt, Mysis, Ceraunium, Ceruiboletus, & id genus.

Sed & verbum Dei hoc, præterea aperit, nec arbores omnes esse fecundas; alioqui quorsum Mundi Conditor subiecisset, *Arboris*, inquam, *seminificantis semen*? Ut forte hæc fuerit ratio, cur Moses non scripserit fuisse datam stirpibus benedictionem ad procreandum, ut scilicet subindicaret, nonnullas earum species esse steriles, quales feruntur à pluribus, Vlmus, Salix, Populusque: quibus inficiandum non est, plantas quæ semen, aut fructus ferunt, nobiliores natura esse: quamobrem & animalibus nunc assignatæ in escam visuntur: assignatæ, inquam, non vero præceptæ, ut proinde ita argumentari aliquis possit, Si cibum & alimenta Opifex non præcepit, deque illis legem non tulit, sed tantummodo assignauit, ac veluti præmonstrauit, quanto minus præcepisse Venerem credi potest? nam cibum magis est cunctis necessarius. Denuo, cum natura ad vtrunque animantia ferantur, quorsum calcharia addidisset currentibus? Sed reuera Moses explicare hoc præsertim adnititur, & Deum vtrunque appetitum verbo suo animantium naturis indicasse, ac summa quadam prouidentia curasse, ne quod villo vnquam tempore illis deesset quod seruandis indiuiduo & specie futurum esset satis.

Porro autem quomodo homo cum cæteris animalibus communem acceperit alimoniam, qui nihilominus præ illis immortalis effectus est; quæstio est à D. Aug. lib. 3. super Genesim cap. 21. & à Magistro 2. d. 19. accuratè tractata & de Adæ immortalitate dabitur dicendi locus commodior inferius. Et si præterea diligenter perpenderemus hæc Opificis verba, facile intelligeremus (opinor) steriles quoque arbores fuisse vna cum fecundis simul creatas: quod nihilominus venerabilis Beda nescio qua ratione

ne ductus, constanter negauit. Etenim & hic quoque repetit, *Arborum seminificantium*, cuius repetitionis causa, quæ alia (cedo) esse potuit, quàm vt excluderet steriles? Hæc igitur cum alijs vnâ prodierunt. Quam rem etiam narratio operis tertiæ diei luculenter confirmat. Obserua autem, quod & si sermo Dei hic generalis sit, non tamen est generaliter & in vniuersum, sed commodè rursus & prudenter interpretandus: Neque enim cicutam, aliasque noxias & venenosas herbas quod seminificent, parauit hominibus in cibum: qua propter cum dicit, *Ecce dedi vobis omnem herbam seminificantem in escam*, subaudiendum esse, nostra nos natura docet, *Quæ venenosa non est*, aut certe, *Quæ cirra noxam edi possit*, siue in sola terra nascatur, siue etiam in aqua: nam Theophrastus de historia plantarum lib. 4. cap. 7. stirpes in terrenas, & aquatiles diducit. Quamobrem cum Iunilius, & Beda ex hac Domini oratione colligunt, herbas quæ hominibus exitiales sunt, non nisi post Adæ inobedientiam, ac terræ execrationem irrepsisse in Orbem, fundamento non admodum solido, nituntur, quod (vt repetere sæpe compellor) in sacris litteris nonnullæ interdum vniuersales sententiæ, propositionesque legantur, quæ in distributione commoda (vt loquuntur) & sana intelligentia, quæ auditorum relinquuntur iudicio, non nisi capiendæ sint. Alioqui Mundus integritatem, venustatem, & elegantiam quam perspicimus ab Opifice Deo sex primorum dierum curriculo in integrum & profecta minimè consequutus esset, & subinde seruari sacrum ac tectum id oraculum ægrè possit, *Et requieuit Deus die septimo*, licet id Caiet. aliter intelligat. Herbæ igitur seminificantes, quæ salubres sunt nunc nobis: assignantur in escam quamobrem vides omnes homines uti pane, & hunc esse eorum proprium cibum: Herbarum enim semina Tritici videlicet Siliginis, Milij, Milicæ, quam Plinius (vt aiunt) Lobam vocat, Ordei Fabarum, Orizæ, & Maizo contundunt, vinfant, & panes conficiunt, quanquam cæteris nobilior certè est qui ex tritico efficitur, ac fortè facilius paratur, & gustui est iucundior, sed & bene nutrit, & vt David ait, *Cor hominis confirmat*, hoc est, exhibet ei solidum alimentum, nec facile putrescit; quod commune profectò est cuius panis frumentaceo, & quamuis sint populi quidam, quæ ex radicibus, & alij qui ex piscibus ficis, & mola tritis, ac inde aqua subactis, panes conficiant, ij nihilominus & aliorum comparatione pauci sunt, ac præternaturali insalubriq; cibo vescuntur. indicauit igitur nobis nunc Dñs noster disertè, hac herbarum seminificantium assignatione, quod genus alimenti nobis vtilius sit ac suauius.

At vero & hoc quoque nunc repeto, quod me aliàs dixisse recordor, & herbas cum seminibus, & arbores suis onustas pomis confestim iubente Deo, è terra ideo prodijisse, vt & hominibus & animantibus paratum cibum euestigio suppeditarent. Neque enim poma, & herbæ tunc insalubres erant, uti nunc esse à Medicis dicuntur. Quanta enim, rogo, qualisve fuisset Dei phylantropia, si hominibus, quos vt viuerent, incolumesque tam diu esse volebat, insalubrem escam & parasset & assignasset? Itaque execratione terræ, cathacismis, & alijs de causis, quas alienum à præsentem nostro instituto esset & perpendere nunc & enumerare, & cum primis hominum voracitate,

In Comment.
2. capitis.

racitate, ac ingluuie herbæ nunc multis & poma, & id genus rerum nocent. Cæterum plantæ non possunt animalia vocari, sed animatæ, ac viuentes, quod vnâ tantû, eamq; communissimam facultatem animæ (vegetatiuam videlicet) habent, sicut rectè Themistius 2. de Anima supra tex. 18. scribit: constituitur enim animal per sensum tactus, quippe qui generatione cæteros quosq; antecedit, vt ibidem Arist. docet: quanquam frustra rem hanc nonnulli in controuersiam ponunt.

Sed & hoc quoq; considerare nunc consultius erit, non quia omnibus nobis vnâ cõem escam Opifex assignauit, ideo oës homines æquè bonas herbas, similiterq; bona semina, & poma æquè salubria fuisse vbiq; si steterent, habituros, sed pro varietate climatû, proq; diuersitate soli alios alijs meliora, aut deteriora: fiunt. n. alimenta ex elementis, & terræ qualitates patenter referunt: sed & homines, & animalia terræ reliqua non eiusdem fuisse temperamētī, aut succi oës, opinor; nonq; eiusdem staturæ, & pulchritudinis, quemadmodum nec nunc quoq; sunt. Videntur. n. animalia, quæ sterilia, & falsuginosa loca incolunt, & minora corpore esse, & minus robusta, ac pingua, quàm illa sunt quæ loca incolunt, in quibus terra fertilis est, & boni nutrimenti ferax. Fuissent tñ hoīes, qui non peccassent, (quod sæpe mihi propter iuniores dicendum est) incolumes, semper robusti, & vacui omnium molestiarum. Verùm sciscitor, cur Moses Dei benedictionē, qua apti facti sunt homines ad sobolem procreandam, antea commemorauerit, & deinceps mentionem fecerit alimenti; quo nutriuntur. Nam cùm materia sobolis excrementum quoddam sit (semen videlicet, siue, vt loquuntur scholæ, & Philosophi in 2. de Anima, superfluum alimenti) hoc vtiq; natura præcedit, atq; adeò procreationē. Rursum, ipsa quoq; nutritiua vis, antecedit natura generatiuam, vt ibidem Arist. docet: prius. n. animal cibum trahit, retinet, concoquit, & naturali calore in nutrimentû vertit; mox verò vis, qua adolescit, & vocatur augmentatiua, ad statum vsq; tempus tanquam assecla suo fungitur munere, & deniq; oīum postrema facultas generatiua (cùm animal certam quantitatem, & robur cõsequutum est) sese exercit, & latè profert. Quãobrem & in 4. Meteororum dicitur: Tunc vnumquodq; perfectum esse, cùm generare aliud pōt quale ipsum est. Porro autē non tantum ab vtriusq; facultatis materia & obiecto (quod prima ratio facit,) ac nedum ab vtriusq; facultatis mutuo ordine & consequutione (quæ admodum secunda rōne fit) sed ab ipso quoq; vtriusque facultatis sine & necessitate, possumus quæ dicuntur splendide cõfirmare. Vnicuique. n. charior est sui ipsius quàm speciei conseruatio: quanquam. n. voluerit natura vt vitæ in animantibus, ac valida sit procreatiuæ virtutis functio, cupiditas tamen tuendæ vitæ suiq; ipsius conseruandi desiderium & ardētius multo est, & est quoque prima radix, cur animalia generationi dāt operam. 2. de Anima 36. & adhæc, alimentum materiam generationi tribuit: quare & dicitur, *Sine Cerere, & Baccho friget Venus*. Cibis igitur & potus, naturalis est, ac vnicuiq; animanti vtroq; modo necessarius, hoc est, & pro cõseruando indiuiduo, & pro danda speciei perennitate: at verò cupiditas Veneris, & si naturalis sit, ac magnopere viuientia vrgeat, aut etiã infestet, non est tñ alicui

Quæstio.

alicui vtroq; modo necessaria: etenim citra eã bene se habere indiuidua possunt, & fortè melius, q̄ cùm generationi dant opera. Quare & animalia multi coitus, ac proletaria, ocyus fenescere, dilabi, & mori videntur. Et si. n. Conciliator differentia 124. moderatum coitum existimet corporum sanitati, & vitæ melius consulere, & Abulensis in cõment. sequentis capitis, ei fermè subscribit: ac proinde hortatur castitatis professores à cibis abstinere quæ multi sunt seminis feraces experientia tñ à snia nostra contra illos generatim pugnat, licèt Abulensis consilium tutissimum sit. Vnde & mulos longioris vitæ esse videmus equis, & asinis, quod non coeant. quanquam Cardanus lib. 12. de Subtilitate causam rei huius esse arbitratur validam eorū seminū in cõceptione ac genitura cõmixonē ex qua tenuitas substantiæ, atq; adeò soliditas fit, sed cū & cõmisceri semina, & ad minimas partes iungi in generatione aliorū quoq; animalium fortiter crebrò cõtingat, mirū est, si equi, & asini in Vniuersum ac fermè semper breuioris sint vitæ mulis & nō sæpe et longioris: proinde rō illa prior, certior est. Itaq; vñ vt à Mose de alimēto primū, mox verò, & de dāda opera liberis oratio habenda fuerit: isteronigitur proteron nunc factū fuit. Fortè aliquis dicturus est. Verbū *Dedi*, præteriti tps, non obscurè exponere, assignatū fuisse antea hoībus alimentū quàm quod de suscipienda prole quidpiã dictū fuerit, vt huius orationis germanus hic sensus sit: *Ego iam antea parauī uobis escam hanc, & obsonia in cibum, & hæc intelligētia fortassis quoq; verior est.* verū tamen, qm̄ Scripturæ interdū præteritis nō modo propheticè, sed et historicè pro presentiibus ac futuris tpsibus vtūtur, nō est contēendus eorū cõmētarius, qui *Dedi*, pro *Do*, præteritū videlicet, pro presenti positū hic fuisse dicunt: præsertim verò, qm̄ pro eorū snia vel firmanda, vel persuadēda, rōnes nobis nec leues, nec pœnitēdæ nō desunt. Nam cū species animalium, & humana cūprimis, de perfectione Mūdi sint, cui venustādo & ornādo (vt sæpe repeto) Opifex præcipuè incūbebat, mortalia verò indiuidua nō item (sic. n. Mūdus qñ hæc decedūt, & euanescent, deturparetur, ac decurtaretur) proinde Opifex, vt se sollicitū de sp̄e magis, atq; de indiuiduo esse declararet, impertitus est aialibus antea benedictionē sobolis, moxq; alimēta assignauit. Rursum, & si viuentibus nutritiua facultas eū ordinē in presenti seruet quæ exposuimus, secus tñ primis oīum rerū indiuiduis cõtigit, quod prodierint Deo formate adulta ualida, & perfecta, herbæ quidē, & arbores cū ipsa earū ueluti prole, animalia uerò ita aptata, ac ualida, ut dare confestim operam generationi absq; alimenti sumptione possint. Etenim quod nonnulli apud Barcepham par. 1. cap. 28. existimant Deū condidisse Adamū cibi auidū & voracē, nulla nobis rō pbabile facit. Hoc igitur vt nobis Moses significaret, prius Dei orationē de incremento sobolis scripsit, quā & prius habuerat, ac deinde hanc quæ de cibo loquitur, quæ posterius ab eo data fuit, ut consultissimū propterea (ac illum prorsus, qui fuit) seruauerit, hac narratione ordinem.

Porro aut perpende quod ait, *Ecce dedi vobis*, oībus nimirum ac singulis. Ergo, si iure positiuo humano esca aliqua fiat huic homini propria, & alteri necessaria fuerit ad tuendam uitam, primusque eam occupauerit, ac in sui usum cōuerterit, cum utriq; minimè possit sufficere, hic profectò

Et experientia ratio manifestè attestaretur, si quod recentiores nonnulli malunt decideretur semen quodantenus ex vnaquaque corporis parte quæ etiã prisca rō opinio fuit, quam Aristoteles improbat 1. de Generatione Animalium cap. 17. & 18. Hoc certum tamen ex eiusdem sententiã est, & pro rōstre facit opinione semen esse partē quamdam excrementi vtilis &c.

non peccat, quod minimè ius positium tollere, aut abrogare, ius naturale, aut diuinum possit. Est autem iuris naturæ, vt esca quisque se, vitamq; suam tueatur; vt hinc regula locum habeat, quæ ait, *Melior est conditio possidentis*. & ita tenet Paludanus in 4. d. 15. Quinimmo si alteri aut daret, aut etiam relinqueret, fortè peccaret: primùm quidem, quia nemo abdicare iuri naturali potest: deinde, quia communis charitatis ordo ita exigit, Matthæi 22. Lucæ 10. Dixi, *Fortè*: quoniam Durandus in tractatu de legibus, existimat minus probum cedere escam in casu debere se meliori, & probatori, quanquam ille industria sibi eam parasset. Quoniam cum fecerit omnia Deus propter hominem, tanquam qui animal est reliquis magis perfectum; omnino sequitur, vt multò magis propter perfectiorem hominem ea. fecerit, & subscribitur Sancto Thomæ, posse quempiam sibi simpliciter ad sui conseruationem subtrahere, vt magnæ personæ tribuat, à qua Reipublicæ cum Ecclesiasticæ, tum verò ciuiliis salus præcipuè pendet: omnis enim pars ordinatur ad totum. His ego nunc nihil auctoritatis hac mea doctrina detractum iri volo; proinde dixi, *Fortè*: quanquam Durandus: vt mihi quidem videtur à perfectione naturali, quæ est formæ & speciei transitum facit ad perfectionem moralem, cum certum sit in gratiam hominis ideo cuncta fuisse edita, quòd hinc natura illis perfectior est; & videtur neminem hominem natura esse perfectiorem altero, sed moribus tantum, & integritate vitæ. Est autem problema rationes vtrinque habens, num alterius salus & vita, præiudicium meæ substantiæ in illo casu afferre possit. & S. Thomæ sententia longiorem expetit excursionem, quam vt nunc locus patiat. Doctores certè communiter existimant dominum non fundari in charitate gratuita, licet Armacanus hoc voluisse videatur: Etenim & tenerentur homines anteaquam cibum caperent sese probare ac diligenter rimari num conscij sibi sint criminis alicuius, hoc est, num in charitate sint, nec ne. At verò quis hoc facit, aut etiam dicit? Sed & ex his præterea sequi videtur, neminem etiam per sententiam iudicis priuari posse ne escam pro tuenda vita capiat: esset enim se ipsum perimere, ad quod nullus vquam tenetur. Porro autem pati mortem quisque tenetur, cum iudicis sententia ad eam damnatur: at verò vt eam sibi inferat, nequaquam, & consequenter nec id facere tenetur, ad quod illa necessariò sequitur, vti grauitè S. Tho. 2. 2. q. 69. art. vlt. docet. Quamobrem non desunt Auctores, qui eos contra hanc naturæ ac Dei legem facere scribunt, qui nimia cibi abstinentia, nimiaque inedia, hoc est, contra rationis præscriptum, vitam sibi notabiliter decurtant.

Querunt autè recentiores, atque acriter disputant, num hac stirpiù determinata assignatione vetauerit hominibus Opifex animalium omnium carnes, oua, & lacticia? Et Ambro. Catherinus quidè nò dubitat fuisse prohibitas, q; alioqui frustra, vt inquit, herbæ & poma illis assignatæ fuissent in escam: nã cū hinc dicit: Hec do vobis in cibum, quid aliud (inqt) est, ac si expresse dictum fuisset, Alia in cibum nò do? Rursù, Gen. 9. legitur, Deū hoibus esum carniū his verbis aliquò concessisse, *Omne quod mouetur & uiuit erit vobis in cibum*, an tea

Dubitatut contra Durandum & Almainum.

Pro hac opinione Origenis, & multorum patrum testimonium apertissima habentur &c.

antea igitur eis non concesserat carnes: etenim superuacanea prorsus fuisset noua illa, ac repetita concessio. Confirmantur hæc quoniam si oportuisset, vt ea omnia quæ iam pridem, hoc est, ante diluuium homini Deus concesserat similiter ei à diluuiio denuo concederet, ne videlicet arbitraretur, ins ea edendi se propter peccatum amisisse, hoc quoque oportuisset, vt olerum præterea ac pomorum, in secundo indulto ille ipse Deus mentionem faceret, quorum tamen nullum verbum tunc temporis fecit. signum igitur est illam carniū concessionem, quam Noe fecit, fuisse omnino nouam ac recentem, & clementissimum Patrem variato tempore, terræq; oleribus & arboribus partim quidem ob inuandantiam imbrium, partim verò ob eam quam terræ excretionem dederat, deprauatis. & ad hæc, facta constitutione nostrorum corporum inbecilliore legem priorem de solis plantarum fœtibus edendis, antiquasse, adiecta aut etiam aueta concessione, vt animalium carnibus tanquam melioris succi & magis salubris, in cibum deinceps quoque vti liceret. At verò his suffragantur etiam Poetæ qui ætatem antiquissimam illam hoc ipso quoque laudarunt, quod arborum fœtibus, & herbis, prisci illi, & longæui homines duntaxat uescerentur, ac non nisi ad amoliendam famem: quæ certè videntur à maioribus tanquam per manus accepisse. Quamobrem legimus,

Contentiq; cibus nullo cogente creatis,

Arbutos fœtus montanaq; fraga legebant,

Cornaq; & in duris brentia mora rubetis, Et Boetius cecinit:

Felix nimium prior ætas,

Contenta pinguibus aruis,

Nec inerti per dita luxu.

Seraq; solebat ieiunia soluere glandæ. Vt proinde Porphyrio, & Plutarcho visum sit, homines nulla coactos indigètia vesci carnibus, cum eis liceat decerpere ac vindemiare (suo vnumquodque tempore & citra laborem) cum poma, tum verò herbas, & eorum semina. Hanc itaque fuisse hominum escam, à conditione Adæ, ad egressum vsque Noe ex archa, Magristi hi nostri volunt. At verò Caietanus cap. 4. cum his consentiat ante primi hominis peccatum solis terræ fructibus pastos fuisse homines, in hoc tamen dissentit, quòd cepisse eos lacte, caseo, carnibusque præterea vesci confestum à peccato existimet. & hoc illum præcipuè in hanc sententiã adduxit quoniam Scriptura Abel pastorem ouium fuisse narrat: Id verò quamobrem, nisi vt intelligeremus his omnibus cepisse homines euestigio vesci, atq; iussi sunt labore sibi escam parare? solent. n. animalia hæc humanis vsibus, lac, & quæ lacte cõficiuntur edulia, & agnos suppeditare, vt pelles quibus vestimus prætereamus. Et rursù, quoniã, inde illū ipsū Abel nò obscure hæc ipsa Scriptura laudat, q; suarū ouium primogenitos, eosq; pingues, Deo in sacrificiū obtulerit. Id verò quorsū (inquit) si eorum carnibus qui offerebāt, nò vescerentur? tantumdem enim fuisset, si macros quoque agnos, & aridos obtulissent. Ad hæc, narrat hæc ipsa alibi, Lamech, & alios quosdam fuisse venatores atqui velle eos non nisi ob pelles, quibus aeris iniurias depellerent persequutos fuisse, ac interemisse animalia non sine vitæ

Caiet. opinio.

discrimine, sicut viri grauissimi quidam existimāt, arbitrarium esse potest: subscribit Caietano eruditissimus Theologus Frater Dominicus Soto, de iustitia & iure, lib. 5. q. 1. sed & Frater Franciscus à Victoria, vir in omnium genere litterarum eminentissimus, in relectione de temperantia in vtrinq; partem copiosè & splendide (vt erat instructissimus & eloquentissimus) disputat, ac pro hac opinione hæc fermè argumenta facit. Primùm, quòd cessante legis ratione, cessare lex ipsa videtur. Ratio autem, cur fuerit hominibus ante peccatum cibus animalium vetitus, erat optimus felicissimusq; ille eorum status, quo semibeatu dici poterāt: cum enim nullis morbis affici, nulla discrasia, aut aeris intemperie, nullisq; incommodis lèdi hominum corpora possent, pomaq; & herbæ omnes, cum primis autè Paradisi, salubres, & esui gratissimè essent, quæ admodum 5. Phylloxenus Marbugensis apud Barcepham parte 1. cap. 1. latè probauit, fieri potuit, vt si stetit Adamus, illis dumtaxat cum voluptate & grauiarum actione passus esset. At verò post eius inobediētiam, & morbi innumerabiles magno impetu homines repentè inuasert, & cælum effectum alicubi est inclementissimum, & sæpe terra fructus insalubres parit, ac non nisi nostro cum labore, antiquata igitur confestim à peccato lex illa fuit. His adde vnumquemque naturali, & diuino iure teneri vitam suam alimento tueri, seruaque, & naturali quidem, quòd sic facere animalia omnia videmus. Est autem naturale ius, quod natura omnia animalia docuit, Instit. de iustitia & iure. l. ius naturale. ff. eodem titulo. Diuino autem quod dictum sit, *Nec occides, & diliges proximum tuum sicut te ipsum.* & proinde cum quisque teneatur hominem esurientem pascere, quando in extrema necessitate est, id est, cū ei vitæ discriminè imminet: (hæc. n. est extrema necessitas in moralibus) alioqui homicida efficitur, ceu D. Ambro. in lib. de officijs ait, (& recensentur eius verba à Gratiano d. 89.) *Pasce fame morientem, si non paupis occidisti.* multò magis sui homicida erit, si se non pascat, siq; vitam suam quibus licet, & consueuerunt homines modis, non tueatur. Probabile ergo est vel saltè agrotos ante diluuium pro tuenda vita, ac redimenda salute carnibus vesci cōsueuisse, alioquin iniurijs Deo, sibiq; fuissent. Nam & Philosophus Zeno, qui vsque adeò austerus erat, vt nec in morbis vtendū esse delitijs ciborum sineret, eas hominibus liberis nihilominus permittebat, quibus serui vterentur, licet satis leui, ac inepta ratione, quoniā videlicet turpe esse diceret, liberos homines hac parte esse seruis inferiores. Rursum, & si Gerson in tractatu de abstinentia Carthusiensium, conclusione tertia, permultas enumerat causas, quibus subire, pati que discrimina vitæ; homines possint, nulla earum tamen illis temperibus militare poterat. Amplius, Gerson illic existimat, etiam Carthusienses in extrema necessitate constitutos, teneri carnibus vesci (si tamen nullum imminet scandalum) & Maioris in quarto, dist. 38. quæst. 4. Martinusq; Doctor Parisiensis illustris, in quæstione de abstinentia. & Abbas in cap. si vero. de iureiurando consentiunt. Est que quorundam intempestiua obiectio, qui factum Eleazari, & septem fratrum. 2. Machabæorum 6. & 7. ex aduerso proferunt, qui ne suillas comederunt pati extrema constanter maluerunt: intempestiua,

stiuia, inquam, est, quoniam his grauissimum imminebat scandalum, & diuino iure ab ea edenda vetabantur: vt proinde rem se dignam fecerint, & inter martyres ab Ecclesia merito dinumerantur, ceu Maioris ibidem, & Iacobus Almainus in moralibus cap. 3. perpendunt. Fortior obiectio esset, si ouis sorbilibus æquè possit acquiri, quicquid animalium carnibus reparatur, sicut putat Arnaldus de Villanoua. Verum & rem hanc Medici communiter irridere solent, & Ecclesia vanitatis (vt mihi quidem videtur) coarguit, quæ diebus Veneris altitium, & quadrupedum carnibus nos vesci prohibet; oua verò comedere sinit: melior ergo & viuacior fit corporum constitutio carnibus, quàm ouis, aut piscibus: quamobrem & infirmis (vt misericors mater est) tunc temporis carnes concedit. Denique & dominium nobis in animalia datum, pro Caietano patenter pugnat: cum enim id sit ius capiendi rem in omnem vsu, videtur Opifex concessisse hominibus, vt carnes aliquando comederent, cum primis verò cum indigerent. Non igitur hæc fuit lex, nisi sortè pro statu innocentia; sed admonitio, qua edocebatur Adamus, necessarium communiter ei non esse vesci carnibus, quippe qui haberet aliunde obsonia non vulgaria, non autem ne eis villo vnquam tempore possit vesci. Porro autem Lusitanus ex Hebræo textu, horum verborum sensum, quæ perpendimus nobis ita Latine reddit. *Dedi vobis omnem herbam in escam, hoc est, dedi potestatem, & libertatem, ex quibuscunque herbis quas delegeritis comedere.* Atqui si verum amamus, eandem præ se ferunt intelligentiam, & illa dominamini piscibus maris, & quæ sequuntur. Amplius communis fermè opinio esse videtur, ideo Noe, Gen. 7. animalia munda in archam septena posuisse, vt tribus maribus totidemque semellis pro conseruanda specie seruat. quartum in sacrificium Eucharisticum conciliato Deo offerret, immunda vero non nisi bina, vbi discrimin eo quoque tempore inter munda & immunda fuisse perspicimus. Porro autem lex Moysi ea esse munda exposuit, quibus & vesci, & vt ad Dei cultum licebat; munda verò è contra, quæ à pastu, & cultu repudiabantur. Et hæc igitur opinio suas probabilitates habet, ac Patri longè sanctissimo atque doctissimo Ephrem minimè displicuisse videtur, cuius hæc verba Barcepha parte prima, car. 167. recenset. Etenim cum de tunicis pelliceis loquitur, quas Deus primis parentibus fecit, *Fortasse, inquit, coram illis iugulata pecudes fuerunt, vt earum carnibus ipsi vescerentur, corijsque nuditatem suam cooperirent, & denique ex ipsarum morte se quoque mortalia habere corpora intellexerent.*

Est etiam & tertia opinio, quæ non modò secundæ huic subscribit, sed & præ terea putat etiam, si stetit Adamus non defuturos homines permultos qui animalium carnibus pasti fuissent, vel eos videlicet, qui extra Paradisum, terram reliquam incoluissent (si tamen certo, ac definito terræ loco Paradisus ille extitit.) Et primùm quidem, quia non est vero consentaneum, ut reliqua tota terra tam nobiles & salubres arborum fructus, atque Paradisus ille edidisset, nec ut cælum ubique ita benignum munificumque foret, atque eo loco erat, ac vt Sol suis radijs ter-

Glossæ verbæ hæc sunt, Mundus ergo totus vt cõditus erat paradysus voluptatis erat Adæ, & postea ris si domino obediuissem, &c.

ram similiter vbique verberasset, vt fructus, & olera hominibus æquæ & bona & salubria suppeditaret, vt quando adlubescerent, essent illis ad manum; nisi fortè instar fornicarum & murium æstate pro hyeme ea sibi reposuissent, aut aliunde (quod nunc passim fit) longis confectis itineribus comportassent. Futurus igitur cum alicubi esset olerum & fructuum aut nullus, aut sterilis prouentus, & proinde indigentia; nec liceret iugiter vindemiare, ac legere semina & fructus, nisi naturæ ordinem inuerterimus, & inopinabilia & Philosophis ridicula afferamus; ratio profectò suadet, vt pulpamentis cum gratiarum actione pasti fuissent. Et vide consequenter, arborem vitæ, illis tantummodo fuisse ad restaurandum deperditum paratam, qui futuri erant Paradisi coloni, siue certi quidam, & primores illi fuissent) quod his Doctoribus videtur probabilius) siue cunctis hominibus (vt existimat Catherinus) qui certis, & alternis temporibus ibi accederent, quemadmodum Iudei annuatim ad Hierusalem & Syon, ex perscripro legis postmodum accurrerunt: quam profectò sententiam minus probabilem fecit nimia locorum distantia. Rursus, quoniam ciborum delectus à natura non est; homo enim cunctorum eduliorum natura dominus est, quin & natura permultis generibus obsoniorum libenter vescitur, vti Luciani Chyron testatur, ac videtur esse ei inter omnia animalia singulare. Et nunc quidem, quod tam copiosa variaque ciborum suppellex nobis insalubris magnopere est: quamobrem, & agrotant multi Ecclesiast. 37. rectè Diuus Ioan. Chrysostomus sequutus Luciani Cynicum (sicut Thomas morus pridem in præfatione submonuit) paradigma simposiarchæ stomachis, & valetudini conuiuiarum prospicientis adduxit, qui permulta ac varia qualitatibusque contraria edulia conuiuus apponit. Adæ autem & filijs, si steterent, nullum equidem afferre nocumentum edulia potuissent: id verò, quoniam & eorum omnium facultates illi cognouissent, & adhibita ratione semper sumpserunt, & iuuamenta, quæ in promptu illis erant, vbi oportuisset, adhibuissent; hoc est, non comediscent præpropere, non lautè, non nimis, non ardentè, non studiosè, quibus modis vitium gulæ hoc tempore nos infestat, quemadmodum D. Gregorius libro 30. Moralium. cap. 27. scribit: sed & Dei phylantropia factum esse videmus, vt his quoque obsonijs, quæ hoc tempore nocent, antidota & iuuamenta nobis permulta non desint, quibus ea discutere, & planè extinguere possimus, quæ bonæ valetudini aduersantur. Legat qui volent Syntagma Symeonis Sethi de cibariorum facultate, à Gregorio Giraldo Latinitate donatum, & Pselli libellum quem Georgius Valla Latinum iam dudum fecit; & Medicos præterea clarissimos multos, qui de his rebus litterarum monumentis plurima tradiderunt. Itaque cum deinceps lata Iudeis lege nonnulla animalium genera Deus prohibuit, eos certè arcanæ alicuius doctrinæ admonere voluit, partim quidem de Christo, partim verò pro rectè formandis moribus: quamobrem & leges eius omnes quæ de ciborum delectu sunt, in cæremonialibus à nostris Maioribus reponuntur. Ecclesia autem quando

homines

nomines constitutionibus arcet à carnibus, inducere eos ad comprimendam subiugandamque spiritui carnis petulantiam conatur. Atqui in statu innocentie hæc locum non habuissent, desissentque causæ istæ omnes: cur igitur eis carnes interdicerentur? Addunt, consequi ex his, nonnullos frustra hoc loco, ac intempestiuè voracitatem & luxum vituperare, eorumque nocumenta exponere, & frugalitatis, atque abstinentiæ beneficia commemorare; quæ multi quidem, sed cum primis Volaterranus breui & eleganti Oratione libro trigesimo secundo, persequutus est. Et confirmantur denuò hæc: quoniam suboriri suspicio alioquin posset, vesci carnibus, esse natura malum: quod Manichei, & alij infani quidam Hæretici voluerunt, quos Diuus Paulus primè ad Timoth. 5. redarguit; vel certè inhumanum, sicut Porphyrius de abstinentia ab esu carniū; & Pythagorici ob transcorporationem animarum cum primis apud suos olim frustra ac leuissimis rationibus contendebant, si nihilominus, quæ de Pythagoricis communiter feruntur, vera sunt. Plutarchus enim, & Aristoxenus apud Gellium libro quarto, capitulo vndecimo, testes grauissimi sunt, Pythagoricos non abstinuissent edundis animalibus, nisi pauca carne quadam (& fortè illorum dumtaxat animalium, quæ vtilia humanæ vitæ visuntur, agnorum videlicet, bouum, & id genus; in qua quoque hæresi Musonius erat apud Volaterranum libro trigesimo secundo,) & Pythagoram horum principem, victitasse porculis minutulis, & hædis tenerioribus, scribunt. Tertio, minus probabile esse ij opinantes dicunt, vt fuerit homo in statu innocentie aliqua honesta voluptate priuatus, quem creauerat Deus, vt vtraque beatitate, naturali videlicet & supernaturali, suo vnaquaque tempore potiretur: est autem honesta voluptas, vesci pulpamentis, carnibusque commodè paratis, vel ipso Platina teste, quamobrem & vino quoque poti fuissent, vel illi saltem qui à Paradisi suauissimo flumio longius aberrant, nequis illius Imperatoris ad milites apophtegma obijciat, *Nilum habetis, & queritis vinum*; quamuis præter vina, sint potus alij suaves, & iucundi, qui arte multipliciter parantur.

Quarto, non videntur hæc inuicem cohærere, quæ communiter fermè dicuntur, vetitum fuisse Adæ carniū esum, & vnum ei dumtaxat datum fuisse ab Opifice negatiuum præceptum, nempe de non vescendo pomo ligni scientiæ boni & mali. Et si enim nonnulli probabilius esse putant, data fuisse Adamo tria præcepta; hoc nihilominus non omnes probant. sed nos de re hac disputabimus capite euestigio sequenti. Confirmantur hæc: quoniam inæstimabilis res est libertas, vt Iurisconsultus ait: præcepta autem præfertim negatiua, spoliare hominem libertate videntur, hoc est, re inæstimabili: ergo minus probabile est, vt datum aliud fuerit Adæ mandatum de his quæ natura adiaphora sunt, quàm de non comedendo illius insaultæ arboris pomo. Præterea, consentanea hæc esse videntur Mosis scopo, qui est ostendere, Adamum grauissimè peccasse, qui cum tot esset auctus honoribus, tot cumlatus donis, unum ueruntamen mandatum seruare contempserit.

Quintò,

Vide Phylotrum in vita Apollonij lib. 1. cap. 3.

Quintò, domini ù est propter vsum: frustra igitur homines fuissent constituti omnium animalium Domini, si ea capere in escam, nullo vnquam tempore, nullove euentu potuissent: nam quo alio nobis vsui esse eorum permulta possunt? Sextò & postremo, ipsemet contextus, & verborum series, faciliè hanc suppeditare intelligentiam attentius legentibus Scripturam sanctam videtur, nimirum parasse quidem Opificem hominibus olera, & arborum poma, ac tanquam ad manum exhibuisse, hoc est, quæ confestim comedere citra vel moram, vel suam ipsorum vllam operam possent; & simul quoque concessisse, vt animalia, hoc est, aliud genus escæ (modò ipsi appeterent) sibi pararent. Etenim, quia creauerat herbas adultas, & arbores maturis pomis onustas quibus confestim qui appeterent vesci possent, dici hæc parasse hominibus in escam poterat. non sic autem animalia, quæ potentia, vel lóginqua, vel remota, cibum non nisi sunt, quod necesse sit ea antea perimere, excoariare, coquere (horret enim natura cruorem) vt inter os & offam verè multum intersit, ac proinde suppresserit consultò Scriptura Deum hæc in escam parasse, quod videlicet homo sit qui Deo concedente, permultis modis ea sibi edidicit parare. Horum itaque Doctorem sententia, hic est verus huius litteræ sensus, *Dominos vos constituo cunctorum animalium, vt imini eis ad subiugandam terram, ad ferenda onera, occidite, coquite, comedite, quanquam ego vobis iam parauì suauissima poma, & saluberrima olera, quæ vobis in promptu, & ad manum confestim sint.* Aiuntque ij sic posteriora prioribus egregiè coherere, & Catherino obijcienti frustra Deum assignasse primis hominibus herbas, & arbores, si alijs quoque alimentis vesci eos voluisset, ita respondent, quòd quemadmodum cum herbas eis super faciem terræ præscripsit, non propterea comedere illas quæ intra terram occultantur, (qualia sunt tubera & id genus) inhiuit, sed indicauit quæ essent paratiores, simili quoque modo, cum assignauit eis poma & olera, cibum indicauit qui ad manum præsto esse poterat, si adlubesceret manducare: nec proinde tamen esum animalium sustulit. Et hæc tenus de opinionibus dictum plus satis sit: vestrum iudicium in præsentia mea censura non anteuertam, solutum volo vt maneat, ad sequentis vsque capitis elucidationem.

Nunc paucis hoc quoque expediendum me manet, anteaquam dicendi finem faciam, cum à Gersone in tractatu de potestate Ecclesiastica, & de vita spiritali lectione tertia, sex genera dominiorum emunerentur: Beatificum, originale, gratificum, Euangelicum, Canonicum, & politicum: quaeritur in qua classe, aut genere hoc datum homini in animalia ius, reponendum denique sit? Nam & ipse Gerson, & qui eum antecessit Beda, subindicare videtur originale dici posse, cuius nihilominus oppositum Conradus Tractatu 1. q. 2. probabilius esse existimauit, quod & mihi profectò magis placet. Si enim simpliciter originale fuisset, ægrè admodum recipi posset quin id amisissent postea homines vna cum iustitia originali: quod nihilominus minimè est. Nec mihi D. Ioannem Chrysostr. Hugonè, & quosdam aliquis obijciat, qui excidisse hominem à Domino bestiarum propter peccatum disertè dicunt: nam cum aliud sit in rem aliquam habere ius, & aliud

In quo genere
dominium ho-
minis.

aliud habere illius iuris exercitium ad libitum, existimo de exercitio iuris ad libitum & absque labore eos esse interpretandos, à quo cum exciderimus (nam multo labore & periculo subijcimus nobis feras) dixerunt nos excidisse à Dño. Alioquin cum eorum quidam dominium voluerint esse Dei imaginem in nobis, oïno sequeretur excidisse nos à Dei imagine: quod falsum est. commodè ergo interpretandi sunt patres. Quare erit melior, & pressior illa dominiorum distributio, quam alij apud eundem Conradum, in quaestionibus sequentibus afferunt, ac vocari oportune hoc posse arbitror naturale: non tam quod fuerit naturæ adhibitum quam etiam debitum: nam Dei imagini, hoc est, animali mente prædito debebatur, vt alijs omnibus dominaretur quæ ea carent: quemadmodum Aristoteles in Politicis & Philosophi omnes etiam perspexerunt.

Porro autem si homini in animalia ius & dominium datum est, multò sanè magis hoc ipsum ei in elementa tributum est: quamobrem & non minus in hæc illud exercet, quam in animalia: Terram enim vel inuitam cultura sibi facit obtemperantem, formatque ex ea lateres & calcem, extrahitque inde Gemmas ad ornamenta & ad delicias, marmores & lapides ad struendas, ornandasque domos; mare nauigat, eiusque aquam aliquando in medicamentum exhibet; fluminibus verò sordes eluit, sitim extinguit, irrigat agros, sed & aerem quoque leui flabello & quod admirabile profectò est, etiam canalibus (vt in villa Costoza Vincentini soli nobisq; admodum vicina cernimus & nullibi fortè visitur) ad mitigandum æstum, sibi accommodat, quæ & hypocauftis hyeme téperat calefacitque & fornacibus, odoribusq; purgat, cum est infectus, vt molendina fileam, quæ agitata aere, & ventis frumenta in farinam redigunt, quibus commodius alimur, ac denique ignem, quo cibos coquimus, frigus depellimus, metalla fundimus, & in cineres inq; aquam distillationibus redigimus, quibus certissima & viuacissima medicamenta, vel ad depellendos, vel certè ad mitigandos grauissimos quosdã & alioqui incurabiles morbos: industrij homines conficiunt, gladios, vomeres, & cætera nobis necessaria instrumeta, ad subiugendam terram efficerent, vt tormeta bellica, & Chemicam totã quæ prodigiosa est & latissimè patet, silentio prorsus inuoluam. Sed & non ob hanc duntaxat causam datus est solis hominibus vsus ignis, vt ei scilicet seruiat, verum etiam in argumentum & notam eorum immortalitatis, quod Lactantius lib. 2. cap. 10. etiam dixit: cum enim è caelo sit, & sursum semper nitatur, vitæ continet rationem, & nos monet è caelo esse, ac ad ipsum suspicere cupereque reuerti, ac proinde religioni seruo & accuratè vacare, & in ea splendere.

Num verò, & celorum Dominus dici homo aliquo pacto possit Dominicus Soto, de iustitia & iure existimat dici posse & quod Psal. 8. dicitur, *Et constituisti eum super opera manuum tuarum*, subscribere ei in speciem videtur. caeli enim opera manuum Dei sunt, Psal. 101. & Eusebius ibidem in Cathena rogatus non detractaret. Sed licet permultæ indefinite sententiæ capi in Scripturis generaliter soleant, hæc tamen minimè sic posse capi videtur: etenim & dominus Angelorum dici homo posset, qui opera manu-
Dei.

Homo etiam
Elementis domi-
natur.

Dominicus So-
to reijciatur.

Dei profectò sunt : quod certè speciei nostræ generatim non adscribitur, sed illis dūtaxat nostris principibus, Christo Domino, & eius Matri. Hanc enim sic quoque salutamus, *Aue Regina calorū, Aue Domina Angelorum.* sed expedit præterea audire Rupertum Abbatem: sic enim ait, *Vnde animalibus homo præest, nisi ex eo quod ipse rationalis est, illa autem irrationalia sunt?* Non igitur homo simpliciter est Angelorum dominus, cum meliore mente ij præditi eo sint. Quare restringendus versiculus ille est ad ea quæ super terram sunt, ouium nimirum, bouum, piscium, & volucrum: quorum quoque exemplis ibi Propheta periclitatur. vnde idem Eusebius ita ibi dicit, *Eorum quæ sunt super terram princeps constitutus est, & S. Tho. 1. 96. 2. cum in suo codice legisset, dictum fuisse hoc loco homini, Præsit uniuersa creatura, aut certè, quod per consequentiam ex dictis hoc ipse elici possit perspiceret (nam Biblia hæc verba formaliter non habent) declarauit in corpore disertè illis nõnisi creaturis fuisse præfectum, quæ ad imaginem Dei non sunt, ac, vt puto, sub cælo. Nec mihi quis obijciat Patres, qui cælos, & Angelos hominis gratia conditos fuisse aliquando dicunt; signifi care enim nobis illis verbis cum primis voluerunt, capere homines ex his beneficia, & vtilitates: sed inde tamen non sequitur, vt eorum dominus, nisi admodum impropiè, dici possit.*

Aloysius Lypomanus in Cathena legit, Et p̄lit piscibus maris &c. vniuersæque creaturæ. hæc verba potestè exemplaria non habent essent tamen intelligenda hoc modo.

LECTIO XXX.

T cunctis animalibus terræ, omniq; volucris celi, & uniuersis quæ mouentur in terra, & in quibus est anima viuens, vt habeant ad vescendum. Nemo ibit inficias (opinor), & mancipia teneri per omnia herò obtemperare, suasque pro viribus operas vbi iubet, impendere; & similiter hunc, eorum curam habere vt alantur, ac ne frigore, æstuve pereant: hoc enim cum agit, non tam rei alienæ quàm propriæ sollicitudinem habet. Sed & absurdum sentire non est, vt inferior quispiam ius in superiorem quadantenus habeat, atque adeò vt hic ei natura teneatur ad nonnulla præstanda: neque tamen statim consequitur, illum esse huius Dominum: Etenim idem semper non est ius in rem aliquam habere & eius esse dominum, vt opinantur quidam. filius natura in patrem, ac vxor in virum multis in rebus ius habent, nec tamen hæc viri Domina est, aut ille dominus patris, sed exigitur præterea vt qui ius in rem aliquam habet, superior ea sit, nec aliter eius dominus dici potest. Itaque, cum fuisset Adamus animalium dominus constitutus, sic certè cogitare secum potuisset: Vnde, & quomodo tot animalibus edulia ego parabo, quorū me dominum Opifex efficit? En, inquit Deus, terra tantam vltro tibi suppeditabit herbam, vt animalia inde pastum sint habitura omnia, proinde, ne de re hac anxius sis: De potu non loquitur, vel quòd de eo Adamus minimè esset sollicitus qui latissimos amnes perspiceret, vel certè quòd hic quoque cibi nomine comprehendi soleat, & hoc subintelligi à lectoribus Moses voluerit. Vbi videmus summum omnium Opifcem animalibus quoque providere, ob nimirum superfluentem

pereffluentem suam bonitatem, & gloriam, obq; hominis vtilitatem, & mundi conseruationem. Nec enim dum his prouidet, detinetur, ne vel alia his nobiliora, vel etiam se ipsum iugiter perenniterq; contempletur: vno enim inuariabili & sempiterno intuitu, & se & reliqua omnia perspicit, ac intelligit, vt sint profectò humana, hoc est, imbecilla: quæ tum Auer. 1. 2. Meta. 5. 1. de Dei intellectione, tum etiam Plato apud Gregorium Nyssenū de triplici prouidentia docent. Impium verò & scelus, quod lib. 2. Plinius ait, *Viridendum esse, illud quicquid est summum, curam rerum humanarum agere.* Moses enim, hoc est, verbum Dei luculenter testatur, hunc ipsum rebus omnibus prospicere & prouidere: & hæc est summa quædam, & planè infinita Dei perfectio, quanquam inferna supernis, & infima medijs, ac media supremis, non ex indigentia virtutis, sed ex affluentia bonitatis moderatur amanter, atque gubernat. Et cum animalia toto terrarū orbe futura essent, prospexit similiter, vt herba toto terrarum orbe statuto tempore nasceretur: & quoniam terra emittere herbam non potest, nisi primum fuerit aquis irrigata, prouidit rursus ac iussit, vt vbique vel imbribus cum opus est, irrigaretur, vel annium inundatione perfunderetur: quemadmodum Aegypto euenit, quæ flantibus Etheiis, tumefactione Nili, & extra alueum latissima excursionem facta, tota madescit, & fertilissima efficitur.

Est autem rationi consentaneum, vt meliorum arborum poma, & selectiores herbas, hominibus præcipuè afferuauerit: vt quemadmodum excellunt ij multis nominibus, ipsaque præfertim corporis temperatura, bestijs; ita quadantenus perfectiora & nobiliora alimenta habeant, & viliores, ac degeneros herbas, hoc est, quæ vel infœcundæ & steriles sunt, vel certè quæ hominibus raro vsui & alimento futuræ erant, bestijs assignauit. Hanc verò rem, interpretum recentiorum versiones ita exponunt. Pagninus enim legit, *Omne olus herba* (intransitiuè, vt puto) *in escam.* Caietanus, & Vatabius, *Omnis viriditas herba ad escam,* videlicet erit, & per herbam virentem intellexisse cum primis potuit, plantam quam vulgo Gramen appellant: hæc enim nusquam non pullulat, atque omnibus passim locis, vel etiam inuitis hominibus; estq; gratissimum bouum, iumentorumq; cæterorum pabulum, testibus Dioscoride lib. 4. cap. de Gramine, & Plinio lib. 24. cap. 19.

Sed exhibere negocium etiam eruditus solet, quomodo fera, & rapaces alites, quæ non nisi animalium carnibus, vel cadaueribus vescuntur, gramine cæterisq; herbis & plantis contentæ fuissent? quomodo ve Opifex illis hac plantarum assignatione probè contuluerit. Beda igitur, & Conradus tractatu 1. q. 2. & Ambrosius Catherinus in commentarijs arbitrati sunt, feras in eo felice hominis statu, nequaquam futuras fuisse carniuoras: Atque rei huius luculentum aut exemplum, aut signum putat se Catherinus proferre: quia in arca, dum cathaclismus inudaret, pacifico quodā cōiuctu ferè oēs simul degerint, seseque inuicem non vorauerint: proinde arbitrantur fuisse à peccato inuersum ordinem, & crassari depasciq; fortiores feras animalium imbecillium carnibus. Sed S. Tho. 1. q. 96. art. 1. opinionem hanc vocat

glossa. nec tamen sic intelligas quod herba, & fructus arborum darentur in escam hominibus bestijs, & animalibus communiter sed singula si quis seculum unius cuiusque nature cōdōnē, &c.

Quæstio quomodo fere vixissent.

vo cat omnino irrationabilem : quoniã ob Adã peccatum non est natura animalium immutata. Et planè quid ab Adã peccato commeruere boues? quid lepores? quid Aues, & cætera quæ sunt immanium ferarum, rapaciumque alitum iniurijs passim exposita? Denique & exemplum quod Catherinus profert, nihil aliud probat (quando etiam sic res sese habuisset) nisi Dei potentiam, cui obtemperant vniuersa, & quam nos suspicimus semper & adoramus, non verò hoc demonstrat, quod ille proponit, nempe re ita quoque futuram, si Adamus præstitisset Deo obedientiam. Neque enim innocentie status potest cum statu Noe & animalium in Arca aptè, & rectè comparari : nam hic miraculo, & extra rerum, communem ordinem prorsus extitit: at verò status innocentie ordinarius futurus erat & sempiternus: & fortè carniuoris parauerat Noe ad vscendum in Archa etiam carnes, sed Scriptura ea dumtaxat animalia commemorat hunc induxisse in Archam, quæ pro speciebus seruandis & pro sacrificiorum vsibus, vt ex ea egressi fuissent necessaria erant. Etenim oratio illa Dei, Gen. 6. *Tolles igitur tecum de omnibus escis, quæ mandari possunt, & comportabis apud te, & erunt tibi quàm illis in cibum*: huic opinioni suffragari non obscurè videtur. Et rursus, quod Scriptura supprimit importasse Noe aquam in arcam pro animalium potu, quam tamen importasse, minimè dubitatur, quamquam fortè exposuisse dici potest, cum exposuit importasse cibum: potus enim cibi nomine etiam venit. Denique sunt, qui arbitrantur potuisse animalia in arca tot mensibus commodè augeri: quod similiter Moses subticuit. sed eos rectius existimare puto, qui negant tunc temporis dedisse operam animalia generationi, cum ob Dei iram, quæ tunc seuebat in totum Mundum, hoc est, etiam in animalia propter hominem: (sic enim & quæ intra arcam erant, eius iræ quadantenus participia fuerunt,) tum verò quod alioqui, non potuisset Noe certam & demensam annonam pro omnibus animalibus in arcam inferre: & denique, quoniam frustra munda aliquot pro futuro sacrificio intulisset, quorum enim hoc modo religio ni & cultui prospexisset, si augeri illa fœtibus in arca potuissent? Caietanus igitur propius ad veritatem accessit, cum dicit feras, vesci carnibus speciali quodam appetitu, & proprio earum naturæ impetu, hoc est, non eis commune cum toto animalium genere reliquo; ac explicasse Mossem nunc communem omnibus animantibus à Deo paratum cibum, & subticuisse specialem. & hoc est, (ni fallor) quod S. Tho. loco iam citato adnotauit, Bedam non dixisse herbas, & arbores datas fuisse omnibus animalibus, sed quibusdam, plura enim animalium genera herbas vescuntur, pauciora carnibus, & fortè hæc ipsa, cum fame premuntur, similiter herbas depascunt, aut certè ex illis permulta: nec enim semper cum esuriunt carnes in promptu habent. Etenim Vulpem, Ursum, & alia nonnulla vesci crebrò etiam auidè vis, pomis, & oleribus notius est quam vt probatione indigeat. Verùm siue hoc, siue priore, aut etiam alio modo, hæc sese res habuisset, luculentum habemus hic verbum Dei, cui adhærendum nobis constantissimè, est nempe oem herbã sariuã datam fuisse aialibus in escam.

Questio.

Quamobrè sciscitari iuuenis poterit, num his Dei supremi rerum Dñi verbis

verbis obtinuerint, aialia dñiū aliquod, & ius in herbas, quæadmodum Conradum de cõtractibus tract. 1. q. 6. existimasse scribunt; quod nimirū ad vitæ eorū conseruationē necessariæ sint, vti non obscurè hæc Scriptura testatur. Contra tñ argumentatur quidam. & primum: quoniam vnus & eiusdem rei non possunt esse multi domini (Dñiū. n. proprietatem dicit: quod autem esse cõe duobus, non est eorū alteri proprium) atqui Opifex hoīem constituit dominum rerum omnium: in nullam re igitur animalia dominium, & proprietatem habent. Rursus, si animalia ius in escas haberent affici iniuria sinè viderentur, cum auena, fenum, & herbæ eis interdicerentur: est enim afficere quanquam iniuria, eum suo iure priuare, aut interdiceret. Adhęc tertio, & furri, vel etiam rapinæ homines accusari ac reprehēdi eo casu possent: caperent enim alterius rem inuito domino. Enimverò crebrò euenit, vt bruta anteuertant hominem in adeunda esca: atqui prior in tempore, potior est in iure. Ergo sunt non incelebres authores, qui his ita respondent, non esse inconueniens plures eiusdem rei esse dominos, sed subordinatos: quamobrem Iurisconsulti edisserunt de dominio alto & basso, directo & vtili, mero & mixto: est autem homo præcipuum esculentorum dominus, cum sit etiam dominus brutorum: eapropter nec illa vnquam iniuria afficit, nec furtum aut rapinam committit, si subripuerit, vel interceperit eorum escam: quinimmo & occidere illa ad libitum potest. Arist. enim primo Politicorum, venationem hoc ipso esse naturalem, & iustam probat; quia homo est animalium natura dominus, sibi que vendicat quæ natura illius sunt. Etenim imperfectiora, perfectiorum gratia sunt: & hæc quidem illi. Et nos denique huc fermè ferimur: neque enim inducere possum in animum, ad illos spectare ius aliquod, qui Dei imagines non sunt, hoc est, qui mentem & rationem non habent: & proinde soli homini ius in singula & omnia arbitror conuenire: quod & Eusebius quoque in Cathena Psalms 8. disertè sentit, ac similiter cæteros Patres existimasse ego non dubito. Rursus, ipsa nos rerum natura docet, ritè & rectè eos dominari alijs non posse, qui idonei non sunt sibi antea dominari, hoc est, modum suis eorum actionibus & perturbationibus præscribere: quamobrem nemo prudens & rerum gnarus, amentes & vitiosos, ad præscribendum ius alijs eligit. est autè solus homo in animantibus, qui suarum actionum dñs est, seq; moderari & perturbationibus Vale dicere pot; quæadmodum & solus eligere hoc pot vel illud, cum cætera oia impetu naturæ, non verò electione in obiecta ferantur. Et cõfirmatur denuò hæc: quoniã, si idcirco aialibus i olera ius datū est, quod hæc assignata illis fuerint i escã, ius sicut oleribus in humorē terræ datū existimabitur, quod eorū sit nutrimentū; & cælū ea cõse quæter iniuria afficiet, cum statis tēporibus non pluit, at quis hoc dicat? Hęc mihi solidiora videtur, quæ vt possint facile demoliri. nã quod Syluester in verbo Dñiū, dicit capi interdū dñiū non p iure, sed p potētia: vt is dicat i quenq; habere dñiū, qui in illū pot; vulgaris est, & indocta dñi vsurpatio, quæadmodū quoque; an nos docti quidā alij adnotarūt: si quidē fures, n̄rarū rerū dñi dici possēt, quod eas nobis inuitis abripere valeāt; & sicarij, n̄ri dñi essent, quod percutiēdi & perimēdi bonos viros potētia habēt: quod nemo prudēs dixerit.

Et quidem syluester S. Thomam sibi tanquam suffraganeam inducit de pot. q. 7. & alibi: sed S. Thomas mentem non confertur, vt alibi fortè enunciam &c.

Et

Et factum est ita. Siue, *Et fuit ita.* D. Aug. lib. 3. de Genesi, & alij quidam, particulam hanc ad cognitionem hominis præcipuè referunt, vt hunc præferat sensum, Et intellexit homo, ac plane cõsequutus est se esse constitutum rerum dominum, & daturum operam liberis, ac denique oleribus ac pomis comesturum. Sed durior est hic commentarius. Quare Rupertus Abbas, *Et factum est ita*, pro eo positum esse mauult, quod est, & perseverat ita, secundum videlicet; dicentis Dei imperium, nam Psalm. 147. legitur, *Qui producit in montibus fenum, & herbam seruituti hominum, qui dat iu-*

Caietanus, Et fuit ita, procul dubio, ut dixit Deus, & hæc cerè Simeonis expositio est.

mentis escam ipsorum.
Viditq; *Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* Mira profectò epithali Moses Dei vniuersum opificium hac periodo commendat: nec enim suo aut alterius hominis iudicio Mundum laudat, sed Dei, qui omnia intuetur, quiq; falli non potest: hoc verò facit, cum visa ei fuisset cuncta *valde bona* scribit, & vt D. Ioan. Chrysof. linguam omnium contradicere conantium compefcuit. Etenim cum de singulis quibusque creaturis antea dixerit, *Et vidit Deus, quod esset bonum*, nunc de omnibus simul *valde bona* fuisse (aucta nimirum oratione) affirmat. Nam & seorsum qua sunt, bona singula sunt, qua tamen cuncta sunt, hoc est, suo quoque ordine singula digesta, & ordinata, ac simul vnum opificium, tanquam partes quædam illustrissimum quoddam totum constituunt, & absoluunt *Valde*, hoc est, eximiè, insigniter & præcellenter bona sunt, vt intelligas solum mundum insignè quoddam, & omnibus protus numeris integrum bonum esse, & cui proinde ab Opifice partes omnes deberentur, non quidem ex debito iustitiæ, aut simplicitate: (quis enim Theologus hoc dicat?) sic enim ipse quoque ad vniuersum ordinaretur, sed spontè, ac sua ductus voluntate & amore, ac propterea ex condecencia, vt S. Tho. 2. contra Gentes 28. & 29. scitè & prudenter loquitur. Enimuero Mundus complectitur omnes perfectiones, omnesq; gradus, & rerum ordines, quos ei Dei sapientia ab æterno decreuit. Quapropter & nihil extra ipsum reperies, nihil in eo est superuacaneum, nihil inordinatum, aut turpe: quæadmodum 1. Cæli Arist. & Plato in Thimæo, Diuusq; Aug. lib. 11. de Ciuitate Dei, pluribus sanè verbis quæ nos consultò omittimus persequuntur. Vnde & *κόσμος*, hoc est, ornatus ob admirabilem pulchritudinem, & præstantissimam elegantiam dictus à prificis Græcis iam dudum fuit. Quamuis Beda de natura rerum cap. 3. arbitratus sit hoc elogium cum primis conuenire cælo. Sed à Ioanne Nouio mago, eius Scholiastæ inconcinnitatis ibi (& meritò sanè) notatur. itaque si carerent entia ordine, mundus concidisset iam pridem, nec tandiu constitissent: rectè enim Vegetius dixit, *Turba inordinata in prælio, victima est*: pugnant enim inuicem elementa & fermè omnia infestantur contrarijs, & sunt tanquam in prælio posita: quod argumentum Franciscus Petrarcha in præfatione libri secundi de Remedijs vtriusque fortunæ, ita latè & frigidè persequitur, vt non minima molestia lectores afficiat. Ergo quamuis innumerabiles fermè sint rerum inuicem antipathiæ, & sympathiæ, hoc est, consensiones, ac dissidia, absque manifesta ratione, quarum nonnullas studiosus quidam ex Galeno, Plinio, & Cælio Rhodigino, Fracastorio, &

Notatur Petrarcha profusionis verborum.

alij

alij nuperrimè collegit: & Cardanus in 18. libro de Subtilitate, accuratè permultas expendit, vt non sit opus in præsentem eas à nobis afferri: & denique quanquã nos infestè tot morbi, cædes, & funera; omnia tamen Dei amplitudinem, & Augustam quandam Maiestatem, ac largitionem in Mundum nobis depredicant, sicut, & Galenus libro tertio de vtilitate partium vidit, ac magnopere suspexit, & ante hunc Arist. 1. de par. Animalium, cap. vltimo: vt si humano more de Deo loquendum sit, minimè sit diffidendum, illum in hac rerum ordinatissima serie, & præcellentissima vniuersitate sibi magnopere complacere, vt & Plato in Thimæo scribit, & Trimegistus, S. Thoma interprete, cum dixit:

Monas gignit Monadem, & in se suum reflectit ardorem: Sed & Dauid in Psalm. 103, ait, *Sit gloria Domini in sæculum. letabitur Dominus in operibus suis.*

Ex his igitur geminam vniuersi bonitatem licet intueri, sicut à me aliàs quoque dictum fuit, & locus hic postulat, vt vel inuitus nunc repetam: alteram quidem, quæ in rerum ad inuicem ordine affinitate ac nexu sita est, quæ & ei intima est; reliquam verò (& longè meliorem, qua à Deo, nec profectò vno tantum modo, sed multipliciter dependet. Etenim sicut Plato in Epistola ad Dionysium, & D. Paulus in Epistola ad Rom. capitulo vndecimo, docent, Deus mundi exemplar est, ac proinde hic dici potest referre illius similitudinem; deinde, & eius Opifex, Rector, & Cõseruator est, & ob id opificium, & creatura illius est: denique eius etiam finis est, cuius gratia illum præcipuè condidit; vt propterea pondere quodam, hoc est, nature impulsu ad Deum, quomodo ad mare flumina decurrere solent, suo vnumquodque modo omnia tendunt; & cum primis substantiæ intellectu præditæ, in quibus pondus ac propensio & impetus, amor etiam dicitur, teste D. August. libro duodecimo Confess. quamobrem inquieti vt simus necesse est, quo ad positi hinc ab eo longius peregrinamur, sicut libro primo idem Sanctissimus Pater eleganter persequitur. Sed Platonis verba volupe nobis erit audire: sic enim in Epistola ad Dionysium loquitur, *Circa omnium Regem cuncta sunt, illius gratia omnia ipse pulchrorum omnium causa.* Pulchrè dixit, *Circa omnium Regem*: id verò quamobrem, nisi quia omnia regit & moderatur? Porro autem & D. Paulus hoc fermè luculentius dixit, *Ex quo omnia, in quo omnia, & per quem omnia ipsi gloria in secula.* & Aristoteles oratione satis aperta, & illustri assentitur partim quidem secundo de Anima 36. partim verò 12. Meta. 49. 51. & denique vltimo. vt nemo proinde miretur si horum doctrina libèter vtor.

Vt ex his ratio luminosa nobis emergat, cur Iacob in typo scalæ viderit creaturarum vniuersitatem, quam Mundum dicimus, præsertim autem sensilium, quæ omnibus obuiæ sunt & familiares, Gen. 28. curq; Homerus ingeniorum Græciæ fons, (sicuti Plinio visum est) Mundum hunc appellauerit Cæthenam, cuius summum caput Iuppiter manu apprehensum teneat. Et cur Scripturæ Sap. 10. Rom. 1. per illas conscendere possè ad intellegendum Deum, tanquam videlicet per gradus testantur: quanquam præterea schalæ, & Cæthenæ assimilatæ creaturæ fuerunt, quod gradibus Deo,

Albertus Magnus 1. Meth. c. 15. non perficitur homo in philosophia, nisi ex scientia Aristotelis, & Platonis.

Z

qui

qui in summo est magis ac minus proximè accedant, earumque naturæ sic inuicem fecernantur & metiantur, aut etiam (sicut existimant quidam) per distantiam à non gradu: sunt enim sicut numeri. 8. Meta. Non igitur mirum est, si exquisitas & admirabiles voluptates regius Vates, cæteri que cum eo pij creaturarum meditatione sunt sæpe experti, Psal. 90. *Delectasti me Domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo.* ne que dubito in vtraque philosophia serio aliquandiu versatos, hoc est, qui in ea Theoria, quæ & in Vniuersi huius, ac diuinarum rerum naturis, affectionibusque perspicendis sita est, intenti, ac seduli vitam egerunt, hæc vltro nobis esse duros. Quamobrem & apud Barcepham parte secunda, eruditi nonnulli hoc Philosophiæ genus esse paradysum mysticum voluerunt: quippe, quoniam ij sanctorum Angelorum instar schalam sæpe conscendere solent, ac Dei mensa recepti, nectar, ambrosiamque vesci. Vnde & magnitudine tantarum rerum ac pulchritudine à sensibus abalienati insanas voluptates, & carnis illecebras longius profligant, inque extasim rapti, haud raro hunc in modum cum Dauide Psal. 144. exclamant, *Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & sapientia eius non est numerus. Generatio, & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuam pronuntiabunt Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, & mirabilia tua narabunt.* & rursus cum eruditissimo quodam:

Antonius
Thylesius.

*Omnipotens natura hominum rerumque; creatrix,
Difficilis, facilis, similis tibi, dissimilisque,
Nulligena, indefessa, ferax, te pulchrior ipsa,
Solaque quæ tecum certas, te & victa reuincis,
Omnia me nimis afficiunt, quo lumina cumque,
Verto libens.* Et cum immensam Dei potentiam, & in nos charita-
tem tam perspicuam hæc contemplatio faciat; quomodo quoque fieri
potest, vt ea nobis non incalescat animus, & mira ardeat confidentia, &
securitate diuinæ protectionis, speque consequendæ resurrectionis nostrorum
corporum, & supernæ felicitatis, quam ab eo expectamus? quemadmodum
Raimundus titulo 73. Theol. naturalis, latè quoque persequitur. sed in ex-
pertis, & indoctis parerga hæc, aut etiam nenæ fateor, videbuntur. Quam-
obrem eo Psal. 90. David ait, *Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intel-
liget hæc:* & ob id nec amat, nec magnificat.

Num verò fieri Vniuersum melius ab Opifice Deo potuerit, & quibus
modis, Lactantius de Opificio Dei. c. 3. & D. Tho. 1. q. 26. & alibi scripse-
runt. Etenim si rei conditionem considerauimus, facile intelligemus nihil
fieri aliter debuisse, quam factum est: non est tamen dicendum, non po-
tuisse: quia Deus potest omnia. Capreolus quoque accuratissimè rem hanc
exposuit 1. d. 43. quem cõsulere, nec erit cuiquam inutile, nec iniucundum.

Illud verò indignum profectò mihi videtur, cuius vlla habeatur ratio
à viris doctis, quod in controuersiam quidam ponunt, num possit Deus
plura facere quam homo cogitare. Et si enim Intellectus noster, quod non
sit virtus in materia, hoc est, alicuius organi actus, & infinita concipere suc-
cessiuè possit, & cogitatio fingere innumerabilia, quæ nullo vnquam tẽpore
futura

futura sint, & possit nostra voluntas impossibilia velle. 3. Ethicorum cap.
5. tamen, cum esse Intellectus esseque voluntatis, contracta ad certum ge-
nus & ad speciem determinatam reuera sint, & Intellectus obiectum non
possit excedere, aut exequare sua amplitudine (quantumuis licet insigni)
Opificis sui magnitudinem & virtutè: (hæc. n. si ab eo exæquaretur, esset fi-
nita) oportet vt eius cõceptionibus, ac figmentis, Dei virtus, & facultas sem-
per in immensum emineat, & superegre diatur. quapropter inexplebilis hæc,
& inconsumptibilis mentis nostræ vis attestatur potius, & indicat causam; à
qua hoc sibi datū est (Deum videlicet) multo sibi & in infinitū excellere:
nec. n. ab eo hic prodijt tanquam causa vniuoca, vt oportuerit Deum suam
totam formam, & vires oēs in eū profudisse. Est igitur vanū problema hoc.

Itaque illud omittamus, & hoc paucis et perstringamus, quod D. Aug. cu-
ra quadam, & veluti angore distringit. Cur scilicet, cum in cæteris Dei ope-
ribus sigillatim dictū fuerit, *Et vidit Deus quod esset bonum*, quoniam tamen sermonè
creationis hominis Moses absoluit hoc ipsum dicere seorsum præterierit,
sed de eo vna cum cæteris dixit, *Vidit cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona,*
Et grauissimus doctor hæc fuisse rei huius causam fermè arbitratur, quia præ-
sciebat Deus hoïem paulò postea futurū sibi contumacè & læsæ maiestatis
reū; & noluisse propterea, vt scriberetur se vidisse illud opus esse seorsum
bonū. Sed multa profectò sunt quæ in hæc respõsionè obijci possunt. Quare
arbitramur nos ideo diuinissimū hūc Historicū eam rē præterijisse illo mo-
do explicare, quod animaduertat disertè eā se exposuisse, cum tanta ver-
borum cõgerie semel secundo, ac tertio dixisset hominem factum fuisse ad
imaginem & similitudinē Dei: quis. n. cuestigio non intelligat vidisse Deū
hoc opus esse bonū? Obserua iam verò & Scripturas & Patres oī laude ma-
iores, sic de Deo deque; creaturis frequenter loqui, vt has singillatim bonas, &
simul oēs iunctas ac probè inter se dispositas, valde bonas: at verò Deū in-
terdum quidem solum bonum, aliàs verò bonum, extra quem nullum sit
bonum; & ad hæc, crebrò quoque summum bonum miro quodam artifi-
cio appellauerint: nimirū vt hisce nos orationibus edocerent bonitatē na-
tura ac per se, & non per aliud, Deo Optimo & Maximo conuenire (& ob
id in sua ratione formali) integra videlicet, illimitata, incomprehensibili:
vbi enim subiectum præcisā ratio est prædicati, nulla potest huic assignari
limitatio, quandiu subiectū constiterit integrum. At verò cæteris rebus
oibus non nisi Dei largitione, & impertitione, quam quidem effusius in mū-
dum effuderit, atque fecerit in rebus particularibus, vt proinde cum crea-
turæ presè Deo comparantur, nec bonæ sint, nec entia: sic enim: & D.
Aug. ad Orosium contra Priscilianistas, & Origenistas cap. 10. scitè negat
Angelos comparatos Deo esse iustos, nimirum quod eius iustitiæ partici-
patione duntaxat iusti sint. & videtur esse sententia Iob cap. 4. & 25. vt
sic nobis liceat argumentari: Vniuersum habet esse per participationem,
hoc est, sola Opificis communicatione, & largitione, ergo habet esse di-
minutum. non igitur Deus in eo se totum profudit: nec inueniuntur in eo
omnes pfectiones, quæ inueniri possunt in eo quod cõe Deo est, & creatu-
ris. Consequentia est euidens: quoniam alioqui haberet esse integrū, si has oēs ha-
beret

Opinio Aucto.

Sic enim Exo-
di. 3. dicitur,
Qui est misit
me ad vos.

beret, & si habet esse integrum; ergo nō habet illud diminutū, atque adeo neq; id à quoquā habet, nec pendet ab alio: atqui habet & pendet ab alio. Ergo cum audis Vniuersum totum perfectum, integrum, & id genus nomina, intellige in classe creaturarum, atque in eo quod est substantiæ, & accidenti commune, iuxta tamen Opificis Dei sapientiam & præscriptionem.

Sed & ex dictis est hoc quoque perspicuum (si tamen per locum à priuatiuè oppositis argumentari licet) rectè à Theologis ac Philosophis dictum fuisse malum nihil esse: Scriptura enim hic splendide dicit, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*: & Ioann. 1. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*: (sic enim punctuandum mihi esse videtur) primè Thim. 5. *Omnis creatura bona est*: & proinde, cum res omnes in vsum ac salutem bonorum hominum condita fuerint, sicut Clemens Alex. lib. 7. Stromaton ait; consequens fit, vt illis omnibus, suo vno quoque tempore viri boni rectè vti possint, Eccles. 3. & idcirco, vt cum Peripatetici opes & res externas inter bona (ad homines quoq; relatas) dinumerant, nihil verbo Dei contrarium doceant; quanquam eò minus bona honestis sunt, quod abuti illis possumus non verò honestis (si formaliter capiantur) vt si Stoici honesta hac vna ratione existimauerunt sola bona esse, quod malè vti eis non possumus, negarint autem vtilia, ac delectabilia hac nomenclatura ornare, quod adiphora sint, & contingat frequenter eis malè vti; verbis dumtaxat, & crassiore intelligentia à Peripateticis sciungantur. Et licet complures, & sermè innumerabiles Sancti viri promerendi Dei, ac virtutis ergo, eas à se penitus abdicauerint; eos tamen propterea qui ritè ac rectè vti illis fuerint, non reprehenderunt: est enim consilium, *si vis perfectus esse, vende omnia, & da pauperibus, & sequere me*. & multò minus existimarunt eas res esse natura malas, quippe qui & præter citata Scripturarum testimonia norint diuitibus hominibus & opulentis nō paucis rectum diuitiarum vsum attulisse salutem, & nihil reiiciendum esse (tanquam videlicet natura malum) quinimmo etiam Deo esse agendas pro illis omnibus gratias. 1. Thimot. 5. Et quanquam nonnulli Illustres Philosophi sint, qui aliquando quidem sic de bonis, & malis promiscuè loquuntur, tanquā existimauerint ea esse res & naturas quasdam, ac vtique genus velint in Mundo futurum esse perenne; de illis attamen malis verba faciunt, quæ ad particulare aliquod bonum sigillatim comparata, contraria ei, ac proinde mala sunt, non autem Vniuerso, cui apprime bonum est, hæc ipsa quoque particularia mala in se ipso complecti. quare & Arist. primo Cæli, probat ignem esse, quod eius contrarium in natura sit, & Plato in Thimæo ita scribit, *Sed neque perire mala possibile est, à Theodore, subcontrarium enim aliquod bono necesse est*. Quamobrem cum Alexander apud Simplicium primo Cæli 132. ait, *Quod si possibile erat Deo malum perdere, nihil vellet ante hoc, & cur non, & aliorum generabilium, vnumquodque incorruptibile fecit: in vnoquoque enim probabile est Deum sine inuidia esse*: doctè & grauitè ab eodem Simplicio ita redarguitur, *Si malum (inquit) non esset, neque etiam bonum eius extremum inueniretur, & ita neque Deus omnis boni esset causa. Sunt enim contraria hoc genus mutuo quodam nexu colligata*.

colligata, vt proinde si ruleris vnum, abstuleris vtrunque: quod & in Phedone, & in Thimæo Plato etiam exposuit. & sic profectò congruit Opifici Deo, & Mundo nobilissimo eius operi.

Et factum est vespere & mane dies sextus. Fuit igitur sexta die Vniuersum suis numeris & perfectionibus absolutum, quas Dei sapientia ab æterno ei prædefinierat. Et proinde homo quoque conditus hac die fuit, mas nimirum, & femella. Alioquin de toto Vniuerso dictum nunc minime fuisset, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*. Quamobrem quod cap. sequenti Hebræa lectio habet, *Compleuitque Deus die septimo opus suum*, potuit vel errore scriptoris nota numeri variari (Septuaginta enim Græcè habent, *Et perfecit Deus in die sexta opera sua*) Vel certè complementum pro voluptate & complacentia posuit. Nam editio Caldaica legit, *Et delectatus est Deus in die septimo opere suo, quod fecerat*, nimirum intra sex dies. Porro autem senarius numerus perfectissimus est, si credimus Didymo in Cathena Psam. 36. & Macrobio libro primo in Somnium Scipionis, & auctoribus reliquis, qui de numeris libenter philosophantur. Nam constat medietate, tertia, & sexta, hoc est, tribus duobus, & vno, quæ vt coniunctæ necessariò numerum hunc conficiunt, ita hic in alias partes diduci ex arte non potest Diuisq; Aug. Psal. 92. & lib. 12. contra Faustum, ostendit Deum Optimum Maximum seruasse consulto numerum hunc saepe numero in transigenda salute nostra.

Num verò quod hic numerus perfectus sit propterea sex dumtaxat diebus, hoc est, non pluribus nec paucioribus creare Deus Mundū voluerit, & si existiment quidam, ego certè non assentior: si quidem, & denarius alia ratione senario perfectior est Quare videtur quibusdam probatior ratio, vt sic voluerit designare sex Mundi ætates quæ ante Christum Dominum futuræ erant, in quibus Mundus sub lege laborauit, & in Sabbato, hoc est, in septima sub eius suauissimo iugo quiescit: & ita quidem Episcopus Naciantus in suis præludijs excurrit. Verum minus solida hæc quoque sunt: quia lex Moysi non fuit data Mundo, sed solis Iudæis, quod si de alia loquitur lege, nempe naturæ, Christi iugum pfecto ab ea Mundum nō absoluit. Patres proinde maluerunt Opificem præsignasse hoc diernm numero, in quibus laborauit, nostram Religionem, & fidei veritatem in sex milibus, annorum malitia præualente & dominante, esse magnos labores subituram. Lege Lactantium libro septimo cap. 14. Ireneum libro quinto, & D. Hieronymum in Epistola ad Cyprianum. Sed iam de hac eorum opinione aliàs (plus iusto etiam fufius) differimus: Itaque arbitror ego D. Grego. Papa hom. 17. super Ezech. melius philosophari, cum ideo senarium hunc numerum multis celebrari præconijs dicit, ac perfectionis loco interdum vsurpari: quoniam sexto die perfecit Deus opera sua, vt potius ab operibus Dei hic celebritatem adeptus sit, quam e contra: atque adeo cur non pluribus aut paucioribus diebus ea consumauerit, consultissimum nobis esse existimare rei huius causam extitisse Dei arcanam quandam & imperferutabilem voluntatē, quemadmodum & cur non antea, aut postea vim illam incomprehensibilem suam in hoc opificio exeruerit,

Glossa, Sic igitur completus est sextus dies & ultimus operū Dei etc. D. Ioan Chrysost. sine diei sextæ etiam finem formandi creaturas addidit etc.

Legant quibus abundat uctū, senarij rationē quam Marcus quidam apud Epiphaniū lib. 1 To 3. affert. & interpretatur si potest.

Notatur Naciantus.

*Origenes lib. 1.
periarcho cap.
1. testis est,
Ecclesiastica p.
dicatione esse
definitum Mū-
dum esse dissol-
uendum.*

*D. Amb. Dese-
ramus silen-
tium, quo-
niā requieuit
Deus ab om-
nibus Mūdi
operib. &c.*

exeruerit, & cur non maioris id, aut minoris magnitudinis, aut molis fece-
rit: & cur certam periodum ac determinatum quoddam temporis inter-
uallum, hoc est, nec maius, nec minus generationi & corruptioni rerum
præfinierit. Quorum, & similium omnium illa eadem atque sola causa no-
bis perspecta est, quam Saluator noster Theologus omnium præstantissi-
mus, Matth. ij. attulit: cur arcana sua sapientibus abdat, & referat paruu-
lis, videlicet, *Ita Pater, quoniam sic placitum est ante te*. Et quoniam Sab-
batum subsequitur, quo quieuisse Deum à suis operibus sequenti capite

Moses diciturus est, agemus & nos præstantissimi Auditores Sabba-
tum, hoc est, quiescemus tantisper, & à legendo interpretan-
doq; Dei Verbo, de hoc splendidissimo suggestu feriabi-
mur, quoad feruentissimus hic æstus, & assignatæ
de more vacantiæ volent. Sint autem ad Dei
Optimi & Maximi gloriam vigiliæ, &
lucubrationes hæ nostræ in pri-
mum Genesis caput; qui ab
omnibus suis operibus
iugiter, ac peren-
niter lau-
datur.

F I N I S.

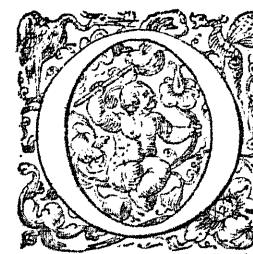

AVGVSTINO
VALERIO.

PATRITIO VENETO,
VERONÆ EPISCOPO
AMPLISSIMO;

F. HIERONYMVS VIELMIVS,
Episcopus Argolicensis. S. P. D.

RATIONEM, quam de optimo
Episcopi munere magna Epi-
scoporum, & celeberrimi huius
Gymnasij Doctorum, atque alio-
rum nobilium Virorum frequen-
tia, in nostris Patauinis Scholis habui, amicis
postulantibus & efflagitantibus, in lucem pro-
dure sino: Sed ea lege & conditione, vt in tuo
nomine appareat. Postulabat enim, cum verita-
tis, & pietatis doctrina hæc, quam (etsi minus
pura, & ornata dictione) flagranti certè charita-

Aa te

te trado: tum verò eximius meus erga te amor,
 & obseruantia singularis, vt tibi verè optimo,
 summa religione prædito, & eruditissimo Epi-
 scopo illam amanter inscriberem, & commen-
 darem. Eam igitur ad te mitto: & tibi proxi-
 mum hunc Natalem Domini diem, & per
 multos in posterum annos, faustissi-
 mos & lætissimos, ad diuini no-
 minis gloriam, & istius
 nobilissimæ Ecclesiæ
 vtilitatem, ex-
 opto, ac
 precor.

DE OPTIMO EPISCOPI MVNERE, ORATIO.

*Per R. P. & D. HIERONYMVM VIELMIVM,
 Ordinis Prædicatorum, sacræ Theol. Doctorem,
 tunc quidem Episcopum Argolicensem,
 & sanctarum Scripturarum pu-
 blicum Interpretem;*

*Nunc verò Episc. Amonia, quæ & Ciuitas noua nuncupatur,
 Patavij habitans. iij. Idus Nouemb. 1565.*

QVOD veluti postliminio Episcopatus quoque di-
 gnitate auctus ad vos hoc tempore reuertor, futu-
 ros sanè complures, arbitror, vel ex hoc lectissimæ
 iuuentutis flore, qui cum ordinis mei neminem in
 scholis adhuc publicè profitentem viderint, & ve-
 rustatem omnem conseruandam suo loco putent,
 rei nouitate commoti magnopere admirètur: sed &
 si qui sunt, qui vel publicum hoc interpretandi mu-
 nus, quod denuò aggredior, humile admodum abiectumq; cum imperita
 multitudine arbitrentur, vel onera, quæ Pro pontifici mihi in regenda hac
 nobilissima Ecclesia, quotidie subeunda sunt, cum vigilijs & laboribus
 studiorum, quæ huic loco debentur, imprudenter præpostereq; contule-
 rint: ij certè omnes consilium hoc meum vel tanquam Episcopo indeco-
 rum, vel tanquam supra vnus hominis vires nimis audacter susceptum.
 (nam ne Hercules quidem, vt est in prouerbio, aduersus duos) facile impro-
 babunt. Existimaui igitur operæpretium esse, antequam propositum
 mihi argumentum explicare aggrediar, experiri, num vacillantes hos &
 nutantes rationibus sistere & confirmare possim; & errorem, quem rei no-
 uitas afferre videtur, compluribus vetustatis exemplis in medium allatis
 depellere. Quod item gratum illis, & iocundum fore non dubito, cum
 excitare ad exquirendas causas nouitas magis quàm magnitudo rerum
 soleat. Ostendam itaque Dominum & Saluatorem nostrum Christum Epi-
 scopis præcepisse non semel, vt eius doctrinam omnes homines doceant,

*Cicero lib. 2. de
 natura Deorū.*

atque etiam, cum opus fuerit, strenue, magnoque & flagranti charitatis studio defendant, simulque sanctissimos illos maiores nostros, quos tanto opere, & merito quidem, veneramur, omnes in id potissimum totos incubuisse. Proferam autem primam Veteris Ecclesie sacula, & ijs quibus nulla ex vetustatis cognitione est prisca opinio, nulla cana scientia, quos Plato pueros, nostrae vero Religionis Duces, infantes appellant tanquam matris vbera sugenda porrigam; ut intelligant nimirum omnes si suggestum hoc splendidissimum sacras litteras interpretaturus Episcopus conscendi nihil propterea fecisse me, aut indecorum aut nouum aut denique expectatione vestra indignum, sed pro officio meo, sed more institutoque; maiorum, sed pro utilitate omnium vestrum quos semper amaui plurimum semper eximia quadam charitate sum prosequutus. Quanquam praeterea nemo iure me reprehendere posset, si vel illa tantum ratio publice profertendi, quam semel elegeram & consuetudo iocundam mihi reddiderat, his Patauinis scholis denuo me reddidisset, quarum limina & subsellia adolescens diu contriui, Cathedrasque iunior nec inglorius (quae tamen vestra fuit erga me humanitas, decennium ferè obtinui: Sed & amplissimi senatus Veneti auctoritas, quae apud omnes pios & doctos augusta & sacro sancta perpetuo esse debet (nihil enim omiserunt illi vnquam, quod ad Catholicam religionem nostram vel retinendam vel propagandam facere videretur) cum huic me loco amanter honorificeque restituerit, vel sola satis illis esse deberet, si qui sunt qui me vituperant, cui (ut par est) assentirentur omnes & acquiescerent. Sed proferam grauiore rationes; vos dicentem attempto & benigno, ut facitis, quaeso, audite animo.

Dominus & magister noster, Apostolos eorumque successores Episcopos quos post suum ad Patrem ascensum, Rectores & Moderatores esse volebat Reipublicae suae quam in terris iussu Patris instar caelestis illius formabat, non modò luculentissimis verbis accuratè & frequenter instituit, seque illis exemplar ad imitandum proposuit; verum etiam pulcherrimis quibusdam tropis & familiaribus similitudinibus, ut sui eos officij grauius admoneret vehementiusque excitaret, tanquam elogijs quibusdam crebro & amanter ornauit. Etenim seruos illos & legatos vocantes ad nuptias & ad prandium homines, operarios in messe, Piscatores hominum, seruos negotiantes, Prophetas, sapientes, scribas, sal terrae, ciuitatem supra montem positam, lucernas super candelabra, lucem denique mundi, emphaticoteron appellauit: Quibus planè non ad opes non ad voluptates, sed ad officia, ad labores atque, ut ait Paulus ad opus se esse accitos intelligerent, nempe ad instituendam, regendamque illius reipublicam, quam & regnum Dei & Ecclesiam & alijs nominibus vocamus, augusta quadam ligandi & soluendi homines, quam illis tribuit, potestate, sanctorum signaculorum quae ipse instituit, quibusque à peccatis mundamur & ab impiorum conuentibus fecernimur, administratione, innocentis & praeclaræ vitæ exemplo, & caelestis doctrinae quam à Patre ipse acceperat legatusque ad nos multifariam illos docuerat, sincera quadam & incorrupta traditione & explicatione. Proinde quoque in veterum Prophetarum monumentis

nummentis illos iam dñm etiam pastores eleganti miroque artificio nuncupauit. Verum nouicularum dominos fortè illi se esse propterea existimarent, Petro Apostolorum Principi dixit, Pasce oues meas; nimirum dominum se illarum non verò alium quenquam esse demonstrans, eosque gregibus praefici v. opiliones, qui ouium curam nec socordes nec oscitantes gererent, otimis pascuis omnes in vniuersum alerent, infirmas consolidarent, senent aegrotas, contractas alligarent, reducerent abiectas, & quae perierant quaererent, morte denique pro earum salute (si quando res ita ferret) cum ipis & feris congregientes libenter subirent. His igitur obsequijs famulatum, ad quem asciscuntur exequi, his officijs & pietate eximiam charitatem illam, qua caeteris omnibus praestare debent, exercere illos erga se mandauit.

At verò quoniam fides nostras est reipublicae huius quasi neruus quidam & ligamentum, estque vniuersae Religionis ceu turris cuiusdam eminentissimae, quae ad caelum usque tollitur, hypostasis quaedam, ut ait Paulus & fulcrum, eaque ita caelesti doctrina nititur, ita ut conuulsa doctrina, fides confestim cadat, & hac dissecta atque euersa, religio tota funditus corruat; voluit, cum in reliquis obmundis muneribus, nec inertes essent, nec dormientes; tum verò in stabilienda doctrina, inque illius verbo longè lateus propagando vigilantissimos studiosissimosque; se perpetuo praebere voluit, ut inter caetera omnia quamlibet necessaria ad tranquillitatem reipublicae suae tuendam conseruandamque, principem locum obtineretudium retinendae fidei nostrae: ut sicut haec veluti solum quoddam fundamentum est caelestium omnium bonorum, ita illius conseruatiuae caeteris ad eos potissimum pertineret quos ad rerum gubernacula prius sedere iussisset. Quare, ut concionarentur, ut docerent utque de se testimonium populis omnibus citra delectum ferrent frequentes his verbis dirteque; praecipit. Quae dico vobis in tenebris dicite in lumine, & quod aure auditis praedicare super tecta, & rursum: Ite docete omnes gentes seruare quaecunque mandaui vobis, & alibi: Sicut misit me Pater, & egmitto vos. adhuc, Ite in Mundum vniuersum, praedicare Euangelium omni creaturae. & postremò, Eritis mihi testes in Iudaea & Hierusalem, & usque ad vltimum terrae, an non mandata haec, quaeso, grauissima sunt, & sat illustria diuinæ voluntatis testimonia? Dicam hic Auditores quod seruo, an tacebo? Dicam planè & id instituti mei ratio vehementer etiam instulat. Ego quantum ex his & plerisque alijs Domini verbis consequi possum, ita censeo, nihil esse, in quod industriam conatusque omnes suos Aristites sacri, conferre aequè debeant, atque in id, ut verbum Dei doceant: nil esse, quo apertius ipsi obedientiam suam declarare certiusque testata facere possint, atque in conseruanda, & ab haereticis, caeterisque impurissimis hominibus eminens, cominusque vindicanda fide & religione nostra, non iniuria Paulus haec ab illis imprimis exegerit, ut fideles cohortari contra dicentes resellere, & se denique auditoresque suos seruare idoneant. Et nuper Tridentina Synodus scite grauiterque pronunciauerit, precipuum esse pastorum munus, praedicare. Iam uerò si (quod

Plato in Thimaeo.

Petrus 1. c. 2.

Paul. 1. Cor. 3.

Ioan. 1. cap. 2.

Aug. in Psal.

44.

Exodi 25.

Heb. 8.

Apoc. 21.

Ioan. 13.

Matthi 23.

Luc 14.

Matth. 9.

Matth. 4. 5.

Et 25.

1. Thim. 3.

Aug ad Pauli.

num Epistola

58. Vid. 8. 9.

1. Qui Episcopo-

patum.

Ioan 7. Et 8.

Hierem 3.

Ezech. 34.

Ioan. 21.

Ezech. 34.

Ioan. 10.

Heb. 13.

Matth. 10. Et

27.

Ioan. 2.

Mat. 16.

Sess. 8.

Theologi de schola omnium sanissimi, & clarissimi doent, iuxta ea quæ hominibus Spiritus sanctus distribuit officia, mensuragratia & donorum constituenda est. Quod & D. Basilius non obscure docet. Probanda omnino videtur illa D. Augustini sententia, Deum imperi clariorum quamdam diuinarum rerum cognitionem excellentiusque lumen Ecclesiarum præfatis (nisi per illos steterit) præ communi lumine fidei quo fideles generatim illustramur omnes, atque perfundimur. & (ni fallat) hoc ipsum Dionysius antea dixit de ecclesiastica Hierarchia cap. 4. Nam compluribus præfatis dijs maximis sanctis, atque firmissimis in vniuersum illustrantur, vt impostita onera (quæ grauiora quam cæteri sustinent) leuius: rre, & prouinciam sibi delatam gerere feliciter possint: siquidem & Apetolis Christus (per quos viuam illam aquam doctrinae suæ, qua mundamur & saluamur, tanquam per purissimos quosdam canales in cæteros omnes homines transfusus erat) cum arcana Patris permulta aperuit, quæ ipse coram hauriebat, tum verò reconditos & abstrusos Mosis, & Prophetarum sensus planos fecit, & obuios, atque ad eò celsiore splendorumque luce affulsit, vt scilicet certiorum constantiorumque fidem nostra facerent: quod alioquin facere minimè potuissent, sicut Aquinas puerè expendit. Et quidem vetus quoque scriptura aperit, Deum detraxit olim de spiritu quo præditus erat Moses veteris populi princeps & legator quem solis septuaginta illis senatoribus, & magistratibus immiserit qui vbi in eis infedisset ex templo vaticinarentur, ac à Mose secretiora les mytheria D. Hierario teste, deinceps addiscerent, quæ solis selectioribus auditoribus referant, & veluti depositum commendarent.

Ioan. 8.

Luca 24.

3. contra Gen. 40.

Num. 2.

In Psal. 2.

Quo dlib.

2. 2. prologi.

Fide S. Tho. 1.

23. q. 1. Scetum 3. 2. 4. 9.

unicæ.

Gabriel Diel.

3. 23.

Almainus 24.

1.

1 Cor. 12.

Hiero. in Hiero. cap. 12.

Isaia 6.

1. Cor. 9.

Quæ cum ita esse existimem, nequaquam tamen Heico Gandauensi assentior, qui putat, lumen id præstantissimum præcipi fidei nostræ capita, quæ articuli vocantur, maioribus quibus insidet, pæpica, & euidentia facere; docetque vterius progressus clarum hanc eam intelligentiam vnà manere in illis cum fide. Satis enim idoneis arguentis à Durando Doctore cum primis illustri refellitur: atque illud planificeretur, vt vni eidemque menti, articuli illi perspicui essent & obscuris quidem fides, vt ait Paulus, non apparentium notitia est) quod ego esà ratione alienum semper existimaui; & si quidam defendere illud ostentatne doctrinae potius quam veritatis conantur. sed quid contentiosa ingea non audent? quid, vt semel emissas ineptias tueantur, non molliuntui Verum subtiliora hæc sunt & in aliud tempus reijcienda.

Nunc id primùm ex his quæ dicta sunt, quiuis intellire facile potest, & plura & meliora multo ab Episcopis expectanda esse, tam ab alijs minoris ordinis hominibus quantumuis eruditione, ingenio, & eloquentia cum illis comparandi quoque viderentur; modò tamen citioni sanctarum litterarum & diligentem illi operam dederint. Deinde verò firmè operationum gratia sint, & dona ad vtilitatem Ecclesie cæles ille spiritus impartiat, non posse eos qui ampliore lumine perfundunt citra piaculum conticescere, non posse cum formis illis nobilissimis præci sint, sine grauioris delicti nota alios non instruere. Veh mihi (inquit Elias) quia tacui. & Paulus

& Paulus quoque malè futurum sibi esse dicit, nisi euangelizauerit. vt insignis eorum temeritatis & petulantia me admodum pudeat, qui docendi functionem tanquam Episcopo indecoram accusant cum ex firmissimis his rationibus quæ allatae sunt, perspicue appareat, nihil posse eum honestius, nihil officio suo consentaneum magis, nihil demum Ecclesie Christi vtilius agere.

Sed liceat præterea communibus argumentis à moribus hominum & à natura ipsa petitis vti, ac proinde eos interrogare quos reprehendimus. Qui sit vt discens ea præsertim quæ ad bene beateque viuendum pertinent, cuius ordini, cuius ætati, pulchrum esse omnes existiment; eadem tamen docere turpis illis esse videatur? Rursum, plantæ & animalia suam perfectionem & felicia incrementa tunc demum proferunt, & nobis quasi declarant cum eorum vnumquodque aliud quidpiam quale ipsum est, gignit, ac veluti in lucem edit; & non poterit eruditus Pontifex alios instituendo, & quasi procreando Orbi ostendere præclaram eam operam, quam multis vigilijs magnisque laboribus cum primisque Dei beneficio consequutus est? Proh pudor. Ad hæc Angeli & perennes illi beati Spiritus (auctore magno Dionysio) purgant, illuminant, perficiunt, & sacerdoti, qui Angelos referre, & planè exprimere (quoad patitur natura nostra) vbique studere debet, erit indecorum è mentibus hominum ignorantia tenebras depellere, easque splendore verbi Dei illustrare, ac demum perficere? Atqui Malach. Propheta hæc potissimum munera ab illo exigit, & cum ea præstat, præstare aut debet cum potest, Angelum Domini disertè appellat. His adde quod Dominus nec scripsit ipse quidquam nec Apostolis vt scriberent præcepit, nequis hæc euadere cogitans imperitè respondeat vt libros Episcopi edant, quibus nos posterosque domi doceant, ac ita eos suo probè functuros esse munere. At nec Philosophorum præstantissimi, Pythagoras, Socrates, Carneades, Archesilaus (teste Plutarcho) litteris serio quidquam mandarunt. Qua de re, cum locus incidit (incidit autem Deo fauente diebus proximis) copiosè dicturus sum. Nunc scire satis erit Dominum iussisse, vt prædicaret Apostoli, & sacri Antistites eorum successores, vtque in cordibus fidelium eius doctrinam & legem iuxta Hieremie vaticinium insererent. At libri, magistri dicuntur: fateor, sed muti, sed inanimis: actio verò & pronuntiatio dicentis, orationisque; anima & vita est: Protrita doctis sunt hæc, quæ obrem missa illa faciamus, & sapientiam ad diamus quæ functionem, pulcherrimam hanc ita ornat, ac magnificat, vt dignam iudicet, perenni beatitudine: sic enim loquitur: Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. Atqui & Paulus verbi Dei interpretationem dono linguarum, quod planè nobilissimum est, & vsui hominum maxime necessarium longius præfert; & prophetiam honoris causa appellat. & ratio planè suffragatur: illud enim linguarum donum ideo nascentis Ecclesie initio ferè omnibus credentibus & passim dabatur, vt cæteros quosque populos illi quoque commodè instituerent, ac Euangelium docerent. Daniel etiam Vates illustris: Qui docti fuerint, inquit, fulgebunt quasi splendor ethe-reus; & qui ad iustitiam erudiunt multos, erunt stellarum similes in omnem æternitatem. Pulchrè sanè dictum. Nam quemadmodum elementa & mixta omnia quæ gignuntur & occidunt, non nisi astrorum, cælestiumque orbium

4. Meteor.

Plato in Theeteto.

Cap. 2.

S. Thomas. 3. 43. 4.

Plutarchus de fortuna Alexandri.

Gellius lib. 14. 2.

Eccles. 24. 1. Cor. 14.

Cap. 12.

Aristoteles. 8. phy. 1. Meteor. 1.

orbium motu & lumine subsistunt, & viuunt: ita idiotæ & rudes homines sola sacrorum interpretum opera & beneficio, de sempiterna salute, de quæ vita immortalis rectè ac certo consequenda erudiuntur. Fides enim, vt Paulus docet, ex auditione est: proinde sine præcone & legato verbum Dei prædicante concipi non potest: vt hinc videat acutus iuuenis firmam rationem, cur Aquinas longè doctissimus, scriptum reliquerit esse actum charitatis & misericordiæ docere, & cur Apostoli, Auctore Luca, mensarum ministerium in Diaconos reiecerint & si illis Ecclesiæ primordijs ij quoque concionarentur (sed absque Cathedra vt adnotauit D. Ambrosius, ac vt ego præterea sentio, cum Episcopi vel presbyteri coram non aderant) nimirum vt operari omnem, omnemque industriam optimo & splendidissimo huic muneri sine vlllo impedimento impenderent. Etenim, vt Marcus scribit, peragrarunt vbique docendo, & Paulus identidem cælorum similes esse dixit, qui suo quodam modo, bonitatem, vim, & sapientiam Dei omnibus populis conspicui indefinenter enarrant, vnde & illud Davidis oraculum citat. In omnem terram exiuit sonus eorum, & quæ sequuntur: Qui rursus Corinthijs scribens non multos se baptizasse ait, sed prouincias permultas lustrasse publicè priuatimque docendo, ob eamque rem labores, & erumnas innumerabiles se esse perpeßum: quibus verbis patenter aperit disseminationem & explicationem Euangelij grauius munus esse, magisque sublime & necessarium quàm sola baptizandi muneris functio (licet & ad baptizandum quoque Apostoli missi fuerint) ac ipsis Ecclesiarum præfectis & moderatoribus quàm maximè cõmendatum: vnde & cum Episcopum alibi institueret, eum oportere, ait, esse doctorem & cum Ephesijs ampliora illa Christi charismata, quibus benignissimè & liberalissimè Christiani ditati sumus, diligenter & tanquam porrecto indice enumerat Pastores & Doctores sic inuicem necit, vt quemadmodum Hieronymus & Augustinus, Ecclesiæ lumina, perspexerunt, vnam fermè functionem idemque efficiunt vtrunque donum esse ostenderit. Nec iniuria: etenim & Dominus, cum olim se daturum nobis iuxta cor suum pastores pollicitus esset, confestim subdidit, Qui pescant vos scientia & doctrina, ea, inquam, doctrina quam Salomon scientiam sanctorum (credetium videlicet) appellat. Quæ sacra Scriptura est quæ explicaturus & enucleaturus Deo fauente, celebre hoc suggestu Episcopi & pastor conscendi, & quam Oseas holocausto præfert, & Dñs apud Ezech. pascua pingua, pascua virètia amœnissimo tropo appellat. Quæ verba si cõsideraret studiosi, mirarer ego vehemèter profectò, si nõ libèrissimè & cõcito gressu ad sacras litteras percipiendas oēs accurrerent. Itaq, cum hæc oia florentis illius & vere aureæ ætatis Ecclesiæ Pontifices maiores nostri humanitus cælitusque, eruditi probè intelligerent, domi & foris, hoc est, vbi docedi oportunitas illis dabatur, in tēplis, in foro, in scholis, in cõpitis, in vicis, concionibus, cõgressibus, disputationibus, cælesti Saluatoris nostri doctrinã puram & immaculatam oium mentibus instillare atq; imrimere conabantur. Quamquã. n. nostra hac ætate primoribus in more positum est, vt vel nonnisi priuaris colloquijs domi, si quando opus sit, vel publicis concionibus, in sacrissimis

ædibus

ædibus diebus festis, statisque ferijs verba faciant, quod nimirum locus ille vt sacratior est, ita ad continendum in officio populum est accommodatior, tamen veteres illi Antistites alibi quoque profiteri, & docere, cum res ita postulabat, minimè recusabant. Adamarunt autem & coluerunt præcipuè Scholas, proximumque sanctis templis veneratione locum habere voluerunt, quod in his hominum mères, animi, linguæ egregijs disciplinis instituantur, & ad optima quæque informantur, compluresque in de egredi sæpe soleant, qui vniuerso Orbi ornamento sint & splendori. Et quidem cum Romani Principes rerum domini, nondum fasces Imperij Christo Domino submisissent, sed immanissimis edictis in eos furerent, ac seuirent, qui illi nomen dabant Episcopi sancti scholas in quibus adolescentes, ac neophyti initiarentur, hoc est, fidei rudimenta addiscerēt, & prouectiores solidiora nostræ religionis dogmata perciperent, veterum Prophetarum more (nec sine magno vitæ discrimine) domi aperuerunt. Cum primùm autem bonorum proscriptiones, exilia, carceres, supplicia, cædes, veluti defatigatæ cessarunt, principumque rabies & æstus deseruit, extemplo quoque augeti nostrorum hominum cætus cœperunt, & sacerdotes cathedras in Ecclesijs palam conscendere videbantur ac interpretari sacras litteras & confutare hæreticos & nostræ Religionis hostes reliquos, sicut & Augustinus ad Ianuarium scribit; ac præterea publicas scholas & Academias florentissimas, in quibus docerent (gradatim tamen & pedetentim, & non nisi in frequentissimis Urbibus, generosè, magnificèque instituerūt. Paulus Thimotheum domi, domi alius quidem Episcopus in Asia Ioanne Euangelista commendante (vti Eusebius narrat) iuuenem quendam erudit. Sed & Anicetus, Romanus Pontifex, puerum Eleutherium à religiosissima eius matre sibi traditum sacras litteras domi, ita edocuit, vt eum postea annos viginti dütaxat natum (Nicephoro teste) Episcopum Ilirici sanctissimum habuerint. Porro autem Ireneus, Lugdunensis Episcopus vir, & sanctitate morū & doctrinæ gloria præstantissimus, se vidisse adhuc puerum Policarpum, Smirnensium Episcopum, quo illustriorem ætas illa neminem tulit, ad populum (opinor in sacra ræde) & alibi è Cathedra (nempe in scholis publicis, vt ego quidè arbitror) loquētē ad Florinū scribit. Clemens quoque Alexandrinus quorundam sanctarum Scripturarum Interpretum, qui sibi alijsque permultis eas prælegebant, mentionem facit, ac Beatos appellat. Huius porro Clementis Auditor Origenes, & in publico docendi munere successor clarissimus, Scholarum & Magistrorū similiter meminit, quorū nonnulli incultis, & rudioribus ingenijs excolendis & formandis, alij verò prouectioribus instruendis operam darent. Eusebius quoque Cæsariensis & Hieronymus scriptores grauissimi, testantur fuisse Antiochiæ & Alexandriæ Academias celeberrimas primis illis temporibus cum adolescere Christi Ecclesia videretur, quibus Panthenus, Clemens, Origenes, Heracles, Didimus Melchioni sacerdotes doctissimi gloriosè præessent; in ijsque non solum diuina oracula sed etiam (quod magis mireris, Philosophorum disciplinas & monumenta publica interpretarentur; adeò Patres illi cum diuinarum, tum etiam humanarum rerum ignorationem, quæ

animorum

2. Thimot. 3.
Euseb. lib. 3.
23.
Lib. 3. 29.

Adducitur ab
Euseb. lib. 5.
20.

Ström. lib. 1.

In Ind. hom. 6.

Euseb. lib. 5. c. 9.
& 10. & lib.
7. 29.

Hieron. de scrip.
pto. Eccle.

animorum nostrorū certum & presentaneum venenum esse solet, execrabantur. Sed & Gregorius Nazianzenus Episcopus, vbi Magni Basilij vitam & laudes persequitur, Cæsariensem scholam multis laudum præconijs, vt erat vir eloquentissimus, ornat. Et vterque Apollinarius pater, & filius, presbyter videlicet & Episcopus, cum Iulianus Imperator publico edicto Gentiles vetuisset liberales quas vocamus Artes Christianos docere, ludum publicum aperuerunt, in quo Cyclicas omnes verbo & scripto præalto & incomparabili quodam ingenio docebant & Elenismum qui nostros incitæ damnavat ad summam admirationem pertraxerunt. Iustinus identidem presbyter ac martyr beatissimus, legitur habuisse Romæ diatribas, & in illis Crescentem obscurum alioquin hæreticum confutasse. Verum quid ago? quorsum faces in splendidissimo Sole quæro? Nonne Paulum Lucas in Actis commemorat, & disputasse Ephesi in schola cuiusdam Tyranni, & Athenis cum Philosophis publicè altissimis de rebus disseruisse? Quoties quoque aduersus Iudeos in Sinagogis, in foro & compitis pro religione pugnavit? Quid? nonne & Dominus noster publicum quoddam & illustre Theologiæ Gymnasium cum versaretur in terris, in Iudæa & Galilea aperuit? nonne veluti greges auditorum quos discipulos more suo Scriptura appellat, habebat: è quibus duodecim non profusus arcano consilio Apostolos nuncupavit & cariores ita habuit, & secretiorem quandam doctrinam præ septuaginta duobus & cæteris omnibus, vt paulò ante dicebam, amanter doceret. Quamobrem & eos in hanc ferè sententiam alloquitur: Vobis arcana omnia mea nosse datum est; Vobis quas à Patre habui revelationes amicè & apertè exposui; cæteris satis erit, si crassius & in parabolis eas proposuero. Vt si eruditus quispiam Christi doctrinam partiri velit in acroamaticā & exotericā, nō defutura illi ratio sit, cur id commodè & venustè faciat: discantque hinc Ecclesiarum Præfecti quibus ille, absolutæ virtutis specimen sese ad imitandum proposuit, & in Scholis quoque cum sua opera iuuare alios possunt, ea, quæ ad bene beateque viuendum & quæ ad æternam felicitatem comparandam faciunt, prudenter, grauitè, constanterque omnibus impertiri. sed pluribus exemplis vos minimè detinebo: Neque enim quibus rationes adeò graues, testimonia tam multa exempla ita præclara, quæ in medium pressius quidem ob temporis angustias, sed luculenter tamen attulimus, persuadere longiori oratione possem. Dicam de me pauca in præsentia, quæ ad rem maximè pertinere, & vt intelligantur à vobis magnopere necessaria mihi videntur, confestimque dicendi finem faciam. Ego Auditores, cum animaduertentem Ecclesiam Argos vniuersi Peloponnesi, clero populo, religione, & opibus olim florentissimam, funestissimis Turcarum bellis esse deuastatam, atque etiam (proh dolor) fermè extinctam neque mihi spes vlla ostenderetur fieri posse, vt, quod maximè cuperem, opera mea vlla ex parte vel instauraretur vel erigeretur, rogatus, animum appuli, vt Franciscum & Aloysium eius fratris filium, Pisanae familiæ quæ inter Senatorias Venetijs conspicua eminet nobilissimæ huius Ciuitatis Antistites, Romanæque Ecclesiæ Cardinales amplissimos in regenda Ecclesia hac pro viribus

In Menod.

Fide Niceph.
lib. 10. ca. 25.Hierony. de
scrip. Eccl.Act. 19.
Act. 17.Math. 13.
Lucæ 8.
Ioan. 3.Simpl. in pæm.
Phy. Gel. lib.

bus iuuarem: Ita enim Linus & Cletus, quomodo mihi persuasum est, Petrum Romæ, ita Augustinus Valerium Hyppone, & grauissimi complures Episcopi, ne sedentarij, vt dicitur, nullius in Christiana republica frugis esse viderentur, Episcopos alios in gubernandis eorum Ecclesijs & Patrium & nostra ætate magna cum laude iuuerunt: Cumque fermè triennium Episcopi munere reliqua sic apud vos obijssent, vt siquis vigilantiam, & vires, Eudochiam tamen, hoc est, bene affectam erga vos omnes voluntatem & animi propensionem nemo, vt arbitrator, merito desiderate posset, anxio nihilominus atque ægro animo sæpe eram quod domi mutus magis quam piscis, permultis loquentibus me continerem: Etenim quamuis & promiscuum populum à Catholicis cum primis, atque clarissimis concionatoribus in sacris plerisque ædibus accuratè institui, omni studio curarem, & nobilissimam iuuentutem, quæ ad ciuitatem hanc tanquam ad alteras Athenas, & veluti ad omnium virtutum Emporium confluit, in externis quidem disciplinis à celeberrimis his & longè excellentissimis doctoribus, & iureconsultis, & Philosophis & Medicis, & earum quoque disciplinarum, quas humaniores vocant, cæterarumque bonarum artium professoribus, in sacris verò, quaquam paucissimi illi sunt, à Patribus omni genere laudum cumulatissimis intra hæc tecta erudiri cōspicerem, deesse tamen integro meo muneri mihi videbar, quod excolendi prædij huius functionem mandatam mihi præcipuè fuisse, & sine officio docendi probè exerceri non posse existimarem. At verò cum latera, pectus, vocem (quæ omnia à popularibus Oratoribus firmissima exigi solent) minus liberaliter dedisse mihi naturam intelligerem, non erat cur pro concionibus de erudienda plebe in templis cogitarem. Profiteri autem hoc loco meo tantum arbitrato, quod optimè nostis, nequaquam licebat, quapropter silentiū id meum adhuc vel venia vel excusatione, etiam Momo ipsi dignum videri potuit. Porro autem cum Senatus interclusam viam mihi vltro aperuerit, & professionis huius honestissimæ potestatem honorificā fecerit, deesse iam muneri meo non sine religione, profectò poteram. Nam quomodo Dominus si hoc officij recusarem non me tanquam improbum famulum & male de illius republica merentem, male mulctaturus esset atque adeò in carcerem & tenebras detrusurus? Quomodo Ecclesia Christi vniuersa cui summā debeo fidem & obseruantiam, non mecum grauitè exposulare & conqueri meritò posset? Nam si aliàs vnquam, profectò nostra hac miserrima ætate imprimis omnium bonorum opem mæsta illa, ac multis lachrymis supplex implorat quippe cum tot hæresum procellis agitetur tot scelestissimis hominibus dilaceretur, tot malorum lernis, quas inferorum portas pulchrè Dominus appellat vndique vexetur, vt malus omnino filius improbusque illius minister dici iure possit qui non ei suppetias pro virili tulerit. Hæc me rationes Auditores, impulerunt ne vacuas illas nubes & inania tonitrua vllatenus reformidare, & ne talenta mihi, à Deo tradita quantulacumque illa sint, exercere tractando, communicare docendo, & denique augere quærendo omitterem, qua in re, ipso propitio, nec laborum, nec vigiliarum me vnquam pigebit. Et

quanquam

Plac in Pha.
dro.

quanquam doctorem nullis negocijs distractum sed à curis omnibus liberum esse oportere, Plato, alijque magni viri permulti velint; mihi que quotidiana & fermè perpetua incumbat Ecclesiæ huius amplissimæ sollicitudo & labor: tamè cum Domini munificentiam considero, animaduertoque innumerabiles Episcopos docendo scribendoque multos maximosque labores sic exantlasse, ut muneri tamen reliquo propemodum raro, aut nunquam defuerint; bonam capio spem eum qui dedit mihi velle, daturum, quoque esse nisi fuero prorsus ignauus, & perficere. Cæterum Epist. D. Pauli ad Romanos scriptam, omniû Epistolarum præstantissimam difficillimam, atque nostrorum temporum vsui maximè necessariam, ut vobis gratificarer prodessemque, interpretandam suscepi: cuius plana totam partitionem, distributionem, artificium, vtilitatemque vobis exponere ac patefacere conabor proximis his diebus diligentissimè. Nam cum vobis prodesse cupiam, simul etiam placere opto. Placere verò qui possim, si longitudine orationis molestus sim diutius? Finem igitur dicendi facio; & vos ad pulcherrimam, fructuosissimamque, cælestem hanc mensam inuitatos volo: Quòd si lubentes & frequentes accesseritis, non exiguam, ut spero, Deo optimo iuuante, ex nostro labore vtilitatem cõsequemini.

F I N I S.

DE D. THOMAE
A QVINATIS
DOCTRINA, ET
SCRIPTIS,

AD IOANNEM DELPHINUM,
*Andream filium, Patritium Venetum,
Amplifs. Torcelli Episcopum;*

Libri duo.

Auctore Reuer. P. D. HIERONYMO VIELMIO,
Episc. Æmonix, antea Argolicense.

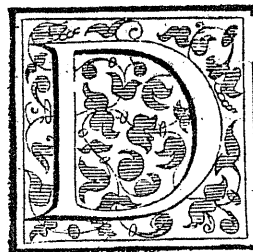
Addita est eiusdem quoque Oratio Apologetica, qua obtrectatoribus eius Theologiæ, quam Scholasticam vocant, egregiè occurritur.

VENETIIS, APVD IVNTAS.
M D LXXV.

IOANNES FASEOLVS
LECTORIBVS.

IVVM Thomam Aquinatem summa equidem semper sum admiratione profectus . cuius scripta cum olim Philosophia operam darem , vel ex Latinis sola , vel præcipuè mihi euoluenda duxi. Horum autem cum partim quidem laudationem , partim etiam defensionem mihi superioribus diebus ostendisset vir Optimus , atque eruditissimus Hieronymus Vielmius , Argolicensis Episcopus , primò quidem libentissimè legi , postea verò & hominem mihi amicissimum rogavi , ut eorum mihi copiam , atque potestatem faceret . qui , quæ eius est humanitas , atque erga me benevolentia , prompto , alacriq; animo id concessit . Re igitur accuratius inspecta , atque cognita , non tam laudari Diuum Thomam his scriptionibus , & aduersus nonnullos eius vituperatores defendi ; quàm eius libros diuidi , atque ijs , quod utilissimum est , ab hoc doctis . viro , vidi ordinem dari : eum itaque etiam , atque etiam hortatus sum , ut suos hos labores in publicum exire pateretur , quos & studiosis plurimum emolumentum , & ei plurimum pro certo haberem allaturos ornamenti . ac primo quidem abnuebat vir omnium minimè ambitiosus , qui quæ alij prehensando quærunt potius reijcere ,

quàm ultrò, ut quicquam adipiscatur, solitus sit elaborare. neque enim cum in Diui Dominici familia numeraretur, atque in eo cœtu uiueret, ubi omnes penè curationum, atque bonorum consecutus est gradus; lubens, ac uolens eos est unquam adeptus. sed quibus eorum dispensandorum potestas data erat, is uel inuito summa quæque obtrudebant. Summo etiam totius Ampliſs. Senatus Veneti consensu, in nostro hoc Gymnasio, & primæ olim Philosophiæ, & Sacræ postea Theologiæ exponendæ prouincia ei tradita fuit: ad quod sanè mirus, eum potius euocatum semper, atque accersitum, quàm sua unquam sponte accessisse omnes nouimus. cui porrò dubium, quin cum primùm Pius IV. omnium hominum & maximus & sapientissimus de reparanda Christi Dei Ecclesia, hæresibus tollendis, erratisque ijs, quæ Superioribus Pontificibus conuiuentibus in eam defluerant, amouendis cogitauit, uel primis sui Pontificatus mensibus hunc ad se duxerit aduocandum? uidi, quæ ad eum Summi Pontificis nomine datæ fuerunt litteræ: quàm honorificè Romam fuerit inuitatus cognoui: sum ipse locupletissimus testis: nihil est, quòd hac omnino de re quicquam dubitem. ceterùm quid deinceps effectum est? nonne & summo apud Pontificem in honore habitus? nonne in maximis rebus eius opera maximè oportuna? nonne apud eiusdem Pontificis nepotem Illustriss. atque Reuerendiss. Bonromeum Cardinalem, duos annos in summa animi tranquillitate uixit? Quod uel ob eam in primis causam factum est, quoniam qualem maximè optabat, nactus erat Principem. in eo namque uera religio, eximia pietas, omnis iustitia, modestia, affabilitas, temperantia, nullaque quæ in eo non penitus elucesceret uirtus. cuius actiones, atque cogitationes, cum ab omni uirtutum genere proficiscerentur, ecquis iam uereri potest, quin cum incredibili quadam beatitate fuerint coniunctæ?

non

non possum certè non uehementissimè mirari, cum qua est dicendi lenitate, atque copia, uelimum per sepe audio de summis, atque innumerabilibus ampliſs. huiusce uiri laudibus, atque ornamentis predicantem. cuius nutu, & uoluntate etiam factum scimus, ut à Pont. Max. eius auunculo, ad hunc etiam dignitatis gradum perductus sit; in quo uel ipse Pont. licet omnium supremus, atque post Deum Altiss. sine ulla dubitatione reperitur collocatus. Episcopus itaque effectus, ei que animarum cura, qua nulla aut maior, aut præstantior tradita est. Quibus ornatus, atque auctus insignibus, Tridentum ad illum tot Episcoporum cœtum, missus. iudicauit enim opt. atque sapientiss. Pont. eo in loco ijs uiris, qui doctrina, probitate, religione, atque moribus maximè præstarent; maximè opus esse. Ut igitur unde digressus penè sum, eodem reuertar, sua quidem causa, suoque nomine is recusabat, quod studioforum postea mihi gratia ab eo concessum fuit. Futurum namque ei pollicebar, atque adeò omnino pollicitus sum, summam secum hæc eius scripta allatura utilitatem. Quibus profectò fiet, ut in posterum diligentius diui Thomæ scripta, quæ tam multa, tamque uaria, atque copiosa sunt, explicentur, excutiantur, euoluantur, & in manibus habeantur. Qui expositoris nomen iure adeptus est. cuiusque libros tot uel priscorum Græcorum, uel Recentiorum quorundam ab Italia, & mente, & locis penitus seiunctorum uoluminibus solos habemus, quos, paria paribus reddentes, obijciamus. fateor igitur factum esse meis uel precibus, uel cohortationibus, ut duo hi libri foras dati sint. qui optima quidem mente uestræ utilitatis ergo, id fieri uolui. Qui eiusdem etiam apologeticam orationem, olim quidem me etiam audiente habitam, uobisque concessam, sed solam incedentem, ijs adiungendam curauit. Vos, ut bonos decet, quicquid bona mente factum est, boni consulite,

Bb 3 meq.

meq; bonorum semper in rep. litteraria partium, bonorum lu-
 uenium bene studiosum, ut par, atque conueniens est, vera
 animorum uestrorum beneuolentia prosequimini; ac Deum
 Opt. Max. mecum orate, ut eruditiss. huic viro tantum con-
 cedatur & vite, & ocij, ut quae parata sunt permulta, com-
 mode absoluere, atque ad exitum queat perducere. facile nam-
 que fiet, ut illis, qui re ipsa Christiano nomine digni sunt, non
 parum vel fructus, vel letitia, quae ab hoc fonte manabunt,
 sint allatura. Valete.

Dat. Pat. Idib. Sept. M D LXIIII.

DE SCRIPTIS, ET DOCTRINA
 D. THOMAE AQUINATIS,

Libri duo.

Auctore R. P. & D. HIERONYMO VIELMIO
 Veneto, Ordinis Praedicatorum, Episc. Aemonia,
 quae Ciuitas noua vulgo dicitur,
 antea verò Argolicense.

AD IOAN. DELPHINVM, ANDREAE FILIVM,
 Patricium Venetum, Ampliss. Torcelli Episcopum.

P R A E F A T I O.

I de D. Thomae Aquinatis doctrina, & scriptis re-
 ctè & sentirent omnes, & loquerentur, non ego,
 Praesul Amplissime ea nunc laudanda sumpsissem;
 neque frustra quantae sint praestantiae & utilitatis in
 Ecclesia Christi, ut Theologiae studiosos ad illa ac-
 curatè euoluenda & cognoscenda excitarem, plu-
 ribus conarer ostendere. Iure enim Antalcides, Spar-
 tanorum Rex, Sophistae cuiusdam operam esse su-
 peruacancam existimauit, cum laudationem Herculis, quem magnopere
 venerabantur omnes, de scripto legere appareret: ecquis illum accusaret?
 falsè interrogans. Et meritò Iureconsulti docent, *Quod notorium est, à pro-
 bationis onere releuare*. Etenim & Aristoteles non probat manifesta, & cõ-
 munitè concessa, qualia illa sunt: *Naturam esse, Fortuna nonnulla euenire,
 locum esse immobilem, Tempus ubique gentium idem numero esse*: explorata
 enim & comperta omnibus cum sint, ridiculum arbitratur ostendere illa
 esse. Verùm cum caecitas quorundam tanta sit, ut intueri Ecclesiae Solem
 hunc minimè possint; & improbitas Hereticorum eò progressa sit, ut hunc
 sapientiae limpidißimum, atque vberimum fontem inquinare spurcissi-
 mo caeno, & veluti obstruere magnopere nitantur; non erit inutilis, spero,

& ingrata studiosis hæc nostra opera, qua & vindicabo pro uirili huius Doctōris munimenta à maledicorum hominum calumnijs, & quod ei debeo officium, vt cunq̄ue persoluam. Nam studiorum meorum Ducem & Artistitem summū, post sacras litteras, aliorum multorum doctrinis diligenter quoque inspectis, adhibita ratione, & iudicio mihi iam dudum illum constitui & diurna ac nocturna versare manu non cesso, ne quis, *ignoto Deo*, Aram me erigere dicat, aut verba illa Domini in me detorqueat, *Vos adoratis, quod nescitis*, vt ingratiſſimus merito dicendus sim, nisi omnem meam operam & studium, meas omnes vires, & diligentiam in eo defendendo adhibeam. Ostendam itaque priore loco errare toto cælo eos, qui illius scripta in vniuersum vel contempunt, vel negligunt, eorundemque tum maledicta, tum rationes, qualescumque tandem sint, multis argumentis & testimonijs refellam: Posteriore verò scripsisse illum volumina propemodum innumerabilia, quorum nonnulla siue subiectam materiam spectes, siue artem, & modum scribendi, & cum veterum Theologorum quibus vis scriptis conferri & recentiorum libris longo interuallo anteponi possint ac præcipua quidem & magis conspicua quantum poterō pressius examinabo, & in vniuersum omnia in suas classes & loca ita distribuam, vt non admodum ægrè studiosi in tabulas redigere ea possint, & scriptores, ac typographi in sectiones, si maluerint, concinne digerere.

Quemadmodum quoque Vincentius Iustinianus Ordinis Prædicatorum Generalis Magister, vir prudentissimus, atque doctissimus, fieri non modo magnopere cupit, verum etiam pro viribus satagit. Et quâquam impari humeris meis prouinciam me suscepisse intelligo, huius tamen sanctissimi Doctōris ope fretus (quam humilis & supplex imploro) maiorem etiam obire non recusarim. Etenim, vt D. Gregorij Nazianzeni verbis utar, *Quemadmodum vitæ præceptorem, & doctrinæ magistrum, & quicquid honesti quis dicere possit, & ab initio statui, & nunc statuo, & si quis rerum illius laudator est, aut mecum est, aut post me, victus adeo ab illius pietate, eminenti, doctrina sum*, ita illius præsidium mihi non defuturum esse confido. Te verò Ioannes Delphine Præsul optimè, & amplissimè libellis his vltro alloqui, eosque tibi dicare volui, testes non modo mei erga te grati animi, & obseruantia, verum etiam illius opinionis, quam de tua eximia eruditione, probitate, & in D. Thomam pietate, habeo certè singularem.

Cardinalis nunc
Illustriſſimus à
Pio V. creatus.

LIBER

LIBER PRIMVS.

Vo sunt hominum genera, qui Diui Thomæ Aquinati libros vituperare, & quasi de loco suo deijcere conantur: hæretici nimirum omnes, & factiosi alij quidam, qui vel imperitia adlucti, vel cæcitate coacti, vel inuidia commoti tantam lucem ægris oculis ferre non possunt. Sed de prioribus quosdam attinet verba facere: Sunt enim mali genij, perfriatæ frontis, indocti, corruptæ mentis, præclaræ cuiusque Philosophiæ hostes, Reipublicæ Christianæ perturbatores, & qui, vt ait D. Hieronymus, nobiles euadere conantur in scelere. Quorum sanè Dux & auctor superiori ætate Lutherus, mirum quàm impudenter, quàm procaciter, ac falso Thomam vocare quoque ausus est, *Phialam iræ Dei*, & affirmare eundem non modo, *Hæretica multa scripsisse, & auctorem fuisse regnantis Aristotelis, piæ doctrinæ vastatoris, quin etiam fontem & sentinam omnis hæreseos, erroris, & extinctionis Evangelij*: quibus verbis quid aliud, quæso, agit, nisi animi sui impotentiam, pus, & virus omne (si tamen illud immensum pestiferi veneni pelagus exhauriri potuit), in hunc castissimum, fortissimumque fidei Catholicæ propugnatorem, & antesignanum effundit: Cumque communis hæreticorum mos semper fuerit, catholicos magistros vocare hæreticos & Christianum populum probris, scommatibus, & contumelijs dehonestare, sibi que & sectatoribus suis præclaros & gloriosos titulos arrogare, & libros huc illuc circumferre, quos è cælo decidisse afferant: nemo tamen vnquam maiori procacitate & petulantia, quàm nequissimus hic, & mortalium omnium scelestissimus, in Ecclesiam Christi vniuersam debacchatus est. Montani sectatores in primis verò Tertullianus suos spirituales vocabant nostros vero Phisicos, quod naturæ appetitus, & conditio postulare videatur, vt cum alter coniugum deceſſerit, secundis nuptijs, liberisq; procreandis homines dent operam; quod Ecclesia à Scripturis edocta, improbandum esse non censuit. Origenistæ autem (D. Hieronymo teste) *Pelusiotas, Lutheos animalesq; & carnales*, orthodoxos omnes contumeliæ causa nuncupabant, qui credimus nos à Domino cū volet cum his ipsis ossibus carne & artubus excitandos fore à mortis somno. Faustus que Manichæus, vt narrat Diuus Augustinus, *semichristianos*, nos appellabat: quia vetus testamentum pari veneratione (vt æquum est) cum nouo recipimus. quemadmodum & insignis apostata Iulianus, *Galileos*, Saluatoremque nostrum, *Galileum*, D. D. Gregorio Nazianzeno, ac Cyrillo testibus, quod à Nazareth nihil boni proficisci posse sacrilege cum Iudeis existimaret: Iconoclastæ verò nos *Idololatrias*, non modo præcis temporibus, sed his etiam turpiter incestoq; ore appellant, quod Christi sanctæq; Deiparæ Diuorumque imagines piè veneramus, & Pelagius, Celestius, & Capuensis Iulianus, quia gratiam Dei esse nobis non modo vtilem (quod

(quod illi quoque inficiari non audebant) sed necessariam prorsus confitemur, ut secundum Deum rectè & vclimus & operemur, Manichæos nos esse affirmabant. ut Arrianos præteream, qui *Eustatianos* nos, Nicephoro teste, *Athanasianos, Chrysostomianos*, & eiusmodi ab Episcopis sanctissimis Dei cultoribus, quos maiores nostri sequebantur, atque etiam *Oriensianos*, quod vnum essentia Deum, Patrem, Filium & Spiritum sanctum, supplices adoremus, vocitare solebant. Verùm esse hæc lenia facile quisque intelliget: mitiusq; nobiscum egisse illos veteres hæreticos arbitrabitur, qui vel Lutheri libros legerit, vel Ioã. Coclei, nostrorumq; commentarios euoluerit, in quibus portentosa illa maledicta, & sacrilegas voces commemorant, quas in Pontificem, Christi Vicarium, & vniuersalis Ecclesiæ Pastorem, in Oecumenica Concilia, in sacratissimos Episcopos, in amplissimos Principes, in Clarissimos Doctores, in celeberrimas Vniuersitates, in omnem denique ordinem, sexum, ætatem, tanquam de plaustro (euangelicus videlicet homo, & antiquæ Religionis nostræ instaurator) effudit. Quo sanè nihilo meliores sunt, aut modestiores Philippus Melacton, Caluinus Brennius, & recentissimi eius assæclæ, qui Ecclesiasticam historiam in Cæturios partitam nuperrimè euulgarunt. Etenim & Christianæ Reipublicæ lumina omnia, priscos videlicet patres, successores Apostolorum, Ecclesiæ magistrorum, & Spiritus sancti præclara organa, suis imposturis & figmentis, tanquam quibusdam nebulis obscurare nituntur, nauosque, & cicatrices catholica eorum dogmata vocant; errasseq; contendunt, vbi pietatem auitam & catholicam docent: Ut nemo mirari, aut ab illis sciscitari debeat, cur S. Thomam non modò aduersus illos fortissimum malleum, sed validissimam quoque securim, ipsi animarum sicarij, & homicidæ tam vehementer oderint. Ita enim Religionis Christianæ dogmata Aquinas edocuit, ita explicauit, ut omni se egisse studio ostenderit, quod D. Hieronymus se factitasse etiam prodit, ut Ecclesiæ hostes omnes, suos quoque faceret inimicos. Quamobrem & Catholici quosque omnes egregij viri calamitosis hisce temporibus, quibus hæresum pelagus in Ecclesiæ nauim fremit, ad huius Doctoris scripta, tanquam ad tutissimam stationem, & sacratissimam anchoram sese receperunt: nam & cõis eorum sententia est, vix fieri posse, ut qui iugi, accurataq; lectione versatus in illis fuerit, in perniciosos errores tanquam in scopulos elidat; & si secus euenerit, fecisse ille dicendus sit naufragium in portu. Ergo tatum abest, ut Lutheri, cæterorumq; hæreticorum in Thomam maledicta, obscurare eius doctrinam possint, ut contra multum splendoris & gloriæ ei potius afferant, certissimūque, amplissimum sint illius præstantiæ testimonium. Vnde & nos possumus S. Doctorem eisdem verbis in præsentem alloqui, quibus olim D. Augustinū alloquitur in quadam Epistola D. Hieronymus, *Macte virtute* (inquit) *in Orbe celebraris: Catholici te conditorem antiquæ rursus fidei venerantur, atq; suspiciunt: & quod signum maioris gloriæ est, omnes hæretici detestantur. Hæc intelligis quanti Catholici faciunt hæreticorum maledicta?*

Sed commune hæreticis est, tanquam Circæis quibusdam poculis se, cum volunt, in feras mutare, hominesque & cæteras cicures persequi, ac deuo-

deorare, si possunt. Quamobrem illis omnino spretis ad factiosos quosdam (à calcaria videlicet in carbonariam) nunc me conuerto, qui cum S. Thomæ lucubrationes vel nequaquam legerint, vel certè quasi prætereuntes, aut etiam tanquam canis (ut aiunt) Nilum attigerint, mirum minimè est, si minus quanta sit eius scriptorum dignitas, intelligunt, & si temerarij cum stylum in illa stringunt ab illius alumnis vocantur. Redarguit Epicurum Cicero, quod cum litterarum Geometricarum Archimedis nihil intelligeret; disserere aduersus illas nihilominus impudens auderet: & ipsi temerarios illos non vocabimus & impudentes, qui fractis modestiæ repagulis, in doctorem hunc nobilissimum, quem vel non legerunt, vel non intellexerunt, impotenter insurgunt? Vah, quæ hæc est impudentia? quæ procacitas? quæ malignitas? *Nunquid lex nostra inauditum indicat quemquam? Discant primum, ait Zosimus, deinde dicant?* Sed factionum natura (ait Orbis quidam censor) hæc esse videretur, ut vnaqueque Principem suum suspiciat plurimum, & præferre alijs studeat, atq; egre ferat vehementer qui in ea maior est, cum repugnari instituto illi perspexerit, cui semel se addixit. Fateor profectò ita esse nec factum omnino improbo: cum omnibus hominibus, etiam ijs qui illiberales, & sordidas artes exercent, in more positum sit & receptum, ut pro vniuscuiusque ingenio, eum suæ artis principem laudibus singuli efferant, quem in ea excellere iudicauerint. Quamobrem id etiam impulsu & excitatione quadam naturæ effici non negauerim, atque adeò Intelligentiæ non errantis consilio, quæ alicuius boni gratia perenniter operatur: Ita. n. virtuti suæ redditur præmiū, siquidem omnes præcellentem quempiam in aliqua re suspiciunt, ac venerantur. *Habet enim venerationem iustam* (inquit Cicero) *quicquid excellit.* & D. Hilarius, *Quod sensum atque opinionem ingenij communis excellit, id per admirationem sui meretur laudem.* Rursum, reliqui Candidati hac præstantissimorum virorum gloria tanquam calcari quodam ad metam virtutis attingendam sæliciter virgentur: *Ad studia enim quique accendimur gloria.* Amplius, & solet illum quilibet quem magis probauerit, Ducem sibi proponere, quem in ea disciplina & facultate sequatur, cui nauare operam cupit: quinimmo & exemplar, quod imitari ad viuum ac exprimere studeat. Solet enim, quæ institutio præuium non habet præceptorem ac ducem, fallax esse, & omnino incerta. Quamobrem & Plato mundi fabrum exemplar quoddam imitatum fuisse scribit, & Mosem sancta Scriptura refert, tabernaculum instar exemplaris sibi in monte demonstrati, Dei iussu ædificasse. Ut proinde quoque D. Hieronymus ad hunc modum quendam monuerit: *Habet unumquodque propositum, Principes suos, Romani Duces imitentur, Camillos, Paulos, Regulos, Scipiones: Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem: Poetæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium: Historici, Sallustium, Herodotum, Liuium: Oratores Lysiam, Demosthenem, Tullium; & ut ad nostra veniamus, Episcopi, & presbyteri, Apostolos, & Apostolicos viros, quorum honorem habere videntur, & meritum: nos autem habeamus propositi nostri Principes Paulum, Antonium, Macarium: noster Princeps Helias, Heliseus, nostri Duces*

ces filij Prophetarum. Non igitur improbandum est, cum sibi bonarum disciplinarum cultores antesignanum aliquem deligunt, quem sequantur, & quem pro viribus laudent: verum nemo cum aliorum iniuria honorandus est, & cum præclari viri inter se conferuntur, sunt propius & accuratius inspiciendi: quæ enim procul cernimus, parua nobis esse videntur, suntque; eorū vel facta, vel scripta æqua ingenij lance ponderanda. Plutarcus Græcos, & Romanos Imperatores; Aristoteles in Poetica, Homerum, Aeschilum, & Sophoclem, & in politicis Spartanorū, Cretensium, & aliarum Urbium leges, & mores; Georgius Trapezuntius, atque Cardinalis Bessarion ferè patrum nostrorum memoria Platonem, & Aristotelem; & nostra Ioannes Ecchius, atque Erasmus Hieronymum, & Augustinum; eodemque ferè tempore Longolius Budæum & Erasimum, alijque alios in re aliqua præcellentes viros, odiosè (vt mihi quidem videtur) sed grauius tamen, iudicio & rationibus hinc inde adductis inter se compararunt. At verò ij factiosi, præsertim autem qui è scholis præmaturi egrediuntur suos duces se pulchrè efferre existimant, cum cæteros quosque celeberrimos Auctores qui alias scholas vel instituerunt vel certè rexerunt, probis dehonestauerint, & inani quodā fastu contempserint. Mirarer ego profectò si ij pietatē aliquā cum doctrina cōiunctam haberent, qui fieri posset vt sui eos non subpuderet: nunc verò & cum indocti sint, & eorum integritatis nullum habeant illustre testimonium, nulla certè me tenet admiratio. Iis igitur nos in præsentī uerius repugnabimus, quàm bellū mouebimus; refellemus potius iniurias quàm inferremus, ac non nisi vbi Doctorem Sanctum nulla cum maturitate, nulloque seruato decoro petulanter ac temerè insectantur.

Et, vt ab ovo, quod aiunt, veluti exordiar anno à Sanctissimi Doctoris discessu è vita circiter decimo, cum eius lucubrationes summa cum laude, & admiratione docti omnes legerent, & probarent, Rabula quidam prodiit, qui illas ad suum tribunal tanquàm censor citauit, & insigni quadam inscitia cum pari petulantia coniuncta (vt ille quidem aiebat) correxit: librumque edidit, *Correctorium operum Thomæ*, in scriptū. Florebat tunc tēporis Aegidius Romanus sancti Doctoris olim auditor, uir cum excellenti doctrina tum iudicio acerrimo præditus, qui & magistri placita fortissimè defendit, & errores, atque ineptias illius Rabulæ ita detexit, & in theatrum exposuit, vt veluti publico iudicio uictoriam tulerit, & Cimberijs tenebris librum illum indoctum, quem eleganter, ac verè *Corruptorium* nuncupauit planè obruerit suppresso etiam auctoris nomine in pœnam, ne uidelicet præclaris ipsius scriptis perennitatem aliquam vllò unquam tempore consequeretur. Quauis Abbas Trithemius eum veluti ab inferis imprudenter, ut alios quosdam, postea renocauit.

Prodiit deinde vniuersitatis Parisiensis nomine censura quædam, quæ in S. Thomæ doctrinam ita genuinum infigit, & sic planè debacchatur, vt Catholici doctiores qui Vniuersitatē illam veluti Scholasticæ Theologiæ parentem venerari magnopere solent, grauius sanè, & modestè admodum ferant tam probrosam, & contumeliosam lucubrationem eius nominis inscriptam

scriptam circumferri. Ego sanè, & si non dubitem alium neminem contingere S. Thomæ antagonistam, & concertatorem potuisse, cuius congressu gloriosior existeret, atque infelicem illius libelli auctorem, videamque inconsultam illam & subitam censuram irrideri passim, atque contemni, indignor tamen ac exandresco eò temeritatis non modò impunè, sed etiam conuiuentibus Parisiensis auctore illum esse progressum, vt quisquillas illas, & fæces, quas toto opere congerit, in celeberrimos magistros tanquam in auctores, & fontes falso reiecerit. Vt autem intelligant omnes, num ita sit, & discant iuuenes in euoluendis eiusmodi imperitis scriptis horas male non collocare, bona & integra fide pauca hic eius verba transcribam.

Quinta conclusio prædicta, Sancti Thomæ doctrinam secundum quosdam est in fide erronea, seu in aliqua sui parte, de eiusmodi errore suspecta, & in hac conclusione non assertiue, sed solum recitatiue loquimur. Hem quid audio? S. Thomæ doctrinam secundum quosdam est in fide erronea, atque adedò nec multò negotio, auctor dixisset, opinor, etiam hæretica? At verò quis catholicus unquam, ac sanè mentis hoc dixit? Et vide hominis astutiam: vitur enim numero maiori, vt emanasse à pluribus auctoribus, hoc est, ab vniuersitate Parisiensis volumen illud dolo malo (vt existimo) Tyronibus, & indoctis imponeret, vtrobique satis rhetoricè, & in transferenda accusatione: (depellit enim eam à se & in alios reijcit,) atque in auctoritate sibi ementito vniuersitatis titulo paranda. Neque. n. in censuris Parisiensibus hæc loquendi formulam facillè alibi inuenies qua hæc inconsulta vitur. Et ne fortè, quod dixit excideret, mox hæc etiam addit. *Dicunt enim aliqui quod illa doctrina multos errores continet.* Sed vir doctissime proferre certè eorum nomina debueras, qui notam vsque adedò grauem, ac fædam doctrinæ ab Ecclesia generatim laudatæ inusserunt, ac intelligeremus eos esse Ioannem Viclefsum, Ioannem Hussum, Hieronymum Pragensem, aliosque vel hæreticos, vel factiosos, & contentiosos obrectatores; qui tanti viri splendore commoti sese in tenebris abdunt. quorum auctoritati hac in re quicquam tribuere; verè profectò est in fide vehementer errare. Cur igitur hos nobis catholicus homo obijcit? cur laudatissimam doctrinam horum præpostero & iniquo iudicio ream facit? Etenim & plerique sunt, qui sacras litteras multos continere errores affirmant. Alcoranus, Talmurista, Manichæus, Lutherus & alij, qui vel veteres, vel nouas, vel earum partē, vel in vniuersum omnes sacrilegè non modò olim, sed nostra quoque ætate reijciunt: num ergo damnandæ illæ propterea sunt: aut ita à Catholicis recipiendæ, vt de earum sanctitate & veritate subdubitent? quis Catholicus hoc dicat? Apage ergo cum intollerabili hac siue ignorantia, siue amarulentia. Sed proferram nunc præclara argumenta, quibus hic sciolus grauissimum magistrum adoritur: & cum spectatum admiserò, risum teneatis amici. Primum non minori ignorantia, quàm odij acerbitate caput trigésimum libri secundi aduersus Gentes quaqua versum (sed infelicissimè tamen) expedit, ac reprehendere multis conatur, quibus cum & Franciscus Ferrariensis & alij quidam S. Thomæ sectatores dudum accuratissimè responderint, nemo expectet à me, vt ea nunc denuò refellam, confestimque locutionem quandam

dam Sancti Thomæ (eius utar verbis) falsam sibi, & impropiam videri affirmat, cuius rei si rationem quæras sic per bellus homo respondet. *Et hoc probatur &c.* Et cum rursus scribit, videri sibi fundamentum illius doctrinæ S. Thomæ multipliciter erroneum, causam hanc eruditus vir, & naris prorsus emunctæ affert, *Trimo quia &c.* Et utrobique nihil aliud optime Præsul addit, nullis præterea argumentis nititur; sed his ipsis planè verbis, quæ legis, pugna instruit, & victoriæ encomiū iactat, arbitratu opinor, satis ac veluti plus nimium futilibus illis rationibus quas præmiserat, de ea Thomæ doctrina triumphasse. Papæ quanta infania. Quis, quæso, hoc homine crassior, & stolidior vnquam audiuit? Et hic dignus est, qui cum Thomæ pugnantem dicatur? qui manibus studiosorum teratur? & quem Parisienses suo nomine cum Magistro Sententiarum impressum legi æquo animo ferant? Proh pudor. Sed ad hæc, cum enumerasset nonnulla, quæ in illa doctrina displicere sibi imperitè contendit; alia quædam præterea esse subdit, quæ erronea, falsa & impropria sunt: hæc si roges, vt proferat, ita mollis, & delicatus homo responderet, *Quæ tamen ex radio prætermisimus.* Et ita Ioannes doctissime, quod sanè perridiculum est.

Si tantum spectes hominis caput Hæctora credas.

Si stantem videas, Astyanacta putes.

Proinde clarissimæ illi Vniuersitati consultius certè esset tam ineruditum, & probrosum libellum illius nomine inscriptum & suppressum, & damnare. Ego certè volui breui hac excursionem candidatos oēs admonere quid de indoctissimo illo Anonymo sentiam, non verò vt cum eo pugnam: morbus enim maior est quàm vt curari mea opera possit: nec tamen ab eruditis minorem gratiam spero mihi habendam fore.

Iam verò huius generis plures reperias, qui non nisi magna acerbitate magnoque verborum strepitu, ac, vt dicam quod sentio liuore, quodam & insigni malitia ducti (suspitari certè aliud non licet), præstantissimi huius Doctoris monumenta susque deque ferunt: semel enim verecundiæ fines transgressi bene & nauiter voluerunt esse impudentes, quos omnino præterire, atque contemnere, vt ad grauiora properem, mei esse muneris arbitrator, quemadmodum etiam Aristoteles fieri oportere, prudenter submonuit.

Proinde venio ad eruditos quosdam, qui maiores illos nostros, qui in Theologia ante quingentos, vel et sexcentos annos scripsere, auidissimè legunt, summo opere admirantur, & mirificè colunt: Sanctum autem Thomam, & recentiores alios, qui citra quingentos hos annos in Ecclesia floruerunt, & Scholastici nuncupantur, nequaquam sua lectione dignos existimant, ac molestè ferunt à quoquam impensius laudari: dicereque frequenter in congressibus solent, Veteres illos Patres non modò eloquentissimos esse in scribendo, & suauissimos & proinde gratiam, & amorem Theologiæ conciliare, reliquos verò barbaros, & sordidos & qui lectores abigunt, ac perterrefaciunt; verum etiam illos fuisse Theologiæ fontes, & præclaros parentes, atque auctores: Scholasticos autem compilatores, & rapsodos, quòd nihil fermè noui promunt; sed acceptam à Patribus doctrinam anxij dis-

quis-

quisitores, & vitiligatores obscurasse potius quàm illustrasse suis disputationibus videntur: quamobrem & Oecumenica Concilia, ipsamque in primis Romanam sedem, fidei magistram proferunt, quæ tanti hos patres semper fecerint, vt non nisi illis ducibus & magistris emergentes in Ecclesia de Religione controuersias definierint, & publicis edictis eorum opera comprobauerint: Scholasticos autem non modò hallucinari, verum etiam interdum perniciosè errasse affirmant. Itaque probè Reipublicæ nostræ consultam iri dicunt, si iuuentutis nostræ flos, qui scholas sectatur, & suspicit, ad sacra Biblia, & veterum dumtaxat volumina accuratè legenda, renocetur. Et hæc quidem illi.

At verò alij quidam doctrinam Thomæ multos habere oppugnatores, viros egregios, & celebres in Ecclesia nominis perpendunt Henricum, Durandum, Ioannem Scotum, Alphonsum, Gregorium Ariminensem, Aureolum, & alios permultos: quos omnes, aut imperitiæ, aut maleuolentiæ damnare, summæ sit impudentiæ, ac temeritatis: contra verò Catholicos omnes recipere veteres patres, atque eorum doctrinam subscribere. Sunt & alij, qui crebrò articulos quosdam Lutetiæ Parisiorum damnatos, qui ex Thomæ doctrina feruntur excerpti, aut certè cum illa arctam habere necessitudinem & affinitatem, obijciunt: Alij rursus fastidire se in eius scriptis frequentem illam locorum multorum repetitionem, quàm cernimus: etenim non modò in Summa, verum etiam in Sententijs, in Quæstionibus disputatis, & cæteris fermè omnibus scriptis eadem argumèta, subiectasque materias solet tractare, vt non possit lectori crebra illa repetitio rerum et pulcherrimarum non esse molesta, & superuacaneus huius Doctoris alicubi labor. Obijciunt in eundem alij obscuritatem, quòd cum multa multis in locis scripserit à se ipse, veluti eorū immemor, quæ alibi dixerit, crebrò recedit suppresso quidem frequenter nomine, interdum autem, & se accito recantat, vt multam ob id, atque accuratam meditationem afferre lectorè oporteat, si dictorum conciliationem, atque concordiam assequi vbique velit. Sunt præterea mysticæ Theologiæ studiosi quidam, qui se molestè ferre dicunt, quòd frigidum, & elanguescens animum hæc Thomæ doctrina admodum rarè ad Dei amorem, & ad bene sancteque viuendum excitet, atque incendat, quòdque; seculares disciplinas cum Theologicis plus nimium commiscet, perinde ac si sacra Scriptura, & Sanctorum explicationes satis non sint ad arcana illa percipienda, quæ nec gentiliū, & vniuersæ naturæ oculus vidit, nec auris audiuit: Quod in scholasticis fermè omnibus, (D. Bonauentura excepto) Cancellarius Gerson deplorat, magni apud quosdam nominis Doctor, quemadmodum quoque quòd curiosi nimium sint, & ea inuestigent interdum, quæ humilitate, & sancto silentio adorare debuerant, eaque subtilissimè disputent, quæ nullam lectoribus afferunt utilitatem, nihilque; aut certè parui referat, num sic, an alio modo se habeant: quod argumentum Erasmus & sancti homines quidam rhetoricè, hoc est, multis verborum lenocinijs, ac præstigijs ita tractarunt; vt bonæ indolis egregios complures adolefcentes à Scholasticorum, præsertim à Sancti Thomæ stabili & certa doctrina ad Poetarum nugas, & flores Rhetorum malignè

malignè abduxerint, in illisque consensere coegerint. Sed & nonnulli partitiones illas, & subpartitiones tam crebras in eius scriptis magnopere damnant. Postremò mirantur quidam, & facti rationè querunt, cur Aquinas nunquam præceptoris Alberti, nunquam Alexandri Allensis, Vincentij, & aliorum meminerit, nunquam honoris saltem gratia citauerit, qui vel eadem ætate fuerunt, vel certè paulò antecesserunt; quorum tamen doctrina, & scriptis plurimum videtur profecisse, ac nisi hominis sanctissimi puritas, & innocentia Criticos hos deterreret, plura quoque & non rogati vltro in hanc doctrinam obijcerent.

Aduersus igitur hos, cum rationibus agere nobiscum videantur, non maledictis, ita ego submissa, & æquabili disputatione agam: vt vicissim rationibus, argumentis, & testimonijs ostendam (quod mearum partium est) Sancti Thomæ doctrinam tanquam domum illam Euangelicam superpetram egregiè structam, nullam ventorum vim, nullam aeris inclementiam formidare, & veluti conflagrantem Mosis Rubum in medio ignis, non consumi, sed perstare inuiolatam, rectam, inconcussam, stabilem. Iudicium verò tuum, & censuram vir eruditissime vltro depono.

Ergo Sancti Thomæ præsidio rursus hic implorato, sic ego prioribus respondeo. Ad eò agnoscere me, & venerari veteres Ecclesiæ Doctores, vt Christianam pietatem omnem, post sacras litteras, & Apostolorum traditiones, eisdem Memor & gratus acceptam referam, eisque post Apostolos, & martyres principem in Ecclesia locum Catholicis tribuam; honorisq; gratia solem cum Basilio eos vocare Theologos; cum Gregorio Nazianzeno sermone, & opere magnos; cum Athanasio mirabiles, & laboriosissimos; cum Hieronymo magistros Ecclesiarum, Orbis Deucaliones, Aquilas; cum Rufino columnas Ecclesiæ, & turres inexpugnabiles; cum Augustino sanctos, & venerabiles Sacerdotes, & in diuinorum eloquiorum tractatione clarissimos; cum Celestino, viros sanctæ recordationis, & magistros optimos; cum Damasceno, Deiferos; cum Ven. Beda eminentissimas Catholicæ fidei arces; cum Bernardo validissimos hæreticorum malleos; cum Agathone egregios Præsules, præstantissimos doctores, prudentissimos veritatis prædicatores & defensores, atque Orthodoxæ fidei constantissimos propugnatores; & postremò cum Oecumenicis Synodis Patres patrum, gloriosos doctores, & tuta munimenta Ecclesiæ. Memini, & frequentissimè quidem præclaræ illius Basilij sententiæ, *Quod vetustate excellit, venerandum est*; ac prudentis consilij Zosimi, *Apud nos inconuulsis radicibus vivat antiquitas*; & demum quod Calistratus dixit, *Semper in Republica nostra venerabilis fuit senectus; & senibus eundem, quem magistratibus honorem maiores nostri viri laudatissimi tribuerunt*. Verum enimvero agnosco, & iustis etiam laudibus persequor alios posteriores doctores, qui Spiritus sancti opera & magisterio non vno eodemque tempore omnes pro patribus filij in Ecclesia nati sunt, quosque ob eorum in nos præclara merita publico iam dudum Orbis decreto, vocamus Angelicos, Seraphicos, Solennes, Irrefragabiles, Subtiles, Illuminatos, Graues, Resolutos, Profundos, Magnos, & Maximos. Siquidem Alberto nunquam

pro

pro dignitate satis laudato viro gymnasiorum consensus, viuenti vltro hoc cognomentum detulit: vt satis mirari non desinam, cur eos impensè laudari à nobis antiquarij isti molestè ferant. Laudat Plato Græcos, quòd artes & disciplinas omnes, quas à Barbaris acceperant, auxerint, & illustrauerint: & nos nullis efferemus præconijs illos, qui Theologiam in scriptis Patrum dispersam, & latissimis, veluti campis huc illuc in frusta magis quam in membra diuisam collegerunt, in vnumque corpus contraxerunt, & vrsarum more, multo labore, & vigilijs lambendo pulcherrimam effinxerunt, intraque certam domum sic habitare fecerunt, vt nemo sit, qui non breui quoque tempore eam conuenire possit: deque facie cognoscere, & eius fieri non iam hospes, sed contubernalis, & familiaris? Quanto tempore, obsecro, quanto studio, quibus vigilijs opus est, si Theologus doctus, & peritus sola veterum patrum lectione euadere velis? Nullus eorum sane est, qui ordine, methodo, & rerum connexionem, quemadmodum posteriorum plerique, in primis autem Sanctissimus Aquinas, rem Theologicam vniuersam tractauerit, sed cum vel sacra Biblia explicaret, vel contra Gætes, Iudæos, & hæreticos scriberent, vel amicis sciscitantibus satisfacere cuperent, factum est, vt alius in alio argumento eruditionis suæ opes effuderit, atque hunc in modum talenta sibi credita exposuerit; vt si veterum illorum lectione dumtaxat contentus, absolueret numeris omnibus Theologiam velis, verè *ars longa, & vita breuis futura sit*. Quamobrem Ioanni Damasceno, Patri præstantissimo, qui anno Domini quinquagesimo fere supra septingentesimum, omnium, ni fallor, primus Theologiæ Panopliam, quattuor de Orthodoxa fide inscriptis libris congerere, & ordine distribuere aggressus est; habere multas gratias Theologi omnes debemus. Etenim cum primo libro de Deo, & quatenus essentia vnus est, personis autem trinus, egisset: mox secundo de opificio, atque formatione visibilium creaturarum, eoque pertinentibus rebus alijs: tertio de incarnatione verbi Dei, ac rebus ab eo ad descensum vsque ad inferos, mirabiliter gestis: quarto denique de illis omnibus quæ Christo Domino à resurrectione contigerunt, atque deinceps de Fide, de Baptismo, de Eucharistia, deque Antichristo, & postrema humani generis resurrectione tractauit, eo vsus differendi, docendique pulcherrimo ordine, qui, cum Petro Abelardo, Magistroque Bandino, & posterioribus omnibus placuisset, à Petro quoque Lombardo Episcopo Parisiensi, annis circiter quadringentis post Damascenum, in quattuor libris, quos Sententiarum vocant, seruatus est. In quibus ita copiosè, & dilucidè Theologiam omnem complectitur, vt, cum imitari Damascenum videatur, longo tamen intervallo antecedit, Magistrique nomen, reclamante nemine, adeptus sit. Et profectò plurima neque leuia, neque contemnenda, quinimmo eiusmodi, vt sine eorum notitia Theologia veluti manibus, pedibusque trunca esse videretur, Damascenus silentio præterierat. Huiusmodi sunt sacramenta alia ab his, quæ commemorauimus; virtutes morales, ac Theologicæ, & quæ illis aduersantur vitia ac peccata ad hæc Spiritus sancti dona, beatitudines, hominum status, & alia propè innumerabilia quorum, vna fide excepta, aut

C c

usquam

nusquam ille meminit, aut certè quasi per transfennam. Abelardus autem hæreticus cum fuerit, & Bandinus humilis nimium, & concisus, rarò, aut nunquam leguntur. At verò cum Gulielmus vterque & Antifiodorensis, & Parisiësis, Albertusque Magnus, & Alexander Alensis Lombardum nõ multis sæculis post subsequuti, eius imitatione Theologiæ summam quãdam meliori ordine edidissent: D. Thomas omnium postremus Theologiæ illustrem illam Summam certissimo ordine pulcherrima methodo, & differendi subtilissimo artificio scripsit, palmamque antiquioribus, & posteris omnibus citra controuersiam in eo scribendi genere ademit, numerisque prorsus omnibus, vt eruditissimi quique fatentur, sacram Doctrinam nostram absoluit. Quam ob rem cum primum illa in lucem prodijt, omnes antiquorum Summæ tanquàm exorienti Soli sidera concesserunt: Et acutissimi viri, qui postea ad præclaram gloriam, principatusque fastigium cum Thoma in palestra litteraria contendere visi sunt, prudenter sanè maluerunt in elucidando Lombardo, atque in miscellaneis disputationibus, quæ Quodlibeta vocant, quàm in edenda summa Theologiæ aliqua cum eo periculum facere vno tamen & altero exceptis. Persequemur autem longiore oratione laudes eius operis inferius, nunc ostendisse satis sit Scholasticorum, præcipuèque Sancti Thomæ beneficio habere nos integram, & egregiè formatam Theologiam, immensumque illum Præscorum Patrum quasi Oceanum eorundem industria, veluti quibusdam angustis sinibus esse contractum, vt longi itineris moras studiosi causari amplius nequeant, si non omnia littora, & stationes lustrauerint. Qui igitur possumus eos non magnopere admirari, non eximijs laudibus prosequi, ac denique non honestissimum illis locum in Ecclesia tribuere?

Sed aliud præterea videre est beneficium, neque leue, neque contemnendum, quod viri ij celeberrimi suis disputationibus, Scholasticisque muneribus præstiterunt. Nam cum Veteres minori interdum, vt ita dicam, circumspectione; maiori que licentia in scribendo vsi sunt, quòd non adedò multi hæretici eo tempore Republicam Christianam vexarent, & se aliter intelligi non posse arbitrarentur, quàm Catholica sentiret Ecclesia factum est opera horum auctorum, primum quidem, vt Patres commodè & piè vbi minus accuratè loqui videntur interpretemur, ac non eos confestim nostra censura aut damnemus, aut deridendos, & exhibilandos, (quod faciunt hæretici) in medium proferamus: deinde vt pressius, limatiusque nos loquamur, nec à præscriptis verborum quibusdam formulis, ac receptis communi consensu doctorum, regulis aberremus. Neque enim ea verborum libertate nostris Theologis uti permisum est, qua Philosophi gentilium vsi sunt; qui non semper castas, & religiosas aures expetebant: sed iubentur nostri castè, propriè, & demum ita accuratè loqui, vt nullam offensionem, nullam impiam, falsamve opinionem in animis auditorum sua oratione pariant. Quam fortè ob causam Hieronymus trium Hypostaseon nomenclaturam, quòd noua illi videretur, vel certè quòd non admodum frequens in præscorum Patrum monumentis haberetur, nõ nisi Damasi auctoritate munitus recipere voluit:

& Augu-

& Augustinũ, quæ Fortunæ nomè suis in scriptis frequètaffet, pœnituit. Etenim receptis hisce loquendi formulis, efficitur, vt hoc tpe tutissimã, castissimamque Theologiam obtineamus. Ergo hisce quoque rônibus laudare, & venerari Scholasticos Doctores Catholici omnes eximiè profectò debemus.

Sed inquit nobis nonnulli Barbarè admodum, & sordidè scholæ vestre loquuntur. Audio, & planè fateor quosdam ex nostris contempnisse, aut certè neglexisse consultò illas orationis, & linguæ elegantias, atque amœnitates: quas veterum quidam ad superstitionem vsque (vt dicam quod sentio,) haud rarò sectantur. Sic enim aureo illo fluunt eloquentiæ flumine, vt interdum satis assequi non possim, num prodesse magis, quàm delectare, & num Philologis magis, quàm Philosophis scribere voluerint. Cum insigniores rectores scholarũ in id incubuerint oēs in eoque; maxime laborauerint, vt rerũ veritatè nullis fucatã coloribus, nullis lenocinijs expolitam rectis, masculis, & acutis ingenijs spectandã exhibeant: quæ neque incultam dictionè horrent, nec abigi se à Theologiæ domo, quæ Rethores & Grammatici nõ sint propterea arbitrantur. Legat qui volet, Augustinũ in lib. de Doctrina Christiana, & lacte magis, quàm solido cibovesci oportere eos oēs aduertet, qui flores orationis, atque splendorem anxij ita requirunt.

Quanquam Aquinatis oratio non solècissimos habet, non barbarissimos, non odiosa, non etiam latinissimis hominibus prorsus ingrata. Neruosa est, perspicua est, & vt mihi quidem videtur vocum proprietatem fermè vbiq; feruat, & certis numeris fluit. quòbrem ille eruditorũ oĩum cõsensione, Scholasticos oēs in dicendo superat. Quod vt intelligant oēs præstat quorundam recentiorum testimonia hoc loco afferre, qui Latinissimi existimantur, & maximam laudem in scribendo tempestate nostra adepti sunt. M. itaque Antonius Nata, sic alicubi scriptũ reliquit. *D. Thomas vir diuino, et celesti ingenio, qui optima assidue meditatur, ac ea dilucidius ceteris profertur* Iacobus Brutus Clurienis: *Stylum, inquit, habet D. Thomas clarum, atque facilem, nulla Barbarie respersum, & suos ita conceptus exprimit, vt alta profundæque materiæ quasi sensim percipi possint*: Ludouicus autem Viues hunc in modum ait, *Simile est huic opus D. Thomæ Aquinatis secundæ partis summæ, quod in duos Tomos diuiditur, scriptoris de Schola omnium sanctissimi, & minime inepti*: Cui Basilius Zanchius, ita subscribit. *Ideo in primis Christianæ fidei decreta, atque sententiæ ex vna aliqua è summis, quas vocant, illustrium Theologorum, maximeque doctissimorum virorum iudicio, D. Thomæ Aquinatis, quantum satis est, ad discendã sunt; quia eas clarè admodum, & in breui, & quod magni refert, rectè, atque ordine, ac summatim inde colligere, atque intelligere licebit*. At verò Erasmus Roterodamus, qui nõ modò Aquinati, sed reliquis oĩbus vtriusque classis Doctoribus, ipsiq; Christianæ Reipub. aliquò iniquior extitisse vñ, ita de eo alicubi scriptũ reliquit. *Thomas ad dicendũ non fuit natura ineptus, si sese perinde hic exercuisset, ut exercuit in philosophia & in argumētado*. Et alibi rursum hũc in modũ, *Dictu mirũ est, quã se torqueat hoc loco Thomas Aquinas, vir alioqui nõ suo tm seculo magnus. Nã meo quidẽ aĩo nullus est recentiu Theologoru; cui par sit diligentia, cui sanius ingeniu, cui solidior eruditio, planeque dignus erat, cui linguarũ quoque peritia, reliquaque bonarũ artiu suppellex cõtingeret, qui ijs, quæ per eam tempestatem dabatur, tam dextrè sit usus*.

Cc 2

Et

Et hæc quidem Erasmus, & rectè sanè. Neque enim ea tempestate expolite linguam, sed mentem, sed animam cum primis doctores nitebantur: nec habebat Thomæ ætas clarissima illa Latinæ linguæ lumina, Vallas, Adrianos: Thesaurus, Promptuarios, quibus, tanquam Logodædalis, hæc nostra in re Latina, magno pereiuuatur ac promouetur, sed puluerulentos illos, & ita modo neglectos indices, atque auctores, quorum nomina persequi superuacaneum est, Isidorum præsertim, quem Alciatus esse omnino malum latinæ auctorem dicit, ut mirari proinde nemo debeat; si ignorauit Aquinas, unde articulus Latina vox in hæc datur, & quid Græca dictio Melote, apud Paulum significet, quem admodum & apud Aristotelem unde in hæc datur, & quam obrem Aristotelis libri aliquot Acroamatici, reliqui Exoterici dicantur, putaueritque prostremo à Samo Calabriae Vrbe Pythagoram Samium nuncupatum fuisse. Quamuis & peti poterant hæc, & alia ab antiquioribus, qui de illis copiosè & disertè scriperunt: sed interdum operi longo fas est obrepere somnum, & præterierunt veteres, atque recentiores præstantissimos viros, quos ij tantopere suspiciunt, his longè grauiora: Cumque in interpretando Aristotele, & sacris Biblijs illustrandis potissimum Thomas versaretur; Aristotelisque editio, quam interpretatur barbara, aut certè inculta admodum sit (quam obrem & non esse illam Boetij viri eruditissimi & disertissimi plerique in linguis certo affirmant) & sacre literæ nullo orationis flore, sed simplicissimis verbis loquantur, ineptus ille atque imprudens fuisset, si Latinæ linguæ ornamenta, & cultum sectari in illis ambitiosè voluisset. Pulchrè enim Hieronymus alicubi ait, *Neque Hebræum Prophetam edisserens oratorijs. debeat declamariunculis ludere, & in narrationibus, atque epilogis Asiatico more cantare.* Sed quid postremo quod nec Veterum stylum, ac dictionem censores isti omnino probant qui Thomæ dictionem vituperant ac barbarè illum loqui contendunt? licet enim cum de Scholasticis verba faciunt veteres præconijs celebrent nitidissimosque & eloquentissimos appellent. ut hos nostros videlicet eleuent ac etiam deprimant, aut certè (quod magis optarem) immemores eorum, quæ alibi dixerunt, excipiunt tamen eos interdum minus honorificè ac magnorum virorum iudicium nihili pendunt Cyprianum profectò, Augustinus suauissimum Doctorem, & meritò vocant; Hieronymusque illi orationis splendorem tribuit. At quomodo hunc, & alios complures Hispanus quidam, & tumidus censor accipiat, referam, (quanquam non sine stomacho): Ita enim ait, *Tertullianus perturbatissimè loquitur, ut Afer: Cyprianus, & Arnobius eiusdem gentis clarus, sed & ipsi nonnunquam Afrè: Augustinus multum habet Affricitatis in contextu dictionis: Ambrosius non admodum Latinus est, ut suavis: Latinior est Hieronymus, nisi quod nonnunquam sacrum se auctorem esse meminit de re sollicitus magis, quam de verbis.* Ergo Latinorum Patrum, qui primas in Ecclesia tenent, quorum scripta sunt nobis sacrosancta nemo huic censori omnino Latine, nemo omnino pure, & eleganter loquitur: sed & Theodorus Gaza Iudicis sententiam in Hieronymum, quod Ciceronianus esset, iridebat. Alij hac nostra ætate vnum duntaxat Ciceronem sua lectione dignantur: & mirabimur cum Thomam barbarè, vel etiam sordidè scribere.

scribere licetuleij isti contendunt? si nullo loco, nulloque numero habent? Iam verò cum innumerabilia fermè sanctarum Scripturarum arcana, & præstantissimorum Philosophorum argumenta, quorum Patres nò meminere, Scholastici subtiliter accurateque explicauerint; non satis intelligo, cur antiquarij appellare, eos similiter aliquando Fontes, Parentes, Auctoresque recusant. Quamuis enim illa Ecclesiæ aurea ætas, quæ plenitudinis à Paulo nuncupatur, qua Dominus noster versabatur in terris, Apostolicisque Principes nostri, & beatissima in primis Virgo Orbem sic illustrarunt, ut splendidior nunquam fuerit, quæ nimirum oibus donis refertissimus & cumulatissimus esset; nihilominus, Spiritu sancto Ecclesiæ magistro aperiente, Thomas, & recentiores nonnulli melius res quasdam assequuti sunt, quam vel Basilius, vel Hieronymus, vel veterum complures, quos isti Fôtes Theologiæ vocant, & nos minimè repugnamus. Quod si dixerint, hos accepisse à Patribus semina eorum argumentorum, quæ Ecclesiæ felicissimè explicarunt; ut propterea Veteres soli auctores, & parentes Theologiæ dicendi esse videantur: nos illis vicissim respondebimus, Veteres ab Apostolis, & Prophetis monumentorum suorum & semina & segetem omnem mutuos esse, ut hinc vel maximè appareat, recetem hanc doctrinam esse veteris Ecclesiæ doctrinam, ac proinde Catholicam & probatam, non hæreticam, aut villo modo suspectam. Nam Tertullianus Nouellitate omnem (vsurpabo eius verba) suspectam haberi vult, & id esse verum, quod est primum: quodque posterius est, adulterum esse. nimirum cum ita posterius est (ut alij quidam ante nos rectè intellexerunt) ut ab Apostolis, & Patribus originem suam non trahat: sic enim & Dominus cum libellum repudij, quem lata lege permiserat Moses, non probaret, nouandæ rei crimen à se depellit: *Ab initio, inquit, non sic erat;* ut scilicet significaret, se vetus institutum instaurare magis, quam ut noui quippiam statueret. Et hæc est Catholicorum securitas. *Quod ab Ecclesia accipi* (inquit Bernardus) *securus teneo.* Et patres Synodi Nicenæ secundæ, *Magnam securitatem in eo collocamus, quod nulla recentia inuenta ad rem nostram probandam inquirimus, sed Apostolicis, & Patrum doctrinis, Ecclesiasticisque consuetudinibus acquiescentes, his nostra confirmamus.* Sed & Plato pulchrè ait, *Argumentum inscitie esse à sapientibus dissentire.* Proinde Socrates ironicos dixisse mihi quidem uideretur (nam Sophistæ, ac leuissimi hominis magis, quam præstantissimi Philosophi vox illa alioquin fuisset) *Semper noua, ac pulchra stupeco.*

Iam uerò cum Thomas, ceterique Scholastici Doctores antiquorum Patrum nomina, per quos in litteris profecerunt, nunquam dissimulare soleant, quin potius honorifica crebrò cum præfatione citent, ac tanquam mutuam reddere malint, quod Plinius admonet, quam in furto deprehendi, non satis id quoque intelligo, cur vel compilatores, uel fures, uel ingrati ab antiquarijs hæc dicantur. Etenim qui aliorum laboribus in re litteraria sua scripta locupletant non continuo compilatores, aut rapodi propterea dicendi sunt: Alioquin scriptores plerisque ueteres, quos isti maximis laudibus extollunt compilatores:

quoque vocabimus. Nemo enim quidquam cum laude, aut scripsit unquam aut docuit, qui non accuratè inspexerit, & in suum vsum prudenter conuerterit, quæ alij ante ipsum iisdem de rebus scripta relinquerunt. Vt enim Spiritus prodit arcana ad utilitatem Ecclesiæ, ita pia hac mente Auctores Catholici sua volumina conscripserunt, ut cæteris omnibus pro viribus prodesent. Ergo quemadmodum fur ille non est, qui aut volente, aut conuiente domino horti alicuius poma decerpserit, floresq; legerit: ita compilator non est, nec peculatus accusari rectè potest, qui scriptis priorum sua quoq; monumenta vel copiosiora, vel ornatiora reddit. Sunt enim doctorum volumina tanquam horti, sunt eorum orationes flores, sententiæ poma. Quam multa, quæso, Cyprianus à Tertulliano, quem propterea Magistrum suum vocabat, mutuatus est? Quam multa Augustinus à Cypriano, ab Hilario, & ab alijs antiquioribus? At verò Hilarius, & Ambrosius ex Origenis, Hippolyti, atque Basilij monumentis, suppressis eorum quoque nominibus (vt magis mireris) lucubrationes suas sic plerumque refarciunt: vt Hieronymus propterea graniter illos haud rarò quoque notauerit. Sed & Hieronymus ipse, nonne antiquorum volumina, quorum erat in Ecclesia aliqua laus, magno labore, & flagranti studio perpetuò euoluebat? alioqui cur ita scribit: *utinam haberem tractatorum omnium volumina, vt tarditatem ingenij, lectionis diligentiam compensarem.* Et alibi rursum: *Operis mei est, & studij multos legere, vt exploratis diuersos flores carpam, non tam probaturus omnia, quam quæ bona sunt electurus.* Ergo rectè dictum fuisse à quodam fateamur, *Nihil dictum, quod non sit dictum prius.* Et indigna hæc esse, quæ præstantissimis viris obijciantur.

At verò cum Scholasticorum disputationes vituperat, propterea quod miro ingenij acumine, & solertia incredibili res illas, de quibus agunt, ad viuum vsque, quod aiunt, refecare, & earum minutissimam anatomiam facere ob eam causam solent, vt nihil non discussum, nihil, nõ examinatum atque explicatum relinquunt; ac ob id vitiligatores, & anxios disputatores appellant; Talpæ, scilicet, Aquilas, Cicadæ Formicas rident. Crassi nimirum, & molles homines acutissimos viros, quos laudare debuerant, ipsi imprudentes & inepti coarguunt. Fitque quod pulchrè Quintilianus ait, *Vt dum imperitis periti videri volunt, peritis imperiti videantur.* Solent enim acres illæ disputationes, & accuratè rerum inuestigationes, quas in vmbra tili pugna grauissimi homines exercent, & molles isti improbant, non modo mel de petra, & oleum de saxo durissimo excutere, verum etiam ingenia excitare, erigere, acuerè, & fecunda facere; ac præterea ea efficere gratiora studiofis, quæ didicerint. Vt prætermittam, solere eos quoque, qui disputationibus, cæterisq; Scholasticorum studijs & exercitijs operam diutius nõ dederunt, cum primùm cum eiusmodi scholarum cultoribus congregiantur, dum in notissimo alioquin sibi argumento versantur, vel verba inaniter differendo profundere, vel prorsus elingues effici; in absurdasq; sententias, & manifestas repugnantias, tanquam vertigine circumactos, ab eisde quaqua versum rapi, ita vt nec rectè argumentari, nec probè respondere, nec.

nec methodo partiri, nec ex arte colligere, nec demum quid concedendū, quidve negandum sit intelligere videantur. Quamobrem ad imperitorum asylum, hoc est, ad probra, & ad contumelias sese miseri & infelices euefligio vertunt, Antagonistasq; suos sophistas, litigiosos, ac vitiligatores tanquam furijs agitati doctis spectatoribus ridentibus vocant.

Sed esto, quosdam Scholasticos quasticibus inutilibus, quas Paulus improbat, plus iusto haud raro immorari, ac detineri, veritasq; eorum nimis altercationibus non semel, aut sese abdat, aut etiam evanescat. Esto sint aliqui ex eis, qui in vtranque partem Carneadis, cæterorumq; Sophistarum, & Rhetorum more, differentes eandem veritatem vel labefactare videantur vel, vt ita dicam, sub indice manere compellant; quid hæc ad D. Thomam, qui nihil non necessarium, non vtile, non Theologo, aut Philosopho dignum pulcherrimo ordine, magna grauitate, & incredibili iudicio vbique disputat? Vbi non ille disertis & perspicuis verbis sententiam suam dicit? Vbi causas non aperit, atque rationes, quibus ab hac magis quam ab illa parte stare veritatem existimat? Temerè igitur, & non citra calumniam, Scholasticorum quorundam vitia sic exagitari solent, perinde quasi ad Sancti Thomæ grauissima scripta, aut in vniuersum ad Scholasticos omnes pertineant. Quamobrem & Apostolica sedes solius Thomæ doctrinam publico edicto probauit, Ecclesiæq; sectandam tradidit, eiusq; nomen & auctoritatem posteriora Concilia Oecumenica perpetuò venerata sunt, & parem cuiusvis veterum patrum auctoritati fecerunt. Certè in hac Tridentina Oecumenica Synodo, quam, cum hæc scribimus, frequentissimam celebramus, nemo Patrum esse videtur, cui religio non sit, cum de fidei dogmatibus agitur, à Thomæ sententia vel latum vnguem recedere, aut ab illa prouocare, vt, & à veteribus Patribus nihil minus Aquinas habuerit, & Scholastici omnes Principem hunc suū receperint modis omnibus ornatissimum.

Vide adhæc quàm in casum antiquarij isti Thomæ alumnos aggrediuntur, cum Scholasticos quosdam in plerisque Religionis nostræ dogmatibus errasse dicunt. Id. n. nos nequaquã inficiamur. Quinimmo patenter subscribimus Gersoni in breui illa sua admonitione in qua de Hubertino à Casali loquitur, & aliàs quoque non semel, cum eorum quasdam positiones minus sobrias accusat, ac præterea Durandum improbamus, cum Dominum & Saluatorem nostrum, vera satisfactione pro nobis satisfecisse Patri negauit; & cum satisfactiones Sanctorum supererogatorias Ecclesiæ Thesaurò molitur auferre; quemadmodum & cum ait matrimonium Christianum non esse Ecclesiæ sacramentum pressius, ac propriè sumptū; & cum demum sentire (quibusdam videtur) originale peccatum esse quendam in nobis reatum, vt vocant, magis quam aliquam culpam. Sed & displicet nobis Gregorius Ariminensis, vbi opera nostra improbat, quæ peccatarum, & suppliciorum metu agimus: sicut etiam cum arbitratur, infidelium præclara gesta, quæ nos etiam probamus, Domino esse inuisa, & verè peccata; & cum vult ancillam Agar cum Sarra in domo Abrahamæ rixantē, hoc est, concupiscentiam, quæ in nobis est, & rationi aduersatur, quæ ad

*Notandum
est ubi auctor
hæc scripsit.*

3. d. 20. q. 2.
4. d. 15. q.
1.
4. d. 20. q. 26.
q. 3.
4. d. 26. q. 3.
2. d. 30. q. 2.
3.
2. d. 26. q. 1.
4. d. 29. q. 1.

optima quæq; impellit, originalem esse, quam omnes communi lege contrahimus, culpam: Nec assentiri D. Bonaventuræ possumus ubi docuit Apostolos instituisse nonnulla Ecclesiæ sacramenta, quod voluisse Lombardum ipse & alij plerique arbitrantur. Neque dubitamus opinionem illam esse omnino explodendam, quam Dionysius Cisterciensis, vir quidē qui non absurdè interdum meditatur, frustra defendit; neminem scilicet, qui gratia & charitate, quæ nostra est iustitia, careat, posse aliquod Dei mandatum, quoad substantiam operis dumtaxat, (vt aiunt) feruare. Sed & Olchor insignis alioquin Doctor, perniciosè, meo iudicio, errat, cum fidei actum liberum esse negat. Neque recipio, quia nec Ecclesia Catholica recipit, prodesse illis, qui in inferno sunt, Ecclesiæ suffragia: vel ad aliquam suppliciorum mitigationem, quod Augustinus de Ancona, sub correctione tamen, & vt ipse ait, sine præiudicio opinatur, vel etiam ad omnē condonationem: quod & alij quidam Alberto, & D. Thoma antiquiores, magniq; nominis temporibus illis in scholis existimauerunt. & Marcus Ephesinus Episcopus pertinaciter, quemadmodum & alia minus catholica dogmata, patrum ferè memoria defendebat. Sed & Adam nonne hallucinatur cum (referente Oyta) asserit, nihil sibi Dominum nostrum dum hanc vitam in terris nobiscum viueret, promeruisse, & Sanctos, qui Deo felicissimè fruuntur in cælis etiamnum verè nobis mereri? Neque placet, quod Alexander de Ales Doctor, alioquin grauissimus, existimauit vberiorē gratiam, maiusq; diuinæ charitatis incrementum sibi cum acquirere, qui sub vtraque specie Eucharistiā sumpserit, quàm qui sub altera sola. Sed & magistri quædam placita is doctor tueri conatur, quæ cōmuni sunt iamdudum consensu à clarissimis viris explosa; præsertim vbi de illis loquitur, qui solo Baptismo Ioannis initiati fuerant. & Alberti Magni Doctoris alioqui eminentissimi opinionem improbamus cum in suo tractatu de Missa, expedire arbitratur, vt dispensaretur in terris vbi vini inopia est, vt sacerdotes corpus sine calice conficere possent: quod & indultum fuisse aliquando Noruegijs Volaterranus, nescio qua fide scribit. Nec Franciscus de Mayronis, recipimus cum de indulgentiarum Thesauro à communi Catholicorum consensione recedit. & Ioannem Scotum non sequimur, cum de lumine gloriæ à Thoma dissentire viderur: quemadmodū quoq; cum existimat purum hominem Dei gratia præditū potuisse, Deo (de absoluta tamen potentia) ita volente, pro peccatis satisfacere: neque enim satisfactionis vim reuera est in integrum assequutus. Vt alias eius opiniones minus sobrias consultò præteream, quas vel improbauit, vel certè prorsus ignorauit veneranda Patrum nostrorum antiquitas, & Gerson in illa admonitione subindicat, vt me impudentiæ, & leuitatis Bargij recentioris eius interpretis pudeat, qui Doctorem hunc irreprehensibilem, Doctrinamq; eius sanctam, atq; infallibilem, editis nuper & diuulgatis in Patuino Gymnasio in primum Scoti Cōmentarijs, appellauit. Neglexit planè aureum illud præceptum hoc Silicernum: *Nequid nimis*. Eo factum est, vt imprudens, quod solius Verbi Dei proprium est, doctrinæ hominis temerè tribuerit: quod nemo Catholicus profectò ausus est aliquando facere.

Nec,

Nec, vt ego quidem sentio, Ioannes Scotus subtilis & egregius Doctor, & qui inter classicos merito splendidum locum iamdudum obtinuit, interrogatus de seipso aliter respondisset, atq; D. Aug. in 3. de Trinit. verè nō minus, quàm modestè de se scriptum reliquit: *Negare, inquit, non possum, nec debeo, sicut in ipsis maioribus, ita multa esse in tam multis opusculis meis, quæ possunt iusto iudicio, & nulla temeritate culpari*. Porro Gulielmi Ochæ errores insigniores plures sunt, quàm vt eos recensere hoc loco possim. Et denique Theologiæ tirunculi probè norunt etiam ipsum Magistrum, Scholasticorum omnium Coriphæum, in pluribus locis à posterioribus cōmuniter repudiari: non negamus ergo Scholasticos tanquam homines alicubi esse lapsos & sæpe meliora posse ab eis desiderari. sed nunc Aquinati tantam gratiam Spiritum sanctum impartisse contendimus, vt nullibi, aut contra fidem, aut cōtra bonos mores errasse videatur. Quamobrem, & hoc quoq; præter cæteros consequutus est, vt nullus insignis auctor hucusq; extiterit, aut celebrioris in Ecclesia nominis (Rabulam Parisiensem illum, & indoctos quosdam illius obreçtatores, & hæreticos nihil moror) qui vel ostenderit docuisse illum orthodoxæ fidei contraria, vel dogma illius aliquod per Ecclesiam, solemnè adhibito iudicio aliquando fuisse explosum. Vt frustra istorum errores quis proferat, cum de eo verba facit: ille enim rectè semper de rebus hisce Deo Opt. Max. illum protegente & sensit & docuit. Et quod animaduertere omnes profectò cuperem, etiam suis pulcherri- mis scriptis tanquam extento brachio, & de excelso loco clamans, cæteros ne in istos caderent errores quos commemorauimus patenter ac discretè antea submonuit. Quamquàm, quod ad reliquos attinet, nemo est qui ignoret errasse illos humana quadam imbecillitate, & rerum ignoratione, atque oscitantia, quæ vel inuitis obrepere frequenter solet, ante Gymnasiorum censuram, ante Conciliorum, & Romanæ sedis iudicium; non animi elatione & improbitate, sicuti hæretici faciunt, *qui vel per sui placeantiam malam: (vtar enim D. Irenei verbis) vel per inanem gloriam, vel per cecitatem, & malam sententiam, ab Ecclesia temere, & impie recedunt, & præterquam oportet colligunt*: Proinde cum siue consultò, siue inconsideratè aliquid indoctè perniciosèq; pronūciauerint, nequaquā tueri illud, & propugnare pertinaces, (etiam crebrò admoniti) desinūt: *Malunt, inquit, Augustinus, Peruersis vocibus veritati reluctari, quàm confessis erroribus paci restitui*: Contra verò, Scholastici omnes viri laudatissimi scripta oīa sua, opiniones, placita vltro humilesq; Ecclesiæ probanda, seu improbāda obrulerunt, & nobiscum semper manserunt, atq; subire eorum iudicium minime recusarunt, quibus Spiritus sanctus, ita differere in ecclesia postea dederit, vt & hos audire & de mandato Pauli sedere, & conticescere priores ipsi deberent, existimantes cum Gregorio Nazianzeno, *Satius esse bene vinci, quàm reluctante Spiritu vincere*, vt nemo non videat quantum inter illos, & hæreticos interit qui turgidi & arrogantes certissimos se esse prædicant se proferre veritatem ac purum, & putum verbum Dei, ac quorumcunq; hominum iudicium detrectant, & repudiant, tanquam videlicet ipsi Angeli beati sint, qui in verbo videant omnia. Non igitur propterea quod interdū Scholastici

Scholastici turpiter, ut illi volunt, errauerint, illos omnes absque delectu contemnere, aut maledictis proculcare quispiam debet. Quinimmo euoluere ego eorum scripta accuratè soleo; nec dubito illa saepe tanquàm splendidissima sydera caliginem, & tenebras hæreticorum discutere, & semitas quibus facili ac tuto itinere cælum possimus conscendere, Catholicis aperire. Etenim nec veterum aliquem ita fœlicem, & beatū proferre facili fuerit, qui nusquam lapsus sit nusquam offenderit. Augustinus superius disertis verbis hoc nos edocuit: & Hieronymus, quem ego multis nominibus præter alios quam plurimos veneror, & libētius lego plus ausus, ita scribit: *Quis mortalium aliquo errore non tenetur? Quem hæreticorum, & falsorum dogmatum venena non maculant?* & cum de Origene alibi loquitur, sic ait, *Errauerunt in fide tam Græci, quam Latini omnes, quorum non necesse est proferre nemina, ne videamur non sui merito, sed aliorum errore defendere:* Non hic, Optime Ioannes, faciam, ut Patrum meorum pudenda detegam: quod factitare hæretici solent, qui Doctorum errores tanquam porrecto indice ostendunt; nec eo profectò consilio, quo D. Ambro. ait, sanctam Scripturam vitia Patriarcharum prodidisse, ut videlicet ea caueremus; sed magis ut exprobrent, & in contemptum adducant; eorumque auctoritatem, quam nostram, hoc est, orthodoxam doctrinam confirmare solemus, scelesti & nequam homines diminuant. Euicisse satis in præsentem erit, recentiores catholicos, qui multis modis Ecclesiam iuuerunt, non ea de causa sanè, quòd à veritate aliqua interdum oscitanter, ut sit, aberrauerint, esse vel contemnendos, vel cum hæreticis reponendos. Nam Hieronymus alicubi Cyprianum, & Hilarium excelsas esse arbores in ædificio Ecclesiæ ait, & ad Letam scribit, *Cypriani opuscula semper in manu teneat; Athanasij Epistolas, & Hilarij libros inoffenso decurrat pede:* quamuis in omnibus nequaquam sibi Hilarius, & Cyprianus, quemadmodum neque Ecclesiæ, probarentur. His addo, Scholasticos esse ferè diligentissimos, non modò in hæreticorum impuris blasphemijs, & perniciosis dogmatibus detegendis, atque etiam confutandis: quam ob causam grauius eos hæretici metuunt, & acri odio insequuntur: verùm etiam & in scriptis Catholicorum examinandis; & cum deprehendisse sibi quidpiam aut ineruditum, aut minus sobrium viderint, ex templo indicant, nec non, vbi opus fuerit, rationibus improbant & explodunt: ut Rempublicam Christianam si non in omnibus singuli, planè in pluribus omnes illustrasse pro viribus & iuuisse mihi maximè per spectum iam dudum est & exploratum.

Sed quorsum hæc, rogo? neque enim Scholasticorum omnium causam defendendam hoc loco suscepi, sed eorum Principis D. Thomæ duntaxat. Nam breui quadà apologia, & (ni fallor) Christiano homine non indigna, Scholasticorum obrektoribus tunc respondi, cum amplissimi Senatus Veneti iussu, in Patauino Gymnasio Theologiam publicè interpretari decem ferè ab hinc annos inciperem: quæ etiam paulò post emissæ est: ex ea plura sumere quibus pro arbitrio poterit ad Scholasticæ doctrinæ propugnacionem.

Cæterùm egregiè hallucinatur, qui de Thomæ monumentis detrahi quidpiam

Scripsit & post nos Melchior Cano lib. 8. locorum committunt eruditè & ornate.

quidpiam arbitrantur, quòd celeberrimi plerique doctores ea oppugnare videantur: ut enim, *Philosophia*, teste Boetio, *Contraditione professorum creuit*, ita huius Auctoris Doctrina magnorum virorum oppugnationibus, solidior, nitidior, & augustior in dies magis ac magis effecta est: Non potuit fulgentissimus Sol, Sophismatum & argumentorum nebulis obscurari: Non potuit eminentissima hæc, & aded sapienter exstructa turris, turbinibus ventorum vel eueri vel concuti. Pugnauerunt pro Thomæ Agidius, Herueus, Ioannes Capreolus, Thomas Caietanus, & quamplurimi doctissimi viri, qui ex vberissimo eius fonte largius præter reliquos antea biberant, atque ex eiusdem Schola, tanquàm ex equo Troiano milites fortissimi, prodierant, qui omnes id etiam magna cum laude sunt consequuti, ut D. Thomæ verbis aduersariorum arietes & cuniculos euertant, atque confringant. Ac quemadmodum negligentia & inurbanitatis cuiusdà redargui oppugnatores possunt, quod non perspecta tota lege iudicauerint, ita propter eminentem, & planè angelicam doctrinam Aquinas laudari, quod multò antea præuisa aduersariorum spicula aut eluserit, aut declinauerit, aut certè in eos retorserit. Sed D. Hieronymum, quæso, audiamus: sic enim in secundum Epistolæ ad Titum caput edisserit, *Quod autem ait, sermone irreprehensibili, non quod vllus tantæ facundia & prudentia sit, ut à nemine reprehendatur, reprehenduntur quippe & Apostoli & Euangelistæ ab hæreticis & Gentibus, sed quod nihil reprehensione dignū dicat aut faciat licet aduersarij sint ad reprehendendū parati.* Ergo D. Hiero. teste ne ipsis quidem sacris litteris, Dei oraculis, defuerunt oppugnatores, & contradictores & quidem non stolidi aut obtusi, sed ingenio excellenti præditi, in linguis egregiè docti, oratores eximij, & scientiarum omnium insigni admodum Pænoplia (ut magis mireris) instructi, quales fuisse Celsum, Libarium, Maximum, Porphyrium, Iulianum monumentis Ecclesiasticis proditum est; ut hæreticos omittam de quibus dicendum profectò esset voluisse discerpere illas, aut etiam abolere magis, quàm oppugnare. An verè de eorum sanctitate & numine quidquam detractum fuisse arbitramur (minimè certè. Ergo seruus fidelis, qui Domino suo nec maior, nec fœlicior esse debuit, accusandus propterea non est, aut minoris æstimandus, quòd celebres viri ab illius sententia quandoque recesserint: Qui profectò, si Thomæ non in omnibus subscripserunt, & cum eo non sunt, non tamen inter sese vbiq; consentiunt; quinimodò acius multò & pertinacius inter se in vmbatili campo litterarum pugnant, quàm cum Thomæ: ut quod Hilarius dixit, *Bellum hæreticorum esse pacem Ecclesiæ*: nos dicere similiter per quandam accommodationem possimus, horum doctorum bellum, Thomæ victoriam esse; quamquam præterea videas eorum complures semper à Thomæ stare fortiterque pro eo pugnare. Cum enim Ioannes Scotus Aquinatis placitum aliquod multis armatis argumentis inuadit, tunc Ariminensis, Durandus, Henricus, Aureolus pro Thomæ illi obuiam eunt: ac rursus vbi Durandus, vel Henricus, vel alius quispiam insurgit, ibi Ioannem Scotum, & reliquos confertim ferè, & agminatim partes Thomæ tueri, & in illius castris sua sponte militare conspicias; solereque Doctrina illius, tanquam

tanquam umbone ferreo tecti, sophismatum acutissimas sagittas frangere, aduersariorumque phalanges profigare & sternere, cum ipse Sanctus Doctor interea, tanquam bos lassus, ubique fortius pedem figat; ut proinde Ioannes Picus, cognomento Phœnix, prudenter sibi, in respondendo objectionibus, robur & fortitudinem Thomæ oprauerit. Sed quid Ioannes Doctissime, dicturi hi critici sunt, si quomodo eruditi quidam, & naris, ut aiunt, emunctæ pluribus persuadere conantur, clarissimi ij doctores, qui nequaquam tenui figmentorum caligine volumina Thomæ obscurate videntur sensu, & intelligentia cum illis omnino conueniunt? Nam Ioan-nem Scotum, virum in disputando acerrimum, & quem crebrò, & non dis-simulanter in Thomæ placita inuehi plerique omnes credunt, idem Ioan-nes Picus verbis tantummodo, non rebus, aut sententia discrepare ab il-lo dudum dicebat (quod ego verum esse plerisque in locis nequaquam du-bito) quamobrem, & eorum conciliationem, atque concordiam Orbi se ex-hibiturum, vita modo suppeteret planè confirmabat ac pollicebatur. At verò, utcumq; res sit, ego pro mea in Scotum, Durandum, Ariminensem, Henricū, & Classicos alios viros pietate & reuerētia ita de illis existimo, si suam rogarentur sententiam, sic D. Thomam esse alloquuturos, quem ad-modum olim Hieronymus Augustinum esse alloquutus: *Nos inter nos eru-ditionis causa differimus, ceterum æmuli, & maxime hæretici, si diuersas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore descendere, nobis autem decretum est te amare, suspicere, colere, mirari.* Et ego quidem, sic sen-tio, & si Critici diutius mihi esse molesti pergant, vrgebo eos profectò, ut auctorem aliquem nobis proferant qui ita beatus fuerit, & felix cum an-tiquioribus tum verò recentioribus temporibus, ut per omnia ut Paulus loquitur omnibus placuerit, & herbam vltro illis, ut dicitur, porrigam. Homerus, quem fontem ingeniorum Græciæ Plinius, eruditi que omnes meritò nuncupant, obrectatorem Zoilum deuotare non potuit, & Naturæ quæ inculpatissima est, accusator Momus non defuit. Sed quid nonne Phylis-tei Patriarcharum puteos, quos eximia ducti charitate sedulo nobis eo-rum liberis effodere conabantur, improbo quodam & vesano labore ob-struebant? Hoc verò quid aliud dictu est, quam quòd hæreticis nulla vnquam religio futura est, aut obstruere, aut certè inquinare Sanctorum Doctorum lucubrationes & monumenta? quanquam certè ab horum clas-se illos auctores Scholasticos eximo quos commemoravi; sed nihilomi-nus, ipsi quoque aut omnes aut plures ad gloriæ fastigium contendebant: & proinde nemo rectè mirabitur, si in Aquinate non dissimulantur ali-quando scribunt: Etenim nullum est corpus sine umbra, & ut D. Hierony-mus ait, *Nulla ars est sine æmulis.*

Sic figulus figulo, fabro faber inuidet alter, inquit Hesiòdus: & si illum Nazianzenus non laudat.

Iam verò sententias illas delectas, quas articulos Parisienses in scholis vocant, Picus ille nequaquam transire Alpes dicebat: & si verum ama-mus, recentes eius Academiæ Doctores, quædam non vsque adeò Christia-no reliquo. Orbi probata, & cum antiquiorum magistrorum decretis con-sentanea,

sentanea, non modo nuper receperunt, verum etiã eos, qui in illa Aca-demia ad graduum fastigia promoueri velint, adhibito iureiurando reci-pere cogunt. Quanquam præterea articuli, quos refractarij nostri crebrò commemorant, doctrinam hanc minimè improbant, sicut copiosè non minus quàm luculenter scriptores plerique non obscuri nominis, suis in locis ostendunt; & nunc non citra rusticitatis cuiusdam notam obijci no-bis possunt. Cum enim à Stephano illius præclaræ vniuersitatis Cancellario, & Parisiorum Episcopo, in veritatis gratiam reiecti & penitus anti-quati iam dudum fuerint: & cum Apostolica sedes, & Catholicus orbis reli-quus tanquam senatus consultò Thomæ doctrinam comprobauerint, & receperit, quid est, rogo, cur vel illa Parisiensium placita nobis rursus quisquam obijciat? aut qui Doctrinam hanc oppugnant, quasi vniuersitatis il-lius præsidio freti, recepturi canere nolint? *Orbis certè maior est Urbe.*

Iam verò neque improbare, ac vertere vitio Doctori præstantissimo ali-quis debet, si de illis ipsis rebus in pluribus locis suorum monumento-rum accuratè & splendidè etiam verba facit. Etenim & *Quod gloriosè dicitur*, D. Ambrosio teste, *Sæpe repetendum est*; quod à Platone tanquam verus adagium, non vno loco celebratum fuit & musicos nostra sæpe crebrò rogamus, ut cantilenas, quæ semel oblectauerint iterum ac tertio repetere non grauentur; ut proinde nec Patri huic sanctissimo succensere aliquis meritò possit qui optima ubique & gloriosa profert. Quinimmo teneamur omnes multas ei gratias habere, quòd illa ipsa nostri gratia, hoc est, in vtilitatem, & profectum nostrum frequenter edisserat? Adhæc, non om-nia, quæ ab omnibus conscribuntur à cæteris leguntur, aut in omnium manus deueniunt, sicut & D. Augustinus etiam animaduertit. Nec (ut ego quidem sentio) omnia, quæ ab vno eodemque auctore (polygrapho præfer-tim atque sæcundo) qualis hic noster est. Quamobrem ut expedire vehe-menter, ille ipse Augustinus cæteri que cum eo viri sapientes existimant, plures à pluribus eisdem quoque de rebus, & quæstionibus libros edi, ita ab vno eodemque eadem sæpe repeti, modo prudenter id fiat, eximia cui-dam in Christi républicam charitati adscribere studiosi omnes debent. & Paulum non piguit Phylippensibus eadem denuò scribere quæ adiudica-bat fore illis necessaria. Rursum, cum varijs, grauibisque de causis multa volumina Thomas ediderit, omnino facere non potuit, cum ea quæ insti-tuisset exequi & perficere vellet, quin eadem argumenta, easdèq; subiectas materias sæpe tractaret: quod etiam viderat superiores omnes factitasse, qui eiusdem generis plura scripta elucubrauerant, quanquam profectò om-nes non eadem exactè ubique tractant, non eodem stylo, nec pari facun-dia, aut dicendi arte. Quapropter ut sunt varia hominum ingenia, varium quoque, & diuersum iudicium de eodem Argumento vario modo tracta-tum gigni & effici haud rarò perspicimus, nec non & de eiusdem auctoris scriptis ingenio & soliditate. Quid igitur, quæso, est, cur in vno Aquinate displiceant hæc quæ in multis authoribus laudantur? præsertim verò eum ea sic expenderit ac ita quaqua versum examinauerit, ut mira qua-dam arte ac dexteritate aut omnino nouis, aut certè auctis, & illustratis rationibus,

rationibus tanquam noua proferat? Neque enim eisdem rationibus vbiq; ac perpetuò nititur, quomodo nihilominus Hieronymus, Athanasius Cyrillus, Hilarius, Augustinus, grauissimiq; multi Theologi in suis scriptis, niti consueuerunt; vt hinc quoque amplitudinē huius doctrinæ & cælestium thesaurorum copiam, quam Deus huic Doctori præ multis imperijt, intelligere & venerari quilibet possit: sed & cum in vno volumine pauciores ac magis pressas rationes quam in alio ad rem aliquam vel statuendam, vel explodendam profert, deprehēdi ego eas esse etiam solidiores & efficaciores. Sic enim in Summa subtilius, pressiusq; & veluti quibusdam punctis, ea attingere solet, quæ in Quæstionibus Disputatis, inque libris contra Gentes, & alibi quasi in lineas & superficies, corporaque extēdit; & sunt nihilominus, vt frequētius grauiora ac magis neruosa, vt certè non ægrè admodum tria illa differēdi genera, quæ Homerus in Uliſſe, Menelao, & Nestore expressisse quidam scripserunt, in Thomæ voluminibus miro, & planè diuino hominis ingenio expressa sit reperire, magnificum nimirum & copiosum in Quæstionibus Disputatis, in Sententijs, atque in libris aduersus Gentes, subtile, & strictum in Summa, & in Miscellaneis (quæ Quodlibeta vocantur) mixtum, & moderatum in plerisque eius commentarijs, & libellis. Præterea quæ videantur eadem prorsus rationes esse, eisdemq; niti medijs, ego nō vno in loco animaduerti & euici esse illas ampliores, & magis vniuersales, quam in alio: quod fecisse Aristotelem in Transphysicis Auerroes quoque subtiliter olim vidit. Habet itaque lector, vnde nouus semper, ac recens ad Thomæ volumina, & loca lustranda, inter seque cōferenda accedere possit, & proinde vnde fastidium (si quod falsa imaginatio afferat) facilè depellat.

Cumque plerique omnes perspicuitatem & lucem clarissimo huic Doctori miro consensu, præter cæteros ferè recentiores tribuant, consentaneum est, vt nequaquam ipsius vitio, sed vel rerum magnitudine, quas expendit, vel eorum tarditate, qui legunt, obscurus quibusdam esse videatur. Sic enim Hieronymus alicubi ait: *Obscuritas aut rerum difficultate, aut magistri imperitia, aut discipulis nimia tarditate nascitur.* Atqui Thomam fuisse imperitum magistrum ne ipsi quidem aduersarij (vt ego planè arbitror) credunt. Etenim arte, methodo, iudicioque incredibili vbiq; progreditur, proprijsque, & receptis verbis, (quod & Aristoteles monet), non verò obsoletis, aut omnino nouis, aut improprijs vtitur; vt lucem vbiq; lectoribus, & studiosis voluisse afferre patenter declarat. Et si enim obscuritas species quædam silentij sit, sicut D. Basilius in lib. de Spiritu sancto acutè dixit, & Heraclitus, nonnullique præclari Philosophi obscuritatem magnopere commēdauerint, quod, vt inquit Boetius, *Arcanorum sit fida ciuios, & sapientia tantū cultores suo colloquio dignatur.* Aquinas tñ; qui non modo cum Paulo sapientibus, atque insipientibus debitorem se esse intelligebat, sed cum Platone, & Aristotele quoque nouerat certissimam scientis notam esse posse, acfcire docere; tenebras, & obscuritatem omnem non modo à suis, sed ab alijs quoque multorum Doctorum voluminibus & scriptis, magno rerum & verborum splendore adhibito, & quantum res

pati.

pati poterant, semper depulit, ac fugauit, vt verè scripserit stylo hominis, plano videlicet & luculento quem omnes intelligere possint. Quamuis rogatus, se ex eorum fuisse numero nequaquam negaret, qui cum Augustino scribendo proficiunt, & proficiendo scribunt; vt si in posterioribus voluminibus commutauit sententiam (quod ij volunt) & palinodiam aliquando cantauit, nemo proinde mirari, nemo factum improbare ratione aliqua possit. Quis enim est tam scelix, tamque beatus, qui ea omnia iuuenis norit, quæ senex; atque adeò, qui cum Solone non senescat plurima discens? & ob id si aut eadem prorsus argumenta, aut alia illis cognata, quæ iam dudum tractauerat, multò post tempore rursum expendit, non etiam, studiorum & temporis beneficio, à priori aliqua opinione, & snia, quam vel suo Marte inuenerat, vel sequutus alios auctores (quod fieri solet) cōprobarat, non, inquam, interdum recesserit? Non ne duodecim sunt horæ diei? Nonne & sapientis est mutare propositum? Quorsum enim viueret homo, si nihil ætas nihil assidua lectio meditatio vsus illi conferrent? solet mortalibus, inquit Euripides in Hippolyto prudentior posterior esse aliquando cogitatio. Tullius quoque fateretur sibi adolescenti inchoata quædam & rudia excidisse: Quod & euenisse Tertulliano contra Marcionem, Origeni in Cantico canticorum, & Quintilliano denique in 12. libris institutionis oratoriæ D. Hieronymus grauissimus testis est. Cumque Damasus Papæ dicat, *Reiterari oportet, quod male actum est.* & Leo Pontifex, *tunc optime veritatem defendi, cum opinio falsa à suis auctoribus improbat, quid mirum est, si bis, aut ter, in tanta voluminum copia (neque enim ego sæpius illum hoc egisse animaduerti) ab ea quam, aliàs docuerat sententia, humilis, & pius, se accito recedit?* Certè etiam libellum illum, qui de concordia dictorum Thomæ inscribitur, sectatores eius non incelebres fuisse ab eo editum nolunt. Nec tamen minus facta & recta eius auctoritas quoque maneret, si factus germanus Thomæ id opus esset; vt pote eius, qui Augustinum Doctorem eximium, & Ven. Bedam & alios quosdam sequutus imprimis fuisset. Sed & Ioannis Scoti interpretes nulla in re magis laborant, quam vt cum sibimet ipsi concilient. Vbi enim veritas Heracliti antro detrusa, aut Democriti puteo demersa latitat, hoc est, non dum illustris, & omnino conspicua prodijt; licuit profectò semper, atque licebit inquirere, scrutari, & pro pondere argumentorum, proque maiori diuini numinis afflatu, prioribus scriptis addere, demere, commutare melioremque proferre sententiam licuit, rudiora expolire, nimis pressa fusius & copiosius explicare addere obscuris lucem, & vbi offendere nos posse veremur moderari, & mitigare. Scripsit bis in Abdiam Prophetam Hieronymus, Psalteriumque non semel Latinum fecit, vt priora scripta vti ad Pammachium scribit posterioribus emendaret: Et Gregorio Nazianzeno licuisse alibi dicit eundem. Maximum (quod nonnulli nequaquam recipiebant) pro tempore & laudare, & vituperare. Quanquam præterea, si verum amamus, dissentire Doctores à se ipsis, Sanctumque Thomam præcipuè, vbi consentiunt maximè, crebrò ignauia nostra putamus, qui nec illorum verba ponderamus, nec sensum tenemus, aut scopum in quem illa dirigunt attingimus,

mus, sed, pro pudor, ad pauca respicientes futiliter sapè proferimus rectè profectò Theodoretus in Eranistè lib. 1. Heretico Scripturas quasdam sibi inuicem repugnare affirmanti, *Tibi* (inquit) *Non animaduertenti vel temere contendenti videntur repugnare quæ rectè conueniunt.* Ad hæc ego alibi multis argumentis, & nisi vehementer fallor, ad persuadendum aptis, ostendo consueuisse non rarò Doctorem hunc, vbi orthodoxam Ecclesiæ fidem integram, & inuiolatam manere prndens animaduertit, si vnam perinde atque alteram de re aliqua opinionem aliquis tenuerit, vtranque suis scriptis sequi, atque docere; vnam quidem priore, alteram posteriore à se volumine edito. Quamobrem fit, vt si illius discipulis, & alumnis fermè omnibus tutior, & ex eius animo illa magis esse videatur, quam posterioribus suis scriptis docet præsertim in Theologiæ Summa, quam testamentum illius Capreolus & alij quidam vocant, mihi nihilominus longè aliena mens sit, & neque paucis, neque leuibus rationibus ductus, constanter censeam, alterutram qui sequutus fuerit, ab illius sententia non discrepare. Equidem D. Augustinus, quem Thomas libenter sequi, & ad vnguem quod aiunt, exprimere solet, & Plato Philosophorum Princeps eundem morem in suis præclaris voluminibus crebrò seruauit. Igitur quod ingenio, & arte à magnis auctoribus ad doctrinæ varietatem, & vbertatem ostendendam, & laudem acquirendam factum aliquando est, in rebus nimirum, vbi rationes, & argumenta magni ponderis vtrinque esse videntur, nec satis dilucidè, à qua parte veritas esset, tu ne temporis cerni potuit, imperiti & oscitantes homines contradictionem esse existimant, & ad calumniam trahunt.

At verò age & illud perpendamus quod nonnulli aiunt, S. Tho. Scripta non commouere nonque excitare lectores. Nam cum Patres illi Antiquiores fermè omnes copiosi admodum, & acres in dicendo sint, excessibusque, & figuratis eloquutionibus, quemadmodum & oratores profani reliqui (quòd illa ætas ita exigebat) passim vtantur, Sanctusque Thomas, breuis, purus, & omnino didascalicus, mirum non est, si non ita huius scriptis, quemadmodum veterum illorum præclaris monumentis, commouemur, & excitamur: Hic diligentius docet, illi feliciter mouent, fines diuersi sunt. Quanquam si earum rerum quoque certam rationem haberemus, quas de Deo, de Christo Domino nostro, de Angelis, de beatitudine, deq; alijs plerisque rebus interdum disseruit, non pro dignitate tantum & natura earum, sed etiam pro modo quo illas tractauit, & explicauit (nec enim frigidè, sed ardèter de eis edisserit) profectò non exiguis diuini caloris igniculis nos calefieri, & sagittis potentis acutis corda nostra vulnerari sæpe numero experiremur. *Verba etenim eius omnia, animæ languentis medicinam habent.* Sed ita excellit hac in parte inter Scholasticos, fateor volens, ac lubens, S. Bonaventura in opusculis; vt cum veterum quouis conferri, multis verò præferri, citra eorum iniuriam possit; in quibus certè eminere mihi videtur eius Itinerarium mentis in Deum; & iure, ac meritò à Cancellario Gersonè, eximijis laudibus efferri. Sed & ego recentiorum quibusdam libellis, in primis verò Laurentij Iustiniani, Venetiarum Protopatriarchæ

Hic Laurentius
Episcopus e-
tiam fuit Ec-
clesiæ Amonie
vir Sæctus, qui
& miraculis
claruit.

chæ, & Bartholomei Vincentini, ordinis Prædicatorum, & eius ciuitatis quondam Episcopi, mirificè commoueri me, & ira ad bene sanctèque viuendum impelli sentio, vt nusquam magis; ac propterea agrè admodum fero Vincentini libellos occurrari, & à studiosis non legi. Habent enim non solum incipiètes, atq; proficientes vnde faciliùs & feliciùs promoueantur, sed ipsi quoque perfecti vnde eximiam spiritus oblectationem, ingensque robur nanciscantur.

Porrò autem dolet mihi, & vehementer quidem, non solum illum Anonymum nebulonem Parisiensem, cuius superius inuiti mentionem fecimus: sed & Gersonem, atque alios complures & pios, & doctos homines, in S. Thomam, ceterosque Scholarum classicos, & primæ notæ auctores ita commoueri, quòd, & philosophorum doctrinis non modò perdiscendis dilucidandisque, ac interpretandis, sed etiam alios edocendis diligentiorè operam nauauerint; & frequentiores, atque prolixiores (vt illis videtur) in eis citandis sint, cum primis autem cum Christiana dogmata, & sacras litteras explicare nituntur. Respondi his copiosius olim in Apologia: addam nunc pauca quædam, vt eos, si fieri potest, deliniam: dixisse enim Aristotelem perhibent, *Si crebrò iacias, quandoq; feries.* Et primùm ostendere non laborabo, quantum præsidij philosophiæ studia ad sacras litteras intelligendas afferant: id enim eruditi vtriusq; manus quamplures copiosè, & disertè ante hac feliciter egerunt, nosque hoc onere prorsus subleuarunt: sed hoc in præsentiduntaxat demonstrabo, S. Doctorem, quem isti accusant, nihil egisse aliqd quam, quod alios illustres & sanctissimos Patres fecitasse, litterarum monumentis proditum est: atque aded cum, *Vita Sanctorum*, vt D. Ambrosius monet, *Cæteris norma viuendi sit*, & D. Aug. contra Mendacium assentitur, immeritò planè vel ipse vnus vel etiam ceteri cum eo Scholastici Patres ea de re aut reprehenduntur, aut etiam vapulant.

Nam, vt Abrahamum omittamus, quo sanctiorè ætas illa neminem vidit, & nihilominus Phænicis, atque Aegyptios ingenuas, ac liberales artes vt fuerunt, edocuit, & Iosephum illius pronepotem castissimum, & deinde Magnum Iudæorum Legislatorem Moysen qui Aegyptiorum disciplinas, & scientias, quæ & variæ & præstantissimè erant, insigniter calluerunt; & vt creditur, Iudæos edocuerunt, ad nonnullos duntaxat Ecclesiasticos patres me verto, imprimisq; ad Origenem, magnum illum, & celeberrimum Doctorem, quem Ecclesiarum magistrum Hieronymus vocat: de quo, quantum ad institutum nostrum attinet, Nicephorus lib. 5. post Eusebium ita fermè in sua historia scribit: *Et quos idoneos esse ad Mathematicas disciplinas percipiendas videbat, eos ad Geometriam, Arithmetica, aliasq; liberales artes perducebat, in super autem & ad Philosophorum scètas cognoscendas instruebat, dogmata eorum illis exponens, & commentarios in res quasuis addens, ita, vt apud Philosophos magnus quoque haberetur: quòd si qui essent paulò rudiores, eos artes Cyclicas edocebat, magnam inde utilitatem comparari ad sacrarum disciplinarum doctrinam perhibens.* Hæc Nicephorus, qui & Heraclam Alexandrinum Episcopum, virum summa sanctitate morum

D d ornatum

ornatum, sermone disertissimum, & doctrina excellenti præditum, illud idem munus deinceps Alexandriæ præstitisse testatur. Atqui & Hieronymus nobilium pueros sibi commissos in Poetarum, ac Rhetorum libris instituebat, atque cum id ei Ruffinus imperitè obieciisset, nec responsione quidem aliqua vir sanctissimus & grauiissimus hominem est dignatus. Gregorius verò Nazianzenus se Athenis multos annos cum Magno Basilio eisdem præclaris Philosophiæ, & Oratoriæ facultatis studijs operam dedisse, probatissimosque eo tempore Sophistas audisse narrat. Quod Chrysostomus de se quoque, & altero (vt opinor) Basilio idem ferme in libris de Sacerdotio scriptum reliquit. Sed cæteros quosque sanctissimos viros, & eminentis in Ecclesia nominis consultò nunc præteribo, ne ligna in syluam afferre videar, qui omnes eò labores suos, & studia huiusmodi retulerunt, vt Gentilium, cæterorumque nostrorum hostium improbitatem, & inania in Christianam pietatem argumenta felicius retunderent, nostraque vbi oportuisset, fortius tuerentur: *Stude sapientiæ fili mi*, inquit Scriptura, & *lætifica cor meum, vt possis respondere exprobranti sermonem*: quod, & viua voce, & æditis voluminibus illi quidem iam dudum præstiterunt, & Aquinas noster postea accuratissimè, & egregia cum laude eos imitatus exhibuit.

Sed mille enses, inquit, quidam, milleque clypeos Turris nostri Dauidis habet, vt illis Christi milites armati, ac instructi, & eam fortiter tueri, & profligare insanientes hostes gloriosè possint, vt proinde superuacaneum sit ex Philosophia petere suppetias. Non prorsus repugno, sed sciscitor tamen cur cum prudentissimus Dauid blasphemum hominem, & Israelitici populi ferocissimum hostem, summa omnium cum admiratione peremisset eius ensẽ vnà cum reliquis armis in templo appendit? quid hic, rogo, dicturi sunt? nõne causæ (si verum amamus) in aperto sunt: nõne vt facinus illud præstantissimum, atque præclara victoria, quam auctori Deo acceptam referebat, nullo vnquam tempore traderetur obliuioni: vtque suo exemplo Hebræos milites cohortaretur, vt hostes suos ipsorum etiam armis, si quando res ita ferret, fortiter interimerent: Nemo enim non intelligit hoc esse facinus præstantissimum, & quo gloriosius nullum sit in bello inuenire. Nec admodum refert, si illud quoque verum esset, quod quidem obijciunt, Origenem videlicet existimasse esse absurdum profanarum litterarum eruditionem cum sacra conmiscere doctrina. Enim verò neque hoc existimasse Origenem Thomas Vualdensis longè doctissimus & celeberrimus contendit, & testimonia splendidiora Sole Vualdensi suffragantur. nam quomodo dixisset Porphyrius illum conuertisse Græcorum diuitias ad locupletandum Christianum dogma? & rursus, quomodo ea Euseb. & Nicephorus quæ cõmemorauimus, de eo scripserunt? sed & Theophylus lib. 2. Pascali, nonne eum hanc quoque causam (immeritò quamuis) reprehendit? impostura igitur & calumnia est, hoc sentire existimasse Origenem, & si existimasset, vt dixi, statueremus ei ex aduerso Priscos illos Theologos, Origenem ipso sanctioris in Ecclesia nominis, qui in suis libris Platonem, Varonem, Ciceronem, hisque affines Poetas, Rethores, & Histo-

ricos ad multorum vsque admirationem tum sæpe proferunt, quemadmodum Thomas, & cæteri recentiores, Aristotelis, Auerois, Auicennæ, cæterorumque; Peripateticorum, qui maximo nunc in pretio habentur, Philosophiam ad criticorum quærimoniam vsque sectantur. Enumerat Hieronymus ad Magnum antiquiores complures, & confestim subdit: *Qui omnes in tantum Philosophorum doctrinis, atque sententijs suos refarciunt libros, vt nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem seculi, an scientiam scripturarum.* & paulò inferius. *Nec statim praua opinione fallaris, contra Gentes hoc esse licitum, in alijs disputationibus dissimulandum, quia penè omnes omnium libri, exceptis his, qui cum Epicuro litteras non didicerunt, eruditionis doctrinaque plenissimi sunt.* Augustinus quoque cum Hieronymo non modò consentit, quin etiam ad ea studia nos lib. 2. de Doctrina Christiana cohortatur: *Philosophi, ait, qui vocantur, si qua fortè vera, & fidei nostra accommoda dixerunt, maximè Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam iniustus possessoribus in nostrum usum vendicanda sunt,* & paulò post: *Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? nõne aspiciamus quanto auro, & argento, & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus Doctor suauissimus, & martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? vt de viuis taceam, quanto innumerabiles Græci? & alia plura persequitur, quæ lectoribus obuia & trita ferme cum sint, consulto omitto. Sed & Palladius Hellenopolitanus Episcopus Euangelicam parabolam, qua regnum cælorum simile fit scribæ docto, qui profert de Thesauro suo noua & vetera, ita alicubi interpretatus est: vt vetera illa humanæ sapientiæ disciplinas, noua autem sancti Spiritus eloquia Dominus intellexerit. Et Diuus Hieronymus, Libellum quendam de Spiritu sancto inscriptum (qui an D. Ambrosij fuerit, vt Ruffinus putat, an alterius auctoris, in præfati non admodum refert) sic eleuat, & parvipendit, *Quod nihil in eo Dialecticum viderit, nihil virile, atque distriatum, quod Lectorem in assensum trahere possit.* Sed & quantum Dialecticæ tribuerit D. Augustinus, facillè videre est libro primo, contra Crescentium, vt grauiissimorum hominum iudicio, legitimus Dialectices, cæterarumque artium, quæ ingenuæ & liberales passim dicuntur, vsus coargui, & improbari cum primis in propugnanda religione nostra, nequaquam possit. Quamobrem merito excandescunt eruditi in Lactantium, qui Philosophiam omnem abiecerit citra defectum, & eò sæpe magis, quò ipse non aliter gloriosus de inimicis victorias tulerit, nisi quia ea erat instructissimus. Amplius, & cogitandum præterea his auctoribus fuerat, sacras litteras, quæ & Dei oracula sunt non omnia, quæ in nostrum usum veniunt edocere: quamobrem, vbi earum auctoritas nobis deest, solemus Naturæ conditionem sequi, sicut & ipse D. Thomas consulit. Quid igitur hic fecit? quid peccauit? quid commertit? cum virili, & generoso ingenio compulsi Naturam Religioni inferuire? cum ancillas coegit Dominæ suæ suppetias ferre? ob eam nimirum causam, vt abstrusissima illa Dei arcana & ipse nobis luculentius explicaret, & nos eo præceptore facilius perciperemus? Loquitur de natura in sanctis litteris Deus & humano mo-*

se illis de causis tropis, similitudinibusque, ac rebus nobis cognatis & familiaribus frequentius vitur: & Thomam aut vituperabimus, aut arguemus, qui, ut facili, tutoque; itinere in Dei contemplationem, & admirationem homines duceret, sermonem de Natura cum sermone de Deo, Philosophiam cum Theologia, humanas artes cum diuinarum rerum contemplatione commiscet? Atqui hic antiquarij, etiam allegorias nobis obijciunt. Etenim, inquit, vinum quod mixtum est aqua eximius quidam Propheta damnat. Sed & nos quoque amici aquam illam Prophetae repudiamus & execramur, quae haereticorum doctrina est, perniciosarumque

*Vide Epistolam
Tharasi, ad
Imperatorem in
actis. secundae
Synodi Nicae-
nae.*

opinionum persuasio, quam cum Orthodoxae fidei dogmatibus Ecclesiae hostes infarciunt, aquam vino miscent, & quidem aqua quae nunquam transit in vinum, sed semper suas proprietates retinet: sed Doctor noster aqua Philosophiae bonarumque artium efficit & contertit pijs omnibus in preciosum vinum, exemplo Domini in nuptijs, hoc est, in gloriam Dei, in animarum utilitatem & salutem, & rursus ipsam haereticorum doctrinam & infidelium in sanguinem impijs murat, quemadmodum olim, Deo iubente, Moses tenebrosis Aegyptijs, aquam fluminis in typum conuerterat. Quamquam praeterea ij amici nostri cogitare deberent, Sapientiam quoque id vinum miscere, quod nobis aliquando propinat.

Quod si Philosophiam hanc quam Thomas sequutus est, ideo vituperant, quod non Platonis sit, qui ceteris Philosophis propius ad Christianam pietatem suis placitis accessisse Patribus nostris ferme omnibus visus est, quem & propterea sectabantur, sed Aristotelis, qui ab ea recessisse in multis existimatur: Respondebo, obseruasse me, Aquinatam nusquam, quod Aristotelis doctrina exactissime sit eruditus, eaque in docendo ita frequenter vitur, vel paradoxa, vel absurda, haereticasque; de Religione sententias in Ecclesiam inuexisse. quinimmo, tanquam sapientissimum quendam proferam huius Philosophiae opiniones, atque decreta, quae nostrae pietati aduersari animaduerti penitus, ac veluti eminentes, & conspicuos scopulos euitasse, miroque; quodam ingenij acumine, & felici dexteritate, ea quae ambigua esse poterant commodè, pieque interpretari consueuisse: contra vero Antiquorum quosdam celebrioris in Republ. nostra nominis, quod Platoniorum Philosophiam impensius sectarentur, & errasse locis quae plurimis, & non ita diligenter, ac limatè, sicut oportuisset, edocuisse. Adducam nunc in medium vnius, atque alterius aliquot placita aut exempla, ne antiquarij temerè me loqui arbitrentur. Gregorius Nyssenus, Magni Basilij frater, Platonem sequutus, humanam animam esse corporis entelechiam (quod Aristoteles rectè voluit) constanter negauit, quod sequi oino inde censeret, morti illam cum corpore obnoxiam esse, cuius sententiam Concilium Viennense, & Lateranense postremum communibus decretis iam pridem damnarant, quaque ne quid dissimulem, & Iustinus quoque martyr & Theodor. lib. 5. de curat. in Nysseni sententiam concessisse mihi videntur. Origenes autem, & Basilius, atque Michael Psellus, & alij nonnulli Platoniorum alumni Angelos, & Caecodamones corporeos esse sentiunt. Quam opinionem, & si, dum sacras litteras Cardinalis Caietanus

*Vide Epistolam
Phanias lib. 2.
hoc nomine Arria-
nos damnat, ac
quidpiam simili-
ter in Luciferia-
nos D. Hiero-
nymus obijcit.*

suus commentarijs interpretaretur, sequutus sit; ego tamen multis argumentis, & rationibus improbari & explodi posse non dubito. Porro Augustinus cum lucem tenere primum locum corporalibus dicit; nosque bonos esse bonitate Dei; animam verò nostram absque corpore nonnulla sentire; duo fecisse Deum quorum alterum forma praeditum sit, alterum autem informe; & eiusmodi alia quaedam: sic eum Aquinas pro sua in illum reuerentia & pietate interpretatur, ut alicubi acutè eleuet, alicubi amanter detestetur, alicubi demum, quod Platonicos sequutus ea dixerit, excuset. Quod etiam Aug. erga Tertullianum egerat cum eum refert, dixisse Deum esse corporeum: & Hieronymus erga Millennarios, tanto honore homines doctores prosequerentur.

Cum verò audio tardos quosdam, & planè rudes & hebetes vocare Thomam curiosum, & illius lucubrations ea de causa vel despiciere vel vituperare soleret, mihi mox in mentem veniunt illa D. Hieronymi verba. *Sunt edentuli, qui vescentium dentibus inuident, & Talpa, quae Caprearum oculos contemnit.* Nā si curiosus ille diceretur, qui, ut inquit Anselmus, ea scire, aut scrutari desiderat, quorum nulla utilitas est, nullum commodum, nullumque beneficium: grauis profecto impostura est, & manifesta calumnia, hunc sanctissimum Doctorem vocare curiosum. Ea enim scrutatur vbique, atque in ea totus constanter incumbit, è quibus summam nobis utilitatem, & maximum beneficium afferat. Neque enim ei obijcere quisquam potest, quod sacerdotibus suae tempestatis Hieronymus, deplorans obijciebat, *Quod dimissis videlicet Euangelijs, & Prophetis, comœdias legerent, amatorias, Bucolico: un versuum verba cantarent,* Nec quod Augustinus in Philosophos non minus eleganter, quam verè ita scribit: *Sunt, qui desertis virtutibus, & nescient es quis sit Dominus, & quanta sit maiestas. semper eodem modo manentis Naturae, magnum aliquid se agere putant, si vniuersam illam corporis molem, quam mundum nuncupamus, curiosissime intensissimeque; perquirant: unde & tanta superbia gignitur, ut in ipso caelo, de quo saepe disputant, sibi habitare videantur.* Profecto illud & celeste & verè interius sacrarium; à quo diuina lege arcemur omnes, non nisi sanctis Scripturis & diuinis traditionibus ducibus, Thomas ingredi solet: nunquam inanibus, vetitisque demonum adiumentis in conquirendis liberalibus disciplinis, quod perdit quidam homines facere solent, quodque ipse grauissimis verbis sepe numero insectatur, quin potius diuinis semper praesidijs, precibus videlicet, & castissimis obsequijs vsus, nihil eorum aut praetermisit vnquam, aut segniter egit, quae ad munus id & prouinciam quam administrabat, pertinere, ac denique credita sibi talenta multa cum humilitate, eximiaque; in ipsum Deum charitate vltro, assidueque; in Ecclesiae vilitatem exposuit: & curiosum eum leuissimi, & imperitissimi homines appellabunt. Sed altiora illa arcana, inquit, non modò attingit, sed etiam referat, quae silentio & humilitate adoranda essent: quam obrem, & Icarus, Phathonisque ea sus quidam satis intempestiue ac procaciter commemorat. At vide mi frater, ne arcana illa tibi duntaxat altiora sint, non verò Thomae, qui liberalium, & ingenuarum omnium disciplinarum praecleara cognitione instructus &

diues, sanctoq; Spiritu copiosè perfusus potuit, si alius quisquam, præp-
tibus pennis se se in sublimi sine vllò vitæ discrimini tollere, & absque te-
meritatis nota cubiculum spongi ingredi, vt frustra & ineptè Icari, Phae-
thontisq; funera hoc loco commemoros. Aquilam scribunt aciem oculo-
rum in Solem fortiter figere, pullosque eiusmodi obrutu tanquam certo
argumento, num sui sint experiri: & Bubones, ac Noctuæ, quòd iucundissi-
mam diei lucem ferre non possint, eam ob rem curiosam illam, temera-
riamque vocabunt. Grandes tractationes, inquiunt cum Hieronymo, inge-
nia tenuia non tolerant, & in ipso conatu ultra vires ausa succumbunt. &
rursum cum alio quodam, *Quæ sunt occultata non oportet querere*. Pro-
bo, sed respondebo cum Theodoro lib. i. Eramista, quòd nec ea quæ
sunt declarata penitus ignorare debemus, & rursum, vt proferant refracta-
rii, vbi Aquinas quidpiam tentauerit, quòd non felicissimè confecerit: in-
dicent, quòd onus subire aggressus aliquando sit, quòd ferre illius vires,
humeriue recusauerint, assentiri que confestim illis parati sumus.

Iam verò quòd de partitionibus, & subpartitionibus alij quidam affe-
runt, ita frigidum & ineptum (vt dicam quòd sentio) mihi esse videtur, vt
refellere planè pigeat. Nam vt Platonem præteream, qui partitiones pri-
mas obtinere inscientijs existimauit; & Ciceronem, qui eas vbi que pro-
bat, & Aristotelem, quem licet verbis ab ijs recedere videatur, re ipsa tam-
en eorum sententiæ subscribere complures viri, nec indocti, nec in gloriæ
authores contendunt: Auerroes certè, qui diuisiones huiusmodi improba-
re nonnullis videtur, & si, sua ipsarum natura, non esse inscientijs necessa-
rias dicat, consulere tamen probè tardioribus ingenijs haud inficitur. Et
quidem id efficit partitionibus illis S. Doctor, vt ea de quibus edisserit, per-
cipere, & complecti imperitiores, quos etiam imbuendos & instituendos
suscipit, facilius possint. Non sunt auditores omnes vel ad præclarissimas
res contemplandas, vel ad præceptiones de moribus retinendas (Hesiodo
etiam teste) æquè idonei, & felices. Itaque quemadmodum cibus cum ac-
curatè manditur, & in minutiores partes conteritur, nequaquam defati-
gare naturam solet: quin etiam facilius concoquitur & digeritur, vitæque
nostræ consulere vulgo etiam creditur: ita propemodum animi nostri sen-
sa, & verba methodo & ordine in suas classes, & loca disposita lectores ma-
gna vtilitate voluptateq; afficiunt auctoresque ipsas res perbelle tenuisse
deklarant. Præterea in ipso voluminis tanquam limine & vestibulo quàm
sint omnes argumenti partes inter se dispositæ & commexæ, ostenditur, ac
fit vt lector non omnino nouus, aut hospes, sed veluti diu uersatus, &
familiaris vniuersum opus ingrediatur, & lustret. Et planè non solus
Thomas in diuidendis, subdiuidendisque sanctis Scripturis, & eorum
Doctorum lucubrationibus, quas suis commentarijs explicandas suscepit,
accuratus fuisse videtur: sed & reliqui etiam eorum temporum clarissimi
omnes auctores. Quorum si quis commentarios euoluerit, facile perspi-
ciet illud dissecandi, partiendi que in minutiores partes artificum quòd
Plato esse boni coqui munus existimauit, & moro si a summi professoribus
hollis fastidiunt, eos, veluti publico decreto seruasse. Quamquam cum le-

ctor pulcherrimam illam artem moræ impatiens, ferre non potest; nemo
eorum ita austerus est, (vt ego profectò sentio,) qui aditum illi confestim
ad alia transeundi consultus neget; vt de eis conqueri propter partitiones
illas minutiores, nemo studiosus possit.

Postremo verò, cum Ecclesiæ consuetudo sit, quæ doctorum monimen-
tis auctoritatem, & pondus afferre solet, mirari nemo debet, si celeberrim-
os sui temporis auctores, quos isti proferunt grauissimus Doctor vel ad
sua confirmanda, vel ad aliena refellenda, tanquam testes, nunquam ad-
duxit: quamobrem, nec multum magistris Hugoni, Præposito, Gilbert-
to Porreclano, alijs que nonnullis, qui ante Albertum, & Alensem Lute-
tiæ floruerunt, quorumq; volumina accuratissimè etiam legit, tribuere so-
let. Sectatur Aquinas vereres illos Ecclesiarum eximios magistros, quibus
diuturnus Catholicorum consensus existimationem & auctoritatem pe-
perit; ac tanquam testes omni exceptione maiores frequenter, ac de nomi-
ne profert. Equidem & eo longè antiquiores Patres videmus admodum
rarò, hoc est, cum vel fortioribus rationibus destituerentur, vel traditionū
Ecclesiæ testimonijs fulcire sua placita nequirent, æquales sibi Doctores
in medium proferre. Melioribus igitur cum niteretur ille argumentis, non
tam authores in disputando, quàm rationum momenta (quòd & consue-
Cicero) sectatur, quamobrem frustra eos Doctores quos commemorant,
quamquam illustres, ad comprobanda dogmata citasset. Cum verò ab eo-
rum placitis modestè & amicè recedit, honoris (opinor) & reuerentiæ ergo,
nominibus pepercit. Neque enim eorum nomina contempsisse putandus
est, quòd aut quasi de principatu gloriæ cum eis contenderet, qui mundū
mundanaque omnia nihili penderet, aut liuore duceretur, qui longo post
se interuallo illos se relinquere probè intelligebat. Ergo maligni pectoris
hominem, inurbanumque; illum esse planè existimarem, qui inuidum, aut
ambitiosum, aut certè amarulentum innocentissimum hunc hominè fuisse
arbitraretur. Quamuis enim sint apud Gellium quidam, qui putent Pla-
tonem æmulatione quadam noluisse Xenophontis nomen suis præclaris
Dialogis inserere; Democrisiq; libros omnes, qui innumeri fuisse ferun-
tur, malevolentia, atque inuidia impulsus comburere voluisse: ego tamè
quòd hæc indigna omnino mihi nobili, & ingenuo homine; philosophoq;
præstantissimo esse videantur, nunquam in animum induxi meum, vt cre-
derem: quin potius malos esse homines, qui ista commentarentur, sem-
per existimaui. *Solet enim malus* (Gregorio Nazianzeno teste) *citò contem-
nere bonum at bonus haud facillè malum. Quòd enim ad malitiam paratum nõ
est, neque ad suspensionem procliuè existit.*

Et hætenus quidem Optime Antistes Criticorum obiectionibus, quas
in Sancti Thomæ doctrinam & scripta generatim obijciunt, & si nõ pro
meritorum illius dignitate pro nostra tamen tenuitate copiosè & splendi-
dè, vt existimo, satisfacimus. Quòd si hanc nostram defensionem refractarij
adhuc minus probabunt, dicam illis demum cum Hieronymo, *Vt bibant
vinum vetus cum suauitate, & nostra musta contemnant.* Ac meminerint, nõ
modò puerilis esset iactantia, accusando illustres viros, nomini suo famã

quærere, sicut idem Hieronymus docet, sed etiam extra blasphemiam ferme non esse, scriptores, qui iam pridem in Ecclesia obierunt, contumelijs afficere; eorumq; vel scripta rejicere, vel iudicium conculcare, sicut Nicephorus testatur, Theotimum Scytarum Episcopum præclare dixisse.

Explicit Prior Liber.

LIBER POSTERIOR.

SAepenunero laudi scriptoribus datum esse animaduerti, Præsul amplissime edidisse illos multa volumina, solereq; posteriores eorum numerum, & indices accuratissimè, ac tâquam suorum studiorum certissima testimonia proferre. Pomponius Iureconsultus Seruium Sulpitium propè centum & octuaginta volumina reliquisse scribit. Augustinus autem de Varone, *Scriptit tam multa* (inquit) *quam multa vix quenquam legere potuisse credam.* Quintilianus quoque cum in Didymum Grammaticum alioquin inueheretur, *Quo*, inquit, *nemo plura scripsit.* Origenem autem, quod referente fama, vt Epiphanius testatur, senamillia librorum edidisset, (quam tamen Hieronymus in Rufinum, accito Eusebij indice, coarguit) patres maiores nostri magnopere admirabantur. & Suidas compositorem nuncupatum fuisse prodit, atque Hieronymus alibi de eo sic scribit: *Mille & eo amplius tractatus edidit, quos ipse Tomos appellat. Quis nostrum tanta potest legere, quanta ille conscripsit?* Gennadius verò, cum de Augustino verba faceret, *Tanta*, inquit, *scripsit, quanta nec inueniri possunt.* Nicephorusq; cū Io. Chrysostomum laudat, *Ego*, ait, *supra mille eius lucubrationes legi ineffabili quadam suauitate diffuentes*: aliaque complura id genus testimonia, ego facile proferrem, nisi obuia illa, & planè in promptu studiosis omnibus arbitraret. Verùm diligentiores quoque nonnullos offendi, qui non modò volumina ipsa, integrasque auctorum lucubrationes indicauerunt, quin etiam (vt magis mireris) eorum quoque versuculos, & lineas. Imperator Iustinianus antiquam iuris prudentiam in duo ferè millia librorum, & tricies centena millia versuum fuisse diffusam duobus in locis meminit. Et Nicephorus scribit, Ephrem, Virum diuinum, trecentas versuum myriades conscripsisse. Hieronymusque Methodium vsque ad decem millia: Gregorium autem Nazianzenum ad triginta millia. Et qui hos omnes antecessit, Origenes, cum de Euangelista Ioanne loqueretur. *Reliquit ille*, ait, *admodum paucorum versuum Epistolam, sed sit eius & secunda, atque etiam tertia, quas non omnes germanas esse putant, & utraque centum versus non excedit.*

excedit. Igitur si à multitudinae, numeroque scriptorum Aquinatem nostrum laudare quispiam velit, patet illi profecto campus quàm latissimus; cum is quidem tam multa, eaque ingentia volumina fecundissimo ingenio adiderit, vt absolutum eorum indicem agrè quis conficere possit. Versus verò is tantum dinumeret, qui dinumerat multitudinem stellarum, & planè bibliothecam integram & iustam magis, quàm auctorem vnum appellare liceat. Nemo recentiorum, qui intra quingentos annos in Ecclesia posteros scriptis erudiendo laborauerunt, plura Thoma, & Alberto Magno volumina ex ingenio deprompsit. Quanquam rapsodias propemodum innumerabiles consarcinasse quosdam reperimus: sed eius generis multa adere non magnum est. Quodque magnopere admirari doctissimi viri solent, cum Polytores, Polygraphique fermè omnes diutissimè vixerint, vegeta ac florenti adhuc ætate Aquinas noster, ex hac vita decessit. Origenes enim annos vnde septuaginta, Nazianzenus supra centesimum vixere Hieronymus (si Prospero credimus) vno & nonagesimo, Augustinus sexto & septuagesimo. Albertus Magnus supra octuagesimum hanc vitam viuere desierunt. Aquinas verò vix Iubileum, hoc est, quinquagesimum annum attigerat. (Qua etiam ætate duobus tantum additis annis, Ioannes Chrysostomus, Zonara teste, obierat) cum à iustissimo Principe Deo, à seruitute in libertatem, ab exilio in patriam feliciter est reuocatus: Quod vitæ tempus vix legendis, quos citat, auctoribus sufficere potuisse videtur; vt vel hoc argumento, verius quàm coniectura, intelligi facile possit, precibus, & vitæ innocentia magis quàm studio, vel lectione immensos illos consequutum fuisse thesauros doctrinæ, quos effudit: quemadmodum ipse quoque non ostentationis, sed veritatis, & Domini erga se munificentia celebranda gratia Fratri Reginaldo socio ex eo sciscitanti sub sigillo secreti, vt vocant, quoad ipse viueret, semel dixisse fertur.

Sed qui cæteris Doctoribus quosdam propterea præferunt, quòd monumenta plura reliquerint, legem Iuliam seruare mihi videntur, qua ex Consulibus fasces sumendi prius ei potestas fiebat, qui plures liberos quàm collega, aut in sua potestate haberet, aut bello amisisset. Ego verò & si intelligam, Deo esse acceptum & gratum quicquid in eius recordationem erigitur; nec posse nos dignas pro meritis gratias illis referre, qui egregiè erga studiosorum rempublicam affecti fuerit; (*Beatos enim* propterea Scriptura eos pronunciat, *qui seminant super aquas*) qui que in ea inuanda & promouenda quantum præstare voluerint, & quàm multas vigilias, & labores eius causa exantlauerint, multis lucubrationibus, veluti multis argumentis declararunt. Existimo tamen eos magis esse laudandos, qui præstantiora vtillioraq; nobis volumina, quanquam vnum dumtaxat, aut alterum quoque reliquerint, quàm qui simpliciter plura. Pulchrè sanè, & sapienter Plato docebat, *Philosophari non esse multa discere*: atque Themistius rectè dixit, *Non qui plura intelligit, pluris est, sed qui potiora*: ergo nec qui simpliciter plures conscripserunt libros, sed qui præstantiores, hoc est, qui ad bene pieque viuendum plus nobis suis lucubrationibus

bus contulerunt pluris censendi sunt. Nam & rerum excellentiam non metimur numero, sed formis, & virtutibus: quinimmo Natura, ubi commodè potest, solet rerum paucitatem multitudini anteferre. Itaque cum inter se disciplinae excellant, vel subiecta materia circa quam versantur, vel efficaciore, hoc est, certiori demonstrandi genere, quo utuntur, habitusque omnes formalibus obiectis secerantur, ab his potius quàm à re alia monumentorum dignitas, auctoritasque sumenda mihi videtur. Quod si qui utrunque præstiterint, omnino assentior duplici honore dignos esse, maiori que veneratione eos prosequi nos debere, quam qui alterum duntaxat exhibuerint. Iure igitur Divum Thomam nostrum nunquam satis laudare, nunquam meritis præconijs efferre possumus. Qui non modo libros ferme innumera abiecit, verum etiam in ijs disciplinis quibus nihil utilius, nihilque beatius in omni scientiarum apparatu hominibus contingere solet. Librorum autem appellatione omnia volumina, cum Vulpiano Iureconsulto, complector maiora, & minora; chartas, membranas, codices scripta in quancunque materiam corium, ebur, corticem, ceram, paginam, & huiusmodi redacta fuerint, aut exarata, ne quis voces temerè me confudisse existimet. Eos ego nunc recensere, & generatim in classes arte & methodo distribuere aggredior, eorumque subiectas materias, non omnium quidem (longior enim essem quàm instituti mei ratio postulat,) sed eorum duntaxat, qui habentur insigniores, quàm brevissimè tamen ac tanquam in proposita tabula spectandas proponam.

Principio igitur videntur mihi eius omnia monumenta generatim esse partienda in sacra, hoc est, quæ de Christiana religione tractent: & in prophana, hoc est, quæ externas tradunt Gentilium Philosophorum disciplinas (& capio hanc vocem negatiuè non contrariè). Agam proinde de posterioribus primùm, deinde verò de sacris, non eò duntaxat consilio, ut cum Massurio Sabino antiquiorem locum hospiti tribuam quàm clienti: (sunt enim Gentilium doctrinæ inquilinæ in Ecclesia, & aduenæ,) sed etiam, ut Naturam utcunque adumbrem quæ à minus perfectis ad perfectiora sensim progreditur; & postremo quod doctrinæ ordine omnium consensione antecedant: quanquam, non eundem ordinem S. Doctor fortè seruauit dum ea scripsit.

Peripatetici Iuniores omnè, quod est, vel Rationis esse dixerunt, (quod Aristoteles, *Ens in anima* appellat) vel Reale, (quod idem, *Ens extra animā*) vocat. Quamobrem ingenuæ & liberales omnes disciplinae à Christiana pietate externæ, circa horum alterutrum versantur: & quidem quæ circa ens rationis Rationales, quæ circa ens reale insistant Reales communi veluti decreto iam dudum dicuntur. Rationales plures sunt, Grammatica, Rhetorica, Poësis, & omnium (ut ego sentio) utilior, & præstantior Dialectica, hoc est, disputatoria, quæ antonomastice propterea Logica nuncupatur, & de omnibus sibi propositis probabiliter edisserit. Reales verò nonnullæ quidem in rerum contemplatione consistunt, hoc est in inquisitione veritatis versantur) aliæ actiones nostras cõponunt & moderantur nosque; bonis moribus exornant, & ob id practica, atque Morales vocantur. Quarum

quæ primùm addiscendæ iuuenibus sint, non prorsus inter se Philosophi consentiunt. Pythagorici enim ac Platonici, quibus Simplicius non obscure videtur subscribere, insituendos in moralibus disciplinis prius esse iuniores censent, quàm ad veri disquisitionem, rerumque & causarum cognitionem admittantur. Contra verò alij, quod ad moralia iunior addiscenda non videatur Aristoteli idoneus auditor, confestim exercendos esse in contemplatiuis arbitrantur. Nos alibi controuersiam hanc luculenter explicare conati sumus, nunc illam in medio relinquentes, id magis, pro ratione suscepti officij, cum Aristotele dispiciamus, quod aliud quidem est, quod re & definitione sensibilem materiam concernit; cuius contemplationi Philosophus naturalis totus insistit: aliud autem, quod huic è regione positum est, quod neque re, neque definitione huiusmodi materiam complectitur, sed ab ea est vel per essentiam, vel per indifferentiã omnino seiunctum, quodque ob id ad primùm & planè diuinum Philosophum pertinet: tertium autem, & veluti inter hæc medium est, quod quancunque re in materia sensibili sit, animo tamen cogitur, & definitur, perinde ac si in eiusmodi materia non esset, eaque tota careret; de quo Geometria, Arithmetica, & quæ his subalternantur Perspectiua, Musica, & reliquæ omnes scientiæ Mathematicæ tractant.

Sic itaque, vir præstantissime, nobis secerne ex arte priora illa S. Thomæ scripta quæ prophana dicta sunt, & in suas classes rectè, (hoc est, cum Aristoteli quem ille sequitur) redigi posse videntur. Et primùm quidem ea, quæ ad facultatem differendi pertinent, in vnã seriem omnia cooptentur: neque enim aliarum, quas recensuimus, Rationalium disciplinarum, quidquam huius Doctoris vidi, nisi fortè in alijs eius libris positum licet Campanus quædam, sed falsus (opinor) cõmemoret. Deinde autem ea, quæ ad Philosophum naturalem: Tertio loco autem illa omnia, de quibus differere munus diuini Philosophi est, qui & Metaphysicus hoc tempore ut frequentius nuncupatur. Quarto denique & postremo libri Morales collocari poterunt, quorum quidem, sicut & aliarum classium, cum quidam sint explicationes librorum Aristotelis, alij verò Opuscula dicantur (in quibus qui de regimine Principum inscribitur maxime inter morales eius libellos eminet, & frustra Onophrius Panuinus Romæ, num D. Thomæ germanus fœtus sit, in dubium reuocabat, ita mihi eorum corpora constitui posse videntur: ut primùm expositiones, confestimque Opuscula illa, quæ cum expositionibus necessitate materiæ coniuncta sunt, singulis in Tomis veluti adiutina collocentur. Quamobrem primus Tomus Logica, secundus, & tertius Naturalia; qui si plus iusto grandiores euaserint, quartus est illis præterea assignandus, si minus, quartus Methaphysica, complectetur; quintus verò Ethica, Polytica, Oeconomica, hisque affinia, ut dicebam, Opuscula. Atque ita fiet, ut subiecta materia vnus cuiusque Tomi & classis lectoribus quasi in ipso limine obuia sit: & Opusculorum confusus ille, & impurus cõdex (nam & eorum Opusculorum nullus est ordo, & pleraque falsè S. Thomæ inscribuntur) distinctionem, & lucem, atque ad eò meliorem formam sortitus, concidet: ac denique nec ad gestandam

dum erunt Tomi ipsi studiosis, quibus prospicimus, incommodi, & pseudographa seorsum in singulis tomis cum quibus habere necessitudinem videbuntur, reijci poterunt.

Iam verò in explicando Aristotele totus eò incumbit, ut verba diligenter consideret, eorumque sensa fideliter magis, quam eleganter exprimat, & Sepiam illam atramentum crebro effundentem (sic enim prisci Aristotelem nuncupabant) sensimque fugientem, Lynceus ipse & prudens, tanquam Delius quidem natator insequitur, apprehendit, detineat. Quamobrem hiulca explet, complicata aperit, confusa distinguit, mutila sarcit, contextum ipsum partitur, distribuit, connectit; discusis que ambiguitatum nebulis, quæ interdum emergere circa ipsum solent, obscura quæque, breuissimè quidem, sed attamen ita illustrat, ut expositoris nomen, nemine penitus dissentiente, obtinuerit. Et cum à Christiana pietate Aristotelem deflectere, eamque argumentis (ut solet) oppugnare animaduertit; vel fortiter aduersus illum pugnat, eiusque tela retundit; vel certè commodè, & piè (vbi potest) interpretatur, cum videlicet anceps & ambigua oratio est, & in vtranque partem intelligi potest. Siquidè & Iureconsulti dubia interpretanda esse in meliorem partem, hoc est, reo favorabiliorem, monent. Quem si recentiores Philosophiæ professores, cum vel in scholis de suggestu docent, vel Aristotelem scriptis interpretantur, sequuti omnes fuissent, sanctiorem in plerisque haberet Ecclesia faciem; & tot falsis ac pernitiosis opinionibus, veluti quibusdam furijs nostra iuuentus imbuta minimè agitaretur. Quod planè vidit, & seruari iussit postrema Lateranensis Synodus. Auerroem quoque, quem ob eximiam eius doctrinam, & in explicando Aristotele diligentiam iam dudum scholæ admirabantur, Commentatoremque etiamnum appellant; cum vnitatem intellectus (sequutus Græcos aliquot expositores) statuit; vel creationem oppugnat, vel quidquam promit, quod Religioni nostræ officere posse videatur; ita scilicet cum in expositionibus, tum verò in quibusdam eruditissimis libellis profert, ut qui contentione, aut ostentatione ingenij, Auerrois ineptias illas defendendas sibi susceperunt, non semel, veritatis vim sentientes; spicula Thomæ validissima in illum esse confessi sint: & cum de intelligentia Aristotelis cum eo Thomas (pugnat pugnat autem frequenter) ægrè veritatem discerni posse dixerunt. Quapropter rectè affirmavit Viues, demeritiam fuisse illam, quæ Auerroem Aristoteli parem, & D. Thomæ superiorem fecit.

Primus igitur Latinorum Thomas fuit, qui tot Aristotelis libros suis commentarijs eo modo illustravit: de Interpretatione scilicet, & Posteriorum in Logica facultate: Physicorum, de Cælo & Mundo, de Generatione & Corruptione, Meteororum, de Anima, de Sensu & Sensil, de Memoria & Reminiscencia, de Somno & Vigilia in Naturali Philosophia: Sed & in ea, quam Aristoteles primam atque diuinam vocat, duodecim priores Metaphysices libros (nam posteriores duos vel illa ætas Latinis non habuit, vel esse adulterinos, ac suppositicios arbitratus est): & demum Ethicorum, Politicorum, atque Oeconomicorum libros omnes accuratissimè exposuit.

Nam

Nam Boetius & Linconiensis non nisi vnum aut alterum Aristotelis librū interpretati fuerant. Et Albertus Magnus paraphrastem potius, & sensuum magis, quam verborum explanatorem egerat, quamvis in digressionibus copiosus admodum sit, & sublimis, & de principatu cum Auerro contendant. Factumque est omnino percommodè, ut Aquinas alia via progressus (breuiori sanè, & vtiliori), atque Albertus fecerat, Aristotelem interpretaretur: ut haberent Latini in vtroque interpretandi genere, quos imitarentur principes, Albertum videlicet, & Thomam. Excellunt autem commentarij, quos in libros de Interpretatione, atque de Cælo & Mundo edidit. Nam cum prouectioris esset ætatis quàm illos edidit, mirum non est si propter multiplicem, & certam rerum cognitionem, longamque, & diuturnam Auctoris exercitationem, emineant; quos eam ob rem & morte impeditus imperfectos reliquit. Digreditur enim in illis frequenter, copiose, grauitè, perspicuè: Alexandri que, Ioannis Grammatici, Simplicij, cæterorumque Græcorum, commentarios (si Latinos redditis ab ijs, quos vel domi, vel foris Græcarum litterarum peritos alebat) ex ipsis fontibus, non autem ex Auerrois lacunis, quemadmodum alijs in locis, exhaurit. Nam cum Græcas litteras ætas illa vel contemneret, vel certè non ita magnificeret, aut etiam negligeret, eas Aquinas vel omnino nesciuit, vel leuiter attingit. Quamobrem in explicandis vocibus Græcis interdum vel hæret, vel fallitur: ut in quadam præfatione commentariorum eius de Generatione, insignis Philosophus, ac Theologus frater Sixtus Medices præceptor meus ac omnium genere laudum cumulatissimus paucis lectorem submonuit: & mundi censor Erasmus, in adnotationibus in nouum Testamentum, multis verbis (inurbane profectò) traducit, atque exagitat ita enim seuerus, seu potius saeuus in plerosque pios ac sobrios auctores Erasmus exiit, ut omnia in vnoquoque, numeris omnibus absolutissima, requireret; nec aliquando, aut quod in tergo mantice suæ viderit, aut bonum Homerum dormire (quod dicitur) pateretur. Atqui ille ut multis rationibus consequor, maiori cum laude exiguos, quosdam, & leues Aquinatis Hilarij & aliorum Patrum nauos præterijisset; aut certè, si tantummodo tanquam porrecto indice adnotasset, nunc verò illis exaggerationibus & amplificationibus, quod effecit? quid assequutus est vir alicquin eruditissimus & nobilissimo accerrimoque ingenio præditus? quanquam non hæc tantum ob rem sed & multò magis quia plus nimium temerè ac frequenter orthodoxæ doctrinæ aut repugnare, aut etiam illudere visus est eius, nunc scripta male audiunt, & maiorum decreto vetita sunt, sed quantum nunc pertinet ad institutum nostrum, ipse profectò vtranque professus linguam, adnotationes in nouum Testamentum deprehensus in errore, septies, aut octies instaurauit; & Vallam, Orbis censorem, atque Iacobum Fabrum, uirum doctissimum sapissimè arguit: ut suo periculo, & horum literatorum hominum exemplo Theologis uiris doctissimis aut parcere debuerit, aut mitius profectò cum eis agere.

Itaque huic incommodo cum vellet mederi Aquinas, magna que luce ad intelligentiam auctorum carere eos intelligeret, qui à linguis essent destitu-

ti,

ti, acinopes; Græcæ linguæ eruditos senior consuluit, eorumq; opera in vertendis Theologis, & Philosophis vsus frequenter est: vt illius incredibilem in exquirenda veritate laborem & summam industriam vbiq; intelligamus.

Porro vt intelligant omnes, quanti illius in Aristotelem explicationes fecerint præclari Philosophi, qui multis annis in splendidissimis Gymnasiorum cathedris interpretantes, & suas commentationes subinde domi litteris mandantes, intimos quosque & penitissimos Aristotelis recessus perscrutari visi sunt, nunc eorum verbis ostendere aggredior. Etenim Suesanus, ita alicubi scriptum reliquit: *Ex his bonæ litteræ in Latinos migrarunt, inter quos Thomam Aquinatem nostrum inueni; cui meritò iura exponendi concessa sunt. Hunc habemus non modò in his Physicis commentationibus, sed in omnibus alijs fidum dæcem, cui etiam non sine causa nomen expositoris tributum est. Illo enim (pace expositorum Græcorum dixerim) curiosior, aut vberior, aut (quod rarum est) clarior inuentus est nemo. Unde, meo quidem iudicio, omnis Latij, omnisq; Philosophiæ decus semper habendus est. Sed & alibi ita (ne putes illum mutasse sententiam, quam alioqui tanquam Euripus quidam, mutare frequenter solet.) Sensum verborum Aristotelis verum, in quantum potero, assignabimus, non recedendo à Græcis expositoribus, Themistio, Simplicio, & Alexandro: aliquando cum Latinis interpretibus, præsertim cum D. Thoma, qui, pace cæterorum dixerim, dilucidè Aristotelis libros interpretatus est, nec eius commentarios minoris facio his, quæ Græci scripserunt, vt rectè intelligenti patet. Petrus autem Pomponatius in toto orbe celeberrimus hunc in modum. Quapropter opinio recitata D. Thomæ, omnium Latinorum, sententia mea, maximi, immo fortassis non minoris aliquo Aristotelis expositoris, siue sit Græcus, siue sit Arabs, siue cuiuscunque sit, omnibus est præponenda, cum & rationi & auctoritatibus concordet. At verò Marcus Antonius Zimara. Nam ubi est discordia in Philosophia inter Auerroem, & Thomam difficile est videre veritatem. Addam & M. Anto. Flaminij verba, hominis elegantioris doctrinæ & ornatissimi.*

In hoc genere apud Græcos floruerunt in primis Basilus magnus, & duo Gregorij, Nyssenus alter, & alter Nazianzenus; apud Latinos multi quidem, sed ante omnes, sine vlla controuersia, Thomas Aquinas, vir sanctitate morum, & litterarum gloria præstantissimus; qui profectò si disciplinam Aristotelis contempnisset, pulcherrima illa monimenta nobis non reliquisset, quæ tendentibus ad cognitionem sapientiæ, splendidissimum lumen præferunt, atque insacrarum rerum Diuinarum abdita, & penetralia tuta, ac facili itinere perducunt. Sebastianus autem Foxius Morxillus nobilissimus sanè Platonis interpres, hunc in modum: Addam bis D. Thomæ Aquinatis, viri in primis sanctissimi, argumenta, quibus eandem immortalitatem tueri, ac penè demonstrare mihi videtur.

Scripsisse autem commentationes suas in Aristotelem, dum sub Vrbanò III. magna auditorum frequentia Romæ profiteretur, Ptolomæus Lucensis, qui Neapoli eius auditor, atque à confessionibus fact, in sua Historia scribit, quam & in Vaticano, & apud Cardinalem Vitellium Romæ frequenter

frequenter legi. Libellos autem, qui de Dialecticis, deq; Philosophicis agunt, ait, neque vno loco, neque eodem tempore edidisse. Nam permultos eorum, cum esset doctor, nonnullos verò anteaquam insignia illi darentur composuit: cuiusmodi fuerunt, omnium subtilissimi, & pulcherrimi de Ente & essentia, & de Principijs naturæ. Quorum priorem viri grauissimi plures Latini, & Græci (nam Græcè quoque redditus est) peregregijs commentarijs, & subtilissimis disputationibus exornarunt, posteriorem ego semper sum admiratus, & Philosophiæ naturalis librorum, (præsertim autem qui de Physico auditu sunt,) Clauem appellare, cum in scholis profiterer, solebam. Scripsit autem vtrunque prope adolescens viuacissimo ingenio, & eruditione incredibili.

Sed iam his enumeratis, ad eius Theologica monimenta, quæ longè præstantiora, & plura philosophicis sunt, me cōuerto: eaq; in tres maiores classes methodo & ordine distribui, suoq; loco protinus in minores diduci, & sigillatim expendi posse existimo. siquidè vel sunt explanationes sanctarum Scripturarum, vel sunt commentarij in insignes Theologos, vel proprio Marte ab eo meditata, & edita. Hanc autem postremam ita partemur, vt illa primam proponamus, quibus dedita opera Catholicæ fidei hostes grauissimè oppugnat, subinde reliqua, quibus eandem Christianam pietatem explicat, & tuetur. Primam quoque in duas commodè (ni fallor) diuidere possumus. Nam & veteris, & noui Testamenti aliquot libros scriptis suis, tanquam Euangelicus ille Scriba doctus, elucidauit: cum eos de suggestu sui temporis homines antea edocuisset. quamobrem aliæ eius reperiuntur enarrationes in vetus, aliæ in nouum Testamentum.

Et quidem, quod ad vetus attinet, scripsit in librum Iob, in vnum & quinquaginta Psalmos, in Esaiam, in Hieremiam, eiusque Trenos; & cum febris laboraret propediem moriturus, Cantica Canticorum, efflagitantibus & excipientibus monachis, ad quos diuerterat, breuissimè, & veluti per transenam attigit. Sunt autem non contemnendi auctores, qui lucubrations eius in Esaiam, præ reliquis hisce suspiciunt, semelq; Petrum Primarios Apostolos abstrusioris cuiusdam loci interpretes habuisse scribunt, vt mihi proinde F. Adamus Sosbont, vir alioquin pius, & insigniter doctus, displiceat, cum eos commentarios vel ambigit, vel etiam contendit non esse Aquinatis: quanquam mihi scripta eius in librum Iob, maxime ac præ alijs placent: sunt enim interioris, & reconditæ vtriusque literaturæ tum secularis, tum sanctæ refertissima, sunt numeris omnibus absolutissima. Et quamuis primus ille inter Latinos non fuerit, qui librum illum ad litteram explicauerit (quod tamen D. Antonino visum est, cui nec Beda, nec Hugo Carrensis Cardinalis, nec Albertus Magnus Thoma antiquiores, cum hæc scriberet, in mentem venerunt) est tamen is, (vt ego quidem sentio) qui antiquioribus copia, & diligentia anteposendus sit: & quæ Lyranus, Dionysius, recetioresq; omnes suis scholijs, paucis exceptis, fermè cōpilant. Interpretatus subinde est Euageliū Ioānis (vt ad nouū Testamentū p̄grediamur) & Epistolas D. Pauli oēs, & seorsū deinde duobus libellis Oratiōem Dominicam, & salutationem Angelicā. Sed & cum Vrbanus Pontifex

Pontifex ex veterum commentarijs luculentius sibi, vniuersaq; Ecclesiæ Euangelia explicari vehementer cuperet, demandassetq; D. Thomæ Matthæum, & Marcum, Diuocq; Bonauenturæ Lucam, & Ioannem, tanquam ijs quorum doctrina & sanctitas in Ecclesia maximè elucerent; & Seraphicus Doctor delatam sibi prouinciam, ob præfecturam supremam Fraciscanæ familie quam gerebat, explere impeditus nequiret: ea omnia Aquinas ita venuste & grauius quorundam patrum Græcorum, & Latinorum verbis elucidauit, vt cum admodum plures illi sint, qui citantur, si nomina tamen ademeris, non admodum ægrè vnus dumtaxat auctoris lucubratiō videri possit: quod opus, Græcos nonnullos, atque Latinos imitatus Catenam auream commoda & apta inscriptione vocauit. In quo vtrū magis admireris, laborem videlicet, an iudicium, nondum satis exploratum habeo: superat enim & vincit vtrunq; cogitationem omnem. Squaliebāt primæ notæ, & auctoritatis Patrum in sanctam Scripturam commentarij; & manibus studiosorum nequaquam (sicut ætate nostra planè beatissima sit) euoluebantur; vel quia eorum plures Græcas litteras ignorarent; vel quia codices ad manum paratos, quod venirent carius, & studiosis obuij non essent, non haberent; vel quia Patrum prolixitatem, (fusiores enim veteres sunt & populares) ad alia festinantes fastidirent. Eos Aquinas impiger excussit, deterfit, euoluit; eorumque nonnullos, vel paternis sumptibus, vel Principum, & amicorum liberalitate, loqui Latine fecit; quodq; ei peregrinum & illustre ad Euangeliorum intelligentiam visum est, celeri, & præstanti iudicio, ex omnibus hinc inde veluti sedula Apis selegit, & feliciter conglutinauit. Circunferuntur in Matthæum. quoque, & in Epistolas septem, quas Canonicas vocant, atque postremo in Apocalypsim commentarij, siue expositiones, eius nomini inscriptæ, quarum aliquot quaterniones, earum scilicet quæ in Matthæum, ego adolescens, cum Veronæ in Conuobio Sanctæ Anastasiæ Religioni, & litteris operam darem, deprehendi esse fratris Petri Scaligeri, ordinis nostri, & Veronensis Episcopi; cuius scripta in communi Bibliotheca seruabantur: & paulò post, veluti repetundarum reum admonui magistrum nostrum, & præceptorē meum clarissimum fratrem Bartholomæum Spinam, qui id opus omnium primus typis in vulgus dederat, quod lectori factum non indicasset. Verum hi commentarij, quos modò enumeravi, nec stylo, nec diligentia cum alijs huius Doctoris conferri possunt, nec à sectatoribus, alumnisque Thomæ antiquioribus citantur (quod viderim) vt pluribus coniecturis eos, vel nō esse veros fœtus Aquinatis nostri hæsitare liceat, vel certè eum nō supremam illis manum imposuisse. In Ioannem autem, & in Epistolas D. Pauli omnes ipsissimus (vt Plautino vocabulo vtar) vbique est, hoc est, diligentissimus, & locupletissimus: omnia partitur, connectit, perpendit; atq; ita densus est in citandis sacris litteris, & locis consimilibus, addens præterea numeros sectionum, quas capita nuncupamus, vt quibus Theologorū alius; & perinde acicarum indicem (concordantias nostri vocant, Hugonis Ceruus, Cardinalis opus (teste Platina) ob oculos cum diceret iugiter habuerit. Quod quanquam habere speciem ostentationis quandam, rebusq; caliginem

*Sed & nuper
rimè p̄tū ex
positio sup Ge-
nesim eius no-
mini inscripta,
quæ mihi addi-
tū p̄fecto vi-
desur.*

nem inducere; dictionis cursum impedire; & ingenij nonnihil detrimenti adferre Aristarchis quibusdam, rimosæ & perfluentis memoria hominibus videatur: fuerunt tamen, nedum seculo Aquinatis (nam hoc ille prorsus cum eius ætatis scriptoribus commune habuit) verum etiam florentissimo nostro, qui syluam illam consimilium locorum, & numerorum vehementer probarent; quod lectori veluti ad manus collectionem Scripturarum, quæ certissima clavis est, ad eas intelligendas, exhibeat; segnesque, & oscitantes ad inuestigandas (quæ à D. Hilario, & cæteris præstantissimis viris tantopere exiguntur) non modo inuitet, & alliciat; sed etiam sua quadam importunitate vrgeat, & extimulet; habeatque studiosus in promptu, vnde Scripturam sensum possit referre (quod idem Hilarius munus esse optimi interpretis dixit) quàm afferre: sed nihilominus maneat suum vnique pulchrum. Vbi verò lectionem geminam habet, vtranq; confert, vtranque interpretatur; sed & crebrò digreditur, moxq; reuertitur; loca, quæ in speciem pugnare inter se videntur, magna cum perspicuitate conciliat; difficultates tollit; & veterum placita, vbi dissentire videntur, in medium, quod explanatoris officium est, integra fide affert. *Commentarium, inquit D. Hieronymus, Officium est, aliorum explanationes differere; quæ obscure dicta sunt, plano sermone manifestare; multorum sententias replicare, & dicere, hunc locum quidam sic edisserunt, alij sic interpretantur, & sensum suum, & intelligentiam his testimonijs, & hac ratione nituntur firmare; vt prudens lector, cum diuersas explanationes legerit, & multorum vel probanda didicerit, iudicet quid verius sit, & quasi bonus trapezita adulterinæ monete pecuniam reprobet.* Sed superuacaneum puto testimonijs, vel exemplis hoc loco ostendere, sanctum nostrum Doctorem Hieronymi hunc pulcherrimum canonem, & vsu eorum omnium receptum, qui sacros, vel prophanos auctores cum laude explicauerunt, seruasse: quin potius transibo, vt institui, ad secundam classem.

Commentationes scripsisse fertur in librum Dionysij Ariopagite de Diuinis nominibus: eas ego cum nō legerim, nec de illis, quid dicam amplius habeo. Quas verò in acutissimos & doctissimos Boetij libellos de Hebdomadibus, deque Trinitate conscripsit, studiosi omnes plurimi faciunt; præcipuè autem illas, quæ in librū de Trinitate extant. Siquidem in libro de Hebdomadibus aridior est, vt mihi sanè videtur: nam solis partien dis, & declarandis auctoris verbis (neglectis videlicet disputationibus) perpetuò incumbit. In eo aut de Trinitate marum est, q̄ est fecundus q̄ est perspicax, & Diuinæ pariter ac humanæ philosophiæ diues: Etenim sex quonibus quas sex vnionibus Orientalibus insignioribus longè præfero, integrum opus absoluit. At verò qui in librum eiusdem Boetij de Consolatione commentarij eius nomini inscribuntur, Thomæ non sunt, sed alius Dominicani: vt ego aate annos viginti, in Cydoniensi sancti Nicolai eiusdem ordinis Monasterio, vetustum nactus codicem (nominis quanquam Auctoris oblitus, & patriæ) me legisse memini: & stylus omnino consentit. Nā & cum eruditissimi permulti huius nominis fuerint, facile aliorum auctorum monumenta huic nostro, qui tanquam Sol inter Doctores habebatur

beatur in scripta fuerunt vel errore (vt fit) vel illius sectatorum quorundam inepto iudicio, atque imprudenti in illum amore; vel etiam quòd, cum sanctitatis eximia, ac incomparabilis Doctrinæ Thomæ Aquinatis fama totum orbem peruasisset, omnibusque in locis personaret, auctoritasque summa haberetur; & nullus esset, aut secularibus, aut diuinis literis præditus, qui scripta illius (modò candidus æstimator esset) charissima non haberet, ac vndique conquisita, musæum suum, aut bibliothecam tanto auctore ditari cuperat, & quouis insigni precio non emeret: fecit notiorum auaritia, vt fœtus multorum auctorum Aquinati supponerentur; vigiliæque, & labores multorum vni Thomæ ascriberentur. Quod Aristoteli quoque euenisse, cum celeberrimam illam bibliothecam Ptolomeus institueret, scriptores plerique omnes testantur: etenim & flumina ad mare properat, & omni habenti dabitur. Sed longè execrabilius est, quod nequam, & scelesti homines quidam, vel ad Thomæ auctoritatem eleuadam (quòd videlicet alibi eum docuisse aliter, & contrariè constaret) vel, vt ego quidem arbitror, ad suam aliquâ opinionem, quæ in controuersiam verti soleret, tanti viri testimonio fulciendam, & comprobendam egerunt. Nam eius scriptis alicubi adulterina quedam inseruerunt, cuius rei causa Stephanus Vius maris, Generalis Magister Ordinis Prædicatorum prudētissimus, & doctissimus, me auctore, publico iudicio Venetijs coram Archinto Episcopo Salluciarum, & nuncio Apostolico Typographum quendam semel conuenit, & alibi rem totam pando.

Sed vt eò, unde nostra deflexit oratio, reuertamur, exposuit quoque subtiliter & copiosè duas Decretales dogmaticas, in celebri, frequentique Synodo Lateranensi sub Innocentio III. decem circiter annos antea quam nasceretur, editas. Cumque Petri Lombardi opus, quòd Sententiarum in scribitur, gymnasia, eruditi que omnes præstantissimum in Theologia esse communi consensione arbitrentur ac de suggestu in scholis interpretarentur, & præconijs attollerent, Thomas quidem Iuuenis suis commentarijs, & disputationibus antea latissimè, deinde uerò ætate prouectior, Anibaldo Cardinale magnopere efflagitante contractè rursus, & pressius illustrauit. Vtrunque opus suas meretur laudes: uerum, quod prius recensui, usuque studiosorum, & manibus notius est, & per excellentiam, Scriptum nominari solet; tanti, ut ego quidem sentio, est; ut frustra, & ineptè Cancellarius Parisiensis, Gerson, Altsiodorensis, Durando, Bonauenturæque primas (præterito Thoma) in sententijs Lombardi explicandis tribuerit. Nihil enim præaltum, & incomparabile eius ingenium vel præstantis doctrinæ, vel solertis industriæ, vel subtilioris artis, vel facundæ memoriæ subterfugit; tanta ex Græcis, Arabibusque, Philosophis, tanta ex Latinis veteris, & noui Testamenti enarrationibus præidia in illis disputationibus comparat, ea arte, & disserendi ratione progreditur; vt sit Durandus quatumuis acris, acuti que ingenij, sit D. Bonauentura quatumuis pius, & in explicandis verbis Magistri diligens, Altsiodorësis que quatumuis doctus & copiosus frustra Thomæ in enodandis Lombardi sententijs aut præferuntur, aut etiam exequantur: & Durandus, quæ plerique omnes Parisijs, vt audio, cæteris præferunt, ubi Thomas

silet

silet, vel elinguis certè est, vel admodum ieiunus, & sterilis: & cum à Thoma recedit (recedit aut non raro) in Syrtes, ac vortices rapida vertigine ruit. Sententiarum verò posteriores, quorum plures esse cumulatissimis laudibus extollendos ego & fateor & contendo, quemadmodum frequentissimè Thomæ aquam in suos alueos deriuant, & semina ex eo mutuuntur, quibus vberimas fruges demerere solent (vt ille propterea cum Samsonè merito eos sic compellare possit, *Nisi arassetis in vitula mea, non inuenissetis propositionem meam*) ita sponte sua, Gersonem, censuræ illius iniquæ, atque præposteræ rogati sententiam facile redarguerent. Verum enim uerò eruditos non later, cur Doctrinam Thomæ Gerson ille male interdum tractarit, tantumque Solem sideribus interpositis obscurare, ac à nostris oculis amouere conatus sit. *Sed frustra iacitur rete ante oculos pennatorum.*

Progrediamur autem ad postremam classem, in quas eas lucubrationes primùm statuebamus, quas aduersus Christianæ pietatis hostes, fortiter scripsit: in quibus est libellus ad Urbanum, Pontificem contra errores Græcorum, insignis, & hisce calamitosos temporibus, in quibus neoterici in vtranque partem vehementer peccant, admodum opportunus: Etenim aut ingrati, ac temerarij Sanctorum auctoritati detrahunt, aut in efferendis illis modum imprudentes excedunt: at uerò e opere D. Thomas piè, & circumspectione adhibita, interpretari procerum Patrum sententias docet, nec temerè de eorum sensu iudicare: rursusque eos nec esse, nec dici posse Patres fidei (quod nihilominus Thomas Vualdensis alicubi testimonijs Augustini, & Bedæ non rectè intellectis dici posse existimauit): id enim Christi Saluatoris nostri epitheton esse, sed expositores magis, atque doctores, & in priori parte Summæ, quantum illis tribuendum sit, luculenter ostendit. Libellum hunc confestim alius sequitur, qui contra Græcos, Armenos, & Sarracenos ad Antiochenum Cantorem inscribitur, quo crassam, & planè absurdam earum gentium, de Trinitate diuinarum personarum, de Incarnatione, & morte Domini, de quæ quibusdam alijs dogmatibus nostris intelligentiam, planè & disertam doctrinam refellit. Sed libelli illi duo, quorum altero retrahentes ab ingressu religionis, altero impugnant religionem redarguit, tanta sunt eruditione, copia & subtilitate referti, vt non nisi accuratissimè euoluèdi sint, & magno studio legèdi. Ardet. n. profectò sanctissimus Doctor, in eis, torat que; aduersus impios, ac fulgurat. Quæadmodum etiã fecit in grauissimo illo opere, & numeris oibus perfectissimo, quod in quattuor libros partitum, aduersus Gentes, p. religione nostræ edidit: ita. n. fortiter, & copiosè cum impietate Etnicâ euerit, tū pro ueritate orthodoxæ fidei pugnat; vt ausim profectò absque alicuius iniuria affirmare veteres oēs, qui plures, & grauissimi viri fuerunt, magno interuallo ab Aquinate nostro in eo volumine doctrinam, & ingenij acumine superari: quanquam orationis nitore, & ornamentis longè illis inferior delictioribus hisce Latine lingue studiosis uideretur. Hieronymus Apologeticum Tertulliani, libellumque; Cypriani de Idolorum uanitate, atque Lactantij Institutiones iustis præconijs effert. *Quid (iquit) Tertulliano eruditius? quid eo acutius? Apologeticus eius, &*

Ec 2 CONTRA

Huius quoque
rei illustris C.
Iustinianus te
stis.

contra gentes libri cunctam seculi obtinent disciplinam. Et de Cypriano ait: Cyprianus, quod: Idola. Dij non sint, qua breuitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum, & sensuum splendore perstrinxit? Et de Lactantio: Quis mihi interdicere potest, ne legam Institutionum eius libros, quibus contra gentes scripsit fortissime? Facturus quid, rogo, si Thomae volumina hæc legisset? Liceat illud Tertulliani hic usurpare. Si tanti vitreum, quanti verum Margaritum? Confer vir eruditissime argumenta quibus toto illo opere Thomas aggreditur Ethnicos cum illis, quibus in eosdem plerique veteres vsi sunt, & facile num iudicium me fallat intelliges. Perspicies profecto illos veluti in puluere, Aquinatam autem in Adamante scripsisse, hoc est, verius ac præ cæteris æternitati id opus commendasse. Excipio nihilominus D. Ang. libros de Ciuitate Dei, qui sanè & ipsi nulla verborum magnitudine, nulla orationis amplitudine, & eloquentia dignè laudari queunt. Quamobrem Petrus Pomponatius Philosophorum suæ tempestatis nemini secundus, & qui ad dissoluendam Christianæ vitæ disciplinam, corrumpendamque iuuentutem edidisse de animæ nostræ mortalitate libellum quendam creditus est, vim & splendorem earum rationum, quibus eo opere Thomas euincit, Christianos nequaquam leuibus coniecturis, vel inanibus argumentis, quinimmo validissimis, & grauissimis rationibus ductos, cælesti doctrinæ assentiri, admiratus ab vnguibus (vt aiunt) leonem, dixit, *Aquinatam esse sine dubio lumen Christiani nominis*. Sed & Ioannes Baptista Egnatius, cuius meus, qui Venetam iuuentutem multos annos tum de suggestiua docendo, tum scribendo, in bonis litteris egregiè instituit, cum id opus accuratè euoluisset. Tanti, inquit, *semper Aquinatis Thomæ auctoritas in omni scriptorum genere fuit, is tuenda augendaque Christianæ pietatis ardor; ea vitæ puritas, ac sanctitas: vt à Diuis Petro, & Paulo, reliquisque nostræ religionis heroibus, aut primus, aut si quis non facile hoc concesserit, vt non primum eum censèat, nulli saltè primi post Petrum, ac Paulum, omnes cum Thoma se cundi numerari debeant*. Et paulò inferius: *Ille igitur Aquinas cum infinita alia ingenij fecundissimi, ac felicissimi munimenta reliquit, quæ in vsu Christianæ pietatis elaborauit, tum hoc ipsum quod contra Gentes, seu magis contra Gentiles, inscripsit: quod opus ad multorum veterum exemplum cõscriptum, sic facile excellit, vt nec Græci, nec nostri, quicumque in hoc curriculo desudauerunt: conferri cum Thoma possint. Scripsit contra Gentes egregium olim volumen Tarianus, scripsit Apollinaris Laodicenus, scripsit hoc penè argumento Septimius Florens Tertullianus Apologeticum, scripsit denique Firmianus Institutiones, vt omittam innumeros alios: qui omnes, si cum D. Thoma comparentur, oleum & operam perdidisse videri possint. Hæc potuit tantum opus verbis disertioribus, aut magis illustribus à commendatissimo viro commendari? Diètiàm Antoninus, ita de eo scriptum reliquit, & qui contra Gentes volumen id Aquinatis legerunt, facile assentiuntur, quod, cum in edendo eo opere Thomas parturiret, visus ita plerunque in contemplatione sit, vt ab alienatus, ac plane seiunctus ab externis sensibus, & corporea mole videretur. Primo libro agit de Deo, deque attributis, vt loquuntur, & perfectionibus*

bus illis, quas, vt Dominus est, sibi vendicat. Secundò, de emanatione creaturarum & de affectionibus, ac distinctione earum, præsertim autem Substantiæ intellectualis, circa quam (quod ea omnium præstantissima sit), fusius versatur. Tertio, docet quo ordine, tanquam recursum, & circulo quodam, vniuersa, ipsaq; imprimis Natura intelligens, in eundem suum Opificem, & finem reuertitur. Quarto autem de supereminentiissimæ Triadis, incarnationisq; filij Dei, & Sanctorum signaculorum mysterijs, quibus Ecclesiam suam sanctificari, & ab impiorum cõuentibus secerni voluit, deq; finali nostra Resurrectione, & Iudicio, Mundiq; subsequuturo Iudicium statu, ita tractat, vt non cum pomilionibus, hoc est, cum Poetis & fabulosis scriptoribus, aut cum indocta multitudine, quæ nugis, & deliramētis anilibus niti solet; quæ omnia, vt falsa, ineptaq; esse viderentur, satis fuit Lactantio, Arnobio, Theophylo, Tertulliano, Taciano ea exposuisse; verū cū Gigantibus, hoc est, cum eruditissimis & acutissimis Philosophis, tum Hæresiarcho in vtraq; philosophia versatissimis, qui suis cauillis & imposturis montes tollere, & cælo velle formidinem incutere videbantur; cum his inquam, cominus manus conseruit, ipsorumq; armis illos strauit, ac iugulauit. Cumq; hoc vitio laborare ex nostris, qui in aduersarios scribunt, cõplures inuenias, quo Manichæos laborasse ad Honoratum Augustinus scribit; (frigidiores enim sunt & languidi cum nostra tuentur): at verò in explorandis alienis acres, & robusti, Aquinas nullum semper nõ mouet lapidè, & non magis disertus, & copiosus in refellendis aduersariorum mædacijs & imposturis est, quàm in tuenda cõprobadaq; Christiana pietate firmus, certus, & diligens. Seruauit. n. prudentissimus vir, quod se Augustinus seruare alicubi significauit ipsaq; egregia in alios differèdi ratio postulat: *Vt separatis nugis locorum communium* (Augustini hæc verba sunt) *res cum re, causa cum causa, ratio cum rone confligeret*. Et cum ex nostris per multos reperias, qui studio tuendæ veritatis aduersus illius hostes, aliquò in alteram, & contrariam partem plus nimium improbitate aduersariorum commoti declinât, hunc tñ semper vnâ sequi Orthodoxam pietatè inuenies, nec aut disputationis calore, aut quod plus nimium ad victoriã contendat, vel latum vnguè ad dexteram vel ad sinistrã delectere. Obiecit Lactantius Cypriano (& vt mihi quidem videtur doctè & grauitè) q; Demetrianum Prophetarum, atque Apostolorum testimonijs, quæ vir prophanus, quæ admodum Ethnici omnes futilia, nulliusque ponderis esse existimabat, aggressus fuisset; & non magis Poetarum, atque Philosophorum, quorum ille auctoritatem suscipiebat, vsus esset: in quem quoque scopulum Ioannes Grammaticus Tricheitarum præfectus, cum Aristotele pro religione nostra congregiendi non semel illisit. Quamobrem augustissimam illam, & sacrosanctam temporis, & genituræ mundi narrationem; quam vertex Prophetarum, Moses, sub initium libri Genesis recenser; Simplicius Philosophus, qui pro Aristotele Philopono responder; fabulosam traditionem, & quæ ab Aegyptiorum nenijs originem duxerit, incesto & sacrilego ore vocauit. Longè ab hoc errore abest Aquinas: etenim non nisi argumentis, quæ naturæ luce pendent in Ethnicos pugnat,

quorum plerisque eos vel inuitos assentiri cogit: quod quantum ferat materia certissime demonstrationes habeantur; Hæreticos autem qui Scripturas sanctas se recipere profitentur, earum præcipue testimonijs rejicit, ac illorum seditiosa thuribula in laminas tanquam de mandato Domini, protrahit, & ad altare adhibet; hoc est, esse illa falsa & impura diuinis oculis conuincit. Sed & vt Catholicis ostenderet, quàm sit sacræ Scripturæ affinis, & arcta necessitudine humana ratio iuncta; quod illis neque leuem, neque contemnendam asserere voluptatem solet; in calce capitum libri Scripturarum loca, quæ instituto eius fauent, copiosè adducit.

Sed ad postremam monumentorum eius classem alia quædam attingere dicebamus, in quibus sunt problemata miscellanea, quæ duodecim, vt Parisienses appellant, Quodlibetis eruditissimis, & facili breuitate enucleatis omnium primus edidit, atque diuisit. Et subinde disputationes, quas cum doctissimis viris in templis, inque Gymnasiorum scholis congregatis excipientibus fortè notarijs, quod antiquorum Patrum tempestate fieri solebat) meditatus est. Sunt autem inscriptæ, Quæstiones de potentia Dei, de anima, de virtutibus, de Malo, deque spiritualibus creaturis. Quæstiones disputatas vniuersum corpus appellant. Id dixeris manum quandam in quinque pulcherrimos digitos partitam: opus varium est, subtile, floridum, & copiosum, ita, vt nusquam alibi sic disertè & copiosè loqui auctor videatur. Sunt autem illius sectatores quidam, qui hoc volumen cæteris eius scriptis præstare censeant, & laudare nunquam desinant: quod, vt ego nõ improbo, ita longè mihi magis probari Summam Theologiæ fateor. Cuius operis augustissimi præstantiam, si mihi sint linguæ centum, oraque centum, si cuncta corporis mei membra vertantur in linguas, & omnes artus humana voce resonent, nec plenè narrauerim, nec dignum aliquid eius magnitudinè & maiestate dixerim. Res quæ tractantur Diuinæ sunt; sententiæ sublimes, doctrina constans, & subtilis; stylus breuis, & nitidus; ordo pulcherrimus, methodus verò incomparabilis. Ita enim quæ sita inter se necit, vt aliud ex alio, posterius ex priori, instar catenæ, pendere, & lucem, ac robur accipere videantur. Quamobrem ex notioribus semper progreditur, hoc est, ex antea expositis, & constitutis; omnia suis locis collocantur; nullas inanes repetitiones ibi reperias; nihil præposterum; nihil superuacaneum, & redundans; nihil mutilum, & concisum; ita, vt nimia breuitas obscuritatè parere possit. Si peregrino, & perillustri volumini huic quicquam addideris, monstruosum: si ademeris manum, & curtum; si inuenteris distortum, atque deforme, eruditorum omnium consensu efficies. Quare & Dionysius Carthusianus non ita pridem & nuper quoque Episcopus quidam egregiè doctus frustra (vt ego quidem sentio) contrahe re id opus conati sunt: corpus enim quoddam manibus, pedibusque; fermè detruncatum mundo spectandum exhibuerunt. Seruat autem, vt frequentius, subtilissimè, ac pulcherrimum hoc artificium in collocandis argumentis, quæ de more pro falsa opinione tanquam in vestibulo percunctationum, quas articulos vocat, asserere solet, cuius neque; apud veteres, neque; apud recètes auctores simile adhuc ego inueni: quod (vt arbitror) Dionysium & Episcopum.

copum illum oïno latuit. Etenim argumentum, quod in aciem secundo loco instruit, ita dispositum est, vt nedum oppugnare directè possit ipsam veritatem, quam in corpore docet, & conclusionem appellat; sed eâ quoque; responsionem, qua nititur dissoluere argumentum primum, & rursus ita tertium disponit, vt solutionem, quam ad secundum asserit tanquam repli ca, vt loquuntur, infringere posse videatur; vt non tam noua argumenta, quæ replicationes aduersus responsiones argumentorum (si penitus tamen, & vt dicitur, ad viuum vsque materiæ corpus refecaueris) secundum, & tertium esse deprehendas, ac proinde in solutione vltimi argumenti sita fermè esse soleat absoluta totius veritatis cognitio, vt si Doctoris subtilis epitheton alicui cõcedendū sit, ante Scholasticos oēs, & præ illis omnibus subtilissimus omnium Thomas, siue artem spectes, siue iudicium & acumen nominandus sit. Et poterat profectò Cardanus iustissimis argumentis hunc commendare à subtilitate, ab ingenio & arte, & parem ei concedere locum (quæ noluisse superiore dare) cum clarissimis illis, aut decem, aut vndecim Auctoribus quos multis præconijs & meritò quidem celebrat, lib. 16. de subtilitate. Quinimmo & cum Ptolomæo Alexandrino, Hippocrate, Coo, & Plotino, quos supergressos esse, ait, humanas vires, ac propiores fuisse cuiuspiam diuinitati, sed si versatus Cardanus in huius Doctoris scriptis fuisset in nostram vltro (vt existimo) concederet sententiam. Itaque vt ad summam D. Thomæ reuertar rapit me amor, quo in diuinum opus à primis meorum studiorum annis feror, vt de eo latius & particulatim scribā, viamque; ad eas quas in eo illustrando adnotationes parturio, & quarum etiam causa de hoc præstantissimo auctore nunc scribere aggressus sum, excursionis hac simul muniam, atque complanem.

Summa, Latina vox est, à priscis recentioribusque; Latinis auctoribus vsitata: & quemadmodum peritiores ante nos obseruarunt, collectionem quandam, siue contractionem significat, quæ cum esse possit: vel numerorum, vel sententiarum, vel aliarum rerum, sit, vt Summa numerorum, Summa sententiarum, & huiusmodi dicere Latine, & eleganter possimus. *Circumspectis rebus omnibus, rationibusque; subductis* (inquit Cicero) *summam feci cogitationum mearum omnium*, hoc est, collegi, ad certaque capita contraxi cogitationes meas omnes. Proinde, quia collectio omnis, & contractio angustia quædam & breuitas esse videtur, connotat (hæc vox) breuitatem, & angustiam quandam. Vnde formulæ illæ loquendi ortæ sunt, ad summam dicere, loqui in summa, & huiusmodi; quæ significant breuibus, paucisque; complecti nos velle ea, de quibus verba facturi sumus. Plinius, atque recentiorum plerique; *cõpendium* interdum vocantur: quamobrem & ab eruditis quibusdam redarguuntur, tãquam qui à proprietate, & genuina significatione vocis defectere videantur: quod apud præclaros auctores, vt aiunt, *cõpendium facere*, sit facere lucrū: quæadmodum *facere dispendium*, pati dantur. Sed relinquamus Grammaticis rei huius iudicium: Theologis profectò, atque; Philosophis, qui crebrò longius, quæ Grammatici prospiciunt, frustra hæc obijciuntur. Siquidem qui lucrum facit, contractionem quandam, & collectionem earum rerum, quas lucratur, vt faciat necesse est, quæ antea dispersæ esse videbantur.

ac dissipata, atq; ideo compendiu, & summa in eandē significationē facile recidunt. Vt igitur fateor Summā vocē esse Latiniorē; ita vox illa Cōpendiu non mihi ad idē significādū dānanda vī: cum primis aut; quia S. Thomas, D. Bonaventura, atq; Albertus Magnus breuiores quosdam de re Theologica libellos hoc titulo ornarunt, & Compēdia Theologiæ nūcuparunt.

Iam verò ipsa Theologiæ vox, Græca quidem est, sed iamdudum latinitate donata, & nostras effecta, significatq; verbū Dei, aut sermonē de Deo (vtrunq; n. rectē dici pōt: nam & de Deo verba facit, & à Deo profecta est Theologia nostra, hoc est, quam religio nostra docet.) Qm̄ verò, vt ait Cicero, nulla gens est tam fera, quæ, si ēt ignoret qualem Deum habere debeat, tñ habendum sciat: nullus quoq; extitit vnquā populus, qui Theologiam aliquam non habuerit. Sed vniuersam illam Gentiliū non tam Theologiam, q̄ historiam & narrationem veteres, & cum primis Marcus Varo (D. Aug. in lib. de Ciui. Dei teste) in ciuile, fabulosam, & naturalem tāquam in tres nomenclaturas, & classes, partiti sunt. Nostram Theologiam aut Aquinas quidē in Prologo suo in summam, vocat interdum Catholicā veritatē, & rursus Christianam religionē, ac postremò ēt sacram doctrinam. Qui sic optime Ioannes: nō casu profecto, aut temerē, sed hoc (vt arbitror) consilio, vt nos doceret vel hæc oīa esse vnum, vel certē vnū consistere sine alio minimē posse: vbi. n. Catholica veritas non est, frustra ibi aut Christiana religio, aut doctrina sacra, aut sincera Theologia queritur, quemadmodum & Tertullianus olim monuit. Rursusq; vbi Christiana religio est, consequenter sacra doctrina, & Theologia secundū Catholicam veritatem intelligenda est: ac postremò, quod Catholica veritas ipsissima sacra doctrina est, & purissima Theologia, quæ Christianam religionem nostram constituit.

Porro aut in partes tres, quas Græci Tomos vocarunt, summā partitus est. Primam quarum Naturale, postremā Sacramentalem, mediā Moralem Prolomæus Lucensis, Sanctusq; Antoninus Archieps Florentinus nūcupauerunt. A quorum tamē suā, vt recedam, vrgens & perspicua (ni fallor) rō cogit. Etenim nec à natura efficiente, (quæ intellectus nostri lumen est) nec à naturæ obiecto, (quod sensibile ipsum est, quod in se motus & quietis principiū habet) à quibus scientiæ, & voluminū corpora naturalia dici solent, hoc cognomentum fortiri pars illa potest. Quamuis. n. quædam ibi S. Doctor doceat, quæ Philosophi vniuerso quodam, & liberali ingenio subtiliter meditati sunt, & accuratē explicauerunt; & quæ Physici sui esse muneris; & iuris arbitrantur: alia tamen ratione, atque illi fecerint, ea hoc loco tractauit; nimirum, vt à Deo Naturæ conditore prodierunt, & nobis manifestata, atq; exposita ab eo sunt; & ob id sub formali subiecto Theologiæ continentur: vt proinde certum, & constitutum doctioribus esse possit, has eius lucubrations Naturales appellari non posse. Sed & si verum amamus, nec tertiam partem rectē Sacramentalem vocare possumus: etenim cum ēt de Christo dño copiosē & splendide, ac præcipuē illa ipsa edisserat, & à subiecto nobiliori soleant voluminum corpora inferibi, Christiana potius quàm sacramentalis dicenda videretur. Quapropter nos tres illas partes nō posse certo quodā ac speciali noīe sigillatim nūcupari ar-

ramur

tramus, q̄ subiectum præcipuum oībus idem sit, specialia verò subiecta in singulis plura sint, quàm vt in aliud cōmune caput à subiecto adæquato cōmodē & venustē redigi possint. Quamobrē Summā omnē in Præfationē (quam ipse Prologum vocat qui breuissimus est,) & Narrationē primū partimur. Narrationē autē in duas deinceps partes, iu quarū prima de necessitate, vnitate, præstantia, subiecto, & alijs ad sacram Theologiā spectantibus, tanquàm secūda præfatione, vnica quæstione quæ prima est, tractat; qua etiā beneuolos, dociles, & attentos lectores sibi facit: In posteriore felicibus auspicijs, tāquàm soluta nauis, datis velis, in altū diuinitatis mare se immittit. Nā de Deo quadraginta duabus quæstionibus, quārum homini fas est, locupletissimē, subtilissimē, & luculentissimē verba facit; sed ita, vt primū quinq; & viginti quæstionibus prioribus, de his, quæ absoluta à Theologis dicuntur, quæ essentia Dei cōueniunt, & ob id tribus psonis Patri, & Filio, & Spiritui sancto cōmunia sunt: quorum pleraq; quadatenus cōmunicabilia cū creaturis sunt; & quæ Philosophi etiā Platonici, & Aristotelici lumine naturæ nō parū sunt cōsecuti. cōfestimq; de Trinitate psonarum, hoc est, de æterna generatione Diuini verbi, de processione Spiritus sancti, de relationibus diuinis, & proprietatibus, deq; huiusmodi alijs, quæ ad personas diuinas spectant, accuratissimē agit: quæ vt sunt creaturis incommunicabilia, ita Philosophis prorsus inaccessa fuisse etiā ostēdit. Hanc partē 17. quæstionibus sequentibus complectitur, & à Deo in se, ad Deum extra se in eius operationibus externis, & effectibus progreditur. Cumq; quattuor sint huiusmodi operationes, rerum creatio, gubernatio, humani generis redemptio, & gloria; rerumq; creatio distinctio, & ornatus sequantur, & creaturarum alia omnino spiritalis sit & incorporea, alia omnino corporalis, alia verò vtriusque particeps ac veluti nexus quidā: sic pulcherrimo artificio progreditur, vt primum de creatione, hoc est, de actione, & modo, quo à Deo creaturæ in lucē prodire, tribus quæstionibus agat 44. 45. & 46. deinde in 47. de earum distinctione in cōmuni; subindeq; in 48. & 49. de speciali hac earum distinctione, qua passim homines vtimur in bonū, & malū; & postremo de spiritali creatura, quæ Angelus est, à 50. quæstione ad 64. vsq; vbi de essentia, loco, motu, potentia, operatione, & alijs bonorū, & malorū Angelorum, qui Dæmones dicuntur, affectionibus perscrutat. Quo peracto, in sexagesima quinta quæstione de creatura omnino corporali, tāquàm de altero extremo, & superiori opposito, vsq; ad 74. verba facit: quo in loco, primū libri Geneseos caput, oīum difficillimū (hoc est) creationē, partitionē, & ornatū corporeg huius molis, quā mūdū vocamus, eruditissimē explicat. In 75. verò vsq; ad 90. exclusiuē, naturā, & affectiones hoīs, qui nexus quidā ligamētumq; rerū esse vī, & quod ad aiām eiusq; facultates, & operationes attinet, ita copiosē, & accuratē edisserit, vt agrē Arist. libros de Aiā, & aliorum Philosophorū ea de re disputationes quis intelligere, aut etiā diiudicare sine Thomæ præsidio possit. Cum verò constitutionē, & crasim humani corporis diligentius discutere Philosophi naturalis, aut etiā Medici magis, quàm Theologi esse videatur, de ea pauciora verba (hoc est, nō nisi quātum oportuit fecit à 90.

Quæstione

quæstione vsque, ad 102. ac ibi quidem & de prima hominis productione, tam maris, quàm feminae, ac de statu & conditione vtriusque, quod ad intellectum, spectat & voluntatem quoad corpus, & vitæ conseruationem, liberorum procreationem; locumque demum, in quo felicissimè degebat, qui Paradisus, vt plurimum dicitur, tractat cumulatissimè. Et cum hætenus de creationis opere, siue (quod idem est) de effectibus Dei creatantis egisset; confestim de gubernatione, qua omnia suauiter regit, & moderatur; deq; illius effectibus, qui varij & multiplices sunt, tã in creatura corporea, quã in incorporea, & media, quæ homines ipsi sumus, ad calcem voluminis vsq; disertissimè & locupletissimè disputat.

Quoniam verò hominis gratia & vniuersa creata fuisse credimus, & æditas sacras Scripturas, vt Paulus admonet (neq; enim Angeli Scripturis indigent, sicut & D. Aug. dixit) iccirco cõsueuerunt Theologi, viri clarissimi, de hoie, qui imago Dei est, plura, & ea quidẽ cumulatissima verba facere; tanq̃ videlicet suæ dignitatis illi etiã hoc modo cõmonefacientes, & ad beneficiorum, quæ innumerabilia ipse cum naturalia, tum supernaturalia à Deo accepit, recordationem & gratiarum actionem impellentes: inde effectum est, vt in secunda parte summæ quam propter eius magnitudinem auctor in duas partitus est, & ob id Primam secundæ, & Secundam secundæ frequenter audis, de homine potissimum agat. Et hoc profectò quatenus suorum operum libero arbitrio (quo præditus est) principium est, & potestatem habet. Et quia gratia finis cuncta sunt, ob id à cõsideratione finis scribendi initium in Prima secundæ capit, de quo, primùm quidẽ in cõi disputat, ac postea de eo seorsum, qui felicitas & beatitudo nũcupatur, prioribus quinque quæstionibus tractat. Finis enim in moralibus principij locum obtinet: (inde. n. eorum quæ aguntur postulari, & afferri ratio solet) quapropter quilibet artifex à principijs auspicatur. Rursum, quia finis obiectum est; & obiecta sunt priora actibus; ea propter de fine primùm, & meritò sanè, verba fecit. Et subinde à sexta quæstione ad 22. de actionibus humanis, hoc est, quæ consultò ac ratione adhibita à nobis fiunt, deq; illas cõsequētibus. At verò à 22. vsq; ad quadragesimam octauam tractat de perturbationibus animæ, quas & affectus nostri vocant (Græci παθη ipse verò, passiones) nobis & brutis communibus. A 48. autem ab actibus tũ homini proprijs, tũ illi cum bestijs cõmunibus, tãquã à notioribus, (vt differendi ratio exigit), ad principia illorum conscendit: Quorum geminum internum esse videtur, potentia nimirum, & habitus; alia externa Deus Opt. Max. qui nos perpetuò ad bonum pertrahit, ac Diabolus generis nostri antiquus hostis, qui eò totus incubit, vt nos perdat, & à fine supernaturali extrudat. Sed omnino tã potentiam quod in prima parte de illa copiosè antea tractasset, atq; in 49. quæstione subtilissimam, & prorsus difficillimam de habitibus perscrutationem aggreditur, antiquioribus Patribus vel prorsus incognitam, vel perfunctoriè, & veluti per trifennam significatam. Quibus primùm in vniuersali examinatis, moxq; in particulari, nempe ijs, quæ virtutes dicuntur & postremò cũ declarasset quæ vitia sigillatim singulis virtutibus opponuntur vsq; ad octuagesimam nonam quæstionem, mox in nonagesima adornat instructionem de externis humanarum

humanarum operationum principijs. Et præterita Dæmonum mentione, quod in priori parte copiosè de illis differuisset, rursum de Deo ea ratione agit, quæ cum duplici veluti organo vti videatur ad ducendos, promouendosque homines ad virtutes; legibus nimirum, quibus quid agere debeant, quid veomitere præscribitur; & gratia, qua iuuantur, vt operibus legum præceptis respondeant: primùm de legibus à nonagesima quæstione ad 108. vsque ita pertractat, vt nihil, quod ad illarum rationem, vim causas, partitiones, & effectus pertineat (quocumq; tandem nomine censeatur, hoc est, siue æterna sit, siue naturalis, siue Mosaica, vel Euagelica, aut humana, aut membrorum) desiderare seuerissimus iudex possit. Postremò de gratiæ necessitate, essentia, partitionibus, causis, & effectibus vsq; ad 114. quæstionem quæ postrema est, ipse plenus gratia, magna cum laude docet. Hanc si recetiores Ecclesiæ hostes diligenter euoluerent, non eas de gratia, & libero arbitrio, de iustificatione, deq; his rebus cognatis dogmatibus turbas, & seditiones, quas pij omnes tantopere deplorant, ita turpiter perniciosèque excitarent.

In Secunda secundæ verò, tanquam à genere ad species confestim descendit. Nam cum de virtutibus & eorum oppositis vitijs, (quæ & peccata dicuntur) deq; alijs ad moralem materiam pertinentibus communè, & vniuersalè cõsideratione in Prima secundæ fecisset, opere præteritum se facturum putauit, si præterea ea omnia in species suas dispertiret, & sigillatim doceret. Etenim actionibus humanis obeundis (quod circa particularia versentur), vniuersaliores Doctrinæ morales minus profunt, proinde de virtutibus, & vitijs seorsum, ac speciatim sibi agendum suscepit. Et cum Deus ad bene beateq; viuendum promoueat homines donis illis præstantissimis quæ Spiritus sancti dicuntur, quibus aliquæ intellectuales virtutes affines admodum sunt, & nomine cum eis cõicant, & ad quas in vniuersum suis præceptis eisdem impellat: (dantur enim præcepta de actibus virtutum) ob id hunc ordinem differendo perenniter seruat, vt primùm agat de virtute, deinde de vitio, siue peccato, quod illi opponitur (elucescunt enim opposita magis cum iuxta se ponuntur). deinceps de dono Spiritus sancti illi virtuti, quæ expedit, affine, & de præcepto Diuino, quo illa virtus præcipitur, deq; virtuti unicuique cõnexis, & eorum oppositis. Hæc est S. Doctoris illic perpetua methodus, isq; doctrinæ ordo. Agit autem primo de virtutibus Theologicis fide, spe, & charitate à prima quæstione usq; ad 46. nam de fide, illiq; correspondentibus 16. quæstionibus prioribus tractat. de spe subinde à 17. usq; ad 22. de charitateq; confestim à 23. ad 46. usq;. Iam verò in 47. de moralibus, quæ Cardinales uocantur, quod classicæ sint, & aliarum ueluti capita, & de earum partibus integrabilibus, & subiectiuis, earumdemq; annexis ad ceteram octuagesimam secundam vsque, hoc est, locupletissimè edisserit huncq; tenorem seruat, ut à notioribus ubiq; progrediatur, hoc est, ab obiectis ad actus, & ab actibus ad habitus, subiecta, causas, effectus, tam internos, quàm externos, quorum, posteriores fructus quoque uocantur: & inde ad eorum opposita, & partitiones, affectiones. Principè autem moralium uirtutum Prudentiam, quæ etiam uirtus intellectualis est à quæstione 42. ad 57. explicat: deinde in 58. agit de Iustitia, vsq; ad 122. in qua reperies tractationem nobilissimam de Religione, quæ uirtus annexa.

annexa est iustitiæ, deque actibus, & vitijs illi oppositis: quæ omnia admodum opportuna esse & necessaria videntur hoc tempore. In 123. quæstione de Fortitudine agit vsq; ad 141. à qua, vsq; ad 170. de Temperantia docet. Cumq; virtutes Theologicæ, & Morales, quas enumerauimus, ad hominum omnium status & conditiones spectare videantur; aliq; sint præterea Dei dona, quæ nõ oibus, sed seorsû aliquibus (in Ecclesiæ beneficiû). Deus impertiri solet, quæ cõuenienter à Theologis Gratia gratis datæ dicuntur; de ijs quoq; explicare subinde eo ordine properat, vt principẽ locû tribuat illis, quæ ad cognitionem pertinent, qualis est prophetia; secundum illis, quæ ad elocutionem, vt donum linguarum sermonis, scientiæ, & sapietiæ, tertium illis, quæ ad operationem cuiusmodi est gratia miraculorum quæstione tractat, & de his quidem à 171. vsque ad 178. Porro, quia hoies inter se nõ virtutibus solû, & gratijs gratis datis, verû etiã operationû studijs, & officiorû multiplicitate, ac varietate statu differunt; ideò ne quid expetere in præclarissimo opere possimus, quod ad hominem rectè dignoscendû, restituendûq; faceret, mox illis explicatis ad vitã cõtẽplatiuã, & actiuã expẽdendã (quæ studia operationum diuersa sunt) sese transfert, a 179. quõne videlicet, usq; ad 182. postremoq; officia, & status, qui psonæ obligationẽ quãdã dicunt, à 183. ad calcẽ operis, hoc est, ad 189. vsq; absoluit. In qua explanatione de illis in gñe primû agit, deinde ad statu pfectionis descendit, & inde ad statu Epõrû, & Religiosorum. Vbi quid Epõ, sint, quidve Religiosi; quæq; eorum professioni, & ordini cõueniant; quomodo secernantur religiones, & quid agere debeant abundè edocet. Et hic finẽ felicissimû imponit secundæ parti, quam Gerson oium scriptis, qui materiã Morale hãc tractarunt, præferre nõ grauata quoq; videtur: est enim perspicua, locuples, & subtilis, & (vt ego arbitror) Aristotelis Moralia longius, quàm ceteris quisquam possit, ordine & copia antecellit. Neq; tot oppugnatores habuit hæc pars, quot priores habuerunt. Vnus Martinus Magister Parisiensis Patrum memoria fuit, qui eam alicubi notare ausus est, sed eius nenias Cardinalis Caietanus disertè ac copiosè retudit, & ac planè lógius explõit.

In tertia parte demum de Christo Domino, ac Salvatore nostro; deq; illius beneficijs; ad capessendã salutẽ, humano generi præstitis, agit. Ille enim solus est, qui hominẽ, quẽ cõdiderat, in supernã beatitudinẽ perducere potuit. Quamobrẽ ab opere gubernationis, ad opus redẽptionis progressus, de medico, & medicamẽtis animarum nostrarû, quæ sacramẽta Ecclesiæ sunt, agit: & de priore quidẽ ad 59. quæstionem de posterioribus autẽ ad operis calcẽ vsq; copiosè & fãliciter. Et de Christo Domino eum ordinem quidẽ seruat, vt primum quæ ad illius Incarnationem pertinet, deq; coassumptis; & cõsequẽtib; & quouis modo ad illã spectãtib; doceat; deinde de Cõceptione, Natiuitate Circumcisione, Baptismo, Cõuersione, Tẽratione, Dõctrina, Miraculis, Transfiguratione, Passione, Morte, Sepultura, Descẽsu ad inferos, Resurrectione, Ascensione, Sessione ad dexteram Patris, & Iudiciaria potestate. Quibus egregiè declaratis, confestim ad sacramẽta explicanda progreditur; de quibus in genere primû, quid nã sint, quæ eorum necessitas, qui effectus, quæ causæ, q. numerus, & modus à 60. videlicet

videlicet quæstione ad 65. explicat, In 66. autẽ agit de primo omnium sacramentorum, quod est Baptisma, vsq; ad 71. In 72. vero de sacramẽto Cõfirmationis, siue, vt alij vocant, Chrismatis. In 73. porro, vsque ad 83. augustissimum Sacramentorum oium Eucharistiã ita pertractat; vt in eo argumentõ vires oes ingenij, & eruditionis suæ adhibuissẽ, ac veluti profudissẽ Erasmo, & merito quidẽ visus sit: & inde vsq; ad calcẽ de Pœnitentiæ Sacramento, eiusq; partibus agit: & ita, cum per mortẽ ei nõ licuerit vltierus progredi, sinẽ totius operis nobilissimi omnium, vt dicebamus, & diuinissimi mi hic habemus. Quod oium postremus libellus ille Cõpend. Theologiẽ inscriptus angustus sanè, sed tñ doctissimus, & pulcherrimus, tanquam coronis quædam & epilogus subsequi põt. Sed ad doctrinam illius in vniuersum, ac generatim exponendam reuertor, quam planè quanti fecerint viri eruditissimi Græci, & Latini, qui non modò in Ecclesia dum viuerent summas præfecturas gesserunt: verû etiam & eorum plures egregia monumenta posteris reliquerunt: ego ijs nominatim citatis, ac eorundem dispositis verbis iam ostendam. Qui tamen nec ex eius schola prodissẽ videntur, nec in illius verba perpetuò iurassẽ; ne domestica testimonia, quæ nullius esse ponderis solent, me citassẽ quispiam dicat. Quamobrem intelligent iuniores sanctarum litterarum tyrones, & candidati; sãgẽ aliter celebres, & primæ notæ homines, atq; gregarij quidam, & indocti, vel hæretici, vel obtrectatores faciant, de hoc fulgentissimo Ecclesiæ, Catholicæ solæ, & sentire, & loqui. Habebo autẽ dignitatis eorû magis, quam tẽporis in quo floruerunt hoc loco rõnem. Ergo vt Principẽ locum Ecclesiæ tribuã, his illa præconijs Thomæ scripta gratæ sanè & lætanter extollit: *Stylus breuis, grata fãcundia, celsa, clara, firma sententia.* Hem, quõ poterat Ecclesiæ Thomæ doctrinã honorificentius suis filijs cõmendare? Innocẽtius autẽ, vt opinor, Quintus (nam vnum hoc testimonium in fonte, vt aiunt, non vidi; sed referente Pizzamano Patritio Veneto, & ciue meo, cui habendã esse fidem semper existimaui) qui & Petrus de Tarratã in ordine Prædicatorû dicebatur, eminentis scientiæ vir: qui in Parisiensi Academia cum Thoma floruit, cuiusque scripta D. Thomas se legissẽ ostendit, quare & plerosq; illius articulos, demãdãte Magistro ordinis, particulari libello accuratissimè expendit: sic alicubi de Doctore nostro scriptum reliquit: *Huius doctoris sapiencia, præ ceteris (excepta Canonica scriptura) habet proprietatem verborû, modum dicendorum, veritatem sententiarum, ita vt nunquam qui eum tenuit inueniatur à tramite veritatis deuiasse, & qui eum impugnavit, semper fuit de veritate suspectus.* Urbanus autẽ Quintus, in hũc modum: *Volumus insuper, & tenore præsentium iniungimus, vt dicti B. Thomæ doctrinam tanquam veridicam, & Catholicam sectemini, eamq; studeatis totis viribus ampliãre.* Ioannes vero vigesimus secundus, qui Beatum hunc Doctorem Sanctõrû Catalogo adscripsit: cum de miraculis ab eo editis verba fierent in præstantissimorû virorum corona, teste Gerson, fertur dixissẽ: *Non esse de eius miraculis vehementer curandum, quippe qui tot miracula fecit, quot quæstiones determinauit.* Sed & Bessarion Cardinalis Nicenus, & Patriarcha Constantinopolitanus eundem hac honorifica præfatione in terdum citauit: *Thomas Aquinas, ait,*

non

Porro autẽ Epõ Pius 7. nuper. rimẽ in Bulla super celebrãtione festiuitatis S. Thomæ, ita scribit. Sed quoniã oipotentis Dei prouidentia factũ est, ut Angelici Doctoris vi & veritate doctrinẽ ex eo rpe, quo celestib; ciuib; ascriptus fuit, multæ; quæ deinceps exortæ sunt heresẽs cõfuse & cõuicte dissiparentur, &c.

non minus inter sanctos doctissimus, quam inter doctos sanctissimus.

Ioannes Fiffenius Cardinalis, atque Episcopus Roffensis, & Martyr beatus, cum aduersus Lutherum pugnat, ita loquitur: *Neque Thomas Aquinas, usque adeo tibi Lutbere paripendendus est, quem plerique in sacris litteris exercitissimi Theologiae florem appellare consueverunt.* Hunc sequutus Gaspar Contarenus Cardinalis ita scriptum reliquit. *Hanc Auicenna positionem D. Thomas excellentissimus, ac nunquam satis laudatus, satis efficaci ratione reprehendit.* Sed & Georgius Scholarius, Patriarcha Constantinopolitanus, ac mutato de more nomine vocatus Gennadius, Doctorem nostrum quodam in loco ita exornat, Michaela Sophiano interprete: *Thomam, inquit, Aquinatem, nescio an aliquis, suorum sectatorum plusquam ego admiretur, & colat. Ego si quis eius scriptis animum adhibuerit, hunc nullis alijs indigere, opinor, musis, satisque ei esse, sua recte percipere, posse. Sed quoniam Italorum nonnulli, ique ex Franciscanorum coetu recentioribus, quibusdam doctoribus ita addicti sunt, ut non solum eorum partes tueri, verum etiam praenimio erga illos studio in hunc doctorem inuehi, atque maledicere conentur, qui vel ab ijs ipsis, quos praeferebant, censent maximam meruit laudem: atque si quid illis, vel addidisse, vel excogitasse accidit, in hoc eos tanquam discipulos, a praefatore occasionem accepisse verissimile est: hanc igitur ob causam onus interpretandi huiusce libelli suscepi, ut tibi ostenderem, quoniam ingenij acumine vir iste praeditus esset, quo iudicio, qua denique subtilitate: quam ipsi, si Dijs placet, crassitudinem appellare non erubescunt: quanquam propter iudicij inopiam, eiusque debilitatem ita censent. Iunioribus namque, qui vel aliquid addiderint, vel excogitauerint sua non sunt neganda laudes; illi vero tanquam omnium praefatori benemerito maiori doctrina viro, iure optimo maiores habenda sunt gratia. Quamobrem & Romana Ecclesia suffragis ornatus, & in Divorum numerum est relatus, cum reliqui solum inter Scholasticos congressus aliquid honoris sint consequuti. Nilus quoque Theffalonicensis Archiepiscopus, Georgio Scholario aequalis eodem Sophiano interprete hunc in modum: *Thomas Latinae Theologiae facile princeps.* His Ambrosius Catarinus Archiepiscopus Complanus, ad hunc modum ferme describit. *Neque propterea detrahimus quicquam Thomae doctrinae, nec impugnamus eam, ut quidam imperite putant. Nam praereminenti eius scientia, ego frequenter illud usurpare soleo: Ille sciat se valde profecisse, cui Thomas valde placebit.* Praestat autem & Aegidij Romani Archiepiscopi Biturienensis, de quo superiori libro meminimus hoc locupletissimum audire testimonium, quod mihi profecto volupe semper fuit audire. *Quare detraxisti sermonibus veritatis, cum de vobis nullus sit, qui possit arguere me, ad increpandum tantum eloquia continuatis & inventum verba profertis super pupillum irruitis, & subvertere nitimini amicum vestrum.* Respondere obsecro absque contentione, & loquentes, id quod iustum est iudicate, & non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit, Iob. 6. *Questio proposita optime in persona Fratris Thomae Doctore eximij (cuius Doctrina fulget Ecclesia) potest proponi quibusdam, qui eius Doctrinam, imo veritatem, quam docuit, depravare nituntur, ipsius sermonibus veritate plenis, & spiritu veritatis instigante conscriptis, detrahentes: & haec est eorum sententia de verbo ad verbum.**

Huius & in Florentina Synodi actis mentione fit.

Hunc Doctorem nemo certe Thomam appellabit.

Nonnulli enim fuerat catalogo Sanctorum adscriptus.

bum per singulos articulos digesta, & conuenienter ex dictis eiusdem Venerabilis Doctoris exterminata, ut, Deo iuvante, patebit.

Et in calce operis rursus ait:

Hoc enim sciendum, quod ad omnia, quae isti contra Thomam a principio adduxerunt: facillime per eius verba veritate plena poterit responderi pro aliquibus tamen habendo omnia scripta eiusdem, quae isti, ut ex processu eorum evidentiarius liquet, nisi sunt depravare: nulli dubium facultatem deesse, quorum forsam manibus ista eorum depravatio deuenire continget: nunc verba eius, nunc sententiam (prout capere potuimus) articulis singulis curauimus, ad omnia respondendo, secundum nostrum modulum applicare: volentes ad altius sapientibus occasionem lucidius respondendi, & illius laudem attollendi uberius praebere qui Doctorem istum sapientiae radio illustrare, & super Ecclesiae candelabrum pro orbis terrarum instructione dignatus est sua clementia exaltare, cui laus, honor, & gloria in secula seculorum. Amen. Iam vero & Dominicus Episcopus Tortellanus primum, ac de inde Brixienensis, cum diploma canonizationis Sancti Thomae expendisset, hunc in modum subdit. *Haec autem vel similia non dicit de alijs (nimirum Pontifex, vel sedes Apostolica) ideo videtur, quod non possit tangere haec sedes doctrinam eius, sine hoc, quod se ipsam quodam modo tangat.* Non grauior his addere Antonij Campani, Interamnatum Episcopi, testimonium, quam prolixum nimis nonnullis videlicet potest. Sic enim de Doctore nostro loquitur: *Thomas locupletissimus in Dialecticis, de quibus sic edidit; ut qui eius praeccepta non negligunt, & fallere quenquam nolint, & falli ipsi a quoquam nullo modo possint: locupletissimus in Philosophia; siue illa, quae ad vitam pertinet institutionem, & moralem appellamus; siue illa, quae in rerum natura versatur, & initia, casus, euentusque, complectitur, & Physicam nominamus in qua, & inuenit ipse multa per se suo apte ingenio, & aliorum inuenta inuoluta, & perplexa splendidissima, & distinctissima luce declarauit: lucupletissimus in scientia Divina, quam Theologicam nuncupamus, de qua idem ipse tot, tantaque conscripsit, tam multa, & varia edidit volumina; ut mirum fuerit sufficere eius aetatem ad legendum, nedum ad scribendum potuisse; annum enim quinquagesimum quum vix attigisset, migravit a vita; nec ullum est enigma tam ambiguum, nullus tam intricatus nodus, aut inuolucrum, nulla tam obscura nubes in huius genere doctrina: quas vir Dei sanctissimus non euoluerit, retexerit, aperuerit: semper collectus, distinctus, ordinatus; ut alij semper scidisse diuinam Scripturam, hic collegisse; illi inuoluisse anfractibus: hic direxisse in compendium; illi infudisse tenebras, & conculcasse, hic clarissimam attulisse lucem, & expedisse videatur.*

Sed videbor tibi Optime Ioannes, addere flores Veri, & stellas caelo, si praclarissimorum virorum elogia, quibus illi Doctorem hunc exornare studuerunt, congerere hoc loco voluero omnia. Sunt nam recentiorum Autorum monimenta ferme omnia refertissima laudibus Thomae, auctoritatibus Thomae, nominibus Thomae. Hic Thomam Scholasticorum Vexillarium vocat. *Ille nostrae Theologiae splendorem.* Nonnulli Scholasticae Theologiae florem.

Quidam

a Martinus Paresius de tradit. par. 3. con. fid. 3.
b Ioannes Picus in Heptaplo.
c Andreas Vega in Opusculo do. mistif. g. 6.
& Rosenfis ubi supra.

^a Martinus de Piana in Oratione de D. Thoma. ^b Paulus Corneus 1. d. 1. ^c Ioannes Delphinus à Casa-
si Maiore de Calibatu li. 2. ^d Bartholomæus Camera-
rius in Dialogo de prædesti-
nacione. ^e Ioannes Ar-
boreus Tom. 1. lib. 1. cap. 25. ^f Longolius in Oratione ad Luterianos. ^g Fraciscus Tselmannus in ad no. Ps. 109. ^h Thomas Phæ-
drus in Panegirico.

Quidam, in eo nihil esse infimum asserit, nihil mediocre, sed totum summum, & totum perfectissimum. Alius longo eum diuinitatis haustu cōpotem dicit. Ple-
riq; oēs, Angelicum. Alij ingeniosissimum, eruditissimum; & cui in pala-
stra, & exercitatione Scholastica nemo proximus sit; eiusq; copiosissimam, soli-
dam, & incredibilem doctrinam semper se prædicasse, & laudasse sponte sua fa-
tentur. Quemadmodum & nonnulli, qui etatem illam nihil eo doctius tulisse,
nihilq; religiosius uidisse, scribunt. Sed & celebrem Ecclesiæ Doctorem, eum
alii vocant. Et quidam postremo eo in Dialecticis acutiorem, in Mathematicis
subtiliorem; in Philosophia locupletiolem, in Theologia denique sublimiorē,
neminem se legisse testantur. Et planè nemo præstantissimas artes has incon-
sulto Thoma, aut legere, aut profiteri vnquam cum laude poterit. Sunt &
qui Iureconsultis Thomæ doctrinam, ad veterum illorum sanctiones rectè
intelligendas magnopere necessariam esse cōtendant, in quibus est Franci-
scus Vuargas, qui pro Carolo V. semper Augusto, & pro Philippo Hispa-
niarum Rege Catholico, & potentissimo apud Venetos primum, moxque
apud Pontifices summos, Paulum III. & Pium III. honorificis legationib.
functus est, vir cum omni litterarum genere ornatissimus, tum verò legū
peritia clarissimus. Etenim quodam in loco, sic scribit.

Experiamur itaque & nos, an opera nostra aliquid iustæ defensionis, Iustitiæ
descriptioni accedere queat: quod facilius consequemur, si D. Thomam, tãquam
fortissimum quendam Herculem in omnibus id genus difficultatibus superandis
adhibeamus: is enim, ut in oibus alijs, ita in ijs, quæ ad moralis Philosophiæ co-
gnitionem pertinent, ad eò semper fuit diligēs explorator veritatis; ut nihil ab-
ditum, nihil remotum, nihil obscurū esse permisit, sed oia exposita, prompta, ip-
sa deniq; luce clariora oia fecerit. Huic vni in sapientiæ studijs plus debeo, quam
in finitis iurisperitorum verbosis cōmentarijs nudè, breuiterq; veritatē exponit,
& omissa inani authorū, opinionumq; citatione, solida vi incedit, rationibusq; in-
uictis per oēs aduersitates viam sibi alijsq; Sternens. Quauis igitur ex Aristote-
le, omnis Philosophiæ facile princepe, rectam Ulpiani Iuriconsulti sententiã
accepissem; nolui tamen D. Thomæ nomen hanc iustitiæ diffinitionem doctissime
elucidantis, & à multorum hominum tenebris eruentis, subtercere 2. 2. q. 57. &
58. tum ut mea, augusto eius noie, magis probentur, tum ut oēs adhorter, ad vi-
rum illum cognoscendum, qui non Physicis magis, & Theologis, quam Iurisperi-
tis est necessarius, qui si eum legissent, intellexissentq; Deus bone, quantum igno-
rantia, quantumq; turpis erroris, è libris suis, atque animis eximere potuissent.
Sed longius me euexit studium, quo in D. Thomam non affectus modo sum verū
totus etiam ardeo flagroque. Cæterum quanquam ad nō vulgarem Aquina-
tis laudem hæc clarissimorum virorum præconia facere videantur; habet
tñ ille maius his testimonium & fanè multò luculentius: opera enim quæ
fecit, illa testimonium perhibent de eo. Contigisse verò auctoribus recetio-
ribus nonnullis, ego facile animaduerti, q̄ sideribus euenire, & Prolomæus
scribit, & nos crebrò perspicimus: siquidē nobis maiora videri solent, cum
iuxta Horizontem sita conscendunt, q̄ cum vel medium cœli tenent, vel
inde ad Horizontem rursus conuersa descendunt. Etenim cum primum
quorundam scripta in lucem prodierunt, legi auidius & magno cum orbis
plausu

plausu cœperunt, ita vt breui temporis spacio summam quandam aucto-
ritatē, & nominis celebritatem adepta sint: sed cum postea accuratius stu-
diosorū manibus teri, pressiusq; euolui, & expēdi cœpta sunt, confestim ab
eorum existimatione multum decidisse vidimus, &, quorundam quidem
citius, nonnullorum verò tardius, tacito quodam consensu omnium eru-
ditorum ad minora subselia, atque etiam ad angulos reiecta fuisse. Et pla-
nè Veris tempus oblectare magis, atque afficere homines solet, quàm
vel ætatis, vel autumnii, vel hyemis: & plures orientem Solem (vt di-
ci solet) adorant, quàm cum ad occasum pergit. At verò Thomæ moni-
menta oriri semper, & splendescere in dies magis, ac magis visa sunt.
neque posterioribus temporibus doctiores Catholici omnes, minus
quàm prioribus illa sunt venerati: quinimmo dignitate, & loco parem
eundem præcis religionis nostræ Heroibus (sinè vlla controuersia) sua
sponte fecerunt. Perspexerunt siquidem clarissimi viri in eo omnia, quæ
in præclaris auctoribus laudare magnopere, & suspicere singula solemus,
eruditionem. scilicet perspicuitatem, amplitudinem, iudicium diligentiam,
grauitatem, ingenium, subtilitatem, acrimoniam; & sanè horum sin-
gula Scholasticis insignioribus singulis diuississe Spiritus sanctus videri
potest; at vniuersa prorsus non vulgariter, aut mediocriter, sed sum-
mo quodam modo, sed excellentissime, & incomparabiliter, in vno Aquina-
te idem munificentissimus Dominus noster veluti profudisse, atque
adeò se propemodum in illius sinum, Orbi consulturus vniuerso, effudisse.
Quamobrem Græci omnes eruditi, qui alioquin, vel improbitate qua-
dam, vt fit, vel leuitate (quæ illis obijci à nostris frequenter solet) La-
tinos in contempionem adducere, & vituperare conantur; Thomæ
volumina quædam, contra Gentes nimirum, Theologiæ Summam, de
Ente, & Essentia libellum, & alia quædam non modo in suam linguam
accuratè verterunt; verum etiam suis adnotationibus, & commentarijs
illustrarunt; eximijsque præconijs prosequuti sunt, ac veluti incorrup-
ti Iudices, longo intervallo Latinos recentiores omnes in scientiarum
curriculo antecedere (quemadmodum supra ex eorum verbis ostendi-
mus) veritatis vi compulsi, dixerunt. Nec iniuria planè. Eminent enim inter
alios omnes, quantū lenta solent inter Viburna Cupressi. Certè cum Theo-
logica arcana explicat, & Orthodoxa dogmata defendenda, ac fidelibus ape-
rienda suscipit, vix credi ab eo potest qui illum non legerit, quàm sit accu-
ratus, quàm sit diues, & quàm vtriusq; Testamenti locorum, & auctoritatū
locuplex, scilicet nouerat ille verissimū esse, quod Ambrosius antea dixerat
suspectā esse reuelationē omnē, quam lex, & Prophetæ cū Euangelio non
confirmant. Ad hæc Romanæ sedis de fide iudicijs, Cōciliorū Oecumeni-
corum decretis, Ecclesiæ auctoritati; quæ omnia fermè vnum esse existima-
re solet; pius, & humilis, summam semper, tanquam Dei certissimis qui-
busdam oraculis, exhibuit reuerentiam, & si alicubi ab eorum verbis re-
cedere existimatur, tamen nusquam ab eorum sensu, & mente longius
abit quā acutissimus ipse, & planè lynceus perspiciebat, Ecclesiæ, & Orbis
consuetudines, quæ, Augustino teste, ab Apostolis, sanctissimisve Patrum,

& Vniuersalium Synodorum constitutionibus emanasse, ac veluti per manus traditæ creduntur, non modò plurimi semper fecit, verùm etiam auctoritati Doctorum anteposuit. Ritus Ecclesiæ, quos ordinationes, quoque vocat, firmiter oportere nos credere à Christo domino prodijisse, docuit. Pro dignitate, atque amplitudine Romani Pontificis, Christi in terris Vicarij, ab hæreticis, & scismaticis asserenda, perpetuò aduigilat; & vbique toto pectore in id incumbit: & quantum ego illius rationibus consequi adhuc potui, sælicissimè hæc omnia euincit: augustissimum nimirum esse, & sacrosanctum (ob Spiritum sanctum ei assistentem) sedis illius de religione Christiana iudicium; eius esse muneris, cogere generales Synodos, fidei Symbola edere, Rempublicam Christianam omnem suis legibus moderari; oportereque omnes, cuiuscunque sint nominis (modò velint æternæ salutis fieri compotes) tanquam patri, magistro, & vniuersali pastori Rom. pontifici ex animo parere. Hæc (quæ tamen à Patribus ille acceperat) Almainus, Ioannes Antiochenus, Gerson, Cusanus, alijque recentiores nonnulli, qui leuissimis quibusdam rationibus ducti, quædam secus docere maluerunt atque maiores nostri, Ecclesiæ columnæ, docuerant: mirum est, quò male acceperunt, vt proinde tanquam crabrones in Thomam aliquando impetum fecerunt. Quòobrem fontem vberimum hunc crebrò sponte sua relinquere nisi sunt, & cisternas dissipatas sibi effodere, Hæreticisque funestissimis, & infensissimis hostibus nostris (imprudentes) tela multa subministrasse: Patres præterea nostros, quibus diuturnus Catholicorum consensus illius ætate auctoritatem dederat, vbique mirificè veneratur, eosque vel commodè interpretari conatur, cum absurda videntur docere, vel certè excusat; vel demum, cum opprimi veritatem eorum auctoritate cernit, tantum quòd excesserint, paucissimis verbis modestè indicat. Nusquam amarulentus est, nusquam tragicus, aut nimium concitatus, & vehemens; sed æquabilis vbique, vbique mitis, atque religiosus: quanuis nunquam demissus, nunquam languidus, sed semper fortis, sublimis, excelsus. Quapropter Augustinum mitissimum patrem (non verò Hieronymum, aut Hilarium, qui terrere magis, quam loqui, & lancinare verius, quam scribere crebrò videntur) sibi præter cæteros imitandum, & sectandum sumpsit. Scripsit Gregorius Nazianzenus de moderandis disputationibus, orationem eruditam sanè, & valde piã; sed eius præcepta, multo melius Aquinas re ipsa expressit, quam Nazianzenus verbis. Probra, scommata, nigros sales, sannas, ironias, hyperboles, in eius scriptis, (quod in scriptoribus plerisque de rebus etiam sacris, pro dolor, cernere est,) nusquam reperies. Strophas, captiunculas, canillos, vitiosos elenchos, & malas artes, quas idem Nazianzenus non secus ac flagella quædam Aegyptiaca, male in Ecclesiam nostram irrupisse iam dudum deplorat, è suis libris penitus proscripsit. Aranæ telam (quod aiunt) nunquam texit, hoc est, figmenta, vanasque, & nullius frugis, vel rerum, vel verborum meditationes quibus nonnullorum volumina refertissima sunt, grauissimus vir consulto omisit: vt merito sectatores illius in scholis Reales iam pridem, inepto fortasse vocabulo, sed

verè

verè tamen dicantur. Ad hæc formulis illis loquendi, quas cum veterum Patrum, tum Gymnasiorum consensu, & auctoritate receptas comprobataque esse nouerat, vsus perpetuò est. Et licet voces, quæ minus Latinæ auri- bus delicatioribus videntur, frequentius vsurpasse accusatur: atque, rogo, quid tum? an eas ipse primus peperit, aut effinxit? non profectò, sed natas iam, & adultas, hoc est, scriptis multorum auctorum veluti mirifico consensu Latio donatas, proscribere tanquam peregrinas noluit. Certè Augustinus Honoratum sic alloquitur, *ne me ineptum putes Græcis nominibus, vtentem, primum quia sic accepi, nec tibi hoc aliter audeo intimare, quàm accepi.* Acceperat autem eas voces, ob quas indignantur in illum semiliterati quidam, & Thomas nec aliter loqui ausus ipse modestissimus est, quàm acceperat. Nusquam inæqualis & nimius, nusquam (quæ omnia Ar. nobis Hieronymus objicit) absque operis sui partitione confusus, sed distinctus vbique, vbique sobrius, & purus est. Cum de principijs verba facit, est prolixior, quemadmodum & Plato monuit. Ea verò, quæ ad Christianam pietatem non pertinent, cuiusmodi plura sunt, molestè cum Augustino nimium tulit, cum imperiti quidam (animalia quæ nec ruminant, nec partitas vngulas habent) ad eam referre conantur. Rationes à Natura, Philosophisque petitas, cum vel sua statuendo, vel aliena resellendo asserit: quæ rebus per se inesse cernit, & intrinseca sunt, subtiliter, & incredibili quodam iudicio semper expendit, illis prætermittis quæ vel esse eis extranea, vel per accidens conuenire videntur: ipsasque rationes non numero (in Summa Theologiæ præsertim, vbi ex optimis præcipua tradit, & nihil est, quod ad ostentationem, aut superstitionem tendat) sed pondere, & vi æstimare, & magnificare solet. Animaduertit scilicet vir eruditissimus, quemadmodum miles non omnia arma, quæ domi habet, secum in aliquem pugnaturus capit, sed illa duntaxat quibus confodere hostem fortiter possit; nec ad victoriæ laudem multum referre existimat, si pluribus magis, quàm vno telo inimicum peremerit: ita prudentes auctores (quod Isidorus iam dudum pulchrè docuerat) non vbique sententias omnes, non omnes rationes, aut argumenta omnia, sed vnum, aut alterum efficax planè, & validum, loci, & instituti sui ratione habita, asserre sæpenumero consueuisse. Aristotelem & studio, & auctoritate reliquis omnibus Philosophis longo intervallo, cum recentioribus, anteposuit. Platonem, vt mihi quidem videtur, non tam legit (quòd librorum illius vnus aut alter duntaxat ea tempestate Latine loqueretur) quàm summis labijs degustauit. Quamquam veteribus enarrantibus, in primis verò Aristotele, Cicerone, Simplicio, Eusebio, & Augustino, illius opiniones nonnullas agnouerit, & accuratè explicauerit. Sed & Laertij, Plutarchi, Græcorumque quorundam libellos complures diligenter euoluit; ex eisque attulisse nonnulla interdum videtur, eorum nominibus (quòd ab inani illa citandi auctores ostentatione libenter abstineret) suppressis. Quæ cum Caietani Cardinalis doctissimum, subtilissimumque illius interpretem

E f 2 alicubi

alicubi præterijissent, mirari ego nequaquam soleo, si quædam eiusdem Aquinatis verba negotium illi exhibuerint; quæ multæ lectionis viris, & cum primis antiquitatis studiosis plana, & perspicua esse solent. Rabbi Moses Aegyptium, virum eminentissimum, Auicennam, Auerroem, & cuiuscunque nominis illustres viros, quorum volumina, vel industria, vel prece, vel precio habere potuit, siue in Philosophia scripserint, siue in Dialectica, siue in Historia, & in alijs bonarum artium disciplinis, verius imbibisse, & in suum vertisse vsum, quàm legisse, præclara eius opera testantur. Demumque quod de Arist. Auerroes scribit, nos de doctore nostro affirmare constanter possumus. Nihil eum absque validissimis rationibus statuisse vnquam, nihil absque testibus omni exceptione maioribus pronunciasse. Sed ineptus omnino, atque imprudens meritò videar, si de præstantissimis, augustissimisque scientiarum fermè omnium Antifitis huius monumentis plura dixerò. Est enim in illis verè Thomas, hoc est (vt huius nominis vox sonat) Abyssus, seu Oceanus quidam, nimirum diuinarum, & humanarum rerum, quarum cognitio ad bene, feliciterque viuendum nobis plurimum conferre solet, atque aded maximè necessaria est. Quæ obrem nulla uis ingenij, nullum eloquentiæ flumen, nulla studij, & amoris industria, eius laudum magnitudinem non modò oratione complecti, sed mente quidem, & cogitatione comprehendere vnquam poterit.

Explicit liber Secundus.

F. HIERONYMI VIELMII VENETI,
SACRAE THEOLOGIAE DOCTORIS,
ANTEA EPISCOPI ARGOLICENSIS,
nunc verò Episcopi Aemoniæ.

ORATIO APOLOGETICA.

*Aduersus obtrectatores Theologiae, praesertim Scholasticae:
Habita Patavij, cum interpretandi Publicum munus olim auspicaretur, Anno 1544.*

VOD mihi nec apud imperitam multitudinem modò verba facienda sint, nec id genus argumenti tractandum, quod eloquentiæ splendore dūtaxat elucescat; sed apud vos, Magistratus grauiissimi, Doctores clarissimi, Iuuenesq; nobilissimi, de sacra Theologia dicendum sit, quæ oium verborum fucum & illecebras non tam negligere, quàm èt recusare præ sua dignitate & amplitudine solet, præcipueq; in tam præclaro eruditoq; consensu; recreor sanè & vehementer èt lætor. Etenim si apud populum mihi oratio habenda esset, qui ex veritate pauca, ex opinione multa æstimans, sacram ipsam Theologiam tanquam ex Penia matre ortam in postremū locum magna pertinacia pridem reiecit, cum mihi deesse oīno sentiam eum verborum apparatus, quo præclari Oratores instructi, obscurū quoduis argumentum, & sterile, tanquā illustre & fecundum, copiosa, & ornata oratione prosequi solèt; meritò quidè ægro, atque anxio animo essem. Nunc verò vel ipsa vestra prudètia, & clemètia, quæ maxima est, vel ipsius argumenti siue rō & natura, quæ, vt dixi, orationis ornamenta aspernat potius q̄ requirit, siue èt præstàtia, quā nō nisi balbutièdo exprimi posse, ipsi excellètes ingenio viri testantur; veniā faciliè mihi spòdèt, si illius magnitudini, si augustissimo huic loco, si vestrae de me expectationi, si deniq; voti perantiqui mei honesto desiderio, aliqua ex parte, (quod mei similibus euenire solet) deesse videar. Accedit, quò nūc instituti mei rō nō est, Theologiae laudes, aut encomia psequi, quæ illa p̄ sua maiestate, melius silètio, quā oratione laudari soleat; sed eius obtrectatoribus respondere, præcipueq; ijs, qui genus hoc Theologiae Scholasticū, quod profiteri, demadante Senatu nostro sanctissimo, hoc tēpore auspicamur, nō modò non attingūt, verū èt maledictis cōuellere, ac ineruditis auribus, tanquā inuisū, & infame obtrudere permultis sæpe conātur. Quorū perulantiā & procacitatē, nō quidè ad Theologiae nostræ dignitatē retinèdā, aut existimationē apud uos, viri doctissimi (quod esset superuacaneū) comparandam; sed inuandæ iuuentutis gratia, præsentī oratione, veluti apologia quadam pinguiori (quod aiunt) Minerua retūdere, ac veluti digito monstrare & ostendere conabor. Nam quemadmodum pictores illustrant lucida, appositis ob-

scuris, & vmbris; ita propositis obiectionibus, quæ contra illam afferri solent, & certo ordine dissolutis, etiam illa splendidior, & augustior quantatenus apparebit. Vos interim Doctores, omni virtutum genere ornatiissimi, me vt attentè audiat, etiam atque etiam rogo. Etenim nisi sexennium vestris fuisset institutus auspicijs, neque amplissimum hunc suggestum conscendere, neque his de rebus accuratè differere aliquando potuissim.

In duo genera potissimum mihi diuidi posse videntur, qui de humano genere optimè meritam Theologiam cæco ac temerario ausu oppugnare audent; quorum in altero, aduersus illos *καὶ ἀπίστους* reponimus; qui aut Deos è medio sustulerunt; aut non curare humana impiè asseruerunt; atque ad eò Theologiam omnem superuacaneam, & prorsus inanem esse ducunt; & instar eorum, qui aduersa valetudine oppressi, nihil cibi stomacho retinent, has euomunt voces, *Quæ supra nos, nihil ad nos: & Cùm sis mortalis, quæ sunt mortalia cura: & demum, Nihil scire felicissima vita.* In altero paulò minus insanientes illos, qui vtilem quidem illam, & hominum cæciti necessariam verbis illustribus etiam prædicant; sed tamen genus hoc, quod vocant Scholasticum, quod nobis maiores nostri, Christianæ religionis columnina reliquerunt, quòd inquirendo, disceptando, statuendo, & confutando progreditur, dum vel ocio indulgent ac ventri, non assequuntur, vel ad mansuetiora illa, vt aiunt, studia, quæ ego sterilia appellare soleo, animum intendunt; aut nudum duntaxat sanctarum Scripturarum contextum, nihil præterea, vel eruditionis, vel explanationis gratia admiscentes, rhetoricis lasciuientes flosculis expendunt (rem grauem scilicet ridiculi homines modis lydijs efferre conantur) quanta possunt copia, & vehementia improbant, & detestantur: Non intelligentes, (vt inquit Paulus) quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Et ij seipos solos si Deo placet, Theologos vocant, nos verò (vtar enim illorum verbo) Theologastros; eruditos seipos, nos autem ignaros; seipos venustè probeq; loquentes, nos infantès, & elingues; seipos demum tanq; cælitum conuiuio acceptos, nectare, & ambrosia vesci, nos rudi auens, & carduis pasci contendunt. Quibus fortasse his Iobi verbis occurrere fatius sit, *Ergo vos estis soli homines? & vobiscum morietur sapientia? O vos felices, & planè beatos.* & Pauli, *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Sed tamen eorum argumenta, non omnia quidem (quis enim omnes illorum ineptias recensere dignetur?) sed præcipua quædam, in octo capita à nobis eo ordine distincta, qui vel ipsis aduersarijs, iuxta Saluatoris nostri mādātū aliqd lucis, & cōmodi afferre possit, expēdere; & prioribus illis vtcunq; reiectis, tēporis, & loci ratione quantum potero habita, eisdem exactè conabor respondere.

Sunt igitur qui Scholasticam Theologiam primū accusant, quòd in differendo præpostero vtatur ordine; nempe, quæ à Deo Opt. Max. exordium sumens, ad creaturarum contemplationem subinde deueniat; cū tamen per has, tanquam nobis magis cognatas atque familiares, veluti per scalam Patriarchæ Iacob, aut per annulos cathenæ Homeri ad superiora

superiora conscendisse, Deiq; notitiam assequutos esse, præclaros quosque Philosophos conspiciamus.

Secundò, quòd de Deo breuissimè, & planè perfunctoriè tractationem absoluat; indeq; ad creaturas pertransiens, singula quæque vsque ad fatietatem morose expendat, vt non tam Theologia, quam naturalis Theoria dicenda videatur.

Tertiò (& hîc pandite Heliconæ Deæ: patet enim latissimus campus petulantissimis illorum ingenijs in nos debacchandi) sordidos, & inculptos, omnisq; litteraturæ politioris prorsus expertes Theologos Scholasticos vocant, indignosq; esse Latinis & bene institutis auribus frequenter inculcant; atque dum vnus, aut etiam alterius illorum spurcas aliquot, vel etiam ignoratas vuculas in medium suorum hominum theatrum produxerint, & denudauerint, ruditatis & oscitantæ criminè vnuersum Theologicum ordinem arguunt, explodunt, damnant. Quibus alij eiusdem classis, & sturdij (Pares enim cum paribus, veteri Proverbio, inquit Plato, iucundissimè congregantur) Elegiacis, Iambicis, alijsq; id genus carminibus, panegiricis, & gratulatorijs, tanquam bonarum litterarum vindicibus, atque instauratoribus Io Pæan, mirum quàm libenter acclamant. Sed hîc minimè sistunt, obscurâ præterea illa, & tenebris circumfusâ vndiq; clamitât; vt quæadmodū præsci Gētiliū sacrifici prophanos ab Eleusinarū Dearū arcanis procul amouebât, ita eos verborū tenebris, sensuumq; inuolucris, à nostris mysterijs arcere cōsultò velimus: quod Themistius magni iter Peripatericos nominis, aquū nō esse arbitrat; sed id maximè in rebus difficilibus obseruādū esse docet; vt ea, quæ suaptè natura videntur obscura, atq; perplexa, adhibita verborū luce, & splendore, à tenebris vindicētur. Et Arist. docet debere eū qui definit; q̄ pot. apertissima iterpretatione vti, q̄n quidē cognoscēdæ rei causa definitio affertur. Ad hæc, Sophistas nos, & litigiosos crebrò appellare solēt; q̄ nodū quoq; in scyrpo, vel ostētadi iagenij, vel et quæstus gratia, sepe quæramus; quales suorū tēporū Sophistas fuisse Plato describit; cū vel ipse Paulus prophanas vocum nouitates, stultas quæstiones, & genealogias suos vitare iubet; nimiumq; altercando veritatem plerunque amitti contingat.

Sextò, quòd veluti in Ecclesiasticæ pacis perniciem, in tot sectas diuisis finis, nempe in Albertistas, Thomistas, Scotistas, & id genus nomina ipsos magistros indicantia, quorum in verba iuramus, execrabile esse ducunt; eoq; partium studium, & dissensionum ardorem creuisse, aiunt, vt perenni Scripturarum fonte intermisso, ab his tātum riuulis, aut etiam cisternis dissipatis, aquam petere populū cogereamus. Indeque præclara illa eogia, Angelicus, Magnus, Subtilis, & reliqua, quibus illos passim efferimus, dimanasse contendunt: Quæ sanè studia, quàm indecora Christianis hominibus duxerit Paulus, Corinthijs satis luculenter expressit.

Septimò perstrepūt belli homines, & tāquā ignaui galli, vt inquit Plato, antequā vicerint, cantāt, & nos tāquā læsæ maiestatis reos accusant, qui nimia Physicorum cōsuetudine vtuntur, & præsertim Aristotelis, quem etiam

regnare in scholis nostris, alijs explosis, voluimus; eumq; in autoritatē tāquam Dei à secretis recepimus; & tamen Paulus ait, *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam.* Et alibi; *Stultam fecit Deus sapientiam huius Mundi.*

Ex quo factum esse postremo, aiunt, vt non tam multos, Superis ipsis inuifos gigantes, terra olim progenuerit, quot summo omnium opifici & parenti Deo rebelles hæreticos Scholastica ipsa Theologia tulerit. Quamobrem vniuersam malorum coluuiem, quam hisce calamitosis temporibus, magno Christianæ religionis incommodo patimur, eidem acceptam referri debere contendunt.

Hiscæ, & multis alijs, non tam argumentis quàm maledictis, non tam rationibus quàm probis, non tam accusationibus quàm calumnijs, labefactandæ Theologiæ gratia, imperitos adolescentes decipere, ac veluti quibusdam præstigijs seducere conantur. Quibus ego nūc pro officio meo sigillatim respondere decreui. Etenim quanquam particulares artes, & scientiæ contra eos, qui sua demoliuntur principia, disputare, eorumq; rationes dissoluere nequeant, supremæ tamen (cuiusmodi Theologia est) cum eorum confutare argumenta, tum aduersus illos disserere, & planè certare possunt, præcipuè si in vniuersum illi principia non nezent. Quare, vt non nulla aduersus impios illos prioris classis prælibauro, tum demum in hos Thraçonēs, non tam tela nostra intendam, quàm ipsorum retundam; daboq; necessitudini, quæ inter nos Christi sanguine parata est, & instituto meo, atque consuetudini, vt rationibus argumentisque tantum, non probis & iurgijs, quàm fieri poterit, etiā planissimè institutū opus absoluā.

Rectè igitur priores illos quispiam Diaboli similes existimauerit, qui humani generis assertori, ac vindici, vt se deorsum mitteret, suadebat. Etenim, dum, *Quæ supra nos, nihil ad nos;* & Mortalia sola curanda prædicant, quid aliud, quæso, aiunt, quàm *Mitte te deorsum?* At contra Paulus clamat: *Quæ sursum sunt, querite, non quæ super terra.* Quanquam enim fertur humanus animus in amorem & studium omnium quæcunq; sunt, maximè tamen auerit suprema; quæ, & si pro sua imbecillitate leuiter potest attingere, magis tamen oblectatur tam excellenti cognitione, quàm ea, qua caduca hæc, sibi propiora, & familiariora, plenius, & intimius perscrutatur. Quod veluti typo quodam ostendere mihi videtur Scriptura, vbi narrat Iacob adamasse magis, & deperisse pulchram (quàmvis sterilem) Rachellem, quàm fecundam quidem (verum non æquè formosam) sororem Liam. Et hæc fortasse est cælestis illa Platonis Venus, terrena Venere longe præstantior: hæc celebris illa mors nostra, animæ videlicet à corpore quouis, tam utilis & felix disiunctio; & per contemplationem cum sempiternis numinibus copulatio. Quomodo igitur (o curæ in terris animæ), innata huic tam honestæ cupiditati nostræ satisfactum aliquando iri rectè putabitis, è medio sublata omni rerum diuinorum Theoria, atque adeò ipsa Theologia? Quomodo non irridebitur natura, atque etiā diuina prouidentia, quæ hominem tanquam Proteum quendam, aut etiam Vertumnum propterea finxit, vt dum effici conatur sensibilia omnia sentiēdo, & intelligibilia intelligēdo supremū tadē intelligibile

ligibile contēplando euadat, in idq; conuertatur. Neque.n.natura talem eū finxisset, vt ea sola quæ infra illū sunt, contemplaretur, atq; adeò in deteriora se verteretur: sic.n.eius finis, nequiquā præstantior illo esset: sed cogitandū potius, id fuisse diuinæ prouidentia cōsilium, vt hoīem propiora hæc entia primū lustrare, in eorūq; formas verti voluerit, vt ijs veluti alis quibusdā instructus, & certo quodam lumine purgatus, atq; affectus, tum demū ad superiora, & q̄ maximè ad primum, in cuius cōtemplatione eius sita est felicitas & beatitas, facillè posset conscendere; Deusq; eminentiori quodam modo euaderet. Fit.n.ex intellectu, & intelligibili verius vnū, q̄ ex anima & corpore hoc, quod cernitis, iuuenes: id quo sanè vī testari etiā Paulus, cum ait: *Qui adhæret Deo, vnus spiritus sit cum eo; & Dominus, vt sint vnū, sicut & nos vnū sumus.* Quomodo igitur, Quæ supra nos, nihil ad nos; & curanda sola inortalia? Quō nihil scire, vita non miserrima est, ac turpissima: tm̄ abest, vt sit felicitissima. alioquin cur ille sapientiam Regnis præposuit & diuitijs? Cur David, q̄ plura maioribus suis intellexerat, exultauit? Cur Solon, alter Atheniensium legislator, dicebat, referente Platone, *Discenti assiduè multa senectæ venit;* Cur Theophrastus, nisi philosophandi causa naturam moriens accusauit, quod tam exiguam vitam hominibus quorum maximè intererat dedisset? quod idem mihi & Magnus Hippocrates inuere planè videtur, cum ait, *Ars longa, vita breuis,* & quæ sequuntur. Ineptè igitur quidam felicissimos illos duxit, quibus profus licuit ab omnium disciplinarum cōmercio abstinere. Ergo ne Pythagoras, Plato & cæteri Philosophi, qui tam magnam Orbis partem, magnis vitæ incommodis, dispendijs, discendi causa peragrarunt, nō nisi vt miseri & infelices euaderent, ea incommoda subierunt? Atqui quō ab Esaia, & Paulo, inter dona Spiritus sancti, sapientia connumeratur; & à Deo nos illam effragitare docet Iacobus? Facessant igitur tam impij rabulæ: ac si qui sunt, qui à probè instituta republica improbos hoīes honestatis gratia, & virtutis amore exegerint vnquā; hos non tam in Deū iniurios, & Christianæ Religionis hostes, q̄ et cuiusq; præclaræ philosophiæ aduersarios exigat, hos exterminēt, deperdant, ac penitus profligent; *Resecanda sunt,* inquit, *Hieronymus putrida carnes, & scabiosa ovis à caulis repellenda, ne tota domus massa, corpus & pecora ardeant, corrumpantur, putrescant, intereāt.* Neque.n. *peffora tantis obsessa malis, sunt ista feriēda leui; sed immedicabile vulnus ense recidendum est.* Verum religio, mihi credite, est cum his amplius agere; quare ad alios iam me conuerto.

Et primū illos percūctabor, cum ab vnitae ad numerum & multitudine progrediendum esse natura doceat; cur increpandos Theologos arbitrentur, qui à Deo ad creaturas, tāquam per gradus, quosdam inferiores pulcherrima methodo venustè descēdunt? Nec me latet, à principio rei inchoandū semper non esse, sed vnde quispiam commodè, & facillimè potest discere, nempe à prioribus nobis, & magis notis: at verò, quid homini Christiano (quæ præcipuè Theologus noster instituit) Deo Opt. & Max. notius & planè prius esse debet? Nonne in orthodoxa schola primū id elementum docetur: *Credo in Deum patrem omnipotentem, creatorem celi & terræ?* Nōne

Paulus,

Paulus, cum ait: *Ignorantiam Dei quidam habent*, quosdam tanquam *ἀναλόγητοι*, notat? Fortasse profanis hominibus notiores sunt creaturæ. Verum Christiano homini nihil est, aut notius esse, aut antiquius Dei notitia, quam à cunabilis ipsis fide suscepit. Accedit, quod uti Deus, seipsum cognoscens alia inuenitur, ita Theologus noster, qui eum studet quam maxime etiã referre, & oïbus modis exprimere, à Deo ad creaturas, tanquã à montis vertice ad radicẽ descendit, & rursus veluti præpetibus pennis instructus, in sublime se tollit, ut Theologiæ nostræ ordo similis sit motui primæ spheræ, quæ ab Oriente in Occidentẽ cõuertitur: Philosophorũ verò methodus orbibus planetarũ, qui contrario serẽ motu cidentur. Quanquã diuinus ille Plato, eodẽ quo & nos ordine, interdũ progreditur. Perriõ autẽ cum non tã creaturas, quã creatorem in creaturis, tanquam in speculo Theologus cõtemplatur: quæ tandem dementia est, hoc noĩe, quod creaturas diligenter cõsideret, illum velle reprehendere? Adhæc, cum naturalia sint diuinorum effectus, subiecta, & imagines; negari rectẽ non põt, quin ad Dei notitiã vberius hauriendam quadantenus facere queant. Cumq; fides plurima nobis naturæ arcana, philosophis et antea inaccessa aperuerit; quid mirum si naturalium quoq; rerum cognitio in enodandis, explicandisq; fidei mysterijs, interdum humano ingenio ancillatur? Atqui Plato quoque, & Pythagoras olim, ut refert Simplicius, sic naturalia tractarũt, quatenus res diuinas participabant: nec n. tam magnum chaos intercedit inter illa, ut commodẽ ab vna ad alteram classẽm transiri nequeat, mutuasq; sibi dare operas vtraq; non possint; quanquã Aristoteles nusquam vult à natura discedere, quin etiam dum assurgit, mauult, quæ naturam excedunt, per habitum naturalẽ speculari. Præterea, quõ spinosa illæ multorum hæreticorum de Deo sententiæ propter creaturarum inscitiam subortæ, commodẽ absq; creaturarum tractatione, aut succidi, aut euelli à Theologo poterunt? Iam verò nequaquam naturalis Theoria, sed diuina dicenda est hæc contemplatio, quæ diuino lumine illustrata creaturas ad Deum tanquam ad subiectum perpetuò refert, & speculari.

Cæterum cum magnus ille Artaxerxes, Persarum Rex, balbos & indifferos hoĩes in colloquium, non solum admittere, sed et accersire interdum soleret, ut maiore voluptate, disertissimos & facundissimos oratores postmodum loquentes audiret: ea est tamen aduersariorum importunitas, Auditores, & planè malus genius, ut eruditas aures ea voluptate frui aliquando nolint, dum illas non nisi Latinæ, aut etiam Græcæ linguæ meras delicias, auscultare patiuntur. Sed agite, videamus, an rectè sordidos nos, & balbos homines vocent. Neminem sanè tam hebetis, socordisq; ingenij aliquando fuisse existimo, qui eloquentiam cum sapientia coniunctam, non magnopere etiam laudaret; quinimmo eloquentiam sine sapientia nimirũ obesse plerunque, prodesse nunquam, teste ipso Cicerone, compertum est. Sed quemadmodum alia est eloquentia: (inquit Augustinus) quæ senes, alia quæ iuuenes decet: (nec enim eloquentia ea dicenda est, quæ personæ non congruit eloquentis) ita alia est, quæ Theologum, alia quæ Rhetorem; quod ij minime attendunt, decet. Siquidem Paulus, Se. annunciare quæ à

Deo

Deo donata sunt nobis, *Non in doctis humana sapientia verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis* affirmat. Et mox quasi miro artificio, aduersario imperitiæ, & leuitatis nomine suggillans, *Spiritualibus*, inquit, *Spiritualibus comparantes*. Perinde quasi eos hunc in modum amicè compellaret: *Vestra sanè sapientia, fratres, humanis verbis explicari desiderat, quæ coloribus sunt picturata, numeris instructa, diligentia exornata: sed nostra, quam à diuino Spiritu haurimus, huiusmodi verba recusat; & ea, quæ sunt sine fūco, sine dolo, pura, simplicia, casta, in affectata, à nobis requirit. His recondita illa Spiritus sancti arcana, non tam ego deprompsi, quam alios etiam expromere volui; cui Cyprianus hunc in modum subscribit: In iudicij contentione pro vestris, opulenta facundia, volubili ambitione iactetur; cum de Domino, ac Deo vox est, vocis pura sinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus.* Cum igitur Theologus non ad Demosthenis, & Tullij officinam, & incudem, eloquentiam suam examinet ac probet, sed ad ipsam sanctarum Scripturarum simplicitatẽ, & puritatem, quæ etsi grandiloquium illum sonum non buccinent, sed exilem potius & infirmum; ea tamen introrsus maiestate & virtute, tanquam cælestes Sileni, & Spiritus sancti organa præditæ sunt, ut non tam præ ceteris rectius doceant, penitus delectent, facilius persuadeant, quam etiam magnarum sint effectrices virtutum; ut per eas cæci videant, claudi ambulent, surdi audiant, & denique mortui excitentur: hæc, inquam, cum ita sint, profectò non tam incultus, quam simplex, non tam sordidus, quam non affectatus, non tam exilis, quam purus iure optimo meritissimoque Theologus vocandus est. Accedit, quod non Latinos modò, & Græcos, sed Scytas, & Afros, sed sapientes & paruulos, eruditos videlicet, & ignaros, promouere, & instituire satagit: atque aded illius dictionem, & phrasin omnibus accommodari, ac veluti rete in altum ad capiendum omnes extendi, operæ precium fuit. Adhæc, dum Philosophos expugnat; hæreticos deuicir, improbos coercet, bonos complectitur, nentiquã eloquentiæ vestræ viribus factum, sed mole & pondere veritatis fereri cogimur; ut quod Hieronymus de Scripturis, nos de toto Theologiæ genere dicere possimus; *Est in verbis simplicibus semper sensus augustior;* & quidem quò minus verborum illustrium, hoc grauiores sententias; quò minus foliorum, hoc fructuum vberiorum copiam habet; quò in cortice crassior, hoc in medulla suauior, *Et si imperitus sermone*, inquit Paulus, *non tamen scientia.* Postremò, ut à Poetis & Oratoribus verborum splendor, à Philosophis naturæ cognitio, ita propemodum à Theologo integra Christianæ pietatis sententia, rectaque ad bene, pieq; viuendum præcepta tantum petenda sunt: hæc ut exhibuit, suo ille functus est officio, nec potest eloquentia ab eo prudenter desiderari, sicut nec ab olea ficus, nec à vinea mala. Cæterum sapientissimè Plato, *Cum de re agitur, frustra* (inquit) *elegantiam, aut rudiatem verborum attendimus.* Et Boetius; *In his scriptis, in quibus rerum cognitio queritur, non luculenta orationis tepos, sed incorrupta veritas exprimenda est.* Quare iniqua est horum querela, Auditores, quam et grauissimis argumentis olim maior Picus planè reiecit.

cit, ac diluit; quæ nos in præfenti (ne acta ageremus) minimè attigimus, paucis his nostris abundè vobis satisfactum iri existimantes.

Proinde si sapientum mos est, *Verba onerare sententijs*, vt Lyconienfis iam pridem monuit, quæ (vt inquit Plato) natatorem, qui se ad profundū vsq; immergat, desiderant; minimè mirum est, si tam præclara, reconditaq; Theologiæ mysteria verbis licèt quàm maximè illustribus explicata, tñ hominibus hisce tardis & mollibus obscura videantur. Quamquã & Simplicius Veteres obscurè, & inuolutè illorum dogmata scripsisse testatur, vt imperitum vulgus, & hoies tardos, ab eorū lectione arcerent, & procul amouerent. Et de Aegyptijs simile quid Iamblicus quoq; refert. Et Religionis nostræ Principibus datū fuisse in Euāgelio, legimus, Dei secreta altius haurire, & penitus rimari, cæteris verò primis tantum labris, in parabolis videlicet, degustare. Etenim si oīa æquè nota essent oībus, ac perspicua, quid experientia, industria, studio, exercitatione, quid deniq; Spiritus sancti imploratione, cuius afflatu, vt ait Petrus, tam sublimia hauriuntur & explicantur, opus esset? Quid pastores, & doctores, aut èt matrem nostrā Ecclesiam cōsuleremus: Vt interim fufius ne prosequar, quod Augustinus summatim docet, obscuritatē hanc, videlicet in sanctis Scripturis, Theologicisq; dogmatibus, *Diuinitus esse prouisam, ad edomandam labore superbiā, & intellectu à fastidio reuocandum, cui facile inuestigata plerunque uilefcunt*. Igitur (vt breuiter absoluam) cum Deus lucem nobis habet inaccessibilem, sitq; modis oībus incomprehensibilis, atq; ineffabilis, nō pōt à Theologo tam clarè de illo, tamq; dilucidè agi, quin captum nostrum semper altius superegre diatur. Quare, & si pulcherrima est Scholasticæ Theologiæ methodus, q̄ supernacanea ubiq; rejicit, necessaria non adimit, cūcta instar boni coqui instar, vt ait Plato, in articulos rectè dilsecat, aptè diffinit, & exactè demonstrat: fieri tñ nequit, ob subiecti amplitudinē, atq; præstantiā, vt cum ad mōtis verticem cum Moyse venerit, non adhuc caligine perfundatur, vt semper hic verum sit, quod Dionysius ait: *Deo tanquam ignoto coningimur*, vt potius imbecillitas nostra, quàm artis industria culpanda videatur.

Iam verò cum nos sophistas, & litigiosos vocant, modestiā suā produnt, & quidē si de Asini (quod aiunt) vmbra, Auditores (quæadmodum illi fastidare solent) disceptarem, profectò sophistas nos, & litigiosos meritò vocarent: at cum de amplissimis tum diuinarum rerū, tum naturæ secretis, ex his quæ diuinitus, vel èt humanitus edocemur, nō solùm affectiones & proprietates venari, verum èt causas, & naturas disquirere, non in vulgi, aut puerorum theatro, sed in Theologorū coronis, in confessibus sapiētū, mutuis congressibus, & inuestigationibus, cæterisq; Scholasticis exercitijs, quibus rerum veritatem, cum ex Democriti puteo, tum ex antro Heracliti, eruere sæpe solemus; non sophistas, sed cādidos, non litigiosos, sed diligētes, nō morosos, sed perspicaces existimare debuissent. Accedit, q̄ sicut gymnastica, corpora reddunt firmitiora; ita palæstra litteraria ingenij vires sūt vegetiores, atq; èt vnà cum litteris natate, hoc est, non rā leuiter, vt illi effurite, sed ad multa prius respicere, & exactius singula perpendere, iuuenes nostri addiscunt. Postremò huc nos Porpyrij, Celsi, Libanij, Iuliani, mptorumq;

torumq; cum Philosophorum, tum Rhetorum argumēta, atq; caulli; huc Arrij, Sabellij, Nestorij, cæterorumq; hæreticorū pertinacia, & procacitas cōpulerunt; vt intermisso plano illo, & splendido Theologiæ genere, quo maiores nostri vri solebant; acutū, breue, & acre genus istud, multò sanè ad cominus cū illis pro veritate pugnandū promptius, atq; efficacius, complecteremur: atq; adeò (proh dolor) altera tm manu, tēplum Dñi ædificare, altera verò nos liberosq; nostros, breuibus hisce pugionibus, ab iniquis hostibus defendere cogeremur: *Quorum etiam improbitas*, inquit Athanasius, *contra insolentes questionum illorum nouitates, rebus immutabiliter permanentibus, nominum vocabula mutare, & significantius rerum naturas exprimere nos adegit*. Ergo non prophanas vocum nouitates sectamur, vt calumiantur, cum Scripturis sacris ea quæ docemus, nō aduersentur; nec multum altercando veritatē amittimus, q̄ ordine & modo, inter nos disceptationes nostras absoluere consueuerimus. Non minori èt leuitate feruntur, cū nos in multas non tam classes quàm sectas, contra Pauli præceptū, diuifos esse affirmant. Nam si de Christianæ pietatis sacrosanctis dogmatibus hæc de nobis asseuerant, pura hæc est calumnia, & mera impostura; si verò de Naturæ contēplationibus, aut dialecticis, vel èt metaphysicis loquatur, profectò non tam nos, quàm disciplinarū oīum professores accusant: quorū èt modestissimi inter se neutiquā videntur cōuenire: præcipueq; Philosophi, qui ab ipsis quoq; Philosophiæ incunabulis, aut inquirendæ veritatis gfa, aut ob eorū, à quibus instituti fuerāt, beneuolā obseruatiā, diuersa & planè contraria, non absq; consilio tñ, & rōnibus, vti ferè vulgus solet, sequuntur:

Tres, mihi conuine prope dissentire videntur,

Poscentes vario, multum diuersa palato.

Atqui non quæuis temerè doctorem, & citra delectū, quisq; nostrum sibi sequendū proponit; sed præcipuū quendā, & classicū, qui eruditionis splendore tñ reliquis præstet, quātū Sol sideribus oībus. Vt. n. (quod ait quidā) plures vrbes perlustrasse pulchrū est, vnā verò optimā incolere expedit; ita plures auctores perlegisse, prodest; vnus tñ habēdus familiaris, qui cæteris præstet: Alioquin peregrini est multa habere hospitia, & paucas amicitias; & fastidientis stomachi est multa degustare. Nec in præceptoris verba iuramus, quemadmodum veteres Pythagoricos factitasse legimus, quibus *αὐτὸς ἐστίν*, pro rōne habebatur. Nos. n. cum Augustino solis Canonicis libris hunc honorè rectè deferimus, vt neutiquā quæ inde efferuntur, ad ingenij nostri trutinam, vel eruditionis nostræ cotem quouis modo probari patiamur. Reliquorum non tam authoritati, quàm rōnibus, non tam nomini, quàm probè expositæ veritati, quod rectè consulit Arist. assentiendū putamus: Quibus ob insignem doctrinā, qua de Christiana Republica benemeriti semper existimati sunt, tñ authoritatis tot seculis Catholica Ecclesia detulit, vt eorū aliquos, præcipueq; Aquinatē Thomam, quem ego sequor, publico edicto probarit; eorumq; testimonia clarissimi quique viri, quoties cōmodum est, minimè citare grauantur. Nil igitur mirū, si eos secundo loco colimus, suspicimus, efferimus, ac veluti patronos nostros veneramus, per quos tanquā Dei à secretis, & fidos illius interpretes, ad sanctarum

earum Scripturarum hauriendam intelligentiam, (pretis (vt pat est) hæreticorum, & vanissimorum hominum commentis, Christianum populum, splendidis illis titulis, quadantenus, eorum merita, & amplitudinē indicantibus, non tam accersimus & inuitamus, quàm et iuxta mandatū Dñi, compellimus. Sed accurrite nunc oēs augures, aruspices, nouum portētum conspiciete; nimia est cum Philosophia Theol. Scholasticis affinitas, & necessitudo; quam tamen Paulus passim irridet & vetat. Hic Auditores, non deprobam, Paulum Philosophorum, atq; Poetarum testimonijs interdū vsum fuisse. Non excutiam veterum Theologorum scripta, quæ fusiis Hieronydocet, Philosophorum sententijs passim esse referta. Non hic Augustinum commemorabo, qui Scripturarum exēplis ad philosophiæ, historiæ, cæterarumq; bonarum artium studium nos adhortatur. Prætereo Gregorium Nazianzenum, qui philosophiæ etiam laudes summa eloquentia alicubi persequitur; vno tantum Pauli testimonio peregre, atq; clarissimo aduersariorum procacitatem retundam, qui Philippenses suos instituens, nō tantum nudum Euangelij corticem, quod tunc fortē nullum scriptū erat, sed *quæcumque vera, quæcumque pudica, quæcumq; sancta eos cogitare* monet. Proinde, si philosophia est, sapientiæ aut pōparandæ, aut retinendæ studiū bonitatis, amorisq; diuini erga nos, monumentū præcipuū; profectō quæ ab ea proficiuntur, non nisi casta, vera, & sancta, Christianæque pietati prorsus cōsentanea esse necesse est: vero. n. verum vbiq; consonat. Quamobrem iure Augustinus: *Illud quidem* (inquit) *quod veritas patefacit, libris sanctis, siue veteris, siue noui Testamenti, nullo modo potest esse aduersum. Qui igitur philosophiæ studia aliquid, quod Religionis nostræ officiat, secum afferre putant, vehementer, mea quidem sententia, errant. Veritatem enim vtraq; studia sectant. Quæ tã ita inter se videntur discrepare, vt philosophia naturæ lucernā vbiq; oleat; Christiana pietas diuino splendore semp effulgeat; hæc. i. splendidiſſimis orta natalibus, in summū ipsum cælitum genus suum proximè refert; illa vel à maioribus nostris rerum causas præ admiratione scrutantibus, vel à Theuto illo Platonis Dæmone est adinuenta, quā nostra verè libera, atq; oīum disciplinarum domina, infamulitium, nō sanè indiga, sed nostra tm̄ causa interdum accersit, vt veluti per eius manus, rude quoddam simulachrum effingat, quod ipsa postea perpoliat & abluat. Et non hoc quidem cum nos in Christi militiam primū conscribit: (tunc. n. non subtilitate argumentorum de industria Dialecticæ artis venientū, vt inquit apud Athanasium Probus, sed puris, simplicibusq; Scripturæ documentis robustius fulcienda est) verū vt olim receptam, penitus modò intelligamus, & intellectam fortius ab improbis hoībus defendamus. Quamobrem illa oīa, quæ Philosophia, vel de natura sapienter definit, vel de moribus prudenter differit, vel de Metaphysicis subtiliter disputat, nō solum à Theologo nō sunt aspernanda, quin potius illustranda & comprobanda. Neque. n. naturā Fides nostra auersatur, sed perficit, sed euehit. Atqui erroris illorū qui Philosophiæ studiū vituperant, cām hanc ego esse existimo; quæ quicquid ab Aristotele, aut et à Platone, qui Philosophorū præcipui nō iniuria cōsentur, quorū pleraq; dogmata sacrosanctæ Religionis nostræ aduersari*

uerfari perspicuū est, aut enucleatū, aut assertū fuisse intellexerint, mox, tãquam e Philosophiæ penu, atq; etiā sinu prodijſſe arbitrantur. Sed, vt hos Philosophos interdū errasse, nemo Christianus iuit inficias, ita non tam vt Philosophiæ sectatores, & studiosos, q̄ vt ab ea deuos, & profugos hallucinatos fuisse certo certius intelligimus. Nec Paulus eam, quæ vera Philosophia est, vetat; sed eā, quæ circūforanea, & circulatoria, idest, quæ sapiēs, non tam esse, quàm videri cupit; cuius professores fuisse vtrunq; Hippiam, Protagorā, Prodicum, Eutydemum, & alios cōplures antiquitas ipsa prodit. Et vbi stultam illā appellat, vel ad diuinam nostram sapientiā eā confert, vel profectō, si quando extra naturæ fines egressa diuinā ridicula oppugnare audeat, hac nomēclatura notat. Cur aut præter cæteros Philosophos, Aristotelem Theologorū scholæ suspiciant, vel ipsis scholarum tyronibus rōnes in promptu sunt; ac non nisi is hæsitare posse mihi v̄, num rectè hoc fiat, qui illius Philosophi in eruendis naturæ arcanis industriā, in statuēda veritate robur, in cōfutandis aduersarijs copiam & vim, in diuidēdis illustrandisq; scientiarū generibus ordinē & diligentiam, in tractandis illis (vbi esse cōmodum arbitrat) facilitatē, & perspicuitatem, in verborū demum obseruanda proprietate perpetuam rōnem, non obseruauit. Atqui & illud postremò, attentius atq; penitius erat eisdē aduersarijs nostris considerandum, multos atq; eisdē insignes admodū hæresum expugnatores, ex ipsis Philosophorū scholis tēporibus oībus prodijſſe: in quibus, Basilium, Gregorios, Cyrillos, Didimos ex Grecis; & ex Latinis Cyprianū, Hieronymū, Augustinū, & Thomā proferre facile possumus, innumerabilibus penè alijs suppressis, quorū memoriā, nulla vnquā delebit obliuio, non Iouis ira, non ignis, nec poterit ferrū, nec edax abolere vetustas; ex quibus fuisse Theologos Scholasticos aduersus hæreticos, vnanimes cōspiratores, lōga tot seculorum serie, nemo doctus est, qui non fateatur. Neque prætereundum profectō est, aduersus hoc genus homines, multo plures hæreticos ex Grammaticorū pedagogijs, ex Rhetorum foro, & Poetarū theatris, quàm ex ipso Philosophorū cōuentu egressos semper fuisse. Nostra hæc infœlicia tēpora, quod dico, satis ostēdūt: quibus tot Ecclesiasticæ pacis perturbatores ex ipsis Prisciani, & Demosthenis Scholis, tãq̄ dato sibi inuicē signo, aduersus ecclesiā irrupisse cernuntur. Et veteres maiores nostri hæreticos ferè oēs illorum tēporū, mirū in modū dicēdi copia, & arte p̄stitisse testantur; sic Cornelius Nouatū, Augustinus Cresconiū, Donatū, Parmenianū, Faustū, Cyrillus, Iulianū, Vicētius Lyrenēsis, Photinum, Apollinarē, & nōnullos alios, Nicolaus Cusanus Meemetū, disertissimos, eloquētissimosq; fuisse scribūt. Quare manifesta calumnia est, quæ ecclesiæ dissidia & cōtrouersias Theologiæ Scholasticæ adscribit; cū illa oēs suas opes, & vires eò cōferat atq; intēdat, vt nō tm̄ hæreticorū spinas, & tribulos veritatis falce succidat (quæ vetus quoq; Theologia præstitit) verū etiam, veluti apposita manu, euellat, ne repullulascere vilo tempore amplius possint.

Iam verò, amici, finem huic argumēto, trita illa Phavorini sententia, imponere libet; *Præstat à vobis grauitè, & supra modum vituperari, quàm frigidè, & exiguè laudari. sic. n. nemo nō hostes nostros palàm vos esse dignoscit.*
Quare

Accusat tamē D. Hierony. Iovinianum, & alios quosdam tanquam elinguas, & prorsus insanes.

Quare demum ad vos me verto, præclara ingenia, quibus in tam copioso argumento, Laconica hac, & planè cõcisa oratione, aliqua ex parte consule re studui: hisce nouis Momis, & atris delatoribus nostris aures occludite, facramq; Theologiã nostram, cum primis præstantissimam, siue natalium splendorè, siue subiecti amplitudinem, siue certitudinis firmitatem, siue methodi pulchritudinè, siue dictionis simplicitatem, siue rerum copiam & maiestatem, siue demum finis excellètiã spectare libeat, suspicite, com plectimini, fouete. In qua quisquis vestrũ præter ea vel antidotũ aliquod aduersus mundi illecebras, & antiqui Serpentis virus, requirit, vel residem & elanguescentem animum excitare vult & roborare, vel vitam suam com ponere, probeq; instituere, hæc, inquam, cumulatissimè reperiet. *Nulli* (inquit Cicero) *satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt.* Turpe sanè est ingenuo viro, qui in baptisate Christo Domino nomen dedit, & bonarũ disciplinarum studijs se addixit, non de Deo, de Trinitate, de Christo, de Sa cramētis, de Vniuerso, de Angelis, de Homine, deq; alijs tam sublimibus, tamq; præclaris rebus rectè prudenterq; cum sentire, tum differere, intra Ecclesiam posse: Intra Ecclesiam, inquam, catholicam, & orthodoxam, ex tra quam quisquis de his rectè, aut sentire, aut etiam loqui posse se putat, aut etiam salutem se consecuturum sperat, is planè cribro aquam haurire parat, & Isthmum rursus fodere tentat. Hęc nimirum noster Oedipus est, & Samsonis vitula, in qua quisquis arare negligit, Theologica problemata nullo vnquam tempore dissoluere potuit, aut explicare. Non vos, Iuuenes præstantissimi, inanes voces decipiant; nõ vos breui peritura voluptas ab ducat, non vos tantilli studij labor absterreat. Comitè me vobis huius iti neris exhibeo; Ducem verò Aquinatam Thomam, nõ minus inter Sanctos doctissimum, quàm inter doctos sanctissimum: Quem longè præcurrere, & anteire signiferos, & an resignanos omnes, quos in hoc scribendi genere suspicimus, cum eruditi omnes consentiunt, tum illius monumenta maxi mè probant. Sine huius auspicijs (credite, quæso) quisquis tantum iter in greditur, nihil aliud quàm sine pennis volare nititur. Huius quãquam om nia, quæ reliquit, venustè admodum, accurateq; & pulcherrimo ordine cõ scripta sunt: quam tamen de Angelis in priori parte Summę commētatio nem egit, eiusmodi, mea sententia, est, vt cum in reliquis omnes vicerit, in ea seipsum quoque vicisse videri possit, siue multitudinem quæstorum & rerum pulcherrimarum copiam, siue doctrinæ subtilitatem, & disposi tionis ordinem, siue demum rerum perspicuitatem, roburq; spectemus.

Hanc pro delati mihi muneris functione, hoc anno scelicibus auspicijs interpretandam suscepi; quam vt rectè assequi mecum possitis, nec à vobis studio, & exercitationi, nec à me diligentia, & labori parcendum est, non ad inanem quidem gloriolam captandam, aut curiositatis cuiusdam gratia; sed primæ tantum Veritatis pulchritudine allecti; quæ postquam nobis hic, veluti in ænigmate, D. Thomæ industria sese prodiderit, in patria de mum cum sanctis illis Spiritibus, reuelata facie, beatos, & planè felices per seipsam perenniter reddet.

F I N I S.